

ПАПСКАЯ РАДА
«IUSTITIA ET PAX»

КАМПЕНДЫЙ
САЦЫЯЛЬНАГА ВУЧЭННЯ
КАСЦЁЛА

Мінск
«Про Хрысто»
2011

УДК 272-1
ББК 86.375
К 18

Тытул арыгінала:
Compendio della dottrina sociale della Chiesa.

«Libreria Editrice Vaticana omnia sibi vindicat iura.
Sine eiusdem licentia scripto data nemini liceat hunc Compendium
denuo imprimere aut in aliam linguam vertere».

Пераклад здзейснены
Секцыяй па перакладзе літургічных тэкстаў
і афіцыйных дакументаў Касцёла
Камісіі Божага Культу і Дысцыпліны Сакрамэнтаў
пры ККББ

ISBN 978-985-6825-51-7

© Copyright 2004 – Libreria Editrice Vaticana
© Канферэнцыя Каталіцкіх Біскупаў у
Беларусі, 2011
© Мінска-Магілёўская архідыяцэзія, 2011
© Афармленне. УП «Выдавецтва “Про
Хрысто”», 2011

ЯНУ ПАЎЛУ ІІ,
НАСТАЎНІКУ САЦЫЯЛЬНАГА ВУЧЭННЯ,
ЕВАНГЕЛЬСКАМУ СВЕДКУ
СПРАВЯДЛІВАСЦІ І СПАКОЮ

СКАРАЧЭННІ

a.	<i>in articulo</i>
AAS	<i>Acta Apostolicae Sedis</i>
ad lum	<i>in responsione ad 1 argumentum</i>
ad 2um	<i>in responsione ad 2 argumentum et ita porro</i>
c.	capitolo o <i>in corpore articuli</i>
cap.	capitolo (глава)
CIC	Codex Iuris Canonici (Кодэкс Кананічнага Права)
Cost. dogm.	Costituzione dogmatica (Дагматычная канстытуцыя)
Cost. past.	Costituzione pastorale (Пастырская канстытуцыя)
d.	<i>distinctio</i> (адрозненне)
Decr.	Decreto (Дэкрэт)
Dich.	Dichiarazione (Дэкларацыя)
DS	H. DENZINGER-A. SCHÖNMETZER, <i>Enchiridion Symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum</i>
Ed. Leon.	SANCTI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI <i>Opera omnia</i> iussu impensaue Leonis XIII P. M. edita
Esort. ap.	Esortazione apostolica (апостальская адгортацыя)
Istr.	Istruzione (інструкцыя)
Let. ap.	Lettera apostolica (апостальскі ліст)
Let. enc.	Lettera enciclica (энцыкліка)
p.	pagina (старонка)
PG	<i>Patrologia graeca</i> (J. P. MIGNE)
PL	<i>Patrologia latina</i> (J. P. MIGNE)
q.	<i>quaestio</i> (пытанне)
QQ. DD.	<i>Quaestiones disputatae</i>
v.	volume (том)
I	Prima Pars Summae Theologiae
I-II	Prima Secundae Partis Summae Theologiae
II-II	Secunda Secundae Partis Summae Theologiae
III	Tertia Pars Summae Theologiae
г. зв.	гэтак званы
г. зн.	гэта значыць
напр.	напрыклад
пар.	параўнай

СКАРАЧЭННІ НАЗВАЎ КНІГ СВЯТОГА ПІСАННЯ

Аг	Кніга прарока Агея
Абк	Кніга прарока Абакума
Ам	Кніга прарока Амоса
Ап	Апакаліпсіс св. Яна
Аўдз	Кніга прарока Аўдзіі
Бар	Кніга прарока Баруха
Быц	Кніга Быцця
1 Вал	Першая кніга Валадарстваў
2 Вал	Другая кніга Валадарстваў
Гал	Пасланне да Галатаў
Гбр	Пасланне да Габрэяў
Дан	Кніга прарока Даніэля
Дз	Дзеі Апосталаў
Дрг	Кніга Другазаконня
Езд	Кніга Ездры
Ер	Кніга прарока Ераміі
Ёв	Кніга Ёва
Ён	Кніга прарока Ёны
Ёэл	Кніга прарока Ёэля
Зах	Кніга прарока Захарыі
Зых	Кніга Зыходу
Іс	Кніга прарока Ісаі
1 Кар	Першае пасланне да Карынціянаў
2 Кар	Другое пасланне да Карынціянаў
Клс	Пасланне да Каласянаў
1 Кр	Першая кніга Кронікаў
2 Кр	Другая кніга Кронікаў
Лев	Кніга Левіта
Ліч	Кніга Лічбаў
Лк	Евангелле паводле Лукі
1 Мак	Першая кніга Макабэяў
2 Мак	Другая кніга Макабэяў
Мал	Кніга прарока Малахіі
Мдр	Кніга Мудрасці Саламона
Міх	Кніга прарока Міхея

Мк	Евангелле паводле Марка
Мц	Евангелле паводле Мацвея
Нав	Кніга Езуса Навіна
Нвм	Кніга прарока Навума
Нм	Кніга Нээміі
Ос	Кніга прарока Осіі
1 П	Першае пасланне св. Пятра
2 П	Другое пасланне св. Пятра
Пл	Плач Ераміі
Пп	Песня песняў Саламона
Прып	Прыпавесці Саламона
Пс	Кніга Псальмаў
Рут	Кніга Руты
Рым	Пасланне да Рымлянаў
1 Сам	Першая кніга Самуэля
2 Сам	Другая кніга Самуэля
Саф	Кніга прарока Сафоніі
Сір	Кніга Мудрасці Сіраха
Суд	Кніга Суддзяў
Тоб	Кніга Тобія
1 Тэс	Першае пасланне да Тэсаланікійцаў
2 Тэс	Другое пасланне да Тэсаланікійцаў
Флм	Пасланне да Філімона
Флп	Пасланне да Філіпіянаў
1 Цім	Першае пасланне да Цімафея
2 Цім	Другое пасланне да Цімафея
Ціт	Пасланне да Ціта
Эзх	Кніга прарока Эзэхіэля
Экл	Кніга Эклезіяста
Эст	Кніга Эстэры
Эф	Пасланне да Эфесцаў
Юд	Пасланне св. Юды
Юдт	Кніга Юдыты
Як	Пасланне св. Якуба
Ян	Евангелле паводле Яна
1 Ян	Першае пасланне св. Яна
2 Ян	Другое пасланне св. Яна
3 Ян	Трэцяе пасланне св. Яна

ДЗЯРЖАЎНЫ САКРАТАРЫЯТ

ВАТЫКАН, 29 чэрвеня 2004 г.

№. 559. 332

Яго Эмінэнцыі
кс. кард. РЕНАТА РАФАЭЛЕ МАРЦІНА
Старшыні Папскай Рады *Iustitia et Pax*
Ватыкан

Ваша Эмінэнцыя,

На працягу сваёй гісторыі, асабліва ў апошнія сто гадоў, як сцвярджае папа Леў XIII, Касцёл ніколі не пераставаў выказвацца за «належаў яму словам» наконт спраў грамадскага жыцця. Працягваючы распрацоўваць і актуалізаваць багатую спадчыну каталіцкага сацыяльнага вучэння, папа Ян Павел II апублікаваў тры свае вялікія энцыклікі: *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis* і *Centesimus annus*, якія сталі фундаментальнымі этапамі развіцця каталіцкай думкі ў гэтай галіне. У сваю чаргу многія біскупы з розных частак свету ў апошні час унеслі свой асабісты ўклад у паглыбленне сацыяльнага вучэння Касцёла. Да гэтага таксама прычыніліся і многія навукоўцы з розных кантынентаў.

1. Такім чынам стала неабходным падрыхтаваць *Кампендыі*, які б сістэматычна прадставіў асновы каталіцкага сацыяльнага вучэння. Ажыццяўленнем гэтай пахвальнай ініцыятывы занялася Папская Рада *Iustitia et Pax*, якая прысвяціла гэтаму шмат інтэнсіўнай працы на працягу апошніх гадоў.

Я вельмі рады выданню *Кампендыя сацыяльнага вучэння Касцёла* і разам з Вамі з задавальненнем прапаную вам яго вернікам і

ўсім людзям добрай волі ў якасці дапамогі ў чалавечым і духоўным узрастанні асоб і грамадства.

2. Гэтая праца паказвае, што сацыяльнае вучэнне мае таксама каштоўнасць як інструмент евангелізацыі (пар. *Centesimus annus*, 54), паколькі паказвае адносіны чалавечай асобы і грамадства ў святле Евангелля. Прынцыпы сацыяльнага вучэння Касцёла, якія вынікаюць з натуральнага закону, пацвярджаюцца і ўмацоўваюцца, згодна з верай Касцёла, Евангеллем Хрыста.

Таму чалавек у першую чаргу запрошаны адкрыць сябе як трансцэндэнтную істоту ў кожным вымярэнні жыцця, уключаючы тыя, якія адносяцца да сацыяльнага, эканамічнага і палітычнага кантэксту. Вера раскрывае поўнае значэнне сям'і, якая, абапіраючыся на сужэнскім саюзе паміж мужчынам і жанчынай, стварае асноўную і жыццёва важную ячэйку грамадства. Вера пралівае святло на годнасць працы, якая, будучы дзейнасцю чалавека, скіраванай на яго самарэалізацыю, мае перавагу над капіталам і дае права ўдзельнічаць у яе плёне.

3. Ніжэйпападзены тэкст падкрэслівае значэнне маральных каштоўнасцяў, заснаваных на натуральным законе, запісаным у сумленні кожнай чалавечай асобы. Таму кожны чалавек абавязаны прызнаць гэты закон і захоўваць яго. Чалавецтва патрабуе сёння большай справядлівасці ў падыходзе да такой шматбаковай з'явы як глабалізацыя. Яно адчувае моцную занепакоенасць экалагічнымі праблемамі і чакае сумленнасці ў дзеяннях асоб, адказных за грамадскія справы. Чалавецтва ўсведамляе неабходнасць абараніць нацыянальную самасвядомасць і не губляць, аднак, пры гэтым з поля зроку шлях закону і ўсведамленне адзінства чалавечай сям'і. Свет працы, які дзякуючы новым тэхнічным дасягненням спазнаў значныя змены, выйшаў на высокі ўзровень якасці. Але, на жаль, у ім заўважаецца нестабільнасць, нечуваная формы эксплуатацыі і нават рабства ў гэтак званых заможных грамадствах. На розных абшарах планеты ўзровень дабрабыту паўсюдна ўзрастае, але празмерна расце разам з тым колькасць бедных і з розных прычын павялічваецца разрыў паміж менш развітымі і багатымі краінамі. Свабодны рынак як эканамічны працэс, які мае свае станоўчыя бакі, выяўляе, аднак, сваю

абмежаванасць. Са свайго боку Касцёл робіць фундаментальны выбар. Ён атуляе бедных асаблівай любоўю і гэта ж прапануе зрабіць усім людзям добрай волі.

Такім чынам бачна, што Касцёл не можа не выказаць сваю думку на тэму *res novae*, тыповых для сучаснай эпохі, таму што ён абавязаны заахвочваць усіх да працы дзеля ўмацавання сапраўднай цывілізацыі, скіраванай на цэласнае і салідарнае развіццё чалавека.

4. Сучасныя культурныя і сацыяльныя праблемы закранаюць перш за ўсё свецкіх вернікаў, якія пакліканы — аб чым сведчыць Другі Ватыканскі Сабор — займацца зямнымі справамі, упарадкоўваючы іх згодна з Божым намерам (пар. *Lumen Gentium*, 31). Таму становіцца зразумелым, наколькі вялікае значэнне мае выхаванне свецкіх вернікаў, каб праз святасць свайго жыцця і моц сведчання яны прычыняліся да прагрэсу чалавецтва. Ніжэйпададзены дакумент павінен дапамагчы ім у іх штодзённай місіі.

Больш за тое, цікава адзначыць, што многія погляды, сабраныя ў гэтым дакуменце, прымаюць таксама іншыя Касцёлы і Касцёльныя супольнасці, а таксама іншыя рэлігіі. Гэты тэкст быў распрацаваны такім чынам, каб прыносіць карысць не толькі *ad intra* — гэта значыць сярод католікаў, але таксама *ad extra*. Сапраўды, браты, з'яднаныя з намі тым самым хростам, вызнаўцы іншых рэлігій і ўсе людзі добрай волі могуць знайсці ў ім тэмы для разважання і агульны стымул для цэласнага развіцця кожнага чалавека і ўсяго чалавека.

5. Святы Айцец, жадаючы, каб гэты дакумент дапамагаў чалавецтву ў старанным пошуку агульнага добра, просіць Богага благаслаўлення для тых, хто будзе разважаць над прадстаўленым тут вучэннем. Выказваючы і сваё асабістае пажаданне поспеху ў гэтым імкненні, віншую Вашу Эмінэнцыю і супрацоўнікаў Папскай Рады *Iustitia et Pax* з завяршэннем гэтай важнай працы. Зацвярджаю гэты дакумент і выказваю Вам сваю павагу.

Адданы Вам у Пану
Кардынал Анджэла Садана
Дзяржаўны Сакратар

ПРАДМОВА

Радуюся, што магу прадставіць *Кампендыі сацыяльнага вучэння Касцёла*, падрыхтаваны згодна з наказам Святога Айца Яна Паўла II для сцісллага, але поўнага прадстаўлення сацыяльнага вучэння Касцёла.

Пераўтварэнне сацыяльнай рэчаіснасці з дапамогай сілы Евангелля праз сведчанне жанчын і мужчын, верных Езусу Хрысту, заўсёды было і застаецца сёння, на пачатку трэцяга тысячагоддзя хрысціянскай эры, заклікам для нас. Зварот Езуса Хрыста, «добрая навіна» пра збаўленне, любоў, справядлівасць і спакой з цяжкасцю прымаецца ў сённяшнім свеце, які ўсё яшчэ пакутуе ад войнаў, беднасці і несправядлівасці. Менавіта таму чалавек нашага часу як ніколі патрабуе Евангелля: патрабуе веры, якая ратуе, надзеі, якая асвятляе, міласэрнасці, якая любіць.

Касцёл, які мае вопыт у чалавечых справах, з поўным даверам і адначасова з дзейным чаканнем скіроўвае свой погляд на «новае неба» і «новую зямлю» (2 П 3,13) і не перастае адкрываць іх кожнаму чалавеку, каб дапамагчы яму пражыць сваё жыццё ў вымярэнні сапраўднага сэнсу. «*Gloria Dei vivens homo*»: чалавек, які жыве ў адпаведнасці са сваёй годнасцю, аддае хвалу Богу, які яго адарыў гэтай годнасцю.

Тэкст гэтага дакумента павінен у першую чаргу схіліць і абудзіць да дзейнасці ў грамадскай сферы хрысціянаў, асабліва свецкіх вернікаў, для якіх яна з'яўляецца натуральным асяроддзем. Усё іх жыццё павінна стаць плённай евангельскай працай. Кожны вернік павінен навучыцца ў першую чаргу паслухмянасці Пану праз сілу веры, беручы за прыклад св. Пятра: «*Настаўнік, мы працавалі ўсю ноч і нічога не злавілі, але на Тваё слова закіну сеткі*» (Лк 5, 5). Кожны чытач, будучы «чалавекам добрай волі», зможа зразумець матывы, якія пабуджаюць Касцёл увайсці са сваім вучэннем у грамадскую сферу, якая, на першы погляд, не належыць да кампетэнцыі Касцёла, а так-

сама ўбачыць неабходнасць наладжвання сустрэч, дыялогу і супрацоўніцтва ў служэнні агульнаму дабру.

Мой папярэднік, які адышоў да вечнасці, шаноўны кардынал Франсуа-Ксаўе Нгуен Ван Тхуан, мудра, настойліва і прадбачліва кіраваў складаным этапам падрыхтоўкі гэтага дакумента. На жаль, хвароба перашкодзіла яму давесці да канца гэтую працу. Таму справа, якая была даручана мне, а сёння перадаецца ў рукі чытачоў, мае пячатку вялікага сведкі Крыжа, *які захавай моцную веру ў змрочныя і жахлівыя гады для В'етнама*. Няхай ён прыме нашу ўдзячнасць за ўсю яго каштоўную працу, выкананую з любоўю і адданасцю, і благаславіць усіх, хто будзе разважаць над гэтымі старонкамі.

Прашу аб заступніцтве св. Юзафа, апекуна Адкупіцеля і абранніка Благаслаўлёнай Дзевы Марыі, ахоўніка паўсюднага Касцёла і працы, каб гэты тэкст прынёс шчодры плён у грамадскім жыцці як інструмент абвяшчэння Евангелля, справядлівасці і спакою.

Ватыкан, 2 красавіка 2004 г., ва ўспамін св. Францішка з Паолы.

Кардынал РЭНАТА РАФАЭЛЕ МАРЦІНА
Старшыня

✠ ДЖАМПАОЛА КРЭПАЛЬДЗІ
Сакратар

УСТУПНАЕ СЛОВА

Паважаныя чытачы!

Вы трымаеце ў руках беларускае выданне *Кампендыя сацыяльнага вучэння Касцёла*, які быў падрыхтаваны Папскай Радай «Iustitia et Pax». У ім упершыню былі сістэматызаваныя і ўніфікаваныя галоўныя ідэі сацыяльнага вучэння Каталіцкага Касцёла, пачынаючы ад энцыклікі папы Льва XIII «Regum novarum», абнародаванай у 1895 г., да сучаснага навучання Касцёла.

Трэба сказаць, што сацыяльная сфера ў XX стагоддзі перажыла найбольш радыкальныя перамены, якія асаблівым чынам паўплывалі на светапогляд і лад жыцця чалавека, а таксама на фундаментальныя чалавечыя інстытуты.

У сваім сацыяльным вучэнні Каталіцкі Касцёл у святле Евангелля ацэньвае адпаведнасць гэтых перамен Божаму плану адносна чалавека: ці яны спрыяюць яго ўзрастанню і дасягненню сапраўднага добра, ці можа, парушаючы гуманнасць, нясуць зло чалавечай асобе і грамадству.

Падмуркам сацыяльнага вучэння Касцёла з'яўляецца Святое Пісанне і Традыцыя. Кіруючыся верай і розумам, чалавек увасабляе ў жыццё іх пастулаты. Таму сацыяльная дактрына спалучае веру і розум і сведчыць аб плённасці іх узаемаадносін.

Паколькі аб'ект сацыяльнага вучэння — пакліканы да збаўлення чалавек, то яно мае падвойную мэту: абвясчэнне цэласнага бачання чалавека і выкрыванне граху. Таму ў адрозненні ад любой ідэалогіі сацыяльнае вучэнне Каталіцкага Касцёла мае рэлігійны і маральны характар.

Сацыяльная дактрына прызначана найперш для хрысціянскай супольнасці, у якой кожны вернік мае адказнасць перад грамадствам. Асаблівым чынам яна скіравана да свецкіх вернікаў, якія паводле свайго паклікання займаюцца вырашэннем секулярных па сваёй сутнасці задач. Яна мае таксама універсальнае значэнне, бо

скіравана да ўсіх людзей добрай волі і іншых веравызнанняў, да веруючых і няверуючых.

Кампендыі сацыяльнага вучэння Касцёла з'яўляецца сінтэзам сацыяльнай дактрыны Каталіцкага Касцёла. Ён складаецца з уводзінаў, трох частак і заканчэння. У ім прадстаўлены галоўныя прынцыпы сацыяльнага вучэння, а менавіта: годнасць чалавечай асобы, агульнае добро, прынцып субсідыярнасці і салідарнасці.

Ва ўводзінах прадстаўлена неабходнасць сацыяльнага вучэння ў сучасным свеце.

Першая частка нагадвае пра фундаментальныя перадумовы сацыяльнага вучэння: любоў Бога да чалавека і грамадства, місія Касцёла і прырода сацыяльнай дактрыны, чалавечая асоба і яе правы, прынцыпы і значэнне сацыяльнага навучання.

Другая — прадстаўляе асноўныя тэмы сацыяльнай дактрыны: сям'я, чалавечая праца, эканоміка, палітыка, міжнародная супольнасць, навакольнае асяроддзе і мір.

Трэцяя — прадстаўляе ўказанні для выкарыстання сацыяльнай дактрыны ў пастырскай практыцы і ў хрысціянскім жыцці.

Заканчэнне, якое называецца «Да цывілізацыі любові», выказвае галоўную думку ўсяго дакумента.

Напрыканцы кнігі змешчаны вельмі патрэбны з практычных меркаванняў тэматычны паказальнік.

Галоўная мэта *Кампендыя* — дапамагчы ў маральным і пастырскім пазнаванні складаных з'яваў сучаснасці і прадставіць вернікам сацыяльную дактрыну ў галіне грамадскай маральнасці.

Прадстаўляючы каталіцкую сацыяльную дактрыну, *Кампендыі* адкрыты на іншыя веравызнанні і людзей добрай волі. Асабліва трэба падкрэсліць блізкаць пазіцый Каталіцкага Касцёла і Праваслаўнай Царквы ў гэтай галіне. Таму *Кампендыі* мае экуменічны і міжрэлігійны характар, што вельмі важна ў наш час, калі ўсім веравызнанням трэба супольна будаваць будучыню і адказваць на выклікі сучаснасці.

Выказваю ўдзячнасць Секцыі па перакладзе літургічных тэкстаў і афіцыйных дакументаў Касцёла пры Канферэнцыі Каталіцкіх Біскупаў у Беларусі за пераклад, выдавецтву «Про Хрыста» за падрыхтоўку да друку, выдавецтву і друкарні Сандамерскай дыяцэзіі ў Польшчы

і яе Ардынаррыю біскупу Крыштафу Ніткевічу за выданне гэтай вельмі патрэбнай сучаснаму чалавеку кнігі, бо гэта з'яўляецца знакам дапамогі і салідарнасці з Касцёлам на Беларусі.

Спадзяюся, што яна стане настольнай кнігай святароў, кансэкраваных асоб і свецкіх вернікаў, а таксама паспрыяе развіццю нашага грамадства паводле прынцыпаў сацыяльнага вучэння.

Усіх, хто працаваў над выданнем *Кампендыя сацыяльнага вучэння Касцёла*, давяраю апецы Марыі і ад усяго сэрца благаслаўляю.

Арцыбіскуп Тадэвуш Кандрусевіч
Мітрапаліт Мінска-Магілёўскі

Мінск, 2 лютага 2011 г.
Свята Ахвяравання Пана

КАМПЕНДЫЙ
САЦЫЯЛЬНАГА ВУЧЭННЯ
КАСЦЁЛА

УВОДЗІНЫ

ЦЭЛАСНЫ І САЛІДАРНЫ ГУМАНІЗМ

а) На парозе трэцяга тысячагоддзя

1. *Касцёл, пілігрымуючы народ, уваходзіць у трэцяе тысячагоддзе хрысціянскай эры. Ён кіруе Хрыстус, Вялікі Пастыр (пар. Гбр 13, 20). Ён — «Святая Брама» (Ян 10, 9), праз якую мы прайшлі падчас Вялікага Юбілею 2000 Года¹. Езус Хрыстус — гэта дарога, праўда і жыццё (пар. Ян 14, 6). Сузіраючы аблічча Пана, мы ўмацоўваем нашу веру ў Яго і спадзяёмся на Яго, адзінага Збаўцу і мэту гісторыі.*

Касцёл няспынна звяртаецца да ўсіх народаў і нацый, бо чалавек атрымлівае збаўленне толькі ў імя Хрыста. Збаўленне, якое Пан Езус здабыў «вялікай цаной» (1 Кар 6, 20; пар. 1 П 1, 18–19), ажыццявіцца ў новым жыцці, якое чакае праведных пасля смерці. Але гэтае збаўленне ахоплівае таксама рэальнасць гэтага свету, пранікаючы ў сферы эканомікі і працы, тэхнікі і камунікацыі, грамадскага жыцця і палітыкі, міжнароднай супольнасці і адносін паміж культурамі і нацыямі: «Езус прыйшоў, каб прынесці поўнае збаўленне, якое ахоплівае ўсяго чалавека і ўсіх людзей, адкрываючы ім цудоўныя гарызонты Богага ўсынаўлення»².

2. *На парозе трэцяга тысячагоддзя Касцёл не перастае абвяшчаць Евангелле, якое дае збаўленне і сапраўдную свабоду таксама і ў зямных справах, нагадваючы важную парадку св. Паўла, якую ён скіраваў да свайго вучня Цімафея: «Прапа-*

¹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. ap. *Novo millennio ineunte*, 1: AAS 93 (2001) 266.

² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris missio*, 11: AAS 83 (1991) 260.

ведуй слова, будзь настойлівы ў спрыяльны і неспрыяльны час, аспрэчвай, папраўляй, заахвочвай ва ўсёй цярпліваасці і навучанні. Бо настане пара, калі не будуць зносіць здаровага вучэння, але паводле ўласнай пажадлівасці пачнуць памнажаць сабе настаўнікаў, каб тыя цешылі ім слых. І адвернуць слых ад праўды, і звернуцца да баек. Але ты будзь цявэросты ва ўсім, вытрымлівай зло, здзейсні справу прапаведніка Добрай Навіны, споўні сваё служэнне» (2 Цім 4, 2–5).

3. *Касцёл, пілігрымуючы разам з мужчынамі і жанчынамі нашага часу, прапануе ім сваё сацыяльнае вучэнне.* «Выконваючы місію абвяшчэння Евангелля, Касцёл у імя Хрыста нагадвае чалавеку аб яго асабістай годнасці і пакліканні да супольнасці асоб. Ён вучыць чалавека патрабаванням справядлівасці і спакою, якія адпавядаюць Божай мудрасці»³. *Гэтае вучэнне адзначаецца глыбокай еднасцю, якая вынікае з веры ў цэласнае збаўленне, з надзеі на поўную справядлівасць, з любові, якая робіць усіх людзей сапраўднымі братамі і сёстрамі ў Хрысце.* Яно адлюстроўвае любоў Бога да свету, які Ён так палюбіў, што «аддаў свайго Сына» (Ян 3, 16). Новы закон любові ахоплівае ўсё чалавецтва і не ведае межаў, таму што навіна аб збаўленні ў Хрысце пашыраецца «аж да межаў зямлі» (Дз 1, 8).

4. *Чалавек, адкрываючы, што Бог яго любіць, разумее сваю трансцэндэнтную годнасць, вучыцца не абмяжоўвацца сабой, але выходзіць насустрач іншаму з усё больш чалавечымі адносінамі.* Людзі, адноўленыя любоўю да Бога, у стане змяніць нормы і якасць адносін, а таксама сацыяльныя структуры. Такія людзі здольныя несці спакой туды, дзе пануюць канфлікты; здольныя ствараць і клапаціцца пра братэрскія адносіны там, дзе зайздрасць; здольныя шукаць справядлівасць там, дзе чалавек эксплуатае чалавека. Толькі любоў здольна радыкальна змяніць міжчалавечыя адносіны. Кожны чалавек добрай

³ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2419.

волі ў гэтай перспектыве можа ўбачыць шырокія гарызонты справядлівасці і чалавечага развіцця ў праўдзе і дабры.

5. *Любой мае перад сабой вялікую працу, у якую Касцёл імкнецца ўнесці свой уклад з дапамогай сацыяльнага вучэння, якое датычыць усяго чалавека і скіравана да ўсіх людзей.* Шмат братоў і сясцёр патрабуюць дапамогі, шмат прыгнечаных жадаюць справядлівасці, шмат беспрацоўных шукаюць працы, шмат народаў чакаюць павагі: «Як жа гэта магчыма, што ў наш час ёсць людзі, якія паміраюць ад голаду, асуджаны на непісьменнасць, не маюць доступу да элементарнай медыцынскай апекі, пазбаўлены жылля, у якім маглі б знайсці сховішча? Гэты сцэнарый беднасці можа разбудоўвацца бясконца, калі да старых формаў беднасці далучаць новыя, якія часта ахопліваюць групы і катэгорыі нават матэрыяльна забяспечаных людзей, якім пагражае распач з прычыны адчування бессэнсоўнасці жыцця, небяспека наркаманіі, самота ў старасці і хваробе, ізаляцыя або сацыяльная дыскрымінацыя. <...> Ці можна заставацца аб'якавымі перад пагрозай экалагічнага крызісу, які прычыняецца да таго, што вялізныя абшары планеты становяцца непрыдатнымі і варажымі чалавеку? Або ў дачыненні да праблемы спакою, якому часта пагражае прывід катастрафічных войнаў? Ці, урэшце, да пытанняў наконт асноўных чалавечых правоў многіх людзей, асабліва дзяцей?»⁴

6. *Хрысціянская любоў змушае выкрываць, уносіць прапановы і ўключацца ў культурныя і сацыяльныя праекты, актыўна дзейнічаць і схіляць усіх, каму неаб'якавы чалавечы лёс, зрабіць свой уклад у агульную справу.* Чалавецтва ўсё больш выразна разумее, што аб'ядноўвае яго адно прызначэнне, якое патрабуе ўсведамлення агульнай адказнасці, натхнёнай *цэласным і салідарным гуманізмам*. Чалавецтва бачыць, што гэтае прызначэнне часта абумоўлена і нават прадыктавана тэхні-

⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. ap. *Novo millennio ineunte*, 50-51: AAS 93 (2001) 303-304.

кай і эканомікай. Пры гэтым чалавецтва адчувае неабходнасць большай маральнай свядомасці, якая б кіравала агульным шляхам. Сучасныя людзі, захопленыя шматлікімі тэхналагічнымі навагартствамі, вельмі прагнуць, каб прагрэс імкнуўся да сапраўднага добра чалавецтва, сучаснага і будучага.

б) **Значэнне дакумента**

7. *Хрысціянін ведае, што ў сацыяльным вучэнні Касцёла ён можа знайсці прынцыпы разважання, крытэрыі суджэння і напрамкі дзеяння, якія з'яўляюцца зыходным пунктам для развіцця цэласнага і салідарнага гуманізму. Развіццё гэтага вучэння з'яўляецца сапраўдным пастырскім прыярытэтам. Неабходна, каб асобы, абазнаныя ў сацыяльным вучэнні, умелі інтэрпрэтаваць сучасную рэальнасць і знаходзіць адпаведныя шляхі дзейнасці: «Вывучэнне і развіццё сацыяльнага вучэння ўваходзіць у евангелізацыйную місію Касцёла»⁵.*

*Зыходзячы з такой перспектывы, надзвычай карысным было выдаць дакумент, які паказваў бы асноўныя напрамкі сацыяльнага вучэння і яго сувязь з новай евангелізацыяй*⁶. Папская Рада «Iustitia et Pax», якая падрыхтавала гэты дакумент і нясе за яго поўную адказнасць, правяла падчас яго падрыхтоўкі шматлікія кансультацыі, заахвочваючы да супрацоўніцтва сваіх членаў і кансультантаў, некаторыя ведамствы Рымскай Курыі, Канферэнцыі Біскупаў з розных краін, асобных біскупаў і спецыялістаў па згаданых пытаннях.

8. *Мэта гэтага дакумента — поўна і сістэматычна прадставіць, хаця і ў форме агляду, сацыяльнае вучэнне, якое з'яўляецца плёнам глыбокіх разважанняў Настаўніцкага Інстытута і выразам пастаяннага клопату Касцёла, каб захаваць вернасць ласцы Хрыстовага збаўлення і з любоўю клапаціцца пра лёс чалавецтва. У гэтым дакуменце гарманічна паказаны*

⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 41: AAS 80 (1988) 571-572.

⁶ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Ecclesia in America*, 54: AAS 91 (1999) 790.

самыя важныя тэалагічныя, філасофскія, маральныя, культурныя і пастырскія аспекты вучэння, арганічна спалучаныя з сацыяльнымі пытаннямі. Такім чынам ён сведчыць, наколькі плённым з'яўляецца супастаўленне з Евангеллем праблем, з якімі сутыкаецца чалавек на сваім гістарычным шляху.

Вывучаючы *Кампендыі*, трэба памятаць, што цытаваныя тэксты Настаўніцкага Інстытута Касцёла ўзяты з дакументаў рознай ступені аўтарытэтнасці. Апрача саборных дакументаў і энцыклік, тут выкарыстаны папскія прамовы і дакументы розных ведамстваў Апостальскай Сталіцы. Варта падкрэсліць, што чытач павінен разумець, што мае справу з рознымі ўзроўнямі навучання. Дадзены дакумент абмяжоўваецца выкладам галоўных напрамкаў сацыяльнага вучэння, таму Канферэнцыі Біскупаў маюць абавязак адаптаваць яго да розных мясцовых умоў⁷.

9. *Дакумент падае комплексны агляд асноўных напрамкаў дактрынальнага «корпуса» сацыяльнага каталіцкага вучэння. Гэты агляд дазваляе правільна падыходзіць да сацыяльных пытанняў нашага часу, якія неабходна разглядаць як цэлае, паколькі гэтыя пытанні ўзаемазвязаныя і ўзаемазалежныя і ў большай ступені датычаць усёй чалавечай сям'і. Прадстаўленне прынцыпаў сацыяльнага вучэння мае на мэце прапанаваць сістэмны падыход у вырашэнні праблем, каб распазнаць, ацэнка і прыняцце рашэння адпавядалі рэальнасці, а салідарнасць і надзея маглі эфектыўна ўплываць на сённяшняю складаную сітуацыю. Гэтыя прынцыпы ўзаемадапаўняльныя, паколькі з'яўляюцца выразам хрысціянскай антрапалогіі⁸, плёнам аб'яўлення любові, якой Бог адорвае чалавека. Аднак трэба ўлічваць тое, што ўплыў часу і зменлівыя сацыяльныя абставіны будуць патрабаваць пастаянных і актуальных разважанняў над узнятымі тут пытаннямі, каб правільна распазнаць новыя знакі часу.*

⁷ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Ecclesia in America*, 54: AAS 91 (1999) 790; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 24.

⁸ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 55: AAS 83 (1991) 860.

10. *Гэты дакумент прапануецца ў якасці інструмента маральнага і пастырскага распазнавання складаных падзей, характэрных для нашых часоў. Ён павінен быць правадніком, які на індывідуальным і калектыўным узроўні натхняе на такія ўчынкi і рашэнні, якія дазваляюць з даверам і надзеяй глядзець у будучыню. Ён павінен дапамагаць вернікам асэнсоўваць вучэнне Касцёла на тэму грамадскай маралі. Дзякуючы яму можа ўзнікнуць новае імкненне адказаць на патрабаванні нашага часу з улікам патрэб і магчымасцяў чалавека, а перш за ўсё — намер ажыццявіць у новых формах адмысловае пакліканне розных касцёльных харызмаў, каб евангелізаваць грамадскую сферу жыцця, паколькі «ўсе члены Касцёла маюць свой удзел у яго свецкім вымярэнні»⁹. Тэкст павінен заахвочваць да дыялогу з усімі, хто шчыра жадае чалавеку добра.*

11. *Першымі адрасатамі гэтага дакумента з'яўляюцца біскупы, якія павінны выбраць найбольш адпаведныя формы для яго распаўсюджвання і правільнага тлумачэння, бо ім дадзена «*titus docendi*» — заданне вучыць. Вучыць таму, «што зямныя справы і чалавечыя ўстановы паводле намеру Бога Стварыцеля таксама скіраваныя да збаўлення людзей, а таму могуць значна садзейнічаць будаванню Хрыстовага цела»¹⁰. *Святары, законнікі і законніцы, а таксама адказныя за фармацыю знойдуць у гэтым дакуменце арыенцір для свайго навучання і інструмент для пастырскага служэння. Свецкія вернікі, якія шукаюць Нябеснага Валадарства, «займаючыся свецкімі справамі і кіруючы імі згодна з Божым намерам»¹¹, знойдуць у ім святло для сваёй дзейнасці. Хрысціянскія супольнасці змогуць выкарыстоўваць гэты дакумент для аб'ектыўнага аналізавання розных сітуацый, для іх тлумачэння ў святле нязменных слоў Евангелля, а таксама будуць чэрпаць з гэтага дакумента прынцыпы мыслення, крытэрыі ацэнкі і арыенціры для дзеяння»¹².**

⁹ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 15.

¹⁰ CONCILIO VATICANO II, Decr. *Christus Dominus*, 12.

¹¹ CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Lumen gentium*, 31.

¹² Паp. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 4: AAS 63 (1971) 403.

12. *Гэты дакумент прапануецца таксама братам з іншых Касцёлаў і Касцёльных супольнасцяў, вызнайцам іншых рэлігій і ўсім людзям добрай волі, мужчынам і жанчынам, якія імкнуцца служыць агульнаму дабру.* Няхай яны прымуць гэты дакумент як плён агульначалавечага досведу, напоўненага незлічонымі знакамі прысутнасці Богага Духа. Гэта скарбніца новага і старога (пар. Мц 13, 52). Касцёл хоча дзяліцца гэтым дзякуючы Богу, ад якога паходзіць «усялякае дараванне добрае і ўсялякі дасканалы дар» (Як 1, 17). Знакам надзеі з’яўляецца тое, што сёння рэлігіі і культуры гатовы да дыялогу і адчуваюць неабходнасць аб’яднаць свае сілы дзеля падтрымкі справядлівасці, братэрства, спакою і развіцця чалавечай асобы.

Каталіцкі Касцёл разам з іншымі Касцёламі аб’ядноўвае свае намаганні ў грамадскай сферы як на ўзроўні дактрынальных разважанняў, так і на практычным узроўні. Каталіцкі Касцёл, як і яны, перакананы, што з агульнай спадчыны сацыяльнага вучэння, захаванага ў жывой традыцыі Богага народу, нараджаюцца стымулы і арыенціры для больш цеснага супрацоўніцтва дзеля ўмацавання справядлівасці і спакою¹³.

в) У служэнні поўнай праўдзе пра чалавека

13. *Гэты дакумент з’яўляецца актам служэння Касцёла жанчынам і мужчынам нашага часу, якім ён прысвячае спадчыну свайго сацыяльнага вучэння ў адпаведнасці з тым стылем дыялогу, у якім сам Бог праз свайго Адзінароднага Сына, які стаўся чалавекам, «звяртаецца да людзей, як да сяброў (пар. Зых 33, 11; Ян 15, 14–15), і гаворыць з імі (пар. Бар 3, 38)»¹⁴.* Гэты дакумент, натхнёны Пастырскай канстытуцыяй пра Касцёл у сучасным свеце «*Gaudium et spes*», канцэнтруе сваю ўвагу вакол чалавека «ў яго адзінстве і цэласнасці, з целам і душой, з сэрцам і сумленнем, з розумам і воляй»¹⁵.

¹³ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 92.

¹⁴ CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Dei Verbum*, 2.

¹⁵ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 3.

У акрэсленай перспектыве Касцёл «не кіруецца тут ніякімі зямнымі амбіцыямі, але імкнецца толькі да аднаго: пад кіраўніцтвам Духа Святога Суцяшыцеля працягваць справу самога Хрыста, які прыйшоў у свет, каб даць сведчанне праўдзе (пар. Ян 18, 37); каб збаўляць, а не асуджаць; каб служыць, а не каб Яму служылі (пар. Ян 3, 17; Мц 20, 28; Мк 10, 45)»¹⁶.

14. *З дапамогай гэтага дакумента Касцёл хоча праз праўду ўнесці свой уклад у вырашэнне пытання наконт месца чалавека ў прыродзе і ў грамадстве. Дадзеная праблема закранае цывілізацыі і культуры, у якіх адлюстроўваецца мудрасць чалавецтва.* Укаранёныя ў мінулым, якое налічвае тысячагоддзі, яны выяўляюцца ў розных формах рэлігіі, філасофіі і паэтычнага генію ўсіх часоў і народаў. Гэтыя цывілізацыі і культуры даюць сваё тлумачэнне сусвету і суіснаванню людзей, імкнучыся спасцігнуць сэнс быцця і таямніцу, якая яго ахоплівае. Хто я? Чаму, нягледзячы на такі вялікі прагрэс, існуе боль, смерць, зло? Якую каштоўнасць маюць шматлікія дасягненні, калі нярэдка плаціцца за іх такая высокая цана? Што будзе пасля гэтага жыцця? Вось асноўныя пытанні, якія непакояць чалавека¹⁷. У сувязі з гэтым можна нагадаць настаўленне «*пазнай самога сябе*», выбітае на архітраве святыні ў Дэльфах, якое сведчыць аб асноўнай праўдзе: чалавек, які адрозніваецца ад усіх створаных істот, лічыцца чалавекам менавіта таму, што па сваёй сутнасці імкнецца *пазнаць самога сябе*.

15. *Арыенціры, якія выяўляюцца ў існаванні грамадства і гісторыі, залежаць у значнай ступені ад адказу на пытанне пра месца чалавека ў прыродзе і ў грамадстве. Дадзены дакумент павінен дапамагчы адказаць на гэтыя пытанні.* Самы глыбокі сэнс існавання чалавека бачны ў свабодным пошуку праўды, здольнай надаць жыццю кірунак і паўнату, у пошуку, падчас якога гэтыя пытанні няспынна абуджаюць розум і волю чалавека. Яны найбольш выяўляюць сутнасць чалаве-

¹⁶ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 3.

¹⁷ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 10.

ка, паколькі патрабуюць адказу, якім вымяраецца глыбіня адказнасці чалавека за сваё існаванне. Акрамя таго, размова ідзе пра *рэлігійныя па сваёй сутнасці пытанні*: «калі прычына рэчаў даследуецца цэласна, калі трываюць пошукі канчатковага і вычарпальнага адказу, чалавечы розум дасягае сваёй вяршыні і адкрываецца для рэлігіі. Сапраўды, рэлігійнасць — самае ўзнёслае праяўленне чалавечай асобы, паколькі з’яўляецца вяршыняй яго разумнай прыроды. Рэлігійнасць вынікае з глыбокага імкнення чалавека да праўды і стварае падставу свабоднага і асабістага пошуку боскасці»¹⁸.

16. *Радыкальныя пытанні, якія ад самага пачатку спада-рожнічаюць чалавеку на яго шляху, набываюць у наш час яшчэ большую значнасць з прычыны шматлікіх выклікаў, навізны сітуацый, важных рашэнняў, якія павінны прымаць сучасныя пакаленні.*

Першым сярод самых вялікіх выклікаў, на якія сёння павінна адказаць чалавецтва, з’яўляецца *сама праўда пра чалавека, які з’яўляецца быццём*. Мяжа і суадносіны паміж прыродай, тэхнікай і маральнасцю — гэта пытанні, якія рашуча заклікаюць да асабістай і калектыўнай адказнасці за фарміраванне нормаў паводзін згодна з тым, кім ёсць чалавек, што ён можа зрабіць і кім павінен быць. Другім выклікам з’яўляецца неабходнасць *разумець і кіраваць плюралізмам і адрозненнямі* на ўсіх узроўнях: мыслення, маральнага выбару, культуры, рэлігійнай прыналежнасці, філасофіі чалавечага і сацыяльнага развіцця. Трэцім выклікам з’яўляецца *глабалізацыя*, якая мае не толькі эканамічнае, але больш шырокае і глыбокае значэнне, паколькі ў гісторыі разам з ёй распачалася новая эпоха, цесна звязаная з лёсам чалавецтва.

17. *Вучні Езуса Хрыста адчуваюць, што яны ўцягнуты ў вырашэнне гэтых пытанняў. Яны носяць іх у сваіх сэрцах і хочуць разам з усімі людзьмі ўдзельнічаць у пошуку праўды і*

¹⁸ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all’Udienza generale* (19 ottobre 1983), 2: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, VI, 2 (1983) 815.

сэнсу асабістага і грамадскага жыцця. Свой уклад у гэты пошук яны ўносяць праз велікадушнае сведчанне пра дар, які атрымала чалавецтва. На працягу гісторыі Бог скіроўваў да людзей сваё слова, і нават сам увайшоў у гісторыю, каб весці з чалавекам дыялог і аб'явіць яму свой план збаўлення, справядлівасці і братэрства. У сваім Сыне, Езусе Хрысце, які стаў чалавекам, Бог вызваліў нас ад граху і паказаў шлях, якім мы павінны ісці, а таксама мэта, да якой павінны імкнуцца.

г) У знак салідарнасці, павагі і любові

18. *Касцёл вандруе разам з усім чалавецтвам па дарогах гісторыі. Ён жыве ў свеце, і, хаця ён не са свету (пар. Ян 17, 14–16), але пакліканы служыць свету, ідучы за сваім унутраным пакліканнем. Такі падыход, відавочны ў гэтым дакуменце, грунтуецца на глыбокім перакананні, што для свету вельмі важна прыняць Касцёл як рэальнасць і закваску гісторыі. У той жа час важна, каб Касцёл таксама не забываў, як шмат ён абавязаны гісторыі і эвалюцыі чалавечага роду¹⁹. Другі Ватыканскі Сабор выразна паказаў салідарнасць, павагу і любоў да чалавечай сям'і, распачынаючы з ёй дыялог на тэму шматлікіх праблем, «прыносячы святло, зачэрпнутае з Евангелля, а таксама даючы чалавецтву збаўчыя сілы, якія Касцёл пад кіраўніцтвам Духа Святога атрымлівае ад свайго Заснавальніка. Чалавечая асоба павінна быць збаўлена, а чалавечае грамадства — адноўлена»²⁰.*

19. *Касцёл, будучы ў гісторыі знакам любові Бога да людзей і паклікання ўсяго чалавечага роду да еднасці як дзяцей адзінага Айца²¹, у гэтым дакуменце аб сацыяльным вучэнні зноў прапануе ўсім людзям гуманізм, які адпавядае намеру Божай*

¹⁹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 44.

²⁰ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 3.

²¹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Lumen gentium*, 1.

любаві адносна гісторыі. Гэты цэласны і салідарны гуманізм здольны ствараць новы грамадскі, эканамічны і палітычны лад, які заснаваны на годнасці і свабодзе кожнай чалавечай асобы і які будзеца ў спакоі, справядлівасці і салідарнасці. Гэты гуманізм магчымы тады, калі кожны мужчына і жанчына, а таксама іх супольнасці будуць клапаціцца пра свае маральныя і грамадскія цноты і пашыраць іх у грамадстве, «каб з дапамогай патрэбнай Божай ласкі сфарміраваліся сапраўды новыя людзі і будаўнікі новага чалавецтва»²².

²² CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 30.

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

«Як у тлумачэнні,
так і ў вырашэнні актуальных
праблем чалавечага суіснавання
неабходна тэалагічнае вымярэнне».

(*Centesimus annus*, 55)

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ
НАМЕР БОЖАЙ ЛЮБОВІ
АДНОСНА ЧАЛАВЕЦТВА

I. ВЫЗВАЛЕНЧАЕ ДЗЕЯННЕ БОГА
Ў ГІСТОРЫІ ІЗРАЭЛЯ

а) Бескарыслівая блізкасць Бога

20. *Кожны сапраўдны рэлігійны досвед, ва ўсіх культурных традыцыях, вядзе да пазнання Таямніцы, якая часта дазваляе распазнаць некаторыя рысы Божлага аблічча. З аднаго боку, Бог з'яўляецца крыніцай існага, прысутнасцю, якая гарантуе грамадска арганізаваным людзям асноўныя ўмовы жыцця, даючы ім у карыстанне даброты, неабходныя для існавання. З другога боку, Ён з'яўляецца *мерай таго, што павінна быць*, прысутнасцю, якая пабуджае чалавека да дзеяння — на асабістым і на грамадскім узроўні — і да карыстання тымі ж дабротамі ў адносінах з іншымі людзьмі. Таму ў кожным рэлігійным досведзе важным з'яўляецца як вымярэнне *дару і бескарысліваці*, якія разглядаюцца як падстава таго вопыту, які чалавечая асоба набывае ў выніку яе суіснавання з іншымі людзьмі ў свеце, так і ўздзеянне гэтага вымярэння на сумленне чалавека, які адчувае сябе пакліканым *адказна і разам з іншымі* распараджацца атрыманым дарам. Сведчаннем гэтага з'яўляецца агульнае ўсведамленне *заламога правіла*, у якім на ўзроўні міжчалавечых адносін выражаецца заклік, перададзены чалавеку Таямніцай: «Усё, што хочаце, каб вам рабілі людзі, і вы ім рабіце» (Мц 7, 12)²³.*

²³ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1789; 1970; 2510.

21. *На фоне разнастайных формаў агульнага рэлігійнага досведу вылучаецца Аб'яўленне, у якім Бог паступова адкрывае сябе народу Ізраэля. Дзякуючы канкрэтным гістарычным падзеям, у якіх праяўляецца любоў Бога да чалавека, нечаканым і цудоўным чынам яно адказвае на чалавечыя пошукі боскасці. Паводле кнігі Зыходу, Пан скіроўвае да Майсея наступныя словы: «Я добра бачыў пакуты народу Майго ў Егіпце, Я чуў крык ягоны з-за прыгнятальнікаў яго. Я ведаю яго цярпенні. Таму сышоў Я, каб вызваліць яго з рук егіпцянаў і вывесці яго з гэтай зямлі ў зямлю добрую і прасторную, дзе сочыцца малако і мёд» (Зых 3, 7–8). Бескарыслівая блізкасць Бога, на якую ўказвае само Яго імя, аб'яўленае Ім Майсею: «Я ЁСЦЬ, ЯКІ ЁСЦЬ» (Зых 3, 14), выяўляецца ў вызваленні з няволі і ў абяцанні, і становіцца гістарычным дзеяннем, з якога распачынаецца працэс калектыўнага самавызначэння Божага народу дзякуючы атрыманню *свабоды і зямлі*, падараваных Богам.*

22. *Бескарыслівае гэтага гістарычна эфектыўнае боскае дзеянне пастаянна ідзе поруч з абавязцельствам Запавету, прапанаванага Богам і прынятага Ізраэлем. На гары Сінай ініцыятыва Бога канкрэтызуецца ў Запавеце з Яго народам, які атрымаў дар — Дэкалог заповедзяў, аб'яўленых Панам (пар. Зых 19–24). «Дзесяціслоўе» (Зых 34, 28; пар. Дрг 4, 13; 10, 4) «кажа пра значэнне прыналежнасці да Бога, якая была ўстаноўлена праз Запавет. Маральнае жыццё з'яўляецца адказам на поўную любові ініцыятыву Бога. Яно становіцца ўдзячнасцю, пакланеннем Богу і падзякай. Гэта саўдзел у намеры, які Бог ажыццяўляе ў гісторыі»²⁴.*

Дзесяць заповедзяў, якія ўяўляюць выключную дарогу жыцця і паказваюць самыя надзейныя ўмовы для існавання, свабоднага ад зняволення грахом, найлепш адлюстроўваюць натуральны закон. «Яны вучаць чалавека сапраўднай чалавечнасці, падкрэсліваюць галоўныя абавязкі, а значыць, ус-

²⁴ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2062.

косна, і асноўныя правы, уласцівыя прыродзе чалавечай асобы»²⁵. Яны прадстаўляюць агульначалавечую мараль. Дзесяць заповедзяў, аб якіх Езус нагадвае багатаму юнаку з Евангелля (пар. Мц 19, 18), «уяўляюць асноўныя правілы ўсяго грамадскага жыцця»²⁶.

23. *З Дэкалога вынікае абавязак, які датычыць вернасці не толькі адзінаму праўдзівому Богу, але і грамадскім адносінам сярод народа Запавету.* Апошнія вызначаюцца асабліва тым, што было названа *правам беднага*: «Калі будзе ў цябе бедны хтосьці з тваіх братоў <...>, то не пакажы цвёрдага сэрца перад ім і не спіскай рукі сваёй перад бедным сваім братам, а адкрыў яму сваю далонь і шчыра дай яму, столькі, колькі яму патрэбна» (Дрг 15, 7–8). Гэтае права адносіцца таксама і да чужаземцаў: «А калі паселіцца побач з табою іншаземец на зямлі тваёй, не будзеш прыгнятаць яго. Як тутэйшы будзе для вас іншаземец, які жыве з вамі. Любі яго, як самога сябе, бо і вы былі чужынцамі на зямлі егіпецкай. Я — Пан, Бог ваш» (Лев 19, 33–34). Дар вызвалення і абяцанай зямлі, сінайскі Запавет і *Дэкалог* цесна звязаны з практыкай, якая ў адпаведнасці са справядлівасцю і салідарнасцю павінна рэгуляваць развіццё ізраэльскага грамадства.

24. *Сярод шматлікіх указанняў, якія імкнуцца вызначыць канкрэтную форму бескарыслівасці і справядлівай шчодрасці, што абуджана Богам, закон шабатовага (святкуецца кожныя сем гадоў) і юбілейнага года (святкуецца кожныя пяцьдзесят гадоў)*²⁷ *вылучаецца як важны кірунак грамадскага і эканамічнага жыцця ізраэльскага народу, хаця ён ніколі поўнасцю не быў рэалізаваны.* Гэты закон наказвае не толькі адпачынак для зямлі, але дараванне даўгоў і агульнае вызваленне людзей і дабротаў: кожны можа вярнуцца ў сям'ю, з якой ён паходзіць, і зноў валодаць сваёй спадчынай.

²⁵ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2070.

²⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 97: AAS 85 (1993) 1209.

²⁷ Гэты закон апісаны ў *Зых* 23, *Дрг* 15, *Лев* 25.

Гэтае заканадаўства падкрэслівае, што выратавальная падзея зыходу і вернасць Запавету прадстаўляе не толькі асноўныя прынцыпы грамадскага, палітычнага і эканамічнага жыцця Ізраэля, але таксама прынцыпы вырашэння пытанняў, звязаных з эканамічнай беднасцю і сацыяльнай несправядлівасцю. Размова ідзе пра прынцып, які павінен пастаянна знутры змяняць жыццё народу Запавету так, каб гэтае жыццё адпавядала Божаю намеру. Для прадухілення дыскрымінацыі і няроўнасці, якія ўзніклі ў выніку сацыяльна-эканамічных змен, кожныя сем гадоў успамін пра выйсце з егіпецкай няволі і пра Завет перадаецца сацыяльнымі і юрыдычнымі тэрмінамі, каб словы ўласнасць, доўг, пазыка і даброты зноў набылі свой самы глыбокі сэнс.

25. *Прадпісанні наконт шабатолага і юбілейнага года з'яўляюцца пэўным «пачаткам» сацыяльнага вучэння²⁸. Яны паказваюць, што прынцыпы сацыяльнай справядлівасці і салідарнасці зыходзяць з бескарыслівай збаўчай падзеі, здзейсненай Богам, і маюць не толькі значэнне карэкціроўкі ў дачыненні да практыкі штодзённага жыцця, падпарадкаванага эгаістычным інтарэсам і мэтам, але павінны стаць «*prophetia futuri*», нарматыўным пунктам, да якога павінна звяртацца кожнае пакаленне Ізраэля, калі хоча быць верным свайму Богу.*

Гэтыя прынцыпы становяцца асновай прарочага прапавядання, якое імкнецца ўвабраць іх у сябе. Божы Дух, разліты ў сэрцы чалавека, як абвясчаюць прарокі, абудзіць у вас тыя самыя пачуцці справядлівасці і міласэрнасці, якія жывуць у сэрцы Пана (пар. Ер 31, 33; Езх 36, 26–27). Тады Божая воля, выражаная ў Дэкалогу, дадзеным на Сінаі, зможа творча дзейнічаць у глыбіні чалавека. Такі працэс інтэрыярызацыі вядзе да паглыблення і рэалізацыі сацыяльнага дзеяння і спрыяе наступнаму развіццю асноў справядлівасці і салідарнасці, да прыняцця якіх пакліканы народ Запавету ў адносінах з усімі людзьмі, што належаць да кожнага народу, да кожнай нацыі.

²⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. ap. *Tertio millennio adveniente*, 13: AAS 87 (1995) 14.

б) Прынцып стварэння і бескарыслівае дзеянне Бога

26. *Роздум прарокаў і мудрацоў вядзе да першых праяўленняў і самой крыніцы Божлага плану адносна ўсяго чалавецтва, калі справа даходзіць да фарміравання прынцыпу стварэння Богам усіх рэчаў. У вызнанні веры Ізраэля існуе сцвярджанне, што Бог з'яўляецца Стварыцелем. Гэтае сцвярджанне адлюстроўвае не толькі тэарэтычнае перакананне, але таксама ўсведамленне першаснага бескарыслівага і міласэрнага дзеяння Пана дзеля добра чалавека. Сапраўды, Бог свабодна дае існаванне і адорвае жыццём усё, што існуе. Мужчына і жанчына, створаныя паводле Яго вобраза і падабенства (пар. Быц 1, 26–27), менавіта з гэтай прычыны пакліканыя быць бачным знакам і плённым інструментам Божай бескарыслінасці ў садзе, у якім Бог іх пасяліў, каб яны культывавалі і захоўвалі доброты стварэння.*

27. *У бескарыслівым дзеянні Бога Стварыцеля адлюстроўваецца сам сэнс стварэння, хаця ён зацёмнены і скажоны грахам. Апавяданне пра першародны грэх (пар. Быц 3, 1–24) апісвае пастаянную спакусу і адначасова сітуацыю бязладдзя, у якую трапляе чалавецтва пасля падзення прабацькоў. Непаслухмянасць Богу азначае ўхіленне ад Яго любячага позірку і жаданне самастойна кіраваць сваім жыццём і паводзінамі ў свеце. Разрыў еднасці з Богам вядзе да знішчэння ўнутранай еднасці чалавечай асобы, да знішчэння супольнасці паміж мужчынам і жанчынай і гарманічных адносін паміж людзьмі і іншымі стварэннямі²⁹. У гэтым пачатковым разрыве трэба шукаць самыя глыбокія карані ўсякага зла, якое парушае грамадскія адносіны паміж людзьмі, і ўсіх тых сітуацый, якія ў эканамічным і палітычным жыцці пагражаюць годнасці асобы, справядлівасці і салідарнасці.*

²⁹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 13.

II. ЕЗУС ХРЫСТУС – ВЫКАНАННЕ АЙЦОЎСКАГА НАМЕРУ ЛЮБОВІ

а) У Езусе Хрысце адбываецца вырашальная падзея ў гісторыі Бога з людзьмі

28. *Добразычлівасць і міласэрнасць, якія натхняюць Божую дзейнасць і з'яўляюцца ключом да тлумачэння гэтай дзейнасці, становяцца такімі блізкімі чалавеку, што прымаюць рысы чалавека Езуса — Слова, якое сталася целам. У апавяданні св. Лукі Езус акрэслівае сваё месіянскае служэнне словамі Ісаі, якія нагадваюць аб прароцкім значэнні юбілею: «Дух Пана на Мне, бо Ён намасціў Мяне абвяшчаць Добрую Навіну ўбогім, паслаў Мяне абвяшчаць вызваленне палонным і сляпым вяртаць зрок, каб выпусціць спакутаваных на свабоду, каб абвясціць год ласкі Пана» (Лк 4, 18–19; пар. Іс 61, 1–2). Езус кажа пра здзяйсненне прароцтва не толькі таму, што выконвае ўсё, што было абяцана і чаго чакаў Ізраэль, але таксама таму, што, у больш глыбокім сэнсе, у Ім ажыццяўляецца вырашальная падзея ў гісторыі Бога з людзьмі. Ён сцвярджае: «Хто Мяне бачыў, бачыў і Айца» (Ян 14, 9). Іншымі словамі, Езус яўна і выразна паказвае, кім з'яўляецца Бог і як Ён дзейнічае ў адносінах з людзьмі.*

29. *Любоў, якая ажыўляе служэнне Езуса сярод людзей, з'яўляецца той любоўю, якую адчувае Сын у глыбокім з'яднанні з Айцом. Новы Запавет дазваляе нам пранікнуць у перажыты і перададзены праз Езуса досвед любові Бога, свайго Айца — Абба, — а значыць дазваляе нам пранікнуць у само сэрца Бога жага жыцця. Езус абвяшчае вызваленчую Божую міласэрнасць тым, каго сустракае на сваім шляху, пачынаючы з бедных, адкінутых, грэшнікаў, і запрашае іх ісці за Ім, паколькі Ён першы цалкам падпарадкоўваецца намеру Божай любові як той, хто быў пасланы ў свет Айцом.*

Езус усведамляе, што з'яўляецца Сынам. Адлюстроўвае гэта першапачатковы досвед. Сын атрымаў усё дарма ад Айца. «Усё, што мае Айцец, гэта Маё» (Ян 16, 15). Яго місія заключа-

еща ў тым, каб усіх людзей зрабіць удзельнікамі гэтага дару і гэтых сыноўскіх адносін: «Я ўжо не называю вас слугамі, бо слуга не ведае, што робіць ягоны гаспадар. Я ж назваў вас сябрамі, бо ўсё, што чуў ад Айца Майго, Я сказаў вам» (Ян 15, 15).

Для Езуса прызнаць любоў Айца азначае чэрпаць натхненне для сваіх учынкаў з самой Божай міласэрнасці і бескарыслівасці, якія нараджаюць новае жыццё, і праз гэта стаць ва ўсім сваім існаванні прыкладам і ўзорам для сваіх вучняў. Яны ж пакліканы да таго, каб жыць як Ён, а пасля Яго Пасхі, г. зн. смерці і ўваскрасення, жыць Ім і ў Ім, дзякуючы самаму шчодраму дару Духа Святога, Суцяшыцеля, які ўкараняе ў сэрцах стыль жыцця самога Хрыста.

б) Аб'яўленне трыітарнай Любові

30. *Сведчанне Новага Запавету заўсёды нанова здзіўляе і напайняе кожнага, хто быў асветлены невыказнай любоўю Бога (пар. Рым 8, 26), а таксама дазваляе ўбачыць у святле, перапоўненым аб'яўленнем трыітарнай Любові, прынесенай праз Пасху Езуса Хрыста, канчатковы сэнс уцелаўлення Сына і Яго місіі сярод людзей. Св. Павел піша: «Калі Бог за нас, хто супраць нас? Той, які Сына свайго не пашкадаваў, але аддаў Яго за ўсіх нас, як жа не дасць нам разам з Ім таксама ўсяго?» (Рым 8, 31–32). Пра гэтае ж кажа і св. Ян: «У тым выявілася любоў, што не мы палюбілі Бога, а Ён сам палюбіў нас і паслаў Сына свайго як уміласціўленне за грахі нашыя» (1 Ян 4, 10).*

31. *Божэ аблічча, якое наступова адкрываецца ў гісторыі збаўлення, з'яе ў паўнаце сваёй у абліччы ўкрыжаванага і ўваскрослага Езуса Хрыста. Бог ёсць Тройцай: Айцом, Сынам і Духам Святым, якія сапраўды адрозніваюцца паміж сабой і сапраўды з'яўляюцца адным, паколькі ствараюць бясконцую супольнасць любові. Бескарыслівая любоў Бога да людзей аб'яўляецца перш за ўсё як першапачатковая любоў Айца, ад якой усё паходзіць; як бескарыслівая супольнасць, у якую ператварае яе Сын, які нанова аддае сябе Айцу і дорыць сябе*

людзям; як заўсёды новы плён Божай любові, якую Дух Святы разлівае ў сэрцах людзей (пар. Рым 5, 5).

*Словамі і справамі, а таксама, цалкам і канчаткова, сваёй смерцю і ўваскрасеннем*³⁰ *Езус Хрыстус аб'яўляе чалавецтву, што Бог з'яўляецца Айцом і што ўсе мы паводле ласкі пакліканы да таго, каб стаць Яго дзецьмі ў Духу* (пар. Рым 8, 15; Гал 4, 6), *а значыць братамі і сёстрамі адно аднаму*. Зыходзячы з гэтага, Касцёл моцна верыць, што «ключ, цэнтр і канец усёй чалавечай гісторыі знаходіцца ў яго Пану і Настаўніку»³¹.

32. *Сузіраючы бескарыслівы і самы шчодры Божы дар, якім Сын адораны праз Айца і які Езус засведчыў сваім навучаннем і ахвяраваннем за нас свайго жыцця, апостал Ян падкрэслівае глыбокі сэнс гэтага дару і найбольш лагічны вынік:* «Калі Бог так палюбіў нас, дык і мы павінны любіць адзін аднаго. Бога ніхто ніколі не бачыў. Калі мы любім адзін аднаго, то Бог жыве ў нас, і любоў Ягоная ў нас дасканалая» (1 Ян 4, 11–12). Узаемнай любові патрабуе заповедзь, якую Езус называе новай і сваёй: «Каб вы любілі адзін аднаго, як Я палюбіў вас» (Ян 13, 34). Заповедзь узаемнай любові паказвае, як жыць у Хрысце трынітарным жыццём у Касцэле, целе Хрыстовым, і перамяняць з Ім гісторыю, пакуль яна не дасягне спаўнення ў нябесным Ерузалеме.

33. *Заповедзь узаемнай любові, якая ўяўляе сабой закон жыцця Божага народу*³², *павінна натхняць, ачышчаць і ўзвышаць усе адносіны паміж людзьмі ў грамадскім і палітычным жыцці:* «Быць чалавекам азначае быць пакліканым да міжасабовых адносін»³³, *паколькі вобраз і падабенства да адзінага ў трох Асобах Бога з'яўляецца асновай «ўсяго чалавечага этасу <...>, вяршыняй якога з'яўляецца заповедзь любові»*³⁴. Сучасная

³⁰ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Dei Verbum*, 4.

³¹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 10.

³² Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Lumen gentium*, 9.

³³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. ap. *Mulieris dignitatem*, 7: AAS 80 (1988) 1666.

³⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. ap. *Mulieris dignitatem*, 7: AAS 80 (1988) 1665-1666.

з'ява культурнай, грамадскай, эканамічнай, палітычнай узаемазалежнасці актывізуе сувязі, што аб'ядноўваюць чалавечую сям'ю, і чарговы раз у святле Аб'яўлення паказвае «новы ўзор еднасці чалавечага роду, у якім канчаткова павінна чэрпаць сваё натхненне салідарнасць. Гэты найвышэйшы ўзор еднасці, водблеск унутранага жыцця Бога, адзінага ў трох Асобах, з'яўляецца тым, што мы, хрысціяне, называем словам “камунія”»³⁵.

III. АСОБА ЧАЛАВЕКА Ў БОЖЫМ НАМЕРЫ ЛЮБОВІ

а) Трынітарная Любоў — пачатак і мэта чалавечай асобы

34. *Аб'яўленне ў Хрысце таямніцы Бога як трынітарнай Любові з'яўляецца адначасова аб'яўленнем паклікання чалавечай асобы да любові. Гэтае аб'яўленне пралівае святло на годнасць асобы і свабоду мужчыны і жанчыны, а таксама на ўласцівую чалавеку сацыяльнасць: «Быць асобай, створанай паводле вобраза і падабенства Бога, азначае <...> існаваць у еднасці, у адносінах да другога “я”»³⁶, паколькі сам Бог, адзін і ў трох Асобах, уяўляе сабой адносіны паміж Айцом, Сынам і Духам Святым.*

У еднасці любові, якой з'яўляецца Бог, — у Ім тры Божыя Асобы маюць узаемную любоў і з'яўляюцца Адзіным Богам, — чалавечая асоба паклікана адкрыць крыніцу і мэту свайго існавання і гісторыі. Айцы Сабора ў Пастырскай канстытуцыі «Gaudium et spes» вучаць, што калі «Пан Езус моліцца да Айца, каб “усе былі адно, як і Мы адно” (Ян 17, 21–22), Ён адкрывае перад чалавечым розумам недасяжныя перспектывы і ўказвае на пэўнае падабенства паміж еднасцю Боскіх Асоб і еднасцю дзяцей Божых, з'яднаных у праўдзе і любові. Гэтае

³⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 40: AAS 80 (1988) 569.

³⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. ap. *Mulieris dignitatem*, 7: AAS 80 (1988) 1664.

падабенства паказвае, што чалавек, будучы адзіным на зямлі стварэннем, якога Бог хацеў дзеля яго самога, не можа знайсці самога сябе інакш, як толькі праз шчыры дар самога сябе³⁷ (пар. Лк 17, 33)».

35. *Хрысціянскае аб'яўленне пралівае новае святло на тое-насць, пакліканне і канчатковае прызначэнне чалавечай асобы і чалавечага роду.* Кожная асоба, створаная Богам і ахопленая любоўю і збаўленнем у Езусе Хрысце, рэалізуе сябе праз шматлікія адносіны любові, справядлівасці і салідарнасці з іншымі асобамі падчас сваёй шматбаковай дзейнасці ў свеце. Калі чалавечая дзейнасць умацоўвае цэласную годнасць і пакліканне асобы, якасць умоў існавання, збліжэнне і салідарнасць народаў і нацый, яна адпавядае намеру Бога, які ніколі не перастае адкрываць сваім дзецям сваю любоў і свой Провід.

36. *Старонкі першай кнігі Святога Пісання, дзе апісваецца стварэнне мужчыны і жанчыны паводле вобраза і падабенства Бога* (пар. Быц 1, 26–27), змяшчаюць асноўнае вучэнне пра тое-насць і пакліканне чалавечай асобы. На гэтых старонках гаворыцца, што стварэнне мужчыны і жанчыны з'яўляецца свабодным і бескарыслівым дзеяннем Бога; што мужчына і жанчына, зыходзячы са сваёй свабоды і свайго розуму, уяўляюць «ты», створанае Богам; што толькі ў аднасці з Ім яны могуць знайсці і ажыццявіць сапраўдны і поўны сэнс свайго асабістага і грамадскага жыцця; што яны, дапаўняючы адно аднаго, з'яўляюцца вобразам трынітарнай Любоўі ва ўсім створаным свеце; што ім, як вянку стварэння, Стварыцель дае заданне падпарадкаваць згодна з Яго намерам створаную прыроду (пар. Быц 1, 28).

37. *Кніга Быцця прапаноўвае нам некаторыя важныя паставы хрысціянскай антрапалогіі: неад'емную годнасць чалавечай асобы, якая мае сваю крыніцу і задатак у стваральным*

³⁷ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 24.

намеры Бога; уласціваю выключна чалавеку сацыяльнасць, правобразам якой з'яўляюцца першасныя адносіны паміж мужчынам і жанчынай, чый саюз стаў «першай формай супольнасці асоб»³⁸; значэнне чалавечай дзейнасці ў свеце, звязанае з адкрыццём і захаваннем натуральнага закону, які Бог упісаў у створаны сусвет, каб чалавецтва жыло ў ім і аберагала яго згодна з Божым планам. Такое бачанне чалавечай асобы, грамадства і гісторыі мае свае карані ў Богу і выяўляецца праз ажыццяўленне Яго збаўчага намеру.

б) Хрысціянскае збаўленне: для ўсіх людзей і ўсяго чалавека

38. *Збаўленне, якое па ініцыятыве Бога Айца было ахвяравана ў Езусе Хрысце і якое ажыццяўляецца і пашыраецца праз дзеянне Духа Святога, з'яўляецца збаўленнем для ўсіх людзей і ўсяго чалавека: гэта ўсеагульнае і цэласнае збаўленне. Яно датычыць чалавечай асобы ва ўсіх яе вымярэннях: асабістым і грамадскім, духоўным і цялесным, гістарычным і трансцэндэнтным. Яно здзяйсняецца ўжо ў гісторыі, таму што створае з'яўляецца добрым і прыемным Богу і таму што Сын Божы стаў адным з нас³⁹. Аднак закончыцца збаўленне ў будучым, якое нам падрыхтаваў Бог, калі мы будзем пакліканы разам з усім стварэннем (пар. Рым 8) да ўдзелу ва ўваскресенні Хрыста і ў вечнай супольнасці жыцця з Айцом у радасці Духа Святога. Гэтая перспектыва выразна паказвае памылковасць і ілюзорнасць чыста знешняга бачання сэнсу гісторыі і прэ-тэнзій чалавека на самазбаўленне.*

39. *Збаўленне, якое Бог ахвяраваў сваім дзецям, патрабуе ад іх свабоднага адказу і прыняцця. У гэтым заключаецца вера, праз якую «чалавек цалкам дабравольна даручае сябе»⁴⁰ Богу,*

³⁸ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 12.

³⁹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 22.

⁴⁰ CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Dei Verbum*, 5.

адказваючы на апераджальную і самую шчодрую любоў Бога (пар. 1 Ян 4, 10) канкрэтнай любоўю да братоў і моцнай надзеяй, «бо верны той, хто абяцаў» (Гбр 10, 23). Сапраўды, Божы план збаўлення не пакідае чалавека ў стане выключнай пасіўнасці ці прыніжанасці перад сваім Стварыцелем, таму што адносіны з Богам, якія паказвае нам Езус Хрыстус і ў якія свабодна ўводзіць нас праз Духа Святога, з'яўляюцца сыноўскімі адносінамі: такімі ж, у якіх знаходзіцца Езус з Айцом (пар. Ян 15–17; Гал 4, 6–7).

40. *Усеагульнасць і цэласнасць збаўлення, ахвяраванага нам у Езусе Хрысце, робіць непарыйнай сувязь паміж адносінамі з Богам, да якіх пакліканы чалавек, і адказнасцю перад бліжнім у канкрэтных гістарычных сітуацыях.* Гэтае ўсведамленне выяўляецца, хаця невыразна і не без памылак, ва ўсеагульным чалавечым пошуку праўды і сэнсу. Яно становіцца вуглавым каменем запавету Бога з Ізраэлем, аб чым сведчаць табліцы Закону і прадказанні прарокаў.

Гэтую сувязь выразна і дакладна адлюстроўвае вучэнне Езуса Хрыста і канчаткова пацвярджае найбольшае сведчанне, якім з'яўляецца ахвяра Яго жыцця, прынесена я ў паслухмянасці волі Айца і з любові да братоў і сяціёр. Кніжніку, які пытаецца ў Езуса: «Якая заповедзь першая з усіх?» (Мк 12, 28), Езус адказвае: «Першая такая: *Слухай, Ізраэль, Пан Бог наш — Пан адзіны; любі Пана Бога твайго ўсім сэрцам тваім, і ўсёю душою тваёю, і ўсім розумам тваім, і ўсёй моцаю тваёй.* Другая: *Любі бліжняга твайго, як самога сябе.* Няма іншай заповедзі, большай за гэтыя» (Мк 12, 29–31).

У чалавечым сэрцы адносіны з Богам, якога мы лічым Стварыцелем і Айцом, крыніцай і вяршыняй жыцця і збаўлення, цесна сплятаюцца з адкрытасцю на канкрэтную любоў да чалавека, да якога неабходна адносіцца як да свайго другога «я», нават калі ён з'яўляецца ворагам (пар. Мц 5, 43–44). У чалавеку жыве імкненне да справядлівасці і салідарнасці, да будаўніцтва грамадскага, эканамічнага і палітычнага жыцця згодна з Божым намерам.

в) Вучань Хрыста як новае стварэнне

41. *Асабістаму і грамадскаму жыццю, як і дзейнасці чалавека ў свеце, пастаянна пагражае грэх*, але Езус Хрыстус, «пакутуючы за нас, не толькі даў прыклад, каб мы ішлі следам за Ім, але і адкрыў нам новы шлях, і калі мы ідзём па ім, то жыццё і смерць асвятляюцца і набываюць новы сэнс»⁴¹. Вучань Хрыста праз веру і сакрамэнты належыць да Пасхальнай таямніцы Езуса, таму *яго старое «я»*, са сваімі дрэннымі схільнасцямі, укрыжавана з Хрыстом. Як новае стварэнне чалавек становіцца здольным праз ласку да «ўдзелу ў новым жыцці» (Рым 6, 4). Гэты шлях «датычыць не толькі хрысціянаў, але і ўсіх людзей добрай волі, у чыіх сэрцах нябачным чынам дзейнічае ласка. Бо калі Хрыстус памёр за ўсіх і калі канчатковае пакліканне чалавека сапраўды адно, а менавіта боскае, тады мы павінны прызнаць, што Дух Святы дае ўсім магчымасць далучыцца да Пасхальнай таямніцы вядомым Богу чынам»⁴².

42. *Унутраная перамена чалавека, яго паступовае прынадабненне да Хрыста з'яўляецца важнай перадумовай для сапраўднага аднаўлення яго адносін з іншымі людзьмі*: «Таму трэба звяртацца да духоўных і маральных здольнасцяў асобы і да пастаяннай патрэбы яе ўнутранага навяртання, каб дасягнуць сапраўдных зменаў грамадскага ладу, якія рэальна служылі б асобе. Прызнае першыноўнае навяртання сэрца ніякім чынам не адхіляе, а наадварот сцвярджае абавязак адраўлення інстытутаў і ўмоў жыцця, калі яны схіляюць да граху, каб яны адпавядалі нормам справядлівасці і садзейнічалі дабру, а не перашкаджалі яму»⁴³.

43. *Нельга любіць бліжняга як самога сябе і жыць у гэтай любові без моцнай і пастаяннай рашучасці абараняць дабро*

⁴¹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 22.

⁴² CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 22.

⁴³ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1888.

*ўсіх і кожнага, наколькі ўсе мы сапраўды адказваем за ўсіх*⁴⁴. У адпаведнасці з саборным вучэннем павага і любоў павінны пашырацца таксама і на тых, хто «ў грамадскіх, палітычных ці нават рэлігійных справах думае і чыніць інакш, чым мы, <...> бо чым глыбей у духу прыязнасці і з любові мы зразумеем іх лад мыслення, тым лягчэй будзе ўступіць з імі ў дыялог»⁴⁵. На гэтым шляху неабходна ласка, якую Бог дае чалавеку, каб дапамагчы яму перамагачь няўдачы, каб вырваць яго з няволі хлусні і насілля, каб падтрымаць яго і заахоціць ствараць новава, з пастаянна новай гатоўнасцю, сапраўдныя і шчырыя адносіны з сабе падобнымі⁴⁶.

44. *Таксама адносіны да ўсяго стварэння і розныя віды дзейнасці, якія чалавек ажыццяўляе, клапацячыся пра сябе і змяняючы сябе, штодзённа церпяць ад пыхі і эгаістычнай любові чалавека. Таму яны павінны ачышчацца і ўдасканальвацца праз крыж і ўваскрасенне Хрыста:* «Чалавек, адкуплены Хрыстом і ўчынены з дапамогаю Духа Святога новым стварэннем, можа і павінен любіць самі рэчы, бо яны створаны Богам. Ён атрымлівае іх ад Бога і бачыць, як яны выплываюць з рукі Божай, і таму шануе іх. Дзякуючы за іх Дабрачынцу, а таксама ўжываючы і выкарыстоўваючы іх у духу ўбоства і свабоды, ён дасягае сапраўднага панавання над светам, нібы не маючы нічога і ў той жа час маючы ўсё. “Усё вашае, вы ж — Хрыста, а Хрыстус — Бога” (1 Кар 3, 22–23)»⁴⁷.

г) Трансцэндэнтнасць збаўлення і аўтаномія зямных спраў

45. *Езус Хрыстус з’яўляецца Сынам Божым, які стаўся чалавекам. У Ім і дзякуючы Яму свет і чалавек адкрываюць сапраўдную і поўную праўду пра сябе.* Таямніца бясконцай

⁴⁴ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 38: AAS 80 (1988) 565-566.

⁴⁵ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 28.

⁴⁶ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1889.

⁴⁷ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 37.

блізкасці Бога да чалавека выявілася ва ўцелаўленні Езуса Хрыста, які пайшоў так далёка, што прыняў на сябе крыж і смерць. Гэтая таямніца паказвае, што калі мы разглядаем чалавечую прыроду ў святле Божлага намеру і жывём у аднасці з Богам, то яна ўмацоўваецца і раскрывае сваю тоеснасць, дасягаючы той свабоды, якая ёй уласціва. Удзел у сыноўскім жыцці Хрыста, магчымы дзякуючы ўцелаўленню і пасхальнаму дару Духа, не прыгнятае, а вызваляе сапраўдныя і аўтаномныя рысы і тоеснасць чалавека ва ўсіх іх праявах.

Такая перспектыва прыводзіць да *правільнага бачання часовых рэчэй і іх аўтаноміі*. Гэта асабліва падкрэслівае вучэнне Другога Ватыканскага Сабору: «Калі пад аўтаноміяй у зямных справах мы разумеем тое, што створаныя рэчы і чалавечыя супольнасці карыстаюцца сваімі правамі і каштоўнасцямі, якія чалавек павінен паступова пазнаваць, прымаць і ўладкоўваць, то аўтаноміі ў такім разуменні трэба дабівацца; бо яе дабіваюцца не толькі людзі нашых часоў, але яна адпавядае таксама волі Стварыцеля. Усе рэчы, паколькі створаны, маюць сваю трываласць, сапраўднасць, дабро і адначасова свае правы і парадак, якія чалавек павінен паважаць, прызнаўшы ўласцівыя метады канкрэтных навук ці тэхнікі»⁴⁸.

46. *Паміж Богам і чалавекам няма супярэчнасцяў. Іх аднаюць адносіны любові, у якіх свет і плёны дзейнасці чалавека ў свеце з'яўляюцца прадметам узаемных дароў, якімі абменьваюцца Айцец і дзеці, а таксама дзеці паміж сабой у Хрысце Езусе. У Ім і дзякуючы Яму свет і чалавек адкрываюць сваё сапраўднае і першаснае значэнне. Ва ўсеагульным бачанні любові Бога, якая ахоплівае ўсё, што існуе, сам Бог аб'яўляецца нам у Хрысце як Айцец і Даўца жыцця, а чалавек аб'яўляецца як той, хто ў Хрысце з пакораю і свабодна ўсё прымае ад Бога як дар, усім сапраўды валодае, калі прымае кожную рэч як Божую, якая ад Бога бярэ пачатак і да Бога імкнецца. У сувязі з*

⁴⁸ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 36; пар. тамсама, Decr. *Apostolicam actuositatem*, 7.

гэтым Другі Ватыканскі Сабор вучыць: «Калі выраз “аўтаномія часовых рэчаў” азначае тое, што створаныя рэчы не залежаць ад Бога і чалавек можа выкарыстоўваць іх без аднясення да Бога, то кожны, хто прызнае Бога, адчувае, наколькі фальшывымі з’яўляюцца погляды такога кшталту. Стварэнне без Стварыцеля марнее»⁴⁹.

47. Чалавечая асоба сама па сабе і праз сваё пакліканне выходзіць па-за межы ўсяго стварэння, грамадства і гісторыі: яе канчатковым прызначэннем з’яўляецца сам Бог⁵⁰, які аб’явіўся людзям, каб запрасіць і прыняць іх у сваю супольнасць⁵¹: «Чалавек не можа прысвяціць сябе толькі чалавечай рэальнасці, абстрактнаму ідэалу або хлуслівай утопіі. Будучы асобай, чалавек можа аддаць сябе як дар іншай асобе або іншым асобам і, урэшце, прысвяціць сябе Богу, які падараваў яму гэтае быццё, і толькі Ён можа цалкам прыняць гэты дар»⁵². Таму «адчужаным ёсць такі чалавек, які не хоча выйсці па-за свае межы і жыць, аддаючы сябе і ствараючы сапраўдную чалавечую супольнасць, якая імкнецца да сваёй канчатковай, вышэйшай мэты — да Бога. Адчужаным з’яўляецца грамадства, якое праз формы грамадскай арганізацыі, вытворчасці і спажывецтва перашкаджае ажыццяўленню гэтага дару і стварэнню міжчалавечай салідарнасці»⁵³.

48. Чалавечая асоба не можа і не павінна быць інструментам сацыяльных, эканамічных і палітычных структур, наколькі кожны чалавек свабодны ў імкненні да сваёй канчатковай мэты. З другога боку, кожнае культурнае, сацыяльнае, эканамічнае і палітычнае дасягненне, у якім гістарычна выражаецца сацыяльнасць асобы і яе дзейнасць, што перамяняе свет, павінна заўсёды ацэньвацца таксама і ў вымярэнні яе адноснасці і часовасці, бо «мінае вобраз гэтага свету» (1 Кар

⁴⁹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 36.

⁵⁰ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2244.

⁵¹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Dei Verbum*, 2.

⁵² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 41: AAS 83 (1991) 844.

⁵³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 41: AAS 83 (1991) 844-845.

7, 31). Размова ідзе пра *эсхаталагічную адноснасць*: чалавек і свет ідуць да свайго канца, якім з'яўляецца ажыццяўленне іх прызначэння ў Богу; а таксама *тэалагічную адноснасць*, паколькі Божы дар, з дапамогай якога здзяйсняецца канчатковае прызначэнне чалавецтва і ўсяго стварэння, бясконца перавышае магчымасці і чаканні чалавека. Усякае таталітарнае бачанне грамадства і дзяржавы і ўсякая ідэалогія, якая абмяжоўваецца толькі зямным прагрэсам, прырачаць поўнай праўдзе пра чалавека і Божаю намеру ў адносінах да гісторыі.

IV. БОЖЫ НАМЕР І МІСІЯ КАСЦЁЛА

а) Касцёл — знак і абарона трансцэндэнтнасці чалавечай асобы

49. *Касцёл, супольнасць тых, хто пакліканы ўваскрослым Езусам Хрыстом і хто ідзе за Ім, «адначасова з'яўляецца знакам і абаронай трансцэндэнтнага характару чалавечай асобы»⁵⁴. Касцёл «з'яўляецца ў Хрысце як бы сакрамантам, або знакам і прыладай унутранага яднання з Богам і еднасці ўсяго чалавецтва»⁵⁵. Місія Касцёла заключаецца ў абвяшчэнні і перадачы збаўлення, здзейсненага ў Езусе Хрысце, якое Ён называе «Божым Валадарствам» (Мк 1, 15), гэта значыць еднасцю з Богам і паміж людзьмі. Мэта збаўлення, Божае Валадарства, ахоплівае ўсіх людзей і ажыццяўляецца поўнасцю па-за гісторыяй, у Богу. Касцёл атрымаў «місію абвяшчэння і пашырэння Валадарства Хрыста і Бога сярод усіх народаў і з'яўляецца парасткам і пачаткам гэтага Валадарства на зямлі»⁵⁶.*

50. *Касцёл канкрэтным чынам прысвячае сябе служэнню Божаю Валадарству, перад усім абвяшчаючы Евангелле*

⁵⁴ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 76.

⁵⁵ CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Lumen gentium*, 1.

⁵⁶ CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Lumen gentium*, 5.

збаўлення і ствараючы новыя хрысціянскія супольнасці. «Касцёл таксама служыць Валадарству, распаўсюджваючы ў свеце “евангельскія каштоўнасці”, якія з’яўляюцца яго адлюстраваннем і дапамагаюць людзям зразумець Божы намер. Гэта праўда, што пачатак Валадарства можна знайсці па-за межамі Касцёла, ва ўсім чалавецтве, таму што яно жыве “евангельскімі каштоўнасцямі” і адкрыта на дзеянне Духа, які дзейнічае паўсюль і як хоча (пар. Ян 3, 8). Трэба, аднак, дадаць, што гэтае зямное вымярэнне Валадарства з’яўляецца няпоўным, калі яно не аб’ядноўваецца з Хрыстовым Валадарствам, прысутным у Касцёле і скіраваным да эсхаталагічнай паўнаты»⁵⁷. Адсюль, у прыватнасці, вынікае, што *Касцёл не атасямліваецца з палітычнай супольнасцю і не звязаны ні з адной палітычнай сістэмай*⁵⁸, паколькі палітычная сістэма і Касцёл дзейнічаюць кожны ў сваёй сферы. Яны *незалежныя і аўтаномныя*, «хоць і з розных матываў служаць асабістаму і грамадскаму пакліканню адных і тых жа людзей»⁵⁹. Можна нават сцвярджаць, што адрозненне паміж рэлігіяй і палітыкай і прынцып рэлігійнай свабоды ўяўляюць спецыфічнае дасягненне хрысціянства, якое мае вялікае значэнне ў гістарычным і культурным плане.

51. *Тоеснасці і місіі Касцёла ў свеце паводле Божага намеру, рэалізаванага ў Хрысце, адпавядае збаўчая і эсхаталагічная мэта, якая можа быць поўнаасцю дасягнута толькі ў будучым свеце*⁶⁰. Менавіта таму Касцёл уносіць непаўторны і незаменны ўклад, клапоцячыся аб тым, каб зрабіць больш чалавечнай сям’ю людзей і гісторыю і, як цвярдзіць, супрацьстаяць усякім спакусам таталітарызму, паказваючы чалавеку яго цэласнае і канчатковае пакліканне⁶¹.

⁵⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris missio*, 20: AAS 83 (1991) 267.

⁵⁸ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 76; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2245.

⁵⁹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 76.

⁶⁰ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 40.

⁶¹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2244.

Праз абвяшчэнне Евангелля, ласку сакрамантаў і досвед братэрскай супольнасці Касцёл «лечыць і ўзвышае годнасць чалавечай асобы, умацоўвае сувязь чалавечага грамадства і надае глыбейшы сэнс і значэнне штодзённай дзейнасці людзей»⁶². На ўзроўні канкрэтных гістарычных працэсаў надыход Божага Валадарства немагчыма звязаць з перспектывай нейкай пэўнай і канчатковай грамадскай, эканамічнай ці палітычнай арганізацыяй. Пра Божае Валадарства сведчыць хутчэй за ўсё развіццё сацыяльнасці чалавека, якая з'яўляецца для людзей пачаткам дасягнення цэласнасці, справядлівасці і салідарнасці ў духу адкрытасці на таго, хто з'яўляецца Абсалютам і ўяўляе крытэрыі для іх канчатковай асабістай самарэалізацыі.

б) Касцёл, Божае Валадарства і аднаўленне грамадскіх адносін

52. *Бог у Хрысце збаўляе не толькі асобных людзей, але таксама аздараўляе міжчалавечыя сацыяльныя адносіны.* Як вучыць св. Павел, жыццё ў Хрысце раскрывае цалкам і паноўнаму тоеснасць і грамадскую свядомасць чалавечай асобы разам з іх канкрэтнымі праяўленнямі ў гістарычным плане: «Усе вы сыны Божыя праз веру ў Езуса Хрыста. Бо ўсе вы, хто ахрысціўся ў Хрыста, у Хрыста апрануліся. Няма ўжо ні юдэя, ні грэка; няма ні раба, ні свабоднага; няма ні мужчыны, ні жанчыны, бо ўсе вы адно ў Хрысце Езусе» (Гал 3, 26–28). У гэтай перспектыве касцёльныя супольнасці, пакліканія весткай Езуса Хрыста і сабраныя ў Духу Святым вакол Уважанага (пар. Мц 18, 20; 28, 19–20; Лк 24, 46–49), уяўляюць сабой як бы месца яднання, сведчання і місіі і пачатак адкуплення і змены грамадскіх адносін. Прапаведаванне Евангелля Езуса схіляе вучняў апярэджаць будучыню праз аднаўленне ўзаемных адносін.

⁶² CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 40.

53. *Не дадзена раз і назаўсёды канкрэтных указанняў, якой павінна быць змена грамадскіх адносін адпаведна патрабаванням Богага Валадарства. Размова ідзе больш пра задачу, даручаную хрысціянскай супольнасці, якая павінна над ёй працаваць і спаўняць яе, чэраючы з Евангелля натхненне для роздуму і дзеяння. Той жа Дух Пана, які вядзе народ Божы і адначасова напаўняе свет⁶³, час ад часу натхняе на новыя і своечасовыя рашэнні адказных і творчых людзей⁶⁴, а таксама натхняе супольнасць хрысціянаў, якія з'яўляюцца часткай свету і гісторыі, да дыялогу з усімі людзьмі добрай волі ў сумесным пошуку зерня праўды і свабоды, пасеяным на шырокім полі чалавецтва⁶⁵. Дынаміка гэтага абнаўлення заснавана на нязменных нормах натуральнага закону, які Бог Стварыцель упісаў у кожнае сваё стварэнне (пар. Рым 2, 14–15), і асветлена эсхаталагічным святлом праз Езуса Хрыста.*

54. *Езус Хрыстус аб'яўляе нам, што «Бог ёсць любоў» (1 Ян 4, 8) і вучыць, што «асноўным законам чалавечай дасканаласці, а значыць, і ператварэння свету з'яўляецца новая заповедзь любові. А тых, хто верыць Божай любові, запэўнівае, што шлях любові адкрыты для ўсіх людзей і што спроба вярнуць агульнае братэрства не дарэмная»⁶⁶. Гэты закон павінен стаць канчатковай мерай і найвышэйшым прынцыпам усёй дынамікі адносін паміж людзьмі. Інакш кажучы, гэта тая самая таямніца Бога, трынітарнай Любові, якая вызначае каштоўнасць і значэнне асобы, грамадскай свядомасці і чалавечай дзейнасці ў свеце, бо яна была аб'яўлена і перададзена чалавецтву праз Езуса Хрыста, у Яго Духу.*

⁶³ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 11.

⁶⁴ Пар. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 37: AAS 63 (1971) 426-427.

⁶⁵ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptor hominis*, 11: AAS 71 (1979) 276: «Айцы Касцёла слухна бачылі ў розных рэлігіях як бы водблеск адной праўды, „*semina Verbi*“, якая сведчыць аб тым, што самыя глыбокія памкненні чалавечага духу рухаюцца хаця і рознымі шляхамі, але ў адным кірунку».

⁶⁶ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 38.

55. *Перамяненне свету з'яўляецца асноўным заданнем нашага часу. У сувязі з гэтым сацыяльнае вучэнне Касцёла прапаноўвае рашэнні, якія падказваюць знакі часу, звяртаючы ўвагу перш за ўсё на тое, што ўзаемная любоў паміж людзьмі пад Божым наглядом з'яўляецца самым магутным інструментам пераменаў як на асабістым, так і на грамадскім узроўні. Сапраўды, узаемная любоў праз удзел у бясконцай любові Бога з'яўляецца сапраўднай, гістарычнай і трансцэндэнтнай мэтай чалавецтва. «Хоць і трэба старанна адзначаць зямны прагрэс ад росту Хрыстовага Валадарства, аднак для Бога Валадарства не аб'якава, наколькі гэты прагрэс можа паспрыяць лепшаму ўладкаванню чалавечай супольнасці»⁶⁷.*

в) Новае неба і новая зямля

56. *Божэ абяцанне і ўваскрасенне Езуса Хрыста абуджае ў хрысціянах абгрунтаваную надзею, што для ўсіх людзей падрыхтавана новае і вечнае жыллё — зямля, на якой будзе жыць справядлівасць (пар. 2 Кар 5, 1–2; 2 П 3, 13). «Тады, пасля перамогі над смерцю, Божыя дзеці ўваскрэснуць у Хрысце, і тое, што было пасеяна ў слабасці і тленнасці, апаўняецца ў нятленнасць. А паколькі будзе трываць любоў і яе справа, усё тое стварэнне, якое Бог учыніў для чалавека, будзе вызвалена з няволі тленнасці»⁶⁸. Гэтая надзея не павінна слабнуць, але наадварот, яна павінна абуджаць да стараннай працы на карысць сучаснай рэчаіснасці.*

57. *Такія цноты як годнасць чалавека, братэрства, свабода, а таксама ўсе добрыя плады прыроды і нашай працы, рассяяныя па зямлі ў Духу Пана і ў адпаведнасці з Яго запаведзямі, ачышчаныя ад усякай заганы, асветленыя і перамененыя, належаць да Валадарства праўды і жыцця, святасці і*

⁶⁷ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 39.

⁶⁸ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 39.

ласкі, справядлівасці, любові і спакою, якія Хрыстус перадаў Айцу і ў якім мы зноў іх знойдзем. Тады загучаць для ўсіх, ва ўсёй іх узнёслай праўдзе, словы Хрыста: «Прыйдзіце, бласлаўлёныя Айца Майго, прыміце ў спадчыну Валадарства, падрыхтаванае вам ад стварэння свету. Бо Я быў галодны, і вы далі Мне есці; прагнуў, і вы напалі Мяне; быў падарожным, і вы прынялі Мяне; быў голы, і вы апранулі Мяне; быў хворы, і вы адведалі Мяне; быў у вязніцы, і вы прыйшлі да Мяне <...>. Тое, што вы зрабілі аднаму з гэтых братоў Маіх меншых, вы Мне зрабілі» (Мц 25, 34–36. 40).

58. *Поўная рэалізацыя чалавечай асобы, якая адбылася ў Хрысце дзякуючы дару Духа Святога, даспявае ў гісторыі і ажыццяўляецца пры дапамозе адносін асобы з іншымі асобамі; адносін, якія дасягаюць сваёй дасканаласці дзякуючы імкненню людзей да паляпшэння свету ў духу справядлівасці і спакою.* Чалавечая дзейнасць у гісторыі з'яўляецца сама па сабе значнай і эфектыўнай для канчатковага ўстанаўлення Валадарства, хаця яно застаецца ў сваёй паўнаце трансцэндэнтным дарам Бога. Калі гэтая дзейнасць захоўвае аб'ектыўны парадак зямной рэальнасці і асвятляецца праўдай і любоўю, то яна становіцца інструментам, прызначаным для ўсё больш поўнага і інтэгральнага ажыццяўлення справядлівасці і спакою. Такая дзейнасць набліжае і сёння абяцанае Валадарства.

Чалавек, становячыся падобным да вобраза Хрыста Адкупіцеля, успрымае сябе як стварэнне, жаданае Богам і выбранае Ім спрадвечу, а таксама прызначанае для ласкі і да славы ва ўсёй паўнаце таямніцы, да якой чалавек далучыўся ў Езусе Хрысце⁶⁹. Прыпадабненне да Хрыста і сузіранне Яго аблічча⁷⁰ абуджаюць у хрысціяніна гарачае імкненне здзейсніць у гэтым свеце, у міжчалавечых адносінах тое, што стане калісьці канчатковай рэальнасцю. Таму ён імкнецца

⁶⁹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptor hominis*, 13: AAS 71 (1979) 283-284.

⁷⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. ap. *Novo millennio ineunte*, 16-28: AAS 93 (2001) 276-285.

ца прыкласці ўсе намаганні, каб накарміць, напаіць, апра-нуць, даць жыллё, праявіць клопат і прыняць Пана, які сту-кае ў дзверы (пар. Мц 25, 35–37).

г) Марыя і Яе «*fiat*» у намеры Божай любові

59. *Спадчыніцай надзеі праведных Израэля і першай сярод вучняў Езуса Хрыста з'яўляецца Марыя, Яго Маці.* Сказаўшы «*fiat*» намеру Божай любові (пар. Лк 1, 38), Яна ад імя ўсяго чалавецтва прымае ў гісторыі Збаўцу людзей, пасланага Айцом. У гімне *Magnificat* абвешчае надыход Тямніцы Збаўлення, прыйсце «Месіі бедных» (пар. Іс 11, 4; 61, 1). Бог Запавету, ушанаваны ў духоўным узнясенні Дзевай з Назарэта, з'яўляецца тым, хто скідвае валадароў з трона і ўзвышае пакорных, насычае галодных дабротамі, а багатых адпраўляе ні з чым, расейвае ганарлівых і праяўляе міласэрнасць да тых, хто Яго баіцца (пар. Лк 1, 50–53).

Чэрпаючы з сэрца Марыі і з глыбіні Яе веры, адлюстраванай у словах Яе песні *Magnificat*, вучні Хрыста пакліканы да пастаяннага, больш дасканаллага аднаўлення ў сабе «ўсведамлення таго, што *нельга аддзяляць праўду Бога, які збаўляе і які з'яўляецца крыніцай усякіх дароў, ад указання на Яго пераважную любоў да бедных і пакорных.* Любоў, апетая ў *Magnificat*, выявілася потым у словах і справах Езуса»⁷¹. Марыя, якая цалкам залежала ад Бога і ўся скіраваная да Яго, у парыве сваёй веры «з'яўляецца самым дасканалым вобразам свабоды і вызвалення чалавецтва і ўсяго свету»⁷².

⁷¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris Mater*, 37: AAS 79 (1987) 410.

⁷² CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Libertatis conscientia*, 97: AAS 79 (1987) 597.

РАЗДЕЛ ДРУГІ
МІСІЯ КАСЦЁЛА
І САЦЫЯЛЬНАЕ ВУЧЭННЕ

І. ЕВАНГЕЛІЗАЦЫЯ І САЦЫЯЛЬНАЕ ВУЧЭННЕ

а) Касцёл — скінія Бога з людзьмі

60. *Касцёл дзеліць з людзьмі радасць і надзею, трывогу і смутак. Ён салідарны з кожным мужчынам і з кожнай жанчынай, на кожным месцы і ў кожны час. Касцёл нясе ім радасную вестку пра Богае Валадарства, якое прыйшло да іх і прыходзіць праз Езуса Хрыста⁷³. Сярод чалавецтва і ў свеце Касцёл з'яўляецца таямніцай Божай любові, а таму і найвялікшай надзеяй, якая дае натхненне і падтрымлівае кожную задуму і ўсякі намер, скіраваныя на сапраўднае вызваленне і развіццё чалавека. Касцёл з'яўляецца сярод людзей шатром спаткання з Богам — «скініяй Бога з людзьмі» (пар. Ап 21, 3), таму чалавек несамотны ў сваім імкненні рабіць больш чалавечным свет і не павінен упадаць у адчай і боязь, але знаходзіць падтрымку ў адкупленчай любові Хрыста. Хрыстус жа з'яўляецца задаткам збаўлення не толькі ў абстрактным ці духоўным сэнсе, але і ў кантэксце гісторыі і свету, у якім жыве чалавек⁷⁴, дзе яго дасягае Божая любоў і заклік адказаць на Божы намер.*

⁷³ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 1.

⁷⁴ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 40; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 53-54: AAS 83 (1991) 859-860; ён жа, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 1: AAS 80 (1988) 513-514.

61. *Кожны чалавек адзіны і непаўторны ў сваёй індывідуальнасці, адкрыты на адносіны з іншымі ў грамадстве.* Суіснаванне ў сетцы ўзаемных адносін (сустрэч, камунікацыі, абмену), якія злучаюць паміж сабой асобы, сем'і, прамежкавыя групы, гарантуе лепшую якасць жыцця. Агульнае дабро, якога людзі шукаюць і дасягаюць, ствараючы грамадскую супольнасць, з'яўляецца гарантыяй добра асобы, сям'і і групы⁷⁵. Так нараджаецца і фарміруецца грамадства са сваімі структурамі: палітычнымі, эканамічнымі, юрыдычнымі і культурнымі. Да чалавека, «які ўключаны ў складаную сетку адносін, характэрную для сучаснага грамадства»⁷⁶, Касцёл звяртаецца са сваім сацыяльным вучэннем. «Ён добра ведае чалавечую натуру»⁷⁷ і здольны зразумець чалавека, яго пакліканне і намер, яго абмежаванасць і недахопы, правы і абавязкі, мае для чалавека слова жыцця, якое гучыць сярод гістарычных і грамадскіх падзей чалавечага існавання.

б) Узбагачаць і напаўняць грамадства Евангеллем

62. *Праз сваё сацыяльнае вучэнне Касцёл жадае абвяшчаць і ажыццяўляць Евангелле ў складанай сетцы грамадскіх адносін.* Размова ідзе не толькі пра тое, каб у грамадстве дайсці да чалавека, які з'яўляецца адрасатам евангельскай навіны, але каб *узбагачаць і напаўняць грамадства Евангеллем*⁷⁸. Таму для Касцёла клопат пра чалавека звязаны з тым, каб ахопліваць місійным і збаўчым клопатам грамадства. Грамадскае суіснаванне часта ўплывае на якасць жыцця, а значыць і на вызначэнне ўмоў, у якіх кожны мужчына і кожная жанчына пазнаюць саміх сябе і сваё пакліканне. З гэтай прычыны Касцёл неабякавы да ўсяго, што выбірае, здзяйсняе і чым жыве грамадства. Ён неабякавы і да маральнасці, гэта значыць

⁷⁵ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 32.

⁷⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 54: AAS 83 (1991) 859.

⁷⁷ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 13: AAS 59 (1967) 263.

⁷⁸ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 40.

да сапраўднай чалавечай, больш гуманнай якасці грамадскага жыцця. Грамадства, а разам з ім палітыка, эканоміка, праца, права, культура не ўяўляюць толькі свецкага і часовага асяроддзя, а значыць не застаюцца адкінутымі і не знаходзяцца па-за межамі абвяшчэння і будавання збаўлення. Грамадства з усім, што адбываецца ў ім, датычыць чалавека. Яно складаецца з людзей, якія з'яўляюцца «першым асноўным шляхам, якім павінен ісці Касцёл»⁷⁹.

63. Праз сваё сацыяльнае вучэнне Касцёл выконвае абавязак прапаведвання, які ўсклаў на яго Пан. Касцёл ажыццяўляе ў гістарычных падзеях Хрыстовую вестку аб вызваленні і адкупленні — Евангелле Валадарства. Абвяшчаючы Евангелле, ён «у імя Хрыста нагадвае чалавеку пра яго годнасць і пакліканне да супольнасці асоб, вучыць яго патрабаванням справядлівасці і спакою, якія адпавядаюць Божай мудрасці»⁸⁰.

Сацыяльнае вучэнне з'яўляецца словам, якое вызваляе. Гэта рэха Евангелля, якое дзякуючы Касцёлу гучыць сёння для чалавека⁸¹. Гэта азначае, што сацыяльнае вучэнне мае дзейснасць праўды і ласкі Духа Богага, які пранікае ў сэрцы і робіць іх здольнымі ажыццяўляць намеры любові, справядлівасці, свабоды і спакою. Евангелізаваць грамадства — гэта значыць напаўняць чалавечыя сэрцы евангельскім сэнсам і свабодай, каб падтрымліваць развіццё грамадства, суразмернае Хрысту, а значыць і чалавеку; гэта ўзводзіць чалавечы, больш гуманны горад, паколькі ён будзе больш падобны да Богага Валадарства.

64. Касцёл, абвяшчаючы сваё сацыяльнае вучэнне, не толькі не адыходзіць ад сваёй місіі, але застаецца ёй верным. Адкупленне, здзейсненае Хрыстом і даручанае Касцёлу ў якасці збаўчай місіі, безумоўна належыць да звышпрыроднага

⁷⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptor hominis*, 14: AAS 71 (1979) 284.

⁸⁰ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2419.

⁸¹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Omelia della messa di Pentecoste nel I centenario della «Rerum novarum»* (19 maggio 1991): AAS 84 (1992) 282.

парадку. Гэтае вымярэнне не абмяжоўвае збаўлення, але цалкам адлюстроўвае яго⁸². Звышпрыроднае не трэба разумець як існаванне ці прастору, якая пачынаецца там, дзе заканчваецца ўсё прыроднае, але як узвышэнне прыроднага. Такім чынам, нішто з парадку створанага і з чалавечага парадку не з'яўляецца чужым звышпрыроднаму і тэалагічнаму парадку веры і ласкі, і не выключана з гэтага парадку, а, наадварот, у ім прызнана, прынята і ўзвышана да яго: «Бачны ў Езусе Хрысце свет, створаны Богам для чалавека (пар. Быц 1, 26–30), свет, які скарыўся марнасці, калі ў яго ўвайшоў грэх (пар. Рым 8, 19–22), ізноў набывае сваю першапачатковую сувязь з боскай крыніцай Мудрасці і Любові. Бо “так палюбіў Бог свет, што аддаў Сына свайго Адзінароднага” (Ян 3, 16). І як у чалавеку-Адаме гэтая сувязь была разарвана, так у чалавеку-Хрысце яна была адноўлена (пар. Рым. 5, 12–21)»⁸³.

65. *Адкупленне пачынаецца з уцелаўлення, праз якое Сын Божы бярэ ад чалавека ўсё, апроча граху, па прынцыпу салідарнасці, устаноўленай праз стваральную Мудрасць Бога, і ўсё ахоплівае дарам сваёй адкупленчай Любові.* Гэтая Любоў ахоплівае чалавека ва ўсім яго існаванні: цялесным і духоўным, у салідарных адносінах з іншымі. Увесь чалавек — не як асобная душа ці істота, замкнутая ў сваёй індывідуальнасці, але як асоба і супольнасць асоб — уключаны ў збаўчую эканомію Евангелля. Касцёл, які нясе евангельскую навіну аб уцелаўленні і адкупленні, не можа ісці іншым шляхам. Ствараючы сацыяльнае вучэнне, якое заахвочвае да эфектыўнай дзейнасці, Касцёл не толькі не скажае свой воблік і сваю місію, але застаецца верным Хрысту і адкрываецца людзям як паўсюдны сакрамэнт збаўлення⁸⁴. Гэта асабліва праўдзіва

⁸² Пар. PAOLO VI, Esort. ap. *Evangelii nuntiandi*, 9. 30: AAS 68 (1976) 10-11. 25-26; GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Terza Conferenza Generale dell'Episcopato Latino-Americano*, Puebla (28 gennaio 1979), III/4-7: AAS 71 (1979) 199-204; CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Ist. Libertatis conscientia*, 63-64. 80: AAS 79 (1987) 581-582. 590-591.

⁸³ GIOVANNI PAOLO II, *Lett. enc. Redemptor hominis*, 8: AAS 71 (1979) 270.

⁸⁴ Пар. CONCILIO VATICANO II, *Cost. dogm. Lumen gentium*, 48.

ў такую эпоху, як наша, бо яна характарызуецца ўзрастаючай узаемазалежнасцю і глабалізацыяй сацыяльных пытанняў.

в) Сацыяльнае вучэнне, евангелізацыя і развіццё чалавека

66. *Сацыяльнае вучэнне з'яўляецца складовай часткай евангельскага служэння Касцёла.* Усё, што датычыць супольнасці людзей — сітуацыі і праблемы, звязаныя са справядлівасцю, свабодай, развіццём, адносінамі паміж народамі, спакоем, — не чужое евангелізацыі; яна не была б поўнай, калі б не брала пад увагу заклік, з якім пастаянна звяртаюцца да сябе наўзаем Евангелле і канкрэтнае, асабістае і грамадскае жыццё чалавека⁸⁵. Існуе цесная сувязь паміж евангелізацыяй і развіццём чалавека. «Сувязь мае антрапалагічны характар, паколькі евангелізаваны чалавек не з'яўляецца абстрактнай істотай, але залежнай ад сацыяльных і эканамічных праблем. Існуе таксама сувязь тэалагічнага характару, паколькі нельга аддзяліць план стварэння ад плану адкуплення, які датычыць канкрэтных сітуацый барацьбы з несправядлівасцю і ўсталявання неабходнай справядлівасці. Існуе таксама сувязь выразна евангельскага характару, а менавіта любоў да бліжняга, бо як можна абвясчаць новую заповедзь і не садзейнічаць, у духу справядлівасці і спакою, сапраўднаму ўзрастанню чалавека?»⁸⁶

67. *Сацыяльнае вучэнне «ўяўляе каштоўны інструмент евангелізацыі»⁸⁷ і развіваецца ў пастаянна новым дыялогу паміж евангельскай навіной і гісторыяй чалавека. Зразумеае такім чынам вучэнне з'яўляецца адпаведным шляхам для ажыццяўлення паслугі Слова і прароцкай функцыі Касцёла⁸⁸.* «Навучанне і пашырэнне сацыяльнага вучэння на-

⁸⁵ Пап. PAOLO VI, Esort. ap. *Evangelii nuntiandi*, 29: AAS 68 (1976) 25.

⁸⁶ PAOLO VI, Esort. ap. *Evangelii nuntiandi*, 31: AAS 68 (1976) 26.

⁸⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 54: AAS 83 (1991) 860.

⁸⁸ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 41: AAS 80 (1988) 570-572.

лежыць да евангелізацыйнай місіі Касцёла і складае істотную частку хрысціянскай навіны, паколькі паказвае яе практычнае выкарыстанне ў жыцці грамадства і звязвае штодзённую працу і барацьбу за справядлівасць са сведчаннем аб Хрысце Збаўцу»⁸⁹. Тут не маецца на ўвазе нейкая маргінальная зацікаўленасць або дзеянне, уключанае ў місію Касцёла, але штосьці, што знаходзіцца ў самым сэрцы яго служэння. У сацыяльным вучэнні Касцёл «абвяшчае Бога і таямніцу збаўлення ў Хрысце кожнаму чалавеку і такім чынам адкрывае чалавека яму самому»⁹⁰. Гэтае служэнне вынікае не толькі з абвяшчэння, але і са сведчання.

68. *Касцёл не адказвае за арганізацыю грамадскага жыцця ў кожным яго аспекце, але звяртае ўвагу на тое, што належыць да яго кампетэнцыі, а менавіта на абвяшчэнне Хрыста Адкупіцеля*⁹¹. «Уласцівая місія, якую Хрыстус даручыў свайму Касцёлу, не мае палітычнага, эканамічнага ці сацыяльнага характару: мэта, якую Хрыстус паставіў перад Касцёлам, мае рэлігійны характар. Але менавіта з гэтай рэлігійнай місіі вынікае заданне, святло і сілы, якія могуць службыць заснаванню і ўмацаванню чалавечай супольнасці паводле Богага закону»⁹². Гэта азначае, што Касцёл у сваім сацыяльным вучэнні не закранае тэхнічныя пытанні, не ўсталёўвае і не прапануе ніякіх сістэм або тыпаў сацыяльнай арганізацыі⁹³. Гэта не звязана з місіяй, якую даручыў яму Хрыстус. *Кампетэнцыя Касцёла ў тым, што звязана з Евангеллем: з навіной аб вызваленні чалавека, якую абвясціў і засведчыў Сын Божы, які стаўся чалавекам.*

⁸⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 5: AAS 83 (1991) 799.

⁹⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 54: AAS 83 (1991) 860.

⁹¹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2420.

⁹² CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 42.

⁹³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 41: AAS 80 (1988) 570-572.

г) Правы і абавязкі Касцёла

69. *Дзякуючы свайму сацыяльнаму вучэнню Касцёл «жадае дапамагачь чалавеку на шляху збаўлення»⁹⁴.* Гэта яго адзіная, самая важная мэта. Касцёл не збіраецца замяняць іншых або прысвойваць чужыя задачы, забываючы пра свае, або імкнуцца да мэты, якія не маюць адносін да яго місіі. Гэтая місія вызначае *права і, адначасова, абавязак Касцёла*, якім з'яўляецца распрацоўка ўласнага сацыяльнага вучэння і ўплыў з яго дапамогай на грамадства і яго структуры праз адказнасць і задачы, якія вынікаюць з гэтага вучэння.

70. *Касцёл мае права быць для чалавека настайнікам праўды веры, але не толькі праўд дагматычных, але таксама маральных, якія вынікаюць з самой чалавечай прыроды і з Евангелля⁹⁵.* Сапраўды, слова Евангелля прызначана не толькі для слухання, але і для ажыццяўлення (пар. Мц 7, 24; Лк 6, 46–47; Ян 14, 21. 23–24; Як 1, 22). Паслядоўнасць у паводзінах сведчыць аб праўдзівай веры і не абмяжоўваецца толькі касцёльнай або духоўнай сферай, але распаўсюджваецца на ўсё жыццё чалавека і на ўсе яго абавязкі. Калі нават гэтая адказнасць мае пераважна свецкі характар, усё роўна яе суб'ектам з'яўляецца чалавек, пакліканы Богам праз Касцёл да ўдзелу ў сваім збаўчым дары.

На дар збаўлення чалавек павінен адказаць не частковай або абстрактнай згодай, не толькі словамі, але ўсім сваім жыццём і ўсімі адносінамі, якімі яно адзначаецца, каб не грэбаваць нічым, пакідаючы гэта ў свецкай і зямной сферы, абыякавай да збаўлення або далёкай ад яго. Таму для Касцёла сацыяльнае вучэнне не з'яўляецца нейкай прывілеяй, адхіленнем і клопатам пра асабістую карысць або ўмяшаннем у чужыя справы. *Касцёл мае права евангелізаваць сацыяльную сферу*, г. зн. абвясціць вызваляючае слова Евангелля

⁹⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 54: AAS 83 (1991) 860.

⁹⁵ Пап. CONCILIO VATICANO II, Dich. *Dignitatis humanae*, 14; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 27. 64. 110: AAS 85 (1993) 1154-1155. 1183-1184. 1219-1220.

ў складаным свеце вытворчасці, працы, прадпрымальніцтва, фінансаў, гандлю, палітыкі, юрыспрудэнцыі, культуры, грамадскіх адносін, у якіх жыве чалавек.

71. *Гэтае права адначасова з'яўляецца абавязкам, паколькі Касцёл не можа адрачыся ад яго, не здрадзіўшы самому сабе і не парушыўшы вернасці Хрысту:* «Гора мне, калі б я не абвясчаў Евангелля» (1 Кар 9, 16). Перасцярога, якую св. Павел скіроўвае да сябе, гучыць у сумленні Касцёла як заклік прайсці ўсе магчымыя шляхі евангелізацыі: не толькі тыя, якія вядуць да сумлення асобнага чалавека, але і тыя, якія накіраваны да грамадскіх інстытутаў. З аднаго боку, нельга «абмяжоўваць рэлігію рамкамі прыватнага жыцця»⁹⁶, а з другога боку, нельга лічыць хрысціянскую навіну толькі прапаведаннем выключна пазазямнога збаўлення, якое не здольна асвятліць нашага жыцця на зямлі⁹⁷.

З-за грамадскага значэння Евангелля і веры і з-за разбуральных вынікаў несправядлівасці, г. зн. граху, Касцёл не можа заставацца аб'якавым да грамадскіх з'яў»⁹⁸. «Заданне Касцёла — абвясчаць заўсёды і ўсюды маральныя прынцыпы, у тым ліку тыя, што адносяцца да грамадскага парадку, і гэтым самым ацэньваць усякую чалавечую справу, калі гэтага патрабуюць асноўныя правы чалавечай асобы і збаўленне душ»⁹⁹.

II. СУТНАСЦЬ САЦЫЯЛЬНАГА ВУЧЭННЯ

а) Веды, асветленыя верай

72. *Сацыяльнае вучэнне не было першапачаткова задумана як арганічная сістэма, але фарміравалася паступова, са*

⁹⁶ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio al Segretario generale delle Nazioni Unite in occasione del trentesimo anniversario della Dichiarazione Universale dei Diritti dell'uomo* (2 dicembre 1978): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, I (1978) 261.

⁹⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Lett. enc. Centesimus annus*, 5: AAS 83 (1991) 799.

⁹⁸ Пар. PAOLO VI, *Esort. ap. Evangelii nuntiandi*, 34: AAS 68 (1976) 28.

⁹⁹ CIC, *canone 747, § 2.*

шматлікіх выказванняў *Настаўніцкага Інстытута Касцёла на сацыяльныя тэмы*. Таму ўзніклі некаторыя адрозныя інтэрпрэтацыі наконт сутнасці, метадаў і эпістэمالагічнай структуры сацыяльнага вучэння Касцёла. Канчатковае тлумачэнне, якому папярэднічалі важныя заўвагі ў энцыкліцы «*Laborem exercens*»¹⁰⁰, знаходзіцца ў энцыкліцы «*Sollicitudo rei socialis*». Сацыяльнае вучэнне Касцёла «належыць <...> не да *ідэалогіі*, а да *тэалогіі*, а менавіта да маральнай тэалогіі»¹⁰¹. Нельга сацыяльнае вучэнне апісаць пры дапамозе сацыяльна-эканамічных параметраў. Яно не з'яўляецца ідэалагічнай ці прагматычнай сістэмай, скіраванай на тое, каб даць азначэнне эканамічным, палітычным і сацыяльным адносінам і аб'яднаць іх у адно, але *самастойнай катэгорыяй*. Гэтае вучэнне «*дакладна фармуліруе, у святле веры і касцёльнай традыцыі, вынікі ўважлівага разважання над складанай рэчаіснасцю чалавечага існавання ў грамадстве і ў міжнародным кантэксце. Яго галоўная мэта — тлумачыць гэтую рэчаіснасць праз даследаванне яе адпаведнасці або неадпаведнасці евангельскаму вучэнню пра чалавека і яго зямное, а таксама трансцэндэнтнае пакліканне, каб такім чынам кіраваць хрысціянскімі паводзінамі*»¹⁰².

73. *Значыць, сацыяльнае вучэнне мае тэалагічную сутнасць, а менавіта, тэалагічна-маральную.* «Размова ідзе пра вучэнне, прызначанае кіраваць *паводзінамі людзей*»¹⁰³. «Яно знаходзіцца на перасячэнні хрысціянскага жыцця і сумлення з сітуацыямі ў свеце і выяўляецца ў тых намаганнях асобных людзей, сем'яў, дзеячаў культуры і грамадскіх дзеячаў, палітыкаў і дзяржаўных чыноўнікаў, якія стараюцца рэалізаваць яго і выкарыстаць у гісторыі»¹⁰⁴. Фактычна, сацыяльнае вучэнне адлюстроўвае тры ўзроўні тэалагічна-маральнага ву-

¹⁰⁰ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 3: AAS 73 (1981) 583-584.

¹⁰¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 41: AAS 80 (1988) 571.

¹⁰² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 41: AAS 80 (1988) 571.

¹⁰³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 41: AAS 80 (1988) 572.

¹⁰⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 59: AAS 83 (1991) 864-865.

чэння: *асноўны* ўзровень матывацый; *дырэктыўны* ўзровень нормаў грамадскага жыцця, узровень *прыняцця рашэнняў*, на якім дзейнічае сумленне, вырашаючы выкарыстоўваць аб'ектыўныя і агульныя нормы адносна канкрэтных і прыватных грамадскіх сітуацый. Усе гэтыя ўзроўні скіраваны на тое, каб пры іх дапамозе аб'ектыўныя і агульныя нормы ўжываліся ў канкрэтных і прыватных сацыяльных сітуацыях. Гэтыя тры ўзроўні вызначаюць таксама заключаны ў іх метады, які ўласцівы сацыяльнаму вучэнню Касцёла, а таксама яго спецыфічную эпістэмалагічную структуру.

74. *Сацыяльнае вучэнне мае свой асноўны фундамент у біблейным Аб'яўленні і Традыцыі Касцёла.* З гэтай крыніцы, дараванай звыш, сацыяльнае вучэнне чэрпае натхненне і святло для разумення, ацэнкі і кіравання чалавечым досведам у гісторыі. Усё апыраджае і над усім узвышаецца Божы намер адносна створанага свету і, у прыватнасці, адносна жыцця і лёсу чалавека, пакліканага далучыцца да трынітарнай супольнасці.

Вера, якая прымае Божае слова і выкарыстоўвае яго на практыцы, эфектыўна ўзаемадзейнічае з розумам. Разуменне веры, а менавіта веры, што арыентуецца на практыку, фарміруецца розумам і выкарыстоўвае ўсё, што ён можа прапанаваць. Таксама і сацыяльнае вучэнне як веды, якія выкарыстоўваюцца ў сітуацыйным і гістарычным аспектах практыкі, яднае ў сабе «*fides et ratio*»¹⁰⁵ і красамоўна сведчыць аб плённасці іх узаемаадносін.

75. *Вера і розум — гэта два шляхі пазнання сацыяльнага вучэння, наколькі яно паходзіць ад дзвюх крыніц: Аб'яўлення і прыроды чалавека.* Пазнанне, якое дае вера, ахоплівае жыццё чалавека і кіруе ім у святле гісторыка-збаўчай таямніцы, у святле аб'яўлення і дару Бога ў Хрысце нам, людзям. Гэтае разуменне веры ахоплівае розум, дзякуючы якому, наколькі

¹⁰⁵ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Fides et ratio*.

гэта магчыма, тлумачыць і ўсведамляе аб'яўленую праўду і суадносіць яе з праўдай чалавечай прыроды, зацэрапнутаі з Богага намеру, адлюстраванага ў стварэнні¹⁰⁶, г. зн. з *поўнай праўдай* пра асобу як істоту духоўную і цялесную, якая застаецца ў адносінах з Богам, з іншымі людзьмі, а таксама з іншымі створанымі істотамі¹⁰⁷.

Таму засяроджванне ўвагі на таямніцы Хрыста не змяшае і не выключае ролі розуму і не пазбаўляе сацыяльнае вучэнне рацыянальнасці і паўсюднага значэння. Паколькі таямніца Хрыста раскрывае таямніцу чалавека, то розум адкрывае ва ўсёй паўнаце сэнс чалавечай годнасці і маральных патрабаванняў, якія захоўваюць гэтую годнасць. Сацыяльнае вучэнне Касцёла — *гэта пазнанне, асветленае верай*, якое дзякуючы гэтаму з'яўляецца выразам больш высокай пазнавальнай здольнасці. Сацыяльнае вучэнне ўсім растлумачвае праўды, якія абвясчае, і абавязкі, якія з яго вынікаюць. Гэтае вучэнне могуць прыняць і падзяляць усе людзі.

б) У сяброўскім дыялогу з кожнай галіной ведаў

76. *Сацыяльнае вучэнне Касцёла выкарыстоўвае кожнае дасягненне розуму ва ўсіх галінах ведаў і мае важны міждyscyплінарны характар.* «Каб лепш ажыццявіць адзіную праўду пра чалавека ў розных і пастаянна зменлівых грамадскіх, эканамічных і палітычных умовах, гэтае вучэнне распачынае дыялог з іншымі дысцыплінамі, якія вывучаюць чалавека, і прыўлашчвае з іх усё каштоўнае»¹⁰⁸. Сацыяльнае вучэнне выкарыстоўвае істотныя метады філасофіі, а таксама апісальныя метады гуманітарных навук.

¹⁰⁶ Пар. CONCILIO VATICANO II, Dich. *Dignitatis humanae*, 14.

¹⁰⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 13. 50. 79: AAS 85 (1993) 1143-1144. 1173-1174. 1197.

¹⁰⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 59: AAS 83 (1991) 864.

77. *Істотным, перш за ўсё, з'яўляецца ўклад філасофіі, які выяўляецца ўжо ў звароце да прыроды чалавека як крыніцы і да розуму як шляху пазнання самой веры. З дапамогай розуму сацыяльнае вучэнне ўключае філасофію ў сваю ўнутраную логіку, г. зн. ва ўласцівы сабе стыль аргументацыі.*

Сцвярджаючы, што сацыяльнае вучэнне мае больш тэалагічную, чым філасофскую сутнасць, не азначае адмаўлення або недаацэньвання ролі філасофіі і яе ўкладу ў гэтае вучэнне. Сапраўды, філасофія з'яўляецца карысным і незамянімым інструментам для правільнага разумення асноўных паняццяў сацыяльнага вучэння, такіх як асоба, грамадства, свабода, сумленне, этыка, права, справядлівасць, агульнае дабро, салідарнасць, субсідыярнасць, дзяржава. Такое разуменне гэтых паняццяў упывае на гарманічнае жыццё ў грамадстве. Акрамя таго, менавіта філасофія паказвае, наколькі разумным ёсць святло, якое пралівае Евангелле на грамадства, і абуджае розум і сумленне кожнага чалавека адкрыццямі праўды і прыняццямі яе.

78. *Значны ўклад у сацыяльнае вучэнне Касцёла ўносяць таксама гуманітарныя і грамадскія навукі¹⁰⁹. Нельга выключыць ніякай галіны ведаў, беручы пад увагу тую частку праўды, якую яна ў сабе мае. Касцёл прызнае і прымае ўсё, што дапамагае зразумець чалавека, уключанага ва ўсё больш шырокую, зменлівую і штораз больш складаную сетку грамадскіх адносін. Касцёл разумее, што нельга дасягнуць глыбокага пазнання чалавека толькі з дапамогай тэалогіі, не выкарыстоўваючы дадзеныя з многіх галінаў ведаў, на якія спасылаецца сама тэалогія.*

¹⁰⁹ У сувязі з гэтым істотнае значэнне мае з'яўленне Папскай акадэміі грамадскіх навук. У «*Motu proprio*» сказана: «Даследаванні грамадскіх навук могуць эфектыўна прычыніцца да паляпшэння адносін паміж людзьмі. Аб гэтым сведчаць поспехі ў розных сферах грамадскага жыцця, асабліва ў гэтым стагоддзі, якое ўжо заканчваецца. Таму Касцёл, пастаянна клапацячыся пра сапраўднае дабро чалавека, з усё большай зацікаўленасцю звяртаецца да навуковых даследаванняў і хоча з іх дапамогай ажыццявіць сваю місію навучання»: GIOVANNI PAOLO II, *Motu proprio Socialium Scientiarum* (1° gennaio 1994): AAS 86 (1994) 209.

Пастаянная ўвага і адкрытасць на розныя навуковыя дысцыпліны надае сацыяльнаму вучэнню кампетэнцыю, канкрэтнасць і актуальнасць. Дзякуючы гэтым навукам Касцёл можа лепш зразумець чалавека ў грамадстве, можа з большым перакананнем гаварыць з людзьмі свайго часу і эфектыўна выконваць сваё заданне: укараняць у сумленні і ў пачуцці грамадскай адказнасці нашых суайчыннікаў Божае слова і веру, з якой «бярэ пачатак»¹¹⁰ сацыяльнае вучэнне.

Гэты міждысцыплінарны дыялог заахвочвае таксама галіны навук спасцігаць гарызонты значэння, каштоўнасці і адказнасці, якія адкрывае сацыяльнае вучэнне, паказваючы ім «больш шырокую перспектыву служэння чалавечай асобе, пазнаючы і любячы яе ў паўнаце яе паклікання»¹¹¹.

в) **Выяўленне настаўніцкай паслугі Касцёла**

79. *Сацыяльнае вучэнне належыць Касцёлу, наколькі Касцёл працоўвае яго, пашырае і выкладае. Гэтае вучэнне не з'яўляецца выключным правам нейкай часткі цела Касцёла, але належыць да ўсёй супольнасці. Тут паказана, як Касцёл разумее грамадства і якую пазіцыю займае адносна яго структур і перамен, якія ў ім адбываюцца. Уся супольнасць Касцёла: святары, законнікі і законніцы, а таксама свецкія — супрацоўнічае ў стварэнні сацыяльнага вучэння, зыходзячы з розных заданняў, дароў і паслуг унутры Касцёла.*

*Шматлікі і рознабаковы ўклад, які адлюстроўвае таксама «звышпрыроднае пачуццё веры ўсяго народу»¹¹², прымаецца, інтэрпрэтуецца і зводзіцца ў адно Настаўніцкім Інстытутам Касцёла, які распаўсюджвае сацыяльнае вучэнне як дактрыну Касцёла. Да Настаўніцкага Інстытута Касцёла належаць тыя, хто мае «*munus docendi*» — абавязак навучаць веры і маральнасці моццю ўлады, атрыманай ад Хрыста. Са-*

¹¹⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 54: AAS 83 (1991) 860.

¹¹¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 59: AAS 83 (1991) 864.

¹¹² CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Lumen gentium*, 12.

цыяльнае вучэнне з'яўляецца не толькі плёнам разважан-
няў і працы кваліфікаваных асоб, але і думкай Касцёла, па-
колькі гэтае вучэнне створана Настаўніцкім Інстытутам
Касцёла, які навучае на падставе ўлады, якую Хрыстус пера-
даў Апосталам і іх пераемнікам: Папе і біскупам, якія зна-
ходзяцца ў аднасці з ім¹¹³.

80. *У сацыяльным вучэнні Касцёла адлюстроўваюцца ўсе эле-
менты і рысы Настаўніцкага Інстытута.* Першыства нале-
жыць паўсюднаму навучанню Папы і Сабора. Менавіта яно
вызначае кірункі і дае ацэнку развіцця сацыяльнага вучэн-
ня. Гэтае вучэнне ў сваю чаргу дапоўнена настаўніцкім на-
вучаннем біскупаў, якое ўдакладняе, дастасоўвае і ажыц-
цяўляе паўсюднае навучанне ў шматлікіх і разнастайных
мясцовых сітуацыях з іх канкрэтнымі асаблівасцямі¹¹⁴. Са-
цыяльнае вучэнне біскупаў уносіць важны ўклад і стыму-
люе навучанне Рымскага Пантыфіка. Такім чынам ажыц-
цяўляецца кола ўзаемасупрацоўніцтва, якое фактычна ад-
люстроўвае калегіяльнасць пастыраў, з'яднаных з Папам, у
сацыяльным вучэнні Касцёла. Таму гэты комплекс навуч-
вання ўключае і аб'ядноўвае ў сабе універсальнае навучан-
не Папаў і навучанне мясцовых біскупаў.

*Сацыяльнае вучэнне, як частка маральнага навучання
Касцёла, мае тую самую вартасць і аўтарытэт, што і ма-
ральнае навучанне.* Сацыяльнае вучэнне — гэта праўдзівае
навучанне, якое вернікі павінны прыняць і захаваць¹¹⁵. Дак-
трынальная вага розных навучанняў, і наколькі мы абавяза-
ны прымаць іх, вынікае з ацэнкі іх прыроды, ступені іх неза-
лежнасці ад выпадковых і зменлівых элементаў і таго, як ча-
ста да іх звяртаюцца¹¹⁶.

¹¹³ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2034.

¹¹⁴ Пар. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 3-5: AAS 63 (1971) 402-405.

¹¹⁵ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2037.

¹¹⁶ Пар. CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Donum veritatis*, 16-17. 23: AAS 82 (1990) 1557-1558. 1559-1560.

г) Грамадства, з'яднанае ў справядлівасці і любові

81. Прадметам сацыяльнага вучэння, на сутнасці, ёсць тое, што ўяўляе прычыну яго існавання: чалавек, пакліканы да збаўлення і ў гэтай якасці даручаны Хрыстом Касцёлу, каб клапаціцца аб ім і адказваць за яго¹¹⁷. З дапамогай свайго сацыяльнага вучэння Касцёл клапаціцца пра жыццё чалавека ў грамадстве, усведамляючы, што ад якасці грамадскага жыцця, г. зн. ад адносін справядлівасці і любові, што складаюць гэтае жыццё, залежыць бяспека і развіццё асоб, бо для іх ствараецца кожная супольнасць. Сапраўды, у грамадстве важнымі з'яўляюцца годнасць і правы чалавека, а таксама згода ў адносінах паміж людзьмі і супольнасцямі асоб. Гэта тая даброта, да якіх грамадская супольнасць павінна імкнуцца і якія павінна гарантаваць.

У гэтай перспектыве сацыяльнае вучэнне выконвае абавязак *абвяшчэння*, а таксама *выкрыцця*.

Яно перш за ўсё абвяшчае ўсім тое, што ўласціва Касцёлу: «універсальнае бачанне чалавека і чалавецтва»¹¹⁸ на ўзроўні не толькі тэарэтычным, але і практычным. Сацыяльнае вучэнне не толькі прапаноўвае значэнне, вартасць і крытэрыі суджэння, але таксама нормы і дырэктывы дзейнасці, якія з гэтага вучэння вынікаюць¹¹⁹. Пашыраючы гэтае вучэнне, Касцёл не імкнецца да структурызацыі і арганізацыі грамадства, але хоча ўздзейнічаць на сумленне чалавека, арыентаваць і фарміраваць яго.

Сацыяльнае вучэнне таксама выконвае задачу выкрыцця граху. Грэх несправядлівасці і насілля розным чынам закранае грамадства і ўвасабляецца ў ім¹²⁰. Яго выкрыццё становіцца судом і абаронай непрызнаных і парушаных правоў,

¹¹⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 53: AAS 83 (1991) 859.

¹¹⁸ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 13: AAS 59 (1967) 264.

¹¹⁹ Пар. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 4: AAS 63 (1971) 403-404; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 41: AAS 80 (1988) 570-572; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2423; CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Libertatis conscientia*, 72: AAS 79 (1987) 586.

¹²⁰ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 25.

асабліва правоў бедных, самых маленькіх і слабых людзей¹²¹, і тым больш набірае сілу, чым больш пашыраюцца несправядлівасць і насілле, падпарадкоўваючы сабе катэгорыі людзей і вялікія рэгіёны свету, выклікаючы ўзнікненне *сацыяльных пытанняў*, справакаваных злоўжываннем і парушэннем раўнавагі, што разбурае грамадства. Сацыяльнае вучэнне Касцёла ў большай ступені прысвечана значным сацыяльным пытанням, адпаведным адказам на якія з'яўляецца *сацыяльная справядлівасць*.

82. *Мэты сацыяльнага вучэння належаць да рэлігійнага і маральнага парадку*¹²². Да рэлігійнага парадку, таму што евангелізацыйная і збаўчая місія Касцёла ахоплівае чалавека «ва ўсёй праўдзе пра яго існаванне, пра яго асабістае, а таксама грамадскае і сацыяльнае быццё»¹²³. Да *маральнага* парадку, паколькі Касцёл імкнецца да «поўнай формы гуманізму»¹²⁴, гэта значыць да «вызвалення ад усяго, што прыгнятае чалавека»¹²⁵, і да «развіцця ўсяго чалавека і ўсіх людзей»¹²⁶. Сацыяльнае вучэнне паказвае шляхі, якія вядуць да з'яднанага і гарманізаванага ў справядлівасці і любові грамадства, якое будзе ў гісторыі прадказаннем, пачаткам і правобразам «новага неба і новай зямлі, у якіх будзе жыць справядлівасць» (2 П 3, 13).

¹²¹ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 76; Pio XII, *Radiomessaggio per il 50° anniversario della «Rerum novarum»*: AAS 33 (1941) 196-197.

¹²² Пап. Pio XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 190; Pio XII, *Radiomessaggio per il 50° anniversario della «Rerum novarum»*: AAS 33 (1941) 196-197; CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 42; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 41: AAS 80 (1988) 570-572; ён жа, Lett. enc. *Centesimus annus*, 53: AAS 83 (1991) 859; CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Libertatis conscientia*, 72: AAS 79 (1987) 585-586.

¹²³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptor hominis*, 14: AAS 71 (1979) 284; пап. ён жа, *Discorso alla Terza Conferenza Generale dell'Episcopato Latino-Americano*, Puebla (28 gennaio 1979), III/2: AAS 71 (1979) 199.

¹²⁴ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 42: AAS 59 (1967) 278.

¹²⁵ PAOLO VI, Esort. ap. *Evangelii nuntiandi*, 9: AAS 68 (1976) 10.

¹²⁶ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 42: AAS 59 (1967) 278.

д) Пасланне дзецям Касцёла і ўсяму чалавецтву

83. *Першым адрасатам сацыяльнага вучэння з'яўляецца касцёльная супольнасць з усімі яе членамі, паколькі ўсе маюць грамадскую адказнасць.* Сацыяльнае вучэнне заклікае сумленне чалавека прыняць і выканаць свой абавязак будавання справядлівасці і любові ў грамадскім жыцці. Гэтае вучэнне з'яўляецца святлом маральнай праўды, якая выклікае адэкватныя пакліканню і служэнню кожнага хрысціяніна адказы. Што датычыць выканання задач евангелізацыі, гэта значыць навучання, катэхізацыі і фармацыі, то гэтае вучэнне скіравана да кожнага хрысціяніна, у адпаведнасці з яго кампетэнцыяй, дарамі, абавязкамі і місіяй абвяшчэння евангельскай навіны¹²⁷.

Сацыяльнае вучэнне заклікае да адказнасці ў будаўніцтве, арганізацыі і функцыянаванні грамадства. Маюцца на ўвазе палітычныя, эканамічныя, адміністрацыйныя, гэта значыць свецкага характару абавязкі, якія належаць свецкім вернікам, а не святарам, законнікам ці законніцам¹²⁸. Гэтая адказнасць асабліва датычыць свецкіх людзей з увагі на іх *свецкі стан* — жыццё і *свецкі характар* іх паклікання¹²⁹. Праз адказнае выкананне гэтых абавязкаў свецкія вернікі ажыццяўляюць сацыяльнае вучэнне і выконваюць місію Касцёла ў свеце¹³⁰.

84. *Нягледзячы на тое, што сацыяльнае вучэнне скіравана ў першую чаргу і асаблівым чынам да дзяцей Касцёла, яно мае універсальны характар.* Святло Евангелія, з якім сацыяльнае вучэнне ўздзейнічае на грамадства, асвятляе ўсіх людзей. Сумленне і розум кожнага ў стане ўспрыняць чалавечую глыбіню значэнняў і каштоўнасцяў, якія выражае вучэнне, а таксама патэнцыял чалавецтва і гуманізацыі, якімі прасякнуты

¹²⁷ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2039.

¹²⁸ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2442.

¹²⁹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 15; CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Lumen gentium*, 31.

¹³⁰ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 43; PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 81: AAS 59 (1967) 296-297.

нормы паводзін, прапанаваныя ў гэтым вучэнні. Значыць, сацыяльнае вучэнне Касцёла адрасавана ўсім людзям у імя чалавека, яго адзінай і непаўторнай годнасці, дзеля абароны чалавека і падтрымання яго развіцця ў грамадстве. Яно адрасавана ўсім у імя адзінага Бога, які з'яўляецца для чалавека Стварыцелем і канчатковай мэтай¹³¹. *Сацыяльнае вучэнне выразна скіравана да ўсіх людзей добрай волі*¹³². Сапраўды, да яго прыслухоўваюцца прадстаўнікі іншых Касцёлаў і Касцельных супольнасцяў, таксама вызнаўцы іншых рэлігійных традыцый і людзі, якія не належаць да якой-небудзь рэлігійнай групы.

е) Пад знакам пераемнасці і аднаўлення

85. *Сацыяльнае вучэнне, якое кіруецца вечным святлом Евангелля і пастаянна праяўляе ўвагу да развіцця грамадства, характарызуецца пераемнасцю і аднаўленнем*¹³³.

Яно, перш за ўсё, паказвае *пераемнасць*, звяртаючыся да універсальных каштоўнасцяў, якія вынікаюць з Аб'яўлення і прыроды чалавека. Таму сацыяльнае вучэнне не залежыць ад розных культур, ідэалогій, меркаванняў. *Гэта нязменнаяе вучэнне*, якое «застаецца верным сабе ў сваім асноўным натхненні, у сваіх “прынцыпах разважання”, у асноўных “напрамках дзейнасці”, а найперш у вернай і жыццёва важнай сувязі з Хрыстовым Евангеллем»¹³⁴. Гэтае асноўнае і нязменнаяе ядро, дзякуючы якому вучэнне праходзіць праз гісторыю, не паддаючыся яе абумоўленасці і не рызыкаючы растварыцца ў ёй.

¹³¹ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 453.

¹³² Пра гэта гаворыцца ў звароце, які папярэднічае кожнаму дакументу на сацыяльную тэматыку, пачынаючы ад энцыклікі «*Pacem in terris*» Яна XXIII.

¹³³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 3: AAS 80 (1988) 515; Пію XII, *Discorso ai partecipanti al Convegno dell'Azione Cattolica* (29 aprile 1945): *Discorsi e Radiomessaggi di Pio XII*, VII, 37-38; GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Simposio internazionale «Dalla “Rerum novarum” alla “Laborem exercens”»: verso l'anno 2000»* (3 aprile 1982): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, V, 1 (1982) 1095-1096.

¹³⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 3: AAS 80 (1988) 515.

З другога боку, у сваім пастаянным звароце да гісторыі і ў адказе на падзеі, якія адбываюцца, *сацыяльнае вучэнне Касцёла паказвае здольнасць да пастаяннага аднаўлення*. Устойлівасць прынцыпаў робіць сацыяльнае вучэнне не закрытай сістэмай, але Настаўніцкім Інстытутам, які здольны выходзіць насустрач *новым рэчам*, не страчваючы пад іх уплывам сваёй сутнасці¹³⁵. Вучэнне падлягае «неабходным і патрэбным зменам, якія прадывктаваны рознымі гістарычнымі абумоўленасцямі і пастаяннай лавінай падзей, у якіх праходзіць жыццё людзей і грамадстваў»¹³⁶.

86. *Сацыяльнае вучэнне Касцёла прадстае як заўсёды адкрытае «месца працы», дзе вечная праўда пранікае і насычае сабой новыя абставіны, паказваючы шлях справядлівасці і спакою*. Вера не збіраецца замкнуць у закрытую схему такую вельмі разнародную і зменлівую сацыяльна-палітычную рэальнасць¹³⁷. Наадварот, вера — гэта пачатак абнаўлення і творчасці. Сацыяльнае вучэнне, зыходным пунктам якога з'яўляецца вера, «развіваецца пад натхненнем Евангелля, крыніцы аднаўлення, у адпаведнасці да зменлівых абставін»¹³⁸.

Касцёл, Настаўнік і Маці, не хаваецца і не замыкаецца ў сабе, але заўсёды адкрыты, скіраваны і звернуты да чалавека, бо сэнсам яго існавання з'яўляецца прызначэнне чалавека да збаўлення. Касцёл з'яўляецца сярод людзей жывым вобразам Добрага Пастыра, які адпраўляецца шукаць чалавека і знаходзіць яго там, дзе ён ёсць, у экзістэнцыяльных і гістарычных умовах яго жыцця. Тут Касцёл выходзіць яму насустрач з Евангеллем, навіной вызвалення і паяднання, справядлівасці і спакою.

¹³⁵ Пап. CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Libertatis conscientia*, 72: AAS 79 (1987) 585-586.

¹³⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 3: AAS 80 (1988) 515.

¹³⁷ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 46: AAS 83 (1991) 850-851.

¹³⁸ PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 42: AAS 63 (1971) 431.

III. САЦЫЯЛЬНАЕ ВУЧЭННЕ Ў НАШ ЧАС: ГІСТАРЫЧНЫ НАРЫС

а) Пачатак новага шляху

87. Выраз *сацыяльнае вучэнне* паходзіць ад Пія XI¹³⁹ і азначае дактрынальны «корпус», што ахоплівае значныя для грамадства тэмы. Гэтае вучэнне, пачынаючы ад энцыклікі «*Regum novarum*»¹⁴⁰ Льва XIII, развівалася ў Касцёле разам з вучэннем Папаў і біскупаў, якія ўтваралі з імі еднасць¹⁴¹. Клопат пра сацыяльную сферу распачаўся не гэтым дакументам, бо Касцёл ніколі не пераставаў цікавіцца грамадствам, але ўсё ж *эцыкліка «Regum novarum» адкрыла новы шлях*. Далучаючыся да шматвекавой традыцыі, яна вызначыла новы пачатак і істотны этап у развіцці сацыяльнага вучэння¹⁴².

Дзякуючы сваёй пастаяннай увазе да чалавека ў грамадстве, Касцёл сабраў багатую дактрынальную спадчыну. Яна мае свае карані ў Святым Пісанні, асабліва ў Евангеллі і ў Апостальскіх пасланнях, фарміравалася і набыла вагу, пачынаючы ад Айцоў Касцёла і вялікіх Доктараў Сярэднявечча, і так стварыла вучэнне, якое Касцёл нягледзячы на недахоп прамых і непасрэдных указанняў на ўзроўні Настаўніцкага Інстытута паступова прызнаваў сваім.

88. *Падзеі эканамічнага характару, якія адбыліся ў XIX стагоддзі, прынеслі значныя сацыяльныя, палітычныя і культур-*

¹³⁹ Пар. Pio XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 179; Пія XII у *Радзёнапаланні з нагоды пяцідзсяцігоддзя абвяшчэння энцыклікі «Regum novarum»*: AAS 33 (1941) 197 гаворыць пра «каталіцкае сацыяльнае вучэнне», а ў адгортацыі «*Menti nostrae*» ад 23 верасня 1950: AAS 42 (1950) 657 «пра сацыяльнае вучэнне Касцёла». Ян XXIII трымаецца выразу «сацыяльнае вучэнне Касцёла» (Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 [1961] 453; Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 [1963] 300-301), ці «хрысціянскае сацыяльнае вучэнне» (Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 [1961] 453), ці «каталіцкае сацыяльнае вучэнне» (Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 [1961] 454).

¹⁴⁰ Пар. LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum*: *Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 97-144.

¹⁴¹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 3: AAS 73 (1981) 583-584; ён жа, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 1: AAS 80 (1988) 513-514.

¹⁴² Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2421.

ныя вынікі. З'явы, выкліканыя прамысловай рэвалюцыяй, глыбока змянілі векавы грамадскі лад, прынеслі сур'ёзныя праблемы, звязаныя са справядлівасцю, і паставілі першае вялікае сацыяльнае пытанне — *пытанне працоўных*, якое ўзнікла з канфлікту паміж капіталам і працай. У такіх умовах Касцёл адчуў неабходнасць дзейнічаць па-новаму: «*res novae*», прадстаўлення гэтымі падзеямі, кідалі выклік яго вучэнню і патрабавалі асаблівага пастырскага клопату пра шырокія масы людзей. Узнікла неабходнасць новай ацэнкі сітуацыі, якая дазволіла б вырашыць знаёмыя і яшчэ не даследаваныя праблемы.

б) Ад «*Rerum novarum*» да нашых дзён

89. *Як адказ на першае вялікае сацыяльнае пытанне Леў XIII абнародаваў першую сацыяльную энцыкліку — «Rerum novarum»¹⁴³. У ёй даследуецца становішча наёмных працаўнікоў, асабліва цяжкае для прамысловых рабочых, якія пакінуты на бесчалавечную галечу. Пытанне працоўных разглядаецца ў энцыкліцы ў адпаведнасці з яго рэальным маштабам: даследуюцца ўсе яго сацыяльныя і палітычныя кампаненты, каб правільна ацаніць яго ў святле дактрынальных прынцыпаў, якія грунтуюцца на Аб'яўленні, натуральным законе і маральнасці.*

«*Rerum novarum*» пералічвае памылкі, якія нарадзілі сацыяльнае зло, адхіляе сацыялізм як сродак выпраўлення становішча і прадстаўляе, удакладняючы і актуалізуючы, «каталіцкае вучэнне аб працы, праве ўласнасці, прынцыпах супрацоўніцтва замест класавай барацьбы як асноўнага метаду дасягнення сацыяльных змен, аб правах слабых, аб годнасці бедных і абавязках багатых. Звяртаецца ўвага на ўдасканаленне справядлівасці праз любоў і на права стварэння прафесійных саюзаў»¹⁴⁴.

¹⁴³ Пап. LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 97-144.

¹⁴⁴ CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 20, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, p. 24.

Энцыкліка «*Regum novarum*» стала дакументам, які на-
тхняе дзейнасць хрысціянцаў у грамадскай сферы і кіруе ёй¹⁴⁵.
Яе галоўнай тэмай стала будаванне справядлівага грамадска-
га ладу, дзеля чаго неабходна вызначыць крытэрыі суджэння,
якія дапамаглі б ацаніць існуючыя грамадска-палітычныя
сістэмы і вызначыць напрамкі дзейнасці дзеля іх належнай
змены.

90. «*Regum novarum*» разглядае пытанне працоўных з дапа-
могай метада, які стане «*пастаяннай парадыхмай*»¹⁴⁶ для да-
лейшага развіцця сацыяльнага вучэння. Прынцыпы, зацвер-
джаныя Львом XIII, былі па-новаму разгледжаны і вывуча-
ны больш глыбока ў наступных сацыяльных энцыкліках. Усю
сацыяльную дактрыну можна разумець як актуалізацыю,
паглыбленне і пашырэнне пачатковага ядра прынцыпаў, прад-
стаўленых у энцыкліцы «*Regum novarum*». З дапамогай гэта-
га смелага і дальнабачнага тэксту Леў XIII «як бы надаў Кас-
цёлу „статус грамадзянства” ў зменлівых абставінах грамад-
скага жыцця»¹⁴⁷ і «сказаў вырашальнае слова»¹⁴⁸, якое стала
«неад’емнай часткай сацыяльнага вучэння Касцёла»¹⁴⁹. Леў
XIII сцвярджаў, што сур’ёзныя грамадскія праблемы «мож-
на вырашыць толькі пры ўзаемадзеянні ўсіх зацікаўленых
сіл»¹⁵⁰, і дадаў: «Што датычыць Касцёла, то ў яго дапамозе ў
гэтай справе не будзе недахопу»¹⁵¹.

91. У пачатку трыццатых гадоў пасля цяжкага эканамічна-
га крызісу 1929 г. Пій XI абвясціў энцыкліку «*Quadragesimo
anno*»¹⁵², адзначаючы саракавую гадавіну «*Regum novarum*».

¹⁴⁵ Пап. ПІО XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 189; ПІО XII, *Radio-
messaggio per il 50° anniversario della «Rerum novarum»*: AAS 33 (1941) 198.

¹⁴⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 5: AAS 83 (1991) 799.

¹⁴⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 5: AAS 83 (1991) 799.

¹⁴⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 56: AAS 83 (1991) 862.

¹⁴⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 60: AAS 83 (1991) 865.

¹⁵⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 60: AAS 83 (1991) 865.

¹⁵¹ LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 143.

Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 56: AAS 83 (1991) 862.

¹⁵² Пап. ПІО XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 177-228.

Папа па-новаму пераглядае мінулае з улікам эканамічнай і сацыяльнай сітуацыі, у якой да індустрыялізацыі далучылася пашырэнне ўплыву фінансавых груп як на нацыянальным, так і на міжнародным узроўні. Гэта быў пасляваенны перыяд, калі ў Еўропе ўсё больш ўмацоўваліся таталітарныя рэжымы пры адначасовым абвастрэнні класавай барацьбы. Энцыкліка ўказвае на парушэнне свабоды аб'яднанняў і падкрэслівае прынцып салідарнасці і супрацоўніцтва для пераадолення грамадскіх канфліктаў. Адносіны паміж капіталам і працай павінны разгортвацца пад знакам супрацоўніцтва¹⁵³.

У «*Quadragesimo anno*» пацвярджаецца прынцып, што заробная плата павінна адпавядаць не толькі патрэбам самога работніка, але і яго сям'і. Дзяржава ў адносінах з прыватным сектарам павінна выкарыстоўваць *прынцып субсідыярнасці*, які стане пастаянным элементам сацыяльнага вучэння. Энцыкліка адхіляе лібералізм, які ўсведамляецца як неабмежаваная канкурэнцыя эканамічных сіл, але па-новаму пацвярджае каштоўнасць прыватнай уласнасці, спасылаючыся на яе сацыяльную функцыю. У грамадстве, якое трэба адбудаваць, пачынаючы ад эканамічных асноў, і якое само, цалкам і поўнасю, становіцца «пытаннем», што патрабуе вырашэння, «Пій XI адчуваў абавязак клапаціцца пра лепшыя веды, больш дакладнае тлумачэнне і неадкладнае выкарыстанне маральнага закону, які рэгулюе адносіны паміж людзьмі <...>, каб пераадолець канфлікт класаў і стварыць новы сацыяльны парадак, заснаваны на справядлівасці і міласэрнасці»¹⁵⁴.

92. *Пій XI не прамінуў узняць голас супраць таталітарных рэжымаў, якія ў час яго пантыфікату ўзмацняліся ў Еўропе. Ужо 29 чэрвеня 1931 г. у энцыкліцы «Non abbiamo bisogno»¹⁵⁵,*

¹⁵³ Пап. Pio XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 186-189.

¹⁵⁴ CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 21, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, p. 24.

¹⁵⁵ Пап. Pio XI, Lett. enc. *Non abbiamo bisogno*: AAS 23 (1931) 285-312.

напісанай на італьянскай мове, выступіў супраць самавольства фашысцкага рэжыму ў Італіі. У 1937 г. ён выдаў энцыкліку на нямецкай мове «Mit brennender Sorge»¹⁵⁶, прысвечаную становішчу каталіцкага Касцёла ў нямецкім Рэйху. Тэкст энцыклікі быў распаўсюджаны ў поўнай сакрэтнасці і прачытаны з амбонаў усіх каталіцкіх касцёлаў у Германіі. Энцыкліцы папярэднічалі гады злоўжывання і акты насілля. А папрасілі аб ёй Пія XI нямецкія біскупы пасля таго, як у 1936 г. Рэйх прыняў яшчэ больш жорсткія і рэпрэсіўныя меры, скіраваныя, у прыватнасці, супраць моладзі, якую прымушалі ўступаць у фашысцкую арганізацыю «Гітлерюгенд». Папа звяртаецца да святароў, законнікаў і законніц, а таксама да свецкіх вернікаў са словамі падтрымкі і заклікам да супраціўлення злу з мэтай вяртання сапраўднага спакою паміж Касцёлам і дзяржавай. У 1938 г., ва ўмовах распаўсюджвання антысемітызму, Пій XI заявіў: «Духоўна мы з'яўляемся семітамі»¹⁵⁷.

У энцыкліцы «*Divini Redemptoris*»¹⁵⁸, прысвечанай атэістычнаму камунізму і хрысціянскаму сацыяльнаму вучэнню, Пій XI выступіў з сістэматычнай крытыкай камунізму, назваўшы яго «*на самой сваёй сутнасці сапсаваным*»¹⁵⁹, і ўказаў на асноўныя сродкі для залечвання нанесеных атэістычным камунізмам ран: аднаўленне хрысціянскага жыцця, ажыццяўленне евангельскай міласэрнасці, выкананне патрабаванняў справядлівасці на ўзроўні міжасабовых і сацыяльных адносін дзеля агульнага добра, заснаванне прафесійных арганізацый і міжгаліновых працоўных аб'яднанняў.

¹⁵⁶ Афіцыйны тэкст (нямецкі): AAS 29 (1937) 145-167. Тэкст італьянскі: AAS 29 (1937) 168-188.

¹⁵⁷ Пію XI, *Discorso ai giornalisti belgi della radio* (6 settembre 1938), in GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai dirigenti della «Anti-Defamation League of B'nai B'rith»* (22 marzo 1984): *Insegnamenti di GIOVANNI PAOLO II*, VII, 1 (1984) 740-742.

¹⁵⁸ Афіцыйны тэкст (лацінскі): AAS 29 (1937) 65-106. Тэкст італьянскі: AAS 29 (1937) 107-138.

¹⁵⁹ Пію XI, Lett. enc. *Divini Redemptoris*: AAS 29 (1937) 130.

93. *Радыёнасланні Пія ХІІ¹⁶⁰ на Нараджэнне Пана* разам з іншымі важнымі выступленнямі на сацыяльныя тэмы паглыбляюць разважанні Настаўніцкага Інстытута Касцёла пра новы грамадскі лад, заснаваны на маральнасці і законе, дзе цэнтральнае месца займаюць справядлівасць і спакой. Падчас свайго пантыфікату Пій ХІІ перажыў страшныя гады другой сусветнай вайны і цяжкі перыяд пасляваеннага аднаўлення. Ён не пісаў сацыяльных энцыклік, але пастаянна ў розных сітуацыях выказваў занепакоенасць з прычыны парушэння міжнароднага ладу: «У ваенныя гады і ў пасляваенны перыяд сацыяльнае вучэнне Пія ХІІ было для многіх народаў на ўсіх кантынентах, для мільёнаў вернікаў і тых, хто не верыць, голасам усеагульнага сумлення, патрабаванні якога Папа тлумачыў і абвешчаў у цеснай сувязі з Божым словам. Дзякуючы свайму маральнаму аўтарытэту і прэстыжу Пій ХІІ паказаў святло хрысціянскай мудрасці вялікай колькасці людзей усіх сацыяльных катэгорый і слаёў грамадства»¹⁶¹.

Адной з характэрных рыс выступленняў Пія ХІІ з'яўляецца асаблівае падкрэсліванне сувязі паміж маральнасцю і законам. Папа робіць акцэнт на разуменні натуральнага закону, бо менавіта гэты закон павінен надаваць сэнс сацыяльнаму ўладкаванню як на нацыянальным, так і на міжнародным узроўні. Другім важным аспектам вучэння Пія ХІІ з'яўляецца кіраванне ўвагі на прадстаўнікоў розных прафесійных катэгорый і на прадпрымальнікаў, якія пакліканы асаблівым чынам су-

¹⁶⁰ Пар. Ріо ХІІ, *Radiomessaggi natalizi*: пра спакой і міжнародны лад у гады: 1939: AAS 32 (1940) 5-13; 1940: AAS 33 (1941) 5-14; 1941: AAS 34 (1942) 10-21; 1945: AAS 38 (1946) 15-25; 1946: AAS 39 (1947) 7-17; 1948: AAS 41 (1949) 8-16; 1950: AAS 43 (1951) 49-59; 1951: AAS 44 (1952) 5-15; 1954: AAS 47 (1955) 15-28; 1955: AAS 48 (1956) 26-41; пра ўнутраны лад нацый, 1942: AAS 35 (1943) 9-24; пра дэмакратыю, 1944: AAS 37 (1945) 10-23; пра функцыю хрысціянскай цывілізацыі, 1 верасня 1944: AAS 36 (1944) 249-258; пра вяртанне да Бога ў шчодрасці і братэрстве, 1947: AAS 40 (1948) 8-16; пра год вялікага вяртання і вялікага прабачэння, 1949: AAS 42 (1950) 121-133; пра абязлічванне чалавека, 1952: AAS 45 (1953) 33-46; пра ролю тэхнічнага прагрэса і пра спакой паміж народамі, 1953: AAS 46 (1954) 5-16.

¹⁶¹ CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 22, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, p. 25.

працоўнічаць дзеля дасягнення агульнага дабра: «За ўважлівасць і дальнабачнасць у распазнаванні “знакаў часу” Пія XII можна лічыць непасрэдным прадвеснікам Другога Ватыканскага Сабору і сацыяльнага вучэння наступных Папаў»¹⁶².

94. Шасцідзсятая гады адкрываюць шырокія перспектывы: свет ачунаў пасля ваенных разбурэнняў, пачалася дэкаланізацыя, з’явіліся першыя нясмелыя адзнакі пацяплення ў адносінах паміж двума блокамі, амерыканскім і савецкім. У гэтай атмасферы благаслаўлены Ян XXIII глыбока аналізуе «знакі часу»¹⁶³. *Сацыяльнае пытанне набывае універсальны характар і ахоплівае ўсе краіны*: побач з пытаннем працоўных і з праблемай прамысловай рэвалюцыі паўстаюць праблемы сельскай гаспадаркі, рэгіёнаў, якія развіваюцца, праблемы дэмаграфічнага росту і праблемы, звязаныя з неабходнасцю сусветнага эканамічнага супрацоўніцтва. Няроўнасць, якая раней праяўлялася ў нацыянальных рамках, выходзіць на міжнародны ўзровень. Усё выразней выяўляецца драматычнае становішча, у якім знаходзіцца Трэці Свет.

Ян XXIII у энцыкліцы «*Mater et magistra*»¹⁶⁴ «імкнецца выкарыстаць адносна сённяшняга дня ўжо вядомыя дакументы і зрабіць наступны крок на шляху аб’яднання ўсёй хрысціянскай супольнасці»¹⁶⁵. Ключавыя словы гэтай энцыклікі — *супольнасць і сацыялізацыя*¹⁶⁶. Касцёл пакліканы да супрацоўніцтва ў праўдзе, справядлівасці і любові з усімі людзьмі з мэтай стварэння сапраўднай *супольнасці*. На гэтым шляху эканамічны рост не абмяжуецца задавальненнем патрэб людзей, але змога садзейнічаць сцвярджэнню іх годнасці.

¹⁶² CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 22, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, p. 25.

¹⁶³ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 267-269. 278-279. 291. 295-296.

¹⁶⁴ Pap. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 401-464.

¹⁶⁵ CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 23, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, p. 26.

¹⁶⁶ Pap. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 415-418.

95. У эпоху, якая адзначалася імклівым пашырэннем ядзернай зброі, Ян XXIII у энцыкліцы «*Pacem in terris*»¹⁶⁷ закрэпае тэму спакою. Акрамя гэтага, «*Pacem in terris*» змяшчае першае паглыбленае разважанне Касцёла аб правах. Гэта энцыкліка спакою і чалавечай годнасці. Яна працягвае і дапаўняе энцыкліку «*Mater et magistra*» і, ідучы ў кірунку, вызначаным Львом XIII, падкрэслівае важнасць усеагульнага супрацоўніцтва: упершыню дакумент Касцёла адрасаваны таксама і «*ўсім людзям добрай волі*»¹⁶⁸, якія пакліканы да рашэння вялікай задачы — «устаанавіць новыя адносіны на падставе прынцыпаў праўды, справядлівасці, любові і свабоды»¹⁶⁹. «*Pacem in terris*» гаворыць пра *грамадскія ўлады супольнай супольнасці*, якія пакліканы «разглядаць і вырашаць праблемы эканамічнага, сацыяльнага, палітычнага і культурнага зместу, што датычаць універсальнага агульнага добра»¹⁷⁰. У дзесятую гадавіну абвяшчэння энцыклікі «*Pacem in terris*» кардынал Морыс Руа, старшыня Папскай Камісіі «*Iustitia et Pax*», накіраваў Паўлу VI пасланне разам з дакументам, які ўтрымліваў разважанне наконт навучання, змешчанага ў энцыкліцы Яна XXIII, якое разглядала новыя праблемы, звязаныя з умацаваннем спакою¹⁷¹.

96. Пастырская канстытуцыя Другога Ватыканскага Сабору «*Gaudium et spes*»¹⁷² уяўляе сабой выразны адказ Касцёла на чаканні сучаснага свету. Гэтая канстытуцыя, «сугучная з касцёльным абнаўленнем, адлюстравала новае разуменне супольнасці вернікаў і Богага народу. Канстытуцыя абудзіла новую зацікаўленасць вучэннем, што было змешчана ў папярэдніх дакументах, якія датычылі сведчання і жыцц-

¹⁶⁷ Пап. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 257-304.

¹⁶⁸ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*, Indirizzo: AAS 55 (1963) 257.

¹⁶⁹ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 301.

¹⁷⁰ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 294.

¹⁷¹ Пап. ROY CARD. MAURICE, *Lettera a Paolo VI e Documento in occasione del 10° anniversario dell'enciclica «Pacem in terris»*: *L'Osservatore Romano*, 11 aprile 1973, pp. 3-6.

¹⁷² Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*.

ця хрысціянаў як сапраўдных шляхоў адлюстравання прысутнасці Бога ў свеце»¹⁷³. «Gaudium et spes» прадстаўляе Касцёл, які адчувае сябе сапраўды звязаным з чалавечым родам і яго гісторыяй¹⁷⁴, які крочыць з усім чалавецтвам тым самым шляхам і падзяляе лёс свету, але ў той жа час з'яўляецца як бы рошчынай і душой чалавечай супольнасці, якая павінна аднавіцца ў Хрысце і ператварыцца ў Божую сям'ю¹⁷⁵.

«Gaudium et spes» прапануе сістэматычнае даследаванне тэм культуры, эканамічнага і сацыяльнага жыцця, сужэнства і сям'і, палітычнай супольнасці, спакою і грамадства ў святле хрысціянскага антрапалагічнага бачання і місіі Касцёла. Усё разглядаецца, зыходзячы з асобы і арыентацыі на асобу, якая з'яўляецца «адзіным на зямлі стварэннем, якога Бог хацеў дзеля яго самога»¹⁷⁶. Грамадства, яго структуры і развіццё павінны быць скіраваны на ўдасканаленне чалавечай асобы¹⁷⁷. Упершыню Настаўніцкі Інстытут Касцёла на самым высокім узроўні так падрабязна спыняецца на розных зямных аспектах хрысціянскага жыцця: «Трэба прызнаць, што ўвага, з якой канстытуцыя занялася сацыяльнымі, псіхалагічнымі, палітычнымі, эканамічнымі, маральнымі і рэлігійнымі пераменамі <...>, з кожным разам усё больш стымулюе пастырскі клопат аб праблемах чалавека і дыялогу са светам»¹⁷⁸.

97. Іншым вельмі важным дакументам Другога Ватыканскага Сабору ў «*корпусе*» сацыяльнага вучэння Касцёла з'яўляецца дэкларацыя «*Dignitatis humanae*»¹⁷⁹. Гэтая дэкларацыя абвяшчае *права на рэлігійную свабоду*. Дадзенай тэме

¹⁷³ CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 24, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, p. 27.

¹⁷⁴ Pap. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 1.

¹⁷⁵ Pap. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 40.

¹⁷⁶ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 24.

¹⁷⁷ Pap. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 25.

¹⁷⁸ CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 24, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, pp. 28-29.

¹⁷⁹ Pap. CONCILIO VATICANO II, Dich. *Dignitatis humanae*.

прывсвечаны два раздзелы. У першым раздзеле, які мае агульны характар, сцвярджаецца, што рэлігійная свабода грунтуецца на годнасці чалавечай асобы і павінна быць замацавана як грамадзянскае права ў юрыдычнай сістэме грамадства. Другі раздзел разглядае тэму рэлігійнай свабоды ў святле Божага Аб'яўлення і прадстаўляе пастырскія вынікі з улікам таго, што размова ідзе пра права, якое датычыць не толькі канкрэтных асоб, але таксама розных супольнасцяў.

98. «Развіццё — новае імя спакою»,¹⁸⁰ — сцвярджае Павел VI у энцыкліцы «*Populorum progressio*»¹⁸¹, якую можна лічыць свайго роду пашыраным варыянтам раздзела аб эканамічным і сацыяльным жыцці з «*Gaudium et spes*», хаця тут з'яўляюцца некаторыя новыя істотныя элементы. У прыватнасці, гэты дакумент акрэслівае «каардынаты цэласнага развіцця чалавека і салідарнага развіцця чалавецтва. Гэтыя дзве тэмы трэба лічыць стрыжнем усёй структуры энцыклікі. Жадаючы пераканаць сваіх чытачоў у пільнай патрэбе салідарных дзеянняў, Папа прадстаўляе развіццё як “пераход ад менш чалавечных умоў жыцця да больш чалавечных” і ўдакладняе іх характарыстыкі»¹⁸². Гэты *пераход* не абмяжоўваецца выключна эканамічнымі і тэхнічнымі рамкамі, але прадбачыць атрыманне кожным чалавекам культуры, павагі да годнасці іншых людзей, прызнанне «найвышэйшых каштоўнасцяў і Бога як іх крыніцы і мэты»¹⁸³. Развіццё, якое ідзе на карысць усім, адпавядае патрабаванню ўстанавіць у сусветным маштабе такую справядлівасць, якая гарантавала б спакой на ўсёй планеце і дазволіла б рэалізаваць «усеагульны гуманізм»¹⁸⁴, заснаваны на духоўных каштоўнасцях.

¹⁸⁰ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 76-80: AAS 59 (1967) 294-296.

¹⁸¹ Пап. PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*: AAS 59 (1967) 257-299.

¹⁸² CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 25, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, p. 29.

¹⁸³ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 21: AAS 59 (1967) 267.

¹⁸⁴ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 42: AAS 59 (1967) 278.

99. У гэтай перспектыве Павел VI засноўвае ў 1967 г. Папскую Камісію «*Iustitia et Pax*», выконваючы гэтым жаданне Айцоў Сабору, якія лічылі «вельмі важнай справай стварэнне ў паўсюдным Касцёле пэўнай арганізацыі, якая б абуджала каталіцкую грамадскасць падтрымліваць слабаразвітыя краіны, якія церпяць нястачу, а таксама клапаціцца пра сацыяльную справядлівасць паміж народамі»¹⁸⁵. Па ініцыятыве Паўла VI, пачынаючы ад 1968 г., Касцёл адзначае ў першы дзень года *Сусветны дзень міру*. Гэты Пантыфік даў пачатак традыцыі штогадовага паслання, прысвечанага тэме, што выбіраецца на кожны *Сусветны дзень міру*, папаўняючы гэтым самым «*корпус*» сацыяльнага вучэння Касцёла.

100. У пачатку сямідзесятых гадоў, у бурлівай атмасферы жорсткіх ідэалагічных пратэстаў, Павел VI звяртаецца да сацыяльнага вучэння Льва XIII і развівае яго ў апостальскім лісце «*Octogesima adveniens*»¹⁸⁶, складзеным з нагоды васьмідзесятай гадавіны «*Regum novarum*». Папа разважае пра пост-індустрыяльнае грамадства з усімі яго складанымі праблемамі, паказваючы няздольнасць ідэалогіі даць адказ на такія выклікі, як урбанізацыя, умовы жыцця моладзі, становішча жанчыны, беспрацоўе, дыскрымінацыя, эміграцыя, дэмаграфічны рост, уплыў сродкаў масавай камунікацыі, праблемы прыроднага асяроддзя.

101. Праз дзевяноста гадоў пасля абвяшчэння энцыклікі «*Regum Novarum*» Ян Павел II прысвячае энцыкліку «*Laborem exercens*»¹⁸⁷ працы — асноўнаму дабру асобы, галоўнаму фактару эканамічнай дзейнасці, ключу да ўсяго сацыяльнага пытання. «*Laborem exercens*» паказвае духоўнасць і этыку працы ў кантэксце глыбокага тэалагічнага і філасофскага разважання. Праца не павінна разглядацца толькі аб'ектыўна і матэрыяльна, але трэба таксама браць пад увагу яе суб'ектыў-

¹⁸⁵ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 90.

¹⁸⁶ Пар. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*: AAS 63 (1971) 401-441.

¹⁸⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*: AAS 73 (1981) 577-647.

ны характар як дзейнасці, якая заўсёды з'яўляецца адлюстраваннем асобы. Акрамя таго, што праца з'яўляецца асноўным узорам сацыяльнага жыцця, яна мае пэўную годнасць асяроддзя, у якім павінна адбывацца рэалізацыя прыроднага і звышпрыроднага паклікання асобы.

102. Энцыклікай «*Sollicitudo rei socialis*»¹⁸⁸ Ян Павел II адзначае дваццатую гадавіну «*Populorum progressio*» і яшчэ раз закранае тэму развіцця, разглядаючы яго з двух бакоў: «з аднаго боку, абмяркоўваецца драматычнае становішча сучаснага свету ў аспекце недастатковага развіцця Трэцяга Свету, а з другога боку, звяртаецца ўвага на сэнс, умовы і патрабаванні развіцця, годнага чалавека»¹⁸⁹. Энцыкліка праводзіць адрозненне паміж прагрэсам і развіццём, сцвярджаючы, што «сапраўднае развіццё не можа абмяжоўвацца памнажэннем дабротаў і паслуг, гэта значыць таго, чым можна валодаць, але павінна таксама садзейнічаць паўнаце чалавечага “быцця”. Гэтым самым энцыкліка выразна паказвае маральную сутнасць сапраўднага развіцця»¹⁹⁰. Ян Павел II, нагадваючы дэвіз пантыфікату Пія XII, «*Opus iustitiae pax*» (спакой — плод справядлівасці), дадае: «Сёння можна было б з такой самай дакладнасцю і з такой самай сілай біблейнага натхнення (пар. Іс 32, 17; Як 3, 18) сказаць: *Opus solidaritatis pax* (спакой — плод салідарнасці)»¹⁹¹.

103. У сотую гадавіну энцыклікі «*Regum novarum*» Ян Павел II абвясчае сваю трэцюю сацыяльную энцыкліку «*Centesimus annus*»¹⁹², якая адлюстроўвае дактрынальную пераемнасць стогадовага сацыяльнага вучэння Касцёла. Вярта-

¹⁸⁸ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*: AAS 80 (1988) 513-586.

¹⁸⁹ CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 26, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, p. 32.

¹⁹⁰ CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 26, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, p. 32.

¹⁹¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 39: AAS 80 (1988) 568.

¹⁹² Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*: AAS 83 (1991) 793-867.

ючыся да аднаго з асноўных прынцыпаў хрысціянскай канцэпцыі грамадскай і палітычнай арганізацыі, якая была га-лоўнай тэмай папярэдняй энцыклікі, Папа піша: «Аб прынцыпе, які сёння называецца прынцыпам салідарнасці <...>, гаворыць неаднаразова Леў XIII, называючы яго <...> “сяброўствам”. Пій XI выкарыстоўвае не менш вядомае значэнне “сацыяльная любоў”, а Павел VI, пашыраючы гэтае паняцце з улікам сучасных штатлікіх вымярэнняў сацыяльнага пытання, гаворыць пра “цывілізацыю любові”»¹⁹³. Ян Павел II выразна паказвае, што сацыяльнае вучэнне Касцёла рухаецца вакол стрыжня ўзаемнай сувязі паміж Богам і чалавекам: пазнаваць Бога ў кожным чалавеку і кожнага чалавека ў Богу — гэта ўмова сапраўднага чалавечага развіцця. Падрабязны і паглыблены аналіз «*res novae*», асабліва пасля вялікага павароту 1989 г., калі адбылося падзенне савецкай сістэмы, утрымлівае станоўчую ацэнку дэмакратыі і свабоднай эканомікі ў межах абавязковай салідарнасці.

в) У святле і пад уздзеяннем Евангелля

104. *Прыведзеныя дакументы ўяўляюць вехі на шляху сацыяльнага вучэння ад часоў Льва XIII да нашых дзён.* Гэты спіслы агляд стаў бы вельмі працяглым, калі б мы ўзгадалі ўсе выступленні, якія, апрача таго, што выкліканы пэўнай вызначанай тэмай, трэба перш за ўсё разглядаць як «праяўленне пастырскага клопату пра тое, каб супольнасці хрысціянаў і ўсім людзям добрай волі прапанаваць асноўныя прынцыпы, універсальныя крытэрыі і адпаведныя арыенціры, якія дапамогуць матываваць фундаментальны выбар і практычныя дзеянні, якія б можна было прыстасаваць да кожнай канкрэтнай сітуацыі»¹⁹⁴.

¹⁹³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 10: AAS 83 (1991) 805.

¹⁹⁴ CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 27, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, p. 33.

Пры распрацоўцы і распаўсюджванні сацыяльнага вучэння Касцёл кіраваўся і кіруецца не тэарэтычнымі, а пастырскімі аргументамі. Ён бачыць, што наступствы сацыяльных змен уплываюць на асобных людзей, на мноства мужчын і жанчын, на іх годнасць, што працягваецца пільны пошук дасканалага зямнога парадку, аднак, гэта не суправаджаецца духоўным ростам¹⁹⁵. З гэтых прычын узнікла і пачало развівацца сацыяльнае вучэнне — «абноўлены дактрынальны “корпус”, які развіваецца па меры таго, як Касцёл у паўнаце Слова, аб’яўленага Езусам Хрыстом і пры дапамозе Духа Святога (пар. Ян 14, 16. 26; 16, 13–15), раслумачвае гістарычныя падзеі»¹⁹⁶.

¹⁹⁵ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 4.

¹⁹⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 1: AAS 80 (1988) 514; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2422.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

ЧАЛАВЕЧАЯ АСОБА І ЯЕ ПРАВЫ

I. САЦЫЯЛЬНАЕ ВУЧЭННЕ І ПЕРСАНАЛІСТЫЧНЫ ПРЫНЦЫП

105. *Касцёл бачыць у чалавеку, у кожным чалавеку, жывы вобраз самога Бога, вобраз, які мае і павінен заўсёды знаходзіць сваё тлумачэнне, усё больш глыбокае і поўнае, у таямніцы Хрыста, які з'яўляецца дасканалым Божым Вобразам і які адкрывае чалавеку Бога і самога чалавека. Да чалавека, які ад самога Бога атрымаў непараўнальную і неад'емную годнасць, звяртаецца Касцёл і служыць яму найвышэйшым і непаўторным чынам, пастаянна паказваючы яму самае ўзнёслае пакліканне, каб ён усё больш поўна ўсведамляў яго і быў вартым гэтага паклікання. Хрыстус, Сын Божы, «праз сваё ўцелаўленне пэўным чынам аб'яднаўся з кожным чалавекам»¹⁹⁷, таму Касцёл лічыць сваёй асноўнай задачай прычыніцца да таго, каб гэтае з'яднанне магло пастаянна здзяйсняцца і аднаўляцца. У Хрысце Пану Касцёл паказвае чалавеку шлях і першым хоча прайсці гэтым шляхам¹⁹⁸, заахвочваючы распазнаць у кожным блізкім ці далёкім, знаёмым ці незнаёмым, і, перш за ўсё, у бедным і пакутуючым брата або сястру, «за якога памёр Хрыстус» (1 Кар 8, 11; Рым 14, 15)¹⁹⁹.*

106. *Усё сацыяльнае жыццё сканцэнтравана на асобе чалавека — бяспрэчным пратаганісце. Касцёл шматразова і многімі спосабамі даваў аўтарытэтнае тлумачэнне гэтай*

¹⁹⁷ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 22.

¹⁹⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptor hominis*, 14: AAS 71 (1979) 284.

¹⁹⁹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1931.

праўды, прызнаючы і пацвярджаючы цэнтральнае месца чалавечай асобы ў кожным асяроддзі і ў кожным праяўленні сацыяльнасці: «Чалавечае грамадства ўяўляе сабой прадмет сацыяльнага вучэння Касцёла, паколькі ён не стаіць ні па-за людзьмі, якія ўтвараюць грамадства, ні над імі, але існуе выключна ў іх і, значыць, для іх»²⁰⁰. Гэтая важная заўвага знаходзіць сваё адлюстраванне ў сцвярджэнні, што «чалавек не з'яўляецца аб'ектам і пасіўным элементам сацыяльнага жыцця, але ёсць і павінен заўсёды быць яго суб'ектам, падмуркам і мэтай»²⁰¹. Значыць, ад чалавека бярэ пачатак сацыяльнае жыццё, якое не можа не прызнаць свайго актыўнага і адказнага суб'екта. Менавіта чалавек павінен быць мэтай усіх праяў грамадства.

107. *Чалавек, у яго канкрэтнай гістарычнай сітуацыі, з'яўляецца сэрцам і душою каталіцкай сацыяльнай думкі*²⁰². *Усё сацыяльнае вучэнне будзеца на прыцыпе, які сцвярджае непарушную годнасць чалавечай асобы*²⁰³. Шматразова выказваючы гэтую праўду, Касцёл імкнуўся перш за ўсё бараніць чалавечую годнасць ад кожнай спробы абмежаваць яе або сказаць яе вобраз. Акрамя гэтага, Касцёл шматразова выкрываў патантанне гэтай годнасці. Гісторыя пацвярджае, што з тканкі грамадскіх адносін узнікаюць некаторыя вельмі шырокія магчымасці для ўзвышэння чалавека, але таксама ў гэтых магчымасцях гняздзяцца найбольш абразлівыя злачынствы супраць гэтай годнасці.

²⁰⁰ CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 35, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, p. 39.

²⁰¹ ПІО ХІІ, *Radiomessaggio* (24 dicembre 1944), 5: AAS 37 (1945) 12.

²⁰² Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 11: AAS 83 (1991) 807.

²⁰³ Пап. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 453, 459.

II. ЧАЛАВЕЧАЯ АСОБА – «IMAGO DEI»

а) Стварэнне паводле Богага вобраза

108. *Галоўная навіна Святога Пісання абвяшчае, што чалавечая асоба з’яўляецца Божым стварэннем* (пар. Пс 139 [138], 14–18), і ўказвае на элемент, які яе характарызуе і адрознівае, а менавіта, што чалавечая асоба створана паводле Богага вобраза: «І стварыў Бог чалавека паводле свайго вобраза, паводле Богага вобраза стварыў яго, стварыў мужчыну і жанчыну» (Быц 1, 27). Бог ставіць стварэнне чалавека ў цэнтры і на вяршыні стварэння: Бог удыхнуў у ноздры чалавека (па габр. «*adam*»), злепленая з пылу зямлі («*adamah*»), дыханне жыцця (пар. Быц 2, 7). «Чалавек, паколькі быў створаны паводле Богага вобраза, мае годнасць асобы: ён не толькі з’яўляецца чымсьці, але і кімсьці. Чалавек здольны пазнаць сябе, панаваць над сабой, добраахвотна дарыць сябе і ўваходзіць у супольнасць з іншымі асобамі. Ён праз ласку пакліканы да завету са сваім Стварыцелем, пакліканы адказваць Яму верай і любоўю, якой ніхто іншы не можа замест яго даць»²⁰⁴.

109. *Падабенства чалавека да Бога выразна ўказвае на тое, што сама сутнасць і само існаванне чалавека канстытуцыйна звязана з Богам самым глыбокім чынам*²⁰⁵. Гэтая сувязь існуе сама па сабе, а значыць не дадаецца праз нейкі час і не прыходзіць звонку. Усё жыццё чалавека – гэта пытанне пра Бога і пошук Бога. Гэтая сувязь з Богам можа быць пакінута па-за ўвагай, забыта або адхілена, але яна ніколі не можа быць поўнаснасю знішчана. Сапраўды, сярод усіх стварэнняў бачнага свету толькі чалавек «“здольны” прыняць Бога» («*homo est Dei similes*»)²⁰⁶. Чалавечая асоба з’яўляецца асабовым існаван-

²⁰⁴ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 357.

²⁰⁵ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 356. 358.

²⁰⁶ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, titolo del c. 1°, sez. 1°, parte 1°; нар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 12; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 34.

нем, створаным Богам для супольнасці з Ім, бо толькі дзякуючы гэтым адносінам чалавек можа жыць, праяўляець сябе і натуральным чынам імкнуцца да Яго²⁰⁷.

110. *Сувязь паміж Богам і чалавекам знаходзіць сваё адлюстраванне ў здольнай да адносін прыроды чалавека і ў яе сацыяльным вымярэнні.* Сапраўды, чалавек не з'яўляецца самотнай істотай, ён «па сваёй глыбокай сутнасці — грамадская істота, таму без адносін з іншымі не можа ні жыць, ні развіваць сваіх дараванняў»²⁰⁸. У сувязі з гэтым важна тое, што Бог *стварыў чалавека як мужчыну і жанчыну*²⁰⁹ (пар. Быц 1, 27). «Надзвычай красамоўным сведчаннем таму з'яўляецца пачуццё незадавальнення, якое спазнае чалавек у раі, пакуль адзіным яго пунктам суадносін застаецца раслінны і жывёльны свет (пар. Быц 2, 20). Толькі з'яўленне жанчыны, гэта значыць істоты, якая з'яўляецца цэлам з яго цэла і косцю з яго косці (пар. Быц 2, 23) і ў якой таксама жыве дух Бога Стварыцеля, можа задаволіць патрэбу ў міжасабовым дыялогу, які мае такое істотнае значэнне для людскога існавання. У бліжнім — мужчыну ці жанчыне — можна ўгледзець адбітак самога Бога, канчатковай мэты заспакаення кожнага чалавека»²¹⁰.

111. *Мужчына і жанчына маюць тую ж самую годнасць і аднолькавую каштоўнасць*²¹¹ *не толькі таму, што абодва, будучы рознымі, створаны паводле Божлага вобраза, але і яшчэ ў больш глыбокім сэнсе таму, што вобразам Бога з'яўляецца дынамізм узаемнасці, які ажыўляе «мы» чалавечай пары*²¹². У адносінах адно да другога мужчына і жанчына рэалізуюць сябе самым глыбокім чынам; кожны адкрывае ў сабе асобу, шчыра

²⁰⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 35; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1721.

²⁰⁸ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 12.

²⁰⁹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 369.

²¹⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 35.

²¹¹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2334.

²¹² Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 371.

прыносячы сябе ў дар²¹³. Іх завет адзінства прадстаўлены ў Святым Пісанні як вобраз Завета Бога з людзьмі (пар. Ос 1–3; Ис 54; Эф 5, 21–33) і адначасова як служэнне жыццю²¹⁴. Сапраўды, чалавечая пара можа ўдзельнічаць у творчай справе Бога: «І благаславіў іх Бог, і сказаў ім: “Пладзіцеся і размнажайцеся, нападуйце зямлю і валодайце ёю» (Быц 1, 28).

112. Мужчына і жанчына звязаны з іншымі перш за ўсё як тыя, каму быў давераны клопат пра жыццё іншых²¹⁵. «З рукі чалавека і з рукі кожнага брата ягонага Я спаганю за кроў чалавека» (Быц 9, 5), — кажа Бог Ною пасля патопу. У гэтай перспектыве сувязь з Богам патрабуе лічыць жыццё чалавека святым і недатыкальным²¹⁶. Пятая заповедзь: «Не забівай!» (Зых 20, 13; Дрг 5, 17) з’яўляецца важнай, таму што толькі Бог — Пан жыцця і смерці²¹⁷. Належная пашана да непарушнасці і недатыкальнасці фізічнага жыцця дасягае сваёй вяршыні ў становачай заповедзі: «Любі бліжняга як самога сябе» (Лев 19, 18), праз якую Езус Хрыстус абавязвае нас клапаціцца пра бліжняга (пар. Мц 22, 37–40; Мк 12, 29–31; Лк 10, 27–28).

113. Маючы гэтак асаблівае пакліканне да жыцця, мужчына і жанчына пастаўлены перад іншымі стварэннямі. Яны могуць і павінны падначаліць іх сабе, каб атрымліваць ад іх карысць. Але панаванне чалавека над светам патрабуе адказнасці; гэта не свабода ў самавольным і эгаістычным выкарыстанні гэтых стварэнняў, бо ўсё створанае мае каштоўнасць, паколькі ў вачах Бога, яго Аўтара, «яно добрае» (пар. Быц 1, 4. 10. 12. 18. 21. 25). Чалавек павінен адкрываць і шанаваць гэтую каштоўнасць стварэння. Гэта цудоўны выклік яго розуму, які, як на крылах²¹⁸, павінен узняць чалавека да бачан-

²¹³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. alle famiglie *Gratissimam sane*, 6. 8. 14. 16. 19-20: AAS 86 (1994) 873-874. 876-878. 893-896. 899-903. 910-919.

²¹⁴ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 50.

²¹⁵ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 19.

²¹⁶ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2258.

²¹⁷ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 27; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2259-2261.

²¹⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Fides et ratio*. Уводзіны.

ня праўды пра ўсе стварэнні, гэта значыць да бачання таго добра, якое ў іх бачыць Бог. Кніга Быцця вучыць, што панаванне чалавека над светам заключаецца ў тым, што ён дае імёны стварэнням (пар. Быц 2, 19–20). Называючы іх, чалавек павінен прызнаць рэчы такімі, якімі яны ёсць, і з кожнай з іх устанавіць адносіны адказнасці²¹⁹.

114. *Чалавек таксама ўстанаўлівае адносіны з самім сабой і можа разважаць пра сябе.* Святое Пісанне ў сувязі з гэтым гаворыць пра *сэрца чалавека*. Гэты тэрмін азначае духоўны ўнутраны свет чалавека, гэта значыць тое, што яго адрознівае ад усіх іншых стварэнняў. Бог «учыніў усё <...> прыгожым у свой час, даў людзям нават уяўленне пра справы свету, хаця чалавек не можа зразумець таго, што Бог чыніць ад пачатку да канца» (Экл 3, 11). Такім чынам сэрца азначае духоўныя здольнасці, уласцівыя чалавеку, прывілею, якую ён атрымаў як істота, створаная паводле вобраза свайго Стварыцеля: розум, здольнасць адрозніваць дабро ад зла, вольную волю²²⁰. Кожны чалавек, які прыслухоўваецца да самага глыбокага жадання свайго сэрца, не можа не далучыцца да слова праўды, сказанага св. Аўгустынам: «Ты нас стварыў для сябе, і неспакойнае сэрца нашае, пакуль не знойдзе спакой у Табе»²²¹.

б) Драматызм граху

115. *Захапляльны вобраз стварэння Богам чалавека неадрыўна звязаны з драматычнай сцэнай першароднага граху.* Апостал Павел у адным выразным сцвярджэнні падагульняе аповед пра падзенне чалавека, пададзены на першых старонках Бібліі: «Праз аднаго чалавека грэх увайшоў у свет і праз грэх — смерць» (Рым 5, 12). Чалавек, насуперак забароне Бога,

²¹⁹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 373.

²²⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 34.

²²¹ SANT' AGOSTINO, *Confessiones*, 1, 1: PL 32, 661: «Tu excitas, ut laudare te delectet; quia fecisti nos ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te».

паддаецца спакусе змяі і працягвае рукі да дрэва жыцця, трапляючы ва ўладу смерці. Гэтым учынкам чалавек спрабуе пераадолець сваю абмежаванасць, робячы выклік Богу, свайму адзінаму Пану і крыніцы жыцця. Гэта грэх непаслухмянасці (пар. Рым 5, 19), які аддзяляе чалавека ад Бога²²².

З Аб'яўлення ведаем, што Адам, першы чалавек, парушыўшы Божы загад, страчвае святасць і праведнасць, якія былі яму ўласцівы і якія атрымаў не толькі для сябе, але і для ўсяго чалавецтва. «Паддаўшыся спакушальніку, Адам і Ева здзейснілі асабісты грэх, але гэты грэх датычыць прыроды чалавека, якую далей яны перадалі пашкоджанай. Грэх будзе перададзены ўсяму чалавецтву шляхам працягвання роду, гэта значыць праз перадачу чалавечай натуры, пазбаўленай першапачатковай святасці і праведнасці»²²³.

116. У аснове асабовых і сацыяльных падзелаў, якія ў рознай меры парушаюць каштоўнасць і годнасць чалавечай асобы, знаходзіцца ўнутраная рана чалавека, якая пашкодзіла самыя ўкрытыя глыбіні: «У святле веры мы называем яе грахом: пачаўшы ад першароднага граху, які кожны носіць у сабе ад нараджэння як спадчыну, атрыманую ад прабацькоў, аж да граху, які здзяйсняе, злоўжываючы сваёй свабодай»²²⁴. Вынікам граху як акту адлучэння ад Бога з'яўляецца асабістая адчужанасць, гэта значыць адыход чалавека не толькі ад Бога, але таксама ад самога сябе, ад іншых людзей і ад свету, які яго акружае: «разрыў з Богам драматычна ператвараецца ў падзел паміж братамі. У апісанні “першага граху” разрыў з Богам знішчае адначасова сяброўскі саюз, які яднаў чалавечую сям'ю. Далей на старонках кнігі Быцця мы бачым мужчыну і жанчыну, якія часта адно аднаго абвінавачваюць (пар. Быцц 3, 12); як брат, ваража настроены супраць брата, урэшце пазбаўляе яго жыцця (пар. Быцц 4, 2–16). Павод-

²²² Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1850.

²²³ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 404.

²²⁴ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Reconciliatio et paenitentia*, 2: AAS 77 (1985) 188; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1849.

ле аповеда пра Бабілёнскую вежу, вынікам граху з'яўляецца раздзяленне чалавечай сям'і, пачатак якому даў ужо першы грэх і які цяпер дайшоў да скрайнасці ў сацыяльнай форме»²²⁵. Разважаючы над таямніцай граху, нельга не браць пад увагу гэтае трагічнае перапляценне прычыны і вынікаў.

117. *Таямніца граху — гэта падвойная рана, якую грэшнік адкрывае ў сабе і ў адносінах з бліжнім. Таму можна гаварыць пра асабісты і грамадскі грэх.* Кожны грэх з аднаго боку з'яўляецца асабістым грахам, а з другога боку кожны грэх з'яўляецца грамадскім грахам, паколькі мае таксама сацыяльныя вынікі. Грэх, у сваім сапраўдным сэнсе, заўсёды з'яўляецца дзеяннем асобы, паколькі гэта праяўленне свабоды асобнага чалавека, а не групы ці супольнасці. Але кожнаму граху, несумненна, можна прыпісаць грамадскі характар, бо «з увагі на чалавечую салідарнасць, якая такая ж таямнічая і неспасцігальная, як рэальная і канкрэтная, грэх кожнага чалавека пэўным чынам закранае іншых»²²⁶. Тым не менш, незаконна і недапушчальна надаваць грамадскаму граху такое значэнне, якое схіліла б нас больш ці менш свядома недаацэньваць, а нават і зусім ігнараваць асабовы элемент, улічваючы толькі грамадскую віну і адказнасць. У аснове кожнай грахоўнай сітуацыі заўсёды знаходзіцца чалавек, які грашыць.

118. *Некаторыя грахі з увагі на прадмет з'яўляюцца непасрэдным замахам супраць бліжняга. Менавіта такія грахі лічаць грамадскімі.* Грамадскім з'яўляецца кожны грэх, здзейснены супраць справядлівасці ў міжасабовых адносінах, адносінах асобы да супольнасці, а таксама супольнасці да асобы. Грамадскім лічыцца кожны грэх супраць правоў чалаве-

²²⁵ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Reconciliatio et paenitentia*, 15: AAS 77 (1985) 212-213.

²²⁶ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Reconciliatio et paenitentia*, 16: AAS 77 (1985) 214. Акрамя гэтага тэкст растлумачвае, што гэтаму *закону зыходжання*, гэтай *супольнасці граху*, з прычыны якой душа, якая прыніжае сябе з-за граху, прыніжае таксама Касцёл і ў пэўнай ступені ўвесь свет, адпавядае *закон узыходжання*, глыбокая і цудоўная таямніца *супольнасці святых*; дзякуючы гэтаму кожная душа, якая ўзвышаецца, узвышае свет.

чай асобы, пачынаючы ад права на жыццё, якое мае і немаўля ва ўлонні маці, або грэх супраць чыёйсьці фізічнай недатыкальнасці; кожны грэх супраць свабоды іншага чалавека, асабліва супраць свабоды вызнання веры ў Бога і пакланення Яму; кожны грэх супраць годнасці і гонару бліжняга. Грамадскім з’яўляецца кожны грэх супраць агульнага добра і яго патрабаванняў ва ўсёй сферы правоў і абавязкаў грамадзян. Нарэшце, грамадскім з’яўляецца таксама той грэх, які «датычыць адносін паміж рознымі чалавечымі супольнасцямі. Гэтыя адносіны не заўсёды адпавядаюць намеру Бога, які жадае, каб у свеце панавалі справядлівасць, свабода і спакой паміж асобамі, групамі і народамі»²²⁷.

119. *Наступствамі граху падмацоўваюцца структуры граху. Яны маюць пачатак у асабістым граху, а значыць заўсёды звязаны з канкрэтнымі дзеяннямі людзей, якія будууюць, умацоўваюць гэтыя структуры і перашкаджаюць іх знішчэнню.* Такім чынам, структуры граху ўмацоўваюцца, пашыраюцца, становяцца крыніцай іншых грахоў і абумоўліваюць паводзіны людзей²²⁸. Гаворка ідзе пра ўмовы і перашкоды, якія існуюць даўжэй, чым працягваецца кароткае жыццё кожнага чалавека, што здзяйсняе грэшныя чыны, і якія ўплываюць на працэс развіцця народаў. Аб затрымцы і аб павольнасці развіцця гэтага працэсу варта меркаваць і з гэтага пункту гледжання²²⁹. Сярод дзеянняў і пазіцый, якія супярэчаць Божай волі і дабру бліжняга, а таксама сярод структур, якія з іх узнікаюць, найбольш вядомымі з’яўляюцца сёння дзве: «з аднаго боку, выключнае імкненне да карысці, а з другога боку, прага ўлады з намерам навязваць іншым сваю волю. Да кожнай з гэтых пазіцый можна дадаць з мэтай іх лепшай характарыстыкі выслоўе “любим коштам”»²³⁰.

²²⁷ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Reconciliatio et poenitentia*, 16: AAS 77 (1985) 216.

²²⁸ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1869.

²²⁹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 36: AAS 80 (1988) 561-563.

²³⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 37: AAS 80 (1988) 563.

в) Універсальнасць граху і універсальнасць збаўлення

120. *Вучэнне пра першародны грэх, якое гаворыць пра універсальнасць граху, мае вялікае значэнне: «Калі кажам, што не маем граху, ашукваем саміх сябе, і няма ў нас праўды» (1 Ян 1, 8).* Гэтае вучэнне натхняе чалавека да таго, каб не жыць у граху і не адносіцца да яго легкадумна, пастаянна шукаючы вінаватых сярод іншых людзей і апраўдання ва ўплыве асяроддзя, спадчыннасці, у грамадскіх інстытутах, структурах і міжчалавечых адносінах. Размова ідзе пра вучэнне, якое выкрывае гэтыя памылкі.

Але вучэнне пра універсальнасць граху не павінна быць адарваным ад вучэння пра універсальнасць збаўлення, якое ажыццявілася ў Езусе Хрысце. Парушэнне гэтай сувязі нараджае неадэкватны страх перад грахам і песімістычнае бачанне свету і жыцця, што прычыняецца да пагарды культурнымі і грамадзянскімі дасягненнямі чалавека.

121. *Хрысціянскі рэалізм бачыць бездань граху, але бачыць у святле надзеі, якая пераўзыходзіць усякае зло і якая даравана праз адкупленчую справу Езуса Хрыста, які перамог грэх і смерць (пар. Рым 5, 18–21; 1 Кар 15, 56–57): «у Ім Бог паяднаў з сабой чалавека»²³¹.* Хрыстус, вобраз Бога (пар. 2 Кар 4, 4; Кал 1, 15), — гэта той, хто поўнасьцю асвятчае і даводзіць у чалавеку да дасканаласці вобраз і падабенства Божае. Слова, якое сталася чалавекам у Езусе Хрысце, з'яўляецца спрадведу жыццём і святлом чалавека, святлом, якое асвятчае кожнага чалавека (пар. Ян 1, 4. 9). Бог праз адзінага пасрэдніка Езуса Хрыста, свайго Сына, жадае збаўлення ўсіх людзей (пар. 1 Цім 2, 4–5). Езус з'яўляецца адначасова Сынам Божым і новым Адамам, або новым чалавекам (пар. 1 Кар 15, 47–49; Рым 5, 14): «Хрыстус, новы Адам, у самім аб'яўленні таямніцы Айца і Яго любові поўнасьцю паказвае чалавека самому чалавеку і адкрывае яму яго найвышэйшае пакліканне»²³². У Ім мы

²³¹ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Reconciliatio et paenitentia*, 10: AAS 77 (1985) 205.

²³² CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 22.

прызначаны Богам «быць падобнымі да вобраза Яго Сына, каб Ён быў першародным сярод многіх братоў» (Рым 8, 29).

122. *Новая рэальнасць, якую дорыць Езус Хрыстус, не накладваецца на прыроду чалавека, не дадаецца звонку. Гэта тая рэальнасць супольнасці з Богам, адзіным у Тройцы, да якой людзі ў глыбіні сваёй душы заўсёды скіраваны, дзякуючы таму, што яны створаны падобнымі да Бога.* Але размова ідзе пра рэальнасць, якой яны не могуць дасягнуць толькі ўласнымі сіламі. Праз Езуса Хрыста, уцелаўлёнага Сына Богага, у якім гэтая супольнасць ужо ажыццявілася выключным чынам, людзі ўспрымаюцца як дзеці Божыя (пар. Рым 8, 14–17; Гал 4, 4–7). Праз Хрыста мы ўдзельнічаем у прыродзе Бога, які дае нам бясконца «больш за тое, аб чым мы просім або пра што думаем» (Эф 3, 20). Тое, што людзі ўжо атрымалі, не з'яўляецца чымсьці іншым, як толькі «задаткам» (2 Кар 1, 22; Эф 1, 14) таго, што яны атрымаюць у паўнаце толькі перад Богам, якога ўбачаць «тварам у твар» (1 Кар 13, 12), або задаткам вечнага жыцця: «А вечнае жыццё ў тым, каб спазналі Цябе, адзінага праўдзівага Бога, і таго, каго Ты паслаў, Езуса Хрыста» (Ян 17, 3).

123. *Універсальная хрысціянская надзея ахоплівае, апрача мужчын і жанчын з усіх народаў, таксама неба і зямлю: «Крапіце, нябёсы, з вышыняў, і хмары няхай пральюць справядлівасць. Няхай адкрыецца зямля і народзіць збаўленне, і разам узыздзе справядлівасць. Я, Пан, стварыў усё гэта» (Іс 45, 8).* Паводле Новага Запавету ўсё стварэнне разам з чалавецтвам чакае Адкупіцеля. Падуладнае марнасці, поўнае надзеі, крычыць і ўздыхае ў пакутах нараджэння, чакаючы вызвалення з няволі тлення (пар. Рым 8, 18–22).

III. АСОБА ЧАЛАВЕКА І ЯЕ РОЗНЫЯ АСПЕКТЫ

124. *Высока ацэньваючы цудоўную біблейную вестку, сацыяльнае вучэнне спыняецца перш за ўсё на галоўных і неад'емных вымярэннях чалавечай асобы, каб вылучыць найбольш*

значныя аспекты яе таямніцы і годнасці. У мінулым ніколі не было недахопу ў розных рэдукцыйных канцэпцыях ідэалагічнага характару або тых канцэпцыях, якія паходзяць з распаўсюджаных форм звычайў і мыслення, якія і сёння працягваюць драматычным чынам з'яўляцца на гістарычнай арэне і датычаць разумення чалавека, яго жыцця і прызначэння. Гэтыя канцэпцыі аб'ядноўвае тое, што яны з'яўляюцца спробай сказаць вобраз чалавека, падкрэсліваючы толькі адну з яго характарыстык са шкодай для ўсіх астатніх²³³.

125. *Асобу ні ў якім выпадку нельга разглядаць толькі як абсалютную індывідуальную істоту, якая сама сябе збудавала, сама на сабе грунтуецца і чые асабістыя характарыстыкі не залежаць ні ад чаго, акрамя як ад яе самой. Асоба не можа разглядацца толькі як клетка арганізма, які гатовы прызнаць за ёй самае большае — функцыянальную ролю ўнутры сістэмы.* Канцэпцыі, якія рэдукуюць поўную праўду пра чалавека, ужо неаднойчы звярталі на сябе ўвагу Касцёла, які не пераставаў выступаць з нагоды гэтых і іншых скрайных рэдукцыйных поглядаў, таму абвяшчаў, што «індывідуумы не рассыпаны, як пясчынкі, але з'яднаны арганічнымі, гарманічнымі і ўзаемнымі адносінамі»²³⁴, і што чалавека нельга разглядаць «як звычайную часцінку, малекулу грамадскага арганізма»²³⁵. Касцёл клапаціцца, каб сцвярджанне першынства асобы не суадносілася з індывідуалістычным або масавым бачаннем.

126. *Хрысціянская вера, заахвочваючы шукаць усюды тое, што добрае і варты чалавека (пар. 1 Тэс 5, 21), «ставіць сябе на-над ідэалогіямі, а часам у апазіцыю да іх, паколькі прызнае Бога, трансцэндэнтнага Стварыцеля, які звяртаецца да чалавека і прамаўляе да яго праз усе створаныя рэчы як да свабоднай і адказнай істоты»*²³⁶.

²³³ Пар. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 26-39: AAS 63 (1971) 420-428.

²³⁴ PIO XII, Lett. enc. *Summi Pontificatus*: AAS 31 (1939) 463.

²³⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 13: AAS 83 (1991) 809.

²³⁶ PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 27: AAS 63 (1971) 421.

Сацыяльнае вучэнне імкнецца звярнуць увагу на розныя вымярэнні таямніцы чалавека, які павінен разглядацца «ва ўсёй праўдзе свайго існавання і асабістага быцця, а таксама “грамадскага і сацыяльнага існавання”»²³⁷. Робиць гэта з асаблівай увагай, каб скласці аб ім найбольш дакладнае меркаванне.

А) АДЗІНСТВА АСОБЫ

127. *Чалавек быў створаны Богам як адзінства душы і цела*²³⁸: «Духоўная і несмяротная душа — гэта прынып адзінства чалавека, гэта тое, дзякуючы чаму чалавек існуе як цэлае — “*corpore et anima unus*” — у якасці асобы. Гэтыя азначэнні паказваюць не толькі на тое, што таксама цэла, якому абяцана ўваскрашэнне, будзе ўдзельнічаць у славе. Яны аднолькава нагадваюць таксама пра сувязь розуму і вольнай волі з усімі цялеснымі здольнасцямі і органамі пачуццяў. *Уся асоба разам з цэлам даверана сама сабе і менавіта ў адзінстве душы і цела з’яўляецца суб’ектам уласных маральных актаў*»²³⁹.

128. *Дзякуючы сваёй цялеснасці чалавек спалучае ў сабе элементы матэрыяльнага свету*, якія ў ім «дасягаюць вяршыні і ўздымаюць голас у добраахвотным праслаўленні Стварыцеля»²⁴⁰. Гэтае вымярэнне дазваляе чалавеку ўвайсці ў матэрыяльны свет, месца яго самарэалізацыі і свабоды, не ўспрымаючы яго як вязніцу ці выгнанне. Нельга пагарджаць цялесным жыццём. Наадварот, чалавек «павінен лічыць сваё цэла створаным Богам і прызначаным для ўваскрашэння ў апошні дзень, добрым і вартым павагі»²⁴¹. Але цялеснае вымярэнне

²³⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptor hominis*, 14: AAS 71 (1979) 284.

²³⁸ Пап. CONCILIO LATERANENSE IV, Cap. 1, *De fide catholica*: DS 800, p. 259; CONCILIO VATICANO I, Cost. dogm. *Dei Filius*, c.1: *De Deo rerum omnium Creatore*: DS 3002, p. 587; таксама, каноны 2. 5: DS 3022. 3025, pp. 592. 593.

²³⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 48: AAS 85 (1993) 1172.

²⁴⁰ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 14.

²⁴¹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 14.

праз рану, нанесеную грахом, садзейнічае таму, што чалавек перажывае бунт цела і дрэнныя схільнасці сэрца, якіх ён павінен асцерагацца, каб не стаць рабом і ахвярай часовага бацання свайго жыцця.

У сваім духоўным вымярэнні чалавек выходзіць за межы ўсёй сукупнасці рэчаў і пранікае ў самую глыбокую структуру рэальнасці. Звяртаючыся да сэрца, гэта значыць, разважаючы над сваім лёсам, чалавек адкрывае сваю перавагу над матэрыяльным светам, дзякуючы сваёй непаўторнай годнасці быць суразмоўцам Бога, пад чым позіркам ён прымае рашэнне аб сваім жыцці. Чалавек праз сваё ўнутранае жыццё прызнае ў сабе існаванне духоўнай і несмяротнай душы і ведае, што ён з'яўляецца «не толькі часцінкай прыроды ці ананімным элементам чалавечай супольнасці»²⁴².

129. *Значыць, чалавек надзелены дзвюма рознымі характарыстыкамі: ён з'яўляецца матэрыяльнай істотай, звязанай з гэтым светам праз сваё цела, а таксама духоўнай істотай, адкрытай на трансцэндэнцыю і на пазнанне «больш глыбокай праўды» дзякуючы свайму розуму, праз які ён удзельнічае ў святле боскага розуму*²⁴³. Касцёл сцвярджае: «Адзінства цела і душы настолькі глыбокае, што можна лічыць душу “формай” цела. Гэта азначае, што дзякуючы духоўнай душы цела, створанае з матэрыі, з'яўляецца жывым і чалавечым целам. Дух і матэрыя ў чалавеку не выступаюць як дзве звязаныя прыроды, але іх з'яднанне ўтварае адну прыроду»²⁴⁴. Ні спірытуалізм, які пагарджае цялеснасцю, ні матэрыялізм, які лічыць дух толькі маніфестацыяй матэрыі, не адлюстроўваюць складанасці, цэласнасці і адзінства чалавечай істоты.

²⁴² Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 14; пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 363. 1703.

²⁴³ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 15.

²⁴⁴ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 365.

Б) Адкрытасць на трансцэндэнтнасць і непаўторнасць асобы

а) Адкрытасць на трансцэндэнтнасць

130. *Чалавечай асобе ўласціва адкрытасць на трансцэндэнтнасць: чалавек адкрыты на сустрэчу з бясконцасцю і з усімі створанымі істотамі.* Перш за ўсё чалавек адкрыты на бясконцасць, гэта значыць на Бога, паколькі дзякуючы свайму розуму і волі ён узвышаецца над усякім стварэннем, а таксама над самім сабой; становіцца незалежным ад стварэнняў, ён свабодны ў адносінах да ўсіх створаных рэчаў і імкнецца да абсалютнай праўды і добра. Чалавек таксама адкрыты і на сустрэчу з іншым чалавекам, з іншымі людзьмі і са светам, паколькі толькі тады, калі ўсведамляе сябе ў адносінах да «ты», ён можа сказаць пра «я». Чалавек выходзіць па-за свае межы, з эгаістычнай сканцэнтраванасці на захаванні свайго жыцця, каб уступіць у адносіны дыялогу і ў супольнасць з іншым чалавекам.

Асоба адкрыта на ўсё, што існуе, на неабмежаваны гарызонт быцця. Яна здольна пераўзыходзіць узровень асобных прыватных прадметаў, якія пазнае, менавіта дзякуючы гэтай сваёй адкрытасці на бязмежнае быццё. Чалавечая душа ў пэўным сэнсе дзякуючы сваёй пазнавальнай здольнасці, тоесна ўсяму: «усе нематэрыяльныя рэчы, паколькі яны ахопліваюць усё, надзелены некаторай бясконцасцю таму, што размова ідзе пра сутнасць духоўнай рэальнасці, якая функцыянуе як мадэль і падабенства ўсяго, як у выпадку Бога, або таму, што яна падобна ўсякай рэчы ў дзеянні, як анёлы, ці ў патэнцыяльнасці, як душы»²⁴⁵.

²⁴⁵ SAN TOMMASO D'AQUINO, *Commentum in tertium librum Sententiarum*, d. 27, q. 1, a. 4: «Ex utraque autem parte res immateriales infinitatem habent quodammodo, quia sunt quodammodo omnia, sive in quantum essentia rei immaterialis est exemplar et similitudo omnium, sicut in Deo accidit, sive quia habet similitudinem omnium vel actu vel potentia, sicut accidit in Angelis et animabus»: SAN TOMMASO D'AQUINO, *Commento alle Sentenze di Pietro Lombardo e testo integrale di Pietro Lombardo. Libro Terzo. Distinzioni 23-40. Le virtù in Cristo e le virtù nei fedeli*, traduzione di P. LORENZO PEROTTO, O. P., Edizioni Studio Domenicano, Bologna 2000, p. 315; пар. ён жа, *Summa theologiae*, I, q. 75, a. 5: Ed. Leon. 5, 201-203.

б) Адзіная і непаўторная

131. Чалавек існуе як адзіная і непаўторная істота, існуе як «я», здольнае разумець сябе, панаваць над сабою, самавызначацца. Чалавечая асоба — гэта разумная і свядомая істота, здольная разважаць пра сябе, а значыць разумець сябе і свае дзеянні. Аднак ні розум, ні свядомасць і свабода не вызначаюць асобу, але асоба з'яўляецца падставай актаў розуму, свядомасці і свабоды. Можна здарыцца, што такія акты могуць адсутнічаць, але гэта не азначае, што чалавек перастае быць асобай.

Чалавечую асобу трэба заўсёды разумець у яе непаўторнай і неад'емнай выключнасці. Фактычна, чалавек існуе перш за ўсё як *суб'ектыўнасць*, як цэнтр *свядомасці і свабоды*. Яго непаўторны і непараўнальны ні з чым вопыт сведчыць аб недапушчальнасці любых спроб прынізіць яго статус і абмежаваць яго прыдуманай схемай або падпарадкаваць сістэмам улады, ідэалогіі і іншаму. Гэта перш за ўсё патрабуе не толькі звычайнай *павагі* да кожнага чалавека на гэтай зямлі з боку ўсіх, асабліва з боку палітычных і грамадскіх інстытутаў і іх кіраўнікоў, але і, больш за тое, азначае, што асноўным абавязкам кожнага, асабліва ўзгаданых інстытутаў, у адносінах да іншых людзей з'яўляецца менавіта садзеянне цэласнаму развіццю асобы.

в) Пávaга да чалавечай годнасці

132. *Справядлівае грамадства можна пабудаваць толькі захоўваючы пávaгу да трансцэндэнтнай годнасці чалавечай асобы. Яна ўяўляе сабой канчатковую мэту грамадства, якое павінна быць ёй падпарадкавана:* «Таму сацыяльны лад і яго развіццё заўжды павінны няспынна скіроўвацца да добра асоб, г. зн. парадак рэчаў павінен падпарадкоўвацца парадку асоб, а не наадварот»²⁴⁶. Ушанаванне чалавечай годнасці немагчыма без наступнага прынцыпу. Неабходна «ставіцца да бліжня-

²⁴⁶ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 26.

га як да сябе самога, маючы на ўвазе перадусім захаванне яго-нага жыцця і сродкаў для яго годнага вядзення»²⁴⁷. Трэба, каб усе грамадскія, навуковыя і культурныя праграмы бралі пад увагу ўсведамленне першынства кожнай чалавечай асобы²⁴⁸.

133. *Ні ў якім выпадку чалавечая асоба не можа быць выкарыстана як інструмент для дасягнення мэт, далёкіх ад яе развіцця, якое можа знайсці сваё поўнае і канчатковае ажыццяўленне толькі ў Богу і ў Яго збаўчым намеры:* чалавек, дзякуючы свайму духоўнаму вымярэнню, пераўзыходзіць увесь свет і з'яўляецца адзіным стварэннем, якое Бог пажадаў стварыць дзеля яго самога²⁴⁹. З гэтай прычыны ні жыццё чалавека, ні развіццё яго думкі, ні яго дабрабыт, ні таксама тыя, хто падзяляе яго асабістае і сямейнае жыццё, не могуць несправядліва абмяжоўвацца ў рэалізацыі сваіх правоў і сваёй свабоды.

Асоба не можа быць сродкам рэалізацыі планаў эканамічнага, сацыяльнага і палітычнага характару, навязаных якой-небудзь уладай, нават у імя мяркуемага прагрэсу грамадзянскай супольнасці ў цэлым або дзеля развіцця іншых людзей сёння ці ў будучыні. Таму трэба, каб грамадзянскія ўлады ўважліва сачылі за тым, каб ніякае абмежаванне свабоды або абавязак, ускладзены на індывідуальную дзейнасць, ніколі не перакрэслівалі годнасці асобы і каб было гарантавана захаванне правоў чалавека. Усё гэта зноў жа абавязана бацанні чалавека як асобы, гэта значыць як *актыўнага і адказнага* за працэс свайго ўзрастання суб'екта, які расце разам з супольнасцю, часткай якой ён з'яўляецца.

134. *Сапраўдныя сацыяльныя змены дзейсныя і трывалыя толькі тады, калі яны заснаваны на рашучых зменах асабістых паводзін.* Сапраўднае маральнае аздараўленне грамадскага жыцця магчыма толькі ў тым выпадку, калі пачынаць з асобы і арыентавацца на яе: «жыццё, пражытае ў згодзе з

²⁴⁷ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 27.

²⁴⁸ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2235.

²⁴⁹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 24; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 27, 356 e 358.

маральнымі правіламі, сведчыць пра чалавечую годнасць»²⁵⁰. Зразумела, што менавіта ў кампетэнцыю асобы ўваходзіць развіццё такіх маральных якасцяў, якія маюць асноўнае значэнне для кожнай супольнасці, якая сапраўды хоча называцца чалавечай (справядлівасць, сумленнасць, праўдзівасць і г. д.), якіх нельга проста чакаць ад іншых або даручаць як водкуп установам. Усім, асабліва тым, хто мае ў адносінах да іншых розную форму палітычнай, юрыдычнай і прафесійнай адказнасці, трэба клапаціцца пра тое, каб быць пільным сумленнем грамадства і ў першую чаргу сведкамі цывілізаванага і годнага чалавека суіснавання.

В) СВАБОДА АСОБЫ

а) Каштоўнасць і межы свабоды

135. *Чалавек можа звярнуцца да добра толькі ў свабодзе, якой адарыў яго Бог як найвышэйшым, асаблівым знакам свайго вобраза*²⁵¹. «Бог захацеў пакінуць чалавека ў руках ягонай рады (пар. Сір 15, 14), каб ён шукаў свайго Стварыцеля па сваім жаданні і, трымаючыся Яго, добраахвотна прыходзіў да поўнай і благаслаўлёнай дасканаласці. Таму годнасць чалавека патрабуе, каб ён, узрушаны і натхнёны знутры, а не пад уплывам сляпога ўнутранага імпульсу або наогул знешняга прымусу дзейнічаў паводле свядомага і свабоднага выбару, гэта значыць асабіста»²⁵².

Чалавек сапраўды высока цэніць свабоду і настойліва яе шукае: жадае свабоды і павінен фарміраваць і накіроўваць па сваёй свабоднай ініцыятыве сваё прыватнае і грамадскае жыццё, асабіста адказваючы за яго²⁵³. Сапраўды, свабода не

²⁵⁰ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1706.

²⁵¹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1705.

²⁵² CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 17; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1730-1732.

²⁵³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 34; AAS 85 (1993) 1160-1161; CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 17.

толькі дазваляе чалавеку змяняць адпаведна сабе стан спраў дзеля зручнасці, але вызначае таксама развіццё яго асабовага быцця пры дапамозе выбару, які скіраваны на сапраўднае дабро²⁵⁴: чалавек нараджае самога сябе, з'яўляецца бацькам свайго быцця²⁵⁵, будзе грамадскі лад²⁵⁶.

136. *Свабода не прырэчыць залежнасці чалавека як стварэння ад Бога*²⁵⁷. *Аб'яўленне вучыць, што ўлада вызначаць дабро і зло не належыць чалавеку, а толькі Богу* (пар. Быц 2, 16–17): «Чалавек сапраўды свабодны з таго моманту, калі можа зразумець і прыняць Божыя заповедзі. Ён мае надзвычай шырокую свабоду, можа есці “ад усякага дрэва ў гэтым садзе”. Але гэта свабода не бязмежная: яна павінна спыніцца перад “дрэвам пазнання добра і зла”, бо паклікана, каб прыняць маральны закон, які Бог дае чалавеку. У рэальнасці менавіта праз гэтае прыняцце сапраўды і поўнасцю рэалізуецца чалавечая свабода»²⁵⁸.

137. *Правільнае ажыццяўленне асабістай свабоды патрабуе пэўных умоў эканамічнага, грамадскага, юрыдычнага, палітычнага і культурнага парадку*, якія «вельмі часта ігнаруюцца ці парушаюцца. Сітуацыі асяплення і несправядлівасці парушаюць маральнае жыццё і падштурхоўваюць як моцных, так і слабых да спакусы грашыць супраць любові. Чалавек, які аддаляецца ад маральнага закону, прыносіць шкоду асабістай свабодзе, ён сам сябе закоўвае ў ланцугі, разбурае братэрства з іншымі сабе падобнымі людзьмі і бунтуецца супраць Божай праўды»²⁵⁹. *Вызваленне ад усякага віду несправядлівасці ўмацоўвае свабоду і годнасць чалавека*. Але «трэба ў першую чаргу звяртацца да духоўных і маральных здоль-

²⁵⁴ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1733.

²⁵⁵ Пар. SAN GREGORIO DI NISSA, *De vita Moysis*, 2, 2-3: PG 44, 327B-328B: «...unde fit, ut nos ipsi patres quodammodo simus nostri... vitii ac virtutis ratione fingentes».

²⁵⁶ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 13: AAS 83 (1991) 809-810.

²⁵⁷ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1706.

²⁵⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 35: AAS 85 (1993) 1161-1162.

²⁵⁹ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1740.

насцяў асобы і да патрэбы пастаяннага ўнутранага навяртання, калі мы хочам дасягнуць эканамічных і грамадскіх змен, якія сапраўды служылі б чалавеку»²⁶⁰.

б) Сувязь свабоды з праўдай і натуральным законам

138. *Рэалізуючы сваю свабоду, чалавек ажыццяўляе маральна добрыя, канструктыўныя для сваёй асобы і грамадства ўчынкi, калі падпарадкоўваецца праўдзе, гэта значыць, калі не прэтэндуе на права быць творцам і абсалютным уладаром праўды і этычных нормаў*²⁶¹. Свабода ж «вынікае абсалютна і безумоўна не з сябе самой, а з умоў існавання, унутры якіх яна знаходзіцца і якія з'яўляюцца адначасова яе мяжой і магчымасцю. Гэта свабода створанай істоты, свабода дараваная, якую трэба прыняць як парастак і ўзрошчваць яе»²⁶². У адваротным выпадку яна памірае, знішчаючы чалавека і грамадства²⁶³.

139. *Праўда пра дабро і зло распазнаецца практычным і канкрэтным чынам праз суджэнне сумлення, якое пабуджае чалавека да адказнасці за здзейсненае дабро і ўчыненае зло. «Практычнае суджэнне сумлення, якое накладвае на чалавека абавязак здзяйснення пэўнага чыну, раскрывае сувязь свабоды з праўдай.* Менавіта таму сумленне выяўляецца ў “суджэннях”, якія адлюстроўваюць праўду пра дабро, а не ў адвольных “рашэннях”. Мера сталасці і адказнасці гэтых суджэнняў (а значыць і чалавека як іх суб'екта) — гэта не вызваленне сумлення ад аб'ектыўнай праўды дзеля ўяўнай аўтаноміі ўласных рашэнняў, а, наадварот, настойлівы пошук праўды і гатоўнасць падпарадкоўваць ёй свае дзеянні»²⁶⁴.

²⁶⁰ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Libertatis conscientia*, 75: AAS 79 (1987) 587.

²⁶¹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1749-1756.

²⁶² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 86: AAS 85 (1993) 1201.

²⁶³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 44. 99: AAS 85 (1993) 1168-1169. 1210-1211.

²⁶⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 61: AAS 85 (1993) 1181-1182.

140. *Рэалізацыя свабоды прадугледжвае зварот да натуральнага маральнага закону, які мае ўсеагульны характар, анярэджвае і аб'ядноўвае ў сабе ўсе правы і абавязкі*²⁶⁵. Натуральны закон — «гэта ні што іншае, як святло пазнання, што закладзена ў нас Богам. Дзякуючы яму мы ведаем, што трэба рабіць, а чаго пазбягаць. Гэтае святло або закон Бог даў стварэнню»²⁶⁶. Ён заключаецца ва ўдзеле ў Яго вечным законе, які атаясамліваецца з самім Богам²⁶⁷. Гэты закон называецца натуральным, паколькі розум, які яго абвясчае, з'яўляецца рысай прыроды чалавека, і універсальным, бо ён пашыраецца на ўсіх людзей, паколькі замацаваны розумам. Галоўныя прадпісанні Бога і натуральнага закону былі пададзены ў Дэкалогу. Гэта першыя і самыя істотныя прынцыпы, якія кіруюць маральным жыццём²⁶⁸. Яго падмуркам з'яўляецца імкненне да Бога і падпарадкаванне Яму як крыніцы і судзі ўсякага добра, а таксама ўсведамленне таго, што іншы чалавек падобны да нас саміх. Натуральны закон выражае годнасць асобы і стварае падставы фундаментальных абавязкаў асобы²⁶⁹.

141. *Пры разнароднасці культур натуральны закон аб'ядноўвае людзей паміж сабой праз агульныя прынцыпы.* Хаця выкарыстанне гэтага закону патрабуе адаптацыі да шматлікіх жыццёвых умоў, у залежнасці ад месца, эпохі і абставін²⁷⁰, ён усё роўна застаецца нязменным. Гэты закон «існуе сярод зменлівых ідэй і звычаяў і садзейнічае іх развіццю. <...> Нават калі прыйсці да адмаўлення прынцыпаў гэтага

²⁶⁵ Паp. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 50: AAS 85 (1993) 1173-1174.

²⁶⁶ SAN TOMMASO D'AQUINO, *In duo praecepta caritatis et in decem Legis praecepta expositio*, c. 1: «Nunc autem de *scientia operandorum* intendimus: ad quam tractandam *quadruplex* lex invenitur. *Prima* dicitur lex naturae; et haec nihil aliud est nisi lumen intellectus insitum nobis a Deo, per quod cognoscimus quid agendum et quid vitandum. Hoc lumen et hanc legem dedit Deus homini in creatione»: DIVI THOMAE AQUINATIS, DOCTORIS ANGELICI, *Opuscula Theologica*, v. II: *De re spirituali*, cura et studio P. FR. RAYMUNDI SPIAZZI, O. P., Marietti ed., Taurini-Romae 1954, p. 245.

²⁶⁷ Паp. SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, I-II, q. 91, a. 2, c. Ed. Leon. 7, 154: «...participatio legis aeternae in rationali creatura lex naturalis dicitur».

²⁶⁸ Паp. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1955.

²⁶⁹ Паp. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1956.

²⁷⁰ Паp. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1957.

закону, нельга ні знішчыць яго, ні вырваць з сэрца чалавека. Ён пастаянна адраджаецца ў жыцці асоб і грамадства»²⁷¹.

Аднак яго прадпісанні не ўспрымаюцца ўсімі ясна і непасрэдна. Рэлігійныя і маральныя праўды могуць быць пазнаны «ўсімі і без цяжкасцяў, з цвёрдым перакананнем і без усякай дамешкі памылак»²⁷² толькі з дапамогай ласкі і Аб'яўлення. «Натуральны закон дае аб'яўленаму Богам закону і ласцы аснову, якая знаходзіцца ў поўнай гармоніі з дзеяннем Духа Святога»²⁷³.

142. *Натуральны закон, будучы Божым законам, не можа быць адхілены чалавечай грахоўнасцю*²⁷⁴. Ён закладвае маральны фундамент, неабходны для таго, каб пабудаваць чалавечую супольнасць і стварыць грамадзянскі закон, які робіць канкрэтныя і адпаведныя абставінам высновы з прынцыпаў натуральнага закону²⁷⁵. Калі універсальнасць натуральнага маральнага закону ўспрымаецца няправільна, то немагчыма пабудаваць сапраўдныя і доўгатрывалыя адносіны з іншымі, бо, калі не хапае згоды ў імкненні да праўды і добра, то мы сваімі ўчынкамі, «наўмысна або не, прыносім шкоду супольнасці і кожнай асобе»²⁷⁶. Сапраўды, толькі свабода, замацаваная ў агульнай прыродзе, можа зрабіць усіх людзей адказнымі і апраўдаць грамадскую мараль. Хто сам абвясчае сябе адзінай мерай рэчаў і праўды, той не можа спакойна суіснаваць і супрацоўнічаць з сабе падобнымі²⁷⁷.

143. *Свабода таямнічым чынам схільна адкідаць адкрытасць на праўду і дабро чалавека і вельмі часта аддае перавагу злу і эгаістычнай закрытасці, уносячы сябе як боства, якое ства-*

²⁷¹ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1958.

²⁷² CONCILIO VATICANO I, Cost. dogm. *Dei Filius*, c. 2: DS 3005, p. 588; пар. Pio XII, Lett. enc. *Humani generis*: AAS 42 (1950) 562.

²⁷³ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1960.

²⁷⁴ Пар. SANT'AGOSTINO, *Confessiones*, 2, 4, 9: PL 32, 678: «Furtum certe punit lex tua, Domine, et lex scripta in cordibus hominum, quam ne ipsa quidem delet iniquitas».

²⁷⁵ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1959.

²⁷⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 51: AAS 85 (1993) 1175.

²⁷⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 19-20.

рае дабро і зло: «Чалавек, створаны Богам у праведнасці, праз спакусу злога з самага пачатку гісторыі злоўжываў сваёй свабодай, паўстаючы супраць Бога і жадаючы дасягнуць мэты свайго жыцця па-за Богам <...>. Часта, адмаўляючыся прызнаць Бога крыніцай свайго паходжання, чалавек парушаў і адпаведную сувязь з канчатковай мэтай, а гэтым самым ён парушаў адносіны з самім сабой, з іншымі людзьмі і з усімі створанымі рэчамі»²⁷⁸. Таму свабода чалавека патрабуе вызвалення. Хрыстус моцай сваёй Пасхальнай таямніцы вызваляе чалавека ад неўпарадкаванай любові да сябе²⁷⁹, якая з'яўляецца крыніцай пагарды да бліжняга і адносін, якія адзначаюцца імкненнем дамінаваць над іншым чалавекам. Ён адкрывае нам, што свабода рэалізуецца ў дары сябе самога²⁸⁰. Праз сваю крыжовую ахвяру Езус нанова вяртае кожнага чалавека да супольнасці з Богам і бліжнімі.

Г) Роўная годнасць усіх людзей

144. «Бог не зважае на асобы» (Дз 10, 34; пар. Рым 2, 11; Гал 2, 6; Эф 6, 9), *наколькі ўсе людзі маюць аднолькавую годнасць як створаныя паводле Яго вобраза і падабенства*²⁸¹. Уцелаўленне Божага Сына паказвае роўную годнасць усіх асоб: «*Няма ўжо ні юдэя, ні грэка; няма ні раба, ні свабоднага; няма ні мужчыны, ні жанчыны, бо ўсе вы адно ў Хрысце Езусе*» (Гал 3, 28; пар. Рым 10, 12; 1 Кар 12, 13; Клс 3, 11).

*Паколькі на абліччы кожнага чалавека ззяе водблеск Божай славы, яго годнасць перад Богам служыць падставай для годнасці чалавека перад іншымі людзьмі*²⁸². Гэтая галоўная падстава істотнай роўнасці і братэрства паміж людзьмі не залежыць ад іх расы, нацыянальнасці, пола, паходжання, культурнай і класавай прыналежнасці.

²⁷⁸ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 13.

²⁷⁹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1741.

²⁸⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 87: AAS 85 (1993) 1202-1203.

²⁸¹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1934.

²⁸² Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 29.

145. *Толькі прызнанне чалавечай годнасці зможа зрабіць магчымым сумеснае і асабістае ўзрастанне ўсіх людзей* (пар. Як 2, 1–9). Каб садзейнічаць гэтаму ўзрастанню трэба, у прыватнасці, падтрымліваць найслабейшых, на справе забяспечваць роўныя магчымасці для мужчын і жанчын, гарантаваць аб'ектыўную роўнасць розных грамадскіх класаў перад законам²⁸³.

*Таксама ў адносінах паміж народамі і дзяржавамі ўмовы справядлівасці і роўнасці служаць перадумовай для сапраўднага прагрэсу міжнароднай супольнасці*²⁸⁴. Нягледзячы на змены ў гэтым кірунку, нельга забываць, што ўсё яшчэ існуе мноства формаў няроўнасці і залежнасці²⁸⁵.

Прызнанню роўнай годнасці кожнага чалавека і ўсіх народаў павінна садзейнічаць усведамленне таго, што чалавечую годнасць можна захоўваць і ўмацоўваць толькі ў супольнасці, у межах усяго чалавецтва. Толькі праз згодныя дзеянні людзей і народаў, шчыра зацікаўленых у дабры ўсіх астатніх, можна дасягнуць сапраўднага ўсеагульнага братэрства²⁸⁶. У адваротным выпадку захаванне ўмоў найбольшай няроўнасці прывядзе да збыднення ўсіх.

146. *Паняцці «мужчынскае» і «жаночае» адрозніваюць паміж сабой дзвюх асоб, якія маюць роўную годнасць. Але гэта не азначае аднолькавасці, паколькі спецыфіка жанчыны адрозніваецца ад спецыфікі мужчыны. Гэтае адрозненне ў роўнасці ўзбагачае і неабходна для гарманічнага чалавечага суіснавання: «Умоваю забеспячэння жанчыне належнага ёй месца ў Касцёле і ў грамадстве з'яўляецца паглыблены і дакладны аналіз антрапалагічных асноў становішча мужчыны і жан-*

²⁸³ Пар. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 16: AAS 63 (1971) 413.

²⁸⁴ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 279-281; PAOLO VI, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite* (4 ottobre 1965), 5: AAS 57 (1965) 881; GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite per la celebrazione del 50° di fondazione* (5 ottobre 1995), 13: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII, 2 (1995) 739-741.

²⁸⁵ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 84.

²⁸⁶ Пар. PAOLO VI, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite* (4 ottobre 1965), 5: AAS 57 (1965) 881; ён жа, Lett. enc. *Populorum progressio*, 43-44: AAS 59 (1967) 278-279.

чыны з мэтаю ўдакладнення асабістай тоеснасці, уласцівай жанчыне, у суадноснасці адрознасці і ўзаемадапаўнення ў адносінах да мужчыны, не толькі ў сэнсе выконваемых ёю функцый і ролі, але таксама значна глыбей, у тым, што датычыць структуры асобы і яе значэння»²⁸⁷.

147. *Жанчына — гэта дапаўненне мужчыны, як і мужчына — гэта дапаўненне жанчыны. Жанчына і мужчына ўзаемадапаўняюць адно аднаго не толькі з фізічнага і псіхічнага пункту гледжання, але таксама і з анталагічнага.* «Чалавечая» можа поўнаасцю рэалізавацца толькі дзякуючы падвойнасці «мужчынскага» і «жаночага». Гэтае «адзінства дваіх»²⁸⁸, або адносіны «адзінства ў падвойнасці», дапамагае кожнаму адчуць міжасабовую супольнасць як дар, які адначасова з'яўляецца і місіяй. «Гэтак «адзінству дваіх» Бог даверыў не толькі справу перадачы жыцця і стварэння сям'і, але і заданне будаваць гісторыю»²⁸⁹. «Жанчына з'яўляецца “памочніцай” мужчыны, як і мужчына — “памочнікам” жанчыны!»²⁹⁰ У іхнім спатканні ажыццяўляецца канцэпцыя гарманічнага адзінства чалавечай асобы, заснаванай не на логіцы эгацэнтрызму і самастанаўлення, а на любові і салідарнасці.

148. *Інваліды — гэта людзі ў поўным сэнсе слова, з правамі і абавязкамі.* «Нягледзячы на абмежаванасць іх цела і магчымасцяў, нягледзячы на іх цяжкія, у іх з асаблівай сілай раскрываецца годнасць і веліч чалавека»²⁹¹. Паколькі чалавек з абмежаванымі магчымасцямі — гэта суб'ект з усімі правамі, то трэба дапамагаць яму ўдзельнічаць у сямейным і грамадскім жыцці ва ўсіх аспектах і на ўсіх узроўнях, якія яму даступны.

²⁸⁷ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 50.

²⁸⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. ap. *Mulieris dignitatem*, 11: AAS 80 (1988) 1678.

²⁸⁹ GIOVANNI PAOLO II, *Lettera alle donne*, 8: AAS 87 (1995) 808.

²⁹⁰ GIOVANNI PAOLO II, *Angelus Domini* (9 luglio 1995); *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII, 2 (1995) 74; пар. CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Lettera ai Vescovi della Chiesa Cattolica sulla collaborazione dell'uomo e della donna nella Chiesa e nel mondo*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2004.

²⁹¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 22: AAS 73 (1981) 634.

Неабходна пашыраць пры дапамозе эфектыўных і адпаведных мер правы людзей з абмежаванымі магчымасцямі: «Было б сапраўды не вартай чалавека справай і пярэчыла б агульнаму паняццю чалавечнасці, калі б да грамадскага жыцця, а таксама і да працы дапускаліся толькі здаровыя людзі. У такім выпадку ўзнікала б *небяспечная форма дыскрымінацыі слабых і хворых з боку моцных і здаровых*»²⁹². Асаблівую ўвагу трэба звярнуць не толькі на фізічныя і псіхалагічныя ўмовы працы, на справядлівую ўзнагароду, на прадухіленне розных перашкод і магчымасць службовага ўзрастання, але таксама на эмацыянальнае і сэксуальнае вымярэнне чалавека з абмежаванымі магчымасцямі. «Такі чалавек таксама хоча любіць і быць любімым, патрабуе пяшчоты, блізкасці, інтымнасці»²⁹³ ў адпаведнасці са сваімі магчымасцямі і згодна з маральным парадкам, аднолькавым як для здаровых, так і для людзей з фізічнымі ці разумовымі адхіленнямі.

Д) Сацыяльнасць чалавека

149. Чалавечая асоба на сваёй сутнасці з'яўляецца грамадскай істотай²⁹⁴, бо менавіта такой яе задумаў Бог, які яе стварыў²⁹⁵. Сапраўды, прырода чалавека выяўляе сябе як прырода істоты, якая адказвае на свае ўласныя патрэбы, абапіраючыся на *суб'ектыўнасці* ў адносінах, гэта значыць як свабодная і адказная істота, якая прызнае неабходнасць аб'ядноўвацца і супрацоўнічаць з сабе падобнымі і якая здольна *стварыць супольнасць* з імі на ўзроўні пазнання і любові. «Грамадства — гэта сукупнасць асоб, якія арганічна звязаны паміж сабой прынцыпам адзінства, які пераўзыходзіць кожную з іх. Гра-

²⁹² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 22: AAS 73 (1981) 634.

²⁹³ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio al Simposio internazionale «Dignità e diritti della persona con handicap mentale»* (5 gennaio 2004): *L'Osservatore Romano*, 9 gennaio 2004, p. 5.

²⁹⁴ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 12.

²⁹⁵ Пар. PIO XII, *Radiomessaggio* (24 dicembre 1942), 6: AAS 35 (1943) 11-12; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 264-265.

мадства, бачны і духоўны сход, існуе ў часе, яно прымае ў сябе мінулае і рыхтуе будучае»²⁹⁶.

Таму належыць падкрэсліць, што грамадскае жыццё з'яўляецца прыроднай характарыстыкай, якая адрознівае чалавека ад усіх астатніх зямных стварэнняў. Грамадская дзейнасць мае асаблівую адзнаку чалавека і чалавецтва, адзнаку асобы, якая дзейнічае ў супольнасці асоб. Гэты знак вызначае ўнутраную характарыстыку чалавека і складае, у нейкім сэнсе, саму яго сутнасць²⁹⁷. Гэтая здольнасць будаваць адносіны набывае ў святле веры больш глыбокі і трывалы сэнс. Чалавечая асоба, створаная паводле вобраза і падабенства Бога (пар. Быц 1, 26), змешчана ў бачным свеце, каб жыць у грамадстве (пар. Быц 2, 20. 23) і валадарыць над зямлёй (пар. Быц 1, 26. 28–30). Асоба з самага пачатку паклікана да грамадскага жыцця. «Бог стварыў чалавека не як “самотную істоту”, але як “грамадскую істоту”. Грамадскае жыццё не з'яўляецца чымсьці знешнім у адносінах да чалавека. Чалавек можа развівацца і рэалізоўваць сваё пакліканне толькі ў адносінах з іншымі людзьмі»²⁹⁸.

150. *З сацыяльнасці чалавека не ўзнікае аўтаматычна супольнасць асоб і самаадданасць.* З-за пыхі і эгаізму чалавек знаходзіць у сабе парасткі асацыяльнасці, індывідуалістычнай закрытасці і схільнасці да насілля над іншымі²⁹⁹. Усякае грамадства, годнае гэтай назвы, можа быць упэўнена, што жыве ў праўдзе, калі кожны яго член, дзякуючы сваёй здольнасці пазнання добра, шукае гэтае дабро для сябе і іншых

²⁹⁶ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1880.

²⁹⁷ Натуральная сацыяльнасць чалавека падкрэслівае, што крыніцай грамадства з'яўляецца не «кантракт» або «дамова», але сама прырода чалавека. З яе паходзіць магчымасць свабоднага аб'яднання ў розныя саюзы. Нельга забываць, што ідэалогія грамадскай дамовы абпіраецца на памылковую антрапалогію. Таму іх вынікі не могуць быць (а фактычна, яны ніколі і не былі) карыснымі для грамадства і асоб. Настаўніцкі Інстытут Касцёла асуджае такія ідэалогіі як недарэчныя і ў найвышэйшай ступені шкодныя: Пар. LEONE XIII, Lett. enc. *Libertas praestantissimum*: *Acta Leonis XIII*, 8 (1889) 226-227.

²⁹⁸ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Libertatis conscientia*, 32: AAS 79 (1987) 567.

²⁹⁹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 25.

людзей; калі дзеля добра свайго і іншых людзі аб'ядноўваюцца ва ўстойлівыя групы з мэтай дасягнення агульнага добра. Розныя грамадствы павінны таксама ўстанаўліваць адносіны салідарнасці, паразумення і супрацоўніцтва, служачы чалавеку і агульнаму дабру³⁰⁰.

151. *Сацыяльнасць чалавека неаднолькавая. Яна праяўляецца ў розных формах.* Агульнае дабро залежыць ад здаровага грамадскага плюралізму. Розныя грамадствы пакліканы да стварэння адзінага і гарманічнага цэлага, унутры якога кожнае з іх змога захаваць і развіваць сваю індывідуальнасць і аўтаномію. Некаторыя формы грамадства, напр., сям'я, грамадзянская або рэлігійная супольнасць больш непасрэдна адпавядаюць самай глыбокай прыродзе чалавека, а іншыя ўзнікаюць, хутчэй за ўсё, у выніку свабоднага выбару. «Каб садзейнічаць як мага больш шматлікаму ўдзелу людзей у грамадскім жыцці, трэба падтрымліваць стварэнне асацыяцый і ўстаноў як на нацыянальным, так і на міжнародным узроўні, якія звязаны «з эканамічнай, культурнай, грамадскай, спартыўнай, забаўляльнай, прафесійнай, палітычнай дзейнасцю». Такая «сацыялізацыя» адлюстроўвае таксама натуральнае імкненне людзей аб'ядноўвацца для дасягнення мэт, якія пераўзыходзяць індывідуальныя магчымасці. Яна развівае якасці асобы, у прыватнасці, ініцыятыўнасць і адказнасць. Яна дапамагае гарантаваць правы асобы»³⁰¹.

IV. ПРАВЫ ЧАЛАВЕКА

а) Каштоўнасць правоў чалавека

152. *Праца над фармулёўкай і абвяшчэннем правоў чалавека з'яўляецца адным з найбольш значных намаганняў, якія сапраўды адказваюць на бяспрэчныя патрабаванні, што вы-*

³⁰⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 26; AAS 80 (1988) 544-547; CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 76.

³⁰¹ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1882.

нікаюць з чалавечай годнасці³⁰². Касцёл бачыць у гэтых правах выключную магчымасць, якую дае наш час, бо праз іх паўсюдна пацвярджаецца і ўмацоўваецца чалавечая годнасць як рыса, якой Бог Стварыцель надзяліў сваё стварэнне³⁰³. Настаўніцкі Інстытут Касцёла станоўча ацаніў *Усеагульную дэкларацыю правоў чалавека*, абвешчаную Арганізацыяй Аб'яднаных Нацый 10 снежня 1948 г., а Ян Павел II назваў яе «спраўднай вежай на шляху маральнага развіцця чалавека»³⁰⁴.

153. Крыніцу правоў чалавека трэба шукаць у годнасці, якая ўласціва кожнай чалавечай істоце³⁰⁵. Гэтую годнасць, якая глыбока ўкаранілася ў чалавечым жыцці і ў кожнай істоце, можна ўбачыць і зразумець перш за ўсё з дапамогай розуму. Прыродная аснова правоў чалавека ўяўляецца яшчэ больш трывалай, калі мы ў звышпрыродным святле бачым, што годнасць, дараваная нам Богам і глыбока параненая грахам, была прынята і адкуплена Езусам Хрыстом праз Яго ўцелаўленне, смерць і ўваскрасенне³⁰⁶.

*Спраўдная крыніца правоў чалавека знаходзіцца не ў волі людзей*³⁰⁷, не ў дзяржаве, не ў грамадскіх уладах, а ў самім чалавеку і ў Богу, яго Стварыцелі. Гэтыя правы — «усеагульныя, непарушныя і неад'емныя»³⁰⁸. *Усеагульныя*, таму што яны ўласцівы ўсім людзям незалежна ад часу, месца і суб'

³⁰² Пар. CONCILIO VATICANO II, Dich. *Dignitatis humanae*, 1.

³⁰³ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 41; CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 32, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, pp. 36-37.

³⁰⁴ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite* (2 ottobre 1979), 7: AAS 71 (1979) 1147-1148; для Яна Паўла II гэта дэкларацыя «застаецца адным з найбольшых праяўленняў чалавечага сумлення ў наш час»: *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite per la celebrazione del 50° di fondazione* (5 ottobre 1995), 2: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII, 2 (1995) 731-732.

³⁰⁵ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 27; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1930.

³⁰⁶ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 259; CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 22.

³⁰⁷ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 278-279.

³⁰⁸ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 259.

екта. *Непарушныя*, паколькі «адносяцца да чалавечай асобы і яе годнасці»³⁰⁹, і «дарэмным было б абвяшчэнне правоў, калі б адначасова не прыкладваліся б усякія старанні гарантаваць іх належнае захаванне ўсімі, усюды і ў адносінах да кожнага»³¹⁰. *Неад’емныя*, паколькі «ніхто не можа на падставе закону пазбавіць іншага чалавека гэтых правоў, кім бы ён не быў, бо гэта было б гвалтам яго сутнасці»³¹¹.

154. *Павінны паважацца не толькі паасобныя правы чалавека, але і ўсе разам. Частковая абарона гэтых правоў была б адлюстраваннем своеасаблівага іх адмаўлення.* Правы адпавядаюць патрабаванням чалавечай годнасці і маюць на ўвазе ў першую чаргу задавальненне істотных матэрыяльных і духоўных патрэб асобы. «Гэтыя правы датычаць усіх этапаў жыцця і ўсіх палітычных, грамадскіх, гаспадарчых або культурных абставін. Яны ствараюць адзінае цэлае, мэтай якога з’яўляецца абарона добра чалавека і грамадства ва ўсіх аспектах. <...> Інтэгральная абарона ўсіх катэгорый правоў чалавека з’яўляецца сапраўднай гарантыяй поўнага захавання кожнага асобнага права»³¹². Універсальнасць і непадзельнасць — характэрныя рысы правоў чалавека. «Гэта два прынцыпы, якія ўказваюць на неабходнасць укаранення правоў чалавека ў розных культурах, а таксама на паглыбленне іх юрыдычнага аспекта, каб можна было гарантаваць ім поўнае захаванне»³¹³.

³⁰⁹ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 3: AAS 91 (1999) 379.

³¹⁰ PAOLO VI, *Messaggio alla Conferenza internazionale sui diritti dell’uomo* (15 aprile 1968): AAS 60 (1968) 285.

³¹¹ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 3: AAS 91 (1999) 379.

³¹² GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 3: AAS 91 (1999) 379.

³¹³ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1998*, 2: AAS 90 (1998) 149.

б) Спецыфікацыя правоў

155. *Вучэнне Яна XXIII³¹⁴, Другога Ватыканскага Сабору³¹⁵ і Паўла VI³¹⁶ шырока асвятляюць канцэпцыю правоў чалавека, вызначаную Настаўніцкім Інстытутам Касцёла. Ян Павел II у энцыкліцы «Centesimus annus» склаў спіс гэтых правоў: «права на жыццё, якое ўключае права дзіцяці развівацца ў мацярынскім улонні з моманту зачацця; права жыць у поўнай сям’і і ў маральным асяроддзі, якое садзейнічае развіццю асобы; права на інтэлектуальнае развіццё і на свабоду ў пошуках і пазнанні праўды; права на ўдзел у працы па выкарыстанні зямных рэсурсаў і на здабыванне гэтай працай сродкаў на жыццё для сябе і сваіх блізкіх; права свабодна ствараць сям’ю, прымаць і выхоўваць дзяцей, адказна распараджаючыся сваёй сэксуальнасцю. У пэўным сэнсе крыніцай і сінтэзам гэтых правоў з’яўляецца рэлігійная свабода, якая ўсведамляецца як права на жыццё паводле праўд сваёй веры і згодна з трансэндэнтнай годнасцю сваёй асобы»³¹⁷.*

Першае права, прадстаўленае ў спісе, — гэта права на жыццё ад зачатця аж да натуральнай смерці³¹⁸. Гэтае права абумоўлівае ажыццяўленне ўсіх іншых правоў і мае на ўвазе, у прыватнасці, незаконнасць любых формаў абарту і эўтаназіі³¹⁹. Было падкрэслена таксама велізарнае значэнне права на рэлігійную свабоду: «Усе людзі павінны быць свабоднымі ад прымусу з боку іншых асоб або сацыяльных груп і любой чалавечай улады, каб у рэлігійных справах ніхто не быў змушаны дзейнічаць насуперак свайму сумленню, прыватна ці

³¹⁴ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 259-264.

³¹⁵ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 26.

³¹⁶ Пар. PAOLO VI, *Discorso all’Assemblea Generale delle Nazioni Unite* (4 ottobre 1965), 6: AAS 57 (1965) 883-884; ён жа, *Messaggio ai Vescovi riuniti per il Sinodo* (26 ottobre 1974): AAS 66 (1974) 631-639.

³¹⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 47: AAS 83 (1991) 851-852; пар. ён жа, *Discorso all’Assemblea generale delle Nazioni Unite* (2 ottobre 1979), 13: AAS 71 (1979) 1152-1153.

³¹⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 2.

³¹⁹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 27; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 80: AAS 85 (1993) 1197-1198; ён жа, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 7-28.

публічна, паасобку ці разам з іншымі»³²⁰. Захаванне гэтага права з'яўляецца адным з характэрных паказчыкаў «сапраўднага чалавечага прагрэсу пры любым рэжыме, у любым грамадстве, у любой сістэме ці любым асяроддзі»³²¹.

в) Правы і абавязкі

156. *З тэмай правоў чалавека неадрыўна звязана пытанне яго абавязкаў, якое належным чынам падкрэслена ў выказваннях Настаўніцкага Інстытута Касцёла. У гэтых выказваннях неаднаразова звяртаецца ўвага на ўзаемнае дапаўненне правоў і абавязкаў, якія непарыўна звязаны паміж сабой у першую чаргу ў чалавечай асобе, якая з'яўляецца для іх сапраўдным суб'ектам*³²². Гэтая сувязь мае і сацыяльнае вымярэнне. «У чалавечай супольнасці кожнае натуральнае права аднаго чалавека прадугледжвае адпаведны абавязак усіх іншых асоб, а менавіта абавязак прызнання і захавання гэтага права»³²³. *Настаўніцкі Інстытут Касцёла звяртае ўвагу на тое, што ў замацаванні правоў без усведамлення адпаведнай адказнасці ёсць унутраная супярэчлівасць: «Таго, хто настойвае на сваіх правах і забывае пра адпаведныя абавязкі або не надае ім адпаведнага значэння, можна параўнаць з тым, хто адной рукой будзе, а другой разбурае»*³²⁴.

г) Правы народаў і нацый

157. *Сфера правоў чалавека пашырылася на правы народаў і нацый*³²⁵, бо тое, «што датычыць асобнага чалавека, датычыць

³²⁰ CONCILIO VATICANO II, Dich. *Dignitatis humanae*, 2.

³²¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptor hominis*, 17: AAS 71 (1979) 300.

³²² Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 259-264; CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 26.

³²³ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 264.

³²⁴ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 264.

³²⁵ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 33: AAS 80 (1988) 557-559; ён жа, Lett. enc. *Centesimus annus*, 21: AAS 83 (1991) 818-819.

таксама ўсіх народаў»³²⁶. Настаўніцкі Інстытут Касцёла згадвае, што міжнароднае права «засноўваецца на прынцыпе роўных адносін да ўсіх дзяржаў, на праве кожнага народу на самавызначэнне і свабоднае супрацоўніцтва ў імя найвышэйшага агульнага добра чалавецтва»³²⁷. Спакой засноўваецца не толькі на ўшанаванні правоў чалавека, але таксама на ўшанаванні правоў народаў, асабліва права на незалежнасць³²⁸.

Правы нацый — гэта не што іншае, як «правы чалавека», успрынятыя на адмысловым узроўні грамадскага жыцця»³²⁹. Нацыя мае асноўнае «права на існаванне», на «сваю мову і культуру, праз якія яна адлюстроўвае і развівае свой духоўны “суверэнітэт”». Нацыя мае таксама права «фарміраваць сваё жыццё згодна са сваімі традыцыямі, выключачы, вядома, усялякія парушэнні асноўных правоў чалавека, а менавіта ўціск меншасцяў». Яна мае права «будаваць сваю будучыню, гарантуючы маладым пакаленням адпаведнае выхаванне»³³⁰. Міжнародны парадак патрабуе *раўнавагі паміж прыватным і агульным*. Да дасягнення гэтай раўнавагі пакліканы ўсе нацыі, асноўным абавязкам якіх з’яўляецца пашырэнне спакою, павагі і салідарнасці да іншых нацый.

д) Зменшыць разыходжанне паміж «літарай» і «духам»

158. *Урачыстаму абвяшчэнню правоў чалавека супярэчыць сумная рэальнасць іх парушэння*, войны і рознае насілле, у першую чаргу генацыд і масавыя дэпартацыі, амаль паўсюд-

³²⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. *Nel cinquantesimo anniversario dell'inizio della Seconda Guerra mondiale*, 8: AAS 82 (1990) 56.

³²⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. *Nel cinquantesimo anniversario dell'inizio della Seconda Guerra mondiale*, 8: AAS 82 (1990) 56.

³²⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Corpo Diplomatico* (9 gennaio 1988), 7-8: AAS 80 (1988) 1139.

³²⁹ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite per la celebrazione del 50° di fondazione* (5 ottobre 1995), 8: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII, 2 (1995) 736.

³³⁰ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite per la celebrazione del 50° di fondazione* (5 ottobre 1995), 8: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII, 2 (1995) 736-737.

нае пашырэнне новых формаў рабства, такіх як гандаль людзьмі, выкарыстанне дзяцей у ваенных дзеяннях, эксплуатацыя працоўных, нелегальны гандаль наркотыкамі, прастытуцыя. «Нават і ў краінах, дзе існуюць дэмакратычныя формы кіравання, гэтыя правы не заўсёды цалкам захоўваюцца»³³¹.

*На жаль, існуе разыходжанне паміж «літарай» і «духам» правоў чалавека*³³², якія паважаюцца часта толькі фармальна. З увагі на тое, што Евангелле аддае перавагу бедным, сацыяльнае вучэнне шматразова падкрэслівае, што «самыя забяспечаныя павінны адмовіцца ад некаторых сваіх правоў, каб больш свабодна перадаваць іншым свае даброты». Таксама сацыяльнае вучэнне падкрэслівае, што празмернае замацаванне роўнасці «можа нарадзіць індывідуалізм, калі кожны патрабуе захавання толькі сваіх правоў, ухіляючыся ад адказнасці за агульнае дабро»³³³.

159. *Касцёл, усведамляючы, што яго рэлігійная на сутнасці місія ўключае ў сябе абарону і замацаванне асноўных правоў чалавека*³³⁴, прызнае і высока цэніць дынамізм сённяшняга часу, які гэтыя правы паўсюдна падтрымлівае³³⁵. Касцёл глыбока адчувае патрэбу захавання, у сабе самым, справядлівасці³³⁶ і правоў чалавека³³⁷.

*Пастырская дзейнасць развіваецца ў двух кірунках: абвяшчэнне хрысціянскіх падстаў правоў чалавека і асуджэнне парушэння гэтых правоў*³³⁸. У любым выпадку «абвяшчэнне заўсёды важнейшае за асуджэнне; апошняе нельга адры-

³³¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 47: AAS 83 (1991) 852.

³³² Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptor hominis*, 17: AAS 71 (1979) 295-300.

³³³ PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 23: AAS 63 (1971) 418.

³³⁴ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 54: AAS 83 (1991) 859-860.

³³⁵ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 41.

³³⁶ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso agli Officiali e Avvocati del Tribunale della Rota Romana* (17 febbraio 1979), 4: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, II, 1 (1979) 413-414.

³³⁷ Пар. CIC, canoni 208-223.

³³⁸ Пар. PONTIFICIA COMMISSIONE «IUSTITIA ET PAX», *La Chiesa e i diritti dell'uomo*, 70-90, Città del Vaticano 1975, pp. 47-55.

ваць ад першага: *ад абвяшчэння паходзіць сапраўдная трываласць і сіла найвышэйшай матывацыі*»³³⁹. Гэтая дзейнасць дзеля большай эфектыўнасці адкрытая для экуменічнага супрацоўніцтва, для дыялогу з іншымі рэлігіямі, для ўсіх патрэбных кантактаў з дзяржаўнымі і недзяржаўнымі арганізацыямі на нацыянальным і міжнародным узроўні. Касцёл спадзяецца перш за ўсё на дапамогу Пана і Яго Духа, які, разліты ў чалавечых сэрцах, становіцца самай надзейнай гарантыяй захавання справядлівасці і правоў чалавека, а менавіта ўкладу ў захаванне спакою. «Касцёл заўсёды імкнуўся захоўваць справядлівасць і спакой, імкнуўся напаўняць евангельскім святлом і запраўляць евангельскай закваскай усе аспекты грамадскага жыцця, каб выканаць даручэнне, атрыманае ад Пана»³⁴⁰.

³³⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 41: AAS 80 (1988) 572.

³⁴⁰ PAOLO VI, Motu proprio *Iustitiam et Pacem* (10 dicembre 1976): AAS 68 (1976) 700.

РАЗДЕЛ ЧАЦВЁРТЫ

ПРЫНЦЫПЫ САЦЫЯЛЬНАГА ВУЧЭННЯ КАСЦЁЛА

I. ЗНАЧЭННЕ І АДЗІНСТВА

160. *Пастаянныя прынцыпы сацыяльнага вучэння Касцёла*³⁴¹ ўяўляюць сапраўдную аснову каталіцкага сацыяльнага вучэння. Размова ідзе пра прынцып годнасці чалавечай асобы (пра які згадвалася ў папярэднім раздзеле і на якім грунтуюцца ўсе іншыя прынцыпы сацыяльнага вучэння і яго змест)³⁴², прынцып агульнага добра, субсідыярнасці і салідарнасці. Гэтыя прынцыпы, будучы адлюстраваннем усёй праўды пра чалавека, спазнанай праз веру і розум, вынікаюць «са спаткання евангельскага паслання і яго патрабаванняў, адлюстраваных у найвышэйшай заповедзі любові да Бога і бліжняга і ў справядлівасці, з яе праблемамі, якія паўстаюць у жыцці грамадства»³⁴³. Касцёл, мудра разважаючы ў межах традыцыі веры, на працягу гісторыі і ў святле Духа Святога змог абгрунтаваць гэтыя прынцыпы і даць ім больш дасканалую фармуліроўку, паступова выяўляючы іх сутнасць і пры гэтым імкнучыся адэкватна адказваць на патрабаванні эпохі і на пастаяннае развіццё грамадскага жыцця.

161. *Гэтыя прынцыпы маюць агульны і фундаментальны характар, наколькі датычаць комплексу грамадскіх рэчаіснас-*

³⁴¹ Пар. CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 29-42, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, pp. 35-43.

³⁴² Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 453.

³⁴³ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Ist. *Libertatis conscientia*, 72: AAS 79 (1987) 585.

цяў, пачынаючы ад міжасабовых адносін, якім уласцівы блізкасць і непасрэднасць, да адносін, абумоўленых палітыкай, эканомікай і правам; ад адносін паміж супольнасцямі ці групамі да адносін паміж народамі і нацыямі. З увагі на *нязменнасць і універсальнасць гэтых прынцыпаў* Касцёл указвае на іх як на першы і асноўны арыенцір для тлумачэння і ацэнкі грамадскіх з'яў. Гэтыя прынцыпы неабходны, бо з іх можна выводзіць крытэрыі распазнавання і арыенціры грамадскай дзейнасці ў любым асяроддзі.

162. *Прынцыпы сацыяльнага вучэння павінны разглядацца ў іх адзінстве, узаемасувязі і сучляненні.* Гэтае патрабаванне абапіраецца на тым значэнні, якое сам Касцёл надае свайму сацыяльнаму вучэнню: гэта адзіны дактрынальны «*корпус*», які прадстаўляе сістэматычнае тлумачэнне грамадскіх рэалій³⁴⁴. Увага, сканцэнтраваная на кожным асобным прынцыпе з яго спецыфікай, не павінна прыводзіць да аднабаковага і памылковага яго выкарыстання, што адбываецца кожны раз, калі мы звяртаемся да яго ў адрыве ад усіх астатніх. Тэарэтычнае паглыбленне і само выкарыстанне хаця б аднаго з грамадскіх прынцыпаў выяўляюць іх узаемасувязь, дапаўняльнасць і ўзаемаўплыў, якія надаюць ім структуру. Акрамя гэтага, дадзеныя асновы сацыяльнага вучэння Касцёла ўяўляюць па сваёй сутнасці нешта большае, чым вечную спадчыну думкі, якая складае, між іншым, істотную частку хрысціянскай навіны, бо яны ўсім паказваюць магчымыя шляхі будавання паўнаwartаснага, сапраўды адноўленага грамадскага жыцця³⁴⁵.

163. *Прынцыпы сацыяльнага вучэння ў іх сукупнасці ўяўляюць першую фармуліроўку праўды пра грамадства, якая ўзрушвае сумленне кожнага і заахвочвае да ўзаемадзеяння з*

³⁴⁴ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 1: AAS 80 (1988) 513-514.

³⁴⁵ Пап. CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 47, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, p. 47.

іншымі ў свабодзе і ў поўнай адказнасці ўсіх і ў адносінах да ўсіх. Сапраўды, чалавек не можа ўхіліцца ад пытання пра праўду і сэнс грамадскага жыцця, паколькі грамадства з'яўляецца рэальнасцю, блізкай самому чалавечаму існаванню.

Гэтыя прынцыпы маюць глыбока маральнае значэнне, паколькі адсылаюць нас да арганізацыйных асноў грамадскага жыцця. Каб добра іх зразумець, трэба дзейнічаць у адпаведнасці з імі, ісці шляхам развіцця, на які яны ўказваюць як на жыццёвы шлях, годны чалавека. Маральнае патрабаванне, заключанае ў вялікіх сацыяльных прынцыпах, датычыць індывідуальнай дзейнасці асобных людзей як першых і незменных суб'ектаў, адказных за грамадскае жыццё на ўсіх узроўнях, а таксама інстытутаў, прадстаўленых законамi, звычаямі і грамадзянскімі структурамі, таму што яны здольныя ўплываць на рашэнні многіх людзей у працяглай перспектыве. Сапраўды, прынцыпы нагадваюць, што грамадства гістарычна існуе як прастора перасячэння свабод усіх людзей, якія ў ім узаемадзейнічаюць і спрыяюць яго ўмацаванню або збыдненню праз свае рашэнні.

II. ПРЫНЦЫП АГУЛЬНАГА ДАБРА

а) Значэнне і галоўныя вынікі

164. *З годнасці, адзінства і роўнасці ўсіх людзей вынікае, перш за ўсё, прынцып агульнага добра, да якога павінен быць аднесены кожны аспект грамадскага жыцця, каб набыць свой поўны сэнс. У адпаведнасці з першым і шырока распаўсюджаным значэннем пад агульным добром мы разумеем «сукупнасць умоў грамадскага жыцця, якія дазваляюць супольнасцям ці індывідуумам паўней і лягчэй дасягаць уласнай дасканаласці»³⁴⁶.*

³⁴⁶ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 26; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1905-1912; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 417-421; ён жа, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 272-273; PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 46: AAS 63 (1971) 433-435.

Агульнае дабро — гэта не проста сума прыватных дабро-таў кожнага суб'екта грамадства ў вымярэнні сацыяльнага арганізма. Будучы дабром усіх і кожнага, яно з'яўляецца і застаецца агульным, паколькі яно непадзельнае і толькі разам можна яго дасягнуць, павялічыць і захаваць, у тым ліку і на будучае. Як маральнае дзеянне асобнага чалавека праяўляецца ў ажыццяўленні дабра, так і грамадскае дзеянне дасягае сваёй паўнаты праз ажыццяўленне агульнага дабра. Агульнае дабро можна разумець як грамадскае і супольнаснае вымярэнне маральнага дабра.

165. *Грамадства, якое на ўсіх узроўнях хоча служыць чалавеку, сваёй галоўнай мэтай лічыць агульнае дабро, бо гэта дабро ўсіх людзей і ўсяго чалавека³⁴⁷. Асоба не можа дасягнуць паўнаты ў самой сабе, адкідваючы існаванне «з» іншымі і «для» іншых. Гэтая праўда абавязвае людзей не толькі да суіснавання на розных узроўнях грамадскага жыцця і адносін, але і да няспыннага пошуку — у практыцы, а не толькі ў сферы ідэй, — дабра, а значыць сэнсу і праўды ў рэальных формах грамадскага жыцця. Ніводная з грамадскіх формаў — сям'я, прамежкавая сацыяльная група, асацыяцыя, эканамічнае прадпрыемства, горад, рэгіён, дзяржава, аж да супольнасці народаў і нацый — не можа пазбегнуць пытання пра сваё агульнае дабро, якое акрэслівае яе значэнне і якое ўяўляе сапраўдную прычыну самога яе існавання³⁴⁸.*

б) Адказнасць усіх за агульнае дабро

166. *Патрабаванні агульнага дабра вынікаюць з сацыяльных умоў кожнай эпохі і цесна звязаны з павагай да асобы і з яе цэласным станаўленнем, а таксама з замацаваннем яе асноўных правоў³⁴⁹. Гэтыя патрабаванні датычаць перш за ўсё ўста-*

³⁴⁷ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1912.

³⁴⁸ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 272.

³⁴⁹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1907.

лявання спакою, арганізацыі дзяржаўнай улады, трывалай прававой сістэмы, аховы прыроднага асяроддзя, забеспячэння істотных для чалавека патрэб, якія ў некаторых выпадках з'яўляюцца адначасова яго правамі: харчаванне, жыллё, праца, адукацыя і доступ да культуры, транспарт, ахова здароўя, свабодны абмен інфармацыяй і захаванне рэлігійнай свабоды³⁵⁰. Нельга забываць пра ўклад, які кожная нацыя павінна ўносіць у сапраўднае міжнароднае супрацоўніцтва дзеля агульнага добра ўсяго чалавецтва, а таксама будучых пакаленняў³⁵¹.

167. *Агульнае добро забавязвае ўсіх членаў грамадства: ніхто не вызвалены ад удзелу, у адпаведнасці са сваімі магчымасцямі, у яго дасягненні і развіцці*³⁵². Агульнаму дабру трэба служыць ва ўсёй паўнаце не паводле рэдукаванага бачання, падпарадкаванага дасягненню прыватнай карысці, але згодна з логікай прыняцця на сябе ўсё большай адказнасці. Агульнае дабро з'яўляецца вынікам самых узнёслых чалавечых памкненняў³⁵³, але гэтае дабро цяжка дасягальнае, паколькі патрабуе адпаведных здольнасцяў і пастаяннага імкнення да добра для іншага, як для сябе самога.

Усе маюць таксама права карыстацца тымі ўмовамі грамадскага жыцця, якія з'яўляюцца вынікам імкнення да агульнага добра. Да гэтага часу застаюцца актуальнымі настаўленні Пія XI: «Мэтай, да якой трэба імкнуцца, з'яўляецца размеркаванне і выкарыстанне створаных дабротаў згодна з нормамі агульнага добра або грамадскай справядлівасці. Кожны ба-

³⁵⁰ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 26.

³⁵¹ Пап. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 421.

³⁵² Пап. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 417; PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 46: AAS 63 (1971) 433-435; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1913.

³⁵³ Св. ТАМАШ АКВІНСКІ на найвышэйшым узроўні і на ўзроўні, найбольш уласцівым «*прыродным схільнасцям*» чалавека, змяшчае «пазнанне праўды пра Бога» і «*жыццё ў грамадстве*» (*Summa theologiae*, I-II, q. 94, a. 2, Ed. Leon. 7, 170: «Secundum igitur ordinem inclinationum naturalium est ordo praeceptorum legis naturae <...> Tertio modo inest homini inclinatio ad bonum secundum naturam rationis, quae est sibi propria; sicut homo habet naturalem inclinationem ad hoc quod veritatem cognoscat de Deo, et ad hoc quod in societate vivat»).

чыць, колькі праблем сёння ўзнікае з прычыны вялізнай дыспрапорцыі паміж жменькай багатых і незлічонай колькасцю бедных»³⁵⁴.

в) Задачы палітычнай супольнасці

168. *Абавязак імкнення да агульнага дабра ляжыць не толькі на пэўных людзях, але і на дзяржаве, паколькі агульнае дабро з'яўляецца падставай для існавання палітычнай улады*³⁵⁵. Сапраўды, дзяржава, у якой сцвярджае сябе грамадзянская супольнасць, павінна гарантаваць гэтай супольнасці згоду, адзінства і арганізаванасць³⁵⁶, каб можна было дасягнуць агульнага дабра намаганнямі ўсіх грамадзян. Асобны чалавек, сям'я, прамежкавыя групы не ў стане самастойна дасягнуць паўнаты свайго развіцця. Адсюль вынікае, што неабходны палітычныя інстытуты, мэта якіх заключаецца ў тым, каб зрабіць даступнымі для людзей матэрыяльныя, культурныя, маральныя і духоўныя даброты, неабходныя для вядзення сапраўды чалавечага жыцця. Мэтай грамадскага жыцця з'яўляецца агульнае дабро, якое ажыццяўляецца ў гісторыі³⁵⁷.

169. *Каб забяспечыць агульнае дабро, урад кожнай краіны мае асаблівы абавязак справядліва гарманізаваць інтарэсы розных сектараў*³⁵⁸. Правільнае прымірэнне прыватных дабротаў груп і асоб — гэта адна з самых далікатных функцый грамадзянскай улады. Акрамя гэтага нельга забываць, што ў дэмакратычнай дзяржаве, дзе рашэнні звычайна прымаюцца большасцю прадстаўнікоў, выбраных народам, адказныя за кіраванне павінны інтэрпрэтаваць агульнае дабро сваёй

³⁵⁴ ПІО XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 197.

³⁵⁵ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1910.

³⁵⁶ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 74; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptor hominis*, 17: AAS 71 (1979) 295-300.

³⁵⁷ Пап. LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum*: *Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 133-135; ПІО XII, *Radiomessaggio per il 50° anniversario dell'enciclica «Rerum novarum»*: AAS 33 (1941) 200.

³⁵⁸ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1908.

краіны не толькі ў адпаведнасці з меркаваннем большасці, але ўлічваючы таксама сапраўднае дабро ўсіх членаў грамадзянскай супольнасці, уключаючы тых, хто стварае меншасць.

170. *Агульнае дабро грамадства не з'яўляецца самамэтай. Яно мае каштоўнасць настолькі, наколькі суадносіцца з рэалізацыяй канчатковых мэт асобы і з універсальным агульным добром усяго стварэння.* Бог з'яўляецца канчатковай мэтай сваіх стварэнняў. Ні па якой прычыне нельга пазбаўляць агульнае дабро яго трансцэндэнтнага вымярэння, якое хаця і пераўзыходзіць гісторыю, але таксама яе здзяйсняе³⁵⁹. Гэтая перспектыва дасягае сваёй паўнаты дзякуючы веры ў Пасху Езуса Хрыста, якая пралівае святло на ажыццяўленне сапраўднага агульнага добра чалавецтва. Наша гісторыя — асабістае і калектыўнае намаганне ўзвысіць становішча чалавека — пачынаецца і завяршаецца ў Езусе. Дзякуючы Яму, праз Яго і дзеля Яго ўсякая рэальнасць, уключаючы чалавечае грамадства, можа быць прыведзена да свайго найвышэйшага Добра, да свайго ажыццяўлення. Выключна гістарычнае і матэрыялістычнае бачанне пераўтварыла б агульнае дабро ў прасты *сацыяльна-эканамічны дабрабыт*, пазбаўлены ўсякага імкнення да трансцэндэнтнага, да самай глыбокай прычыны свайго існавання.

III. УСЕАГУЛЬНАЕ ПРЫЗНАЧЭННЕ ДАБРОТАЎ

а) Паходжанне і значэнне

171. *Сярод шматлікіх вымярэнняў агульнага добра асаблівае значэнне мае прыцып усеагульнага прызначэння дабротаў.* «Бог прызначыў зямлю з усім, што яна змяшчае, на карысць усіх людзей і народаў, каб створаныя даброты даходзілі да ўсіх у справядлівай меры — пад кіраўніцтвам справядлівасці

³⁵⁹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 41: AAS 83 (1991) 843-845.

і ў суправаджэнні любові»³⁶⁰. Гэты прынцып заснаваны на тым, што «першай крыніцай усяго, што добрае, з’яўляецца само дзеянне Бога, які стварыў зямлю і чалавека і які даў чалавеку зямлю, каб сваёй працай ён падпарадкоўваў яе сабе і карыстаўся яе пладамі (пар. Быц 1, 28–29). Бог даў зямлю ўсяму чалавечаму роду, каб яна карміла ўсіх, без выключэння і прывілеяў. Тут *закладзены падставы ўсеагульнага прызначэння дабротаў зямлі*. Яна, дзякуючы сваёй урадлівасці і здольнасці задаволіць патрэбы чалавека, з’яўляецца першым дарам, які Бог ахвяраваў чалавеку, каб падтрымаць яго жыццё»³⁶¹. Сапраўды, чалавек не можа абысціся без матэрыяльных дабротаў, бо яны задавальваюць яго асноўныя патрэбы і ствараюць галоўныя ўмовы яго існавання. Гэтыя даброты чалавеку сапраўды неабходныя, каб ён мог харчавацца і расці, уступаць у адносіны з іншымі, аб’ядноўвацца з іншымі і дасягаць найвышэйшых мэтаў, да якіх ён пакліканы»³⁶².

172. *Прынцып усеагульнага прызначэння зямных дабротаў ляжыць у аснове ўсеагульнага права на карыстанне дабротамі*. Кожны чалавек павінен мець дабрабыт, неабходны для яго поўнага развіцця. Прынцып агульнага выкарыстання дабротаў з’яўляецца «першым прынцыпам усяго этычна-сацыяльнага парадку»³⁶³ і «тыповым прынцыпам хрысціянскага сацыяльнага вучэння»³⁶⁴. З гэтай прычыны Касцёл палічыў сваім абавязкам удакладніць яго прыроду і ўласцівасці. Маецца на ўвазе ў першую чаргу *натуральны закон*, упісаны ў прыроду чалавека, а не толькі станоўчы закон, звязаны са зменлівай гістарычнай сітуацыяй; акрамя гэтага ён лічыцца «*першапачатковым*»³⁶⁵. Гэты закон належыць асобнаму чалавеку, кожнаму чалавеку і з’яўляецца *прыярытэтным* у адно-

³⁶⁰ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 69.

³⁶¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 31: AAS 83 (1991) 831.

³⁶² Пар. ПІО XII, *Radiomessaggio per il 50° anniversario dell'enciclica «Rerum novarum»*: AAS 33 (1941) 199-200.

³⁶³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981) 525.

³⁶⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 42: AAS 80 (1988) 573.

³⁶⁵ ПІО XII, *Radiomessaggio per il 50° anniversario dell'enciclica «Rerum novarum»*: AAS 33 (1941) 199.

сінах да любой чалавечай дзейнасці, звязанай з выкарыстаннем дабротаў, а таксама адносна любога юрыдычнага парадку і любых сацыяльна-эканамічных сістэм і метадаў. «Гэтай норме трэба падпарадкаваць усе іншыя, любога тыпу правы, уключаючы права на ўласнасць і на свабодны гандаль. Гэтыя правы павінны не перашкаджаць, але дапамагаць у ажыццяўленні гэтага прынцыпу. Вяртанне гэтым правам іх першапачатковай мэты павінна лічыцца важным і неадкладным грамадскім абавязкам»³⁶⁶.

173. *Канкрэтнае ажыццяўленне прынцыпу ўсеагульнага прызначэння дабротаў у адпаведнасці з рознымі культурнымі і сацыяльнымі кантэкстамі патрабуе дакладнага вызначэння спосабаў, межаў і прадметаў.* Усеагульнае прызначэнне і выкарыстанне дабротаў не азначае, што ўсё знаходзіцца ў разпараджэнні ўсіх і кожнага і што адна і тая ж рэч служыць або належыць усім і кожнаму. Калі праўда, што ўсе ад нараджэння маюць права выкарыстоўваць даброты, то таксама праўда і тое, што для забеспячэння справядлівага і ўпарадкаванага карыстання гэтым правам неабходны рэгламентаваныя дзеянні як вынік унутрынацыянальных і міжнародных дамоў і такая юрыдычная сістэма, якая б вызначала і ўдакладняла спосабы здзяйснення гэтага права.

174. *Прынцып усеагульнага прызначэння дабротаў заахвочвае развіццё канцэпцыю эканомікі, заснаваную на маральных каштоўнасцях, якія ніколі не дазваляюць забываць ні пра паходжанне, ні пра мэту гэтых дабротаў, каб можна было будаваць справядлівы і салідарны свет,* у якім назапашванне багацця мела б станоўчую ролю. Сапраўды, багацце здольна выконваць яе ў шматлікіх формах, у якіх яно можа выражацца як вынік вытворчага працэсу тэхнічна-эканамічнай працоўкі даступных прыродных і вытворчых рэсурсаў. Багацце дасягаецца дзякуючы вынаходніцтву, здольнасці планаваць, дзякуючы працы людзей і выкарыстоўваецца дзеля павы-

³⁶⁶ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 22: AAS 59 (1967) 268.

шэння дабрабыту людзей і народаў і дзеля прадухілення маргіналізацыі і эксплуатацыі.

175. *Усеагульнае прызначэнне дабротаў патрабуе агульнага намагання, скіраванага на стварэнне кожнай асобе і ўсім народам умоў, неабходных для цэласнага развіцця, каб усе маглі ўнесці свой уклад у будаўніцтва больш чалавечнага свету, «у якім кожны мог бы даваць і атрымліваць, і дзе прагрэс адных не быў бы ні перашкодай для развіцця іншых, ні прычынай іх зняволення»³⁶⁷.* Гэты прынцып сугучны закліку, з якім Евангелле няспынна звяртаецца да асоб і грамадстваў усіх часоў, якіх заўсёды спакушае жаданне валодаць. Такой спакусай захацеў быць выпрабаваным сам Пан Езус (пар. Мк 1, 12–13; Мц 4, 1–11; Лк 4,1–13), каб навучыць нас пераадолюваць яе з дапамогай Яго ласкі.

б) Усеагульнае прызначэнне дабротаў і прыватная ўласнасць

176. *Працуючы і выкарыстоўваючы свой розум, чалавек здольны панаваць над зямлёй і ператвараць яе ў годнае для сябе жыллё. «Такім чынам, чалавек робіць сваёй уласнасцю частку зямлі, набытую дзякуючы працы. Так узнікае прыватная ўласнасць»³⁶⁸.* Прыватная ўласнасць і іншыя формы прыватнага валодання дабротамі «дае кожнаму прастору, неабходную для асабістай і сямейнай аўтаноміі, таму іх трэба разглядаць як працяг чалавечай свабоды. Яны з'яўляюцца пэўнай перадумовай грамадзянскіх свабод, паколькі даюць стымул да выканання абавязку і нясення цяжару»³⁶⁹. Прыватная

³⁶⁷ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Libertatis conscientia*, 90: AAS 79 (1987) 594.

³⁶⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 31: AAS 83 (1991) 832.

³⁶⁹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 71; пар. LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 103-104; ПІО XII, *Radiomessaggio per il 50° anniversario dell'enciclica «Rerum novarum»*: AAS 33 (1941) 199; ён жа, *Radiomessaggio* (24 dicembre 1942): AAS 35 (1943) 17; ён жа, *Radiomessaggio* (1° settembre 1944): AAS 36 (1944) 253; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 428-429.

ўласнасць з'яўляецца істотным элементам сапраўды сацыяльнай і дэмакратычнай гаспадарчай палітыкі, а таксама гарантыяй правільнага грамадскага ладу. *Сацыяльнае вучэнне патрабуе, каб валоданне дабротамі было справядліва даступным для ўсіх*³⁷⁰, каб усе становіліся хоць у нейкай ступені ўладальнікамі, а таксама адхіляе імкненне да формаў «агульнага і змяшанага валодання»³⁷¹.

177. *Хрысціянская традыцыя ніколі не лічыла права на прыватную ўласнасць абсалютным і непарушным.* «Наадварот, яна разглядала гэтакія права ў самым шырокім кантэксце ўсеагульнага права ўсіх карыстацца дабротамі ўсяго стварэння. Права прыватнай уласнасці падпарадкавана праву ўсеагульнага карыстання, універсальнаму прызначэнню дабротаў»³⁷². Прынцып усеагульнага прызначэння дабротаў пацвярджае поўнае і вечнае панаванне Бога над кожнай рэальнасцю, а таксама патрабаванне, каб даброты створанага свету выкарыстоўваліся для развіцця ўсяго чалавека і ўсяго чалавецтва³⁷³. Прынцып усеагульнага прызначэння дабротаў не пярэчыць праву на ўласнасць³⁷⁴, але ўказвае на неабходнасць рэгламентаваць гэтакія права. *Якія б канкрэтныя формы не прымалі звязаныя з прыватнай уласнасцю рэжымы і юрыдычныя нормы, яна на сутнасці з'яўляецца толькі інструментам для захавання прынцыпу ўсеагульнага прызначэння дабротаў, а значыць у канчатковым сэнсе з'яўляецца не мэтай, а сродкам*³⁷⁵.

178. *Сацыяльнае вучэнне Касцёла заахвочвае прызнаць сацыяльную ролю ўсіх формаў прыватнага валодання*³⁷⁶ з выраз-

³⁷⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 6: AAS 83 (1991) 800-801.

³⁷¹ LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 102.

³⁷² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 14: AAS 73 (1981) 613.

³⁷³ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 69; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2402-2406.

³⁷⁴ Пар. LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 102.

³⁷⁵ Пар. PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 22-23: AAS 59 (1967) 268-269.

³⁷⁶ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 430-431; GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Terza Conferenza Generale dell'Episcopato Latino-Americano*, Puebla (28 gennaio 1979), III/4: AAS 71 (1979) 199-201.

най спасылкай на бясспрэчныя патрабаванні агульнага дабра³⁷⁷. Чалавек «павінен лічыць матэрыяльныя рэчы, якімі валодае, не толькі сваімі, але і агульнымі ў тым сэнсе, што яны павінны прыносіць карысць не толькі яму, але і іншым»³⁷⁸. *Усеагульнае прызначэнне дабротаў накладвае на іх законных уладальнікаў некаторыя абавязкі адносна іх выкарыстання.* Асобны чалавек не можа дзейнічаць, не звяртаючы ўвагі на вынікі выкарыстання сваёй маёмасці. Ён павінен імкнуцца дасягнуць, акрамя выгады для сябе і сваёй сям'і, таксама і агульнага дабра. Адсюль вынікае абавязак уладальнікаў, каб тыя даброты, якімі яны валодаюць, не марнаваліся, а былі ўключаны ў вытворчую дзейнасць. Гэтыя даброты павінны быць даручаны тым, хто жадае і здольны выкарыстоўваць іх у вытворчасці.

179. *Цяперашні гістарычны этап, прадстаўляючы грамадству новыя, зусім невядомыя да нядаўняга часу даброты, павінен па-новаму тлумачыць прынцып усеагульнага прызначэння зямных дабротаў. Трэба пашырыць сферу яго дзеяння, каб яна ўключала і апошнія дасягненні эканамічнага і тэхнічнага прагрэсу. Усё большае значэнне набывае ўласнасць на новыя даброты, якія паходзяць з ведаў, тэхнікі і тэхналогіі, таму што «на гэтай уласнасці засноўваецца багацце прамыслова развітых нацый у значна большай ступені, чым на валоданні прыроднымі рэсурсамі»³⁷⁹.*

Новыя тэхнічныя і навуковыя веды варта выкарыстоўваць у служэнні першачарговым патрэбам чалавека дзеля паступовага павелічэння агульнай спадчыны чалавецтва. Поўнае ажыццяўленне прынцыпу ўсеагульнага прызначэння дабротаў вымагае дзеянняў на міжнародным узроўні і планавых ініцыятыў з боку ўсіх краін: «Неабходна разбурыць бар'еры і манаполіі, якія многім народам не дазваля-

³⁷⁷ Пар. P10 XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 191-192. 193-194. 196-197.

³⁷⁸ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 69.

³⁷⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 32: AAS 83 (1991) 832.

юць уключыцца ў агульны працэс развіцця, і стварыць для ўсіх — кожнага чалавека і нацыі — асноўныя ўмовы для ўдзелу ў гэтым працэсе»³⁸⁰.

180. *Калі ў працэсе эканамічнага і сацыяльнага развіцця вялікае значэнне набываюць формы ўласнасці, невядомыя ў мінулым, то нельга, тым не менш, забываць і пра традыцыйныя формы. Індывідуальная ўласнасць — гэта не адзіная законная форма валодання дабротамі. Вялікае значэнне мае таксама старажытная форма супольнай уласнасці; хаця яна і сустракаецца ў эканамічна развітых краінах, але асабліва характэрна для грамадскай структуры шматлікіх першабытных народаў. Дадзеная форма ўласнасці так глыбока ўплывае на эканамічнае, культурнае і палітычнае жыццё гэтых народаў, што з'яўляецца асновай іх выжывання і дабрабыту. Абарона і прызнанне значэння супольнай уласнасці, аднак, не выключае ўсведамлення таго, што і гэты від уласнасці паступова змяняецца. Калі мы імкнёмся толькі захаваць гэтую ўласнасць, узнікае небяспека звязвання яе з мінулым, а значыць яе кампраметацыі*³⁸¹.

*Важным пытаннем, асабліва ў краінах, якія развіваюцца, і ў краінах, якія выйшлі з калектывных ці каланіяльных сістэм, з'яўляецца справядлівае размеркаванне зямлі. У сельскагаспадарчых рэгіёнах магчымасць атрымання зямлі з выкарыстаннем рынкаў працы і крэдытавання з'яўляецца неабходнай умовай доступу да іншых дабротаў і паслуг. Такая магчымасць не толькі адкрывае эфектыўны шлях аховы прыроднага асяроддзя, але таксама ўяўляе сістэму сацыяльнага забеспячэння, якая можа быць рэалізавана нават у краінах са слабай адміністрацыйнай структурай*³⁸².

³⁸⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 35: AAS 83 (1991) 837.

³⁸¹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 69.

³⁸² Пар. PONTIFICIO CONSIGLIO DELLA GIUSTIZIA E DELLA PACE, *Per una migliore distribuzione della terra. La sfida della riforma agraria* (23 novembre 1997), 27-31, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997, pp. 26-29.

181. *З прыватнай уласнасці паходзяць таксама аб'ектыўныя выгады для суб'екта, незалежна ад таго, ці гэтым суб'ектам з'яўляецца адна асоба, ці грамадства.* Гэтымі выгадамі з'яўляюцца лепшыя ўмовы жыцця, упэўненасць у будучыні, больш шырокія магчымасці выбару. *З другога боку, з уласнасцю могуць быць таксама звязаны хлуслівыя і спакуслівыя аб'яцанні.* Чалавек або грамадства, якія абсалютызуюць ролю прыватнай уласнасці, урэшце рэшт трапляюць у самае цяжкае рабства. Нельга ніякую форму ўласнасці разглядаць у адрыве ад яе ўплыву, які яна аказвае як на асобных людзей, так і на грамадскія інстытуты. Уладальнік, які абагаўляе даброты (пар. Мц 6, 24; 19, 21–26; Лк 16, 13), сам становіцца іх уласнасцю і нявольнікам³⁸³. Толькі прызнаючы іх залежнасць ад Бога Стварыцеля і выкарыстоўваючы іх дзеля агульнага добра, мы можам ператварыць іх у карысны інструмент, які будзе садзейнічаць развіццю людзей і народаў.

в) Усеагульнае прызначэнне дабротаў і перавага, якая аддаецца бедным

182. *Прынцып усеагульнага прызначэння дабротаў патрабуе праяўлення асаблівага клопату пра бедных і занябаных, і ўвогуле пра людзей, чые ўмовы жыцця перашкаджаюць нармальнаму развіццю.* Таму трэба з усёй рашучасцю настойваць на тым, што перавага павінна быць аддадзена бедным³⁸⁴: «Гэтае пераважнае права ці асаблівая форма першынства ў ажыццяўленні хрысціянскай міласэрнасці зацверджана ўсёй традыцыяй Касцёла. Яна адносіцца да жыцця кожнага хрысціяніна, які наследуе жыццё Хрыста, і да нашых *грамадскіх абавязкаў*, а значыць і да стылю нашага жыцця, рашэнняў, якія прымаюцца адносна ўласнасці і карыстання дабротамі.

³⁸³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 27-34. 37: AAS 80 (1988) 547-560. 563-564; ён жа, Lett. enc. *Centesimus annus*, 41: AAS 83 (1991) 843-845.

³⁸⁴ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Terza Conferenza Generale dell'Episcopato Latino-Americano*, Puebla (28 gennaio 1979), I/8: AAS 71 (1979) 194-195.

Сёння, калі сацыяльнае пытанне набыло сусветныя маштабы, мы павінны звяртаць увагу на гэтую пераважную любоў, каб чэрпаць з яе натхненне для сваіх рашэнняў і скіроўваць яе да незлічонай колькасці галодных, жабракоў, бяздомных, пазбаўленых медыцынскай дапамогі, а галоўнае да тых, хто не мае надзеі на лепшую будучыню»³⁸⁵.

183. *Чалавечыя пакуты з'яўляюцца выразным знакам таго, што чалавек слабы і мае патрэбу ў збаўленні*³⁸⁶. Спачуваў гэтаму Хрыстус Збаўца, які атаясамліваў сябе са сваімі «найменшымі братамі» (Мц 25, 40. 45): «Езус пазнае сваіх выбраных па тым, што яны зрабілі для бедных. Калі “ўбогім абвяшчаецца Евангелле” (Мц 11, 5), то гэта знак прысутнасці Хрыста»³⁸⁷.

Езус кажа: «Бедных заўсёды будзеце мець сярод сябе, але Мяне не заўсёды» (Мц 26, 11; пар. Мк 14, 7; Ян 12, 8). Гаворыць гэта не дзеля таго, каб увагу, скіраваную на Яго асобу, супрацьпаставіць служэнню бедным. Хрысціянскі рэалізм, з аднаго боку, высока ацэньвае годныя пахвалы намаганні, скіраваныя на барацьбу з беднасцю, а з другога боку, перасцерагае перад такімі ідэалагічнымі пазіцыямі і такім месіянізмам, якія падтрымліваюць ілюзію, што ў нашым свеце можна поўнасцю ліквідаваць праблему беднасці. Гэта здзейсніцца толькі тады, калі Хрыстус вернецца і зноў будзе з намі ўжо назаўжды. Да таго часу ўбогія будуць даручаны нам, і на аснове гэтай адказнасці мы будзем асуджаны ў канцы часоў (пар. Мц 25, 31–46): «Наш Пан папярэджвае нас, што мы будзем адлучаны ад Яго, калі будзем абьякавымі да важных патрэб бедных і малых, якія з'яўляюцца Яго братамі»³⁸⁸.

³⁸⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 42: AAS 80 (1988) 572-573; пар. ён жа, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 32; ён жа, Lett. ap. *Tertio millennio adveniente*, 51: AAS 87 (1995) 36; ён жа, Lett. ap. *Novo millennio ineunte*, 49-50: AAS 93 (2001) 302-303.

³⁸⁶ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2448.

³⁸⁷ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2443.

³⁸⁸ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1033.

184. Любоў Касцёла да бедных чэрпае натхненне з Евангелля *благаслаўленняў, з беднасці Езуса і Яго клопату пра бедных. Гэтая любоў ахоплівае не толькі матэрыяльную беднасць, але і шматлікія формы беднасці культурнай і рэлігійнай*³⁸⁹. Касцёл, «з самага пачатку, нягледзячы на грахі многіх сваіх членаў, не пераставаў імкнуцца да таго, каб аблегчыць іх лёс, каб абараніць і вызваліць іх. Ён рабіў гэта з дапамогай шматлікіх спраў дабрачыннасці, якія заўсёды і ўсюды неабходны»³⁹⁰. Кіруючыся евангельскім прынцыпам: «Дарма атрымалі, дарма давайце» (Мц 10, 8), Касцёл вучыць дапамагаць бліжняму ў розных яго патрэбах і шчодро раздае чалавечай супольнасці *ўчынкi міласэрнасці ў дачыненні да цела і душы*: «Сярод гэтых учынкаў міласціна, дадзеная бедным, з'яўляецца адным з асаблівых сведчанняў братэрскай любові. Яна з'яўляецца таксама практыкай справядлівасці, якая падабаецца Богу»³⁹¹. Практыка любові не абмяжоўваецца толькі міласцінай. Яна звяртае ўвагу на грамадскае і палітычнае вымярэнне праблемы беднасці. Вучэнне Касцёла пастаянна вяртаецца да суадносін паміж любоўю і справядлівасцю: «Калі даём бедным неабходныя рэчы, то гэта не асабістае ахвяраванне, але мы аддаём ім тое, што ім належыць. Мы гэтым самым больш сплываем доўг справядлівасці, чым ажыццяўляем справу міласэрнасці»³⁹². Айцы Сабору настойліва заахвочваюць да выканання гэтага абавязку, «каб не ахвяроўваць у якасці дару любові тое, што належыць паводле справядлівасці»³⁹³. Любоў да бедных, безумоўна, «несумяшчальна з неўтаймаванай прагай багацця ці з яго эгаістычным выкарыстаннем»³⁹⁴ (пар. Як 5, 1–6).

³⁸⁹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2444.

³⁹⁰ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2448.

³⁹¹ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2447.

³⁹² SAN GREGORIO MAGNO, *Regula pastoralis*, 3, 21: PL 77, 87: «Nam cum quaelibet necessaria indigentibus ministramus, sua illis reddimus, non nostra largimur; iustitiae potius debitum solvimus, quam misericordiae opera implemus».

³⁹³ CONCILIO VATICANO II, *Decr. Apostolicam actuositatem*, 8; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2446.

³⁹⁴ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2445.

IV. ПРЫНЦЫП СУБСІДЫЯРНАСЦІ

а) Паходжанне і значэнне

185. *Паняцце субсідыярнасці належыць да найбольш пастаянных і характэрных у сацыяльным вучэнні Касцёла. Яно з'явілася ўжо ў першай вялікай сацыяльнай энцыкліцы*³⁹⁵. Немагчыма разважаць пра годнасць асобы без клопату пра сям'ю, групы, асацыяцыі, мясцовыя тэрытарыяльныя супольнасці, карацей кажучы, без падтрымкі інстытутаў гаспадарчага, грамадскага, культурнага, спартыўнага, забаўляльнага, прафесійнага і палітычнага характару, якія ствараюцца людзьмі спантанна і якія даюць ім магчымасць сапраўднага сацыяльнага развіцця³⁹⁶. Гэта асяроддзе *грамадзянскай супольнасці*, якое разумеецца як сукупнасць адносін паміж асобамі і прамежкавымі групамі; гэтыя адносіны рэалізуюцца ў сваёй першаснай форме і дзякуючы «творчай суб'ектыўнасці грамадзяніна»³⁹⁷. Яны пранізваюць тканку грамадства і ствараюць фундамент сапраўднай супольнасці асоб, робячы магчымым прызнанне вышэйшых формаў сацыяльнасці³⁹⁸.

186. *Патрабаванне абараняць і развіваць пачатковыя праяўленні грамадскага жыцця падкрэслена Касцёлам у энцыкліцы «Quadragesimo anno», у якой прынцып субсідыярнасці быў адзначаны як асабліва важная норма «сацыяльнай філасофіі». «Наколькі нельга адбіраць у асобных людзей і пераносіць на грамадства тое, што яны могуць выканаць па сваёй ініцыятыве і сваімі сіламі, так нельга забіраць ад меншых і больш*

³⁹⁵ Пап. LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 101-102. 123.

³⁹⁶ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1882.

³⁹⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 15: AAS 80 (1988) 529; пап. ПІО XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 203; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 439; CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 65; CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istit. *Libertatis conscientia*, 73. 85-86: AAS 79 (1987) 586. 592-593; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 48: AAS 83 (1991) 852-854; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1883-1885.

³⁹⁸ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 49: AAS 83 (1991) 854-856; ён жа, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 15: AAS 80 (1988) 528-530.

нізкіх супольнасцяў тыя задачы, з якімі яны могуць справіцца, і перадаваць іх большай і больш развітай супольнасці, бо гэта несправядліва і прыносіць сур'ёзную шкоду, а таксама парушае правільны грамадскі парадак, таму што ўсялякае ўмяшанне з боку грамадства павінна заключацца ў тым, каб дапамагаць членам грамадскага арганізма, а не знішчаць іх ці паглынаць»³⁹⁹.

Згодна з гэтым прынцыпам усе больш развітыя супольнасці павінны аказваць дапамогу («*subsidiium*») менш развітым — гэта значыць падтрымліваць іх, умацоўваць і развіваць. Такім чынам прамежкая грамадская група можа эфектыўна выконваць уласцівыя ёй функцыі і не павінна перадаваць іх, насуперак справядлівасці, іншым больш развітым грамадскім аб'яднанням. Інакш большае грамадства ўрэшце рэшт паглыне і замяніць сабою меншае, забярэ ў яго годнасць і жыццёвую прастору.

Субсідыянасці, якая разумеецца ў пазітыўным значэнні як дапамога эканамічная, інстытуцыйная, юрыдычная, што аказваецца найменшым сацыяльным утварэнням, адпавядае цэлы шэраг *негатывных патрабаванняў*, якія абавязваюць дзяржаву ўстрымлівацца ад таго, што фактычна абмяжоўвала б жыццёвую прастору найменшых, базавых грамадскіх утварэнняў. Іх ініцыятыва, свабода і адказнасць не павінны парушацца.

б) Канкрэтныя ўказанні

187. *Прынцып субсідыянасці абараняе асобу ад злоўжыванняў вышэйшых грамадскіх інстанцый і пабуджае іх дапамагаць асобным людзям і прамежкавым групам справіцца з іх заданнямі. Гэты прынцып неабходны, таму што кожны чалавек, сям'я і прамежкая група можа прапанаваць суполь-*

³⁹⁹ Pio XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 203; пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 48: AAS 83 (1991) 852-854; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1883.

насці нешта сваё, непаўторнае. Вопыт сведчыць, што адмаўленне субсідыярнасці або яе абмежаванне ў імя г. зв. дэмакратызацыі або ўсеагульнай роўнасці абмяжоўвае, а часам нават і знішчае дух свабоды і ініцыятывы.

Прынцыпу субсідыярнасці *супярэчаць* празмерная цэнтралізацыя, бюракратыя, апякунства, неапраўданая і празмерная прысутнасць дзяржавы і апарату ўлады ў жыцці грамадства. «Умешваючыся непасрэдна і пазбаўляючы грамадства адказнасці, дзяржава празмернай апекай знішчае чалавечую актыўнасць, садзейнічае празмернаму пашырэнню дзяржаўнага апарата, дзе дамінуе логіка бюракратызму, а не жаданне служыць людзям, і вялізнаму росту выдаткаў»⁴⁰⁰. Недахоп або недастатковае прызнанне асабістай ініцыятывы, у тым ліку яе эканамічнай і грамадскай функцыі, а таксама наяўнасць манаполій парушаюць прынцып субсідыярнасці.

Ажыццяўленню прынцыпу субсідыярнасці *адпавядаюць*: захаванне і эфектыўнае ўмацаванне першынства асобы і сям'і; высокая ацэнка значэння кампетэнцыі прамежкавых асацыяцый і арганізацый у ажыццяўленні асабістага выбару і ў прыняцці ўсіх тых рашэнняў, якія не могуць быць перанесены на іншых; узнагарода прыватнай ініцыятывы павінна ажыццяўляцца такім чынам, каб кожны сацыяльны арганізм з характэрнымі для яго асаблівасцямі служыў агульнаму дабру; плюралізм у грамадстве і сістэма прадстаўніцтва, якая ахоплівала б усе яго жыццёвыя сілы; абарона правоў чалавека і меншасцяў; дэцэнтралізацыя бюракратычнага і адміністрацыйнага апарату; раўнавага паміж публічнай і прыватнай сферай з прызнаннем *сацыяльнай* функцыі прыватнай сферы; ускладненне адэкватнай адказнасці на грамадзяніна, як на актыўнага «ўдзельніка» палітычнага і грамадскага жыцця краіны.

188. *Розныя абставіны могуць зрабіць абгрунтаваным выкананне дзяржавай функцый замяшчэння*⁴⁰¹. Гаворка ідзе пра

⁴⁰⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 48: AAS 83 (1991) 854.

⁴⁰¹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 48: AAS 83 (1991) 852-854.

сітуацыі, у якіх неабходна, каб сама дзяржава развівала эканоміку з-за немагчымасці сацыяльных сектараў узяць на сябе самастойную ініцыятыву. Размова ідзе пра выпадкі сур'ёзнага грамадскага дысбаланса і сацыяльнай несправядлівасці, калі толькі дзяржаўнае ўмяшанне можа стварыць умовы для большай роўнасці, справядлівасці і спакою. Але гэтае інстытуцыйнае замяшчэнне згодна з прынцыпам субсідыярнасці не можа існаваць даўжэй і распаўсюджацца шырэй, чым неабходна, бо яго апраўдвае толькі *выключнасць* сітуацыі. Ва ўсякім выпадку, правільна зразуметае агульнае дабро, патрабаванні якога не павінны ніякім чынам пярэчыць абароне і падтрымцы першынства асобы і яе істотных грамадскіх праяўленняў, павінна заставацца крытэрыем для прыняцця рашэнняў адносна выкарыстання прынцыпу субсідыярнасці.

V. УДЗЕЛ

а) Значэнне і каштоўнасць

189. *Характэрным вынікам субсідыярнасці з'яўляецца ўдзел⁴⁰², сутнасць якога адлюстроўваецца ў разнастайнай дзейнасці, дзякуючы якой грамадзянін, асабіста або разам з іншымі, непасрэдна або праз сваіх прадстаўнікоў уносіць уклад у культурнае, эканамічнае, грамадскае і палітычнае жыццё грамадзянскай супольнасці, да якой належыць⁴⁰³. Удзел з'яўляецца абавязкам, які ўсе павінны выконваць свядома, адказна і з улікам агульнага дабра⁴⁰⁴.*

Удзел не можа быць абмежаваны якой-небудзь асобнай сферай грамадскага жыцця, улічваючы яго значэнне для развіцця, перш за ўсё чалавечага, у такіх сферах, як праца і гас-

⁴⁰² Пап. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 22. 46: AAS 63 (1971) 417. 433-435; CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 40, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, pp. 41-42.

⁴⁰³ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 75.

⁴⁰⁴ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1913-1917.

падарчая дзейнасць з уласцівай ёй унутранай дынамікай⁴⁰⁵, інфармацыя і культура і, перш за ўсё, грамадскае і палітычнае жыццё аж да самых высокіх яго ўзроўняў, ад якіх залежыць супрацоўніцтва ўсіх народаў у будаўніцтве салідарнай міжнароднай супольнасці⁴⁰⁶. У гэтай перспектыве неабходна падтрымліваць удзел у першую чаргу самых абяздоленых асоб і змену палітычных кіраўнікоў, каб пазбегнуць устанаўлення тайных прывілеяў; неабходны моцныя маральныя намаганні, каб кіраванне грамадскім жыццём было плёнам сумеснай адказнасці ўсіх і кожнага за агульнае дабро.

б) Удзел і дэмакратыя

190. *Удзел у грамадскім жыцці — гэта не толькі адно з найбольшых імкненняў грамадзяніна, пакліканага да свабоднага і адказнага выканання сваёй грамадзянскай функцыі разам з іншымі і для іншых, але таксама адна з падстаў усіх дэмакратычных сістэм⁴⁰⁷ і адна з найважнейшых гарантый стабільнасці дэмакратыі.* Дэмакратычны ўрад лічыцца сапраўды дэмакратычным з увагі на тое, што народ перадае яму ўладу і функцыі, якія гэты ўрад ажыццяўляе ад імя народу і ў імя народу. Значыць, *усякая дэмакратыя прадугледжвае ўдзел грамадзян⁴⁰⁸.* Гэта азначае, што розныя суб'екты грамадзянскай супольнасці на кожным яго ўзроўні павінны быць пайнфармаваны, выслуханы і ўключаны ў ажыццяўленне яго функцый.

191. *Удзелу можна дасягнуць ва ўсіх магчымых адносінах паміж грамадзянінам і ўстановамі. У сувязі з гэтым трэба звярнуць асаблівую увагу на гістарычны і грамадскі кантэкст, у якім удзел сапраўды мог бы ажыццявіцца.* Пераадоленне

⁴⁰⁵ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 423-425; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 14: AAS 73 (1981) 612-616; ён жа, Lett. enc. *Centesimus annus*, 35: AAS 83 (1991) 836-838.

⁴⁰⁶ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 44-45: AAS 80 (1988) 575-578.

⁴⁰⁷ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 278.

⁴⁰⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 46: AAS 83 (1991) 850-851.

культурных, юрыдычных і грамадскіх перашкодаў, якія часта з'яўляюцца сапраўднымі бар'ерамі для *салідарнага ўдзелу* грамадзян у распараджэнні лёсам сваёй супольнасці, патрабуе асветніцкай і выхаваўчай працы⁴⁰⁹. Таму варта разгледзець усе ўстаноўкі, якія схіляюць грамадзян да недастатковых або скажоных формаў удзелу ў грамадскім і палітычным жыцці і ўмацоўваюць шырока распаўсюджаную варожасць да ўсяго, што датычыць гэтай сферы. Напрыклад, грамадзяне імкнуцца «здабыць» найбольш выгадныя для сябе ўмовы ад устаноў, каб яны служылі іхнім эгаістычным патрэбам, і абмяжоўваюцца выражэннем сваёй волі на выбарах, а ў многіх выпадках ухіляюцца нават ад іх⁴¹⁰.

Што датычыць ажыццяўлення прынцыпу ўдзелу, неспякой выклікаюць краіны з таталітарным або дыктатарскім рэжымам, дзе асноўнае права ўдзелу ў грамадскім жыцці абсалютна адмаўляецца, паколькі яно разглядаецца як пагроза самой дзяржаве⁴¹¹; краіны, дзе гэтае права абвешчаецца толькі фармальна, але на практыцы не можа быць рэалізавана; таксама тыя краіны, дзе празмернае павелічэнне бюракратычнага апарату фактычна пазбаўляе грамадзяніна магчымасці актыўна ўдзельнічаць у грамадскім і палітычным жыцці⁴¹².

VI. ПРЫНЦЫП САЛІДАРНАСЦІ

а) Значэнне і каштоўнасць

192. *Салідарнасць асаблівым чынам адлюстроўвае сацыяльную прыроду, уласціваю чалавечай асобе, а таксама роўнасць усіх у годнасці і правах і агульны шлях людзей і народаў да ўсё*

⁴⁰⁹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1917.

⁴¹⁰ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 30-31; Giovanni Paolo II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 47: AAS 83 (1991) 851-852.

⁴¹¹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 44-45: AAS 83 (1991) 848-849.

⁴¹² Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 15: AAS 80 (1988) 528-530; пар. ПІО XII, *Radiomessaggio* (24 dicembre 1952): AAS 45 (1953) 37; PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 47: AAS 63 (1971) 435-437.

больш трывалага адзінства. Усведамленне лучнасці паміж людзьмі і народамі ва ўзаемазалежнасці, бачнай на кожным узроўні, ніколі не было такім пашыраным, як цяпер⁴¹³. Хуткае павелічэнне шляхоў і сродкаў камунікацыі «ў рэжыме рэальнага часу», напр., тэлекамунікацыя, незвычайны прагрэс інфарматыкі, павелічэнне гандлёвага абмену і абмену інфармацыяй сведчаць аб тым, што ад пачатку гісторыі чалавецтва ўпершыню стала магчымым, прынамсі тэхнічна, устанавіць адносіны нават паміж людзьмі, якіх аддзяляюць вялікія адлегласці і якія незнаёмы паміж сабою.

З другога боку, побач з феноменам узаемазалежнасці, якая пастаянна распаўсюджваецца, ва ўсім свеце працягвае існаваць вялізная няроўнасць паміж развітымі і развіццёвымі краінамі. Гэтая няроўнасць падтрымліваецца рознымі формамі эксплуатацыі, прыгнёту і карупцыі, якія адмоўна ўплываюць на ўнутранае і міжнароднае жыццё многіх дзяржаў. Працэс росту ўзаемазалежнасці паміж людзьмі і народамі павінен суправаджацца такімі ж інтэнсіўнымі намаганнямі на этыка-сацыяльным узроўні, каб пазбегнуць згубных вынікаў несправядлівасці ў глабальным маштабе, якая вельмі адмоўна адаб'ецца і на самых квітнеючых сёння краінах⁴¹⁴.

б) Салідарнасць як сацыяльны прынцып і маральная цнота

193. *Новыя адносіны ўзаемазалежнасці паміж людзьмі і народамі, якія фактычна з'яўляюцца формамі салідарнасці, павінны арыентавацца на сапраўдную этыка-сацыяльную салідарнасць, якая з'яўляецца маральным патрабаваннем усіх*

⁴¹³ З тэмай *узаемазалежнасці* можна спалучыць класічную тэму *сацыялізацыі*, якую сацыяльнае вучэнне Касцёла неаднаразова даследавала: пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 415-417; CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 42; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 14-15: AAS 73 (1981) 612-618.

⁴¹⁴ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 11-22: AAS 80 (1988) 525-540.

міжчалавечых адносін. Салідарнасць паўстае ў двух узаемадапаўняльных аспектах: як *сацыяльны прынцып*⁴¹⁵ і як *маральная цнота*⁴¹⁶.

*Салідарнасць трэба разумець перш за ўсё як сацыяльны прынцып, які арганізуе грамадскія інстытуты. На падставе гэтага прынцыпу «структуры граху»*⁴¹⁷, якія кіруюць адносінамі паміж людзьмі і народамі, павінны быць пераадолены і пераменены ў *структуры салідарнасці* праз стварэнне або праз адпаведныя змены ў законах, у тым ліку праз законы рынку, а таксама праз стварэнне прававых сістэм.

Салідарнасць — гэта сапраўдная маральная цнота, а не толькі нейкае «неакрэсленае пачуццё спачування ці няшчыры жалы пры бачанні бедаў столькіх людзей, блізкіх ці далёкіх. Наадварот, салідарнасць — *гэта моцная і рашучая воля імкнуцца да агульнага добра, да добра для ўсіх і кожнага, каб усе сапраўды адказвалі за ўсіх»*⁴¹⁸. Салідарнасць атрымлівае статус асноўнай *грамадскай цноты*, паколькі яна належыць да справядлівасці — цноты, якая ў найвышэйшай ступені скіравана на *агульнае дабро* і звязана з «імкненнем да добра для бліжняга разам з гатоўнасцю да евангельскага “адрачэння ад сябе” дзеля бліжняга замест таго, каб эксплуатаваць яго, і “служыць” яму, а не прыгнятаць яго дзеля асабістай выгады (пар. Мц 10, 40–42; 20, 25; Мк 10, 42–45; Лк 22, 25–27)»⁴¹⁹.

в) Салідарнасць і сумеснае ўзрастанне людзей

194. *Сацыяльнае вучэнне на тэму салідарнасці звяртае ўвагу на факт, што існуюць цесныя сувязі паміж салідарнасцю і*

⁴¹⁵ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1939-1941.

⁴¹⁶ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1942.

⁴¹⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 36.37: AAS 80 (1988) 561-564; пар. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Reconciliatio et poenitentia*, 16: AAS 77 (1985) 213-217.

⁴¹⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 38: AAS 80 (1988) 565-566.

⁴¹⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 38: AAS 80 (1988) 566; пар. яшчэ: GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 8: AAS 73 (1981) 594-598; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 57: AAS 83 (1991) 862-863.

агульным дабром, паміж салідарнасцю і ўсеагульным прызначэннем дабротаў, паміж салідарнасцю і роўнасцю людзей і народаў, паміж салідарнасцю і спакоем ва ўсім свеце⁴²⁰. Слова «салідарнасць», якое шырока выкарыстоўваецца На-стаўніцкім Інстытутам Касцёла⁴²¹, адлюстроўвае патрабаванне прызнаць у сукупнасці сувязяў, якія аб'ядноўваюць паміж сабой людзей і сацыяльныя групы, прастору, дадзеную чалавечай свабодзе для сумеснага ўзрастання ўсіх людзей. Намаганні ў гэтым кірунку становяцца станоўчым укладам у агульнае дабро, у пошукі магчымага паразумення нават там, дзе пераважае логіка падзелу і фрагментарнасці. Гэтыя намаганні ўмацоўваюць гатоўнасць растратваць сябе дзеля дабра іншага чалавека, пераадольваючы ўсялякі індывідуалізм і партыкулярызм⁴²².

⁴²⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 17. 39. 45: AAS 80 (1988) 532-533. 566-568. 577-578. Таксама міжнародная салідарнасць з'яўляецца патрабаваннем, якое паходзіць з маральнага парадку. Ад яе ў значнай ступені залежыць спакой у свеце: пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 83-86; PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 48: AAS 59 (1967) 281; PONTIFICIA COMMISSIONE «IUSTITIA ET PAX», *Al servizio della comunità umana: un approccio etico al debito internazionale* (27 dicembre 1986), I, 1, Tipografia Poliglotta Vaticana, Città del Vaticano 1986, pp. 10-11; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1941 e 2438.

⁴²¹ Салідарнасць, хаця гэты тэрмін яшчэ не распаўсюджаны, з'яўляецца адным з асноўных прынцыпаў энцыклікі «*Rerum novarum*» (пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 [1961] 407). «Аб прынцыпе, які сёння называецца прынцыпам салідарнасці, <...> гаворыць неаднаразова Леў XIII, называючы салідарнасць паводле грэцкай філасофіі „сяброўствам”. Пій XI выкарыстоўвае не менш вядомае азначэнне “сацыяльная любоў”, а Павел VI, пашыраючы гэтае паняцце з улікам сучасных шматлікіх вымярэнняў сацыяльнага пытання, гаварыў пра “цывілізацыю любові»» (GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 10: AAS 83 [1991] 805). Салідарнасць з'яўляецца адным з асноўных прынцыпаў усяго сацыяльнага вучэння Касцёла (пар. CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Libertatis conscientia*, 73: AAS 79 [1987] 586). Пачынаючы ад Пія XII (пар. Lett. enc. *Summi Pontificatus*: AAS 31 [1939] 426-427), тэрмін «салідарнасць» выкарыстоўваецца цяпер больш часта, і яго значэнне значна пашырылася: ад «закону» ва ўзгаданай тут энцыкліцы Пія XII да «прынцыпу» (пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 [1961] 407), да «абавязку» (пар. PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 17. 48: AAS 59 [1967] 265-266. 281) і да «каштоўнасці» (пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 38: AAS 80 [1988] 564-566), і, нарэшце, да «цноты» (пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 38. 40: AAS 80 [1988] 564-566. 568-569).

⁴²² Пар. CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 38, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, pp. 40-41.

195. *Прынцып салідарнасці набуджае людзей нашага часу да ўсё большага ўсведамлення таго, што яны знаходзяцца ў даўгу перад грамадствам, у якое яны ўключаны. Яны абавязаны грамадству ўмовамі, якія робяць магчымым чалавечае жыццё, абавязаны і спадчынай, непадзельнай і неабходнай, якая складаецца з культуры, навуковых ведаў і тэхналогій, матэрыяльных і нематэрыяльных дабротаў — усіх пладоў чалавечага вопыту. Гэты доўг трэба прызнаваць і ў розных сферах грамадскай дзейнасці; тады падарожжа чалавека не перарвецца, а будзе заўсёды адкрытым як для цяперашніх, так і для будучых пакаленняў, пакліканых у салідарнасці дзяліць паміж сабой адзіны дар.*

г) Салідарнасць у жыцці і місіі Езуса Хрыста

196. *Непараўнальнай вяршыняй згаданай тут перспектывы з'яўляецца жыццё Езуса з Назарэта, новага Чалавека, салідарнага з чалавецтвам аж да «крыжовай смерці» (Флп 2, 8). У Ім можна заўсёды распазнаць жывы знак гэтай невымернай і трансэндэнтнай любові *Бога-з-намі*, які бярэ на сябе слабасці свайго народу, падарожнічае з ім, ратуе яго і аб'ядноўвае ў адно⁴²³. У Ім і дзякуючы Яму мы можам убачыць, што грамадскае жыццё, нягледзячы на ўсе яго супярэчнасці і двухсэнсоўнасць, уяўляе прастору для жыцця і надзеі, паколькі з'яўляецца знакам ласкі, якую Бог пастаянна прапаноўвае ўсім людзям і заахочвае іх да найвышэйшых і ўсеахопных формаў прыналежнасці.*

Езус з Назарэта выразна паказвае ўсім людзям сувязь, якая існуе паміж салідарнасцю і любоўю, і раскрывае ўсё значэнне гэтай сувязі⁴²⁴. «У святле веры салідарнасць імкнецца пераўзысці саму сябе, увайсці ў спецыфічна хрысціянскія вымярэнні

⁴²³ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 32.

⁴²⁴ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 40: «Салідарнасць з'яўляецца несумненна хрысціянскай цнотай. У згаданым разважанні можна было убачыць шматлікія пункты сутыкнення паміж ёй і любоўю, якая з'яўляецца распазнавальным знакам вучняў Хрыста (пар. Ян 13, 35)».

абсалютнай бескарыслівасці, прабачэння і паяднання. Тады бліжні становіцца не толькі чалавекам з яго правамі і фундаментальнай роўнасцю з усімі астатнімі, але *жывым вобразам* Бога Айца, адкупленым крывёю Езуса Хрыста і адкрытым на пастаяннае дзеянне Духа Святога. Таму бліжняга трэба любіць, нават калі гэта вораг, той жа любоўю, якой яго любіць Бог. Трэба быць гатовым пайсці дзеля яго нават на самую вялікую ахвяру: “Адаць жыццё за братоў” (пар. 1 Ян 3, 16)⁴²⁵.

VII. ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЯ КАШТОЎНАСЦІ ГРАМАДСКАГА ЖЫЦЦЯ

а) Адносіны паміж прынцыпамі і каштоўнасцямі

197. *Сацыяльнае вучэнне Касцёла апрача прынцыпаў, на якіх павінна будавацца грамадства, годнае чалавека, указвае таксама на асноўныя каштоўнасці.* Прынцыпы і каштоўнасці, бяспрэчна, узаемазвязаны, паколькі грамадскія каштоўнасці адлюстроўваюць павагу, з якой трэба адносіцца да тых аспектаў маральнага добра, на якія скіраваны прынцыпы-арыенціры для належнай будовы грамадскага жыцця і яго ўпарадкавання. Каштоўнасці патрабуюць як практычнага ажыццяўлення асноўных прынцыпаў грамадскага жыцця, так і асабістай практыкі цнотаў, а значыць, маральных пастаў, якія адпавядаюць гэтым каштоўнасцям⁴²⁶.

Усе сацыяльныя каштоўнасці неадрыўна звязаны з годнасцю чалавечай асобы і спрыяюць яе сапраўднаму развіццю. Гэта перш за ўсё праўда, свабода, справядлівасць, любоў⁴²⁷. Практыка гэтых каштоўнасцяў з’яўляецца надзейным і неабходным шляхам да асабістага ўдасканалення і гуманізацыі грамадскага суіснавання. Такія каштоўнасці служаць бездакорным арыенцірам для адказных за грамадскія спра-

⁴²⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 40: AAS 80 (1988) 569.

⁴²⁶ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1886.

⁴²⁷ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 26; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 265-266.

вы і пакліканых ажыццяўляць «істотныя рэформы эканамічных, палітычных, культурных і тэхналагічных структур, а таксама здзяйсняць неабходныя змены грамадскіх інстытутаў»⁴²⁸. Павага да законнай аўтаноміі часовых рэчаў пабуджае Касцёл не прыпісваць сабе кампетэнцыі ў спецыфічных прадметах тэхнічнага і часовага парадку⁴²⁹, што, аднак, не можа яму перашкодзіць выказвацца, паказваючы, як у розных рапшэннях чалавека гэтыя каштоўнасці сцвярджаюцца ці, наадварот, адмаўляюцца⁴³⁰.

б) Праўда

198. Асаблівы абавязак людзей заключаецца ў тым, каб пас-
таянна імкнуцца да праўды, паважаць яе і адказна пра яе
сведчыць⁴³¹. Жыццё ў праўдзе мае асаблівае значэнне ў гра-
мадскіх адносінах: суіснаванне людзей унутры супольнасці
з'яўляецца сапраўды ўпарадкаваным, плённым і адпавядае
іх асабістай годнасці, калі яно заснавана на праўдзе⁴³². Чым
больш асобы і сацыяльныя групы імкнуцца вырашаць сацы-
яльныя праблемы ў адпаведнасці з праўдай, тым больш ады-
ходзяць ад самаволі і суадносяцца з аб'ектыўнымі патраба-
ваннямі маральнасці.

У наш час неабходна інтэнсіўная выхаваўчая дзейнасць⁴³³
і адпаведнае імкненне з боку ўсіх людзей, каб пошукі праўды,

⁴²⁸ CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 43, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, pp. 43-44.

⁴²⁹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 36.

⁴³⁰ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 1; PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 13: AAS 59 (1967) 263-264.

⁴³¹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2467.

⁴³² Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 265-266. 281.

⁴³³ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 61; PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 35. 40: AAS 59 (1967) 274-275. 277; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 44: AAS 80 (1988) 575-577. Калі размова ідзе пра рэформу грамадскага жыцця, то «першачарговай задачай, ад якой залежыць, ці будуць вырашаны ўсе астатнія задачы, з'яўляецца выхаванне»: CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Libertatis conscientia*, 99: AAS 79 (1987) 599.

якую нельга звесці да сукупнасці розных поглядаў або да нейкага аднаго з іх, падтрымліваліся у кожнай сферы дзейнасці і пераважалі над любымі спробамі зрабіць адноснымі яе патрабаванні ці нанесці ёй шкоду⁴³⁴. Гэта праблема асабліва датычыць грамадскіх камунікацый і эканомікі, бо беспрынцыповае выкарыстанне грошай у гэтых сферах нараджае ўсё больш пытанняў, якія настойліва патрабуюць празрыстасці і сумленнасці ў індывідуальнай і сацыяльнай дзейнасці.

в) Свабода

199. *Свабода — гэта найвышэйшы знак боскага вобраза ў чалавеку, а значыць знак узнёслай годнасці кожнай чалавечай асобы*⁴³⁵: «Свабода ажыццяўляецца ва ўзаемаадносінах паміж людзьмі. Кожны чалавек створаны паводле Богага вобраза і мае натуральнае права быць прызнаным свабодным і адказным. Усе абавязаны паважаць кожнага. *Права на карыстанне свабодай з'яўляецца неад'емным ад годнасці чалавечай асобы*»⁴³⁶. Не варта абмяжоўваць значэнне свабоды, разглядаючы яе толькі ў індывідуалістычнай перспектыве і зводзячы яе да *самавольнага і бескантрольнага ажыццяўлення* сваёй аўтаноміі. «У поўнай самавычарпальнасці свайго “я” і пры адсутнасці міжчалавечых адносін свабода не дасягаецца. Свабода існуе толькі там, дзе людзей аб'ядноўваюць узаемасувязі, якія рэгулююць праўдай і справядлівасцю»⁴³⁷. Разуменне свабоды паглыбляецца і пашыраецца, калі яна ахоўваецца і на сацыяльным узроўні ва ўсіх сваіх вымярэннях.

⁴³⁴ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 16; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2464-2487.

⁴³⁵ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 17; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1705. 1730; CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Libertatis conscientia*, 28: AAS 79 (1987) 565.

⁴³⁶ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1738.

⁴³⁷ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Libertatis conscientia*, 26: AAS 79 (1987) 564-565.

200. *Каштоўнасць свабоды як праяўлення выключнасці і непайторнасці кожнай асобы паважаецца тады, калі кожны член супольнасці можа ажыццявіць сваё асабістае пакліканне*, што выражаецца ў пошуках праўды і вызнаванні асабістых рэлігійных, культурных і палітычных ідэй, у выказванні сваіх думак, у прыняцці рашэнняў адносна свайго стану жыцця і, калі гэта магчыма, адносна сваёй працы; ва ўласнай ініцыятыве ў эканамічнай, грамадскай і палітычнай сферах. Гэта павінна адбывацца «ў межах трывалай прававой сістэмы»⁴³⁸, у межах агульнага дабра і грамадскага парадку і, у любым выпадку, пад знакам адказнасці.

*З другога боку свабода павінна ўсведамляцца як здольнасць адмовіцца ад любога маральнага зла, у якой бы форме яно не выступала*⁴³⁹. Гэта здольнасць захоўваць дыстанцыю да ўсяго, што можа перашкаджаць у асабістым, сямейным і грамадскім узрастанні. Паўната свабоды засноўваецца на ўменні кіраваць сабой у святле сапраўднага дабра, уключанага ў сферу універсальнага дабра⁴⁴⁰.

г) **Справядлівасць**

201. *Справядлівасць з'яўляецца каштоўнасцю, якая супраджае ажыццяўленне адпаведнай ёй кардынальнай маральнай цноты*⁴⁴¹. Паводле самай класічнай фармулёўкі, справядлівасць «заклучаецца ў пастаяннай і цвёрдай волі аддаваць Богу і бліжняму тое, што ім належыць»⁴⁴². З суб'ектыўнага пункту гледжання справядлівасць ператвараецца ў паводзіны, якія вызначаюцца воляй прызнаваць у іншым асобу. А з

⁴³⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 42: AAS 83 (1991) 846. Гэтае свяджэнне адносіцца да эканамічнай ініцыятывы, але варта было б пашырыць яго таксама на іншыя сферы асабістай дзейнасці.

⁴³⁹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 17: AAS 83 (1991) 814-815.

⁴⁴⁰ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 289-290.

⁴⁴¹ Пар. SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, I-II, q. 6: Ed. Leon. 6, 55-63.

⁴⁴² *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1807; пар. SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, II-II, q. 58, a. 1: Ed. Leon. 9, 9-10: «iustitia est perpetua et constans voluntas ius suum unicuique tribuendi».

аб'ектыўнага пункту гледжання справядлівасць уяўляе *га-лоўны крытэрыі ацэнкі маральнага стану інтэрсуб'ектыўнага і сацыяльнага асяроддзя*⁴⁴³.

*Сацыяльнае вучэнне заклікае паважаць класічныя формы справядлівасці: камутатыўную, размеркавальную і юрыдычную*⁴⁴⁴. Усё большае значэнне набывае ў гэтым вучэнні *грамадская справядлівасць*⁴⁴⁵, якая ўяўляе сапраўднае развіццё агульнай справядлівасці, што рэгулюе грамадскія адносіны ў адпаведнасці з крытэрыем захавання закону. *Грамадская справядлівасць, неабходная ў сувязі з сацыяльным пытаннем, якое ў наш час набывае сусветныя маштабы, датычыць грамадскіх, палітычных і эканамічных аспектаў, і, перш за ўсё, структурнага вымярэння праблем і адпаведных рашэнняў*⁴⁴⁶.

202. *Справядлівасць з'яўляецца асабліва важнай у актуальным кантэксце, калі каштоўнасць асобы, яе годнасць і правы, незалежна ад абвясчэння намераў, знаходзяцца пад сур'ёзнай пагрозай у сувязі з пашырэннем тэндэнцыі кіравацца выключна крытэрыямі выгады і валодання.* Справядлівасць паводле гэтых крытэрыяў разглядаецца з рэдукцыйных пазіцый, у той час як у хрысціянскай антрапалогіі яна набывае больш поўнае і сапраўднае значэнне. Справядлівасць — гэта не проста чалавечая рыса: тое, што «справядліва», вызначаецца ў першую чаргу не праз закон, а праз глыбокую тоеснасць чалавека⁴⁴⁷.

203. *Поўная праўда пра чалавека дазваляе пераадолець абмежаванае ўяўленне пра справядлівасць як пра «дамову» і адкрыць гарызонты салідарнасці і любові таксама і для справядлівасці. «Адной справядлівасці недастаткова.* Справядлівасць можа нават прыйсці да адрачэння ад самой сябе, калі не ад-

⁴⁴³ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 282-283.

⁴⁴⁴ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2411.

⁴⁴⁵ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1928-1942, 2425-2449, 2832; Pío XI, Lett. enc. *Divini Redemptoris*: AAS 29 (1937) 92.

⁴⁴⁶ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 2: AAS 73 (1981) 580-583.

⁴⁴⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 40: AAS 80 (1988) 568; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1929.

крыецца на больш глыбокую сілу, якой з'яўляецца любоў»⁴⁴⁸. Сапраўды, сацыяльнае вучэнне звязвае справядлівасць з іншай каштоўнасцю, якой з'яўляецца салідарнасць — найбольш прыярытэтны шлях да спакою. Калі спакой з'яўляецца плодам справядлівасці, то «цяпер можна было б з такой самай дакладнасцю і з такой самай сілай біблійнага натхнення сказаць (пар. Іс 32, 17; Як 3, 18): “*Opus solidaritatis pax*” (спакой — гэта плод салідарнасці)»⁴⁴⁹. Жаданы спакой «будзе абавязкова дасягнуты праз грамадскую і міжнародную справядлівасць, а таксама праз практыку цнотаў, якія садзейнічаюць суіснаванню і вучаць нас жыць у адзінстве, каб, даючы і прымаючы, будаваць у адзінстве новае грамадства і лепшы свет»⁴⁵⁰.

VIII. ШЛЯХ ЛЮБОВІ

204. *Паміж усімі цнотамі ў іх сукупнасці і асабліва паміж цнотамі, грамадскімі каштоўнасцямі і любоўю існуе глыбокая сувязь, якую трэба ўсё больш поўна распазнаваць.* Любоў часта абмяжоўваюць рамкамі блізкіх адносін або разглядаюць толькі як суб'ектыўны аспект дзеянняў дзеля добра іншага чалавека. Але любоў трэба належным чынам пераасэнсаваць і выявіць яе сапраўдную каштоўнасць, бо любоў — *гэта найвышэйшы і універсальны крытэрыў усёй сацыяльнай этыкі.* Сярод усіх шляхоў, у тым ліку і тых, якія мы шукаем і выбіраем, каб годна адказваць на ўсё новыя формы сучаснага сацыяльнага пытання, толькі «той шлях самы дасканалы» (1 Кар 12, 31), які *пракладзены любоўю.*

205. *Праўда, справядлівасць і свабода — гэта тыя каштоўнасці, якія вынікаюць і чэрпаюць сілу да развіцця з унутранай крыніцы любові.* Чалавечэе суіснаванне з'яўляецца ўпарад-

⁴⁴⁸ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 10: AAS 96 (2004) 121.

⁴⁴⁹ GIOVANNI PAOLO II, *Lett. enc. Sollicitudo rei socialis*, 39: AAS 80 (1988) 568.

⁴⁵⁰ GIOVANNI PAOLO II, *Lett. enc. Sollicitudo rei socialis*, 39: AAS 80 (1988) 568.

каваным, прыносіць плады добра і адпавядае годнасці чалавека, калі засноўваецца на праўдзе, рэгулюецца справядлівасцю, гэта значыць, калі сапраўды захоўваюцца правы і належна выконваюцца адпаведныя абавязкі; калі яно разгортваецца ў свабодзе, што адпавядае годнасці людзей, якіх іхні розум пабуджае браць на сябе адказнасць за ўласныя дзеянні; калі яно ажыўлена любоўю, якая прымушае адчуваць патрэбы і патрабаванні іншых як свае ўласныя і робіць усё больш інтэнсіўнымі адносіны ў сферы духоўных каштоўнасцяў і клопату пра матэрыяльныя патрэбы⁴⁵¹. Гэтыя каштоўнасці ўяўляюць падставы, якія надаюць устойлівасць і трываласць будынку чалавечага жыцця і дзейнасці, вызначаюць якасць кожнага грамадскага дзеяння і грамадскага інстытута.

206. *Любоў прадбачыць і пераўзыходзіць справядлівасць*, якая «павінна рэалізавацца ў любові»⁴⁵². Калі справядлівасць «сама па сабе выступае “суддзёй” паміж людзьмі, дзелячы справядліва паміж імі аб’ектыўныя даброты, то любоў і толькі яна (і тая ласкавая любоў, якую мы называем “міласэрнасцю”) здольна вярнуць чалавека самому чалавеку»⁴⁵³. *Чалавечыя адносіны нельга рэгуляваць толькі справядлівасцю*. «Вопыт мінулага і цяперашняга паказвае, што толькі адной справядлівасці недастаткова. Больш за тое, справядлівасць можа дайсці да самаадмаўлення і самаразбурэння <...>. Гістарычны вопыт дазваляе зрабіць выснову: *summit ius, summa iniuria*»⁴⁵⁴. Фактычна, справядлівасць «павінна ва ўсіх сферах міжчалавечых адносін мець, так бы мовіць, *больш глыбокую “карэкціроўку” з боку любові, якая паводле св. Паўла з’яўляецца “доўгацярплівай” і “шматміласцівай”, або, інакш кажучы, мае рысы міласэрнай любові, якія так істотны для Евангелля і хрысціянства*»⁴⁵⁵.

⁴⁵¹ Пап. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 265-266.

⁴⁵² GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 10: AAS 96 (2004) 120.

⁴⁵³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Dives in misericordia*, 14: AAS 72 (1980) 1223.

⁴⁵⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Dives in misericordia*, 12: AAS 72 (1980) 1216.

⁴⁵⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Dives in misericordia*, 14: AAS 72 (1980) 1224; пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2212.

207. *Ніякае заканадаўства, ніякая сістэма правілаў ці дамоўленасцяў не змогуць пераканаць людзей і народы жыць у адзінстве, братэрстве і спакоі, ніякая аргументацыя не прагучыць больш моцна, чым заклік любові.* Толькі любоў як «*forma virtutum*»⁴⁵⁶ можа ажывіць грамадскае дзеянне і скіраваць яго на дасягненне спакою ва ўсё больш складаным свеце. Але, каб гэта ўсё адбылося, неабходна паказаць, што любоў з’яўляецца не толькі натхненнем індывідуальных дзеянняў, але і сілай, здольнай пракладваць новыя шляхі вырашэння праблем сучаснага свету і глыбока аднаўляць знутры структуры, грамадскія арганізацыі і прававыя сістэмы. У гэтай перспектыве любоў становіцца *грамадскай і палітычнай міласэрнасцю*. Грамадская міласэрнасць пабуджае нас любіць агульнае дабро⁴⁵⁷ і на справе імкнецца да добра ўсіх людзей, якія разглядаюцца не толькі паасобку, але і ў сацыяльным вымярэнні, якое іх аб’ядноўвае.

208. *Грамадская і палітычная міласэрнасць не вычэртваецца міжсабовымі адносінамі, але разгортваецца ў сетцы, у якую гэтыя адносіны ўключаны і якая ўтварае грамадскую і палітычную супольнасць. Міласэрнасць уздзеінічае на гэтую супольнасць, арыентуючыся, на магчымасці, на дабро для ўсёй супольнасці.* Многія аспекты жыцця бліжняга, якога трэба любіць, змешчаны ў «*грамадстве*», таму любіць бліжняга па сапраўднаму, дапамагаць яму ва ўсіх яго патрэбах і прыходзіць з дапамогай у яго беднасці азначае не што іншае, як любіць яго на выключна індывідуальным узроўні. *Любіць бліжняга на грамадскім узроўні, у залежнасці ад сітуацыі — гэта карыстацца пасрэдніцтвам грамадскіх структур для паляпшэння яго жыцця ці ліквідаваць грамадскія фактары, якія абумоўліваюць яго беднасць.* Бясспрэчна, праяўленнем любові становіцца справа міласэрнасці, якой мы *тут і цяпер* адказваем

⁴⁵⁶ SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, II-II, q. 23, a. 8: Ed. Leon. 8, 172; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1827.

⁴⁵⁷ Пап. PAOLO VI, *Discorso alla sede della FAO, nel XXV anniversario dell'istituzione* (16 novembre 1970): *Insegnamenti di Paolo VI*, VIII (1970) 1153.

на рэальную і настойлівую патрэбу бліжняга, але такім жа неабходным праяўленнем любові з'яўляецца намер *арганізаваць і ўладкаваць грамадства* такім чынам, каб бліжні не трапляў у беднасць, асабліва калі яна становіцца сітуацыяй, з якой змагаецца бясконцае мноства людзей і нават цэлыя народы, сітуацыяй, якая сёння набывае маштабы сапраўды *сусветнага сацыяльнага пытання*.

ЧАСТКА ДРУГАЯ

«...Сацыяльнае вучэнне — гэта каштоўны інструмент евангелізацыі: яно абвяшчае Бога і таямніцу збаўлення ў Хрысце кожнаму чалавеку і тым самым адкрывае чалавека яму самому.

У гэтым і толькі ў гэтым святле яно разглядае ўсё астатняе: права кожнага чалавека і асабліва “пралетарыяту”, сям’ю і выхаванне, абавязкі дзяржавы, уладкаванне нацыянальнага і міжнароднага грамадства, эканамічнае жыццё, культуру, вайну і спакой, павагу да жыцця з моманту зачацця аж да смерці».

(Centesimus annus, 54)

РАЗДЕЛ ПЯТЫ

СЯМ'Я — ЖЫЦЦЁВА ВАЖНАЯ ЯЧЭЙКА ГРАМАДСТВА

I. СЯМ'Я — ПЕРШАЕ НАТУРАЛЬНАЕ ГРАМАДСТВА

209. *Важнае значэнне і прыярытэт сям'і для асобы і грамадства пастаянна падкрэсліваецца ў Святым Пісанні: «Нядобра, каб чалавек быў адзін» (Быц 2, 18). На падставе тэкстаў пра стварэнне чалавека (пар. Быц 1, 26–28; 2, 7–24) становіцца зразумелым, што паводле Богага намеру мужчына і жанчына ствараюць першую форму супольнасці асоб⁴⁵⁸. Ева была створана падобнай да Адама як тая, якая ў сваёй адметнасці дапаўняе яго (пар. Быц 2, 18), каб утварыць з ім «адно цела» (Быц 2, 24; пар. Мц 19, 5–6)⁴⁵⁹. Адначасова абодва атрымліваюць заданне размнажацца, што робіць іх супрацоўнікамі Стварыцеля: «Пладзіцеся і размнажайцеся, напаўняйце зямлю» (Быц 1, 28). Сям'я згодна з намерам Стварыцеля з'яўляецца *першым месцам «гуманізацыі»* асобы і грамадства, а таксама калыскай жыцця і любові⁴⁶⁰.*

210. *У сям'і чалавек вучыцца пазнаваць любоў і вернасць Пана і ўсведамляе, што на іх трэба адказваць* (пар. Зых 12, 25–27; 13, 8. 14–15; Дрг 6, 20–25; 13, 7–11; 1 Вал 3, 13); дзеці атрымліваюць першыя і найбольш важныя ўрокі практычнай мудрасці, з якой звязаны цноты (пар. Прып 1, 8–9; 4, 1–4; 6, 20–21; Сір 3, 1–16; 7, 27–28). Таму Пан робіць сябе задаткам сужэнскай любові і вернасці (пар. Мал 2, 14–15).

⁴⁵⁸ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 12.

⁴⁵⁹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1605.

⁴⁶⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 40.

*Езус нарадзіўся і жыў у канкрэтнай сям’і, прымаючы на сябе ўсе ўласцівыя ёй характарыстыкі*⁴⁶¹, і надаў найвышэйшую годнасць інстытуту сужэнства, зрабіўшы яго сакрамэнтам новага завету (пар. Мац 19, 3–9). У гэтай перспектыве мужчына і жанчына знаходзяць паўнату сваёй годнасці, а сям’я — уласціваю ёй трываласць.

211. *Касцёл, асвячаны святлом біблейнай навіны, разглядае сям’ю як першае натуральнае грамадства, якое з самага пачатку мае асабістыя правы, і ставіць яе ў цэнтры грамадскага жыцця.* Змяшчэнне сям’і на «другасным плане, імкненне пазбавіць яе належнага па праву становішча ў грамадстве можа сур’ёзна пашкодзіць сапраўднаму развіццю ўсяго сацыяльнага цела»⁴⁶². Сям’я, якая нараджаецца з глыбокай супольнасці жыцця і сужэнскай любові, заснаванай на сужэнскім саюзе паміж мужчынам і жанчынай⁴⁶³, мае сваё асаблівае і першаснае грамадскае вымярэнне як першапачатковая прасатора міжасабовых адносін, *першая жыццёва важная ячэйка грамадства*⁴⁶⁴. Сям’я — гэта Божая ўстанова, якая закладвае фундамент для жыцця асоб як першы прыклад усякага грамадскага ладу.

а) Важнасць сям’і для асобы

212. *Сям’я мае вялікае значэнне для асобы. У гэтай калысцы жыцця і любові чалавек нараджаецца і вырастае. Калі нараджаецца дзіця, грамадства атрымлівае ў дар новую асобу, якая «паклікана ў глыбіні сваёй істоты да супольнасці з іншымі»*

⁴⁶¹ Святая Сям’я ўяўляе прыклад сямейнага жыцця: «Няхай Назарэт нагадае нам, чым з’яўляецца сям’я, яе супольнасць любові, яе суровая і простая прыгажосць, яе святы і непарушны характар. Няхай Назарэт пакажа нам, наколькі сямейнае выхаванне з’яўляецца дарагім і незаменным і якая ёсць натуральная роля сям’і ў грамадскім ладзе. Нарэшце, успрымем урок працы»: PAOLO VI, *Discorso a Nazareth* (5 gennaio 1964): AAS 56 (1964) 168.

⁴⁶² GIOVANNI PAOLO II, Lett. alle famiglie *Gratissimam sane*, 17: AAS 86 (1994) 906.

⁴⁶³ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 48.

⁴⁶⁴ Пар. CONCILIO VATICANO II, Decr. *Apostolicam actuositatem*, 11.

мі, а таксама да *ахвяравання* сябе іншым»⁴⁶⁵. У сям'і ўзаемны дар мужчыны і жанчыны, з'яднаных у сужэнстве, стварае жыццёвае асяроддзе, у якім дзіця можа «развіваць свае магчымасці, паступова ўсведамляць сваю годнасць і рыхтавацца да сустрэчы са сваім адзіным і непаўторным лёсам»⁴⁶⁶.

У *атмасферы натуральнай блізкасці, якая звязвае членаў сямейнай супольнасці, асоба ў сваёй цэласнасці набывае прызнанне і прымае на сябе адказнасць*. «Першая і асноўная структура “чалавечай экалогіі” — гэта сям'я, ва ўлонні якой чалавек атрымлівае першапачатковыя і асноўныя паняцці аб праўдзе і дабры, спазнае, што значыць любіць і быць любімym і што азначае канкрэтна — быць асобай»⁴⁶⁷. Абавязкі членаў сям'і не абмежаваны нейкай дамовай, але паходзяць з самой яе сутнасці: сям'я заснавана на непарушным сужэнскім саюзе і ўмацавана адносінамі, якія вынікаюць з нараджэння або ўсынаўлення дзяцей.

б) Важнасць сям'і для грамадства

213. *Сям'я, натуральная супольнасць, у якой рэалізуецца сацыяльнасць чалавека, уносіць свой непаўторны і незаменны ўклад у дабро грамадства*. Сямейная супольнасць нараджаецца з адносін асоб. «Паняцце “адносіны” датычыць асабістых адносін паміж “я” і “ты”, а паняцце “супольнасць” выходзіць па-за рамкі гэтай схемы і набліжаецца да “грамадства”, да “мы”». Таму сям'я, як супольнасць асоб, з'яўляецца адначасова першым чалавечым “грамадствам”»⁴⁶⁸.

Грамадства, пабудаванае на тыпу сям'і, з'яўляецца найлепшай гарантыяй супраць адхіленняў у бок індувідуалізму або калектывізму, таму што ў такім грамадстве асоба заўсёды знаходзіцца ў цэнтры ўвагі як мэта і ніколі не выкарыстоўва-

⁴⁶⁵ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 40.

⁴⁶⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 39: AAS 83 (1991) 841.

⁴⁶⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 39: AAS 83 (1991) 841.

⁴⁶⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. alle famiglie *Gratissimam sane*, 7: AAS 86 (1994) 875; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2206.

еца як сродак. Асабліва бачна, што дабро асоб і правільнае функцыянаванне грамадства цесна звязаны «са спрыяльнай сітуацыяй у сужэнскай і сямейнай супольнасці»⁴⁶⁹. Без сем'яў, моцных сваёй супольнасцю і верных сваім абавязкам, народы слабеюць. У сям'і ўжо з першых гадоў жыцця дзіцяці прывіваюцца маральныя каштоўнасці, перадаецца духоўная спадчына рэлігійнай супольнасці і культурная спадчына нацыі. Сям'я — гэта школа грамадскай адказнасці і салідарнасці⁴⁷⁰.

214. *Трэба падкрэсліць першасную ролю сям'і ў адносінах да грамадства і дзяржавы.* Сям'я, прынамсі дзякуючы сваёй пракрэатыўнай функцыі, з'яўляецца ўмовай іх існавання. Іншыя яе функцыі, скіраваныя на дабро кожнага з яе членаў, пераўзыходзяць па важнасці і каштоўнасці тыя функцыі, якія павінны ажыццяўляць грамадства і дзяржава⁴⁷¹. Сям'я, суб'ект неад'емных правоў, набывае легітымнасць ў прыродзе чалавека, а не ў прызнанні з боку дзяржавы. *Значыць, не сям'я для грамадства і дзяржавы, а грамадства і дзяржава для сям'і.*

Ніводная сацыяльная мадэль, скіраваная на служэнне дабру чалавека, не можа ігнараваць цэнтральнае становішча і грамадскую адказнасць сям'і. Грамадства і дзяржава, будуючы адносіны з сям'ёй, абавязаны прытрымліваюцца прынцыпу субсідыярнасці. Паводле гэтага прынцыпу грамадскія ўлады не павінны забіраць у сям'і тыя задачы, з якімі яна можа добра справіцца сама ці ў свабодным аб'яднанні з іншымі сем'ямі. З другога боку, улады павінны падтрымліваць сям'ю, прадстаўляючы ёй любую дапамогу, якой яна патрабуе для годнага выканання ўсіх сваіх абавязкаў⁴⁷².

⁴⁶⁹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 47.

⁴⁷⁰ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2224.

⁴⁷¹ Пап. SANTA SEDE, *Carta dei diritti della famiglia* (22 ottobre 1983), Preambolo, D-E, Tipografia Poliglotta Vaticana, Città del Vaticano 1983, p. 6.

⁴⁷² Пап. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 45; AAS 74 (1982) 136-137; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2209.

II. СУЖЭНСТВА — ФУНДАМЕНТ СЯМ'І

а) Каштоўнасць сужэнства

215. *Сям'я засноўваецца на свабодным намеры сужэнцаў злучыцца ў сужэнстве, на павазе да значэнняў і каштоўнасцяў, уласцівых гэтаму інстытуту, які залежыць не ад чалавека, але ад самога Бога.* «Гэты святы саюз дзеля добра як сужэнцаў і патомства, так і грамадства не залежыць ад чалавечага меркавання, бо сам Бог з'яўляецца стваральнікам сужэнства, адоранага рознымі дабротамі і мэтамі»⁴⁷³. Інстытут сужэнства — «глыбокая супольнасць сужэнскага жыцця і любові, устаноўленая Стварыцелем і ўнармаваная Яго законамі»⁴⁷⁴, — не вынікае з чалавечых абумоўленасцяў ці юрыдычных прадпісанняў, але абавязаны сваёй трываласцю Божай волі⁴⁷⁵. Гэты інстытут узнікае, таксама і для грамадства, «праз дзеянне чалавека, у якім сужэнцы ўзаемна аддаюць сябе адно аднаму і прымаюць адно аднаго»⁴⁷⁶. Ён грунтуецца на сужэнскай любові. Гэтая любоў уяўляе поўны і выключны дар асобы асобе і пабуджае сужэнцаў прыняць на сябе неад'емны абавязак, на што абодва канчаткова і публічна даюць згоду⁴⁷⁷. Гэты абавязак прадбачыць, што адносіны паміж членамі сям'і павінны будавацца ў духу справядлівасці, а значыць з улікам іх правоў і абавязкаў у адносінах адно да аднаго.

216. *Ніякая ўлада не можа адмяніць натуральнае права на сужэнства ці змяніць яго характар або мэту. Сужэнства мае ўласцівыя яму першапачатковыя і пастаянныя рысы.* Нягледзячы на шматлікія змены, што адбываліся на працягу стагоддзяў у розных культурах, грамадскіх структурах і духоўных настроях, усім культурам уласціва пэўнае ўсведамленне годнасці сужэнскага саюзу, хаця і не ўсюды яна выяўляецца

⁴⁷³ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 48.

⁴⁷⁴ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 48.

⁴⁷⁵ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1603.

⁴⁷⁶ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 48.

⁴⁷⁷ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1639.

з аднолькавай выразнасцю⁴⁷⁸. Трэба шанаваць гэтую годнасць разам з уласцівымі ёй рысамі, і абараняць ад кожнай спробы сказаць яе. Грамадства не можа распараджацца сужэнскім саюзам, пры заключэнні якога абодва сужэнцы абяцаюць адно аднаму вернасць, дапамогу і прыняцце дзяцей, але мае права ўпарадкоўваць яго грамадзянскія вынікі.

217. *Характэрнымі рысамі сужэнства з'яўляюцца: цэласнасць*, праз якую сужэнцы аддаюць сябе ўзаемна ва ўсіх аспектах асобы, фізічных і духоўных; *адзінства*, якое робіць іх «адным целам» (Быц 2, 24); *непарыўнасць і вернасць*, якія вынікаюць з іх узаемнага дару; *пладавітасць*, на якую адкрываецца гэты ўзаемны дар⁴⁷⁹. Мудры Божы намер у адносінах да сужэнства, даступны чалавечаму розуму нягледзячы на цяжкасці, якія вынікаюць з жорсткасці сэрца (пар. Мц 19, 8; Мк 10, 5), не можа быць ацэнены толькі ў святле фактычных паводзін і канкрэтных сітуацый, якія ад яго адыходзяць. Радыкальным адмаўленнем першапачатковага Богага намеру з'яўляецца *палігамія*, «паколькі яна прырэчыць роўнай асабістай годнасці мужчыны і жанчыны, якія аддаюцца ўзаемна ў поўнай любові, адзінай і выключнай»⁴⁸⁰.

218. *Сужэнства ў сваёй «аб'ектыўнай» праўдзе прызначана для нараджэння і выхавання дзяцей*⁴⁸¹. Сужэнскае адзінства дазваляе ў паўнаце перажываць той шчыры ўзаемны дар, плёнам якога з'яўляюцца дзеці, якія ў сваю чаргу з'яўляюцца дарам для бацькоў, усёй сям'і і ўсяго грамадства⁴⁸². *Але сужэнства было ўстаноўлена не толькі з мэтай нараджэння дзяцей*⁴⁸³. Непарыўны характар сужэнства і яго каштоўнасць як супольнасці застаюцца нават тады, калі дзеці, якіх горача жа-

⁴⁷⁸ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1603.

⁴⁷⁹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 13: AAS 74 (1982) 93-96.
⁴⁸⁰ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 19: AAS 74 (1982) 102.

⁴⁸¹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 48, 50.

⁴⁸² Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. alle famiglie *Gratissimam sane*, 11: AAS 86 (1994) 883-886.

⁴⁸³ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 50.

даюць, не ўвенчаваюць сваім з'яўленнем сямейнае жыццё. У гэтым выпадку сужэнцы «могуць праявіць сваю велікадушнасць, усынавіўшы пакінутых дзяцей або аказваючы неабходную дапамогу іншым людзям»⁴⁸⁴.

б) Сакрамэнт сужэнства

219. *Першапачатковая чалавечая рэальнасць сужэнства перажываецца ахрышчанымі паводле ўстанавлення Хрыста ў звышпрыроднай форме сакрамэнту, які з'яўляецца знакам і інструментам ласкі. У гісторыі збаўлення пастаянна разглядаецца тэма сужэнскага завету як выразнае адлюстраванне супольнасці ў любові паміж Богам і людзьмі і як сімвалічны ключ, які дапамагае зразумець этапы вялікага завету паміж Богам і Яго народам*⁴⁸⁵. Цэнтрам аб'яўлення Божай любові з'яўляецца дар, які Бог перадае чалавецтву ў асобе свайго Сына Езуса Хрыста, Жаніха, «які любіць чалавецтва і дорыць яму сябе як Збаўца, яднаючы яго з сабой як сваё цела. Ён адкрывае першапачатковую праўду пра сужэнства, пра тое, што было “спачатку” (пар. Быц 2, 24; Мц 19, 5), і, вызваляючы чалавека ад жорсткасці сэрца, робіць яго здольным поўнасцю ажыццявіць гэтую праўду»⁴⁸⁶. З сужэнскай любові Хрыста да Касцёла, якая выяўляе сваю паўнату ў ахвяры, што адбылася на Крыжы, выплывае сакрамэнтальны характар сужэнства і ласка, якая робіць падобнай любоў сужэнцаў да

⁴⁸⁴ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2379.

⁴⁸⁵ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 12: AAS 74 (1982) 93: «Галоўная навіна Аб'яўлення: “Бог любіць свой народ”, перадаецца жывымі і канкрэтнымі словамі, праз якія мужчына і жанчына выражаюць сваё каханне як муж і жонка. Вузел іх любові становіцца вобразам і знакам Завету, які злучае Бога з Яго народам» (пар. напр., *Ос* 2, 21; *Ер* 3, 6-13; *Іс* 54). Гэты самы грэх, які можа знішчыць сужэнскі саюз, становіцца вобразам нявернасці народу ў адносінах да самога Бога. Ідалапаклонства з'яўляецца распустай (пар. *Эзх* 16, 25), нявернасць — гэта чужалюства, непаслухмянасць закону — гэта адкідванне сужэнскай любові Пана. Але нявернасць Ізраэля не знішчае адвечнай вернасці Пана, а таму Божая любоў, заўсёды верная, становіцца прыкладам вернай любові, якая павінна яднаць мужа і жонку» (пар. *Ос* 3).

⁴⁸⁶ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 13: AAS 74 (1982) 93-94.

любаві Хрыста да Касцёла. Сужэнства як сакрамэнт з'яўляецца саюзам мужчыны і жанчыны ў любові⁴⁸⁷.

220. *Сакрамэнт сужэнства прымае чалавечую рэальнасць сужэнскай любові ва ўсім, што маецца тут на ўвазе, «робіць здольнымі і абавязвае хрысціянскіх сужэнцаў і бацькоў весці жыццё, адпаведнае пакліканню свецкіх людзей, гэта значыць да таго, каб “шукаць Божае Валадарства, займаючыся свецкімі справамі і кіруючы імі згодна з Божым намерам”»⁴⁸⁸. Хрысціянская сям'я, глыбока з'яднаная з Касцёлам праз пасрэдніцтва сакрамэнтальнага саюзу, які ператварае яе ў *хатні* або *малы Касцёл*, «паклікана <...> быць для свету знакам еднасці і такім чынам ажыццяўляць сваю прарочую ролю, даючы сведчанне пра Валадарства і Хрыстовы спакой, да якога імкнецца ўвесь сусвет»⁴⁸⁹.*

Сужэнская любоў, якая выплывае з Хрыстовай любові, дадзенай праз сакрамэнт, робіць хрысціянскіх сужэнцаў сведкамі новага грамадскага парадку, які чэрпае натхненне з Евангелля і з Пасхальнай таямніцы. Натуральнае вымярэнне гэтай любові пастаянна ачышчаецца, умацоўваецца і ўзвышаецца сакрамэнтальнай ласкай. Такім чынам хрысціянскія сужэнцы не толькі дапамагаюць адно аднаму на шляху да святасці, але і становяцца знакам і прыладаю любові Хрыста ў свеце. Яны сваім жыццём пакліканы да таго, каб быць сведкамі і веснікамі рэлігійнай сутнасці сужэнства, якую сучаснае грамадства прызнае з усё большай цяжкасцю, асабліва, калі прымае рэлігійныя погляды на саму натуральную падставу інстытута сужэнства.

⁴⁸⁷ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 48.

⁴⁸⁸ CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Lumen gentium*, 31; пар. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 47: AAS 74 (1982) 139.

⁴⁸⁹ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 48: AAS 74 (1982) 140; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1656-1657. 2204.

III. САЦЫЯЛЬНАЯ СУБ'ЕКТЫЎНАСЦЬ СЯМ'І

а) Любоў і фарміраванне супольнасці асоб

221. *Сям'я ўяўляе сабой прастору адносін, якія вельмі неабходны ва ўсё больш індывідуалісцкім грамадстве. У гэтай прасторы можа развівацца сапраўдная супольнасць асоб⁴⁹⁰ дзякуючы пастаяннаму дынамізму любові, якая з'яўляецца асноўным вымярэннем чалавечага вопыту і ў сям'і мае сваё найбольш прывіляванае месца.* «Менавіта любоў садзейнічае таму, што чалавек рэалізуецца праз бескарыслівы дар сябе, бо любоў — гэта даванне і прыманне таго, чаго нельга ні купіць, ні прадаць, а што можна толькі свабодна дарыць адно аднаму»⁴⁹¹.

Дзякуючы любові, якая з'яўляецца істотнай рэальнасцю для вызначэння сужэнства і сям'і, кожны чалавек — мужчына і жанчына — атрымлівае прызнанне, прыняцце і шанаванне сваёй годнасці. З любові нараджаюцца адносіны, якія маюць рысу бескарыслівасці, якая, «паважаючы і падтрымліваючы ва ўсіх асабістую годнасць як адзіную каштоўнасць, становіцца сардэчным прыняццем, сустрэчай і дыялогам, бескарыслівай гатоўнасцю дапамагаць, шчодрым служэннем і глыбокай салідарнасцю»⁴⁹². Існаванне сем'яў, якія жывуць у гэтым духу, раскрывае недахопы і супярэчлівасці грамадства, якое кіруецца пераважна, калі не выключна, крытэрыямі эфектыўнасці і функцыянальнасці. Сям'я, сплятаючы кожны дзень сетку міжасабовых адносін, унутраных і знешніх, «становіцца першай і нязменнай школай сацыяльнасці, прыкладам і стымулам для больш шырокіх грамадскіх адносін у духу павагі, справядлівасці, дыялогу і любові»⁴⁹³.

222. *Любоў адлюстроўваецца таксама ў клопаце пра пажылых людзей, якія жывуць у сям'і. Іх прысутнасць можа быць вельмі каштоўнай.* Яны з'яўляюцца прыкладам адзінства па-

⁴⁹⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 18: AAS 74 (1982) 100-101.

⁴⁹¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. alle famiglie *Gratissimam sane*, 11: AAS 86 (1994) 883.

⁴⁹² GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 43: AAS 74 (1982) 134.

⁴⁹³ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 43: AAS 74 (1982) 134.

каленняў, важнай крыніцай дабрабыту сям’і і ўсяго грамадства. «Могучь не толькі сведчыць, што існуюць пэўныя аспекты жыцця, як, напрыклад, чалавечыя і культурныя, маральныя і сацыяльныя каштоўнасці, якіх нельга апісаць эканамічнымі тэрмінамі або тэрмінамі функцыянальнасці. Старэйшыя людзі могуць паспяхова працаваць і браць на сябе адказнасць. Урэшце, гаворка ідзе не толькі пра тое, каб штосьці зрабіць для іх, але каб успрымаць іх як адказных супрацоўнікаў, як удзельнікаў у ажыццяўленні сумесных праектаў на этапах іх планавання, абмеркавання і выканання»⁴⁹⁴. Як кажа Святое Пісанне: «Нават у старасці яны будуць пладавітыя» (Пс 92 [91], 15). Размовы з пажылымі людзьмі — гэта важная школа жыцця. Яны здольны перадаваць каштоўнасці і традыцыі і дапамагаць маладым у іх развіцці, каб яны такім чынам навучыліся імкнуцца не толькі да ўласнага дабрабыту, але і да дабрабыту іншых. Калі пажылыя людзі церпяць і залежаць ад іншых, то яны патрабуюць не толькі медыцынскай дапамогі і адпаведнай апекі, але перш за ўсё любові.

223. *Чалавек створаны для любові, таму без любові жыць не можа.* Калі любоў выяўляецца як поўны дар дзвюх асоб, якія дапаўняюць адна адну, то яна не можа быць зведзена толькі да эмоцый, пачуццяў ні, тым больш, толькі да яе сэксуальнага праяўлення. Грамадства, якое ўсё больш настойліва імкнецца зрабіць перажыванне любові і сэксуальнасці адносным і банальным, узвышае эфімерныя аспекты жыцця і замоўчвае асноўныя каштоўнасці. Як ніколі актуальнай становіцца неабходнасць абвясчаць і сведчыць, што *сапраўдная* сужэнская любоў і сэксуальнасць існуюць там, дзе асобы прыносяць сябе ў дар, цалкам і поўнасьцю, у *адзінстве і вернасці*⁴⁹⁵. Гэтая праўда, крыніца радасці, надзеі і жыцця, застаецца неспасціг-

⁴⁹⁴ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio alla Seconda Assemblea Mondiale sull'Invecchiamento* (3 aprile 2002): AAS 94 (2002) 582; пар. ён жа, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 27: AAS 74 (1982) 113-114.

⁴⁹⁵ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 48; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1644-1651.

нутай і недасяжнай, пакуль людзі звязаны рамкамі рэлятывізму і скептыцызму.

224. *Перад абліччам тэорый, якія разглядаюць тоеснасць полу толькі як культурны і грамадскі твор, які паходзіць ад узаемадзеяння супольнасці і асобы, адыходзячы ад асабістай сэксуальнай тоеснасці і зусім не ўлічваючы сапраўднага значэння сэксуальнасці, Касцёл не стыіцца ў абвешчэнні свайго вучэння. «Кожны чалавек, мужчына ці жанчына, пакліканы прызнаць і прыняць сваю сэксуальную тоеснасць. Фізічнае, маральнае і духоўнае адрозненне і ўзаемадапаўняльнасць служаць на карысць сужэнству і развіццю сямейнага жыцця. Гармонія сужэнскага саюзу і грамадства залежыць часткова ад таго, як мужчына і жанчына ўспрымаюць сваю ўзаемадапаўняльнасць, узаемныя патрэбы і падтрымку»⁴⁹⁶. Зыходзячы з гэтай перспектывы неабходна спалучаць станоўчы закон з натуральным законам, паводле якога сэксуальнай тоеснасцю нельга распадраджацца адвольна, паколькі яна з'яўляецца аб'ектыўнай умовай фарміравання мужчыны і жанчыны ў сужэнстве.*

225. *Прырода сужэнскай любові патрабуе трываласці сужэнскіх адносін, якія павінны быць непарыўнымі. Адсутнасць гэтых умоў прыносіць шкоду стасункам выключнай і цэласнай любові, якія ўласцівы сужэнскаму саюзу, моцныя цярпенні дзецям, шкодзіць грамадскім адносінам.*

Трываласць і непарыўнасць сужэнскага саюзу не павінны залежаць толькі ад добрага намеру і абавязкаў асобных зацікаўленых людзей. Адказнасць, якая звязана з аховай і падтрымкай сям'і як асноўнага натуральнага інстытута, з улікам жыццёва важных для яе і неад'емных аспектаў, больш датычыць усяго грамадства. Неабходнасць надання сужэнству інстытуцыйнага характару на аснове публічнага сацыяльна і юрыдычна прызнанага акту вынікае з асноўных патрабаванняў сацыяльнай прыроды.

⁴⁹⁶ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2333.

Увядзенне разводу ў грамадзянскае заканадаўства ўмацавала рэальніцкі погляд на сужэнскі саюз і пасадзейнічала ўзнікненню «сапраўднай грамадскай хваробы»⁴⁹⁷ ў шырокіх маштабах. Сужэнствы, якія захоўваюць і развіваюць каштоўнасць трываласці і непарыўнасці, «ажыццяўляюць <...>, пакорліва і адважна, давераную ім задачу: быць у свеце “знакам”, маленькім, але каштоўным, які часам выпрацоўваецца спакусамі, але заўсёды аднаўляецца. Гэта знак той нястомнай вернасці, з якой Бог і Езус Хрыстус любяць усіх людзей і кожнага чалавека»⁴⁹⁸.

226. *Касцёл не пакідае тых, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз. Касцёл моліцца за іх, падбадзёрвае ў духоўных цяжкасцях, з якімі яны сустракаюцца, і падтрымлівае ў веры і надзеі.* Са свайго боку гэтыя людзі, як ахрышчаныя асобы, могуць і нават павінны ўдзельнічаць у жыцці Касцёла. Ён заахвочвае іх слухаць Богае слова, удзельнічаць у святой Імшы, быць вытрывалымі ў малітвах, развіваць справы міласэрнасці і ініцыятывы супольнасці дзеля ўмацавання справядлівасці і спакою, выхоўваць дзяцей у веры, духоўна развіваць і здзяйсняць справы пакаяння, каб такім чынам з дня ў дзень выпрошваць Божую ласку.

Паяднанне ў сакрамэнце пакаяння, які адкрывае шлях да сакрамэнту Эўхарыстыі, можа быць даступна толькі тым, хто раскаяўся і шчыра хоча весці жыццё, якое не будзе супярэчыць непарыўнасці сужэнства⁴⁹⁹.

Паступаючы такім чынам, Касцёл вызнае сваю вернасць Хрысту і Яго праўдзе і ў той жа час па-мацярынску адносіцца да гэтых сваіх дзяцей, асабліва да тых, каго, не па іх віне, пакінулі законныя муж ці жонка. Касцёл цвёрда верыць, што на-

⁴⁹⁷ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2385; пар. таксама 1650-1651. 2384.

⁴⁹⁸ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 20: AAS 74 (1982) 104.

⁴⁹⁹ Належная павага да сакрамэнту сужэнства, да мужа і жонкі і да іх родных, а таксама да супольнасці вернікаў забараняе кожнаму пастыру з якога-небудзь матыву або па якой-небудзь прычыне, нават пастырскай, ажыццяўляць над разведзенымі, якія заключаюць паўторнае сужэнства, якія-небудзь цырымоніі. Пар. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 20: AAS 74 (1982) 104.

ват тья, хто адышоў ад Божай заповедзі і да гэтай пары жыве ў такім стане, могуць атрымаць ад Бога ласку навяртання і збаўлення, калі будуць трываць у малітве, пакаянні і любові⁵⁰⁰.

227. *Свабодныя саюзы, лічба якіх значна расце, засноўваюцца на няправільнай канцэпцыі свабоды выбару ў некаторых людзей⁵⁰¹ і на выключна ўласніцкай канцэпцыі сужэнства і сям'і.* Сужэнства не з'яўляецца звычайнай дамовай аб сумесным жыцці, але сувяззю, якая мае грамадскае вымярэнне, непаўторнае ў адносінах да іншых, паколькі сям'я, якая клапаціцца пра дзяцей і іх выхаванне, з'яўляецца першым і асноўным інструментам, які садзейнічае інтэгральнаму развіццю кожнай асобы і яе актыўнаму ўключэнню ў грамадскае жыццё.

Заканадаўчая роўнасць сям'і і свабодных саюзаў азначала б прыніжэнне мадэлі сям'і, бо яе нельга ажыццявіць у межах нетрывалых адносін⁵⁰², а толькі ў пастаянным саюзе, які бярэ пачатак у сужэнстве, г. зн. у дамове паміж мужчынам і жанчынай, заснаванай на ўзаемным і свабодным выбары, які мае на ўвазе поўную сужэнскую супольнасць, скіраваную на нараджэнне дзяцей.

228. *Асаблівай праблемай, звязанай са свабоднымі саюзамі, з'яўляецца патрабаванне юрыдычнага прызнання гомасэксуальных саюзаў.* Гэтая праблема ўсё часцей становіцца прадметам грамадскіх дыскусій. Толькі антрапалогія, якая адпавядае поўнай праўдзе пра чалавека, можа правільна вырашыць праблему, якая мае розныя аспекты як у грамадстве, так і ў Касцёле⁵⁰³. У святле гэтай антрапалогіі выразна бачна, «наколькі недарэчна патрабаваць узаконьвання “сужэнскага” саюзу паміж людзьмі аднаго полу. Гэтаму прырэчыць у пер-

⁵⁰⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 77. 84: AAS 74 (1982) 175-178. 184-186.

⁵⁰¹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. alle famiglie *Gratissimam sane*, 14: AAS 86 (1994) 893-896; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2390.

⁵⁰² Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2390.

⁵⁰³ Пар. CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Lett. *La cura pastorale delle persone omosessuali* (1° ottobre 1986), 1-2: AAS 79 (1987) 543-544.

шую чаргу аб'ектыўная няздольнасць такога саюзу да пладавітасці, якая засноўваецца на перадачы жыцця ў адпаведнасці з намерам, упісаным Богам у самую сутнасць чалавека. Акрамя гэтага, перашкодай з'яўляецца адсутнасць умоў для такога міжасабовага дапаўнення, якое Стварыцель устанавіў паміж мужчынам і жанчынай як на фізічна-біялагічным, так пераважна і на псіхалагічным узроўні. Толькі ў саюзе паміж двюма асобамі рознага полу чалавек можа дасягнуць дасканаласці праз спалучэнне адзінства і ўзаемнага псіхафізічнага дапаўнення»⁵⁰⁴.

*Годнасць чалавека з гомасэксуальнай арыентацыяй неабходна ў поўнай меры шанавець*⁵⁰⁵; *такога чалавека трэба захочваць трымацца Божлага намеру з асаблівым імкненнем жыць у чыстасці*⁵⁰⁶. Належная павага да такой асобы не азначае імкнення ўзаконіць паводзіны, якія не адпавядаюць маральнаму закону, і тым больш прызнаваць права на сужэнства паміж людзьмі аднаго полу з наданнем такому саюзу роўнасці з сям'ёй⁵⁰⁷. «Калі з юрыдычнага пункту гледжання саюз паміж двюма асобамі рознага полу будзе лічыцца толькі адным з магчымых варыянтаў, то канцэпцыя сужэнства радыкальна зменіцца, што прынясе сур'ёзную шкоду агульнаму дабру. Аб'яўляючы гомасэксуальны саюз юрыдычна аналагічным сужэнству і сям'і, дзяржава чыніць самавольства, дзейнічае насуперак сваім абавязкам»⁵⁰⁸.

⁵⁰⁴ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Tribunale della Rota Romana* (21 gennaio 1999), 5: AAS 91 (1999) 625.

⁵⁰⁵ Пап. CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Alcune considerazioni concernenti la risposta alle proposte di legge sulla non discriminazione delle persone omosessuali* (23 luglio 1992); *L'Osservatore Romano*, 24 luglio 1992, p. 4; таксама, Dich. *Persona humana* (29 dicembre 1975), 8: AAS 68 (1976) 84-85.

⁵⁰⁶ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2357-2359.

⁵⁰⁷ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai Vescovi spagnoli in visita ad limina* (19 febbraio 1998), 4: AAS 90 (1998) 809-810; PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA, *Famiglia, matrimonio e «unioni di fatto»* (26 luglio 2000), 23, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2000, pp. 42-44; CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Considerazioni circa i progetti di riconoscimento legale delle unioni tra persone omosessuali* (3 giugno 2003), Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2003.

⁵⁰⁸ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Considerazioni circa i progetti di riconoscimento legale delle unioni tra persone omosessuali* (3 giugno 2003), 8, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2003, p. 9.

229. *Трываласць сямейнага ядра з'яўляецца галоўным сродкам, які вызначае якасць сумеснага жыцця ў грамадстве, таму грамадзянская супольнасць не можа заставацца абыхакавай да разбуральных тэндэнцый, якія знішчаюць яго падставы.* Калі заканадаўства можа часам цярапець маральна недапушчальныя паводзіны⁵⁰⁹, *то ніколі не павінна слабнуць усведамленне таго, што манагамнае непарыўнае сужэнства — гэта адзіная прайздзівая форма сям'і.* Таму неабходна, каб грамадзянскія ўлады «супрацьстаялі ўсім тэндэнцыям, якія разбэшчваюць грамадства і прыносяць шкоду годнасці, бяспецы і дабрабыту асобных грамадзян, і зрабілі ўсё, каб грамадская думка ўлічвала ўсю важнасць інстытута сужэнства і сям'і»⁵¹⁰.

Хрысціянская супольнасць і ўсе, хто даражыць дабром грамадства, абавязаны зноў і зноў сцвярджаць, што «сям'я ўяўляе сабой штосьці большае, чым толькі юрыдычную, грамадскую і эканамічную адзінку. Сям'я — гэта супольнасць любові і салідарнасці, якая унікальным чынам прыстасавана выкладаць і перадаваць культурныя, этычныя, грамадскія, духоўныя і рэлігійныя каштоўнасці, неабходныя для развіцця і дабрабыту яе членаў і грамадства»⁵¹¹.

б) Сям'я — санктуарый жыцця

230. *Сужэнская любоў па сваёй прыродзе адкрыта на прыняцце жыцця*⁵¹². Задача пракрэацыі найлепш раскрывае годнасць чалавека, які пакліканы стаць выразнікам дабрыні і пладавітасці, якія паходзяць ад Бога. «Чалавечае бацькоўства і мацярынства, хаця *біялагічна падобнае* да бацькоўства і мацярынства іншых стварэнняў у прыродзе, мае, аднак,

⁵⁰⁹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 71; SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, I-II, q. 96, a. 2 («Utrum ad legem humanam pertineat omnia vitia cohibere»); Ed. Leon. 7, 181.

⁵¹⁰ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 81: AAS 74 (1982) 183.

⁵¹¹ SANTA SEDE, *Carta dei diritti della famiglia*, Preambolo, E, Tipografia Poliglotta Vaticana, Città del Vaticano 1983, p. 6.

⁵¹² Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1652.

істотнае і выключнае *Божае “падабенства”*. На гэтым падабенстве грунтуецца сям’я, зразуметая як супольнасць жыцця людзей, як супольнасць асоб, аб’яднаных у любові (*communitio personarum*)»⁵¹³.

Нараджэнне дзяцей адлюстроўвае грамадскую суб’ектыўнасць сям’і і актывізуе дынаміку любові і салідарнасці паміж пакаленнямі, на якой засноўваецца грамадства. Трэба нанова адкрыць грамадскую каштоўнасць той *часціцы* агульнага добра, якую мае ў сабе кожны новы чалавек: кожнае дзіця — гэта «дар для братоў, сясцёр, бацькоў, для ўсёй сям’і. Яго жыццё становіцца дарам для саміх даўцаў жыцця, якія абавязкова адчуюць прысутнасць дзіцяці, яго ўдзел у іх жыцці, яго ўклад у іх агульнае дабро і ў агульнае дабро сямейнай супольнасці»⁵¹⁴.

231. *Сям’я, заснаваная на сужэнстве, — гэта сапраўдны сацыяльны жыцця, «месца, дзе жыццё, дар Божы, можна прыняць належным чынам і абараніць ад мноства нападаў, дзе жыццё можа развівацца згодна з патрабаваннямі сапраўднага чалавечага ўзрастання»*⁵¹⁵. Вызначальнай і незаменнай з’яўляецца роля сям’і ў стварэнні і развіцці культуры жыцця⁵¹⁶, як супрацьлегласць пашырэнню «разбуральнай “анты-цывілізацыі”, аб якой сёння сведчаць шматлікія тэндэнцыі і фактычныя сітуацыі»⁵¹⁷.

Хрысціянскія сем’і ў сакрамэнце сужэнства атрымалі асаблівую місію быць сведкамі і вестунамі Евангелля жыцця. Гэты абавязак у грамадстве атрымлівае каштоўнасць сапраўднага і мужага прарочага служэння. Менавіта таму «служэнне *Евангеллю жыцця* грунтуецца і на тым, што сем’і, пераважна праз згуртаванне ў адпаведныя арганізацыі, імкнуцца так уздзеінічаць на заканадаўства і на дзяржаўныя ўстановы,

⁵¹³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. alle famiglie *Gratissimam sane*, 6: AAS 86 (1994) 874; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2366.

⁵¹⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. alle famiglie *Gratissimam sane*, 11: AAS 86 (1994) 884.

⁵¹⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 39: AAS 83 (1991) 842.

⁵¹⁶ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 92.

⁵¹⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. alle famiglie *Gratissimam sane*, 13: AAS 86 (1994) 891.

каб яны ніякім чынам не парушалі права на жыццё ад зачацця да натуральнай смерці, але ахоўвалі і ўмацоўвалі яго»⁵¹⁸.

232. *Сям'я ўносіць істотны ўклад у сацыяльнае дабро праз адказнае бацькоўства і мацярынства, якія з'яўляюцца характэрнымі формамі асаблівага ўдзелу мужа і жонкі ў творчай справе Бога*⁵¹⁹. Сур'ёзнасць такой адказнасці не можа служыць апраўданнем для эгаістычнай закрытасці, але павінна кіраваць выбарам мужа і жонкі, схіляючы іх да шчодрага прыняцця жыцця. «З улікам фізічных, эканамічных, псіхалагічных і сацыяльных умоў адказнае бацькоўства ажыццяўляецца як праз узважаны і шчодры намер павялічыць сям'ю, так і праз рашэнне, прынятае на падставе сур'ёзных прычын і пры захаванні маральнага закону, устрымацца ад новага нараджэння часова ці нават на працягу нявызначанага тэрміну»⁵²⁰. Матывы, якімі павінны кіравацца сужэнцы ў адказным ажыццяўленні бацькоўства і мацярынства, знаходзяцца ў поўным прызнанні ўласных абавязкаў перад Богам, сабою, сям'ёй і грамадствам згодна з правільнай іерархіяй каштоўнасцяў.

233. *Што датычыць «сродкаў» для ажыццяўлення адказнага нараджэння дзяцей, то трэба перш за ўсё адкінуць як маральна незаконныя стэрылізацыю і аборт*⁵²¹. У прыватнасці, аборт уяўляе сабой жаклівае злачынства і асабліва сур'ёзнае парушэнне маральнага парадку⁵²². Гэта далёка не права, а сумная з'ява, якая значна садзейнічае пашырэнню менталітэту, скіраванаму супраць жыцця, і сур'ёзна пагражае справядлівому і дэмакратычнаму суіснаванню людзей у грамадстве⁵²³.

⁵¹⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 93.

⁵¹⁹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 50; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2367.

⁵²⁰ PAOLO VI, Lett. enc. *Humanae vitae*, 10: AAS 60 (1968) 487; пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 50.

⁵²¹ Пар. PAOLO VI, Lett. enc. *Humanae vitae*, 14: AAS 60 (1968) 490-491.

⁵²² Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 51; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2271-2272; GIOVANNI PAOLO II, Lett. alle famiglie *Gratissimam sane*, 21: AAS 86 (1994) 919-920; ён жа, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 58. 59. 61-62.

⁵²³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. alle famiglie *Gratissimam sane*, 21: AAS 86 (1994) 919-920; ён жа, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 72. 101; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2273.

Таксама нельга выкарыстоўваць розныя кантрацэптыўныя сродкі⁵²⁴. Такая пастава грунтуецца на правільным і цэласным успрыняцці асобы і сэксуальнасці чалавека⁵²⁵ і з'яўляецца маральным заклікам у абарону сапраўднага развіцця народаў⁵²⁶. Гэтыя ж самыя антрапалагічныя прычыны апраўдваюць як дапушчальнае перыядычнае ўстрыманне ў перыяды плоднасці⁵²⁷. Адмовіцца ад кантрацэпцыі і звярнуцца да натуральных метадаў рэгулявання нараджальнасці азначае зрабіць выбар: будаваць міжасабовыя адносіны паміж сужэнцамі на ўзаемнай павазе і поўным прыняцці, што становіцца ўплывае і на гуманізацыю грамадскага парадку.

234. *Рашэнне аб інтэрвале паміж нараджэннем дзяцей і іх колькасцю ў сям'і належыць прымаць толькі сужэнцам.* Гэта адно з іх неад'емных правоў перад Богам, улічваючы абавязкі ў адносінах да саміх сябе, да ўжо народжаных дзяцей, да сям'і і грамадства⁵²⁸. Грамадзянскія ўлады, умешваючыся ў сферу кампетэнцыі сужэнцаў дзеля пашырэння неабходнай інфармацыі і прыняцця адпаведных мер у дэмаграфічнай галіне, павінны захоўваць павагу да асоб і да свабоды сужэнскіх саюзаў. Такое ўмяшанне ні ў якім выпадку не можа замяняць рашэнні мужа і жонкі⁵²⁹; розныя арганізацыі, якія працуюць у гэтым сектары, увогуле не павінны рабіць выбар замест іх.

Маральнага асуджэння заслугоўваюць як замах на годнасць асобы і сям'і ўсе праграмы эканамічнай дапамогі, скіраваныя на фінансаванне кампаній па стэрылізацыі і распаў-

⁵²⁴ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 51; PAOLO VI, Lett. enc. *Humanae vitae*, 14: AAS 60 (1968) 490-491; GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 32: AAS 74 (1982) 118-120; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2370; PIO XI, Lett. enc. *Casti connubii*: AAS 22 (1930), 559-561.

⁵²⁵ Пап. PAOLO VI, Lett. enc. *Humanae vitae*, 7: AAS 60 (1968) 485; GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 32: AAS 74 (1982) 118-120.

⁵²⁶ Пап. PAOLO VI, Lett. enc. *Humanae vitae*, 17: AAS 60 (1968) 493-494.

⁵²⁷ Пап. PAOLO VI, Lett. enc. *Humanae vitae*, 16: AAS 60 (1968) 491-492; GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 32: AAS 74 (1982) 118-120; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2370.

⁵²⁸ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 50; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2368; PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 37: AAS 59 (1967) 275-276.

⁵²⁹ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2372.

сроджванні кантрацэптыўных сродкаў ці падпарадкаваныя прыняццю такіх кампаній. Вырашэнне пытанняў, звязаных з дэмаграфічным ростам, павінна адбывацца пры захаванні павагі як да сэксуальнай, так і да грамадскай маралі, садзейнічаючы ўмацаванню справядлівасці і сапраўднай салідарнасці, каб паўсюдна абараняць годнасць жыцця, пачынаючы з эканамічных, грамадскіх і культурных умоў.

235. Жаданне мацярынства і бацькоўства не азначае, што хтосьці мае «права на дзіця». Наадварот, відавочна, што валодае правамі дзіця, якое павінна нарадзіцца. Яму павінны быць гарантаваны аптымальныя ўмовы для жыцця ў стабільнай сям'і, заснаванай на сужэнстве і на ўзаемадапаўняльнасці двух людзей — бацькі і маці⁵³⁰. Хуткае развіццё даследчай дзейнасці і выкарыстанне яе дасягненняў у сферы рэпрадукцыі ставіць перад людзьмі новыя і далікатныя пытанні, якія маюць адносіны да грамадства і нормаў, што рэгулююць суіснаванне людзей.

Трэба адзначыць, што маральна недапушчальныя ўсе рэпрадукцыйныя метады: донарства спермы ці яйцаклеткі, сурогатнае мацярынства, гетэралагічнае штучнае апладненне, якія прадугледжваюць выкарыстанне ўлоння іншай жанчыны ці гамет, якія належаць чужым асобам, што парушае права дзіцяці нарадзіцца ад аднаго бацькі і адной маці, якія з'яўляюцца такімі як з біялагічнага, так і з юрыдычнага пункту гледжання. Недапушчальны метады, якія праз выкарыстанне лабараторных сродкаў, — такіх, як гамалагічнае штучнае асямяненне і апладненне, — аддзяляюць сужэнскі акт ад пракрэацыі. Атрымліваецца, што дзіця з'яўляецца на свет як вынік тэхнічнага акту, а не як натуральны плод чалавечага дзеяння, у якім сужэнцы поўнасцю і цалкам аддаюць сябе адно аднаму⁵³¹. Не выкарыстоўваць розныя формы г. зв. *дапамогі ў пракрэацыі*, якія замяняюць сужэнскі акт, — значыць пава-

⁵³⁰ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2378.

⁵³¹ Пап. CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Donum vitae*, II, 2. 3. 5: AAS 80 (1988) 88-89. 92-94; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2376-2377.

жаць як у бацьках, так і ў дзецях, якіх бацькі жадаюць нарадзіць на свет, годнасць чалавечай асобы⁵³². У той жа час дапускаюцца сродкі, якія садзейнічаюць ажыццяўленню су-жэнскага акту або дасягненню яго вынікаў⁵³³.

236. *Асаблівае грамадскае і культурнае значэнне мае, з прычыны шматлікіх і сур'ёзных маральных вынікаў, тэма кланавання чалавека. Сам гэты тэрмін азначае ў агульным сэнсе ўзнаўленне біялагічнай істоты, генетычна тоеснай арганізму, ад якога яна паходзіць.* У навуковай думцы і ў эксперыментальнай практыцы гэтая тэма набыла розныя значэнні, якія схіляюць у сваю чаргу да розных з тэхнічнага пункту гледжання працэдур, а таксама да розных мэт. Маецца на ўвазе звычайнае *памнажэнне* клетак ці фрагментаў ДНК у лабараторных умовах. Але сёння пад кланаваннем разумеюць у першую чаргу рэпрадукцыю пры дапамозе працэдур, адрозных ад натуральнага апладнення, індывідуумаў на эмбрыянальнай стадыі, якія генетычна тоесны індывідууму, ад якога яны паходзяць. Такі тып кланавання можа быць скіраваны на рэпрадукцыю чалавечых эмбрыёнаў або мець г. зв. *тэрапейтычную* мэту: выкарыстанне такіх эмбрыёнаў для навуковых даследаванняў ці, больш дакладна, для атрымання стваловых клетак.

З этычнага пункту гледжання простае *памнажэнне* нармальных клетак ці фрагментаў ДНК не выклікае асаблівых этычных праблем. Зусім іншую ацэнку дае Настаўніцкі Інстытут Касцёла кланаванню. Кланаванне супярэчыць годнасці нараджэння дзяцей, таму што гэта бясполая, асексуальная рэпрадукцыя, якая цалкам выключае акт асабістага кахання паміж мужам і жонкай⁵³⁴. Па-другое, гэты тып рэпрадукцыі мае на ўвазе татальнае панаванне над узноўленым індывіду-

⁵³² Пап. CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Donum vitae*, II, 7: AAS 80 (1988) 95-96.

⁵³³ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2375.

⁵³⁴ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Pontificia Accademia per la Vita* (21 febbraio 2004), 2: AAS 96 (2004) 418.

умам з боку таго, хто яго рэпрадукуе⁵³⁵. Той факт, што кланаванне мяркуецца ажыццяўляць для рэпрадукцыі эмбрыёнаў, з якіх можна будзе браць клеткі для выкарыстання з мэтай лячэння, не змяншае маральнай цяжкасці гэтай праблемы, таму што дзеля атрымання клетак эмбрыён трэба спачатку вырабіць, а потым знішчыць⁵³⁶.

237. *Бацькі, як слугі жыцця, ніколі не павінны забываць, што духоўнаму вымярэнню нараджэння дзяцей трэба ўдзяляць больш увагі, чым якому-небудзь іншаму аспекту.* «Бацькоўства і мацярынства ўяўляюць абавязак не толькі фізічнай, але і духоўнай прыроды, бо менавіта праз бацькоўства і мацярынства праходзіць генеалогія чалавека, якая мае свой вечны пачатак у Богу і да Яго павінна весці»⁵³⁷. Прымаючы чалавечае жыццё ў цэласнасці яго фізічных і духоўных вымярэнняў, сем'і спрыяюць «связі пакаленняў» і ўносяць такім чынам істотны і незаменны ўклад у развіццё грамадства. Таму «сям'я мае права атрымліваць дапамогу ад грамадства, паколькі размова ідзе пра яе задачы, якія датычаць нараджэння і выхавання дзяцей. Шматдзетныя сем'і маюць права на адпаведную дапамогу і не павінны зазнаваць дыскрымінацыю»⁵³⁸.

⁵³⁵ Пап. PONTIFICIA ACCADEMIA PER LA VITA, *Riflessioni sulla clonazione*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997; Pontificio Consiglio della Giustizia e della Pace, *L'Église face au racisme. Contribution du Saint-Siège a la Conférence mondiale contre le Racisme, la Discrimination raciale, la Xénophobie et l'Intolérance qui y est associée*, 21, Tipografia Vaticana, Città del Vaticano 2001, p. 23.

⁵³⁶ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al 18° Congresso Internazionale della Società dei Triplanti* (29 agosto 2000), 8: AAS 92 (2000) 826.

⁵³⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. alle famiglie *Gratissimam sane*, 10: AAS 86 (1994) 881.

⁵³⁸ SANTA SEDE, *Carta dei diritti della famiglia*, art. 3, c, Tipografia Poliglotta Vaticana, Città del Vaticano 1983, p. 9. Усеагульная дэкларацыя правоў чалавека сцвярджае, што «сям'я — гэта натуральная і асноўная ячэйка грамадства; яна мае права на абарону з боку грамадства і дзяржавы» (Art. 16. 3); *Dichiarazione Universale dei diritti dell'uomo*, Pubblicazioni della Società Italiana per l'organizzazione internazionale, Cedam, Padova 1950, p. 31.

в) **Задача выхавання**

238. Праз працэс выхавання сям'я ўводзіць чалавека ў пайнату яго годнасці ва ўсіх аспектах, уключаючы і грамадскі. Сям'я — гэта «супольнасць любові і салідарнасці, якая непаўторным чынам дастасавана да таго, каб выкладаць і перадаваць культурныя, этычныя, грамадскія, духоўныя і рэлігійныя каштоўнасці, істотныя для развіцця і дабрабыту яе членаў і грамадства»⁵³⁹. Выконваючы сваю выхаваўчую місію, сям'я ўносіць уклад у агульнае дабро і з'яўляецца першай школай грамадскіх цнотаў, патрэбных любому грамадству⁵⁴⁰. У сям'і чалавеку дапамагаюць расці ў свабодзе і адказнасці, якія з'яўляюцца неабходнымі ўмовамі для выканання розных функцый у грамадстве. Акрамя гэтага, некаторыя асноўныя каштоўнасці, неабходныя грамадзянам, каб быць свабоднымі, сумленнымі і адказнымі, перадаюцца праз выхаванне, каб кожны іх успрыняў і засвоіў⁵⁴¹.

239. Сям'я адыгрывае ў выхаванні дзяцей абсалютна выключную і незаменную ролю⁵⁴². Любоў бацькоў, якая гатова служыць дзецям, каб дапамагчы ім прыняць («*e-ducere*») ад бацькоў усё лепшае, што ў іх ёсць, рэалізуецца поўнасцю менавіта ў задачы выхавання. «Бацькоўская любоў, як *крыніца*, становіца *душой*, а значыць *нормай*, якая натхняе і скіроўвае ўсю канкрэтную выхаваўчую дзейнасць, узбагачаючы яе такімі каштоўнасцямі, як пяшчота, сталасць, дабрыня, служэнне, бескарыслінасць і ахвярнасць — гэта самыя каштоўныя плады любові»⁵⁴³.

⁵³⁹ SANTA SEDE, *Carta dei diritti della famiglia*, Preambolo, E, Tipografia Poliglotta Vaticana, Città del Vaticano 1983, p. 6.

⁵⁴⁰ Пар. CONCILIO VATICANO II, Dich. *Gravissimum educationis*, 3; тамсама, Cost. past. *Gaudium et spes*, 52; GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 37: AAS 74 (1982) 127-129; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1653. 2228.

⁵⁴¹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 43; AAS 74 (1982) 134-135.

⁵⁴² Пар. CONCILIO VATICANO II, Dich. *Gravissimum educationis*, 3; тамсама, Cost. past. *Gaudium et spes*, 61; SANTA SEDE, *Carta dei diritti della famiglia*, art. 5, Tipografia Poliglotta Vaticana, Città del Vaticano 1983, pp. 10-11; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2223. У Кодэксе Кананічнага Права гэтаму правабавязку бацькоў прысвечаны каноны 793-799 і канон 1136.

⁵⁴³ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 36; AAS 74 (1982) 127.

Права-абавязак бацькоў выхоўваць нашчадкаў лічыцца «істотным, паколькі яно звязана з перадачай чалавечага жыцця; першачарговым і галоўным у параўнанні з задачай выхавання іншых людзей з прычыны выключнасці адносін любові, якія злучаюць бацькоў і дзяцей; незаменным і неад'емным, таму не можа быць поўнаасцю ні перададзены іншым, ні імі прысвоены»⁵⁴⁴. Бацькі маюць права і абавязак даць сваім дзецям рэлігійнае выхаванне і маральную фармацыю⁵⁴⁵. Гэтае права дзяржава не можа скасаваць, але павінна захаваць і падтрымліваць. Гэта першасны абавязак, якім сям'я не павінна пагарджаць і які не можа перадаваць камусьці іншаму.

240. *Бацькі з'яўляюцца першымі, але не адзінымі выхаваўцамі дзяцей. Менавіта бацькі павінны з адказнасцю ажыццяўляць выхаваўчую працу ў цесным і пільным супрацоўніцтве з грамадзянскімі і касцёльнымі арганізацыямі. «Ужо само грамадскае вымярэнне чалавека — грамадзянскае і эклезіяльнае — патрабуе больш шырокай і пэўнай дзейнасці і вядзе да яе. Гэтая дзейнасць павінна стаць плёнам зладжанага супрацоўніцтва розных выхаваўчых сіл. Усе гэтыя сілы неабходны, нават калі кожная з іх можа і павінна дзейнічаць у межах сваіх паўнамоцтваў, уносячы гэтым уласцівы ёй уклад»⁵⁴⁶. Бацькі маюць права выбіраць адпаведныя сваім перакананням метады выхавання і шукаць сродкі, якія дапамогуць ім справіцца з задачай выхавання ў духоўнай і рэлігійнай сферы. Грамадзянскія ўлады абавязаны гарантаваць гэтае права і забяспечыць канкрэтныя ўмовы яго ажыццяўлення»⁵⁴⁷. У гэтым кантэксце актуальна, перш за ўсё, тэма супрацоўніцтва паміж сям'ёй і адукацыйнымі ўстановамі.*

⁵⁴⁴ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 36; AAS 74 (1982) 126; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2221.

⁵⁴⁵ Пар. CONCILIO VATICANO II, Dich. *Dignitatis humanae*, 5; GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1994*, 5; AAS 86 (1994) 159-160.

⁵⁴⁶ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 40; AAS 74 (1982) 131.

⁵⁴⁷ Пар. CONCILIO VATICANO II, Dich. *Gravissimum educationis*, 6; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2229.

241. *Бацькі маюць права засноўваць і падтрымліваць навучальныя ўстановы.* Грамадзянскія ўлады павінны выдзяляць субсідыі «такім чынам, каб бацькі маглі сапраўды свабодна ажыццяўляць гэтае права без несправядлівых выдаткаў. Нельга прымушаць бацькоў да дадатковых аплат, непасрэдных ці ўскосных, якія будуць супярэчыць свабодзе ці абмяжуюць яе»⁵⁴⁸. Трэба лічыць несправядлівасцю адмову прадставіць дзяржаўную эканамічную падтрымку недзяржаўным школам, якія яе патрабуюць і аказваюць паслугу грамадзянскай супольнасці. «Прэтэндуючы на манаполію ў адукацыйнай сферы, дзяржава перавышае свае правы і топча справядлівасць <...>. Дзяржава не можа, здзяйсняючы справядлівасць, абмежавацца талеранцыяй да г. зв. прыватных школ. Гэтыя школы аказваюць паслугу грамадству, а таму маюць права на эканамічную дапамогу»⁵⁴⁹.

242. *Сям'я адказвае за прадстаўленне дзіцяці цэласнага выхавання.* Кожнае «сапраўднае выхаванне імкнецца фарміраваць чалавечую асобу згодна з яе найвышэйшай мэтай і на карысць грамадства, членам якога з'яўляецца чалавек і ў якім ён, стаўшы дарослым, будзе выконваць адпаведныя абавязкі»⁵⁵⁰. Цэласнасць забяспечваецца тады, калі дзяцей сведчаннем жыцця і слова прывучаюць да дыялогу, сустрэч з іншымі, да грамадскага жыцця, захавання законнасці, да салідарнасці і спакою, выхоўваючы ў іх асноўныя цноты справядлівасці і любові⁵⁵¹.

*У выхаванні дзяцей мацярынская і бацькоўская ролі аднолькава неабходны*⁵⁵². Таму бацькі павінны дзейнічаць разам і выкарыстоўваць сваю ўладу з павагай і дабынёй, але ў той жа

⁵⁴⁸ SANTA SEDE, *Carta dei diritti della famiglia*, art. 5, b, Tipografia Poliglotta Vaticana, Città del Vaticano 1983, p. 11; пап. таксама CONCILIO VATICANO II, Dich. *Dignitatis humanae*, 5.

⁵⁴⁹ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Libertatis conscientia*, 94: AAS 79 (1987) 595-596.

⁵⁵⁰ CONCILIO VATICANO II, Dich. *Gravissimum educationis*, 1.

⁵⁵¹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 43: AAS 74 (1982) 134-135.

⁵⁵² Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 52.

час цвёрда і рашуча. Улада павінна быць годнай даверу, паслядоўнай, мудрай і зарыентаванай на цэласнае дабро дзяцей.

243. *Акрамя гэтага, бацькі нясуць асабліваю адказнасць за сэксуальнае выхаванне.* Вельмі важна для гарманічнага развіцця, каб дзеці сістэмна і паступова спасцігалі значэнне сэксуальнасці і навучыліся паважаць чалавечыя і маральныя каштоўнасці, звязаныя з ёю. «Паколькі сэксуальнае вымярэнне асобы цесна звязана з яе этычнымі каштоўнасцямі, выхаванне павінна весці дзяцей да засваення маральных нормаў і прызнання іх неабходнай і каштоўнай гарантыяй адказнага асабістага ўзрастання ў сферы чалавечай сэксуальнасці»⁵⁵³. Бацькі павінны кантраляваць метады сэксуальнага выхавання ў навучальных установах, каб пераканацца ў тым, што такая важная і далікатная тэма выкладаецца належным чынам.

г) Годнасць і правы дзяцей

244. *Сацыяльнае вучэнне Касцёла пастаянна ўказвае на неабходнасць павагі да годнасці дзяцей.* «У сям'і, супольнасці асоб, трэба ўдзяляць належную ўвагу дзіцяці, глыбока паважаючы яго асабістую годнасць, захоўваючы і велікадушна адстойваючы яго правы. Гэта датычыць кожнага дзіцяці, але чым дзіця меншае і чым больш патрабуе дапамогі (калі, напрыклад, хварэе, церпіць ці калі гэта дзіця з абмежаванымі магчымасцямі), тым большым клопатам яго трэба акружыць»⁵⁵⁴.

Правы дзяцей павінны абараняцца юрыдычнай сістэмай. Неабходна, перш за ўсё, каб сацыяльная каштоўнасць дзяцінства была публічна прызнана ва ўсіх краінах. «Ніякая краіна свету, ніякая палітычная сістэма не можа ўявіць сваю будучыню без вобраза гэтых новых пакаленняў, якія ад бацькоў

⁵⁵³ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 37: AAS 74 (1982) 128; пар. PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA, *Sessualità umana: verità e significato. Orientamenti educativi in famiglia* (8 dicembre 1995), Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1995.

⁵⁵⁴ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 26: AAS 74 (1982) 111-112.

прымуць разнастайную спадчыну каштоўнасцяў, абавязкаў і імкненняў нацыі, да якой належаць, і ўсёй чалавечай сям'і»⁵⁵⁵. Першае права дзіцяці — гэта права «нарадзіцца ў сапраўднай сям'і»⁵⁵⁶. Захаванне гэтага права заўсёды было праблематычным. Сёння з развіццём генных тэхналогій з'яўляюцца новыя формы парушэння гэтага права.

245. *Становішча вялізнай колькасці дзяцей у свеце далёка не здавальняючае з прычыны адсутнасці ўмоў, неабходных для іх цэласнага развіцця, хаця і існуе спецыяльны міжнародны юрыдычны інструмент абароны праваў дзіцяці*⁵⁵⁷, які абавязвае амаль усіх членаў міжнароднай супольнасці. Гэта звязана з адсутнасцю медыцынскага абслугоўвання, належнага харчавання, жылля, магчымасці атрымаць мінімальную адукацыю. Акрамя гэтага, застаюцца нявырашанымі некаторыя вельмі сур'ёзныя праблемы: гандаль дзецьмі, праца непаўналетніх, феномен «дзяцей вуліцы», уцягванне дзяцей ва ўзброеныя канфлікты, сужэнствы з дзяўчынкамі, выкарыстанне дзяцей у парнаграфічным бізнэсе, у тым ліку і пры дапамозе самых сучасных і вытанчаных сродкаў масавай камунікацыі. Неабходна змагацца на нацыянальным і міжнародным узроўні з парушэннем годнасці хлопчыкаў і дзяўчынак: з сэксуальнай эксплуатацыяй, са злачынствамі на глебе педафіліі і з усялякага роду насілле, якое зведваюць самыя безабаронныя прадстаўнікі чалавечага роду⁵⁵⁸. Размова ідзе пра злачынныя дзеянні, з якімі трэба эфектыўна змагацца, выкарыстоўваючы адэкватныя прэвентыўныя і карныя меры. Розныя ўлады павінны рашуча дзейнічаць у гэтым кірунку.

⁵⁵⁵ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite* (2 ottobre 1979), 21: AAS 71 (1979) 1159; пар. таксама, *Messaggio al Segretario Generale delle Nazioni Unite in occasione del Vertice mondiale per i Bambini* (22 settembre 1990): AAS 83 (1991) 358-361.

⁵⁵⁶ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Comitato dei Giornalisti europei per i diritti del fanciullo* (13 gennaio 1979): AAS 71 (1979) 360.

⁵⁵⁷ Пар. *Канвенцыя аб правах дзіцяці*; дзейнічае з 1990 г.; яе ратыфікавала таксама Апостальская Сталіца.

⁵⁵⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1996*, 2-6: AAS 88 (1996) 104-107.

IV. СЯМ'Я — АКТЫЎНЫ ЎДЗЕЛЬНІК ГРАМАДСКАГА ЖЫЦЦЯ

а) Сямейная салідарнасць

246. *Сацыяльная суб'ектыўнасць сем'яў, — як асобна ўзятых, так і аб'яднаных у супольнасці, — адлюстроўваецца і ў тым, што яны праяўляюць салідарнасць і шчодрасць не толькі ў адносінах да сем'яў, але і розным чынам удзельнічаюць у грамадскім і палітычным жыцці.* Гэта адбываецца таму, што сям'я заснавана на любові. Салідарнасць, якая нараджаецца з любові і ўзрастае ў любові, належыць сям'і як яе складовы і структурны элемент.

Гэтая салідарнасць можа прыняць формы служэння і ўвагі да тых, хто жыве ў беднасці і нястачы, а таксама да сіротаў, людзей з абмежаванымі магчымасцямі, хворых, пажылых, засмучаных, хто сумняваецца, адзінокіх ці пакінутых. Гэтая салідарнасць выяўляецца ў прыняцці, клопаце, усынаўленні і ўменні давесці сутнасць усякай цяжкай сітуацыі да ведама ўстаноў, каб яны прынялі меры згодна са сваёй кампетэнцыяй.

247. *Сем'і, не з'яўляючыся аб'ектам толькі палітычнага дзеяння, могуць і павінны станавіцца суб'ектам гэтай дзейнасці, прыкладваючы намаганні, «каб законы і дзяржаўныя ўстановы не толькі не зневажалі правы і абавязкі сям'і, але рашуча падтрымлівалі і абаранялі іх. У гэтым сэнсе ў сем'ях павінна ўзрастаць усведамленне таго, што яны з'яўляюцца “актыўнымі ўдзельнікамі” г. зв. “сямейнай палітыкі”. Сем'і павінны прыняць на сябе адказнасць за перамены ў грамадстве»⁵⁵⁹.* Дзеля гэтага варта прапагандаваць аб'яднанні сем'яў. «Сем'і маюць права ствараць аб'яднанні з іншымі сем'ямі і ўстановамі, каб выконваць свае функцыі належным чынам, а такса-

⁵⁵⁹ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 44: AAS 74 (1982) 136; нар. SANTA SEDE, *Carta dei diritti della famiglia*, art. 9, Tipografia Poliglotta Vaticana, Città del Vaticano 1983, p. 13.

ма каб абараняць правы, замацоўваць дабро і прадстаўляць інтарэсы сям'і. У эканамічным, грамадскім, юрыдычным і культурным плане варта прызнаць законную ролю сем'яў і сямейных аб'яднанняў у распрацоўцы і рэалізацыі праграм, якія закранаюць жыццё сям'і»⁵⁶⁰.

б) Сям'я, эканамічнае жыццё і праца

248. *Асаблівае значэнне маюць узаемасувязі паміж сям'ёй і эканамічным жыццём.* Сапраўды, з аднаго боку эканоміка («*oiko-notia*») ўзнікла з хатняй працы. Дом доўгі час быў, а ў многіх месцах дагэтуль застаецца вытворчай адзінкай і цэнтрам жыцця. З другога боку, дынаміка эканамічнага жыцця развіваецца дзякуючы ініцыятыве людзей і ажыццяўляецца па прынцыпе канцэнтрычных кругоў у шырокай сетцы вытворчасці дабротаў і паслуг і абмену імі. Сем'і становяцца ўсё больш уцягнутымі ў гэтыя сеткі. Значыць, сям'ю па праву можна разглядаць як асноўную ўдзельніцу эканамічнага жыцця, якая развіваецца не па логіцы рынку, а па логіцы шчодрасці і салідарнасці паміж пакаленнямі.

249. *Цалкам адмысловыя адносіны звязваюць сям'ю і працу:* «сям'я — гэта адзін з найбольш важных фактараў, на падставе якіх павінен быць створаны грамадска-этычны парадак чалавечай працы»⁵⁶¹. Гэтыя адносіны ўкаранёныя ў сувязі паміж асобай і яе правам валодаць пладамі асабістай працы і датычаць не толькі асобнага чалавека як індывідуума, але і як члена сям'і, якая разумеецца як «*хатняе грамадства*»⁵⁶².

Праца мае істотнае значэнне, паколькі з'яўляецца ўмовай стварэння сям'і, сродкі на існаванне якой дасягаюцца працай. Праца абумоўлівае таксама працэс развіцця асоб, бо сям'я, за-

⁵⁶⁰ SANTA SEDE, *Carta dei diritti della famiglia*, art. 8, a-b, Tipografia Poliglotta Vaticana, Città del Vaticano 1983, p. 12.

⁵⁶¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 10: AAS 73 (1981) 601.

⁵⁶² LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 104.

кранутая беспрацоўем, рызыкуе не дасягнуць у поўнай меры сваіх мэт⁵⁶³.

Важным і ў многіх адносінах незаменным з'яўляецца ўклад, які сям'я можа ўнесці ў сферу працы. Гэты ўклад не толькі выяўляецца ў эканамічных тэрмінах, але ўяўляе багатыя рэсурсы салідарнасці, якімі валодае сям'я і якія становяцца істотнай падтрымкай для яе беспрацоўных ці занятых пошукамі працы членаў. Гэты ўклад у першую чаргу заключаецца ў тым, што сям'я растлумачвае сэнс працы і прапануе арыенціры і падтрымку ў выбары прафесіі.

250. *Аберагаючы гэтыя адносіны паміж сям'ёй і працай, вярта высока цаніць і абараняць такі элемент, як сямейная заробная плата, гэта значыць заробак, дастатковы для ўтрымання сям'і і забеспячэння ёй годнага жыцця⁵⁶⁴.* Гэты заробак павінен дазваляць рабіць зберажэнні, дзякуючы якім можна будзе набыць якую-небудзь уласнасць як гарантыю свабоды. Права на ўласнасць цесна звязана з існаваннем сем'яў, якія абараняюцца ад беднасці дзякуючы зберажэнням і ўладкаванню сямейнай уласнасці⁵⁶⁵. Канкрэтныя формы сямейнага заробку могуць быць рознымі. Яго вызначаюць некаторыя важныя сацыяльныя меры, напр., дапамога сем'ям ці іншыя датацыі для асоб, якія знаходзяцца на ўтрыманні, а таксама ўзнагароджванне за хатнюю працу аднаго з бацькоў⁵⁶⁶.

251. *Разглядаючы ўзаемасувязі паміж сям'ёй і працай, вярта прысвяціць асаблівую ўвагу працы жанчыны ў сям'і, г. зв. вядзенню хатняй гаспадаркі, якое ўключае таксама абавязкі мужчыны як мужа і бацькі. Вядзенне хатняй гаспадаркі і ў*

⁵⁶³ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 10: AAS 73 (1981) 600-602.

⁵⁶⁴ Пап. PIO XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 200; CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 67; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981) 625-629.

⁵⁶⁵ Пап. LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 105; PIO XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 193-194.

⁵⁶⁶ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981) 625-629; SANTA SEDE, *Carta dei diritti della famiglia*, art. 10, a, Tipografia Poliglotta Vaticana, Città del Vaticano 1983, p. 14.

першую чаргу праца маці, скіраваная на служэнне якасці жыцця і прысвечаная гэтаму служэнню, уяўляе надзвычай асабісты тып працоўнай дзейнасці, які садзейнічае яшчэ і развіццю асобы. Гэты тып дзейнасці патрабуе грамадскага прызнання і ацэнкі⁵⁶⁷, у тым ліку і ў форме эканамічнага ўзнагароджання, якое павінна быць хаця б роўным аплаце за іншыя віды працы⁵⁶⁸. У той жа час трэба ліквідаваць усе перашкоды, якія не дазваляюць сужэнцам свабодна ажыццяўляць сваю адказнасць за нараджэнне дзяцей, і ў прыватнасці тыя, што не дазваляюць жанчыне ў поўнай меры выконваць яе мацярынскія функцыі⁵⁶⁹.

V. СЛУЖЭННЕ ГРАМАДСТВА СЯМ'І

252. *Зыходным пунктам для будавання правільных і канструктыўных адносін паміж сям'ёй і грамадствам з'яўляецца прызнанне суб'ектыўнасці і грамадскай перавагі сям'і.* Іх унутраная сувязь патрабуе «ад грамадства не пагарджаць той асноўнай задачай, якая заключаецца ў павазе сям'і і ў яе падтрымцы»⁵⁷⁰. Грамадства і, у прыватнасці, дзяржаўныя ўстановы, паважваючы перавагу сям'і, пакліканы *гарантаваць і падтрымліваць раскрыццё сапраўднай тоеснасці сямейнага жыцця*, а таксама прадухіляць і змагацца з тым, што скажае ці парушае гэтую тоеснасць. Дзеля гэтага неабходна, каб палітычная і заканадаўчая дзейнасць абараняла сямейныя каштоўнасці і садзейнічала атмасферы інтымнасці і гармоніі ў сям'і, павазе да жыцця, якое нараджаецца, і сапраўднай сва-

⁵⁶⁷ Пар. PIO XII, *Allocuzione alle donne sulla dignita e missione della donna* (21 ottobre 1945): AAS 37 (1945) 284-295; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981) 625-629; ён жа, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 23: AAS 74 (1982) 107-109; SANTA SEDE, *Carta dei diritti della famiglia*, art. 10, b, Tipografia Poliglotta Vaticana, Città del Vaticano 1983, p. 14.

⁵⁶⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. alle famiglie *Gratissimam sane*, 17: AAS 86 (1994) 903-906.

⁵⁶⁹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981) 625-629; ён жа, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 23: AAS 74 (1982) 107-109.

⁵⁷⁰ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 45: AAS 74 (1982) 136.

будзе выбару ў выхаванні дзяцей. Таму грамадства і дзяржава не могуць ні паглынаць, ні замяняць, ні скарачаць грамадскае вымярэнне самой сям'і. Наадварот, яны павінны паважаць, прызнаваць, шанаваць і замацоўваць гэтае вымярэнне згодна з прынцыпам субсідыярнасці⁵⁷¹.

253. *Служэнне грамадства сям'і канкрэтызуецца ў прызнанні, захаванні і ўмацаванні правоў сям'і*⁵⁷². *Усё гэта патрабуе правядзення сапраўднай і эфектыўнай палітыкі адносна сям'і.* Грамадства павінна дзейнічаць дакладна і адпаведна патрэбам, якія вынікаюць з правоў сям'і. У сувязі з гэтым неабходнай і істотнай умовай з'яўляецца *прызнанне*, а значыць абарона, высокая ацэнка, захаванне тоеснасці сям'і — *натуральнага грамадства, заснаванага на сужэнстве*. Такое прызнанне праводзіць выразную мяжу паміж сям'ёй у поўным сэнсе гэтага слова і іншымі формамі сужыцця, якія паводле сваёй прыроды не заслугоўваюць ні назвы, ні статуса сям'і.

254. *Прызнанне з боку грамадзянскіх інстытутаў і дзяржавы перавагі сям'і над усякай іншай супольнасцю і над самой дзяржавай патрабуе пераадолення індывідуалістычных канцэпцый і прыняцця таго, што сямейнае вымярэнне — гэта культурная і палітычная перспектыва, ад якой мы не можам адмовіцца, разглядаючы асобу.* Гэта не альтэрнатыва правам, якімі валодае кожная асоба, але хутчэй падтрымка і абарона гэтых правоў. Такая перспектыва дазваляе распрацаваць нарматыўныя крытэрыі для правільнага вырашэння розных грамадскіх праблем, паколькі людзей трэба разглядаць не толькі паасобку, але і ў адносінах да сям'і, у якую яны ўключаны і асаблівыя каштоўнасці і патрэбы якой неабходна ўлічваць.

⁵⁷¹ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2211.

⁵⁷² Пап. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 46: AAS 74 (1982) 137-139.

РАЗДЕЛШОСТЫ

ПРАЦА ЧАЛАВЕКА

І. БІБЛІЙНЫЯ АСПЕКТЫ

а) Абавязак апрацоўваць і берагчы зямлю

255. *Стары Завет паказвае Бога як усемагутнага Стварыцеля* (пар. Быц 2, 2; Ёў 38–41; Пс 104 [103]; Пс 147 [146]), які стварае чалавека паводле свайго вобраза, заклікае яго апрацоўваць зямлю (пар. Быц 2, 5–6) і берагчы *Эдэмскі сад*, у якім Бог яго змясціў (пар. Быц 2, 15). Першай чалавечай пары Бог дае заданне падпарадкаваць сабе зямлю і валадарыць над усякай жывой істотай (пар. Быц 1, 28). Але панаванне чалавека над іншымі жывымі істотамі не павінна быць дэспатычным і неразумным. Наадварот, чалавек павінен апрацоўваць і ахоўваць (пар. Быц 2, 15) даброты, створаныя Богам: даброты, якіх чалавек не стварыў, але атрымаў як каштоўны дар, давераны Стварыцелем чалавеку. Апрацоўваць зямлю — значыць не пакідаць яе самой сабе. Валадарыць над ёй — значыць клапаціцца пра яе так, як мудры кароль клапаціцца пра свой народ, а пастух — пра статак.

Зыходзячы з намеру Стварыцеля, уся створаная рэальнасць сама па сабе добрая і існуе дзеля чалавека. Здзіўленне перад таямніцай чалавечай велічы прымушае псалміста ўсклікнуць: «Чым ёсць чалавек, што Ты пра яго памятаеш, і сын чалавечы, што Ты ўзгадваеш пра яго? Ты ўчыніў яго мала меншым ад анёлаў, славаю і веліччу ўвянчаў яго. Паставіў яго валадаром над справай рук Тваіх, усё паклаў яму пад ногі» (Пс 8, 5–7).

256. *Праца ўласціва першапачатковаму стану чалавека і няпрэдрнічае яго падзенню, таму яна не з'яўляецца ні пакараннем, ні праклёнам.* Яна становіцца цяжкай і пакутлівай з-за граху Адама і Евы, якія знішчылі даверлівыя і гарманічныя адносіны з Богам (пар. Быц 3, 6–8). Забарона есці «з дрэва пазнання добра і зла» (Быц 2, 17) нагадвае чалавеку, што ён усё атрымаў у дар і застаецца стварэннем, а не Стварыцелем. Грэх Адама і Евы быў выкліканы менавіта гэтай спакусай: «Будзеце, як Бог, які ведае добро і зло» (Быц 3, 5). Яны захацелі панаваць над усім абсалютна, не падпарадкоўваючыся волі Стварыцеля. З гэтага моманту глеба становіцца неўрадлівай, няўдзячнай, маўкліва непрыязнай (пар. Быц 4, 12). Толькі ў поце твару можна атрымаць спажытак (пар. Быц 3, 17. 19). Аднак, нягледзячы на грэх прабацькоў, намер Стварыцеля, прызначэнне Яго стварэнняў, у тым ліку і чалавека, пакліканага апрацоўваць і берагчы створаны свет, застаюцца нязменнымі.

257. *Працу варта шанаваць, наколькі яна з'яўляецца крыніцай багацця ці, у нейкай ступені, годных жыццёвых умоў.* Увогуле — гэта дзейсны сродак супраць беднасці (пар. Прып 10, 4). Але нельга падавацца спакусе абагаўляць працу, наколькі ў ёй нельга знайсці канчатковы сэнс жыцця. Праца істотна важная, але крыніцай жыцця і мэтай чалавека з'яўляецца Бог, а не праца. Сапраўды, пачатак і аснова Мудрасці — боязь Божая. Патрабаванне справядлівасці, якое вынікае з гэтай боязі, папярэдняе клопату пра карысць: «лепш менш, але з боязю Божай, чым вялікі скарб, але пры гэтым трывога» (Прып 15, 16); «лепш менш, але з праўдай, чым мноства набыткаў з няпраўдай» (Прып 16, 8).

258. *Вяршыняй біблейнага вучэння аб працы з'яўляецца запаведзь пра шабатовы адпачынак.* Чалавеку, які звязаны неабходнасцю працаваць, адпачынак адкрывае перспектыву больш поўнай свабоды — гэта свабода вечнага Шабату (пар. Гбр 4, 9–10). Адпачынак дазваляе людзям узгадаць і нанова перажываць справы Божыя, ад Стварэння да Адкуплення, а так-

сама прызнаваць сябе Яго стварэннем (пар. Эф 2, 10) і выказваць удзячнасць за асабістае жыццё і за ўсё неабходнае для яго падтрымання таму, хто з'яўляецца яго Аўтарам.

Памяць пра шабат і вопыт шабату дазваляюць чалавеку не станавіцца на сваёй ці на чужой волі нявольнікам працы і служаць абаронаю супраць эксплуатацыі ў любой форме, скрытай ці яўнай. Шабатовы адпачынак быў зацверджаны не толькі дзеля таго, каб дазволіць людзям удзельнічаць у здзяйсненні Богага культу, але і для абароны бедных: яго вызваленчая функцыя ў тым, каб аспрэчваць антысацыяльнае разуменне чалавечай працы. Сапраўды, такі адпачынак (ён можа доўжыцца нават год) мае на ўвазе тое, што плады зямлі выкарыстоўваюцца на карысць бедных, а правы ўласнасці землеўладальнікаў спыняюцца: «Шэсць год засявай зямлю тваю і збірай плён яе, а на сёмы год пакінь яе ў спакой, каб жывіліся бедныя з твайго народу, а тым, што засталася пасля іх, харчаваліся звяры палявыя. Гэтак жа паступай і з вінаграднікам тваім і тваім садам аліўкавым» (Зых 23, 10–11). Гэты звычай адпавядае глыбокаму інтуітыўнаму адкрыццю: назапашванне дабротаў некаторымі можа стаць адбіраннем дабротаў у іншых людзей.

б) Езус — чалавек працы

259. *Прапаведуючы, Езус вучыць цаніць працу.* Ён сам «стаў ва ўсім падобны да нас і прысвяціў большую частку свайго зямнога жыцця *ручнай працы* за цяслярскім варштатам»⁵⁷³ у майстэрні Юзафа (пар. Мц 13, 55; Мк 6, 3), якому быў паслужаў (пар. Лк 2, 51). Езус асуджае паводзіны слугі-гультая, які схаваў талент у зямлі (пар. Мц 25, 14–30), і хваліць вернага і разумнага слугу, якога ўладар застаў пры выкананні даручаных яму абавязкаў (пар. Мц 24, 46). *Сваю асабістую місію Езус апісвае як дзеянне:* «Айцец Мой дзейнічае дагэтуль,

⁵⁷³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 6: AAS 73 (1981) 591.

і Я дзейнічаю» (Ян 5, 17), а сваіх вучняў называе *працаўнікамі жніва Пана*, а гэтым жнівом з'яўляецца чалавецтва, якое патрабуе евангелізацыі (пар. Мц 9, 37–38). Да гэтых працаўнікоў адносіцца агульны прынцып, паводле якога «працаўнік заслугоўвае сваёй узнагароды» (Лк 10, 7); ім дазволена заставацца ў дамах, дзе іх прынялі, есці і піць тое, што ім прапаноўваюць (пар. тамсама).

260. *Прапаведуючы, Езус вучыць людзей не станавіцца нявольнікамі працы. Чалавек павінен клапаціцца перш за ўсё пра сваю душу, бо мэта яго жыцця не ў тым, каб набыць увесь свет* (пар. Мк 8, 36). Зямныя скарбы знішчаюцца, а нябесныя — вечныя, таму да іх трэба прывязваць сэрца (пар. Мц 6, 19–21). Праца не павінна быць крыніцай неспакою (пар. Мц 6, 25. 31. 34). Чалавек, які клапаціцца і хвалюецца пра многае, рызыкуе пагардзіць Божым Валадарствам і Яго праўдай (пар. Мц 6, 33), якія яму сапраўды патрэбны. Усё астатняе, таксама і праца, атрымлівае сваё месца, сэнс і каштоўнасць толькі тады, калі скіравана да гэтага адзінага, што патрэбна і што ніколі не будзе адабрана (пар. Лк 10, 40–42).

261. *У час свайго зямнога служэння Езус нястомна працаваў, здзяйсняючы велічныя справы, каб вызваліць чалавека ад хваробы, цяжарнага і смерці.* Езус нанова пацвярджае першапачатковую каштоўнасць шабату, які Стары Запавет прызначыў днём вызвалення і які захоўваўся толькі фармальна, і таму яго сапраўднае значэнне знікала: «Шабат для чалавека, а не чалавек для шабату» (Мк 2, 27). Аздараўляючы ў гэты дзень адпачынку (пар. Мц 12, 9–14; Мк 3, 1–6; Лк 6, 6–11; 13, 10–17; 14, 1–6), Езус хоча паказаць, што шабат належыць Яму, бо Ён сапраўдны Сын Божы, і што гэта дзень, у які трэба прысвяціць сябе Богу і іншым людзям. Ратаваць ад зла, абыходзіцца з людзьмі па-брацку і дзяліцца з імі тым, што сам маеш, — значыць надаваць працы яе самае высакароднае значэнне, якое дазваляе чалавецтву адправіцца ў шлях да вечнага Шабату. Калі ён настане, то адпачынак стане святам, да якога чалавек будзе ўнутрана скіраваны. Праца на зямлі дае пачатак

новаму стварэнню менавіта настолькі, наколькі скіроўвае чалавецтва да вопыту Богага шабату і да ўдзелу ў Яго жыцці.

262. *Дзейнасць чалавека, якая ўзбагачае і перамяняе сусвет, можа і павінна адкрываць укрытую ў ім дасканаласць, якая мае свой пачатак і вобраз у адвечным Slove.* Сапраўды, пасланні Паўла і Яна раскрываюць трынітарнае вымярэнне стварэння і асабліва сувязь, якая існуе паміж Сынам-Словам — «Логасам» — і стварэннем (пар. Ян 1, 3; 1 Кар 8, 6; Клс 1, 15–17). Створаны ў Ім і праз Яго сусвет, які Ён адкупіў, не з'яўляецца выпадковай масай матэрыі, але «космасам»⁵⁷⁴, парадак якога чалавек павінен адкрываць, прытрымлівацца яго і весці яго да дасканаласці: «У Езусе Хрысце бачны свет, створаны Богам для чалавека, той свет, які падпарадкаваўся марнасці, калі ў яго ўвайшоў грэх (пар. Рым 8, 20; пар. тамсама 8, 19–22), зноў набывае першапачатковую сувязь з боскай крыніцай Мудрасці і Любові»⁵⁷⁵. Такім чынам, выяўляючы ўсё больш выразна «невычарпальнае багацце Хрыста» (Эф 3, 8), якое прысутнічае ў стварэнні, праца чалавека пераўтвараецца ў служэнне Божай велічы.

263. *Праца як удзел не толькі ў справе стварэння, але і таксама ў справе адкуплення, уяўляе асноўнае вымярэнне чалавечага існавання.* Той, хто пераносіць дакучлівыя цяжкасці працы ў еднасці з Езусам, той у пэўным сэнсе супрацоўнічае з Сынам Божым у Яго збаўчай справе і пацвярджае, што з'яўляецца вучнем Хрыста, калі штодзённа нясе крыж той дзейнасці, да якой пакліканы. У гэтай перспектыве праца можа разглядацца як сродак асвячэння і ажыццяўлення зямной рэчаіснасці ў Хрыстовым Духу⁵⁷⁶. Праца, якая разглядаецца такім чынам, адлюстроўвае цалкам чалавечнасць чалавека ў яго гістарычных умовах і эсхаталагічным вымярэнні. Свабодная і адказная дзейнасць чалавека раскрывае яго глыбокую ўнутраную

⁵⁷⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptor hominis*, 1: AAS 71 (1979) 257.

⁵⁷⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptor hominis*, 8: AAS 71 (1979) 270.

⁵⁷⁶ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2427; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 27: AAS 73 (1981) 644-647.

связь са Стварыцелем і з Яго творчым патэнцыялам, у той час, калі чалавек штодзённа змагаецца са знішчальным дзеяннем граху, у тым ліку і зарабляючы свой хлеб у поце твару.

в) Абавязак працаваць

264. *Усведамленне таго, што «мінае вобраз гэтага свету»* (1 Кар 7, 31), *не вызваляе ні ад якіх абавязкаў у гісторыі, а тым больш ад працы* (пар. 2 Тэс 3, 7–15), *якая з'яўляецца адной з умоў чалавечага існавання, хаця і не адзінай прычынай для жыцця*. Ні адзін хрысціянін праз сам факт прыналежнасці да з'яднанай і братэрскай супольнасці не можа не працаваць і жыць за кошт іншых (пар. 2 Тэс 3, 6–12). Наадварот, апостал Павел усіх заклікае да ўсведамлення *«справы гонару», каб працаваць уласнымі рукамі*, каб ні ад кога не залежыць (пар. 1 Тэс 4, 11–12). Хрысціяне павінны практыкаваць таксама і матэрыяльную салідарнасць, дзелячыся пладамі працы з тымі, хто гэтага патрабуе (пар. Эф 4, 28). Св. Якуб абараняе непарушныя правы працоўных: *«Вось кліча плата, якую вы затрымалі працаўнікам, што жалі палеткі вашыя, і крык жняцоў дайшоў да вушэй Пана Магуццяў»* (Як 5, 4). Вернікі павінны ставіцца да працы так, як Хрыстус, і рабіць яе нагодай для хрысціянскага сведчання *«перад тымі, хто застаецца звонку»* (1 Тэс 4, 12).

265. *Айцы Касцёла ніколі не разглядаюць працу як «орис servile» (справу нявольніка), хоць так яна разглядалася ў сучаснай ім культуры. Яны зайсьсёды лічылі працу «орис humanit» (справай чалавека) і імкнуліся ўшанаваць усе яе віды*. Праз працу чалавек кіруе светам разам з Богам, разам з Ім з'яўляецца яго ўладаром і здзяйсняе дабро для сябе і для іншых. Гультайства шкодзіць быццю чалавека, а праца ідзе на карысць яго целу і духу⁵⁷⁷. Хрысціянін пакліканы працаваць не толькі

⁵⁷⁷ Пар. SAN GIOVANNI CRISOSTOMO, *Omellie sugli Atti*, in *Acta Apostolorum Homiliae* 35, 3: PG 60, 258.

дзеля таго, каб забяспечыць сябе хлебам, але і каб дапамагчы больш беднаму бліжняму, якога Пан загадаў накарміць, напаіць, апрануць, прыняць, атуліць клопатам і сярброўствам (пар. Мц 25, 35–36)⁵⁷⁸. Кожны працаўнік, як сцвярджае св. Амброзій, — гэта рука Хрыста, які працягвае ствараць і рабіць дабро⁵⁷⁹.

266. *Сваёй працай і працавітасцю чалавек, удзельнік боскага майстэрства і божай мудрасці, робіць яшчэ больш прыгожым стварэнне, сусвет, які ўжо ўпарадкаваны Айцом*⁵⁸⁰. *Ён абуджае тую сацыяльную і грамадскую энергію, якая павялічвае агульнае дабро*⁵⁸¹, *перш за ўсё на карысць саміх бедных.* Праца чалавека, падпарадкаваная любові, становіцца магчымасцю для сузірання, ператвараецца ў пабожную малітву, у чуйную аскезу, у трапяткую надзею на дзень, які не мае захаду. «У гэтым найвышэйшым бачанні праца як пакаранне і адначасова як узнагарода за чалавечую дзейнасць уключае і іншы аспект, а менавіта рэлігійны, які быў паспяхова адлюстраваны ў бэ-нэдыктынскай формуле: “Ora et labora!” Рэлігійны элемент надае працы чалавека жыватворны і адкупленчы духоўны характар. Такая роднасць паміж працай і рэлігіяй адлюстроўвае таямнічы, але рэальны саюз паміж чалавечым дзеяннем і дзеяннем Богага Провіду»⁵⁸².

II. ПРАРОЧАЕ ЗНАЧЭННЕ ЭНЦЫКЛІКІ «RERUM NOVARUM»

267. *Ход гісторыі адзначаны не толькі глыбокімі пераўтварэннямі і натхняльнымі дасягненнямі працы, але таксама эксплуатацыяй многіх працоўных, абразай іх годнасці. Пра-*

⁵⁷⁸ Пар. SAN BASILIO IL GRANDE, *Regulae fusius tractatae*, 42: PG 31, 1023-1027; SANT'ATANASIO DI ALESSANDRIA, *Vita S. Antonii*, c. 3: PG 26, 846.

⁵⁷⁹ Пар. SANT'AMBROGIO, *De obitu Valentiniiani consolatio*, 62: PL 16, 1438.

⁵⁸⁰ Пар. SANT'IRENEO DI LIONE, *Adversus haereses*, 5, 32, 2: PG 7, 1210-1211.

⁵⁸¹ Пар. TEODORETO DI CIRO, *De Providentia, Orationes* 5-7: PG 83, 625-686.

⁵⁸² GIOVANNI PAOLO II, *Discorso durante la visita a Pomezia* (14 settembre 1979), 3: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, II, 2 (1979) 299.

мысловая рэвалюцыя зрабіла Касцёлу вялікі выклік, на які сацыяльнае вучэнне адказала з прарочай сілай, пацвярджаючы прынцыпы падтрымкі чалавека, які працуе, і яго правой; прынцыпы, якія маюць моц для ўсіх і з'яўляюцца заўсёды актуальнымі.

Адрасатам навіны, абвешчанай Касцёлам, з'яўлялася спрадведу грамадства аграрнага тыпу, падпарадкаванае рэгулярным і цыклічным рытмам. Цяпер жа трэба абвясчаць Евангелле і жыць у новым *арэанагу*, у цэнтры падзей больш дынамічнага грамадства, беручы пад увагу складанасць новых з'яў і неверагодных змен, выкліканых развіццём тэхнікі. У цэнтры пастырскага клопату Касцёла ўсё больш значнае месца займае *пытанне працоўных*, або праблема эксплуатацыі працоўных, якая вынікае з новай прамысловай арганізацыі працы паводле капіталістычнага ўзору, і не менш сур'ёзная праблема ідэалагічнага выкарыстання сацыялістамі і камуністамі справядлівых патрабаванняў свету працы. На гэтым гістарычным фоне паўстаюць разважанні і перасцярогі энцыклікі Льва XIII «*Recurvum novatum*».

268. «*Recurvum novatum*» — гэта перш за ўсё палымянае выступленне ў абарону неад'емнай годнасці працоўных, для ўмацавання якой маюць значэнне права ўласнасці, прынцып супрацоўніцтва класаў, правы слабых і бедных, абавязкі працоўных і працадаўцаў, права аб'ядноўвацца ў саюзы.

Ідэі, прадстаўленыя ў энцыкліцы, умацавалі імкненне ажыццяўляць у хрысціянскім духу грамадскае жыццё. Гэта выявілася ў паўстанні і кансалідацыі шматлікіх грамадзянскіх ініцыятыў шырокага значэння. Такімі ініцыятывамі з'яўляюцца аб'яднанні і цэнтры сацыяльных даследаванняў, асацыяцыі, згуртаванні рабочых, прафсаюзы, кааператывы, сельскагаспадарчыя банкі, страхаванне і аказванне дапамогі. Усё гэта дало значны імпульс для распрацоўкі працоўнага заканадаўства, якое абараняе працоўных, перш за ўсё дзяцей і жанчын, прычыняецца да развіцця асветы і павышэння заробку, а таксама да паляпшэння гігіены працы.

269. *Пачынаючы ад энцыклікі «Rerum novarum», Касцёл ніколі не пераставаў разглядаць праблему працы ў межах сацыяльнага пытання, якое паступова набыло сусветныя маштабы*⁵⁸³. Энцыкліка «*Laborem exercens*» узбагачае персаналістычнае бачанне працы, характэрнае для папярэдніх сацыяльных дакументаў, указваючы на неабходнасць паглыбіць разуменне значэння і задач, уласцівых працы, з улікам таго, што «пастаянна <...> ўзнікаюць новыя пытанні і праблемы, нараджаюцца новыя надзеі, але і ўзнікаюць небяспека і пагрозы, звязаныя з гэтым асноўным вымярэннем чалавечага існавання. Дзякуючы працы з дня ў дзень будуюцца жыццё чалавека, у працы яно чэрпае ўласціваю сабе годнасць. Аднак у працы ёсць частка чалавечага высілку, цяжарнасці, цяжкасці і несправядлівасці, якія глыбока ўкараніліся ў грамадскім жыцці ў межах асобных нацый і на міжнародным узроўні»⁵⁸⁴. Несумненна, праца — гэта «галоўны ключ»⁵⁸⁵ да ўсяго сацыяльнага пытання. Яна абумоўлівае не толькі эканамічнае, але таксама культурнае і маральнае развіццё асобы, сям'і, грамадства і ўсяго чалавечага роду.

III. ГОДНАСЦЬ ПРАЦЫ

а) Аб'ектыўнае і суб'ектыўнае вымярэнне працы

270. *Праца чалавека мае падвойнае вымярэнне: аб'ектыўнае і суб'ектыўнае. У аб'ектыўным сэнсе — гэта сукупнасць дзеянняў, рэсурсаў, інструментаў і тэхналогій, якімі карыстаецца чалавек, каб штосьці вырабляць, каб згодна са словамі з кнігі Быцця чыніць зямлю сабе падудаднай. Праца ў суб'ектыўным значэнні — гэта дзейнасць чалавека як дынамічнай істоты, здольнай здзяйсняць розныя дзеянні, якія належаць да працоўнага працэсу і адпавядаюць асабістаму паклікан-*

⁵⁸³ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 2: AAS 73 (1981) 580-583.

⁵⁸⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 1: AAS 73 (1981) 579.

⁵⁸⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 3: AAS 73 (1981) 584.

ню чалавека. «Чалавек павінен чыніць зямлю сабе падуладнай і панаваць над ёй, бо ён як “Божы вобраз” з’яўляецца асобай або суб’ектам, здольным планамерна і разумна дзейнічаць і распараджацца сабой, а таксама рэалізаваць сябе. Як асоба, чалавек з’яўляецца суб’ектам працы»⁵⁸⁶.

Праца ў аб’ектыўным сэнсе ўяўляе кан’юктурны аспект дзейнасці чалавека: формы гэтага аспекта пастаянна змяняюцца разам са зменамі тэхнічных, культурных, грамадскіх і палітычных умоў. *У суб’ектыўным сэнсе праца з’яўляецца стабільным вымярэннем чалавека,* паколькі не залежыць ні ад таго, што чалавек канкрэтна вырабляе, ні ад роду дзейнасці, якой ён займаецца. Праца ў суб’ектыўным сэнсе залежыць толькі і выключна ад годнасці чалавека як асобы. Гэтае адрозненне мае вырашальнае значэнне як для ўсведамлення таго, на чым канчаткова абапіраецца каштоўнасць і годнасць працы, так і для арганізацыі эканамічных і грамадскіх сістэм, якія б захоўвалі правы чалавека.

271. *Суб’ектыўнасць надае працы яе асаблівую годнасць, якая не дазваляе разглядаць працу як звычайны тавар, або як безасобовы элемент арганізацыі вытворчасці.* Праца, незалежна ад яе большай або меншай аб’ектыўнай каштоўнасці з’яўляецца істотным адлюстраваннем асобы, «*actus personae*». Любая форма матэрыялізму або эканамізму, якая імкнецца звесці працаўніка да ўзроўню звычайнага інструмента вытворчасці, *працоўнай сілы* з выключна матэрыяльнай каштоўнасцю, прывяла б урэшце да канчатковага скажэння сутнасці працы, пазбаўляючы яе высакароднай і глыбокачалавечнай мэты. *Асоба з’яўляецца мерай годнасці працы.* «Няма сумненняў, што чалавечая праца мае сваю этычную каштоўнасць, якая непасрэдна звязана з праўдай, што працаўнік з’яўляецца асобай»⁵⁸⁷.

Суб’ектыўнае вымярэнне працы павінна пераважаць над аб’ектыўным, паколькі яно з’яўляецца вымярэннем самога

⁵⁸⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 6: AAS 73 (1981) 589-590.

⁵⁸⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 6: AAS 73 (1981) 590.

чалавека, які выконвае працу, падкрэсліваючы яе якасці і найвышэйшую каштоўнасць. Калі не хапае гэтага ўсведамлення або калі мы не хочам прызнаць гэтай праўды, то праца губляе сваё найбольш праўдзівае і глыбокае значэнне. У гэтым выпадку, які, на жаль, з'яўляецца частым і распаўсюджаным, працоўная дзейнасць і адпаведныя тэхналогіі з'яўляюцца важнейшымі за самога чалавека і з саюзнікаў ператвараюцца ў ворагаў яго годнасці.

272. *Праца чалавека не толькі паходзіць ад асобы, але па сутнасці ўпарадкавана ў адпаведнасці з ёй і да яе скіравана.* Незалежна ад свайго аб'ектыўнага зместу праца павінна быць скіравана на суб'ект, які яе выконвае, паколькі мэтай любой працы заўсёды застаецца чалавек. Хаця нельга не ўлічваць важнасці аб'ектыўнага элемента працы ў дачыненні да яе якасці, гэты элемент, тым не менш, павінен быць падпарадкаваны рэалізацыі чалавека, а значыць суб'ектыўнаму вымярэнню, дзякуючы якому можна сцвярджаць, што *праца існуе для чалавека, а не чалавек для працы*, і што «мэтай любой працы, якая ажыццяўляецца чалавекам (нават калі гэтая праца самая “непрыстыжная”, манатонная, па агульнапрынятай ацэнцы маргінальная), заўсёды застаецца чалавек»⁵⁸⁸.

273. *Акрамя гэтага праца чалавека мае таксама істотнае грамадскае вымярэнне.* Праца аднаго чалавека натуральным чынам пераплятаецца з працай іншых людзей: «Сёння, як ніколі, працаваць азначае *працаваць з іншымі і працаваць для іншых*: рабіць штосьці для кагосьці»⁵⁸⁹. Плён працы стварае магчымасць для абмену, устанаўлення адносін, для сустрэч. Таму працу немагчыма правільна ацаніць, калі не браць пад увагу яе грамадскую сутнасць. «Калі няма сапраўды арганічнага сацыяльнага цэла, калі грамадская і юрыдычная сістэма не займаецца аховай працы, калі розныя ўзаемазалежныя

⁵⁸⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 6: AAS 73 (1981) 592; нар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2428.

⁵⁸⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 31: AAS 83 (1991) 832.

прафесіі не ўзаемадзейнічаюць і не ўзаемадапаўняюць адна другую, больш за тое, калі розум, капітал і праца не аб'ядноўваюцца паміж сабой, каб стварыць адзінства, то дзейнасць чалавека не можа прыносіць плёну. Справядлівая ацэнка працы і адпаведная ёй узнагарода немагчымы там, дзе не бярэцца пад увагу грамадская і індывідуальная сутнасць працы»⁵⁹⁰.

274. *Праца — гэта таксама «абавязак, г. зн. доўг чалавека»*⁵⁹¹. Чалавек павінен працаваць таму, што так загадаў яму Стварыцель, а таксама і дзеля таго, каб забяспечыць патрабаванні сваёй чалавечай натуры, якая чакае падтрымкі і развіцця. Праца з'яўляецца маральным абавязкам у адносінах да бліжніх, а бліжнія ў першую чаргу гэта члены ўласнай сям'і, а таксама грамадства, да якога чалавек належыць; да нацыі, сынамі і дочкамі якой мы з'яўляемся; да ўсёй чалавечай сям'і, у якую мы ўключаны. Мы — спадкаемцы працы папярэдніх пакаленняў і адначасова будаўнікі будучыні для ўсіх людзей, якія будуць жыць пасля нас.

275. *Праца пацвярджае глыбокую тоеснасць чалавека, створанага паводле вобраза і падабенства Божага.* «Дзякуючы сваёй працы чалавек усё больш становіцца гаспадаром зямлі і праз працу пацвярджае таксама сваё панаванне над бачным светам. Чалавек у кожнай сітуацыі і на кожным этапе гэтага працэсу знаходзіцца ў першапачатковым намеры Стварыцеля. Гэты намер непарыўна злучаны з праўдай, што чалавек — мужчына і жанчына — быў створаны паводле “Божага вобраза”»⁵⁹². Гэта вызначае дзейнасць чалавека ў сусвеце: ён не з'яўляецца ўладальнікам свету, а даверанай асобай, пакліканай дзеля таго, каб праз сваю дзейнасць быць водблескам святла таго, паводле чыйго вобраза ён створаны.

⁵⁹⁰ Pío XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 200.

⁵⁹¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 16: AAS 73 (1981) 619.

⁵⁹² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 4: AAS 73 (1981) 586.

б) Адносіны паміж працай і капіталам

276. *Праца з прычыны свайго суб'ектывнага і асабовага характару пераўзыходзіць любы іншы фактар вытворчасці. Гэты прыныцып дзейнічае перш за ўсё ў адносінах да капіталу.* На сённяшні дзень тэрмін «капітал» мае розныя значэнні. Часам ён указвае на матэрыяльныя сродкі вытворчасці дадзенага прадпрыемства, часам — на фінансавыя рэсурсы, якія выкарыстоўваюцца ў арганізацыі вытворчасці або ў аперацыях на біржавых рынках. Гаворыцца таксама, не зусім карэктна, пра «чалавечы капітал», маючы на ўвазе чалавечыя рэсурсы, а значыць саміх людзей, паколькі яны здольны працаваць, валодаюць ведамі, творчым патэнцыялам, адчуваюць патрэбу ў сабе падобных і дасягаюць узаемнага разумення як члены арганізацыі. Калі трэба звярнуць увагу на ўменне супрацоўнічаць у калектыве, то гаворыцца пра «грамадскі капітал», які з'яўляецца плёнам укладу ў адносіны, заснаваныя на ўзаемным даверы. Такая шматзначнасць схіляе чарговых даследчыкаў да разважання над тым, што могуць сёння азначаць адносіны паміж працай і капіталам.

277. *Сацыяльнае вучэнне разглядае адносіны паміж працай і капіталам, выразна выяўляючы як перавагу працы над капіталам, так і іх узаемадапаўняльнасць.*

Праца на свайой сутнасці мае перавагу над капіталам. «Гэты прыныцып датычыць непасрэдна самога працэсу вытворчасці, у адносінах да якой праца заўсёды з'яўляецца першапрычынай, у той час як “капітал”, або сукупнасць сродкаў вытворчасці, выступае толькі як інструмент, або як інструментальная прычына. Гэты прыныцып з'яўляецца відавочнай праўдай, якая вынікае з усяго гістарычнага вопыту чалавека»⁵⁹³. Дадзены прыныцып належыць да «нязменнай спадчыны вучэння Касцёла»⁵⁹⁴.

⁵⁹³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 12: AAS 73 (1981) 606.

⁵⁹⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 12: AAS 73 (1981) 608.

Паміж працай і капіталам павінна існаваць узаемадапаўняльнасць. Унутраная логіка вытворчага працэсу паказвае неабходнасць іх узаемапранікнення і стварэння эканамічных сістэм, у якіх супярэчлівасць паміж працай і капіталам будзе пераадолена⁵⁹⁵. У тых часы, калі ў межах менш складанай эканамічнай сістэмы тэрміны «капітал» і «наёмная праца» з пэўнай дакладнасцю абазначалі не толькі два вытворчыя фактары, але перш за ўсё два канкрэтныя грамадскія класы, Касцёл сцвярджаў, што самі па сабе яны правільныя і законныя⁵⁹⁶: «ні капітал не можа існаваць без працы, ні праца не можа існаваць без капіталу»⁵⁹⁷. Размова ідзе аб праўдзе, якая застаецца актуальнай таксама і сёння, паколькі «памылковым было б прыпісваць толькі капіталу ці толькі працы тое, што дасягаецца агульнымі намаганнямі першага і апошняга. Несправядліва, калі які-небудзь з тых фактараў, адмовіўшы эфектыўнасць іншага, прысвойвае сабе ўсе заслугі»⁵⁹⁸.

278. *Разважаючы пра адносіны паміж працай і капіталам, перш за ўсё з улікам значных змен нашага часу, трэба падкрэсліць, што «асноўным рэсурсам» і «вырашальным фактарам»⁵⁹⁹, які знаходзіцца ў распараджэнні чалавека, з'яўляецца сам чалавек і што «інтэгральнае развіццё чалавечай асобы ў працэсе працы не супярэчыць, але, наадварот, спрыяе большай вытворчасці і эфектыўнасці»⁶⁰⁰.* Свет працы ўсё больш выразна ўсведамляе, што каштоўнасць «чалавечага капіталу» выяўляецца ў ведах працаўнікоў, у іх гатоўнасці будаваць адносіны, у крэатыўнасці, у прадпрымальнасці, у здольнасці свядома выходзіць насустрач новым задачам, у супольнай працы, ва ўменні імкнуцца да агульных мэт. Размова ідзе пра тыповыя асабістыя якасці, якія больш належаць да суб'екта працы, чым да аб'ектыўных, тэхнічных ці практычных ас-

⁵⁹⁵ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 13: AAS 73 (1981) 608-612.

⁵⁹⁶ Пар. PIO XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 194-198.

⁵⁹⁷ LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 109.

⁵⁹⁸ PIO XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 195.

⁵⁹⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 32: AAS 83 (1991) 833.

⁶⁰⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 43: AAS 83 (1991) 847.

пектаў самой працы. Гэта ўсё адкрывае новую перспектыву адносін паміж працай і капіталам. Можна сцвярджаць, што насуперак таму, што мела месца пры ранейшай арганізацыі працы, дзе суб'ект урэшце рэшт становіўся падобным да аб'екта, да машыны, сёння суб'ектыўнае вымярэнне працы становіцца больш вырашальным і важным, чым аб'ектыўнае.

279. *Адносіны паміж працай і капіталам носяць часта адзінкі канфлікту, які разам са зменамі грамадскага і эканамічнага кантэксту набывае новыя рысы.* Раней канфлікт паміж капіталам і працай узнікаў перш за ўсё «з-за таго, што працоўныя аддавалі свае сілы ў распараджэнне прадпрымальнікам, а тыя, кіруючыся прынцыпам найбольшай выгады, імкнуліся ўстанавіць па магчымасці самае нізкае ўзнагароджанне за іх працу»⁶⁰¹. *Сёння гэты канфлікт мае новыя і, напэўна, больш трывожныя аспекты:* навукова-тэхнічны прагрэс і глабалізацыя рынкаў — самі па сабе гэтыя з'явы з'яўляюцца крыніцай развіцця і прагрэсу — ствараюць небяспеку эксплуатацыі працоўных з боку эканамічных механізмаў і ў выніку неўтаймаванага імкнення да павелічэння вытворчасці⁶⁰².

280. *Не трэба памыляцца, што працэс пераадолення залежнасці працы ад матэрыі сам па сабе няздольны пераадолець адчужанасць на працы і адчужанасць працы.* Гэта адносіцца не толькі да шматлікіх выпадкаў беспрацоўя, нелегальнай працы, працы дзяцей, недастатковай аплаты працы, эксплуатацыі, якія існуюць паўсюдна, але таксама і да новых, больш вытанчаных форм эксплуатацыі, новых відаў працы, перапрацоўкі, працы дзеля кар'еры, якая часам забірае жыццёвую прастору ва ўласцівых чалавеку і ў роўнай ступені неабходных для асобы вымярэннях, празмерных патрабаванняў да працы, што шкодзіць сямейнаму жыццю, а часам робіць яго немагчымым, і да струкутры працы, якая можа мець істотныя

⁶⁰¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 11: AAS 73 (1981) 604.

⁶⁰² Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Pontificia Accademia delle Scienze Sociali* (6 marzo 1999), 2: AAS 91 (1999) 889.

наступствы для цэласнага ўспрымання працаўніком свайго існавання і для трываласці сямейных адносін. Калі чалавек выцясняецца, калі мяняе месцамі сродкі і мэты, то і ў новым кантэксце немагчымай працы, больш лёгкай, больш якаснай, чым колькаснай, можна заўважыць элементы адчужаенасці, незалежна ад таго, «ці расце <...> яго ўдзел у сапраўды салідарнай супольнасці, ці паглыбляецца яго ізаляцыя ў лабірынце адносін, абумоўленых абсалютнай канкурэнцыяй і ўзаемным выцясненнем»⁶⁰³.

в) Праца, права на ўдзел

281. *Адносіны паміж працай і капіталам адлюстроўваюцца таксама праз удзел працоўных ва ўласнасці, у кіраванні ёй і ў выкарыстанні яе плёну.* Гэтым патрабаваннем часта пагарджаюць, а трэба, наадварот, максімальна выяўляць яго значэнне: «кожны, на падставе сваёй працы, мае поўнае права лічыць сябе раўнапраўным саўладальнікам месца працы, на якім працуе разам з усімі. Шляхам дасягнення такой мэты магло б стаць аб'яднанне, наколькі гэта магчыма, працы і капіталу і стварэння шырокага спектра прамежковых груп з эканамічнымі, грамадскімі, культурнымі мэтамі, якія б мелі сапраўдную аўтаномію адносна грамадскіх улад і імкнуліся б да ўласцівых ім мэт праз шчырае ўзаемнае супрацоўніцтва, падпарадкоўваючыся пры гэтым патрабаванням агульнага добра і захоўваючы форму і сутнасць жывой супольнасці. Да членаў такіх груп неабходна адносіцца як да жывых асоб, заахвочваючы іх да актыўнага ўдзелу ў жыцці сваіх груп»⁶⁰⁴. Новая арганізацыя працы, у якой веды маюць большае значэнне, чым сама ўласнасць на сродкі вытворчасці, сведчыць належным чынам пра тое, што праца з прычыны яе суб'ектыўнага характару прадугледжвае права на ўдзел. Неабходна памятаць пра гэта, каб правільна ацэньваць месца працы

⁶⁰³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 41: AAS 83 (1991) 844.

⁶⁰⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 14: AAS 73 (1981) 616.

ў працэсе вытворчасці і знайсці спосаб удзелу, які адпавядае суб'ектыўнасці працы ў розных канкрэтных сітуацыях⁶⁰⁵.

г) Адносіны паміж працай і прыватнай уласнасцю

282. *Сацыяльнае вучэнне Касцёла наказвае адносіны паміж працай і капіталам таксама ў сувязі з інстытутам прыватнай уласнасці, з аднаведным правам і з выкарыстаннем гэтай уласнасці.* Права на прыватную ўласнасць падпарадкавана прынцыпу агульнага прызначэння дабротаў і не павінна ствараць перашкоды ні ў працы, ні ў развіцці іншых. Уласнасць, якая набываецца перш за ўсё працай, павінна служыць працы. Гэта мае асаблівае значэнне для валодання сродкамі вытворчасці. Але гэты прынцып датычыць таксама дабротаў, уласцівых сферы фінансаў, тэхналогій, ведаў, чалавечых рэсурсаў.

Сродкамі вытворчасці «нельга валодаць са шкодай для працы, нельга імкнуцца да авалодання імі толькі дзеля валодання»⁶⁰⁶. Валоданне сродкамі вытворчасці становіцца незаконным, калі «не з'яўляецца прадуктыўным або калі перашкаджае працы іншых; калі служыць атрыманню прыбытку не праз глабалізацыю працы і грамадскага багацця, а, хутчэй, за кошт іх абмежавання, недапушчальнай эксплуатацыі, спекуляцыі і знішчэння салідарнасці ў свеце працы»⁶⁰⁷.

283. *Прыватная і грамадская ўласнасць, а таксама розныя механізмы эканамічнай сістэмы павінны арыентавацца на эканоміку, якая служыць чалавеку.* Такім чынам яны ўнясуць свой уклад у ажыццяўленне прынцыпу ўсеагульнага прызначэння дабротаў. У гэтай перспектыве істотным з'яўляецца пытанне наконт уласнасці і выкарыстання новых тэхналогій і ведаў, якія ў наш час уяўляюць яшчэ адну асаблівую форму ўласнасці, якая мае не меншае значэнне, чым валоданне зям-

⁶⁰⁵ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 9.

⁶⁰⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 14: AAS 73 (1981) 613.

⁶⁰⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 43: AAS 83 (1991) 847.

лёй і капіталам⁶⁰⁸. Гэтыя рэсурсы, як і іншыя даброты, маюць *агульнае прызначэнне*. Яны таксама павінны быць уключаны ў кантэкст юрыдычных нормаў і грамадскіх правілаў, якія гарантуюць іх выкарыстанне ў адпаведнасці з крытэрыямі справядлівасці, захавання правоў чалавека. Новыя адкрыцці і тэхналогіі, дзякуючы сваім вялізным магчымасцям, могуць унесці вырашальны ўклад у ажыццяўленне сацыяльнага прагрэсу. Але існуе небяспека, што яны могуць стаць крыніцай беспрацоўя і павелічэння разрыву паміж развітымі рэгіёнамі і недастаткова развітымі, калі будуць сканцэнтраваны ў больш багатых краінах і ў руках невялікіх кіруючых груп.

д) Святочны адпачынак

284. *Святочны адпачынак з'яўляецца правам*⁶⁰⁹. Бог «на сёмы дзень адпачыў ад усёй працы сваёй, якую зрабіў» (Быц 2, 2). Таксама і людзі, створаныя паводле Яго вобраза, павінны выкарыстоўваць адпаведны адпачынак і вольны час, што дазволіць ім паклапаціцца пра сваё сямейнае, культурнае, грамадскае і рэлігійнае жыццё⁶¹⁰. Гэтаму садзейнічае ўстанаўленне дня Пана⁶¹¹. Вернікі ў нядзелю і ў іншыя ўстаноўленыя святочныя дні павінны ўстрымлівацца ад «выканання працы або дзейнасці, якія перашкаджаюць здзяйсненню належнага культу Богу, радасці, уласцівай дню Пана, ажыццяўленню ўчынкаў міласэрнасці і неабходнаму духоўнаму і фізічнаму адпачынку»⁶¹². Сямейныя патрэбы або патрабаванні на карысць грамадства маюць моц вызваліць ад абавязку нядзельнага адпачынку, але яны не павінны фарміраваць звычай, якія шкодзяць рэлігійнаму і сямейнаму жыццю, а таксама здароўю.

⁶⁰⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 32: AAS 83 (1991) 832-833.

⁶⁰⁹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981) 625-629; ён жа, Lett. enc. *Centesimus annus*, 9: AAS 83 (1991) 804.

⁶¹⁰ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 67.

⁶¹¹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2184.

⁶¹² *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2185.

285. *Нядзеля з'яўляецца днём, які трэба святкаваць з дзейнай міласэрнасцю, прысвячаючы ўвагу сям'і і родным, а таксама хворым, калекам і пажылым.* Нельга забываць пра тых «братоў, якія маюць тыя ж самыя патрэбы і тыя ж самыя правы, але не могуць адпачываць з прычыны беднасці і нястачы»⁶¹³. *Акрамя таго, нядзеля — гэта добры час для разважання, цішыні, заняткаў, якія садзейнічаюць узбагачэнню духоўнага і хрысціянскага жыцця.* Вернікі ў гэты дзень павінны практыкаваць умеркаванасць, пазбягаць усялякіх злоўжыванняў і свавольстваў, якімі часта адзначаюцца масавыя гуляння⁶¹⁴. Дзень Пана трэба заўсёды перажываць як дзень вызвалення, які дазваляе далучыцца «да ўрачыстага сходу і Касцёла першынцаў, запісанага на нябёсах» (Гбр 12, 22–23), і прадказвае святкаванне вечнай Пасхі ў нябеснай славе⁶¹⁵.

286. *Грамадскія ўлады павінны сачыць за тым, каб грамадзяне з-за эканамічна-вытворчых меркаванняў не былі пазбаўлены часу, прызначанага на адпачынак і на ўдзел у здзяйсненні Божага культу.* Працадаўцы маюць аналагічны абавязак у адносінах да падначаленых⁶¹⁶. Хрысціяне павінны клапаціцца, дзеля павагі да рэлігійнай свабоды і агульнага добра ўсіх, каб нядзелі і літургічныя ўрачыстасці былі прызнаны заканадаўствам выходнымі днямі. «Яны павінны ўсім даваць відавочны прыклад малітвы, павагі і радасці, а таксама бараніць свае традыцыі як каштоўны ўклад у духоўнае жыццё чалавечай супольнасці»⁶¹⁷. Кожны хрысціянін павінен «пазбягаць навязвання без патрэбы іншаму таго, што перашкодзіла б яму захаваць дзень Пана»⁶¹⁸.

⁶¹³ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2186.

⁶¹⁴ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2187.

⁶¹⁵ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. ap. *Dies Domini*, 26: «Святкуючы нядзелю — “першы”, а таксама “восьмы” дзень, хрысціянін узыходзіць на шлях, што вядзе да вечнага жыцця».

⁶¹⁶ Пар. LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 110.

⁶¹⁷ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2188.

⁶¹⁸ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2187.

IV. ПРАВА НА ПРАЦУ

а) Неабходнасць працы

287. Праца з'яўляецца асноўным правам і добром чалавека⁶¹⁹: карысным добром, годным чалавека, паколькі гэтае добро адпавядае праяўленню і павелічэнню чалавечай годнасці. Касцёл навучае аб каштоўнасці працы не толькі таму, што яна зайсёды мае асабісты характар, але і з пункту гледжання на яе неабходнасць⁶²⁰. Праца патрэбна для стварэння і ўтрымання сям'і⁶²¹, для атрымання права на ўласнасць⁶²², для ўдзелу ў будаўніцтве агульнага добра чалавечай сям'і⁶²³. Асэнсаванне маральных вынікаў, якія для грамадскага жыцця нясе праца, схіляе Касцёл да вызначэння беспрацоўя як «сапраўднага грамадскага бедства»⁶²⁴, перш за ўсё для маладога пакалення.

288. Праца — гэта добро, якое належыць усім; яно павінна быць даступным для кожнага, хто здольны працаваць. «Поўная занятасць» з'яўляецца абавязковай мэтай кожнай эканамічнай сістэмы, скіраванай на справядлівасць і агульнае добро. Грамадства, у якім права на працу скасавана або сістэматычна адмаўляецца, а меры эканамічнай палітыкі не дазваляюць працоўным дасягнуць належнага ўзроўню занятасці, «не можа быць этычна апраўданым і не дасягне грамадскага спакою»⁶²⁵. Важная роля, а таксама асабліва і значная адказнасць у гэтай галіне належыць «пасрэдніку-працадаўцу»⁶²⁶,

⁶¹⁹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 26; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 9.18: AAS 73 (1981) 598-600. 622-625; ён жа, *Discorso alla Pontificia Accademia delle Scienze Sociali* (25 aprile 1997), 3: AAS 90 (1998) 139-140; ён жа, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 8: AAS 91 (1999) 382-383.

⁶²⁰ Пар. LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 128.

⁶²¹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 10: AAS 73 (1981) 600-602.

⁶²² Пар. LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 103; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 14: AAS 73 (1981) 612-616; ён жа, Lett. enc. *Centesimus annus*, 31: AAS 83 (1991) 831-832.

⁶²³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 16: AAS 73 (1981) 618-620.

⁶²⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 18: AAS 73 (1981) 623.

⁶²⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 43: AAS 83 (1991) 848; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2433.

⁶²⁶ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 17: AAS 73 (1981) 620-622.

гэта значыць тым суб'ектам — асобам або рознага тыпу ўстановам, — якія ў стане паўплываць на працоўную і эканамічную палітыку ў самой краіне і на міжнародным узроўні.

289. *Здольнасць планаваць уласціва грамадству, якое скіравана на агульнае дабро і ў будучыню, вымяраецца перш за ўсё працоўнымі перспектывамі, якія яно ў стане прапанаваць.* Высокі ўзровень беспрацоўя, састарэлыя сістэмы асветы і пастаянныя цяжкасці на працягу доўгага часу ў доступе да прафесійнай адукацыі і да рынку працы становяцца, галоўным чынам для многіх маладых людзей, значнай перашкодай на шляху да чалавечай і прафесійнай самарэалізацыі. Беспрацоўны або заняты не на поўную сілу адчувае глыбока негатыўны ўплыў такой сітуацыі, якая стварае для яго небяспеку быць адкінутым ад грамадства і стаць ахвярай сацыяльнай неўладкаванасці⁶²⁷. Гэтая драма, акрамя моладзі, датычыць звычайна жанчын, найменш кваліфікаваных працоўнікоў, інвалідаў, імігрантаў, былых вязняў, непісьменных — усіх, хто сутыкаецца з самымі вялікімі цяжкасцямі ў пошуках свайго месца ў свеце працы.

290. *Захаванне працы ўсё больш залежыць ад прафесійных здольнасцяў⁶²⁸. Сістэма адукацыі і выхавання не павінна пагарджаць чалавечай і тэхнічнай фармацыяй, неабходнай для эфектыўнага выканання пэўных абавязкаў.* Усё больш узрасце неабходнасць неаднаразова мяняць на працягу жыцця прафесію, таму ад сістэмы адукацыі патрабуецца, каб яна фарміравала ў людзях гатоўнасць пастаянна ўдасканальваць свае веды, атрымліваць новую кваліфікацыю. Моладзь павінна вучыцца дзейнічаць самастойна, каб быць здольнай адказа і з адпаведнай кампетэнцыяй рызыкаваць, бо з гэтым звязана жыццё ў зменлівым эканамічным кантэксте, сцэнарыі якога часта бываюць непрадбачанымі⁶²⁹. Таксама неабходным з'яў-

⁶²⁷ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2436.

⁶²⁸ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 66.

⁶²⁹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 12: AAS 73 (1981) 605-608.

ляецца ставарэнне адпаведных спрыяльных магчымасцяў адукацыі для дарослых, якія жадаюць перакваліфікавацца, і для беспрацоўных. Увогуле, людзі на сваім працоўным шляху павінны сустракаць новыя, канкрэтныя формы падтрымкі, пачынаючы ад адукацыйнай сістэмы, каб ім было лягчэй прайсці праз перыяды змен, няўпэўненасці і нестабільнасці.

б) Роля дзяржавы і грамадзянскай супольнасці ў замацаванні права на працу

291. *Праблемы, звязаныя з занятасцю, патрабуюць адпаведнай рэакцыі з боку дзяржавы, абавязкам якой з'яўляецца падтрымка актыўнай палітыкі працы, гэта значыць такіх крокаў, якія даюць магчымасць стварыць працоўныя месцы на тэрыторыі дадзенага краю праз развіццё розных сфер вытворчасці. Абавязак дзяржавы засноўваецца не толькі на непасрэдным гарантаванні працы ўсім грамадзянам праз устанаўленне цвёрдай дысцыпліны ва ўсім эканамічным жыцці і праз абмежаванне свабоднай ініцыятывы асоб, але і праз «падтрымку дзейнасці прадпрыемстваў шляхам стварэння ўмоў, якія гарантавалі б магчымасць атрымання працы, а таксама праз стымуляванне недастаткова актыўнай дзейнасці або праз аказанне дапамогі падчас крызісу»⁶³⁰.*

292. *Паколькі эканамічна-фінансавыя адносіны і рынак працы выходзяць на агульнасусветны ўзровень, то трэба падтрымліваць эфектыўнае супрацоўніцтва паміж дзяржавамі праз дамовы, пагадненні і планаванне сумесных дзеянняў, якія будуць бараніць права на працу нават у найбольш крытычныя перыяды эканамічнага цыкла на нацыянальным і міжнародным узроўні. Трэба ўсведамляць тое, што праца чалавека з'яўляецца правам, ад якога непасрэдна залежыць умацаванне сацыяльнай справядлівасці і грамадзянскага спакою. Важ-*

⁶³⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 48: AAS 83 (1991) 853.

ныя задачы ў гэтым кірунку маюць міжнародныя арганізацыі і прафсаюзы: аб'ядноўваючыся паміж сабой у найбольш адпаведныя формы, яны павінны імкнуцца перш за ўсё да стварэння «густой сеткі юрыдычных нормаў, якія ахоўваюць працу мужчын, жанчын і моладзі і гарантуюць ім адпаведную ўзнагароду за яе»⁶³¹.

293. Для замацавання права на працу сёння мае значэнне, як і ў часы энцыклікі «*Regit potagut*», «свабодны працэс самаарганізацыі грамадства»⁶³². Значныя сведчанні і прыклады такой самаарганізацыі можна знайсці ў шматлікіх грамадскіх і прадпрымальніцкіх ініцыятывах, якім уласцівы розныя формы ўдзелу, супрацоўніцтва і самакіравання, якія паказваюць зліццё салідарных сілаў. Яны выяўляюцца на рынку як стракаты сектар працоўнай актыўнасці, якая характарызуецца асаблівай увагай да размеркавання створаных дабротаў і аказвання паслуг у розных сферах: адукацыі, ахове здароўя, асноўных сацыяльных паслугах, культуры. Ініцыятывы г. зв. «трэцяга сектара» ўяўляюць усё большае значэнне для развіцця працы і эканомікі.

в) Сям'я і права на працу

294. Праца — гэта «фундамент для фарміравання сямейнага жыцця, якое з'яўляецца натуральным правам і пакліканнем чалавека»⁶³³. Праца забяспечвае сродкі ўтрымання і гарантуе працэс выхавання дзяцей⁶³⁴. Сям'я і праца, якія ў жыцці значнай колькасці людзей так цесна ўзаемазвязаны, заслугоўваюць больш рэалістычнага падыходу і цэласнага разумення

⁶³¹ PAOLO VI, *Discorso all'Organizzazione Internazionale del Lavoro* (10 giugno 1969), 21: AAS 61 (1969) 500; пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Organizzazione Internazionale del Lavoro* (15 giugno 1982), 13: AAS 74 (1982) 1004-1005.

⁶³² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 16: AAS 83 (1991) 813.

⁶³³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 10: AAS 73 (1981) 600.

⁶³⁴ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 10: AAS 73 (1981) 600-602; ён жа, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 23: AAS 74 (1982) 107-109.

не абмежаванага канцэпцыяй, якая разглядае сям'ю як прыватную сферу, а працу як эканамічную. У сувязі з гэтым неабходна, каб прадпрыемствы, працоўныя арганізацыі, прафсаюзы і дзяржава былі праваднікамі такой працоўнай палітыкі, якая будзе не караць, а падтрымліваць сямейную ячэйку з пункту гледжання яе занятасці. Жыццё сям'і і праца ўзаемабумоўлены розным чынам. Далёкія даезды да працы, дадатковая праца, а таксама фізічная і псіхалагічная стомленасць скарачаюць час, прысвечаны сямейнаму жыццю⁶³⁵. Беспрацоўе адбіваецца на сям'і матэрыяльна і духоўна. І ў той жа час сямейныя праблемы і крызісы адмоўна ўплываюць на адносіны да працы і на яе вынікі.

г) Жанчыны і права на працу

295. *Жаночы геній неабходны ва ўсіх праяўленнях грамадскага жыцця, таму трэба гарантаваць прысутнасць жанчын у працоўнай сферы.* Першым абавязковым крокам у гэтым кірунку з'яўляецца прадстаўленне канкрэтнай магчымасці атрымаць прафесійную адукацыю. *Прызнанне і абарона правоў жанчын у свеце працы залежыць звычайна ад арганізацыі працы, якая павінна браць пад увагу годнасць і пакліканне жанчын.* «Сапраўднае павышэнне жыццёвага і культурнага ўзроўню жанчыны патрабуе такой арганізацыі працы, пры якой жанчына не плаціла б за гэтае павышэнне заняцманнем сям'і, у якой яна як маці з'яўляецца незамянімай»⁶³⁶. Гэтае пытанне з'яўляецца *мерай якасці грамадства і эфектыўнасці*, з якой яно абараняе права на працу.

Захаванне шматлікіх формаў дыскрымінацыі, якія закранаюць годнасць і пакліканне жанчын у сферы працы, вынікае з шэрагу абумоўленасцяў, якія абражаюць жанчыну, якая была і застаецца «пазбаўленай належных прывілеяў, з ёй часта не

⁶³⁵ Пап. SANTA SEDE, *Carta dei diritti della famiglia*, art. 10, Tipografia Poliglotta Vaticana, Città del Vaticano 1983, p. 14.

⁶³⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981) 628.

лічацца і трымаюць у рабстве»⁶³⁷. Гэтыя цяжкасці, на жаль, не былі пераадолены. Аб гэтым сведчаць сітуацыі, якія прыніжаюць жанчыну і робяць яе аб'ектам розных формаў сапраўднай эксплуатацыі. Неабходнасць плённага прызнання правоў жанчыны ў працоўнай сферы асабліва заўважаецца ў пытанні заробку, страхавання і сацыяльнага забеспячэння⁶³⁸.

д) Праца непаўналетніх

296. *Праца непаўналетніх, якая набывае розныя недапушчальныя формы, — гэта від насілля, якое выражана менш яскрава, чым іншыя, але тым не менш з'яўляецца жаклівым*⁶³⁹. Яно, апрача ўсякіх палітычных, эканамічных і юрыдычных вынікаў застаецца па сутнасці маральнай праблемай. Леў XIII перасцерагае: «Неабходна звяртаць пільную ўвагу на тое, каб дзеці не ішлі на фабрыкі, пакуль не дасягнуць дастатковага фізічнага, разумовага і духоўнага развіцця. У адваротным выпадку, як непагода вясной знішчае маладую расліну, так вельмі напружаная праца знішчыць квітнеючыя сілы маладосці, і тады дзеці ўжо не змогуць атрымаць адукацыю»⁶⁴⁰. Хаця і мінула ўжо больш чым сто гадоў, але зло, якім з'яўляецца праца непаўналетніх, яшчэ не пераможана.

Усведамляючы, што ў некаторых краінах на сённяшні дзень немагчыма абысціся без укладу дзяцей у сямейны бюджэт і ў нацыянальную эканоміку і што некаторыя формы працы, якія прадугледжваюць няпоўны працоўны дзень, могуць быць плённымі для саміх дзяцей, сацыяльнае вучэнне асуджае ўзрастаючую «эксплуатацыю працы непаўналетніх ва ўмовах сапраўднага рабства»⁶⁴¹. Гэтая эксплуатацыя

⁶³⁷ GIOVANNI PAOLO II, *Lettera alle donne* (29 giugno 1995), 3: AAS 87 (1995) 804.

⁶³⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Esort. ap. Familiaris consortio*, 24: AAS 74 (1982) 109-110.

⁶³⁹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1996*, 5: AAS 88 (1996) 106-107.

⁶⁴⁰ LEONE XIII, *Lett. enc. Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 129.

⁶⁴¹ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1998*, 6: AAS 90 (1998) 153.

ўяўляе цяжкае прыніжэнне чалавечай годнасці, носьбітам якой з'яўляецца кожны чалавек, «якім бы маленькім ці з выгляду малакарысным ён бы не быў»⁶⁴².

е) Эміграцыя і праца

297. *Іміграцыя можа быць рэсурсам, а не перашкодай у развіцці. У сучасным свеце, дзе ўсё яшчэ пануюць значныя няроўнасці паміж багатымі і беднымі дзяржавамі, хуткае развіццё камунікацыі скарачае адлегласці, таму людзі, шукаючы лепшых умоў жыцця, усё больш актыўна імігруюць з менш забяспечаных рэгіёнаў зямлі. Іх прыбышчце ў развітыя краіны часта ўспрымаецца як пагроза для высокага ўзроўню дабрабыту, дасягнутага за дзесяцігоддзі эканамічнага росту. Але імігранты ў большасці выпадкаў задавальваюць патрэбы рынку працы, якія інакш не былі б задаволены ў тых сектарах і рэгіёнах, дзе не хапае мясцовых працаўнікоў або дзе яны не гатовы працаваць.*

298. *Установы краін, якія прымаюць імігрантаў, павінны клапаціцца пра тое, каб не пашыралася спакуса эксплуатаваць замежную працоўную сілу, пазбайляючы яе правай, гарантованых мясцовым працаўнікам. Правы павінны быць гарантованы ўсім, без дыскрымінацыі. Рэгуляванне міграцыйных патокаў згодна з крытэрыямі справядлівасці і раўнавагі⁶⁴³ з'яўляецца адной з неабходных умоў, каб размеркаванне людзей суправаджалася гарантыямі, якіх патрабуе годнасць чалавечай асобы. Імігранта трэба прымаць як асобу, дапамагаючы яму разам з сям'ёй далучыцца да грамадскага жыцця⁶⁴⁴. Не-*

⁶⁴² GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio al Segretario Generale delle Nazioni Unite in occasione del Vertice mondiale per i Bambini* (22 settembre 1990): AAS 83 (1991) 360.

⁶⁴³ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2001*, 13: AAS 93 (2001) 241; PONTIFICIO CONSIGLIO COR UNUM — PONTIFICIO CONSIGLIO DELLA PASTORALE PER I MIGRANTI E ITINERANTI, *I rifugiati, una sfida alla solidarietà*, 6, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1992, p. 8.

⁶⁴⁴ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2241.

*абходна захоўваць і падтрымліваць яго права да з'яднання з сям'ёй*⁶⁴⁵. Адначасова, наколькі гэта магчыма, трэба імкнуцца стварыць магчымасці для працы ў тых рэгіёнах, адкуль ідзе эміграцыя⁶⁴⁶.

ж) Сельская гаспадарка і права на працу

299. *Асаблівай увагі з пункту гледжання на грамадскае, культурнае і эканамічнае значэнне ў эканамічных сістэмах многіх краін заслугоўвае праца ў сельскай гаспадарцы. З прычыны яе важнай ролі ў ахове прыроднага асяроддзя і ва ўмовах усё большай глабалізацыі эканомікі, сельская гаспадарка сутыкаецца са шматлікімі праблемамі. «У многіх выпадках неабходны радыкальныя і хуткія змены з мэтай вяртання сельскай гаспадарцы і сельскім працаўнікам іх сапраўднага статуса: сельская гаспадарка — падстава здаровай эканомікі, якая вызначае развіццё грамадскай супольнасці»*⁶⁴⁷.

Глыбокія і радыкальныя змены на сацыяльным і культурным узроўні, якія маюць месца ў сельскай гаспадарцы і ў сялянскім асяроддзі, указваюць на неабходнасць больш глыбокага разумення значэння сельскагаспадарчай працы ў яе шматлікіх вымярэннях. Гэта важная праблема, на якую трэба звярнуць увагу пры разглядзе сельскагаспадарчай палітыкі і палітыкі ў галіне аховы прыроднага асяроддзя. Трэба пераадолець старую ўстаноўку на апеку і выпрацаваць новыя перспектывы для сучаснай сельскай гаспадаркі, якая зможа адыгрываць істотную ролю ў грамадскім і эканамічным жыцці.

300. *У некаторых краінах неабходна ажыццявіць новы падзел зямлі ў межах эфектыўнай аграрнай рэформы з мэтай*

⁶⁴⁵ Пар. SANTA SEDE, *Carta dei diritti della famiglia*, art. 12, Tipografia Poliglotta Vaticana, Città del Vaticano 1983, p. 14; GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 77: AAS 74 (1982) 175-178.

⁶⁴⁶ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 66; GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1993*, 3: AAS 85 (1993) 431-433.

⁶⁴⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 21: AAS 73 (1981) 634.

пераадолення перашкод, якія ставіць на шляху сапраўднага эканамічнага развіцця асуджаная сацыяльным вучэннем Касцёла непрадуктыўная сістэма латыфундый⁶⁴⁸. «Краіны, якія знаходзяцца на шляху развіцця, могуць эфектыўна супрацьстаяць актуальнаму працэсу канцэнтрацыі ўласнасці на зямлю і сітуацыям, якія з'яўляюцца сапраўднымі структурнымі праблемамі. Сюды належаць недапрацоўкі ў заканадаўстве і вельмі павольнае прызнанне права ўласнасці на зямлю і рынкі крэдытавання, а таксама адсутнасць зацікаўленасці даследаваннямі ў галіне сельскай гаспадаркі, аб'якавасць да арганізацыі сацыяльных паслуг і інфраструктур у сельскай мясцовасці»⁶⁴⁹. Таму аграрная рэформа становіцца не толькі палітычнай неабходнасцю, але і маральным абавязкам. Яе адсутнасць перашкаджае краінам знайсці добрыя магчымасці, якія вынікаюць з адкрыцця рынкаў і ўвогуле з тых спрыяльных умоў для развіцця, якія можа прынесці глабалізацыя⁶⁵⁰.

V. ПРАВЫ ПРАЦОЎНЫХ

а) Годнасць працоўных і захаванне іх правоў

301. *Правы працоўных, як і ўсе іншыя, грунтуюцца на прыродзе чалавечай асобы і на яе трансцэндэнтнай годнасці. Сацыяльнае вучэнне Касцёла палічыла неабходным вылучыць некаторыя з іх, дамагаючыся іх прызнання ў юрыдычных сістэмах: права на справядлівую ўзнагароду⁶⁵¹; права на адпачынак⁶⁵²; «права на ўмовы працы і на тэхналогію, якая была б бяспечнай для фізічнага здароўя працоўных і не пару-*

⁶⁴⁸ Пап. PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 23: AAS 59 (1967) 268-269.

⁶⁴⁹ PONTIFICIO CONSIGLIO DELLA GIUSTIZIA E DELLA PACE, *Per una migliore distribuzione della terra. La sfida della riforma agraria* (23 novembre 1997), 13, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997, p. 17.

⁶⁵⁰ Пап. PONTIFICIO CONSIGLIO DELLA GIUSTIZIA E DELLA PACE, *Per una migliore distribuzione della terra. La sfida della riforma agraria* (23 novembre 1997), 35, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997, p. 31.

⁶⁵¹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981) 625-629.

⁶⁵² Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981) 625-629.

шала б іх маральнай цэласнасці»⁶⁵³; права на абарону асобы на месцы працы «без парушэння свабоды сумлення і годнасці»⁶⁵⁴; права на «адпаведныя субсідыі дзеля ўтрымання беспрацоўных і іх сем'яў»⁶⁵⁵; права на пенсію, а таксама на забеспячэнне ў старасці і падчас хваробы, а таксама ў няшчасных выпадках, звязаных з відам выконваемай працы⁶⁵⁶; права на грамадскі клопат аб мацярынстве⁶⁵⁷; права аб'ядноўвацца і ствараць саюзы⁶⁵⁸. Гэтыя правы часта парушаюцца, што пацвярджаюць такія сумныя прыклады, як нізкааплата праца, праца без аховы ці без належнага юрыдычнага афармлення. Часта ўмовы працы мужчын, жанчын і дзяцей, асабліва ў краінах, якія развіваюцца, настолькі бесчалавечныя, што зневажаюць іх годнасць і шкодзяць здароўю.

б) Права на справядлівы заробак і размеркаванне даходаў

302. *Заробак з'яўляецца найважнейшым інструментам устанавлення справядлівасці ў працоўных адносінах*⁶⁵⁹. «Справядлівы заробак з'яўляецца законным плёнам працы»⁶⁶⁰. Сур'езную несправядлівасць здзяйсняе той, хто адмаўляе яго ці не дае заробак у патрэбны час і прапарцыянальна да выкананай працы (пар. Лев 19, 13; Дрг 24, 14–15; Як 5, 4). Заробак — гэта інструмент, які адкрывае працаўніку доступ да зямных дабротаў. «Урэшце, трэба так узнагароджваць за працу, каб гэта

⁶⁵³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981) 629.

⁶⁵⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 15: AAS 83 (1991) 812.

⁶⁵⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 18: AAS 73 (1981) 622-625.

⁶⁵⁶ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981) 625-629.

⁶⁵⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981) 625-629.

⁶⁵⁸ Пар. LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 135; Pío XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 186; Pío XII, Lett. enc. *Sertum laetitiae*: AAS 31 (1939) 643; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 262-263; CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 68; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 20: AAS 73 (1981) 629-632; ён жа, Lett. enc. *Centesimus annus*, 7: AAS 83 (1991) 801-802.

⁶⁵⁹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981) 625-629.

⁶⁶⁰ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2434; пар. Pío XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 198-202: «Справядлівы заробак» — так называецца чацвёрты раздзел другой часткі энцыклікі.

давала чалавеку сродкі для забеспячэння сабе і бліжнім годнага матэрыяльнага, грамадскага, культурнага і духоўнага жыцця, улічваючы род заняткаў кожнага, прадуктыўнасць працы, спецыфіку вытворчасці і агульнае дабро»⁶⁶¹. Звычайнай дамовы паміж працаўніком і працадаўцам на конт памераў заробку недастаткова, каб кваліфікаваць узгодненую ўзнагароду як «справядлівую», паколькі яна «павінна быць дастатковай для ўтрымання»⁶⁶². Натуральная справядлівасць папярэднічае свабодзе дамоў і пераўзыходзіць іх.

303. *Эканамічны дабрабыт пэўнай краіны не вымяраецца выключна колькасцю створаных дабротаў, але важны таксама спосаб іх стварэння і тое, у якой ступені справядлівым з'яўляецца падзел прыбытку*, які павінен адкрыць усім доступ да таго, што служыць іх асабістаму развіццю і ўдасканаленню. Справядлівы падзел даходу павінен ажыццяўляцца на аснове не толькі крытэрыяў камутатыўнай справядлівасці, але і сацыяльнай справядлівасці, якая звяртае ўвагу, апрача аб'ектыўнай вартасці вынікаў працы, на чалавечую годнасць працоўных суб'ектаў. Сапраўдны эканамічны дабрабыт дасягаецца таксама праз адпаведную *сацыяльную палітыку пераразмеркавання даходаў*, якая, усведамляючы агульныя ўмовы, адпаведна ацэньвае заслугі і патрэбы кожнага грамадзяніна.

в) Права на забастоўку

304. *Сацыяльнае вучэнне лічыць забастоўку апраўданай, «калі яна з'яўляецца непазбежным і нават неабходным сродкам для дасягнення станоўчага выніку»*⁶⁶³, калі ўсе іншыя спосабы вырашэння канфліктаў аказваюцца неэфектыўнымі⁶⁶⁴.

⁶⁶¹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 67.

⁶⁶² LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 131.

⁶⁶³ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2435.

⁶⁶⁴ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 68; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 20; AAS 73 (1981) 629-632; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2430.

Забастоўку, як адно з самых шматпакутных дасягненняў прафсаюзнага руху, можна лічыць калектыўнай і арганізаванай адмовай працаўнікоў выконваць свае функцыі дзеля атрымання праз націск на працадаўцаў, дзяржаву і грамадскую думку лепшых умоў працы і паляпшэння свайго сацыяльнага становішча. Забастоўка, хаця і ўяўляе «пэўны від ультыматуму»⁶⁶⁵, павінна быць заўсёды мірным метадам прадстаўлення патрабаванняў і барацьбы за свае правы. Забастоўка «становіцца маральна непрымальнай, калі суправаджаецца насіллем або калі ставіць перад сабой мэты, непасрэдна не звязаныя з умовамі працы або супярэчныя агульнаму дабру»⁶⁶⁶.

IV. САЛІДАРНАСЦЬ ПРАЦОЎНЫХ

а) Значэнне прафсаюзаў

305. *Настаўніцкі Інстытут Касцёла прызнае важную ролю прафсаюзаў, мэтай існавання якіх з'яўляецца права працоўных на стварэнне асацыяцый ці аб'яднанняў для абароны жыццёвых інтарэсаў людзей, якія выконваюць розныя віды працы.* Прафсаюзы «ўзніклі як вынік барацьбы працоўных, свету працы і, перш за ўсё, усіх працаўнікоў прамысловасці за свае законныя правы; яны былі створаны для абароны гэтых правоў перад прадпрымальнікамі і ўладальнікамі сродкаў вытворчасці»⁶⁶⁷. Прафсаюзныя арганізацыі служаць агульнаму дабру праз дасягненне ўласцівай ім мэты і з'яўляюцца канструктыўным фактарам грамадскага парадку і салідарнасці, а значыць *неабходным элементам грамадскага жыцця*. Прызнанне правоў працоўных заўсёды было няпростай праблемай, паколькі яно ажыццяўляецца ўнутры ўжо сфарміраваных гістарычных і інстытуцыйных працэ-

⁶⁶⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 20: AAS 73 (1981) 632.

⁶⁶⁶ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2435.

⁶⁶⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 20: AAS 73 (1981) 629.

саў. Можна сказаць, што і сёння яно не стала поўным. Гэта азначае, што сапраўдная салідарнасць паміж працоўнымі з'яўляецца як ніколі дагэтуль актуальнай і неабходнай.

306. *Згодна з сацыяльным вучэннем Касцёла адносіны ў свеце працы павінны быць напоўнены супрацоўніцтвам. Нянавісць і барацьба, скіраваная на вынішчэнне іншых, — гэта абсалютна недапушчальныя метады, паколькі ў кожнай грамадскай сістэме ў працэсе вытворчасці аднолькава неабходны як праца, так і капітал. У святле гэтай канцэпцыі сацыяльнае вучэнне не лічыць «прафсаюзы толькі адлюстраваннем “класавай” структуры грамадства і вяшчальнікам класавай барацьбы, якая быццам бы непазбежна павінна кіраваць грамадскім жыццём»⁶⁶⁸. Прафсаюзы з'яўляюцца сапраўдным стымулам барацьбы за сацыяльную справядлівасць, за правы людзей працы ў іх прафесійных сферах. «Гэтая “барацьба” павінна разглядацца як натуральнае імкненне да сапраўднага добра; <...> гэта не барацьба “супраць” іншых»⁶⁶⁹. Прафсаюзы, будучы перш за ўсё інструментам салідарнасці і справядлівасці, не могуць злоўжываць спосабамі барацьбы. Зыходзячы са свайго паклікання, яны павінны перамагаць спакусы карпаратыўнасці, умець з дапамогай адпаведных нормаў рэгуляваць сваю дзейнасць і ацэньваць вынікі сваіх рашэнняў у перспектыве агульнага добра⁶⁷⁰.*

307. *Прафсаюзы павінны, апрача абароны і адстойвання праваў, таксама прадстаўляць працоўных і спрыяць «фарміраванню справядлівага эканамічнага жыцця»⁶⁷¹. Яны павінны выхоўваць грамадскую свядомасць працоўных як актыўнай дзейснай сілы ў адпаведнасці з намерамі і здольнасцямі кожнага, ва ўсім працэсе эканамічнага і грамадскага развіцця, а таксама як удзельнікаў будаўніцтва агульнага добра. Праф-*

⁶⁶⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 20: AAS 73 (1981) 630.

⁶⁶⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 20: AAS 73 (1981) 630.

⁶⁷⁰ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2430.

⁶⁷¹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 68.

саюзы і іншыя формы аб'яднання працоўных павінны супрацоўнічаць з іншымі сацыяльнымі суб'ектамі і прымаць удзел у кіраванні грамадскімі справамі, уплываць на палітычную ўладу, каб належным чынам скіраваць яе на праблемы працы і заахоціць яе да ажыццяўлення правоў працоўных. Аднак прафсаюзы не маюць характару «палітычных партый», якія змагаюцца за ўладу; больш за тое, яны не павінны падпарадкоўвацца рашэнням палітычных партый ці мець з імі вельмі цесныя сувязі. «У такім выпадку прафсаюзы лёгка страчваюць сваю асаблівую ролю — дзеля агульнага добра ўсяго грамадства абараняць правы працоўных — і становяцца *інструментам для дасягнення іншых мэт*»⁶⁷².

б) Новыя формы салідарнасці

308. *Сучасная сацыяльна-эканамічная сітуацыя, якая характарызуецца паскоранымі працэсамі эканамічна-фінансавай глабалізацыі, прымушае прафсаюзы абнаўляцца. Сёння прафсаюзы пакліканы да новых формаў дзейнасці*⁶⁷³ і пашырэння «сферы» сваёй салідарнай дзейнасці, каб абараніць, акрамя традыцыйных катэгорый, таксама тых працаўнікоў, якія працуюць па нетыповых кантрактах або часова, і тых, каму пагражае звальненне з прычыны аб'яднання прадпрыемстваў, што адбываецца ўсё часцей таксама і на міжнародным узроўні; тых, хто не мае працы, імігрантаў, сезонных рабочых, тых, хто быў выціснуты з рынку працы, бо не закончыў належных курсаў павышэння кваліфікацыі і не можа вярнуцца на працу без адпаведнай перападрыхтоўкі.

Перад абліччам змен, якія адбыліся ў свеце працы, салідарнасць можа быць аднойлена і нават лепш умацавана ў нараўнанні з мінулым, калі прыкладваць намаганні для аднойле-

⁶⁷² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 20: AAS 73 (1981) 631.

⁶⁷³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Conferenza Internazionale per i rappresentanti sindacali* (2 dicembre 1996), 4: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XIX, 2 (1996) 865.

нага адкрыцця суб'ектыўнай каштоўнасці працы: «трэба працягваць разважанне пра суб'ект працы і ўмовы яго існавання». Для гэтага «патрэбны новыя рухі салідарнасці працоўных, а таксама салідарнасці з працоўнымі»⁶⁷⁴.

309. *Імкнучыся да «новых формаў салідарнасці»⁶⁷⁵, працоўныя аб'яднанні павінны клапаціцца пра большую адказнасць* не толькі ў адносінах да традыцыйных механізмаў размеркавання, але таксама да вытворчасці багацця і стварэння грамадскіх, палітычных і культурных умоў, якія дазваляць усім, хто можа і жадае працаваць, карыстацца правам на працу з належнай пашанай да іх працоўнай годнасці. Паступовае пераадольванне арганізацыйнай мадэлі, заснаванай на наёмнай працы на вялікім прадпрыемстве, садзейнічае абнаўленню нормаў і сістэм сацыяльнага забеспячэння, якія да гэтага часу абаранялі працоўных, захоўваючы іх асноўныя правы.

VII. «RES NOVAE» Ў СВЕЦЕ ПРАЦЫ

а) Перыяд эпахальнага пераходу

310. *Адзін з найбольш значных стымуляў актуальных змен у арганізацыі працы мае сваю крыніцу ў феномене глабалізацыі. Ён дазваляе асвоіць новыя формы вытворчасці пры размяшчэнні вытворчых прадпрыемстваў у рэгіёнах, дзе не прымаюцца стратэгічныя рашэнні і якія размешчаны далёка ад спажывецкіх рынкаў.* Гэтаму спрыяюць два фактары: незвычайная хуткасць камунікацыі, не абмежаванай часам і прасторай; адносная лёгкасць перавозу тавараў і людзей з адной часткі свету ў другую. Гэта мае істотнае значэнне для вытворчых працэсаў. Уласнасць становіцца ўсё больш аддаленай, і ўласнік часта абыякавы да сацыяльных вынікаў пры-

⁶⁷⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 8; AAS 73 (1981) 597.

⁶⁷⁵ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio ai partecipanti all'Incontro Internazionale sul lavoro* (14 settembre 2001), 4; *L'Osservatore Romano*, 16 settembre 2001, p. 7.

нятых ім рашэнняў. З другога боку, калі праўда, што глабалізацыя сама па сабе не з'яўляецца ні добрай, ні дрэннай, а залежыць ад таго, як яе чалавек выкарыстоўвае⁶⁷⁶, то можна сцвярджаць, што *неабходна глабалізацыя ахоўных мер, мінімальна асноўных правоў і справядлівасці*.

311. *Адной з найбольш значных рыс новай арганізацыі працы з'яўляецца фізічная фрагментарызацыя вытворчага цыкла, дзякуючы якой дасягаецца большая эфектыўнасць і большы прыбытак.* У гэтай перспектыве традыцыйныя каардынаты часу і прасторы, унутры якіх адбываецца вытворчы цыкл, падвяргаюцца нечуванай трансфармацыі, якая выклікае змены ў самой структуры працы. Усё гэта аказвае значны ўплыў на жыццё паасобных людзей і супольнасцяў, якія сутыкаюцца з радыкальнымі зменамі як у плане матэрыяльных умоў, так і ў культурным плане і ў плане каштоўнасцяў. Гэтая з'ява ахоплівае на глабальным і мясцовым узроўні мільёны людзей незалежна ад іх прафесій, грамадскага становішча і культурнай падрыхтоўкі. Рэарганізацыя часу, падпарадкаванне яго вызначанай рэгламентацыі і змены ў выкарыстанні прасторы, якія параўноўваюцца па свайму аб'ёму з першай прамысловай рэвалюцыяй, паколькі ахопліваюць усе сектары вытворчасці на ўсіх кантынентах, незалежна ад узроўню іх развіцця, трэба разглядаць як вырашальны этычны і культурны выклік, які датычыць фарміравання абноўленай сістэмы аховы працы.

312. *Глабалізацыя эканомікі і лібералізацыя рынкаў, абвастрэнне канкурэнцыі, павелічэнне колькасці прадпрыемстваў, спецыялізаваных на забеспячэнні таварамі і паслугамі, патрабуюць большай эластычнасці на рынку працы, у арганізацыі і ў кіраванні вытворчымі працэсамі.* Пры ацэнцы гэтай далікатнай тэмы варта было б звярнуць большую ўвагу на маральныя, культурныя намаганні і аспекты, якія датычаць

⁶⁷⁶ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Pontificia Accademia delle Scienze Sociali* (27 aprile 2001), 2: AAS 93 (2001) 599.

планавання і кіруюць грамадскай і палітычнай дзейнасцю ў сферах, звязаных з сутнасцю і зместам новай працы ва ўмовах новага рынку і новай эканомікі. Змены на рынку працы з'яўляюцца часта вынікам змен, якія адбыліся ў самой працы, а не іх прычынай.

313. *Праца, перш за ўсё ў эканамічных сістэмах найбольш развітых краін, здзяйсняе пераход ад эканомікі індустрыяльнага тыпу да эканомікі, прыцытова сканцэнтраванай на паслугах і тэхналагічных новаўвядзеннях.* Гэта адбываецца таму, што віды паслуг і дзейнасці, якія адрозніваюцца высокім узроўнем інфармацыі, развіваюцца хутчэй, чым тыя, што адносяцца да традыцыйных першасных або другасных сектараў. А гэта мае важнае значэнне для арганізацыі вытворчасці і абмену, для зместу і формы працы і для сістэмы сацыяльнай абароны.

Дзякуючы тэхналагічным новаўвядзенням свет працы ўзбагачаецца новымі прафесіямі, тады як іншыя прафесіі знікаюць. У перыяд цяперашніх змен мы з'яўляемся сведкамі пастаяннага пераходу рабочай сілы з прамысловасці ў сферу паслуг. Эканамічная і сацыяльная мадэль, звязаная з вялікімі прадпрыемствамі і з аднародным рабочым класам, усё больш страчвае сваю ролю, у той час як паляпшаюцца перспектывы занятасці ў сферы паслуг. У прыватнасці, расце ўдзельная вага ў сферы паслуг чалавеку, працы на няпоўны дзень, часовай і «нетыповай» працы. Усе гэтыя формы працы нельга аднесці ні да наёмнай, ні да аўтаномнай працы.

314. *Дадзенаму этапу характэрны пераход ад наёмнай працы на неабмежаваны тэрмін, якая разумеецца як пастаянны занятак, да шэрагу разнастайных прац;* ад кампактнага, пэўнага і вядомага свету да разнастайнага, зменлівага свету, багатага на абяцанні, але напоўненага хвалючымі пытаннямі, асабліва перад усё больш няпэўнымі перспектывамі занятасці, ва ўмовах далейшага структурнага беспрацоўя і неадэкватнасці наяўных сістэм сацыяльнага забеспячэння. Патрабаванні канкурэнцыі, тэхналагічных новаўвядзенняў і склада-

ных фінансавых патокаў трэба ўзгадняць з абаронай працаўніка і яго правоў.

Няўпэўненасць і адчуванне часовасці характарызуюць умовы працы не толькі ў найбольш развітых краінах, але ахопліваюць перш за ўсё эканамічна менш развітыя рэгіёны планеты, краіны, якія развіваюцца і знаходзяцца на пераходным этапе. Краіны з пераходнай эканомікай апрача праблем, звязаных са зменай эканамічных і вытворчых мадэляў, штодзённа сутыкаюцца са складанымі патрабаваннямі, якія вынікаюць з сённяшняй глабалізацыі. Становішча з'яўляецца асабліва драматычным для свету працы, ахопленана шырокімі і радыкальнымі культурнымі і структурнымі зменамі, часта пры адсутнасці юрыдычнай дапамогі, адукацыйнай базы і належнай сацыяльнай дапамогі.

315. *Дэцэнтралізацыя вытворчасці, якая ўскладае на меншыя прадпрыемствы шматлікія задачы, якія раней вырашаліся на вялікіх вытворчых аб'яднаннях, прыдае новую сілу і ўмацоўвае малыя і сярэднія прадпрыемствы.* Дзякуючы гэтаму побач з традыцыйнай рамесніцкай вытворчасцю з'яўляюцца новыя малыя вытворчыя аб'яднанні, якія дзейнічаюць у сучаснай вытворчасці або робяць працу, якая раней выконвалася на большых прадпрыемствах. Многія віды дзейнасці, якія раней патрабавалі наёмнай працы, сённа ажыццяўляюцца ў новых формах, спрыяльных для незалежнай працы. Таму ім уласціва большая рызыка і адказнасць.

Праца на малых і сярэдніх прадпрыемствах, рамесніцкая і незалежная праца могуць паспрыяць гуманізацыі ўмоў працы як дзякуючы здольнасці ўстанаўліваць станоўчыя міжасабовыя адносіны ў невялікай супольнасці, так дзякуючы перспектывам, якія даюць ініцыятыўнасць і прадпрымальніцтва. Але ў гэтых сектарах ёсць нямала выпадкаў несправядлівага абыходжання з людзьмі, дрэннай і нестабільнай аплаты працы.

316. *Акрамя гэтага, у краінах, якія развіваюцца, за апошні час распаўсюдзілася экспансія «нефармальнай» або «цены-*

вой» эканамічнай дзейнасці, якая з'яўляецца сведчаннем шмат-аб'яцальнага эканамічнага росту і ўздымае этычныя і юрыдычныя праблемы. Значны рост працоўных месц, выкліканы гэтымі відамі дзейнасці, звязаны з адсутнасцю спецыялізацыі сярод вялікай часткі мясцовых працаўнікоў і з хаатычным развіццём фармальных сектараў эканомікі. Таму значная колькасць людзей вымушана працаваць у вельмі дрэнных умовах, пры адсутнасці правілаў, якія абараняюць годнасць працаўніка. Прадуктыўнасць працы, даход і ўзровень жыцця вельмі нізкія і часта недастатковыя, каб гарантаваць працаўнікам і іхнім сем'ям годны пражытачны мінімум.

б) Сацыяльнае вучэнне і «res novae»

317. Перад абліччам «res novae» ў свеце працы сацыяльнае вучэнне Касцёла рэкамендуе перш за ўсё пазбягаюць памылковага сцвярджэння, што актуальныя перамены былі прадвызначаны раней. Вырашальным фактарам і своеасаблівым «арбітрам» у гэтай складанай фазе зменаў з'яўляецца зноў жа чалавек, які павінен застацца сапраўдным пратаганістам сваёй працы. Ён можа і павінен творча і адказна ўключыцца ў працэс абнаўлення і рэарганізацыі, каб яны служылі развіццю асобы, сям'і, грамадства і ўсёй чалавечай сям'і⁶⁷⁷. Важным для ўсіх з'яўляецца заклік да *суб'ектыўнага вымярэння працы*, якому паводле сацыяльнага вучэння Касцёла належыць першынство, паколькі чалавечая праца з'яўляецца «непасрэдным дзеяннем асоб, створаных паводле Богага вобраза і пакліканых працягваць разам з іншымі і дзеля іншых справу стварэння, падпарадкоўваючы сабе зямлю»⁶⁷⁸.

318. *Механічнае і выключна эканамічнае тлумачэнне вытворчай дзейнасці, хаця пераважае і, нягледзячы на ўсё, мае ўплыў, усё ж пераадольваецца ў працэсе навуковага аналізу праб-*

⁶⁷⁷ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 10: AAS 73 (1981) 600-602.

⁶⁷⁸ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2427.

лем, звязаных з працай. Сёння больш, чым у мінулыя гады, гэтая канцэпцыя з'яўляецца цалкам непрыдатнай для тлумачэння фактаў, якія з кожным днём усё больш выразна сведчаць пра сэнс працы як свабоднай і творчай дзейнасці чалавека. Таксама з канкрэтных параўнанняў павінен вынікаць імпульс да неадкладнага пераадолення тэарэтычных поглядаў і крытэрыяў паводзін, абмежаваных і недастатковых у кантэксце сённяшняй дынамікі, якія па сваёй сутнасці няздольны выявіць канкрэтныя і пільныя патрэбы чалавека і якія выходзяць па-за межы выключна эканамічных катэгорый. Касцёл добра ведае і заўсёды вучыць, што чалавек у адрозненні ад іншых жывых істот мае патрэбы, якія не абмяжоўваюцца толькі «панаваннем»⁶⁷⁹, паколькі яго сутнасць і пакліканне неразрыўна звязаны з Абсалютам. Чалавечая асоба імкнецца змяніць рэчаіснасць дзякуючы сваёй працы, каб задаволіць перш за ўсё матэрыяльныя патрэбы і жаданні, але робіць гэта, ідучы ўслед за імпульсам, які ўвесь час падштурхоўвае яе па-за межы дасягнутых вынікаў, да пошуку таго, што можа найбольш адпавядаць яго жыццёвым унутраным патрабаванням.

319. *Змяняюцца гістарычныя формы працы чалавека, але не павінны змяняцца пастаянныя патрабаванні чалавека, якія заключаюцца ў захаванні неад'емных правоў працаўніка.* Зважаючы на небяспеку, якая пагражае гэтым правам, трэба выпрацаваць і стварыць *новыя формы салідарнасці*, беручы пад увагу ўзаемазалежнасць, якая аб'ядноўвае людзей працы. Чым глыбейшымі з'яўляюцца змены, тым больш рашучым павінна быць імкненне розуму і волі абараняць годнасць працы пры адначасовым умацаванні на розных узроўнях зацікаўленых інстытутаў. Гэтая перспектыва дазваляе найлепш кіраваць актуальнымі зменамі так, каб узнікла вельмі неабход-

⁶⁷⁹ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 35; PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 19: AAS 59 (1967), 266-267; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 20: AAS 73 (1981) 629-632; ён жа, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 28: AAS 80 (1988) 548-550.

ная ўзаемадапаўняльнасць паміж мясцовым і сусветным эканамічным вымярэннем; паміж «старой» і «новай» эканомікай; паміж тэхналагічнымі новаўвядзеннямі і неабходнасцю абараняць працу чалавека; паміж эканамічным ростам і аховай навакольнага асяроддзя.

320. *З мэтай рэгулявання значных і складаных праблем працы, якія ў розных рэгіёнах набываюць драматычны характар, навукоўцы і дзеячы культуры пакліканы ўнесці свой адмысловы ўклад, вельмі важны для выбару правільных рашэнняў. Гэтая адказнасць патрабуе іх асаблівай увагі да магчымасцяў і небяспекі, да якіх могуць весці змены, і перш за ўсё яны павінны вызначаць кірункі дзейнасці, каб пераўтварэнні становіцца ўплывалі на развіццё ўсёй чалавечай сям'і. На іх ускладзена важная задача: даследаваць і тлумачыць грамадскія з'явы з разуменнем і з любоўю да праўды, не шукаючы групавых ці асабістых інтарэсаў. Іх тэрэтычны ўклад становіцца істотным арыенцірам для канкрэтных дзеянняў у сферы эканамічнай палітыкі*⁶⁸⁰.

321. *Сучасныя сцэнарыі глыбокіх змен у працы чалавека яшчэ больш патрабуюць сапраўды глабальнага і салідарнага развіцця, здольнага ахапіць усе рэгіёны свету, уключаючы і найменш паспяховаыя. Што датычыць апошніх, то шырокамаштабны працэс салідарнага развіцця не толькі дае канкрэтную магчымасць стварэння новых месц працы, але становіцца сапраўднай умовай для выжывання цэлых народаў, таму і падкрэсліваецца, што «патрэбна глабалізацыя салідарнасці»*⁶⁸¹.

Пераадоленне эканамічнай і сацыяльнай няроўнасці ў свеце працы павінна адбывацца дзякуючы вяртанню сапраўднай іерархіі каштоўнасцяў і першынства годнасці працоўнага чалавека. «Новыя з'явы, якія моцна ўплываюць на працэс вы-

⁶⁸⁰ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio ai partecipanti all'Incontro Internazionale sul Lavoro* (14 settembre 2001), 5: *L'Osservatore Romano*, 16 settembre 2001, p. 7.

⁶⁸¹ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Incontro giubilare con il mondo del lavoro* (1° maggio 2000), 2: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XXIII, 1 (2000) 720.

творчасці, — такія, як глабалізацыя фінансаў, эканомікі, гандлю і працы, — ні ў якім выпадку не павінны пагражаць ні годнасці і прыярытэту чалавека, ні свабодзе і дэмакратыі народаў. Салідарнасць, удзел і магчымасць кіраваць гэтымі радыкальнымі зменамі з'яўляюцца калі не вырашэннем праблем, то, безумоўна, неабходнай этычнай гарантыяй таго, што людзі і народы не будуць інструментамі, а пратаганістамі сваёй будучыні. Гэта магчыма, і гэта — наш абавязак»⁶⁸².

322. *Усё больш неабходным становіцца ўважлівы аналіз новай сітуацыі працы ў сучасным кантэксце глабалізацыі ў той перспектыве, у якой годнае месца зойме натуральнае імкненне людзей наладжваць адносіны. У сувязі з гэтым трэба падкрэсліць, што універсальнасць з'яўляецца вымярэннем чалавека, а не рэчаў. Тэхніка можа быць інструментальнай прычынай глабалізацыі, але канчатковай прычынай з'яўляецца паўсюдны характар чалавечай сям'і. Таму таксама праца мае сваё універсальнае вымярэнне, бо абапіраецца на чалавечых адносінах. Тэхналогіі, асабліва электронныя, зрабілі магчымым пашырэнне гэтага аспекту працы — аспекту ўзаемаадносін — па ўсім свеце, значна паскараючы глабалізацыю. Канчатковым фундаментам гэтай дынамікі з'яўляецца працоўны чалавек. Ён заўсёды суб'ект, а не аб'ект. Такім чынам і глабалізацыя працы бярэ пачатак з антрапалагічнай асновы, з вымярэння адносін, уласцівага працы. Адмоўныя аспекты глабалізацыі працы не павінны закрываць дадзеныя ўсім магчымасці выявіць *агульнасусветны гуманізм працы*, салідарнасць свету працы ў сусветным вымярэнні, каб, працуючы ў такім пашыраным і прасякнутым узаемаадносінамі кантэксце, людзі лепш усведамлялі сваё пакліканне да салідарнасці і адзінства.*

⁶⁸² GIOVANNI PAOLO II, *Omelia alla Santa Messa per il Giubileo dei lavoratori* (1° maggio 2000), 3: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XXIII, 1 (2000) 717.

РАЗДЕЛ СЁМЫ ЭКАНАМІЧНАЕ ЖЫЦЦЁ

I. БІБЛІЙНЫЯ АСПЕКТЫ

а) Чалавек, беднасць і багацце

323. У Старым Запавеце ёсць дваякі падыход да пытання пра матэрыяльныя даброты і багацці. З аднаго боку высока ацэньваецца магчымасць распараджацца матэрыяльнымі дабротамі, якія лічацца неабходнымі для жыцця: дастатак — не як багацце і раскоша — разглядаецца як Божае благаслаўленне. У літаратуры Мудрасці беднасць апісваецца як негатыўны вынік гультайства і непрацавітасці (пар. Прып 10, 4), а таксама як натуральны факт (пар. Прып 22, 2). З другога боку, багацце і матэрыяльныя даброты самі па сабе не асуджаюцца, асуджаецца толькі іх неразумнае выкарыстанне. Прароцкая традыцыя асуджае ашуканства, ліхварства, эксплуатацыю, жакліваю несправядлівасць, асабліва ў дачыненні да самых бедных (пар. Іс 58, 3–11; Ер 7, 4–7; Ос 4, 1–2; Ам 2, 6–7; Міх 2, 1–2). Хоць прарокі лічаць злом беднасць прыгнечаных, слабых, убогіх, аднак бачаць у гэтым таксама сімвал становішча чалавека перад Богам. Ад Бога паходзіць усякае дабро як дар, якім трэба распараджацца і дзяліцца.

324. Хто прызнае сваю беднасць перад Богам, незалежна ад свайго жыццёвага становішча, на таго Бог звяртае асаблівую ўвагу. Калі бедны шукае Пана, той адказвае; калі ён кліча, Пан выслухоўвае яго. Божыя абяцанні скіраваны да бедных: убогія будуць сунаследнікамі заповіту Бога з Яго народам. Збаўчая дзейнасць Бога адбываецца праз новага Давіда (пар. Эх 34, 22–31), які яшчэ больш за караля Да-

віда будзе абараняць убогіх і ўмацоўваць справядлівасць. Ён установіць новы завет і напіша новы закон у сэрцах вернікаў (пар. Ер 31, 31–34).

Беднасць, калі яе прымаюць і шукаюць у рэлігійным духу, схіляе чалавека да прызнання і прыняцця парадку стварэння. «Багаты» паводле гэтай перспектывы — гэта той, хто спадзяецца на рэчы, якія мае, а не на Бога; гэта той, хто чэрпае сілу з працы сваіх рук і давярае толькі гэтай сваёй сіле. Беднасць узвышаецца да маральнай каштоўнасці, калі праяўляецца як пакорлівая гатоўнасць і адкрытасць перад Богам, як давер Яму. Такое настаўленне робіць чалавека здольным прызнаць адноснасць эканамічных дабротаў, а таксама здольным карыстацца імі як Божымі дарамі, якімі трэба адпаведна распараджацца і дзяліцца, паколькі права ўласнасці на ўсе даброты ў першую чаргу належыць Богу.

325. *Езус прымае ўсю старазапаветную традыцыю адносна матэрыяльных дабротаў, беднасці і багацця, надаючы ім канчатковую яснасць і пайнату* (пар. Мц 6, 24 і 13, 22; Лк 6, 20–24 і 12, 15–21; Рым 14, 6–8 і 1 Цім 4, 4). Перадаючы свайго Духа і змяняючы сэрцы, Ён прыходзіць, каб распачаць «Божае Валадарства» і зрабіць магчымым новае суіснаванне ў справядлівасці, братэрстве, салідарнасці і супрацоўніцтве. Валадарства, заснаванае Хрыстом, удасканалюе першапачатковую якасць стварэнняў і дзейнасці чалавека, пашкоджанай грахам. Кожны чалавек, вызвалены ад зла і занова з’яднаны з Богам, можа працягваць справу Езуса з дапамогай Яго Духа: паступаць па справядлівасці з беднымі, вызваляць прыгнечаных, суцяшаць засмучаных, актыўна шукаць новы грамадскі парадок, які дазволіў бы вырашыць пытанне матэрыяльнай беднасці і больш эфектыўна стрымліваў бы сілы, што перашкаджаюць слабейшым вызваліцца з беднасці і рабства. Калі гэта адбываецца, то Божае Валадарства ўжо будзе на зямлі, хаця ёй і не належыць. У ім, нарэшце, здзейсняцца абяцанні прарокаў.

326. У святле Аб'яўлення эканамічная дзейнасць павінна разглядацца і ажыццяўляцца як удзячны адказ на заклік Бога, скіраваны да кожнага чалавека. Чалавек быў змешчаны ў садзе, таму абавязаны даглядаць і сцерагчы яго, карыстаючыся ім ва ўстаноўленых межах (пар. Быц 2, 16–17), каб удасканаліваць яго (пар. Быц 1, 26–30; 2, 15–16; Мдр 9, 2–3). Стаўшы сведкам велічы і дабрыні Стварыцеля, чалавек імкнецца да поўнай свабоды, да якой Бог кліча яго. Карыстанне атрыманымі дарамі, у тым ліку і матэрыяльнымі, з'яўляецца справядлівай справай у адносінах да сябе і да іншых людзей. Тое, што мы атрымліваем, павінна добра выкарыстоўвацца, захоўвацца, павялічвацца паводле настаўлення, якое вынікае з прыпавесці пра таланты (пар. Мц 25, 14–30; Лк 19, 12–27).

Эканамічная дзейнасць і матэрыяльны прагрэс павінны служыць чалавеку і грамадству. Калі чалавек прысвячае сябе гэтаму служэнню з верай, надзеяй і любоўю, як належыць вучням Хрыста, то эканоміку і прагрэс можна ператварыць у прастору збаўлення і асвячэння. Таксама ў гэтых сферах можна праяўляць больш чалавечую любоў і салідарнасць і садзейнічаць стварэнню новага чалавецтва, якое будзе прадвесцем свету апошніх часоў⁶⁸³. Езус падводзіць вынікі ўсяму Аб'яўленню, наказваючы вернікам *быць багатымі перад Богам* (пар. Лк 12, 21). Эканоміка садзейнічае гэтаму, калі не перастае быць інструментам, які служыць цэласнаму развіццю чалавека і грамадства і якасці чалавечага жыцця.

327. *Вера ў Езуса Хрыста дазваляе правільна зразумець сацыяльнае развіццё ў кантэксце цэласнага і салідарнага гуманізму.* У сувязі з гэтым карысным з'яўляецца тэалагічнае разважанне, прапанаванае сацыяльным вучэннем. «*Вера ў Хрыста Адкупіцеля, праліваючы святло на прыроду развіцця, дапамагае вырашаць таксама задачу супрацоўніцтва.* У Пасланні св. Паўла да Каласянаў чытаем, што Хрыстус з'яўляецца “першародным сярод усякага стварэння” і што “ўсё праз

⁶⁸³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 25-27: AAS 73 (1981) 638-647.

Яго і для Яго створана” (1, 15–16). Сапраўды, “усё трывае ў Ім. <...> Бо спадабалася Айцу, каб у Ім жыла ўся паўната і каб праз Яго прымірыць з сабою ўсё” (тамсама 1, 20). У гэты Божы план, які быў распачаты спрадведу ў Хрысце, дасканалым “вобразе” Айца, і які завяршаецца ў Ім, першародным з мёртвых (пар. тамсама 1, 15–18), *упісваецца наша гісторыя*, пазначаная нашым асабістым і калектыўным намаганнем дзеля паляпшэння становішча чалавека, пераадоўвання цяжкасцяў, што пастаянна ўзнікаюць на нашым шляху, каб такім чынам падрыхтаваць сябе да ўдзелу ў паўнаце, якая ёсць у Пану і якую Ён дае свайму целу — Касцёлу (пар. тамсама 1, 18; Эф 1, 22–23). Грэх, які заўсёды расстаўляе перад намі пасткі і марнуе нашыя чалавечыя дасягненні, быў пераможаны і адкуплены праз “паяднанне”, якое ажыццявіў Хрыстус (пар. Клс 1, 20)»⁶⁸⁴.

б) Багацце існуе дзеля таго, каб ім дзяліцца

328. *Усякія даброты, нават калі імі валодаюць законна, заўсёды захоўваюць усеагульнае прызначэнне; амаральнай з’яўляецца кожная форма празмернага назапашвання, паколькі яно адкрыта нярэчыць таму, што Бог Стварыцель прызначыў усе даброты для ўсіх людзей.* Хрысціянскае збаўленне з’яўляецца цэласным вызваленнем чалавека не толькі ад беднасці, але і ад самога валодання, «бо корань усялякага зла — гэта любоў да грошай, у пагоні за якімі некаторыя адступіліся ад веры» (1 Цім 6, 10). Айцы Касцёла засяроджваюць большую ўвагу на неабходнасці навяртання і перамены сумлення веруючых, чым на неабходнасці змяніць грамадскія і палітычныя структуры свайго часу, заклікаючы людзей, якія займаюцца эканамічнай дзейнасцю і валодаюць дабротамі, лічыць сябе распарадчыкамі таго, што ім даверыў Бог.

⁶⁸⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 31: AAS 80 (1988) 554-555.

329. Багаціі ажыццяўляюць сваю функцыю служэння чалавеку, калі яны прызначаны прыносіць карысць іншым і грамадству⁶⁸⁵. «Як жа мы змаглі б рабіць дабро бліжняму, — пытае Клімэнт Александрыйскі, — калі б ніхто нічога не меў»⁶⁸⁶. На думку св. Яна Хрызастома багацце належыць некаторым людзям, каб яны маглі здабыць заслугі, дзелячыся ім з іншымі⁶⁸⁷. Багацце з'яўляецца добром, што паходзіць ад Бога. Хто ім валодае, той павінен ім карыстацца і дзяліцца такім чынам, каб яно было даступным для патрабуючых. Людзі павінны бачыць зло ў неўпарадкаванай прывязанасці да багаццяў, у жаданні авалодаць імі. Св. Базыль Вялікі запрашае багатых адкрыць свае скарбніцы і заклікае: «<...> Як вялікая рака навадняе ўрадлівую глебу тысячамі каналаў, так і вы дазвольце багаццю разліцца рознымі шляхамі ў жыллё бедных»⁶⁸⁸. Багацце, тлумачыць св. Базыль, падобна да чыстай вады, якая б'е з калодзежа, калі з яго часта чэрпаюць, але загнувае, калі калодзежам не карыстаюцца⁶⁸⁹. Пазней св. Грыгорый Вялікі скажа, што багаты не з'яўляецца распардчыкам таго, чым валодае. Раздаванне дабротаў тым, хто іх патрабуе, з'яўляецца справай, якую трэба ажыццяўляць з пакораю, паколькі даброты нележаць таму, хто іх раздае. Хто трымае багацце толькі для сябе, той не без віны. Раздаць багацце тым, хто яго патрабуе, — азначае заплаціць доўг⁶⁹⁰.

II. МАРАЛЬНАСЦЬ І ЭКАНОМІКА

330. Сацыяльнае вучэнне Касцёла асабліваю ўвагу звяртае на маральны аспект эканомікі. Пій XI у энцыкліцы «*Quadrage-*

⁶⁸⁵ Пар. ERMA, *Pastor*, Liber Tertium, *Similitudo I*: PG 2, 954.

⁶⁸⁶ CLEMENTE D'ALESSANDRIA, *Quis dives salvetur*, 13: PG 9, 618.

⁶⁸⁷ Пар. SAN GIOVANNI CRISOSTOMO, *Homiliae XXI de Statuis ad populum Antiochenum habitae*, 2, 6-8: PG 49, 41-46.

⁶⁸⁸ SAN BASILIO MAGNO, *Homilia in illud Lucae, Destruam horrea mea*, 5: PG 31, 271.

⁶⁸⁹ Пар. SAN BASILIO MAGNO, *Homilia in illud Lucae, Destruam horrea mea*, 5: PG 31, 271.

⁶⁹⁰ Пар. SAN GREGORIO MAGNO, *Regula pastoralis*, 3, 21: PL 77, 87-89. Загалолак § 21: «*Quomodo admonendi qui aliena non appetunt, sed sua retinent; et qui sua tribuentes, aliena tamen rapiunt* (Як трэба настаўляць тых, хто не квапіцца на чужое, але трымаецца свайго, і хто сваё раздае, а чужое адбірае)».

gesimo anno» закранае тэму адносін паміж эканомікай і маральнасцю: «Хаця эканоміка і маральнасць, кожная ў сваёй сферы, кіруюцца сваімі законамі, было б памылкай сцвярджаць, што эканамічны і маральны парадак настолькі адрозніваюцца паміж сабой і настолькі чужыя, што першыя зусім не залежыць ад другога. Канешне, г. зв. эканамічныя законы, якія вынікаюць з самой прыроды рэчаў і з прыроды душы і цела чалавека, гавораць нам толькі, якіх мэт у эканамічным жыцці не можа дасягнуць чалавечая ўлада, а якія можа і якімі сродкамі. Сам жа розум з прыроды рэчаў і з індыўдуальнай і грамадскай прыроды чалавека без цяжкасці прыходзіць да ўсведамлення мэты, якую Бог Стварыцель вызначыў для ўсяго эканамічнага жыцця. Толькі маральны закон абавязвае нас шукаць ва ўсёй нашай дзейнасці найвышэйшыя і канчатковыя мэты, загадвае таксама ў кожнай сферы дзейнасці шукаць асаблівых мэт, вызначаных прыродай або, дакладней кажучы, Богам, які стварыў прыроду, каб гэтыя асабістыя мэты гарманічна падпарадкоўваць найвышэйшай»⁶⁹¹.

331. *Сувязь паміж маральнасцю і эканомікай з'яўляецца важнай і неабходнай, паколькі эканамічная дзейнасць і маральныя паводзіны цесна звязаны паміж сабою. Неабходнае адрозненне маральнасці ад эканомікі азначае не размежаванне гэтых дзвюх сфер, а наадварот, важную ўзаемазалежнасць. Як у маральнай сферы трэба ўлічваць эканамічныя патрабаванні, так і ў сферы эканомікі трэба адкрыцца на маральныя патрабаванні. «У грамадска-эканамічным жыцці трэба ўшаноўваць і развіваць годнасць чалавечай асобы і яе цэласнае пакліканне, а таксама дабро ўсяго грамадства. Бо чалавек — гэта творца, цэнтр і мэта ўсяго грамадска-эканамічнага жыцця»⁶⁹². Наданне справядлівага і належнага значэння эканамічным пытанням не азначае адхілення як ірацыянальных усіх меркаванняў метаэканамічнага характару, таму што мэта эканомікі — не сама эканоміка, але яе чалавечая і грамадскае прызначэн-*

⁶⁹¹ Pío XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 190-191.

⁶⁹² CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 63.

не⁶⁹³. Эканоміка, як у навуковым, так і палітычным вымярэнні не мае на мэце рэалізацыю чалавека і добраякаснае суіснаванне людзей, але перад ёй стаіць адмысловае заданне: вытворчасць, размеркаванне і спажыванне матэрыяльных дабротаў і паслуг.

332. *Маральнае вымярэнне эканомікі дазваляе разглядаць у якасці эт эканомікі, непарыўна звязаных паміж сабой і зусім не асобных і альтэрнатыўных, эканамічную эфектыўнасць і салідарнае развіццё чалавецтва.* Маральнасць, будучы прынцыповай часткай эканамічнага жыцця, не з'яўляецца ні нейтральнай, ні варожай у адносінах да яго. Калі маральнасць натхняецца справядлівасцю і салідарнасцю, то для самой эканомікі яна ўяўляе фактар грамадскай эфектыўнасці. Абавязкам з'яўляецца эфектыўнае ажыццяўленне дзейнасці па вытворчасці дабротаў, у адваротным выпадку рэсурсы затрачваюцца дарма. Але ў той жа час нельга прыняць эканамічны рост коштам людзей, цэлых народаў і сацыяльных груп, якім пагражае беднасць і ізаляцыя. Экспансія багацця, якая выяўляецца ў доступе да дабротаў і паслуг, а таксама маральнае патрабаванне справядлівага размеркавання павінны пабуджаць чалавека і грамадства цалкам практыкаваць асноўную цноту салідарнасці⁶⁹⁴, каб змагацца ў духу справядлівасці і любові (дзе толькі ўзнікае такая неабходнасць) са «структурамі граху»⁶⁹⁵, якія нараджаюць і падтрымліваюць беднасць, адсталасць у развіцці і дэградацыю. Такія структуры будуюцца і ўмацоўваюцца праз мноства канкрэтных праяў чалавечага эгаізму.

333. *Каб эканамічная дзейнасць мела маральны характар, яе суб'ектам павінны быць усе людзі і ўсе народы.* Кожны мае права ўдзельнічаць у эканамічным жыцці і абавязаны ўносіць, паводле сваіх магчымасцяў, уклад у развіццё сваёй краіны і

⁶⁹³ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2426.

⁶⁹⁴ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 40: AAS 80 (1988) 568-569.

⁶⁹⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 36: AAS 80 (1988) 561.

ўсёй чалавечай сям’і⁶⁹⁶. Калі ўсе ў нейкай ступені адказныя за ўсіх, то кожны мае абавязак клапаціцца пра ўсеагульнае эканамічнае развіццё⁶⁹⁷. Гэта доўг салідарнасці і справядлівасці, а таксама найлепшы шлях развіцця ўсяго чалавецтва. Калі эканоміку разглядаць з маральных пазіцый, яна ўяўляе сабой узаемнае служэнне, якое ажыццяўляецца праз вытворчасць дабротаў і паслуг, неабходных для індывідуальнага развіцця. Эканоміка дае магчымасць кожнаму чалавеку ажыццяўляць салідарнасць і пакліканне да «супольнасці з іншымі людзьмі, для чаго яго стварыў Бог»⁶⁹⁸. Намаганні па апрацоўцы і рэалізацыі эканамічна-сацыяльных праектаў, якія могуць пасадзейнічаць стварэнню больш справядлівай супольнасці і больш гуманнага свету, становяцца не толькі суровым выклікам, але і натхняльным абавязкам для ўсіх экспертаў эканомікі і эканамічных навук⁶⁹⁹.

334. *Прадметам эканомікі з’яўляецца фарміраванне багацця і яго далейшае павелічэнне не толькі колькасна, але і якасна. Усё гэта правільна з маральнага пункту гледжання, калі скіравана на глабальнае і салідарнае развіццё чалавека і грамадства, у якім ён жыве і дзейнічае.* Развіццё нельга абмяжоўваць толькі назапашваннем дабротаў і паслуг. Наадварот, само па сабе назапашванне, нават калі яно і ажыццяўляецца дзеля агульнага добра, не з’яўляецца дастатковай умовай для стварэння сапраўднага чалавечага шчасця. У гэтым сэнсе сацыяльнае вучэнне Касцёла асцерагае перад небяспекай, якая тоіцца ў выключна колькасным развіцці, паколькі «празмерны доступ некаторых сацыяльных груп да ўсялякага роду матэрыяльных дабротаў з лёгкасцю ператварае людзей у рабоў “валодання” і неадкладнага задавальнення <...>. Гэта так званая цывілізацыя “спажывання”, або спажывецтва»⁷⁰⁰.

⁶⁹⁶ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 65.

⁶⁹⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 32: AAS 80 (1988) 556-557.

⁶⁹⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 41: AAS 83 (1991) 844.

⁶⁹⁹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2000*, 15-16: AAS 92 (2000) 366-367.

⁷⁰⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 28: AAS 80 (1988) 548.

335. *Зыходзячы з перспектывы цэласнага і салідарнага развіцця, можна правільна ацаніць адносіны сацыяльнага вучэння да рынкавай ці, прасцей кажучы, да свабоднай эканомікі. «Калі тэрмінам “капіталізм” азначаецца эканамічная сістэма, якая прызнае прынцыповую і станоўчую ролю прадпрымальніцтва, рынку, прыватнай уласнасці і адказнасці за сродкі вытворчасці, а таксама свабоднай чалавечай ініцыятывы ў эканамічнай сферы, адказ на пастаўленае вышэй пытанне, бясспрэчна, будзе станоўчым. Але, магчыма, больш дакладнымі былі б тут выразы “прадпрымальніцкая эканоміка”, “рынкавая эканоміка” ці проста “свабодная эканоміка”. Але калі пад тэрмінам “капіталізм” разумець сістэму, у якой эканамічная свабода не ўключана ў надзейны юрыдычны кантэкст, які паставіў бы яе на інтэгральнае служэнне чалавечай свабодзе і разглядаў бы яе як асаблівае вымярэнне гэтай свабоды, якая ў першую чаргу мае этычны і рэлігійны характар, то адказ будзе выразна адмоўным»⁷⁰¹. У гэтым выяўляецца хрысціянскі падыход да сацыяльных і палітычных умоў эканамічнай дзейнасці: улічваюцца не толькі яе законы, але і маральная якасць і значэнне.*

III. АСАБІСТАЯ ІНІЦЫЯТЫВА І ПРАДПРЫМАЛЬНІЦТВА

336. *Сацыяльнае вучэнне Касцёла лічыць свабоду асобы ў галіне эканомікі асноўнай каштоўнасцю і неад’емным правам, якое трэба пашыраць і абараняць. «Кожны мае права на эканамічную ініцыятыву, кожны павінен адпаведна выкарыстоўваць свае таленты, каб спрыяць дабрабыту, які быў бы карысным для ўсіх, і атрымаць справядлівую ўзнагароду за свае намаганні»⁷⁰². Гэтае вучэнне асцерагае перад адмоўнымі*

⁷⁰¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 42: AAS 83 (1991) 845-846.

⁷⁰² *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2429; пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 63; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 48: AAS 83 (1991) 852-854; ён жа, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 15: AAS 80 (1988) 528-530; ён жа, Lett. enc. *Laborem exercens*, 17: AAS 73 (1981) 620-622; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 413-415.

наступствамі, якія могуць вынікаць з парушэння або адмаўлення *права на эканамічную ініцыятыву*. «Вопыт паказвае, што адмаўленне гэтага права ці яго абмежаванне ў імя гэтак званай “роўнасці” ўсіх людзей у грамадстве фактычна разбурае дух ініцыятывы, а менавіта *творчую суб’ектыўнасць грамадзяніна*»⁷⁰³. Зыходзячы з гэтай перспектывы, можна таксама разглядаць свабодную і адказную ініцыятыву ў галіне эканомікі як дзеянне, у якім выяўляецца чалавечая сутнасць асобы як суб’екта, здольнага ствараць і наладжваць адносіны. Таму гэтая ініцыятыва павінна мець *шырокі прастор*. Дзяржава мае маральны абавязак акрэсліць жорсткія межы толькі ў выпадку несумяшчальнасці паміж імкненнем да агульнага добра і выбраным тыпам эканамічнай дзейнасці ці спосабамі яе ажыццяўлення⁷⁰⁴.

337. *Творчае вымярэнне з’яўляецца асноўным элементам чалавечай дзейнасці таксама і ў сферы прадпрымальніцтва і праяўляецца перш за ўсё ў здольнасці планаваць і абнаўляць.* «Арганізаваць такое прадуктыўнае намаганне, запланаваць яго працягласць у часе, паклапаціцца аб тым, каб яно сапраўды адпавядала патрабаванням, якія трэба задаволіць, пайсці на неабходную рызыку — усё гэта з’яўляецца крыніцай багацця сучаснага грамадства. Такім чынам, становіцца ўсё больш бачнай і вырашальнай *роля* дысцыплінаванай і творчай *працы чалавека*, як істотнай яе часткі, а таксама *ініцыятывы і прадпрымальніцтва*»⁷⁰⁵. У аснове гэтага вучэння ляжыць перакананне, што «сапраўды галоўным багаццем чалавека з’яўляецца разам з зямлёй *сам чалавек*. Менавіта яго розум дазваляе адкрыць прадуктыўныя магчымасці зямлі і розныя спосабы задавальнення чалавечых патрэб»⁷⁰⁶.

⁷⁰³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 15: AAS 80 (1988) 529. Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2429.

⁷⁰⁴ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 16: AAS 83 (1991) 813-814.

⁷⁰⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 32: AAS 83 (1991) 833.

⁷⁰⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 32: AAS 83 (1991) 833.

а) Прадпрымальніцтва і яго мэты

338. *Прадпрымальнікі павінны служыць агульнаму дабру ўсяго грамадства праз вытворчасць карысных дабротаў і паслуг.* Прапануючы паслугі і даброты ў адпаведнасці з прынцыпамі эфектыўнасці і задавальнення патрэб розных суб'ектаў, прадпрыемства стварае багацці для ўсяго грамадства: не толькі для ўласнікаў, але таксама для іншых суб'ектаў, зацікаўленых у яго дзейнасці. Апрача гэтай тыпова эканамічнай функцыі прадпрымальніцтва выконвае таксама грамадскую функцыю, ствараючы для задзейнічаных асоб магчымасць сустракацца, супрацоўнічаць, развіваць свае здольнасці. Такім чынам, эканамічнае вымярэнне ў прадпрымальніцтве абумоўлівае дасягненне не толькі эканамічных, але сацыяльных і маральных мэт, да якіх трэба разам імкнуцца.

Мэта прадпрымальніцтва павінна быць рэалізавана ў межах эканомікі і ў адпаведнасці з эканамічнымі крытэрыямі, але нельга ігнараваць таксама сапраўдныя каштоўнасці, якія садзейнічаюць канкрэтнаму развіццю чалавека і грамадства. З гэтага персаналістычнага і грамадскага пункту гледжання «прадпрымальніцтва нельга разглядаць толькі як “аб’яднанне капіталаў”»; яно з’яўляецца таксама “аб’яднаннем асоб”, у якім розным чынам і з рознай адказнасцю ўдзельнічаюць і тыя, хто ўносіць неабходны для дзейнасці прадпрымальніцтва капітал, так і тыя, хто ў гэтую дзейнасць укладвае сваю працу»⁷⁰⁷.

339. *Члены прадпрыемства павінны ўсведамляць, што супольнасць, у якой яны дзейнічаюць, з’яўляецца агульным добром, а не толькі структурай, якая дазваляе задаволіць толькі чыесці асабістыя інтарэсы.* Толькі такое ўсведамленне садзейнічае стварэнню эканомікі, якая сапраўды будзе служыць чалавеку, і распрацаванню праектаў рэальнага супрацоўніцтва паміж рознымі групамі.

⁷⁰⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 43: AAS 83 (1991) 847.

*Важны і значны прыклад, які пацвярджае гэтую думку, вынікае з дзейнасці, што датычыць кааператываў, малых і сярэдніх прадпрыемстваў, рамесніцкіх і сельскагаспадарчых прадпрыемстваў сямейнага тыпу. Сацыяльнае вучэнне падкрэслівае іх значэнне для павышэння вартасці працы, развіцця індувідуальнай і грамадскай адказнасці, дэмакратыі, умацавання чалавечых каштоўнасцяў, карысных для развіцця рынку і грамадства*⁷⁰⁸.

340. *Сацыяльнае вучэнне прызнае значэнне прыбытку як першага паказальніка добрага развіцця прадпрыемства. «Калі прадпрыемства прыносяць прыбытак, гэта азначае, што вытворчыя фактары сапраўды былі правільна выкарыстаны»*⁷⁰⁹. Але гэта не перашкаджае ўсведамляць, што *прыбытак не заўсёды ўказвае на тое, што прадпрыемства адэкватна служыць грамадству*⁷¹⁰. Напрыклад, можа ўзнікнуць такая сітуацыя, «што, нягледзячы на добрыя эканамічныя рахункі, людзі, якія ствараюць найвялікшае багацце прадпрыемства, прыніжаны і зняволены»⁷¹¹. Так адбываецца, калі прадпрыемства ўключана ў грамадска-культурную сістэму, якая заснавана на эксплуатацыі людзей і скіравана на ўхіленне ад абавязкаў, якія вынікаюць з сацыяльнай справядлівасці, і на парушэнне правоў працаўнікоў.

Неабходна, каб унутры прадпрыемства законнае імкненне да прыбытку было спалучана з абавязковай аховай годнасці людзей, якія на гэтым прадпрыемстве выконваюць розныя функцыі. Гэтыя абодва патрабаванні зусім не прэрэчаць адзін аднаму, бо, па-першае, нельга забяспечыць будучыні прадпрыемству без выпуску тавараў і паслуг, а таксама без імкнення да прыбытку, які стане плёнам эканамічнай дзейнасці. Па-другое, прадпрыемства, якое садзейнічае развіццю кожнага працаўніка, у выніку мае павелічэнне прадуктыўнасці і эфе-

⁷⁰⁸ Пап. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 422-423.

⁷⁰⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 35: AAS 83 (1991) 837.

⁷¹⁰ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2424.

⁷¹¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 35: AAS 83 (1991) 837.

ктыўнасці працы. Прадпрыемства павінна быць салідарнай супольнасцю⁷¹², неабмежаванай карпаратыўнымі інтарэсамі. Яно павінна арыентавацца на «грамадскую экалогію»⁷¹³ працы і ўносіць уклад у развіццё агульнага добра, а таксама садзейнічаць ахове навакольнага асяроддзя.

341. *Калі ў эканамічнай або фінансавай дзейнасці імкненне да справядлівага прыбытку дапушчальна, то ліхварства падлягае маральнаму асуджэнню.* «Праз ліхварства і імкненне да нажывы, спекулянты правакуюць голад і смерць сваіх братоў, ускосна здзяйсняюць забойства і павінны адказаць за яго»⁷¹⁴. Такое асуджэнне распаўсюджваецца таксама на міжнародныя эканамічныя адносіны, асабліва, калі гэта датычыць становішча менш развітых краін, у дачыненні да якіх нельга выкарыстоўваць «фінансавыя сістэмы, што вядуць да злоўжыванняў і нават да ліхварства»⁷¹⁵. У апошні час На-стаўніцкі Інстытут Касцёла рашуча і ясна выказаўся супраць гэтай драматычнай і пашыранай практыкі. «Нельга пазычаць грошы, калі гэта звязана з ліхварствам; гэтая загана і ў наш час з'яўляецца ганебнай практыкай, здольнай трымаць у цісках жыццё многіх асоб»⁷¹⁶.

342. *Сёння прадпрымальніцтва развіваецца ва ўсё больш шырокіх эканамічных межах, унутры якіх нацыянальныя дзяржавы выяўляюць сваю абмежаванасць у здольнасці кіраваць хуткімі працэсамі змен у міжнародных эканамічна-фінансавых адносінах. Такая сітуацыя прымушае прадпрыемствы прыняць на сябе новую і большую адказнасць, чым у мінулым.* Яшчэ ніколі да гэтага часу роля прадпрыемстваў не была такой важнай для сапраўды салідарнага і цэласнага развіцця чалавецтва. Таксама важным з'яўляецца ўсведамленне прад-

⁷¹² Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 43: AAS 83 (1991) 846-848.

⁷¹³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 38: AAS 83 (1991) 841.

⁷¹⁴ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2269.

⁷¹⁵ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2438.

⁷¹⁶ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Udienza generale* (4 febbraio 2004), 3: *L'Osservatore Romano*, 5 febbraio 2004, p. 4.

прыемствамі той акалічнасці, што «развіццё або стане *агульным* ва ўсіх рэгіёнах свету, або перажыве працэс заняпаду нават у рэгіёнах, якія вызначаюцца пастаянным прагрэсам. Гэта шмат сведчыць пра сутнасць *сапраўднага* развіцця: або ў ім удзельнічаюць усе нацыі свету, або гэта не будзе сапраўдным развіццём»⁷¹⁷.

б) Роля прадпрымальніка і кіраўніка прадпрыемства

343. *Эканамічная ініцыятыва — гэта праяўленне чалавечага розуму і неабходнасці адказаць творча і супольна на патрэбы чалавека.* На творчасці і супрацоўніцтве грунтуецца сапраўдная канцэпцыя прадпрымальніцкага саборніцтва. *Саборніцаць* — значыць разам шукаць найбольш правільныя рашэнні, каб паступова задавальваць новыя патрэбы. Пачуццё адказнасці, якое вынікае са свабоднай эканамічнай ініцыятывы, разглядаецца не толькі як *індывідуальная цнота*, неабходная для развіцця кожнай асобы, але як *грамадская цнота*, неабходная для развіцця салідарнай супольнасці. «Гэты працэс патрабуе такіх важных цнотаў, як стараннасць, працавітасць, разважлівасць з дапушчэннем разумнай рызыкі, надзейнасць і вернасць у міжасабовых адносінах, настойлівасць пры выкананні цяжкіх і балючых рашэнняў, неабходных, аднак, для працы прадпрыемства ў цэлым і для супрацьстаяння магчымым няўдачам»⁷¹⁸.

344. *Роля прадпрымальніка і кіраўніка маюць з грамадскага пункту гледжання вельмі важнае значэнне, наколькі гэтыя асобы знаходзяцца ў цэнтры тэхнічных, гандлёвых, фінансавых і культурных сувязяў, якія характарызуюць сучаснае прадпрымальніцтва.* Прыняцце рашэнняў пры рознай складанасці прадпрымальніцкай дзейнасці выклікае шэраг вынікаў, якія маюць вялікае значэнне, не толькі эканамічнае, але і

⁷¹⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 17: AAS 80 (1988) 532.

⁷¹⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 32: AAS 83 (1991) 833.

грамадскае. Таму выкананне абавязкаў прадпрымальніка і кіраўніка патрабуе не толькі пастаянных намаганняў у спецыфічным абнаўленні, але пастаянных разваг над маральнай матывацыяй, якая павінна абгрунтоўваць асабістыя рашэнні людзей як выканаўцаў гэтых задач.

Прадпрымальнікі і кіраўнікі не могуць улічваць толькі эканамічныя мэты прадпрыемства, крытэрыі эканамічнай эфектыўнасці, неабходнасць клопату пра «капітал» як пра сукупнасць вытворчых сродкаў. Іх асаблівай задачай з'яўляецца сапраўдная павага чалавечай годнасці ўсіх працаўнікоў прадпрыемства»⁷¹⁹. Менавіта яны «ўяўляюць самы каштоўны скарб прадпрыемства»⁷²⁰ і з'яўляюцца вырашальным фактарам вытворчасці»⁷²¹. Прымаючы важныя стратэгічныя і фінансавыя рашэнні, звязаныя з продажам або набыццём, рэарганізацыяй ці закрыццём аб'ектаў, здзяйсняючы палітыку аб'яднання, нельга кіравацца толькі крытэрыямі фінансавага або камерцыйнага характару.

345. *Сацыяльнае вучэнне звяртае асаблівую ўвагу на тое, што прадпрымальнік і кіраўнік абавязаны арганізоўваць працоўную дзейнасць на сваіх прадпрыемствах такім чынам, каб стварыць спрыяльныя ўмовы для сям'і, асабліва для таго, каб маці магла выконваць свае функцыі»⁷²². Прадпрымальнік і кіраўнік абавязаны задавальваць, у святле цэласнага ўяўлення пра чалавека і яго развіццё, «якасць прадукаваных спажывецкіх тавараў, паслуг, навакольнага асяроддзя і ўвогуле жыцця»⁷²³. Неабходна, каб яны ўкладвалі капітал — наколькі гэтаму будуць спрыяць эканамічныя ўмовы і палітычная стабільнасць — у тыя рэгіёны і вытворчыя сектары, якія ствараюць асобным людзям і народам «магчымасць добра выкарыстоўваць сваю працу»⁷²⁴.*

⁷¹⁹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2432.

⁷²⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 35: AAS 83 (1991) 837.

⁷²¹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 32-33: AAS 83 (1991) 832-835.

⁷²² Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981) 625-629.

⁷²³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 36: AAS 83 (1991) 838.

⁷²⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 36: AAS 83 (1991) 840.

IV. СЛУЖЭННЕ ЭКАНАМІЧНЫХ ІНСТЫТУТАЎ ЧАЛАВЕКУ

346. *Адным з найважнейшых прыярытэтаў эканомікі з'яўляецца выкарыстанне рэсурсаў⁷²⁵, г. зн. тых дабротаў і паслуг, якім эканамічныя суб'екты, вытворцы і спажываўцы, прыватныя і грамадскія, надаюць вартасць, зыходзячы з іх карыснасці ў сферы вытворчасці і спажывання.* Прыродныя рэсурсы вычарпальныя, і гэта азначае, што кожны эканамічны суб'ект, як і ўсё грамадства, абавязкова павінен выпрацаваць стратэгію іх самага рацыянальнага выкарыстання згодна з *прынцыпам эканоміі*. Ад гэтага залежыць эфектыўнае вырашэнне найбольш агульнай і фундаментальнай эканамічнай праблемы — праблемы абмежаванасці сродкаў у дачыненні да індывідуальных, грамадскіх, дзяржаўных і прыватных патрэб, — а таксама комплексная, структурная і функцыянальная эфектыўнасць усёй эканамічнай сістэмы. Гэтая эфектыўнасць непасрэдна звязана з адказнасцю і здольнасцю розных суб'ектаў, такіх як рынак, дзяржава і прамежкавыя грамадскія групы.

а) Роля свабоднага рынку

347. *Свабодны рынак з'яўляецца важным грамадскім інстытутам, таму што ён здольны гарантаваць добрыя вынікі ў вытворчасці дабротаў і паслуг.* На працягу гісторыі рынак даказаў сваю здольнасць даваць пачатак эканамічнаму развіццю і падтрымліваць яго на працягу доўгага часу. Ёсць важныя прычыны сцвярджаць, што ў многіх абставінах «*свабодны рынак з'яўляецца найбольш эфектыўным інструментам выкарыстання рэсурсаў і задавальнення патрэб*»⁷²⁶. Сацыяль-

⁷²⁵ У сувязі з выкарыстаннем дабротаў і рэсурсаў сацыяльнае вучэнне Касцёла прапануе сваё вучэнне наконт усеагульнага прызначэння дабротаў і прыватнай уласнасці; пар. раздзел чацвёрты, III.

⁷²⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 34: AAS 83 (1991) 835.

нае вучэнне Касцёла цэніць безумоўную перавагу механізмаў свабоднага рынку як для лепшага выкарыстання рэсурсаў, так і для больш зручнага абмену таварамі. «Гэтыя механізмы ў цэнтр ставяць перш за ўсё жаданні і ўпадабанні асобы, што дае магчымасць пры заключэнні дамовы ўзгадніць іх з жаданнем і ўпадабаннем іншай асобы»⁷²⁷.

Сапраўдны канкурэнтны рынак з'яўляецца эфектыўным інструментам, пры дапамозе якога можна дасягнуць важных мэт справядлівасці: абмяжоўваць лішні прыбытак асобных прадпрыемстваў; задавальваць патрабаванні спажыўцоў; лепш выкарыстоўваць і эканоміць рэсурсы; узнагароджваць намаганні прадпрымальнікаў і іх здольнасць да выкарыстання новаўвядзенняў; распаўсюджваць інфармацыю, каб сапраўды можна было параўноўваць і набываць тавары ў межах здаровай канкурэнцыі.

348. *Нельга даваць ацэнку свабоднаму рынку, не звяртаючы ўвагі на мэты, якія ён ажыццяўляе, а таксама на каштоўнасці, якія ён перадае на грамадскім узроўні. Рынак не можа знайсці ў самім сабе абгрунтаванне сваёй законнасці. Справай індывідуальнага сумлення і грамадскай адказнасці з'яўляецца ўстаўленне належных адносін паміж сродкамі і мэтамі*⁷²⁸. Хаця *індывідуальная выгада* эканамічнага суб'екта і з'яўляецца законнай, аднак, яна ніколі не можа быць адзінай мэтай. Побач з ёй існуе іншая, таксама важная мэта — *грамадская карысць*, якая павінна ажыццяўляцца ў згодзе, а не ў канфлікце з логікай рынку. Свабодны рынак, калі ён выконвае вышэйназваныя функцыі, дзейнічае на карысць агульнага добра і дзеля інтэгральнага развіцця чалавека. Адваротныя адносіны паміж сродкамі і мэтамі могуць ператварыць рынак у бесчалавечны і адчужаны інстытут з непрадказальнымі вынікамі.

349. *Сацыяльнае вучэнне Касцёла, прызнаючы ролю рынку як незаменнага інструмента ўнутранага рэгулявання эканаміч-*

⁷²⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 40: AAS 83 (1991) 843.

⁷²⁸ Pap. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 41: AAS 83 (1991) 843-845.

най сістэмы, падкрэслівае неабходнасць звязваць яго з маральнымі мэтамі, якія гарантавалі б, і ў той жа час адпаведным чынам абмяжоўвалі б яго аўтаномію⁷²⁹. Меркаванне аб тым, што толькі рынку можна даручыць размеркаванне дабротаў усіх катэгорый, не можа быць прынятым, паколькі яно грунтуецца на рэдукцыйным бачанні асобы і грамадства⁷³⁰. Ва ўмовах канкрэтнай небяспекі «ідалапаклонства» перад рынкам сацыяльнае вучэнне Касцёла паказвае яго межы, якія лёгка заўважыць у яго няздольнасці задаволіць важныя патрэбы чалавека. Тут неабходны даброты, якія «па сваёй сутнасці не могуць быць звычайным таварам»⁷³¹; даброты, якія не могуць быць тыповым прадметам гандлю паводле прынцыпу «эквівалентнага абмену» і логікі дамоў.

350. У сучасных грамадствах рынак бярэ на сябе важную грамадскую функцыю, таму важна вызначыць яго найбольш станоўчыя магчымасці і стварыць умовы, якія садзейнічалі б іх канкрэтнаму ажыццяўленню. Суб'екты павінны сапраўды мець свабоду параўноўваць, ацэньваць і выбіраць паміж рознымі варыянтамі, але свабода ў эканамічнай сферы павінна рэгулявацца адпаведным законам, каб магла служыць агульначалавечай свабодзе. «Эканамічная свабода з'яўляецца толькі адным з элементаў чалавечай свабоды. Калі гэтая свабода становіцца незалежнай, а гэта значыць, калі яна разглядае чалавека ў асноўным як вытворцу або спажыўца дабротаў, а не як суб'екта, які прадукую і спажывае дзеля таго, каб жыць, тады такая свабода страчвае сваю неабходную сувязь з чалавечай асобай і ўрэшце адкідае гэту асобу і прыгнятае яе»⁷³².

⁷²⁹ Пап. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 41: AAS 63 (1971) 429-430.

⁷³⁰ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 34: AAS 83 (1991) 835-836.

⁷³¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 40: AAS 83 (1991) 843; нар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2425.

⁷³² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 39: AAS 83 (1991) 843.

б) Дзеянні дзяржавы

351. *Дзеянні дзяржавы і іншых грамадскіх улад павінны быць падпарадкаваны прынцыпу субсідыярнасці і ствараць умовы, якія садзейнічалі б свабоднай эканамічнай дзейнасці, а таксама, якія б чэрпалі натхненне з прынцыпу салідарнасці і ўстанавілі б межы аўтаноміі бакоў, каб бараніць такім чынам слабейшых*⁷³³. Салідарнасць без субсідыярнасці лёгка ператвараецца ў асістэнцыялізм. А з другога боку, субсідыярнасць без салідарнасці можа ўзмацняць форму эгаістычнага ўсведамлення мясцовых інтарэсаў. Каб захаваць гэтыя два асноўныя прынцыпы, умяшанне дзяржавы ў сферу эканомікі не можа быць ні празмерным, ні мізэрным, а дастасаваным да рэальных патрэб грамадства. «Дзяржава абавязана садзейнічаць дзейнасці прадпрыемстваў, ствараючы ўмовы, у якіх можна знайсці працу, актывізуючы гэтую дзейнасць, калі яна недастаткова актыўная, і падтрымліваючы ў крызісных сітуацыях. Акрамя гэтага дзяржава мае права ўмешвацца тады, калі тыя ці іншыя намаганні запавольваюць развіццё эканомікі або перашкаджаюць яму. Апрача функцыі гарманізацыі развіцця і кіравання ім, дзяржава ў выключных сітуацыях можа ажыццяўляць *функцыі замяшчэння*»⁷³⁴.

352. *Асноўная задача дзяржавы ў эканамічнай сферы заключаецца ў вызначэнні юрыдычных межаў для рэгулявання эканамічных адносін, каб «абараняць <...> умовы, без якіх няма свабоднай эканомікі, бо яна прадбачыць пэўную роўнасць бакоў: ні адзін з бакоў не можа быць настолькі мацнейшым за другі, каб яго прыктычна зняволіць»*⁷³⁵. Эканамічная дзейнасць, асабліва ва ўмовах свабоднага рынку не можа разгортвацца ў інстытуцыйным, юрыдычным і палітычным вакууме. «Наадварот, яна стварае надзейныя гарантыі асабістай свабоды і ўласнасці, не кажучы ўжо пра стабільнасць валюты і

⁷³³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 15: AAS 83 (1991) 811-813.

⁷³⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 48: AAS 83 (1991) 853; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2431.

⁷³⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 15: AAS 83 (1991) 811.

эфектыўнасць публічных паслуг»⁷³⁶. Каб ажыццявіць сваю задачу, дзяржава павінна стварыць адпаведнае заканадаўства і разважліва кіраваць эканамічнай і сацыяльнай палітыкай такім чынам, каб не злоўжываць уладай у розных сферах рынковай дзейнасці, якая павінна быць свабоднай ад аўтарытарнай ці таталітарнай надбудовы і прымусу.

353. *Неабходна, каб рынак і дзяржава супрацоўнічалі і адзін аднаго дапаўнялі. Свабодны рынак можа прыносіць карысць чалавечаму калектыву толькі тады, калі дзяржава, адпаведна арганізаваная, вызначае кірунку эканамічнага развіцця, калі прымушае захоўваць справядлівыя і выразныя правілы, калі непасрэдна ўмешваецца — на працягу вызначанага часу⁷³⁷ — у тых выпадках, калі рынку не ўдаецца дасягнуць жаданай эфектыўнасці, або тады, калі размова ідзе пра ажыццяўленне прынцыпу пераразмеркавання. Не ўсюды рынак можа пры выкарыстанні сваіх механізмаў гарантаваць справядлівае размеркаванне некаторых дабротаў і паслуг, неабходных для чалавечага развіцця грамадзянаў. У такім выпадку ўзаемадапаўняльнасць дзяржавы і рынку асабліва неабходна.*

354. *Дзяржава можа заахвочваць грамадзян і прадпрыемствы дзейнічаць на карысць агульнага добра, ажыццяўляючы эканамічную палітыку, якая б падтрымлівала ўдзел усіх грамадзян у вытворчай дзейнасці. Захоўваючы прынцып субсідыярнасці грамадзянскія ўлады павінны ствараць спрыяльныя ўмовы для развіцця індывідуальнай ініцыятывы, аўтаноміі і асабістай адказнасці грамадзянаў, устрымліваючыся ад усялякага ўмяшання, якое можа абмежаваць свабоду прадпрымальніцкіх сіл.*

Дзеля агульнага добра трэба заўсёды рашуча імкнуцца да справядлівай раўнавагі паміж асабістай свабодай і публічнай дзейнасцю, якая разглядаецца як непасрэднае ўмяшанне ў эканоміку ці як дзейнасць, якая падтрымлівае эканамічнае раз-

⁷³⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 48: AAS 83 (1991) 852-853; нар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2431.

⁷³⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 48: AAS 83 (1991) 852-854.

віццё. У любым выпадку дзяржаўнае ўмяшанне павінна быць справядлівым, узважаным і эфектыўным, а не замяняць сабой дзейнасць асобных людзей насуперак іхняму праву на свабодную эканамічную ініцыятыву. Тады дзяржава становіцца згубным фактарам для грамадства. Празмерна актыўнае непасрэднае ўмяшанне ўрэшце рэшт робіць грамадзян безадказнымі і садзейнічае празмернаму росту дзяржаўных структур, скіраваных больш на бюракратызацыю, чым на тое, каб задаволіць патрэбы людзей⁷³⁸.

355. *Збор падаткаў і дзяржаўныя выдаткі маюць важнае эканамічнае значэнне для кожнай грамадзянскай і палітычнай супольнасці. Мэта, да якой трэба імкнуцца, — гэта фінансавая сістэма, здольная быць інструментам развіцця і салідарнасці.* Справядлівая, эфектыўная і правільная сістэма дзяржаўных фінансаў дае добрыя вынікі ў сферы эканомікі, паколькі садзейнічае развіццю занятасці, падтрымлівае прадпрымальніцкую дзейнасць і ініцыятыву, якая не імкнецца да асабістай выгады, а таксама павышае крэдыт даверу да дзяржавы як гаранта сістэмы сацыяльнай аховы і сацыяльнага забеспячэння, якая паклікана менавіта абараняць самых слабых.

Фінансавая сістэма скіравана на агульнае дабро, калі яна прытрымліваецца некаторых асноўных прынцыпаў: выплаты падаткаў⁷³⁹, якая з'яўляецца праяўленнем абавязкаў салідарнасці; разважлівасці і справядлівасці пры ўстанавленні падаткаў⁷⁴⁰; дакладнасці і паслядоўнасці пры кіраванні агульнымі рэсурсамі і іх размеркаванні⁷⁴¹. Пры размеркаванні рэсурсаў фінансавая сістэма павінна кіравацца прынцыпам салідарнасці, роўнасці, падтрымкі талентаў і павінна таксама з асаблівай увагай адносіцца да сям'і, прызначаючы на яе адпаведны аб'ём рэсурсаў⁷⁴².

⁷³⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 48: AAS 83 (1991) 852-854.

⁷³⁹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 30.

⁷⁴⁰ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 433-434, 438.

⁷⁴¹ Пар. ПІО XI, Lett. enc. *Divini Redemptoris*: AAS 29 (1937) 103-104.

⁷⁴² Пар. ПІО XII, *Radiomessaggio per il 50° anniversario della «Rerum novarum»*: AAS 33 (1941) 202; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 49: AAS 83 (1991) 854-856; ён жа, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 45: AAS 74 (1982) 136-137.

в) Роля прамежкавых груп

356. *Эканамічна-сацыяльная сістэма павінна характарызавацца суіснаваннем дзяржаўнай і прыватнай дзейнасці, а таксама некамерцыйнай дзейнасцю. Гэта гарантуе плюралізм у прыняцці рашэнняў і планаванні дзейнасці. Ёсць пэўныя катэгорыі агульных дабротаў, калектыўных і агульнага ўжытку, выкарыстанне якіх не можа залежаць ад рынкавых механізмаў⁷⁴³, а таксама не можа падпарадкоўвацца толькі дзяржаве. У сувязі з гэтым задача дзяржавы засноўваецца перш за ўсё на падтрымцы ўсялякіх сацыяльных і эканамічных ініцыятыў, якія ўплываюць на публічнае жыццё і паходзяць ад прамежкавых груп. Грамадзянская супольнасць, арганізаваная ў прамежкавыя групы, у стане спрыяць ажыццяўленню агульнага добра, выкарыстоўваючы прынцыпы супрацоўніцтва і эфектыўнай узаемадапаўняльнасці рынку і дзяржавы, садзейнічаючы такім чынам развіццю сапраўднай эканамічнай дэмакратыі. У такім кантэксце ўмяшанне дзяржавы павінна стаць дзеяннем сапраўднай салідарнасці, якая ні ў якім выпадку не можа быць аддзелена ад субсідыярнасці.*

357. *Прыватныя некамерцыйныя арганізацыі займаюць асаблівае месца ў эканоміцы. Такія арганізацыі робяць смелую спробу гарманічна спалучаць вытворчую эфектыўнасць і салідарнасць. У большасці выпадкаў яны ўзнікаюць на падставе дамовы аб сумеснай дзейнасці і адлюстроўваюць агульнае імкненне суб'ектаў, якія свабодна рашаюць заключыць гэтую дамову. Дзяржава павінна паважаць ролю гэтых арганізацый і садзейнічаць больш поўнаму раскрыццю іх спецыфікі, ажыццяўляючы на практыцы прынцып субсідыярнасці, які вымагае павагі і ўмацавання годнасці і аўтаномнай адказнасці суб'екта, які прымае субсідыю.*

⁷⁴³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 40: AAS 83 (1991) 843.

г) **Назапашванне і спажыванне**

358. *Спажыўцы, пакупная здольнасць якіх у многіх выпадках вельмі вялікая, бо яны знаходзяцца значна вышэй пражытачнага мінімуму, могуць істотна паўплываць на эканамічную рэчаіснасць праз свой свабодны выбар паміж спажываннем і назапашваннем.* Магчымасць уплываць на рашэнні ў межах эканамічнай сістэмы знаходзіцца ў руках тых, хто павінен распараджацца ўласнымі фінансавымі рэсурсамі. Сёння больш поўна, чым у мінулым, можна ацаніць магчымасці выбару не толькі на аснове запланаванага даходу ці на ўзроўні рызыкі, але таксама дзякуючы ацэнцы інвестыцыйных праектаў, якія ажыццяўляюцца з тых жа самых фінансавых рэсурсаў. Пры гэтым важна ўсведамляць, што «рашэнне зрабіць такую, а не іншую інвестыцыю ў пэўнай сферы вытворчасці з'яўляецца заўсёды маральным і культурным выбарам»⁷⁴⁴.

359. *Выкарыстанне ўласнай пакупной здольнасці павінна быць падпарадкавана маральным патрабаванням справядлівасці і салідарнасці, а таксама поўнай сацыяльнай адказнасці.* Нельга забываць пра «абавязак міласэрнасці, гэта значыць пра абавязак даваць з таго, што “лішнія”, а часам ахвяраваць і тое, што “патрэбнае”, каб дапамагчы беднаму выжыць»⁷⁴⁵. Такая адказнасць дае спажыўцам магчымасць уплываць, дзякуючы больш актыўнаму пашырэнню інфармацыі, на паводзіны вытворцаў праз індывідуальны або калектыўны выбар прадукцыі таго, а не іншага прадпрыемства, улічваючы не толькі цану і якасць вырабаў, але і наяўнасць спрыяльных умоў працы на прадпрыемстве і яго ўзровень аховы навакольнага асяроддзя.

360. *З'ява спажывецтва выразна скіроўвае людзей да таго, каб «мець», а не «быць».* Спажывецтва перашкаджае «правільнаму адрозненню новых і больш дасканалых форм задавальнення чалавечых патрэб ад штучна створаных патрэб, якія

⁷⁴⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 36: AAS 83 (1991) 839-840.

⁷⁴⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 36: AAS 83 (1991) 839.

перашкаджаюць фарміраванню сталай асобы»⁷⁴⁶. Каб супрацьстаяць гэтай з'яве, трэба «стварыць такія стылі жыцця, у якіх пошукі праўды прыгажосці і добра, а таксама супольнасці з іншымі людзьмі дзеля сумеснага развіцця, былі б фактарамі, якія вызначаюць выбар у галіне спажывання, назапашвання і інвестыцый»⁷⁴⁷. Нельга аспрэчваць тое, што ўплыў сацыяльных умоў на стыль жыцця з'яўляецца істотным, таму на культурны выклік, перад якім стаіць сёння спажывецтва, трэба адказаць больш рашуча, асабліва ў інтарэсах будучых пакаленняў, бо існуе небяспека, што ім давядзецца жыць у навакольным асяроддзі, знішчаным у выніку празмернага і неўпарадкаванага спажывання⁷⁴⁸.

V. «RES NOVAE» Ў ЭКАНОМІЦЫ

а) Глобалізацыя: магчымасці і рызыка

361. *Наш час характарызуецца складанай з'явай эканамічна-фінансавай глабалізацыі* або працэсам узрастаючай інтэграцыі эканомік розных краін на ўзроўні абмену дабротамі і паслугамі і на аснове фінансавых трансакцый. У гэтым працэсе ўсё большая колькасць суб'ектаў выходзіць на глабальны ўзровень у тым, што датычыць рашэнняў, якія яны павінны прымаць, беручы пад увагу магчымасці развіцця і атрымання прыбытку. Новыя гарызонты глабальнага грамадства ўтвараюць не толькі эканамічныя і фінансавыя сувязі паміж нацыянальнымі суб'ектамі, якія дзейнічаюць у розных краінах (а такія сувязі, між іншым, заўсёды існавалі), але таксама сістэм адносін, якія развіваюцца з нябачнай дагэтуль інтэнсіўнасцю. Усё больш значнай становіцца роля фінансавых рынкаў, маштабы якіх у выніку лібералізацыі абмену і перамяшчэння капіталу хутка павялічыліся да такога ўзроў-

⁷⁴⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 36: AAS 83 (1991) 839.

⁷⁴⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 36: AAS 83 (1991) 839.

⁷⁴⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 37: AAS 83 (1991) 840.

ню, што дазваляюць суб'ектам перамяшчаць у «рэальным рэжыме» вялікі капітал з аднаго канца свету на другі. Маецца на ўвазе рознабаковая рэальнасць, няпростая для зразумення, паколькі ахоплівае шмат узроўняў і пастаянна развіваецца ў непрадбачаных напрамках.

362. *Глабалізацыя дае новыя надзеі, але і ставіць трывожныя пытанні*⁷⁴⁹.

Яна можа прывесці да станоўчых эфектаў для ўсяго чалавецтва: развіццё сістэмы эканамічных і фінансавых адносін разам з хуткім развіццём тэлекамунікацыі дазволіла значна знізіць кошт камунікацый і новых тэхналогій, а таксама паскорыць у міжнародным маштабе працэс пашырэння гандлёвага абмену і фінансавых трансакцый. Інакш кажучы, эканамічна-фінансавая глабалізацыя і тэхналагічны прагрэс узаемна ўмацаваліся, садзейнічаючы таму, што сённяшні эканамічны этап характарызуецца хуткай і складанай дынамікай.

Аналіз актуальнай сітуацыі паказвае, што акрамя адкрыцця магчымасці, якая з'яўляецца ў эпоху глабальнай эканомікі, узнікае небяспека, звязаная з новымі маштабамі гандлёвых і фінансавых адносін. Сапраўды, няма недахопу ў працяўленні тэндэнцый павелічэння няроўнасці як паміж развітымі краінамі і краінамі, якія развіваюцца, так і ўнутры індустрыяльных краін. Росту эканамічнага багацця, які стаў магчымым дзякуючы вышэйапісаным працэсам, спадарожнічае рост адноснай беднасці.

363. *Клопат пра агульнае дабро патрабуе выкарыстання новых магчымасцяў для новага падзелу багаццяў паміж рознымі рэгіёнамі планеты на карысць тых рэгіёнаў, якія знаходзяцца ў самых нявыгадных умовах і да гэтага часу заставаліся паза ці на ўзбочыне сацыяльнага і эканамічнага развіцця*⁷⁵⁰. «Зна-

⁷⁴⁹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Ecclesia in America*, 20: AAS 91 (1999) 756.

⁷⁵⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai membri della Fondazione «Centesimus Annus»* (9 maggio 1998), 2: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XXI, 1 (1998) 873-874.

чыць, задачай з'яўляецца тое, каб забяспечыць глабалізацыю ў клімаце салідарнасці, глабалізацыю без маргіналізацыі»⁷⁵¹.

Тэхналагічны прагрэс можа выклікаць несправядлівае размеркаванне яго станоўчых вынікаў паміж краінамі. Новаўвядзенні могуць пранікаць і пашырацца ўнутры вызначанай супольнасці, калі людзі, якія могуць імі карыстацца, дасягнулі мінімальнага ўзроўню ведаў і фінансавых рэсурсаў. Відавочна, што пры наяўнасці вялікай няроўнасці паміж краінамі ў доступе да навукова-тэхнічных ведаў і самых новых тэхналагічных дасягненняў, працэс глабалізацыі павялічвае, замест таго, каб скарачаць, няроўнасць у эканамічным і сацыяльным развіцці краін. З пункту гледжання сутнасці гэтых змен свабоднае перамяшчэнне капіталу само па сабе недастатковае, каб зблізіць развіцця краіны з тымі, якія знаходзяцца на шляху развіцця.

364. *Гандаль з'яўляецца асноўным элементам у міжнародных эканамічных адносінах і кардынальна ўплывае на спецыялізацыю вытворчасці і эканамічнае развіццё розных краін.* Сёння як ніколі міжнародны гандаль, калі ім кіраваць адпаведным чынам, садзейнічае развіццю, стварае новыя месцы працы і дае карысныя рэсурсы. Сацыяльнае вучэнне ўжо шмат разоў указвала на розныя недахопы ў сістэме міжнароднага гандлю⁷⁵², якія часта ў выніку пратэктыванісцкай палітыкі выключаюць тавары, зробленыя ў бедных краінах, і перашкаджаюць развіццю прамысловай дзейнасці і перамяшчэнню тэхналогій у гэтыя краіны⁷⁵³. Пастаяннае пагаршэнне сітуацыі, якая датычыць абмену сыравінай, і павелічэнне разрыву паміж багатымі і беднымі краінамі прымусіла Настаўніцкі Інстытут Касцёла падкрэсліць важнасць этычных крытэрыяў, якімі неабходна кіравацца ў міжнародных эка-

⁷⁵¹ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1998*, 3: AAS 90 (1998) 150.

⁷⁵² Пар. PAOLO VI, *Lett. enc. Populorum progressio*, 61: AAS 59 (1967) 287.

⁷⁵³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Lett. enc. Sollicitudo rei socialis*, 43: AAS 80 (1988) 574-575.

намічных адносінах: імкненне да агульнага добра і ўсеагульнае прызначэнне дабротаў; справядлівасць у камерцыйных адносінах; увага да правоў і патрэб самых бедных у камерцыйнай палітыцы і ў палітыцы міжнароднага супрацоўніцтва. У адваротным выпадку «бедныя надалей застаюцца беднымі, а багатыя ўсё больш багацеюць»⁷⁵⁴.

365. *Салідарнасць, адэкватная эпосе глабалізацыі, патрабуе абароны правоў чалавека.* У сувязі з гэтым Настаўніцкі Інстытут Касцёла нагадвае, што не ажыццявіўся не толькі «праект <...> міжнароднай грамадскай улады, якая служыць правам чалавека, свабоды і спакою, але, на жаль, варта адзначыць, што міжнародная супольнасць вагаецца ў выкананні свайго абавязку захавання і прыняцця правоў чалавека. Гэты абавязак датычыць усіх асноўных правоў чалавека і не дапускае самавольнага выбару, які прывёў бы да дыскрымінацыі і несправядлівасці ў розных формах. Адначасова мы з'яўляемся сведкамі ўзнікнення разрыву паміж серыяй новых “правоў”, якія зацверджаны ў тэхналагічна развітых грамадствах, і элементарнымі правамі чалавека, якія не рэалізуюцца да гэтага часу ў недастаткова развітых рэгіёнах. Тут маецца на ўвазе, напрыклад, права на харчаванне, на пітную ваду, на жыллё, на самавызначэнне і незалежнасць»⁷⁵⁵.

366. *Пашырэнню глабалізацыі павінна садзейнічаць настаяннае ўсведамленне з боку арганізацый грамадзянскай супольнасці новых задач, да якіх яны пакліканы на сусветным узроўні.* Таксама дзякуючы рашучаму дзеянню гэтых арганізацый стане магчымым так кіраваць цяперашнім ростам эканомікі і фінансаў у сусветным маштабе, каб гарантаваць сапраўднае захаванне правоў чалавека і народаў, а таксама справядлівае размеркаванне рэсурсаў унутры кожнай краіны і паміж рознымі краінамі. «Таму свабода гандлёвага абмену толькі тады

⁷⁵⁴ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 57: AAS 59 (1967) 285.

⁷⁵⁵ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2003*, 5: AAS 95 (2003) 343.

можа быць справядлівай, калі будзе адпавядаць патрабаванням сацыяльнай справядлівасці»⁷⁵⁶.

З асаблівай увагай трэба падыходзіць да мясцовых умоў і культурных адрозненняў, якія могуць быць знішчаны эканамічна-фінансавымі працэсамі. «Глабалізацыя не можа быць новай формай каланіялізму. Яна павінна шанаваць розныя культуры, якія ў кантэксце ўсеагульнай гармоніі паміж народамі з'яўляюцца як бы ключамі інтэрпрэтацыі жыцця. У прыватнасці, нельга адбіраць у бедных таго, што з'яўляецца для іх самым каштоўным, у тым ліку іх вераванні і рэлігійныя практыкі, паколькі аўтэнтчныя рэлігійныя перакананні з'яўляюцца найбольш выразным праяўленнем свабоды чалавека»⁷⁵⁷.

367. *У эпоху глабалізацыі вярта моцна падкрэсліць неабходнасць салідарнасці пакаленняў:* «У мінулым салідарнасць пакаленняў была ў многіх краінах натуральнай для сем'яў. Сёння яна стала таксама абавязкам усёй супольнасці»⁷⁵⁸. Добра, што гэтую салідарнасць падтрымліваюць нацыянальныя палітычныя супольнасці, але сёння гэтая праблема паўстае і перад глабальнай палітычнай супольнасцю. Глабалізацыя не павінна ажыццяўляцца за кошт найбольш слабы і тых, хто найбольш патрабуе. Салідарнасць пакаленняў патрабуе ў глабальным планаванні кіравацца прынцыпам універсальнага прызначэння дабротаў, паводле якога маральна недапушчальна і эканамічна нявыгодна абцяжарваць будучыя пакаленні сённяшнімі выдаткамі. Маральна недапушчальна, таму што гэта азначае не браць на сябе неабходную адказнасць. Эканамічна нявыгодна, таму што выпраўленне памылак абыходзіцца даражэй, чым іх прадухіленне. Гэты прынцып павінен выкарыстоўвацца перш за ўсё ў дачыненні да

⁷⁵⁶ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 59: AAS 59 (1967) 286.

⁷⁵⁷ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Pontificia Accademia delle Scienze Sociali* (27 aprile 2001), 4: AAS 93 (2001) 600.

⁷⁵⁸ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Pontificia Accademia delle Scienze Sociali* (11 aprile 2002), 3: AAS 94 (2002) 525.

зямных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя, якое знаходзіцца ў небяспецы ў выніку глабалізацыі, якая датычыць усёй планеты, зразуметай як адзіная экасістэма⁷⁵⁹.

б) Міжнародная фінансавая сістэма

368. *Фінансавыя рынкі не з'яўляюцца нечым новым для нашай эпохі. Ужо з даўніх часоў у розных формах яны выконвалі функцыю фінансавання вытворчай дзейнасці. Гістарычны вопыт пацвярджае, што без адпаведнай фінансавай сістэмы не было б эканамічнага развіцця.* Вялізныя інвестыцыі, тыповыя для сучаснай рынкавай эканомікі, немагчымыя без фінансавых рынкаў, якія маюць асноўную ролю пасрэдніка і, акрамя ўсяго, дазваляюць ацаніць станоўчыя функцыі назапашвання на карысць комплекснага развіцця эканамічнай і сацыяльнай сістэмы. Стварэнне сістэмы, якая атрымала назву «глабальны рынак капіталу», прынесла добры эффект, бо большая мабільнасць капіталу аблегчыла вытворцам доступ да рэсурсаў, але з другога боку, гэтая мабільнасць павялічыла рызык фінансавых крызісаў. Фінансавая сістэма, у якой узровень фінансавых трансакцый значна пераўзыходзіць узровень рэальных, небяспечна тым, што яна будзе ўсё больш замыкацца ў сабе, губляючы сувязь з рэальнай асновай эканомікі.

369. *Фінансавая эканоміка, замкнутая ў сабе, непазбежна супярэчыць сваім мэтам, наколькі знішчае свае карані і пазбаўляе сябе сваёй асновы. Інакш кажучы, яна адыходзіць ад сваёй першапачатковай і прынытовай ролі служэння рэальнай эканоміцы, і, урэшце рэшт, развіццю асоб і чалавечай супольнасці.* Агульная карціна выклікае яшчэ большае хваляванне з-за таго, што міжнародная фінансавая сістэма характарызуецца скарайнай незбалансаванасцю: працэсы абнаўлення і рэгулявання фінансавых рынкаў разгортваюцца толькі ў некато-

⁷⁵⁹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Udienza alle ACLI* (27 aprile 2002), 4: *L'Osservatore Romano*, 28 aprile 2002, p. 5.

рых частках свету. Гэты факт з'яўляецца крыніцай вялікай занепакоенасці этычнага характару, бо краіны, выключаныя з гэтых працэсаў, не могуць карыстацца іх плёнам, не могуць абараніць свае рэальныя эканамічныя сістэмы ад магчымых негатыўных вынікаў фінансавай нестабільнасці, асабліва калі гэтыя сістэмы слабыя і адстаюць у развіцці⁷⁶⁰.

Раптоўнае паскарэнне такіх працэсаў, як значнае ўзрастанне вартасці кіраўнічых пасадаў у фінансавых установах і хуткае развіццё новых і вытанчаных фінансавых інструментаў, як ніколі садзейнічае таму, *што ўсё больш неабходным становіцца пошук інстытуцыйных рашэнняў, якія маглі б сапраўды падтрымліваць стабільнасць сістэмы, не зніжаючы яе магчымасці і эфектыўнасці*. Неабходна ўстанавіць нарматыўныя межы, якія абаранялі б гэтую стабільнасць на ўсіх узроўнях і падтрымалі б канкурэнцыю паміж пасрэднікамі, а таксама гарантавалі б максімальную празрыстасць на карысць інвестараў.

в) Роля міжнароднай супольнасці ў эпоху глабальнай эканомікі

370. *Страта дзяржаўнымі суб'ектамі цэнтральных пазіцый павінна суправаджацца павелічэннем актыўнасці міжнароднай супольнасці як фактара, які адыгрывае вырашальную ролю ў эканамічным і фінансавым кіраванні*. Важным вынікам працэсу глабалізацыі з'яўляецца паступовая страта эфектыўнасці дзяржаў у кіраванні эканамічна-фінансавымі працэсамі ў краіне. Эканамічную і сацыяльную дзейнасць урадаў асобных краін усё больш абумоўліваюць чаканні міжнародных рынкаў капіталу і ўзрастаючыя патрабаванні надзейнасці, якія зыходзяць ад фінансавага свету. Дзякуючы новым сувязям паміж суб'ектамі глабалізацыі, традыцыйныя ахоўныя механізмы дзяржаў страчваюць эфектыўнасць. А перад з'яўлен-

⁷⁶⁰ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Pontificia Accademia delle Scienze Sociali* (25 aprile 1997), 6: AAS 90 (1998) 141-142.

нем новых абшараў для канкурэнцыі само паняцце нацыянальнага рынку адыходзіць на другі план.

371. Чым больш высокага ўзроўню арганізацыйнай і функцыянальнай складанасці дасягне сусветная эканамічна-фінансавая сістэма, тым больш прыкрытэтай становіцца задача рэгулявання гэтых працэсаў так, каб іх мэтай стала ажыццяўленне агульнага добра для ўсёй чалавечай сям’і. Узнікае неабходнасць, каб не толькі нацыянальныя дзяржавы, але і ўся міжнародная супольнасць узяла на сябе гэтую далікатную функцыю, выкарыстоўваючы адпаведныя і эфектыўныя палітычныя і юрыдычныя інструменты.

Неабходна, каб міжнародныя эканамічныя і фінансавыя ўстановы знайшлі найбольш адпаведныя інстытуцыйныя рашэнні і распрацавалі правільную стратэгію дзеяння, каб кіраваць працэсам змен. Калі гэты працэс успрыняць пасіўна і не кантраляваць, то ён прывядзе да драматычных вынікаў, асабліва ў адносінах да самых бедных і безабаронных слаёў сельніцтва зямнога шару.

У міжнародных арганізацыях павінны быць справядліва прадстаўлены інтарэсы вялікай чалавечай сям’і. «Неабходна, каб, ацэньваючы вынікі сваіх рашэнняў, гэтыя ўстановы заўсёды ўлічвалі інтарэсы тых народаў і краін, якія не маюць вялікага значэння на міжнародным рынку і якія найбольш церпяць ад беднасці і патрабуюць дапамогі для развіцця»⁷⁶¹.

372. Палітыка нароўні з эканомікай павінна пашыраць сферу сваёй дзейнасці па-за нацыянальнымі межамі і хутка выходзіць на сусветны ўзровень, што дазволіць ёй кіраваць працэсамі развіцця згодна з маральнымі, а не толькі эканамічнымі прынцыпамі. Асноўная мэта — кіраваць гэтымі працэсамі з захаваннем павагі да чалавечай годнасці і гарантаваць цэласнае развіццё асобы ў кантэксце агульнага добра⁷⁶². Прыняцце гэтай задачы абавязвае паскорыць кансалідацыю ўжо ство-

⁷⁶¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 58: AAS 83 (1991) 864.

⁷⁶² Pap. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 43-44: AAS 63 (1971) 431-433.

раных інстытутаў і ўтварэння новых інстанцый, на якія можна будзе ўскласці такую адказнасць⁷⁶³. Эканамічнае развіццё можа быць стабільным, калі яно адбываецца ў выразных і вызначаных нарматыўных межах і ў шырокім кантэксце маральнага, грамадзянскага і культурнага развіцця ўсёй чалавечай сям'і.

г) Салідарнае і цэласнае развіццё

373. *Адна з галоўных задач міжнароднай эканомікі — імкненне да цэласнага і салідарнага развіцця чалавецтва, «да развіцця кожнага чалавека і ўсяго чалавека»⁷⁶⁴. Гэтая задача патрабуе такой эканамічнай канцэпцыі, якая на міжнародным узроўні гарантавала б справядлівае размеркаванне рэсурсаў і адпавядала б усведамленню эканамічнай, палітычнай і культурнай узаемазалежнасці, якая аб'ядноўвае людзей і садзейнічае таму, што яны адчуваюць сябе звязанымі адным лёсам⁷⁶⁵. Сацыяльныя праблемы ўсё больш выходзяць на агульнасусветны ўзровень. Ні адна дзяржава ўжо не можа супрацьстаяць ім і вырашаць іх самастойна. Сённяшнія пакаленні адчуваюць неабходнасць салідарнасці і рашуча хочуць перамагчы індывідуалістычную культуру⁷⁶⁶. Усё больш маюць запатрабаванне мадэлі развіцця, якія здольныя «падняць ступень жыцця ўсіх народаў да ўзроўню самых багатых краін, а таксама стварыць праз салідарную працу больш годнае жыццё, сапраўды вярнуць годнасць і творчыя здольнасці кожнай асобе, каб яна магла адпавядаць уласнаму пакліканню, а значыць Божаю закліку, які заключаны ў гэтым пакліканні»⁷⁶⁷.*

⁷⁶³ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2440; PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 78: AAS 59 (1967) 295; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 43: AAS 80 (1988) 574-575.

⁷⁶⁴ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 14: AAS 59 (1967) 264.

⁷⁶⁵ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2437-2438.

⁷⁶⁶ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2000*, 13-14: AAS 92 (2000) 365-366.

⁷⁶⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 29: AAS 83 (1991) 828-829; пар. PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 40-42: AAS 59 (1967) 277-278.

374. *Больш гуманнае і салідарнае развіццё будзе карысна так-сама для багатых краін. У іх «часта адчуваецца экзістэнцыяльная разгубленасць, няздольнасць успрымаць сэнс жыцця і радавацца непасрэдна ім — нават сярод дастатку матэрыяльных дабротаў, страта чалавечай тоеснасці і адчужанасць многіх людзей, якія адчуваюць сябе нязначным звяном у механізме вытворчасці і спажывання і не знаходзяць магчымасці сцвердзіць асабістую годнасць людзей, створаных паводле Богага вобраза і падабенства»⁷⁶⁸. Багатыя краіны прадэманстравалі здольнасць ствараць матэрыяльны дабрабыт, але часта за кошт чалавека і больш слабых сацыяльных слаёў. «Нельга забываць, што межы багацця і беднасці праходзяць унутры грамадстваў, як развітых, так і тых, якія знаходзяцца на шляху развіцця. Сапраўды, як у багатых краінах існуе сацыяльная няроўнасць, якая даходзіць аж да жабрацтва, так і ў менш развітых краінах часта бачны праявы эгаізму і выхваляння багаццем, што выклікае неспакой і абурэнне»⁷⁶⁹.*

д) Неабходнасць вялікай выхаваўчай і культурнай працы

375. *Для сацыяльнага вучэння эканоміка — «гэта толькі адзін аспект і адно вымярэнне складанай чалавечай дзейнасці. Калі ж эканоміка абсалютызуецца, калі вытворчасць і спажыванне тавараў знаходзіцца ў цэнтры грамадскага жыцця і ператвараецца ў адзіную каштоўнасць грамадства, якая не падпарадкоўваецца ніякай іншай каштоўнасці, то прычыны гэтага трэба шукаць не толькі і не столькі ў самой эканамічнай сістэме, але ў тым, што ўся грамадска-культурная сістэма, якая грэбавала этычным і рэлігійным вымярэннем, становіцца аслабленай і абмяжоўваецца толькі вытворчасцю дабротаў і паслуг»⁷⁷⁰. Як жыццё чалавека, так і грамадскае жыццё нельга*

⁷⁶⁸ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso del 1° maggio 1991: Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XIV, 1 (1991) 1985-1991; пар. таксама, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 9: AAS 80 (1988) 520-523.

⁷⁶⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 14: AAS 80 (1988) 526-527.

⁷⁷⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 39: AAS 83 (1991) 842.

зводзіць да матэрыялістычнага вымярэння, хаця матэрыяльныя даброты і вельмі неабходны для жыцця і паляпшэння ўмоў існавання: *«цэласнае развіццё чалавечай супольнасці грунтуецца на ўзрастанні адчування Бога і пазнанні самога сябе»*⁷⁷¹.

376. *Перад абліччам імклівага тэхнічна-эканамічнага прагрэсу і такой жа хуткай зменлівасці працэсаў вытворчасці і спажывання Настаўніцкі Інстытут Касцёла ўсведамляе неабходнасць вялікай выхаваўчай і культурнай працы.* «Імкненне да лепшых і больш годных умоў жыцця і да большага багацця з'яўляецца само па сабе законным. Але нельга абмінуць звязаных з гэтым этапам развіцця новых абавязкаў і небяспек <...>. Вызначаючы новыя патрэбы і новыя спосабы іх задавальнення, неабходна кіравацца цэласным уяўленнем пра чалавека, улічваючы ўсе вымярэнні яго існавання і падпарадкоўваючы матэрыяльныя і інстынктыўныя вымярэнні ўнутраным і духоўным. <...> Таму вельмі патрэбна *вялікая выхаваўчая і культурная праца*, якая вучыла б спажыўцоў адказна карыстацца правам выбару, фарміравала б глыбокае пачуццё адказнасці ў вытворцаў і, перш за ўсё, у працаўнікоў сродкаў масавай камунікацыі, не гаворачы ўжо пра неабходнае ўмяшанне грамадзянскіх улад»⁷⁷².

⁷⁷¹ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2441.

⁷⁷² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 36: AAS 83 (1991) 838-839.

РАЗДЕЛВОСЬМЫ

ПАЛІТЫЧНАЯ СУПОЛЬНАСЦЬ

I. БІБЛІЙНЫЯ АСПЕКТЫ

а) Панаванне Бога

377. У ізраэльскага народу на пачатковым этапе яго гісторыі не было караля, як у іншых народаў, таму што ён прызнаваў толькі панаванне Бога. Як Бог уваходзіць у гісторыю праз харызматычных людзей, сведчыць кніга Суддзяў. Апошняга з іх, Самуэля, прарока і суддзю, народ просіць аб устаўленні караля (пар. 1 Сам 8, 5; 10, 18–19). Самуэль папярэджвае ізраэльтянаў аб выніках дэспатычнага каралеўскага кіраўніцтва (пар. 1 Сам 8, 11–18). Але каралеўскую ўладу можна разглядаць таксама як дар Бога, які прыходзіць з дапамогай свайму народу (пар. 1 Сам 9, 16). Урэшце, Саул атрымлівае памазанне на караля (пар. 1 Сам 10, 1–2). Гэтыя факты сведчаць аб напружанасці, якая прывяла Ізраэль да прыняцця іншай, чым у суседніх народаў, канцэпцыі каралеўскай улады. Кароль, выбраны Богам (пар. Дрг 17, 15; 1 Сам 9, 16) і Ім намашчаны (пар. 1 Сам 16, 12–13), будзе разглядацца як Яго сын (пар. Пс 2, 7), які павінен будзе ажыццявіць панаванне Бога і Яго збаўчы намер (пар. Пс 72 [71]). Такі кароль павінен стаць абаронцам слабых і гарантаваць людзям справядлівасць. Абвінавачванне прарокаў будзе звернута супраць каралёў, якія не будуць выконваць ускладзеныя на іх абавязкі (пар. 1 Вал 21; Іс 10, 1–4; Ам 2, 6–8; 8, 4–8; Міх 3, 1–4).

378. *Прататынам караля, выбранага Богам, з'яўляецца Давід, пакорлівасць якога выразна падкрэсліваецца ў біблійным апавяданні* (пар. 1 Сам 16, 1–13). Давід атрымлівае абяцанне (пар. 2 Сам 7, 13–16; Пс 89 [88], 2–38; 132 [131], 11–18), якое робіць яго ініцыятарам асаблівай каралеўскай традыцыі — «месіянскай». Яна, нягледзячы на ўсе грахі і здрады самога Давіда і яго пераемнікаў, дасягае сваёй вяршыні ў Езусе Хрысце, «памазаніку Пана» (г. зн., што Ён асвятчаны Панам: пар. 1 Сам 2, 35; 24, 7. 11; 26, 9. 16; пар. таксама Зых 30, 22–32), у поўным сэнсе гэтага слова сыне Давідавым (пар. два радаводы ў Мц 1, 1–17 і Лк 3, 23–38; пар. таксама Рым 1, 3).

Няўдача, якую мела каралеўская ўлада ў гісторыі, не прывяла да знікнення ідэалу караля, вернага Богу, які б кіраваў мудра і справядліва. Гэтая надзея неаднаразова адлюстроўвалася ў псалмах (пар. Пс 2; 18 [17]; 20 [19]; 21 [20]; 72 [71]). У месіянскіх прароцтвах, якія адносяцца да эсхаталагічных часоў, выказваецца чаканне караля, на якім бы спачываў Дух Пана і які будзе напоўнены мудрасцю і справядлівасцю да беднага (пар. Іс 11, 2–5; Ер 23, 5–6). Ён, як сапраўдны пастыр Ізраэля (пар. Эзх 34, 23–24; 37, 24) прынясе спакой народам (пар. Зах 9, 9–10). У кнігах мудрасці кароль паказаны як той, хто судзіць справядліва і ненавідзіць несправядлівасць (пар. Прып 16, 12), судзіць бедных паводле праўды (пар. Прып 29, 14) і з'яўляецца прыяцелем чалавека, які мае чыстае сэрца (пар. Прып 22, 11). Паступова ўсё больш яснай становіцца навіна пра тое, што, згодна з Евангеллем і іншымі тэкстамі Новага Запавету, ажыццявіцца ў Езусе з Назарэта, апошнім адлюстраванні вобраза караля, апісанага ў Старым Запавеце.

б) Езус і палітычная ўлада

379. *Езус адкідвае дэспатычную ўладу тых, хто прыгнятае народы* (пар. Мк 10, 42), і патрабаванні, каб іх называлі дабрадзеемі (пар. Лк 22, 25), але ніколі не падрывае аўтарытэту тагачасных улад. У дыскусіі на тэму платы падаткаў цэ-

зару (пар. Мк 12, 13–17; Мц 22, 15–22; Лк 20, 20–26) Ён падкрэслівае неабходнасць аддаваць Богу Божае, адкрыта асуджаючы кожную спробу абагаўлення і абсалютызацыі зямной улады. Толькі Бог можа патрабаваць усяго ад чалавека. У той жа час зямная ўлада мае права на тое, што ёй належыць. Езус не лічыць несправядлівасцю плаціць падатак цэзару.

Езус, абяцаны Месія, змагаўся і перамог спакусу палітычнага месіянізму, які характарызуецца панаваннем над народамі (пар. Мц 4, 8–11; Лк 4, 5–8). Ён, Сын Чалавечы, прышоў, «каб служыць і аддаць жыццё сваё для адкуплення многіх» (Мк 10, 45; пар. Мц 20, 24–28; Лк 22, 24–27). Сваіх вучняў, якія спрачаюцца пра тое, хто з іх найвялікшы, Пан вучыць быць апошнімі і служыць усім (пар. Мк 9, 33–35) і паказвае сынам Зэбэдэя, — Якубу і Яну, якія мараць сядзець па Яго правіцы, — шлях крыжа (пар. Мк 10, 35–40; Мц 20, 20–23).

в) Першыя хрысціянскія супольнасці

380. *Падпарадкаванне ўстаноўленай уладзе, не пасійнае, але сумленнае* (пар. Рым 13, 5), *адпавядае парадку, устаноўленаму Богам*. Св. Павел вызначае адносіны хрысціянаў да ўлады і іх абавязкі перад ёй (пар. Рым 13, 1–7). Ён звяртае ўвагу на грамадзянскі абавязак плаціць падаткі: «Аддайце кожнаму тое, што яму належыць: каму даніну, даніну; каму падатак, падатак; каму страх, страх; каму пашану, пашану» (Рым 13, 7). Апостал не імкнецца апраўдаць кожную ўладу. Ён жадае дапамагчы хрысціянам *«рабіць дабро ўсім людзям»* (Рым 12, 17), у тым ліку і ўладзе, паколькі яна служыць Богу дзеля добра асобы (пар. Рым 13, 4; 1 Цім 2, 1–2; Ціт 3, 1) і з'яўляецца інструментам «вызначэння справядлівага пакарання таго, хто робіць зло» (Рым 13, 4).

Св. Пётр заахвочвае хрысціянаў: «Падпарадкоўвайцеся кожнай людскай уладзе дзеля Бога» (1 П 2, 13). Задачай караля і яго намеснікаў з'яўляецца пакаранне злачынцаў і пах-

вала дабрачынцаў (1 П 2, 14). Уладу караля трэба шанаваць (1 П 2, 17) і таму прызнаваць, паколькі Бог патрабуе добрых паводзін, каб праз іх прымусяць «замаўчаць невуцтва неразумных людзей» (1 П 2, 15). Свабоду трэба выкарыстоўваць не для апраўдання сваіх дрэнных учынкаў, але дзеля служэння Богу (пар. 1 П 2, 16). Размова ідзе пра свабодную і адказную паслухмянасць уладзе, якая праз справядлівыя паводзіны гарантуе ажыццяўленне агульнага добра.

381. *Малітва за кіраўнікоў, якая рэкамендуецца св. Паўлам падчас пераследу, выразна паказвае, што палітычная ўлада павінна гарантаваць спакойнае і мірнае жыццё, якое ажыццяўляецца з усёй пабожнасцю і годнасцю* (пар. 1 Цім 2, 1–2). Хрысціяне павінны быць гатовымі «да ўсякай добрай справы» (Ціт 3, 1), «паказваючы ўсялякую ласканасць да ўсіх людзей» (Ціт 3, 2), усведамляючы, што яны былі збаўлены не праз свае ўчынкi, але дзякуючы Божай міласэрнасці. Без «адраджэння і аднаўлення Святым Духам, якога шчодро выліў на нас [Бог] праз Езуса Хрыста, Збаўцу нашага» (Ціт 3, 5–6), усе людзі «былі неразумныя, непаслухмяныя, звездзеныя, служылі розным жаданням і ўцехам, жылі ў злосці і зайздрасці <...> і ненавідзелі адзін аднаго» (Ціт 3, 3). Нельга забываць аб гаротным стане чалавека, пазначанага грахам і адкупленага Божай любоўю.

382. *Калі чалавечая ўлада выходзіць за межы ўстаноўленага Богам парадку і абагуляе сябе, жадаючы пры гэтым поўнага падпарадкавання, яна ператвараецца ў апакаліптычнага звера, які з'яўляецца вобразам імперскай улады ганіцеляў, п'янай «ад крыві святых і крыві сведак Езуса»* (Ап 17, 6). Зверу служыць «фальшывы прарок» (Ап 19, 20), які спакушае людзей пры дапамозе незвычайных цудаў і схіляе іх пакланяцца зверу. Гэтае бачанне прароча паказвае на ўсе спробы д'ябла кіраваць людзьмі, пранікаючы ў іх дух праз хлусню. Хрыстус жа з'яўляецца Баранкам, што перамагае на працягу чалавечай гісторыі ўсялякую ўладу, якая абсалютызуецца. Св. Ян раіць

супрацьстаяць такой уладзе падобна пакутнікам: такім чынам вернікі сведчаць, што разбэшчаная і д'ябальская ўлада пераможана, паколькі яна ўжо не пануе над імі.

383. *Касцёл абвяшчае, што Хрыстус, Пераможца смерці, валадарыць над светам, які Ён сам адкупіў. Яго панаванне ахоплівае і сучаснасць, а завершыцца толькі тады, калі ўсё будзе перададзена Айцу, а чалавечая гісторыя скончыцца страшным судом* (пар. 1 Кар 15, 20–28). Хрыстус адкрывае чалавечай уладзе, якую заўсёды спакушае жаданне панаваць над іншымі, яе сапраўднае і дасканалое значэнне служэння. Бог з'яўляецца адзіным Айцом, а Хрыстус — адзіным настаўнікам для ўсіх людзей, якія з'яўляюцца братамі. Найвышэйшая ўлада належыць Богу. Аднак Пан «не хацеў захаваць толькі для сябе карыстанне ўсялякімі відамі ўлады. Кожнаму стварэнню Ён даруе тую функцыю, якія яно здольна выканаць згодна са сваімі прыроднымі здольнасцямі. Гэты спосаб кіравання павінен ажыццяўляцца ў грамадскім жыцці. Дзеянне Бога ў кіраванні светам, якое сведчыць пра вялікую павагу да чалавечай свабоды, павінна натхняць мудрасць тых, хто кіруе чалавечымі супольнасцямі. Яны павінны паступаць як слугі Богага Провіду»⁷⁷³.

Біблійная навіна няспынна натхняе хрысціянскую думку адносна палітычнай улады, прыгадваючы, што гэтая ўлада мае свой пачатак у Богу і з'яўляецца складовай часткай створанага Ім парадку. Гэты парадак успрымаецца сумленнем і ажыццяўляецца ў грамадскім жыцці дзякуючы праўдзе, справядлівасці, свабодзе і салідарнасці, якія гарантуюць спакой⁷⁷⁴.

⁷⁷³ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1884.

⁷⁷⁴ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 266-267. 281-291. 301-302; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 39: AAS 80 (1988) 566-568.

II. АСНОВА І МЭТА ПАЛІТЫЧНАЙ СУПОЛЬНАСЦІ

а) Палітычная супольнасць, чалавечая асоба і народ

384. *Чалавечая асоба з'яўляецца асновай і мэтай палітычнага суіснавання*⁷⁷⁵. Адораная розумам, яна адказвае за свае рашэнні і здольна ажыццявіць планы, якія надаюць сэнс яе індывідуальнаму і грамадскаму жыццю. Адкрытасць на Трансцэндэнцыю і на іншых людзей з'яўляецца той рысай, якая характарызуе чалавечую асобу і адрознівае яе. Толькі ў адносінах да Трансцэндэнцыі і да людзей чалавечая асоба сябе цалкам рэалізуе. Гэта азначае, што для чалавека, які па сваёй сутнасці з'яўляецца сацыяльнай і палітычнай істотай, грамадскае жыццё не ёсць чымсьці знешнім⁷⁷⁶, але важным і неад'емным.

Палітычная супольнасць вынікае з сутнасці асоб, чыё сумленне «наказвае верна захоўваць»⁷⁷⁷ парадак, закладзены Богам ва ўсіх яго стварэннях. Гэта «этычна-рэлігійны парадак, які мае намнога большы ўплыў, чым розныя матэрыяльныя каштоўнасці, на тэндэнцыі і вырашэнне праблем індывідуальнага і калектыўнага жыцця ў межах нацыянальных дзяржаў і ў адносінах паміж імі»⁷⁷⁸. Гэты парадак павінен паступова адкрывацца і развівацца чалавецтвам. Палітычная супольнасць, якая з'яўляецца для людзей натуральнай, існуе дзеля мэты, якой нельга дасягнуць іншым спосабам. Гэтая мэта заключаецца ў найбольш поўным узрастанні кожнага з членаў палітычнай супольнасці, пакліканых да пастаяннага супрацоўніцтва ў ажыццяўленні агульнага дабрабыту⁷⁷⁹, у натуральным імкненні да праўды і добра.

⁷⁷⁵ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 25; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1881; CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Nota Dottrinale circa alcune questioni riguardanti l'impegno e il comportamento dei cattolici nella vita politica* (24 novembre 2002), 3, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2002, p. 8.

⁷⁷⁶ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 25.

⁷⁷⁷ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 258.

⁷⁷⁸ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 450.

⁷⁷⁹ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 74.

385. *Палітычная супольнасць знаходзіць сваё сапраўднае вымярэнне ў адносінах да народу.* «Яна з'яўляецца і павінна быць арганічным і арганізуючым элементам сапраўднага народу»⁷⁸⁰. Народ не з'яўляецца бясформенным натоўпам, пасіўнай масай, якой можна маніпуляваць і якую можна разглядаць як інструмент, але аб'яднаннем асоб, кожная з якіх мае магчымасць «на сваім месцы і адпаведным сабе чынам»⁷⁸¹ фарміраваць сваю думку наконт грамадскіх спраў, свабодна выказваць свае палітычныя погляды і выкарыстоўваць іх згодна з агульным дабром. Народ «жыве паўнотой жыцця людзей, якія яго складаюць. Кожны <...> з'яўляецца асобай, якая ўсведамляе асабістую адказнасць і мае свае перакананні»⁷⁸². Члены палітычнай супольнасці, *арганічна* звязаныя паміж сабой як народ, захоўваюць, аднак, неад'емную *аўтаномію* на ўзроўні асабістага жыцця і мэт, якіх яны хочуць дасягнуць.

386. *Першае, што характарызуе народ, — гэта супольнае жыццё і каштоўнасці, якія служаць крыніцай еднасці на духоўным і маральным узроўні.* «Чалавечае суіснаванне <...> павінна ўспрымацца перш за ўсё як духоўная рэчаіснасць: абмен ведамі, рэалізацыя правоў і выкананне абавязкаў, захвочванне і заклік да пошуку маральнага дабра, узнёслая агульная радасць прыгожаму ва ўсіх яго законных праявах, пастаяннае жаданне перадаваць іншым тое, што мае ў сабе найлепшага, імкненне да ўсё больш поўнага сумеснага пазнання духоўных каштоўнасцяў, якія заўсёды павінны натхняць і кіраваць культурным і эканамічным жыццём, сацыяльнымі інстытутамі, палітычнымі рухамі і рэжымамі, заканадаўствам і іншымі знешнімі праявамі чалавечага існавання ў яго пастаянным развіцці»⁷⁸³.

387. *Кожнаму народу звычайна адпавядае нацыя, але з розных прычын не заўсёды нацыянальныя межы супадаюць з эт-*

⁷⁸⁰ Pío XII, *Radiomessaggio natalizio* (24 dicembre 1944): AAS 37 (1945) 13.

⁷⁸¹ Pío XII, *Radiomessaggio natalizio* (24 dicembre 1944): AAS 37 (1945) 13.

⁷⁸² Pío XII, *Radiomessaggio natalizio* (24 dicembre 1944): AAS 37 (1945) 13.

⁷⁸³ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 266.

нічнымі⁷⁸⁴. Таму ўзнікае праблема меншасці, якая ў гісторыі была прычынай многіх канфліктаў. Настаўніцкі Інстытут Касцёла сцвярджае, што меншасці ўяўляюць групы са спецыфічнымі правамі і абавязкамі. У першую чаргу меншасць мае права на існаванне. «Гэтае права можа парушацца розным чынам, аж да скрайніх выпадкаў, калі яно адмаўляецца праз яўныя або ўскосныя формы генацыду»⁷⁸⁵. Меншасці маюць права захоўваць сваю культуру, мову, рэлігійныя перакананні, уключаючы культавыя абрады. Законна адстойваючы свае правы, меншасці могуць імкнуцца да большай аўтаноміі або нават да незалежнасці. У такіх далікатных сітуацыях шляхам дасягнення спакою з'яўляюцца дыялог і перамовы. Ні ў яким выпадку нельга апраўдваць тэрарызм, бо ён шкодзіць справе, якую імкнуцца абараніць тэрарысты. Меншасці маюць таксама абавязкі. Сярод іх на першым месцы знаходзіцца абавязак уносіць уклад у агульнае дабро дзяржавы, у якой яны жывуць. У прыватнасці, «меншасць павінна падтрымліваць свабоду і годнасць кожнага са сваіх членаў і паважаць іх выбар, нават калі хтосьці вырашыць прыняць культуру большасці»⁷⁸⁶.

б) Абарона і ўмацаванне правоў чалавека

388. *Прыняцце чалавечай асобы як асновы і мэты палітычнай супольнасці азначае перш за ўсё прыкладванне намаганняў дзеля прызнання і шанавання яе годнасці, абараняючы і ўмацоўваючы асноўныя і неад'емныя правы чалавека.* «Сённа ажыццяўленне агульнага дабра ў асноўным выяўляецца ў правах і абавязках асобы»⁷⁸⁷. У правах чалавека сканцэн-

⁷⁸⁴ Пап. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 283.

⁷⁸⁵ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1989*, 5: AAS 81 (1989) 98.

⁷⁸⁶ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1989*, 11: AAS 81 (1989) 101.

⁷⁸⁷ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 273; пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2237; GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2000*, 6: AAS 92 (2000) 362; ён жа, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite per la celebrazione del 50° di fondazione* (5 ottobre 1995), 3: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII, 2 (1995) 732-733.

траваны асноўныя маральныя і юрыдычныя патрабаванні, якія павінны стаць вуглавым каменем пры будаванні палітычнай супольнасці. Яны ўяўляюць аб'ектыўную норму, якая знаходзіцца ў аснове станоўчага закону і якую не можа ігнараваць палітычная супольнасць, паколькі асоба мае перад ёй анталагічнае і тэлеалагічнае першыństwo. Станоўчае права павінна гарантаваць задавальненне асноўных чалавечых патрэб.

389. *Палітычная супольнасць уносіць уклад у агульнае дабро, працуючы над стварэннем чалавечага асяроддзя, у якім грамадзянам даецца магчымасць сапраўды ажыццяўляць правы чалавека і выконваць звязаныя з імі абавязкі.* «Практыка, асабліва нашай эпохі, паказвае, што пры адсутнасці належных дзеянняў грамадзянскай улады ўзрастае эканамічная, грамадская і культурная няроўнасць паміж грамадзянамі; значыць, узнікае небяспека, што асноўныя правы асобы будуць пазбаўлены зместу, а адпаведныя абавязкі не будуць выконвацца»⁷⁸⁸.

Поўнае ажыццяўленне агульнага дабра патрабуе, каб палітычная супольнасць праводзіла ў сферы правоў чалавека дваякае, узаемадапаўняльнае дзеянне па абароне і падтрымцы гэтых правоў. «Нельга ствараць прывілеяў, аддаючы перавагу абароне правоў асобных грамадстваў і сацыяльных груп. Трэба пазбягаць і такой недарэчнасці, калі намер абараніць правы вядзе да празмернага абмежавання ці да страты свабоднага карыстання імі»⁷⁸⁹.

в) Суіснаванне, заснаванае на грамадзянскім сяброўстве

390. *Глыбокае значэнне грамадзянскага і палітычнага суіснавання не вынікае непасрэдна са спіса правоў і абавязкаў асобы. Такое суіснаванне набывае пайнату свайго значэння, калі*

⁷⁸⁸ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 274.

⁷⁸⁹ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 275.

засноўваецца на грамадзянскім сяброўстве і братэрстве⁷⁹⁰. У сферу права ўваходзяць абарона інтарэсаў і знешняя павага, ахова матэрыяльных дабротаў і іх размеркаванне паводле ўстаноўленых прынцыпаў. У сяброўстве, наадварот, пануе бескарыслінасць, адрыў ад матэрыяльных дабротаў, жаданне прыносіць іх у дар, унутраная гатоўнасць адгукнуцца на патрэбы іншага чалавека⁷⁹¹. *Грамадзянскае сяброўства*⁷⁹², якое разумеецца такім чынам, з'яўляецца найбольш праўдзівым адлюстраваннем прынцыпу братэрства, неад'емнага ад прынцыпаў свабоды і роўнасці⁷⁹³. Размова ідзе пра прынцып, які ў значнай ступені застаўся нерэалізаваным у сучасных палітычных супольнасцях з-за ўплыву індывідуалісцкіх і калектывісцкіх ідэалогій.

391. *Супольнасць мае грунтоўны падмурак, калі імкнецца да інтэгральнай падтрымкі чалавечай асобы і агульнага дабра. У гэтым выпадку права ўстанаўліваецца, захоўваецца і ўспрымаецца таксама і ў згоднасці з прынцыпамі салідарнасці і служэння бліжняму.* Справядлівасць патрабуе, каб кожны мог выкарыстоўваць свае даброты і правы. Яе можна лічыць міні-

⁷⁹⁰ Пар. SAN TOMMASO D'AQUINO, *Sententiae Octavi Libri Ethicorum*, lect. 1: Ed. Leon. 47, 443: «Est enim naturalis amicitia inter eos qui sunt unius gentis ad invicem, in quantum communicant in moribus et convictu. Quartam rationem ponit ibi: *Videtur autem et civitates continere amicitia*. Et dicit quod per amicitiam videntur conservari civitates. Unde legislatores magis student ad amicitiam conservandam inter cives quam etiam ad iustitiam, quam quandoque intermittunt, puta in poenis inferendis, ne dissensio oriatur. Et hoc patet per hoc quod concordia assimilatur amicitiae, quam quidem, scilicet concordiam, legislatores maxime appetunt, contentionem autem civium maxime expellunt, quasi inimicam salutis civitatis. Et quia tota moralis philosophia videtur ordinari ad bonum civile, ut in principio dictum est, pertinet ad moralem considerare de amicitia».

⁷⁹¹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2212-2213.

⁷⁹² Пар. SAN TOMMASO D'AQUINO, *De regno. Ad regem Cypri*, I, 10: Ed. Leon. 42, 461: «Omnis autem amicitia super aliqua communione firmatur: eos enim qui conueniunt uel per nature originem uel per morum similitudinem uel per cuiuscumque communionem, uidemus amicitia coniungi <...> Non enim conseruatur amore, cum parua uel nulla sit amicitia subiecte multitudinis ad tyrannum, ut prehabitis patet».

⁷⁹³ «Свабода, роўнасць, братэрства» — гэта лозунг Французскай рэвалюцыі. «Па сутнасці гэта хрысціянскія ідэі», — сказаў Ян Павел II падчас сваёй першай пілігрымкі ў Францыю: *Omelia* a Le Bourget (1° giugno 1980), 5: AAS 72 (1980) 720.

мальнай мерай любові⁷⁹⁴. Грамадства становіцца больш гуманным, калі намагаецца дасягнуць больш сталага ўсведамлення ідэалу, да якога яно павінна імкнуцца. Гэтым ідэалам з'яўляецца «цывілізацыя любові»⁷⁹⁵.

*Чалавек — гэта асоба, а не толькі індывідуум*⁷⁹⁶. Пяняццем «асоба» акрэсліваецца «*натура, якая адорана розумам і свабоднай воляй*»⁷⁹⁷. Таму пяняцце асобы пераўзыходзіць пяняцце суб'екта, які праяўляе сябе ў патрэбах толькі матэрыяльнага характару. Чалавек, хаця і актыўна ўдзельнічае ў справах, скіраваных на задавальненне патрэб у межах сямейнай, грамадзянскай і палітычнай супольнасці, не дасягае поўнай самарэалізацыі, пакуль не пераможа логіку патрэб і не ўспрыме логіку бескарыслівасці і дару, якая больш поўна адпавядае яго сутнасці і грамадскаму пакліканню.

392. *Евангельская заповедзь любові паказвае хрысціянам самае глыбокае значэнне палітычнага суіснавання: «Нішто так не спрыяе аднаўленню палітычнага жыцця на сапраўды гуманістычных прынцыпах, як падтрымка глыбокага пачуцця справядлівасці і зычлівасці, служэння агульнаму дабру, а таксама ўмацаванне фундаментальных поглядаў на сапраўдную сутнасць палітычнай супольнасці і яе мэту, на правільнае ажыццяўленне і паўнамоцтвы грамадскай улады»*⁷⁹⁸. Мэта, якую павінны ставіць перад сабой хрысціяне, — *гэта ўстанавленне супольнасных адносін паміж людзьмі*. Хрысціянскае бачанне палітычнай супольнасці асабліва падкрэслівае каштоўнасці супольнасці, якая разглядаецца як арганізацыйная мараль для суіснавання, і як стыль штодзённага жыцця.

⁷⁹⁴ Пар. SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, I-II, q. 99: Ed. Leon. 7, 199-205; тамсама, II-II, q. 23, a. 3, ad 1um: Ed. Leon. 8, 168.

⁷⁹⁵ PAOLO VI, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1977*: AAS 68 (1976) 709.

⁷⁹⁶ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2212.

⁷⁹⁷ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 259.

⁷⁹⁸ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 73.

III. ПАЛІТЫЧНАЯ ЎЛАДА

а) Аснова палітычнай улады

393. *Касцёл сутыкаўся з рознымі канцэпцыямі ўлады і зайсьеды стараўся абараніць і прапанаваць мадэль улады, якая абарэаецца на сацыяльнай сутнасці асоб.* «Паколькі Бог стварыў людзей як істот, па сваёй сутнасці, сацыяльных, і ніводная супольнасць не можа існаваць, “калі хтосьці ў ёй не мае вышэйшай улады над іншымі і не накіроўвае кожнага эфектыўна і зладжана да агульнай мэты, таму кіруючая ўлада неабходна для грамадзянскага суіснавання. Гэтая ўлада, як і само грамадства, мае натуральны характар, а значыць паходзіць ад Бога”»⁷⁹⁹. *Такім чынам, палітычная ўлада неабходна*⁸⁰⁰, *таму што на яе ўскладваюцца важныя задачы. Яна павінна быць станоўчым і незаменным элементам грамадзянскага суіснавання*⁸⁰¹.

394. *Палітычная ўлада павінна гарантаваць грамадству ўпарадкаванае і сумленнае жыццё, не замяняючы сабой свабодную дзейнасць асобных людзей і груп, а ўпарадкоўваць і скіроўваць яе на ажыццяўленне агульнага добра, паважаючы пры гэтым і абараняючы незалежнасць індывідуальных і сацыяльных суб’ектаў.* Палітычная ўлада з’яўляецца інструментам, які кіруе і каардынуе. Пры яго дапамозе паасобныя людзі і пра-межжавыя групы павінны імкнуцца да парадку, у якім адносі-

⁷⁹⁹ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 269. Пап. LEONE XIII, Lett. enc. *Immortale Dei*: *Acta Leonis XIII*, 5 (1885) 120.

⁸⁰⁰ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1898; SAN TOMMASO D’AQUINO, *De regno. Ad regem Cypri*, I, 1: Ed. Leon. 42, 450: «Si igitur naturale est homini quod in societate multorum uiuat, necesse est in omnibus esse aliquid per quod multitudo regatur. Multis enim existentibus hominibus et unoquoque id quod est sibi congruum prouidente, multitudo in diuersa dispergetur nisi etiam esset aliquid de eo quod ad bonum multitudinis pertinet curam habens, sicut et corpus hominis et cuiuslibet animalis deflueret nisi esset aliqua uis regitiua communis in corpore, quae ad bonum commune omnium membrorum intenderet. Quod considerans Salomon dixit: “Ubi non est gubernator, dissipabitur populus”».

⁸⁰¹ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1897; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 279.

ны, інстытуты і працэдурны службылі б інтэгральнаму развіццю чалавека. Сапраўды, палітычная ўлада «ў самой супольнасці ці ў дзяржаўных інстытутах павінна заўсёды адбывацца ў межах маральнага парадку дзеля агульнага дабра, зразуметага дынамічна, паводле юрыдычных нормаў, ужо законна ўстаноўленых ці тых, якія будуць устаноўлены. Тады да палітычнасці ўладзе грамадзян забавязвае сумленне»⁸⁰².

395. *Суб'ектам палітычнай улады з'яўляецца народ, які ў сваёй цэласнасці разглядаецца як носьбіт суверэнітэту.* Народ у розных формах даручае рэалізацыю сваёй незалежнасці асобам, якіх свабодным шляхам выбірае ў якасці прадстаўнікоў, захоўваючы, аднак, магчымасць карыстацца гэтым суверэнітэтам, кантралюючы дзейнасць кіраўнікоў, а таксама маючы магчымасць замяніць іх іншымі, калі яны не выконваюць належным чынам свае функцыі. Хаця гэтак права з'яўляецца абавязковым у кожнай дзяржаве і пры кожным палітычным рэжыме, аднак, сістэма дэмакратыі дзякуючы сваім механізмам кантролю дазваляе найлепш ажыццяўляць яго і гарантуе такое ажыццяўленне⁸⁰³. Але самой народнай згоды недасаткова, каб спосаб ажыццяўлення палітычнай улады можна было лічыць справядлівым.

б) Улада як маральная сіла

396. *Улада павінна кіравацца маральным законам. Уся яе годнасць вынікае з таго, што яна ажыццяўляе свае задачы ў межах маральнага парадку*⁸⁰⁴, «крыніцай і мэтай якога з'яўляецца Бог»⁸⁰⁵. Гэтая ўлада з пункту гледжання на абавязковыя

⁸⁰² CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 74.

⁸⁰³ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 46: AAS 83 (1991) 850-851; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 271.

⁸⁰⁴ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 74.

⁸⁰⁵ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 270; пап. Pío XII, *Radiomessaggio natalizio* (24 dicembre 1944): AAS 37 (1945) 15; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2235.

суадносіны з парадкам, які ёй папярэднічае і з'яўляецца яе асновай, а таксама з пункту гледжання на яе мэты і адрасатаў, не можа ўсведамляцца як сіла, якая кіруецца толькі крытэрыем выключна сацыялагічным і гістарычным. На жаль, <...> некаторыя канцэпцыі «не прызнаюць існаванне маральнага парадку: трансцэндэнтнага, універсальнага, абсалютнага, роўнага і абавязковага для ўсіх. Калі той жа закон справядлівасці не прымаецца ўсімі, то немагчыма спадзявацца на шчырую поўную згоду ў жыццёва важных пытаннях»⁸⁰⁶. Маральны парадак «трымаецца толькі на Богу, а без Яго распадаецца»⁸⁰⁷. Менавіта з гэтага парадку, а не з самаволі або імкнення да панавання⁸⁰⁸, улада чэрпае сілу абавязваць⁸⁰⁹ і сваю маральную легітымнасць⁸¹⁰. Яна паклікана рэалізаваць гэты парадак у канкрэтных справах дзеля дасягнення агульнага добра⁸¹¹.

397. *Улада павінна прызнаваць, паважаць і зацвярджаць асноўныя чалавечыя і маральныя каштоўнасці, якія з'яўляюцца прыроджанымі і «вынікаюць з праўды пра чалавека, а таксама выяўляюць і ахоўваюць годнасць асобы, а значыць, тыя каштоўнасці, якія ніякі індывід, ніякая большасць, ніякая дзяржава не могуць стварыць, змяніць або знішчыць, але якія павінны прызнаваць, шанаваць і ўмацоўваць»⁸¹². Яны не грунтуюцца на часовай і зменнай «большасці» галасоў: іх трэба толькі прызнаваць, паважаць і падтрымліваць як элементы аб'ектыўнага маральнага натуральнага закону, які ўпісаны ў чалавечае сэрца (пар. Рым 2, 15). Яны павінны ўяўляць нарматыўны арыенцір для самога грамадзянскага права⁸¹³. Калі ў выпадку трагічнага зацямнення калектыўнага сумлення*

⁸⁰⁶ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 449-450.

⁸⁰⁷ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 450.

⁸⁰⁸ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 258-259.

⁸⁰⁹ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 269-270.

⁸¹⁰ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1902.

⁸¹¹ Пар. Pio XII, Lett. enc. *Summi Pontificatus*: AAS 31 (1939) 432-433.

⁸¹² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 71.

⁸¹³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 70; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 258-259. 279-280.

скептыцызм пасее сумненне наконт фундаментальных прынцыпаў маральнага закону⁸¹⁴, то будучь парушаны асновы самога дзяржаўнага парадку, які будзе звездзены толькі да механізму прагматычнага рэгулявання розных і супрацьлеглых інтарэсаў⁸¹⁵.

398. *Улада павінна ствараць справядлівых, г. зн. адпаведных чалавечай годнасці і патрабаванням здаровага розуму законы.* «Чалавечы закон тады можа лічыцца законам, калі ён адпавядае здароваму розуму, а значыць паходзіць ад вечнага закону. Калі ж закон супярэчыць розуму, то ён лічыцца несправядлівым. У такім выпадку ён перастае быць законам і ператвараецца хутчэй у акт насілля»⁸¹⁶. Улада, якая кіруе ў адпаведнасці з розумам, ставіць грамадзяніна ў сітуацыю не столькі падпарадкавання якому-небудзь чалавеку, колькі ў сітуацыю паслухмянасці маральнаму парадку, а значыць самому Богу, які з'яўляецца першакрыніцай гэтага парадку⁸¹⁷. Хто адхіляе паслухмянасць уладзе, якая дзейнічае згодна з маральным парадкам, той «супраціўляецца Божаю парадку» (Рым 13, 2)⁸¹⁸. Гэтак жа і дзяржаўная ўлада, якая заснавана на чалавечай прыродзе і належыць да парадку, устаноўленаму Богам⁸¹⁹, калі не імкнецца ажыццявіць агульнае дабро, пярэчыць сваёй мэце і таму страчвае сваю законнасць.

⁸¹⁴ Пап. ПІО XII, Lett. enc. *Summi Pontificatus*: AAS 31 (1939) 423.

⁸¹⁵ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 70; ён жа, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 97 e 99: AAS 85 (1993) 1209-1211; CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Nota Dottrinale circa alcune questioni riguardanti l'impegno e il comportamento dei cattolici nella vita politica* (24 novembre 2002), 5-6, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2002, pp. 11-14.

⁸¹⁶ SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, I-II, q. 93, a. 3, ad 2um: Ed. Leon. 7, 164: «Lex humana intantum habet rationem legis, inquantum est secundum rationem rectam: et secundum hoc manifestum est quod a lege aeterna derivatur. Inquantum vero a ratione recedit, sic dicitur lex iniqua: et sic non habet rationem legis, sed magis violentiae cuiusdam».

⁸¹⁷ Пап. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 270.

⁸¹⁸ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1899-1900.

⁸¹⁹ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 74; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1901.

в) Права на пратэст сумлення

399. Грамадзянін не абавязаны ў сумленні захоўваць прадпісанні дзяржаўнай улады, калі яны супярэчаць патрабаванням маральнага парадку, асноўным правам асоб або евангельскаму вучэнню⁸²⁰. Несправядлівыя законы ставяць перад сумленым чалавекам драматычныя праблемы сумлення: калі яго заклікаюць прыняць удзел у маральна дрэнных справах, ён абавязаны адмовіцца⁸²¹. Гэтая адмова з'яўляецца не толькі маральным абавязкам, але і асноўным правам чалавека. І паколькі гэтае права з'яўляецца правам чалавека, то яно павінна прызнавацца і абараняцца грамадзянскім правам: «Хто спасылаецца на пратэст сумлення, павінен быць абаронены не толькі ад карных санкцый, але і ад любога тыпу адмоўных наступстваў — прававых, дысцыплінарных, эканамічных ці прафесійных»⁸²².

Сур'ёзны наказ сумлення — не ўдзельнічаць, нават фармальна, у тых практыках, якія ўстаноўлены грамадзянскім заканадаўствам, але пярэчаць Божаму закону. Сапраўды, такі ўдзел ніякім чынам нельга апраўдаць: ні спасылаючыся на павагу да свабоды іншых людзей, ні абапіраючыся на тое, што грамадзянскі закон прадугледжвае такія дзеянні і іх патрабуе. Ніхто не можа ўхіліцца ад маральнай адказнасці за свае ўчынкi, і на падставе гэтай адказнасці кожны будзе асуджаны самім Богам (пар. Рым 2, 6; 14, 12).

г) Права на супраціўленне

400. *Сцвярджаць, што натуральны закон з'яўляецца асновай і абмежаваннем станоўчага закону, — азначае прызнаваць слушным супраціўленне ўладзе, калі яна сур'ёзна і сістэматычна парушае прынцыпы натуральнага закону.* Св. Тамаш Аквін-

⁸²⁰ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2242.

⁸²¹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 73.

⁸²² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 74.

скі піша, што «чалавек абавязаны падпарадкоўвацца <...>, наколькі гэтага патрабуе справядлівасць»⁸²³. Значыць права на супраціўленне грунтуецца на натуральным законе.

Рознымі могуць быць формы ажыццяўлення гэтага закону. Рознымі могуць быць таксама пастаўленыя *мэты*. Супраціўленне ўладзе скіравана на тое, каб абараніць законнасць іншых поглядаў таксама тады, калі імкнёмся ажыццявіць частковыя змены, напрыклад, мадыфікаваць некаторыя законы, калі ідзе змаганне за радыкальную змену сітуацыі.

401. *Сацыяльнае вучэнне ўказвае крытэрыі ажыццяўлення права на супраціўленне.* «Узброенае супраціўленне прыгнэту з боку палітычнай улады апраўдана толькі пры наяўнасці ўсіх наступных умоў: 1) у выпадку яўнага, сур'ёзнага і працяглага парушэння асноўных правоў; 2) калі вычарпаны ўсе іншыя магчымасці; 3) калі такое супраціўленне не выкліча яшчэ большых непарадкаў; 4) калі ёсць абгрунтаваная надзея на поспех; 5) калі нельга прадбачыць лепшых рацыянальных вырашэнняў»⁸²⁴. Узброеная борацьба лічыцца апошнім сродкам, каб пакласці канец «яўнай і працяглай тыраніі, якая парушае асноўныя правы асобы і прыносіць сур'ёзную шкоду агульнаму дабру пэўнай краіны»⁸²⁵. Зварот да насілля ў сённяшнія часы выклікае сур'ёзную пагрозу. Таму варта адзначыць, што шлях *пасіўнага супраціўлення* «больш адпавядае маральным прынцыпам і абяцае не меншы поспех»⁸²⁶.

д) **Вызначэнне пакаранняў**

402. *Для абароны агульнага дабра законная грамадзянская ўлада мае права і абавязак вызначаць пакаранні, прапарцыя-*

⁸²³ SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, II-II, q. 104, a. 6, ad 3um: Ed. Leon. 9, 392: «Principibus saecularibus intantum homo oboedire tenetur, inquantum ordo iustitiae requirit».

⁸²⁴ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2243.

⁸²⁵ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 31: AAS 59 (1967) 272.

⁸²⁶ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Libertatis conscientia*, 79: AAS 79 (1987) 590.

нальныя цяжасці здзейсненых злачынстваў⁸²⁷. Перад дзяржавай стаіць падвойная задача: *стрымліваць* паводзіны, якія парушаюць правы чалавека і асноўныя прынцыпы грамадзянскага суіснавання, а таксама *аднаўляць* праз сістэму пакаранняў парадак, парушаны злачыннымі дзеяннямі. У *правой дзяржаве* ўлада вызначаць пакаранні па справядлівасці даверана судовым установам. «Канстытуцыі сучасных дзяржаў, вызначаючы адносіны, якія павінны існаваць паміж заканадаўчай, выканаўчай і судовай уладай, гарантуюць апошняй неабходную незалежнасць у сферы закону»⁸²⁸.

403. *Пакаранне служыць не толькі дзеля абароны грамадскага парадку і гарантавання людзям бяспекі. Яно таксама становіцца інструментам выпраўлення вінаватага; выпраўлення, якое мае таксама каштоўнасць адкуплення, калі вінаваты добраахвотна прымае вызначанае яму пакаранне*⁸²⁹. Мэта, да якой трэба імкнуцца, з'яўляецца падвойнай. З аднаго боку трэба падтрымліваць *рэсацыялізацыю асуджаных людзей*, а з другога — *сцвярджаць справядлівасць прымірэння*, здольную аднавіць адносіны гарманічнага суіснавання, парушаныя ў выніку злачыннага дзеяння.

У сувязі з гэтым вельмі важнай з'яўляецца дзейнасць, да якой пакліканы турэмныя капеланы. Гэтая дзейнасць мае не толькі рэлігійнае значэнне. Яна скіравана таксама на абарону годнасці вязняў. На жаль, умовы, у якіх вязні адбываюць пакаранне, не заўсёды суадносяцца з іх годнасцю. Часта турмы становяцца нават месцам новых злачынстваў. Тым не менш, такія ўстановы прыдатны для таго, каб яшчэ раз засведчыць пра хрысціянскі клопат у сацыяльнай сферы: «Быў у вязніцы, і вы прыйшлі да Мяне» (Мц 25, 35–36).

404. *Дзейнасць устаноў, якія вызначаюць крымінальную адказнасць, заўсёды мае асабісты характар і павінна кіраваць*

⁸²⁷ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2266.

⁸²⁸ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Associazione italiana dei Magistrati* (31 marzo 2000), 4: AAS 92 (2000) 633.

⁸²⁹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2266.

ца нязменным імкненнем да праўды і ажыццяўляцца з поўнай павагай да годнасці і правоў чалавечай асобы. Варта забяспечыць захаванне правоў вінаватага, як і невінаватага. Трэба заўсёды прытрымлівацца агульнага юрыдычнага прынцыпу, паводле якога нельга прызначаць пакаранне, калі спачатку не будзе даказана віна.

Падчас правядзення следчых дзеянняў неабходна дакладна трымацца правіла, якое забараняе практыку катаванняў, нават у выпадку цяжкіх злачынстваў. «Вучань Хрыста адкідае ўсялякае выкарыстанне падобных сродкаў, бо іх нельга апраўдаць, яны прыніжаюць годнасць катаванага і ката»⁸³⁰. Міжнародныя юрыдычныя механізмы, якія датычаць правоў чалавека, справядліва ўказваюць на забарону катаванняў як на прынцып, ад якога нельга адступаць ні пры якіх абставінах.

Таксама недапушчальна «турэмнае зняволенне толькі дзеля атрымання важнай для працэсу інфармацыі»⁸³¹. Трэба гарантаваць «максімальную хуткасць вядзення працэсаў. Іх празмерная працягласць становіцца невыноснай для грамадзян і ператвараецца ўрэшце ў самую сапраўдную несправядлівасць»⁸³².

Судовыя ўстановы павінны дзейнічаць з належнай асцярожнасцю падчас правядзення расследаванняў, каб не парушаць правы на канфідэнцыяльнасць тых, хто знаходзіцца пад следствам, і прынцып прэзумпцыі невіноўнасці. Паколькі нават суддзя можа памыліцца, то вельмі важна, каб закон прадугледжваў справядлівую кампенсацыю для ахвяры судовай памылкі.

405. Знакам надзеі з'яўляецца для Касцёла «ўсё больш шырокі пратэст грамадскай думкі ў адносінах да кары смерці, нават калі яна прымяняецца толькі як прылада “законнай абаро-

⁸³⁰ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Comitato Internazionale della Croce Rossa*, Ginevra (15 giugno 1982), 5: *L'Osservatore Romano*, 17 giugno 1982, p. 2.

⁸³¹ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Congresso dell'Associazione italiana dei Magistrati* (31 marzo 2000), 4: AAS 92 (2000) 633.

⁸³² GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Congresso dell'Associazione italiana dei Magistrati* (31 marzo 2000), 4: AAS 92 (2000) 633.

ны” грамадства. Гэты пратэст вынікае з пераканання, што сучаснае грамадства ў стане эфектыўна змагацца са злачыннасцю метадамі, якія абяшкоджваюць злачынцу, не пазбаўляючы яго апошняга шансу перамяніць сваё жыццё»⁸³³. Хаця традыцыйнае вучэнне Касцёла не выключае (пры ўмове, што поўнаасцю ўстаноўлена асоба і адказнасць злачынцы) смяротнае пакаранне, «калі гэта адзіны магчымы спосаб сапраўднай абароны чалавечага жыцця ад несправядлівага агрэсара»⁸³⁴, усё роўна лепш імкнуцца да некрывавых метадаў стрымання і пакарання злачынцаў, паколькі яны «найбольш адпавядаюць канкрэтным умовам агульнага добра і годнасці чалавечай асобы»⁸³⁵. Рост колькасці краін, якія прымаюць меры, каб адмяніць смяротнае пакаранне або спыніць яго выкарыстанне, з’яўляецца таксама доказам таго, што выпадкі, у якіх існуе абсалютная неабходнасць смерці злачынцы, сёння вельмі рэдкія і, магчыма, ужо зусім не сустракаюцца⁸³⁶. Усё большае непрыняцце грамадскай думкай смяротнага пакарання і розныя меры, якія выкарыстоўваюцца для яго адмены ці спынення, з’яўляюцца выразнымі праявамі павышэння маральнай чуйнасці.

IV. СІСТЭМА ДЭМАКРАТЫІ

406. *Выразная ацэнка дэмакратыі змешчана ў энцыкліцы «Centesimus annus».* «Касцёл цэніць дэмакратычную сістэму настолькі, наколькі яна гарантуе ўдзел грамадзян у палітычных рашэннях і магчымасць выбіраць, кантраляваць ці, калі гэта неабходна, змяняць сваіх кіраўнікоў мірным шляхам. Таму Касцёл не можа садзейнічаць узнікненню вузкіх кіруючых групавак, якія дзеля асабістых карыслівых інтарэсаў або дзеля ідэалагічных мэт узурпуюць дзяржаўную ўладу. Са-

⁸³³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 27.

⁸³⁴ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2267.

⁸³⁵ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2267.

⁸³⁶ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 56; пар. ён жа, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2001*, 19: AAS 93 (2001) 244, дзе сказана, што зварот да смяротнага пакарання «зусім не з’яўляецца неабходным».

праўдная дэмакратыя магчыма толькі ў прававой дзяржаве і на падставе правільнага ўяўлення аб чалавеку. Такая дэмакратыя патрабуе выканання неабходных умоў, пры якіх чалавек мог бы развівацца, атрымаць адукацыю і выхаванне ў духу сапраўдных ідэалаў, а таксама і “суб’ектыўнасці” грамадства праз стварэнне структур удзелу і сумеснай адказнасці»⁸³⁷.

а) Каштоўнасці і дэмакратыя

407. *Сапраўдная дэмакратыя не з’яўляецца толькі вынікам фармальнага захавання правілаў, але плёнам асэнсаванага прыняцця каштоўнасцяў, якія натхняюць дэмакратычныя працэдуры. Такімі каштоўнасцямі з’яўляюцца годнасць кожнай чалавечай асобы, павага да правоў чалавека, прызнанне «агульнага добра» як мэты і крытэрыя, які рэгламентуе палітычнае жыццё. Калі няма агульнай згоды адносна гэтых каштоўнасцяў, то страчваецца сэнс дэмакратыі, і яе стабільнасць парушаецца.*

Сацыяльнае вучэнне бачыць адну з самых вялікіх пагроз для сучаснай дэмакратыі ў этычным рэлятывізме, які вядзе да адмаўлення аб’ектыўнага і універсальнага крытэрыя для пабудовы фундаменту і правільнай іерархіі каштоўнасцяў. «Сёння часта сцвярджаецца, што агнастыцызм і скептычны рэлятывізм – гэта філасофія і ўстаноўка, якая адпавядае дэмакратычным формам палітычнага жыцця. Тых, хто перакананы, што ведае праўду, і цвёрда яе прытрымліваецца, лічаць ненадзейнымі з дэмакратычнага пункту гледжання, таму што яны не пагаджаюцца з тым, што праўду ўстанаўлівае большасць і што праўда змяняецца ў залежнасці ад суаднясення палітычных сілаў. У сувязі з гэтым трэба заўважыць, што ў сітуацыі, у якой няма ніякай канчатковай праўды, якая была б правадніком для палітычнай дзейнасці і надавала б ёй кірунак, можна лёгка маніпуляваць ідэямі і перакананнямі ў інта-

⁸³⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 46: AAS 83 (1991) 850.

рэсах улады. Гісторыя вучыць, што дэмакратыя без каштоўнасцяў лёгка ператвараецца ў яўны або скрыты таталітарызм»⁸³⁸. Дэмакратыя па сваёй сутнасці з'яўляецца «сістэмай» і выступае як сродак, а не мэта. «“Маральны” характар дэмакратыі не выяўляецца самачынна, але залежыць ад яе згоднасці з маральным законам, якому яна павінна быць падпарадкавана, гэтаксама як кожная іншая дзейнасць чалавека: таму яна залежыць ад маральнасці мэты, да якой імкнецца, і сродкаў, якімі карыстаецца»⁸³⁹.

б) Інстытуты і дэмакратыя

408. *Настаўніцкі Інстытут Касцёла прызнае эфектыўнасць прынцыпу раздзялення ўлады ў дзяржаве.* «Лепш, каб кожная ўлада была ўраўнаважана іншымі ўладамі і іншымі сферамі кампетэнцыі, якія ўтрымліваюць яе ў належных межах. Менавіта на гэтым засноўваецца прынцып “прававой дзяржавы”, у якой найвышэйшую ўладу мае закон, а не самаволя людзей»⁸⁴⁰.

У дэмакратычнай сістэме палітычная ўлада з'яўляецца адказнай перад народам. Прадстаўнічыя органы павінны падлягаць рэальнаму грамадскаму кантролю, які магчымы перш за ўсё пры ўмове свабодных выбараў, якія дазваляюць грамадству выбіраць, а таксама змяняць сваіх прадстаўнікоў. Абавязак выбраных *даваць справаздачу* аб сваёй дзейнасці, з'яўляецца важным элементом дэмакратычнага прадстаўніцтва. Гарантыяй выканання гэтага абавязку служыць захаванне тэрміну, на які выбіраюць прадстаўніка.

409. *У сваёй спецыфічнай сферы (распрацоўка законаў, кіраўніцтва і кантроль над ім) абраныя павінны шукаць і ажыццяўляць тое, што можа служыць добраму функцыя-*

⁸³⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 46: AAS 83 (1991) 850.

⁸³⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 70.

⁸⁴⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 44: AAS 83 (1991) 848.

наванню ўсёй грамадзянскай супольнасці⁸⁴¹. Абавязак кіраўніка даваць справаздачу перад народамі не азначае, што прадстаўнікі з'яўляюцца толькі пасіўнымі выканаўцамі волі выбарцаў. Кантроль з боку грамадзян не выключае неабходнай свабоды, якой павінны карыстацца выбраныя ў межах сваіх паўнамоцтваў, для дасягнення вызначаных мэт. Гэтыя мэты залежаць не толькі ад партыйных інтарэсаў, але, у большай ступені, ад функцыі інтэграцыі і пасрэдніцтва дзеля агульнага дабра, адной з асноўных і неад'емных мэт палітычнай улады.

в) Маральныя элементы палітычнага прадстаўніцтва

410. Асобы, якія маюць палітычную адказнасць, не павінны забываць або недаацэньваць маральнае вымярэнне прадстаўніцтва, заснаванага на імкненні раздзяліць лёс свайго народу і на імкненні вырашыць сацыяльныя праблемы. Зыходзячы з гэтай перспектывы, адказнасць улады заключаецца таксама ў звароце да цнотаў, якія садзейнічаюць ажыццяўленню ўлады ў духу служэння⁸⁴² (цярплівасць, сціпласць, умеркаванасць, любоў, імкненне да саўдзелу). Адказная улада ажыццяўляецца асобамі, здольнымі ў якасці сапраўднай мэты сваёй дзейнасці бачыць агульнае дабро, а не прэстыж ці атрыманне асабістай выгады.

411. Адным з самых сур'ёзных парушэнняў дэмакратычнай сістэмы з'яўляецца палітычная карупцыя⁸⁴³, паколькі яна прычыняе адначасова і прычынам маральнасці, і нормам сацыяльнай справядлівасці. Яна шкодзіць правільнаму функцыянаванню дзяржавы, адмоўна ўплывае на адносіны паміж кіраўнікамі і народамі; спрыяе росту недаверу да дзяржаўных

⁸⁴¹ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2236.

⁸⁴² Пар. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 42.

⁸⁴³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 44: AAS 80 (1988) 575-577; ён жа, Lett. enc. *Centesimus annus*, 48: AAS 83 (1991) 852-854; ён жа, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 6: AAS 91 (1999) 381-382.

інстытутаў, паступова адварочвае грамадзян ад палітыкі і яе прадстаўнікоў, а гэта вядзе да аслаблення інстытутаў. Карупцыя радыкальна скажае ролю прадстаўнічых інстытутаў, паколькі яны выкарыстоўваюцца як арэна палітычнага абмену паміж кліентам з яго патрабаваннямі і ўладаю, якая гатова да паслуг. Такім чынам, палітычныя рашэнні прымаюцца выключна ў інтарэсах тых, хто мае сродкі, каб уплываць на гэтыя рашэнні, перашкаджаючы такім чынам дасягненню агульнага добра ўсіх грамадзян.

412. *Дзяржаўная адміністрацыя як інструмент дзяржавы на пэўным узроўні — нацыянальным, рэгіянальным, муніцыпальным — скіравана на служэнне грамадзянам.* «Дзяржава служыць грамадзянам, распараджаючыся народным добром, якое павінна быць выкарыстана дзеля агульнага добра»⁸⁴⁴. Супярэчыць гэтай перспектыве *празмерная бюракратызацыя*, якая выяўляецца тады, калі «ўстановы, развіваючы сваю складаную арганізацыйную структуру, прэтэндуюць на авалоданне ўсімі даступнымі сферамі жыцця, якое прыводзіць да таго, што яны самі становяцца ахвярай безасабовага функцыяналізму, празмернай бюракратыі, несправядлівых, прыватных інтарэсаў, зручнай бяздзейнасці, якая ахоплівае ўсю інстытуцыю»⁸⁴⁵. Роля працаўнікоў дзяржаўнай адміністрацыі не павінна разглядацца безасабова і бюракратычна. Яе трэба разглядаць як шчодрую дапамогу грамадзянам у духу служэння.

г) Інструменты палітычнага ўдзелу

413. *Мэта палітычных партый — гарантаваць усім грамадзянам шырокі ўдзел і ўсеагульны доступ да грамадскай адказнасці.* Партыі пакліканы інтэрпрэтаваць імкненні грама-

⁸⁴⁴ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1998*, 5: AAS 90 (1998) 152.

⁸⁴⁵ GIOVANNI PAOLO II, *Esort. ap. Christifideles laici*, 41.

дзянскай супольнасці і кіраваць іх да агульнага добра⁸⁴⁶, даючы грамадзянам рэальную магчымасць прымаць удзел у фарміраванні палітычных рашэнняў. Партыі павінны быць дэмакратычнымі паводле сваёй унутранай будовы і вызначацца здольнасцю да палітычнага сінтэзу і планавання.

Інструментам палітычнага ўдзелу з'яўляецца таксама рэфэрэндум — непасрэдная форма доступу да палітычных рашэнняў. Інстытут палітычнага прадстаўніцтва не выключае магчымасці непасрэдна заахвочваць грамадзян да ўдзелу ў прыняцці рашэнняў, асабліва важных для грамадскага жыцця.

д) **Інфармацыя і дэмакратыя**

414. *Інфармацыя* — адзін з галоўных інструментаў дэмакратычнага ўдзелу. Ніякі ўдзел немагчымы без ведання праблем палітычнай супольнасці, фактаў і розных спосабаў іх вырашэння. Трэба гарантаваць сапраўдны плюралізм у гэтай далікатнай сферы грамадскага жыцця, а таксама забяспечыць разнастайнасць формаў і інструментаў у сферы інфармацыі і камунікацыі, ствараючы ўмовы роўнасці ў валоданні і выкарыстанні гэтых інструментаў з дапамогай адпаведных законаў. Сярод перашкод на шляху да поўнай рэалізацыі права на атрыманне аб'ектыўнай інфармацыі⁸⁴⁷ асаблівай увагі заслугоўвае тое, што кантроль сродкаў масавай камунікацыі можа быць сканцэнтраваны ў руках нямногіх людзей ці груп. Умацаванне сувязяў паміж урадавай дзейнасцю, фінансавымі ўладамі і інфармацыяй вядзе да небяспечных вынікаў для ўсёй дэмакратычнай сістэмы.

415. *Сродкі масавай камунікацыі павінны выкарыстоўвацца для будавання і падтрымкі чалавечай супольнасці ў розных сектарах: эканамічным, палітычным, культурным, выхавай-*

⁸⁴⁶ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 75.

⁸⁴⁷ Пап. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 260.

чым, рэлігійным⁸⁴⁸. «Перадача інфармацыі праз мас-медыі павінна служыць агульнаму дабру. Грамадства мае права на інфармацыю, якая заснавана на праўдзе, свабодзе, справядлівасці і салідарнасці»⁸⁴⁹.

Важнае пытанне, якое датычыць сучаснай інфармацыйнай сістэмы, заключаецца ў тым, ці садзейнічае яна сапраўднаму ўдасканаленню чалавечай асобы, г. зн. большай духоўнай сталасці, большаму ўсведамленню сваёй чалавечай годнасці, большай адказнасці і адкрытасці для іншых, а менавіта, для самых патрабуючых і слабых. Іншы вельмі важны аспект — гэта неабходнасць, каб новыя тэхналогіі не сціралі культурных адрозненняў, якія маюць законнае права на існаванне.

416. *У свеце сродкаў масавай камунікацыі ўласцівыя ёй унутраныя цяжкасці часта абумоўлены ідэалогіяй, імкненнем да прыбытку і палітычнага кантролю, канкурэнцыяй і канфліктамі паміж групамі, а таксама іншымі сацыяльнымі хваробамі. Каштоўнасці і маральныя прынцыпы існуюць і ў сферы грамадскіх камунікацый. «Этычнае вымярэнне закранае не толькі змест камунікацыі (паведамлення) і працэс камунікацыі (як яна адбываецца), але таксама асноўныя структурныя і сістэмныя пытанні, звязаныя часта з палітыкай размеркавання вытанчаных тэхналогій і прадуктаў (хто будзе багаты, а хто бедны на інфармацыю?)»⁸⁵⁰.*

На ўсіх трох узроўнях — паведамленне, працэс, структурныя пытанні — дзейнічае фундаментальны маральны прыцыт: асоба і чалавечая супольнасць — мэта і мера выкарыстання сродкаў масавай камунікацыі. Другі прыцыт цесна звя-

⁸⁴⁸ Пап. CONCILIO VATICANO II, Decr. *Inter mirifica*, 3; PAOLO VI, Esort. ap. *Evangelii nuntiandi*, 45: AAS 68 (1976) 35-36; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris missio*, 37: AAS 83 (1991) 282-286; PONTIFICIO CONSIGLIO DELLE COMUNICAZIONI SOCIALI, *Communio et progressio*, 126-134: AAS 63 (1971) 638-640; таксама, *Aetatis novae*, 11: AAS 84 (1992) 455-456; таксама, *Etica nella pubblicita* (22 febbraio 1997), 4-8, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997, pp. 10-15.

⁸⁴⁹ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2494; пап. CONCILIO VATICANO II, Decr. *Inter mirifica*, 11.

⁸⁵⁰ PONTIFICIO CONSIGLIO DELLE COMUNICAZIONI SOCIALI, *Etica nelle comunicazioni sociali* (4 giugno 2000), 20, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2000, p. 24.

заны з першым: *дабро асобы нельга рэалізаваць незалежна ад агульнага добра супольнасці, да якой гэтая асоба належыць*⁸⁵¹. Неабходным з'яўляецца ўдзел у працэсе прыняцця рашэнняў, звязаных з палітыкай у сферы камунікацыі. Гэты ўдзел павінен быць адкрытым і сапраўды прадстаўнічым. Нельга ствараць перавагі для асобных груп, што здараецца, калі сродкі масавай камунікацыі скіраваны на асабістую выгаду⁸⁵².

V. ПАЛІТЫЧНАЯ СУПОЛЬНАСЦЬ У СЛУЖЭННІ ГРАМАДЗЯНСКАЙ СУПОЛЬНАСЦІ

а) Каштоўнасць грамадзянскай супольнасці

417. *Палітычная супольнасць існуе дзеля таго, каб служыць грамадзянскай супольнасці, ад якой яна паходзіць.* Касцёл прычыніўся да адрознення паміж палітычнай і грамадзянскай супольнасцю дзякуючы свайму бачанню чалавека як аўтаномнай істоты, здольнай да ўстанаўлення адносін і адкрытай на Абсалют. Гэтае бачанне супрацьстаіць палітычным ідэалогіям індывідуалісцкага тыпу, а таксама таталітарным ідэалогіям, якія імкнуцца да таго, каб дзяржава паглынула грамадзянскую супольнасць. Касцёл, выступаючы за сацыяльны плюралізм, імкнецца дасягнуць больш адэкватнай рэалізацыі агульнага добра і дэмакратыі згодна з прынцыпамі салідарнасці, субсідыярнасці і справядлівасці.

Грамадзянская супольнасць — гэта сукупнасць адносін, культурных і асацыятыўных рэсурсаў, якія з'яўляюцца адносна незалежнымі як ад палітыкі, так і ад эканомікі. «Мэта грамадзянскай супольнасці універсальная, паколькі адносіцца да агульнага добра, на якое ўсе грамадзяне маюць права ў

⁸⁵¹ Пар. PONTIFICIO CONSIGLIO DELLE COMUNICAZIONI SOCIALI, *Etica nelle comunicazioni sociali* (4 giugno 2000), 22, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2000, pp. 26-27.

⁸⁵² Пар. PONTIFICIO CONSIGLIO DELLE COMUNICAZIONI SOCIALI, *Etica nelle comunicazioni sociali* (4 giugno 2000), 24, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2000, pp. 29-30.

аднолькавай ступені»⁸⁵³. Грамадзянская супольнасць здольна ствараць уласныя праекты, скіраваныя на больш свабоднае і справядлівае грамадскае жыццё, у якім розныя групы грамадзян аб'ядноўваюцца дзеля фарміравання і выражэння ўласнай пазіцыі, задавальнення сваіх асноўных патрэб і абароны законных інтарэсаў.

б) Першыństwo грамадзянскай супольнасці

418. *Хаця палітычная і грамадзянская супольнасць узаемазвязаныя і ўзаемазалежныя, аднак, яны не з'яўляюцца роўнымі ў іерархіі мэт.* Палітычная супольнасць служыць грамадзянскай і, урэшце, асобам і групам, якія ствараюць гэтае грамадства⁸⁵⁴. Таму грамадзянская супольнасць не можа разглядацца як дадатак або замена палітычнай супольнасці. Наадварот, яна мае перавагу, паколькі ў грамадзянскай супольнасці знаходзіць сваё абгрунтаванне палітычная супольнасць.

Дзяржава павінна стварыць адпаведныя юрыдычныя межы для свабоднай дзейнасці сацыяльных суб'ектаў і быць гатовай умешвацца ў гэты працэс, калі ўзнікне такая неабходнасць, наважаючы пры гэтым прынцып субсідыярнасці, каб скіраваць да агульнага дабра дыялектычны рух свабодных асацыяцый, якія ўдзельнічаюць у дэмакратычным жыцці. Грамадзянская супольнасць з'яўляецца шматскадовай і неаднароднай. Яна не пазбаўлена супярэчнасцяў: з'яўляецца месцам сутыкнення розных інтарэсаў, дзе існуе небяспека, што мацнейшы пераможа слабейшага.

в) Выкарыстанне прынцыпу субсідыярнасці

419. *Палітычная супольнасць абавязана будаваць адносіны з грамадзянскай супольнасцю згодна з прынцыпам субсідыяр-*

⁸⁵³ LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 134.

⁸⁵⁴ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1910.

насці⁸⁵⁵. Важна, каб развіццё дэмакратычнага жыцця распачыналася ад грамадскіх адносін. Дзейнасць грамадзянскай супольнасці, а менавіта *валанцёрства і супрацоўніцтва ў прыватнай і сацыяльнай сферы*, якую можна коратка назваць «*трэцім сектарам*», каб адрозніць ад такіх сфер, як дзяржава і рынак, з'яўляецца найлепшым спосабам развіцця сацыяльнага вымярэння асобы, якая ў такіх відах дзейнасці можа цалкам праявіць сябе. Развіццё сацыяльных ініцыятыў, якое выходзіць па-за дзяржаўныя сферы, стварае новую прастору для актыўнай прысутнасці і непасрэднай дзейнасці грамадзян, якія бяруць на сябе функцыі дзяржавы. Гэтая важная з'ява часта здзяйснялася пры выкарыстанні неформальных шляхоў і метадаў. Так узнікалі новыя і станоўчыя формы ажыццяўлення правоў асобы, якія значна ўзбагачалі дэмакратычнае жыццё.

420. *Супрацоўніцтва, нават у менш арганізаваных формах, найбольш выразна супрацьстаяць логіцы канфлікту, якая сёння пераважае, і нястрыманай канкурэнцыі.* Адносіны, якія ўзнікаюць у атмасферы супрацоўніцтва і салідарнасці, пераадольваюць ідэалагічныя падзелы, заахвочваюць шукаць тое, што аб'ядноўвае, а не тое, што падзяляе.

Багаты вопыт валанцёрства ўяўляе яшчэ адзін вельмі каштоўны прыклад, які пабуджае разглядаць грамадзянскую супольнасць як прастору, у якой заўсёды можна пабудаваць грамадскую этыку, зарыентаваную на салідарнасць, канкрэтнае супрацоўніцтва і братэрскі дыялог. Усе пакліканы глядзець з даверам на новыя магчымасці і здзейсніць сваю асабістую справу дзеля добра супольнасці ў цэлым і, у прыватнасці, на карысць самых слабых і патрабуючых. Гэта — яшчэ адзін шлях умацавання прынцыпу «суб'ектыўнасці грамадства»⁸⁵⁶.

⁸⁵⁵ Пап. Pio XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 203; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1883-1885.

⁸⁵⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 49: AAS 83 (1991) 855.

VI. ДЗЯРЖАВА І РЭЛІГІЙНЫЯ СУПОЛЬНАСЦІ

А) Рэлігійная свабода — адно з асноўных правоў чалавека

421. *Другі Ватыканскі Сабор падтрымаў імкненне Каталіцкага Касцёла да ўмацавання рэлігійнай свабоды.* Дэкларацыя «*Dignitatis humanae*» высвятляе ў сваім падзагалоўку, што яе мэтай з'яўляецца абвяшчэнне «права асобы і супольнасцяў на сацыяльную і грамадзянскую свабоду ў справах рэлігіі». Каб можна было выкарыстаць гэтую жаданую Богам і ўпісаную ў чалавечую натуру свабоду, не трэба чыніць ёй перашкоду, паколькі «праўда ўсталёўваецца праз саму праўду»⁸⁵⁷. Годнасць асобы і сама сутнасць пошуку Бога патрабуюць, каб усе людзі ў справах рэлігіі былі свабодныя ад якога-небудзь прымусу⁸⁵⁸. Дзяржава і грамадства не павінны прымушаць чалавека дзейнічаць супраць сумлення, ні забараняць дзейнічаць паводле яго⁸⁵⁹. Рэлігійная свабода не з'яўляецца ні маральнай згодай прымаць памылкі, ні затоеным правам на памылку⁸⁶⁰.

422. *Свабода сумлення і рэлігіі «датычыць чалавека ў сацыяльным і індывідуальным вымярэнні»*⁸⁶¹. Права на рэлігійную свабоду павінна быць замацавана ў заканадаўстве як грамадзянскае права⁸⁶². Але гэтае права не з'яўляецца неабмежаваным. *Справядлівыя межы* ажыццяўлення рэлігійнай свабоды павінны быць устаноўлены для кожнай сацыяльнай сітуацыі з палітычнай разважлівасцю і ў адпаведнасці з патрабаваннямі агульнага добра і прыняты грамадзянскімі ўладамі ў форме юрыдычных нормаў, адпаведных аб'ектыўнаму маральнаму парадку. «Гэтыя нормы неабходны для эфектыўнай абаро-

⁸⁵⁷ CONCILIO VATICANO II, Dich. *Dignitatis humanae*, 1.

⁸⁵⁸ Пап. CONCILIO VATICANO II, Dich. *Dignitatis humanae*, 2; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2106.

⁸⁵⁹ Пап. CONCILIO VATICANO II, Dich. *Dignitatis humanae*, 3.

⁸⁶⁰ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2108.

⁸⁶¹ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2105.

⁸⁶² Пап. CONCILIO VATICANO II, Dich. *Dignitatis humanae*, 2; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2108.

ны правоў усіх грамадзян і мірнага суіснавання, для адпаведнага клопату пра сапраўдны грамадскі спакой, якім з'яўляецца зладжанае жыццё ў сапраўднай справядлівасці, а таксама для належнай абароны грамадскай маралі»⁸⁶³.

423. *З прычыны гістарычных і культурных сувязяў з нацыяй пэўная рэлігійная супольнасць можа атрымаць асаблівае прызнанне з боку дзяржавы. Гэтае прызнанне не можа ніякім чынам нараджаць дыскрымінацыю грамадзянскага ці сацыяльнага парадку для іншых рэлігійных груп*⁸⁶⁴. Устанаўленне адносін паміж дзяржавамі і рэлігійнымі арганізацыямі, падтрыманае Другім Ватыканскім Саборам, адпавядае патрабаванням прававой дзяржавы і нормам міжнароднага права⁸⁶⁵. Касцёл добра ўсведамляе, што гэтае бачанне не прымаецца ўсімі. На жаль, права на рэлігійную свабоду «ў многіх дзяржавах парушаецца, і настолькі сур'ёзна, што катэхетычнае навучанне і ўдзел у катэхізацыі з'яўляюцца злачыствам, якое падлягае крымінальным санкцыям»⁸⁶⁶.

Б) КАТАЛІЦКІ КАСЦЁЛ І ПАЛІТЫЧНАЯ СУПОЛЬНАСЦЬ

а) Аўтаномія і незалежнасць

424. *Хаця Касцёл і палітычная супольнасць маюць бачную арганізацыйную структуру, яны адрозніваюцца па сваёй канфігурацыі і мэтах.* Другі Ватыканскі Сабор урачыста сцвердзіў: «Палітычная супольнасць і Касцёл у сваіх сферах незалежныя і аўтаномныя»⁸⁶⁷. Касцёл арганізаваны такім чынам,

⁸⁶³ CONCILIO VATICANO II, Dich. *Dignitatis humanae*, 7; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2109.

⁸⁶⁴ Пар. CONCILIO VATICANO II, Dich. *Dignitatis humanae*, 6; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2107.

⁸⁶⁵ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 5: AAS 91 (1999) 380-381.

⁸⁶⁶ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Catechesi tradendae*, 14: AAS 71 (1979) 1289.

⁸⁶⁷ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 76; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2245.

каб задаволіць духоўныя патрэбы сваіх вернікаў, а палітычныя супольнасці ўстанаўліваюць адносіны і ствараюць інстытуты служэння ўсяму, што ўваходзіць у паняцце часовага агульнага дабра. Аўтаномія і незалежнасць гэтых дзвюх рэальнасцяў выразна бачна перш за ўсё ў іх мэтах.

Абавязак паважаць рэлігійную свабоду патрабуе ад палітычнай супольнасці гарантавання Касцёлу прасторы, неабходнай для яго дзеяння. З другога боку, структура палітычнай супольнасці не ўваходзіць у асаблівую сферу кампетэнцыі Касцёла. «Касцёл паважае *законную аўтаномію дэмакратычнага парадку* і не мае права аддаваць перавагу таму ці іншаму інстытуцыйнаму ці канстытуцыйнаму рашэнню»⁸⁶⁸. Акрамя гэтага, Касцёл не абавязаны ацэньваць палітычныя праграмы, калі толькі яны не датычаць рэлігіі і маральнасці.

б) Супрацоўніцтва

425. *Узаемная аўтаномія Касцёла і палітычнай супольнасці не азначае размежавання, якое б выключала супрацоўніцтва.* Абедзве супольнасці, хаця і розным чынам, служаць асабістаму і сацыяльнаму пакліканню тых жа самых людзей. Фармальна арганізацыя Касцёла і палітычнай супольнасці не з'яўляюцца самамэтай, але служаць чалавеку, каб дапамагчы яму поўнаасцю рэалізаваць правы, уласцівыя яму як грамадзяніну і хрысціяніну, і правільна выканаць адпаведныя абавязкі. Касцёл і палітычная супольнасць «будуць тым больш эфектыўна выконваць гэтакіе служэнне дзеля дабра ўсіх, чым лепш будуць развіваць здаровае супрацоўніцтва, улічваючы таксама абставіны месца і часу»⁸⁶⁹.

426. *Касцёл мае права на юрыдычнае прызнанне сваёй тоеснасці.* Касцёл, усведамляючы, што яго місія ахоплівае ўсю чалавечую рэчаіснасць, і адчуваючы сябе цесна звязаным з

⁸⁶⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 47: AAS 83 (1991) 852.

⁸⁶⁹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 76.

чалавечым родам і яго гісторыяй⁸⁷⁰, дабіваецца для сябе свабоды ў маральнай ацэнцы гэтай рэчаіснасці, асабліва тады, калі гэтага патрабуе абарона асноўных правоў асобы або збаўлення душ⁸⁷¹.

Таму Касцёл патрабуе свабоды самавыяўлення, настаўлення, евангелізацыі; свабоды здзяйснення публічнага культу; свабоды ўнутранай арганізацыі і ўстанаўлення сваіх унутраных правілаў; свабоды выбіраць, навучаць, прызначаць і перамяшчаць сваіх распарадчыкаў; свабоды будаваць рэлігійныя будынкі, свабоды набываць і валодаць патрэбнымі дабротамі для ажыццяўлення сваёй дзейнасці; свабоды аб'яднання не толькі ў рэлігійных мэтах, але і выхаваўчых, культурных, медыцынскіх і дабрачынных⁸⁷².

427. *З мэтай прадухілення і змякчэння магчымых канфліктаў паміж Касцёлам і палітычнай супольнасцю Касцёл і дзяржава, абавіраючыся на свой юрыдычны вопыт, неаднаразова прапануювалі стабільныя формы адносін і сродкаў, каб гарантаваць гарманічныя адносіны. Гэты вопыт з'яўляецца важным арыенцірам ва ўсіх выпадках, калі дзяржава прэтэндуе на ўмяшанне ў сферу дзейнасці Касцёла і перашкаджае яго свабоднай дзейнасці, а нават адкрыта пераследуе Касцёл, ці наадварот, калі касцёльныя арганізацыі не адносяцца з адпаведнай павагай да дзяржавы.*

⁸⁷⁰ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 1.

⁸⁷¹ Пар. CIC, canone 747, § 2; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2246.

⁸⁷² Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Lettera ai Capi di Stato firmatari dell'Atto finale di Helsinki* (1° settembre 1980), 4: AAS 72 (1980) 1256-1258.

РАЗДЕЛ ДЗЕВЯТЫ

МІЖНАРОДНАЯ СУПОЛЬНАСЦЬ

І. БІБЛІЙНЫЯ АСПЕКТЫ

а) Адзінства чалавечай сям’і

428. *Біблійныя апавяданні пра пачатак сусвету паказваюць еднасць чалавечага роду і вучаць, што Бог Ізраэля ёсць Панам гісторыі і сусвету. Яго дзеянне ахоплівае ўвесь свет і ўсю чалавечую сям’ю, для якой прызначана ўсё стварэнне. Рашэнне Бога стварыць чалавека паводле свайго вобраза і падабенства (пар. Быц 1, 26–27) надае чалавеку выключную годнасць, якая пашыраецца на ўсе пакаленні (пар. Быц 5) і ўсю зямлю (пар. Быц 10). Кніга Быцця паказвае, што чалавек не быў створаны ў ізаляцыі, але ў кантэксце, у які арганічна ўключана жыццёвая прастора, як задатак свабоды чалавека (сад), доступ да харчавання (дрэвы ў садзе), праца (наказ апрацоўваць сад) і, перш за ўсё, супольнасць (дар дапамогі з боку яму падобных) (пар. Быц 2, 8–24). Умовы, якія гарантуюць паўнату чалавечага жыцця, з’яўляюцца ў Старым Запавеце аб’ектам Богага благаслаўлення. Бог хоча гарантаваць чалавеку даброты, неабходныя для яго развіцця, магчымасць свабоднага самавыяўлення, станоўчыя вынікі працы, багацце адносін з іншымі людзьмі.*

429. *Запавет Бога з Ноем (пар. Быц 9, 1–17), а праз яго і з усім чалавецтвам, пасля разбурэнняў, выкліканых патапам, паказвае, што Бог хоча захавачь для чалавечай супольнасці благаслаўленне пладавітасці, заданне панаваць над стварэннем і абсалютную годнасць і непарушнасць чалавечага жыцця.*

ця, характэрныя першаснаму стварэнню, нягледзячы на тое, што праз грэх укараніліся ў ім насілле і несправядлівасць, што і было пакарана патопам. *Кніга Быцця* захапляецца разнастайнасцю народаў, якая з'яўляецца плёнам стваральнай дзейнасці Бога (пар. Быц 10, 1–32), і адначасова ў эпизодзе з Бабілёнскай вежай асуджае непрыняцце чалавекам сваёй сутнасці як стварэння (пар. Быц 11, 1–9). Згодна з Божым намерам усе народы мелі «адну мову ці аднолькавыя словы» (Быц 11, 1), але людзі падзяляюцца і адварочваюцца ад Стварыцеля (пар. Быц 11, 4).

430. *Завет, устаноўлены Богам з Абрагамам, выбраным «бацькам мноства народаў»* (Быц 17, 4), *адкрывае шлях да з'яднання чалавечай сям'і са Стварыцелем.* Гісторыя збаўлення схіляе народ Ізраэля да думкі, што Божае дзеянне абмяжоўваецца іх зямлёй, аднак, паступова ўмацоўваецца перакананне, што Бог дзейнічае таксама сярод іншых народаў (пар. Іс 19, 18–25). Прарокі будуць прадказваць эсхаталагічнае пілігрымаванне народаў да святыні Пана і надыход эры спакою паміж нацыямі (пар. Іс 2, 2–5; 66, 18–23). Ізраэль, рассеяны ў выгнанні, цалкам усвядоміць сваю ролю сведкі адзінага Бога (пар. Іс 44, 6–8), Пана ўсяго свету і гісторыі народаў (пар. Іс 44, 24–28).

б) Езус Хрыстус — правобраз і аснова новага чалавецтва

431. *Езус Хрыстус з'яўляецца правобразам і асновай новага чалавецтва.* У Ім, праўдзівым «вобразе Бога» (2 Кар 4, 4), знаходзіць дапаўненне чалавек, створаны Богам паводле Яго падабенства. У вырашальным сведчанні любові, якое Бог аб'явіў праз крыж Хрыста, усе перашкоды варожасці былі разбураны (пар. Эф 2, 12–18), і для тых, хто жыве новым жыццём у Хрысце, нацыянальныя і культурныя адрозненні не з'яўляюцца больш прычынай падзелу (пар. Рым 10, 12; Гал 3, 26–28; Клс 3, 11).

Дзякуючы Духу Святому Касцёл ведае Божы намер, які ахоплівае ўвесь чалавечы род (пар. Дз 17, 26) і скіроўвае да з'яднання ў таямніцы збаўлення, якое спаўняецца пад кіраўніцтвам Хрыста (пар. Эф 1, 8–10), усю падзеленую і рассяяную рэальнасць стварэння. Ад дня Пяцідзсятніцы, калі навіна аб уваскрасенні была абвешчана розным народам і зразуметая кожным на роднай мове (пар. Дз 2, 6), Касцёл выконвае сваю задачу адбудовы страчанай у Бабілёне еднасці і сведчання аб ёй. Дзякуючы гэтай паслуге Касцёла чалавечая сям'я паклікана адкрыць нанова сваё адзінства і прызнаць багацце адрозненняў, каб дасягнуць «поўнай еднасці ў Хрысце»⁸⁷³.

в) Універсальнае пакліканне хрысціянства

432. *Хрысціянская навіна прапануе універсальнае бачанне жыцця людзей і народаў на зямлі*⁸⁷⁴, якое дазваляе зразумець адзінства чалавечай сям'і⁸⁷⁵. Гэтае адзінства не стварае ўзброеная сіла, тэрор ці самаволя, але вядзе да яе той «найвышэйшы ўзор еднасці, які адлюстроўвае ўнутранае жыццё Бога, адзінага ў трох Асобах, <...> і які мы, хрысціяне, называем словам “камунія”»⁸⁷⁶. *Гэтае адзінства з'яўляецца здабыткам маральнай і культурнай сілы свабоды*⁸⁷⁷. Хрысціянская навіна стала вырашальным фактарам, які дазваляе чалавецтву зразумець, што народы імкнуцца да еднасці не толькі з арганізацыйных ці палітычных прычын, не толькі дзеля эканамічных праектаў або ў імя абстрактнага, ідэалагічнага інтэрнацыяналізму, але таму, што свабодна імкнуцца да супрацоўніцтва, усведамляючы сябе «жывымі членамі сусветнай супольнасці»⁸⁷⁸.

⁸⁷³ CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Lumen gentium*, 1.

⁸⁷⁴ Пар. ПІО ХІІ, *Discorso ai Giuristi Cattolici sulle Comunità di Stati e di popoli* (6 dicembre 1953), 2: AAS 45 (1953), 795.

⁸⁷⁵ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 42.

⁸⁷⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 40: AAS 80 (1988) 569.

⁸⁷⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite per la celebrazione del 50° di fondazione* (5 ottobre 1995), 12: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII, 2 (1995) 739.

⁸⁷⁸ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 296.

Сусветная супольнасць павінна ўсё больш поўна і дакладна станавіцца канкрэтным вобразам еднасці, якой жадаў Стварыцель: «Еднасць чалавечай сям'і існавала ва ўсе часы, паколькі яна складаецца з людзей, адораных аднолькавай натуральнай годнасцю. Таму заўсёды будзе аб'ектыўным патрабаванне рэалізаваць у дастатковай ступені *універсальнае* агульнае дабро, якое датычыць усёй чалавечай сям'і»⁸⁷⁹.

II. АСНОЎНЫЯ ПРАВІЛЫ МІЖНАРОДНАЙ СУПОЛЬНАСЦІ

а) Міжнародная супольнасць і каштоўнасці

433. *Цэнтральнае месца чалавечай асобы і натуральная здольнасць людзей і народаў да больш цесных узаемадосін паміж сабой — гэта асноўныя элементы будавання сапраўднай міжнароднай супольнасці, кіраванне якой павінна арыентавацца на ўніверсальнае агульнае дабро*⁸⁸⁰. Нягледзячы на шырока распаўсюджанае імкненне да сапраўднай міжнароднай супольнасці, яднанне чалавечай сям'і яшчэ не здзейснілася. Яму перашкаджаюць матэрыялістычная і нацыяналістычная ідэалогіі, якія адмаўляюць каштоўнасці, носьбітам якіх з'яўляецца асоба, якая разглядаецца цэласна ва ўсіх аспектах: матэрыяльным і духоўным, індывідуальным і супольным. У прыватнасці, маральна недапушчальныя ўсялякая ідэалогія і ўсялякі стыль паводзін, звязаныя з расізмам ці расавай дыскрымінацыяй⁸⁸¹.

Суіснаванне нацый грунтуецца на тых самых каштоўнасцях, якія павінны кіраваць адносінамі паміж людзьмі: на праў-

⁸⁷⁹ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 292.

⁸⁸⁰ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1911.

⁸⁸¹ Пап. CONCILIO VATICANO II, Dich. *Nostra aetate*, 5; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 268. 281; PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 63; AAS 59 (1967) 288; ён жа, Lett. apost. *Octogesima adveniens*, 16; AAS 63 (1971) 413; PONTIFICIO CONSIGLIO DELLA GIUSTIZIA E DELLA PACE, *L'Église face au racisme. Contribution du Saint-Siège à la Conférence mondiale contre le Racisme, la Discrimination raciale, la Xénophobie et l'Intolérance qui y est associée*, Tipografia Vaticana, Città del Vaticano 2001.

дзе, справядлівасці, салідарнасці і свабодзе⁸⁸². Вучэнне Касцёла аб прынцыпах, на якія абапіраецца міжнародная супольнасць, патрабуе, каб адносіны паміж народамі і палітычнымі супольнасцямі рэгуляваліся розумам, справядлівасцю, законам і перамовамі. Нельга выкарыстоўваць насілле і вайну, дыскрымінацыю, запалохванне ці хлусню⁸⁸³.

434. *Права гарантуе міжнародны парадак*⁸⁸⁴ або такое суіснаванне палітычных супольнасцяў, кожная з якіх імкнецца да агульнага дабра сваіх грамадзян, а ўсе разам павінны імкнуцца да дабра ўсіх народаў⁸⁸⁵ з перакананнем, што агульнае дабро адной нацыі непарыўна звязана з дабром усёй чалавечай сям’і⁸⁸⁶.

*Міжнародная супольнасць з’яўляецца юрыдычнай супольнасцю, заснаванай на незалежнасці кожнай дзяржавы, якая выступае членам супольнасці, без сувязяў падпарадкавання, якія адмаўлялі б ці абмяжоўвалі яе незалежнасць*⁸⁸⁷. Такое разуменне міжнароднай супольнасці не азначае рэлятывізму ці адмаўлення розных асаблівасцяў і характэрных адметнасцяў кожнага народу, але, наадварот, садзейнічае іх выяўленню⁸⁸⁸. Павага самабытнасці народаў дапамагае пераадольваць розныя формы падзелу, якія вядуць да адчужанасці народаў і прапагандуюць эгаізм, што прыносіць дэстабілізацыю.

435. *Настаўніцкі Інстытут Касцёла прызнае важнасць нацыянальнай незалежнасці, якая разглядаецца перш за ўсё як*

⁸⁸² Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 279-280.

⁸⁸³ Пар. PAOLO VI, *Discorso alle Nazioni Unite* (4 ottobre 1965), 2: AAS 57 (1965) 879-880.

⁸⁸⁴ Пар. PIO XII, Lett. enc. *Summi Pontificatus*: AAS 31 (1939) 438-439.

⁸⁸⁵ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 292; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 52: AAS 83 (1991) 857-858.

⁸⁸⁶ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 284.

⁸⁸⁷ Пар. PIO XII, *Allocuzione natalizia* (24 dicembre 1939): AAS 32 (1940) 9-11; ён жа, *Discorso ai Giuristi Cattolici sulle Comunità di Stati e di popoli* (6 dicembre 1953): AAS 45 (1953) 395-396; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 289.

⁸⁸⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite per la celebrazione del 50° di fondazione* (5 ottobre 1995), 9-10: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII, 2 (1995) 737-738.

адлюстраванне свабоды, што павінна рэгуляваць адносіны паміж дзяржавамі⁸⁸⁹. Незалежнасць — гэта суб'ектыўнасць⁸⁹⁰ пэўнай нацыі ў палітычным, эканамічным, грамадскім і культурным сэнсе. Культурнае вымярэнне набывае асаблівае значэнне як крыніца сілы для супраціўлення агрэсіі або іншым формам панавання, якія абмяжоўваюць свабоду дадзенай краіны. Культура гарантуе захаванне самабытнасці народу, адлюстроўвае і падтрымлівае яго *духоўную незалежнасць*⁸⁹¹.

Аднак нацыяльная незалежнасць не з'яўляецца абсалютнай. Нацыі могуць свабодна адмовіцца ад некаторых сваіх правоў дзеля агульнай мэты, усведамляючы, што ствараюць адну «сям'ю народаў»⁸⁹², у якой павінны панаваць узаемны давер, падтрымка і павага. У гэтай перспектыве асабліва трэба адзначыць, што адсутнічае міжнародная дамова, якая належным чынам прадставіла б «правы нацыі»⁸⁹³. Падрыхтоўка такой дамовы магла б прычыніцца да сапраўднага вырашэння пытанняў, звязаных са справядлівасцю і свабодай у сучасным свеце.

б) Адносіны, заснаваныя на гармоніі паміж юрыдычным і маральным парадкам

436. Рэалізаваць і ўмацаваць міжнародны парадак, які эфектыўна гарантаваў бы мірнае суіснаванне народаў, і рэгуляваць адносіны паміж дзяржавамі павінен сам маральны закон,

⁸⁸⁹ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 289; GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite per la celebrazione del 50° di fondazione* (5 ottobre 1995), 15: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII, 2 (1995) 741-742.

⁸⁹⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 15: AAS 80 (1988) 528-530.

⁸⁹¹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'UNESCO* (2 giugno 1980), 14: AAS 72 (1980) 744-745.

⁸⁹² GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite per la celebrazione del 50° di fondazione* (5 ottobre 1995), 14: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII, 2 (1995) 741; пар. ён жа, *Discorso al Corpo Diplomatico* (13 gennaio 2001), 8: AAS 93 (2001) 319.

⁸⁹³ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite per la celebrazione del 50° di fondazione* (5 ottobre 1995), 6: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII, 2 (1995) 735.

які кіруе жыццём людзей. «Захаванне маральнага закону павінна быць падкрэслена і пашырана грамадскай думкай усіх нацый і дзяржаў з такой аднадушнасцю, каб ніхто не асмеліўся аспрэчваць яго або змяншаць яго абавязковасць»⁸⁹⁴. Неабходна, каб *універсальны маральны закон*, запісаны ў сэрцы чалавека, лічыўся дзейсным і абавязковым, як жывы выраз агульнага для ўсяго чалавецтва сумлення, як «граматыка»⁸⁹⁵, па якой трэба будаваць будучыню свету.

437. *Усеагульная павага да прынцыпаў, якія натхняюць «прававую сістэму, адпаведную маральнаму парадку»⁸⁹⁶, з'яўляецца неабходнай умовай стабільнасці міжнароднага жыцця. Пошукі гэтай стабільнасці пасадзейнічалі паступовай выпрацоўцы права народаў⁸⁹⁷ («*ius gentium*»), якое з'яўляецца «пачатковай формай міжнароднага права»⁸⁹⁸. Юрыдычная і тэалагічная думка, замацаваная ў натуральным законе, сфармулявала «універсальныя прынцыпы, якія маюць першыства і стаяць па-над унутраным правам дзяржаў»⁸⁹⁹. Да іх належаць адзінства чалавечага роду, аднолькавая годнасць усіх народаў, адмаўленне вайны як сродку вырашэння спрэчак, абавязак супрацоўніцтва дзеля агульнага добра, патрабаванне захоўваць падпісаныя абавязацельствы («*pacta sunt servanda*»). На апошні прынцып трэба звярнуць асаблівую ўвагу, каб захаваць сябе ад «спакусы імкнучца больш да права сілы, чым да сілы права»⁹⁰⁰.*

⁸⁹⁴ PIO XII, *Radiomessaggio natalizio* (24 dicembre 1941): AAS 34 (1942) 16.

⁸⁹⁵ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite per la celebrazione del 50° di fondazione* (5 ottobre 1995), 3: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII, 2 (1995) 732.

⁸⁹⁶ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 277.

⁸⁹⁷ Пар. PIO XII, Lett. enc. *Summi Pontificatus*: AAS 31 (1939) 438-439; ён жа, *Radiomessaggio natalizio* (24 dicembre 1941): AAS 34 (1942) 16-17; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 290-292.

⁸⁹⁸ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Corpo Diplomatico* (12 gennaio 1991), 8: *L'Osservatore Romano*, 13 gennaio 1991, p. 5.

⁸⁹⁹ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 5: AAS 96 (2004) 116.

⁹⁰⁰ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 5: AAS 96 (2004) 117; пар. ён жа, *Messaggio al Rettore Magnifico della Pontificia Università Lateranense* (21 marzo 2002), 6: *L'Osservatore Romano*, 22 marzo 2002, p. 6.

438. *З мэтай вырашэння канфліктаў, якія ўзнікаюць паміж рознымі палітычнымі супольнасцямі і перашкаджаюць стабільнасці нацый і міжнароднай бяспецы, неабходна звярнуцца да агульных прынцыптаў, выпрацаваных у выніку перамоў, рашуча адкінуць ідэю дасягнення справядлівасці шляхам вайны*⁹⁰¹. «Вайна можа закончыцца без пераможцаў і пераможаных — самазабойствам чалавецтва. Таму неабходна адкінуць логіку, якая вядзе да вайны, і саму канцэпцыю, паводле якой барацьба, скіраваная на знішчэнне ворага, супрацьстаянне і сама вайна з'яўляюцца фактарамі развіцця і руху гісторыі наперад»⁹⁰².

*Статут Арганізацыі Аб'яднаных Нацый забараніў не толькі выкарыстоўваць сілу, але і пагражаць выкарыстаннем гэтай сілы*⁹⁰³. Гэты дакумент стаў плёнам трагічнага вопыту другой сусветнай вайны. Падчас гэтага канфлікту Настаўніцкі Інстытут Касцёла звярнуў увагу на некаторыя фактары, неабходныя для стварэння абноўленага міжнароднага парадку. Да такіх фактараў можна аднесці свабоду і тэрытарыяльную цэласнасць кожнай нацыі, захаванне правоў меншасцяў, справядлівае размеркаванне зямных рэсурсаў, адмову ад вайны і раззбраенне, захаванне падпісаных дамоваў, спыненне рэлігійнага пераследу⁹⁰⁴.

439. *Для замацавання перавагі права важнае значэнне мае перш за ўсё прынцып узаемнага даверу*⁹⁰⁵. *У гэтай перспектыве нарматыўныя дакументы наконт мірнага вырашэння канфліктаў трэба перагледзець такім чынам, каб падкрэсліць іх вагу і абавязковасць.* Інстытуты перамоў, пасрэдніцтвы, прымірэнні, арбітражныя суды, якія прадугледжаны міжнародным заканадаўствам, павінны падтрымлівацца стварэннем

⁹⁰¹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 23: AAS 83 (1991) 820-821.

⁹⁰² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 18: AAS 83 (1991) 816.

⁹⁰³ Пар. *Carta delle Nazioni Unite* (26 giugno 1945), art. 2. 4; GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 6: AAS 96 (2004) 117.

⁹⁰⁴ Пар. ПІО XII, *Radiomessaggio natalizio* (24 dicembre 1941): AAS 34 (1942) 18.

⁹⁰⁵ Пар. ПІО XII, *Radiomessaggio natalizio* (24 dicembre 1945): AAS 38 (1946) 22; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 287-288.

«юрыдычнай улады, сапраўды эфектыўнай у з'яднаным свеце»⁹⁰⁶. Зрухі ў гэтым кірунку дазваляць міжнароднай супольнасці выступаць ужо не толькі як выпадковаму аб'яднанню дзяржаў, але як структуры, у якой канфлікты могуць быць вырашаны мірным шляхам. «Калі ў асобных дзяржавах <...> асабістая помста і рэпрэсіі былі заменены ўладай закону, то гэта ўжо найлепшы крок, які сёння так патрэбны міжнароднай супольнасці»⁹⁰⁷. У канечным выпадку міжнароднае права «павінна прадухіляць сітуацыі, у якіх перавагу меў бы закон мацнейшага»⁹⁰⁸.

III. АРГАНІЗАЦЫЯ МІЖНАРОДНАЙ СУПОЛЬНАСЦІ

а) Значэнне міжнародных арганізацый

440. *Касцёл спадарожнічае памкненням да сапраўднай міжнароднай «супольнасці», якая вызначыла свой кірунак разам з устанавленнем Арганізацыі Аб'яднаных Нацый у 1945 г. Гэтая арганізацыя «значна садзейнічала замацаванню чалавечай годнасці, свабодзе народаў і развіццю, рыхтуючы культурны і інстытуцыйны падмурак будавання спакою»⁹⁰⁹. Сацыяльнае вучэнне станоўча ацэньвае ролю міжурадавых арганізацый, асабліва тых, якія дзейнічаюць у спецыфічных сектарах⁹¹⁰, але выражае сваю занепакоенасць у сітуацыях, калі гэтыя арганізацыі спрабуюць вырашыць праблемы не-*

⁹⁰⁶ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Corte Internazionale di Giustizia dell'Aja* (13 maggio 1985), 4: AAS 78 (1986) 520.

⁹⁰⁷ GIOVANNI PAOLO II, *Lett. enc. Centesimus annus*, 52: AAS 83 (1991) 858.

⁹⁰⁸ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 9: AAS 96 (2004) 120.

⁹⁰⁹ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 7: AAS 96 (2004) 118.

⁹¹⁰ Пап. GIOVANNI XXIII, *Lett. enc. Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 426. 439; GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla 20a Conferenza Generale della FAO* (12 novembre 1979), 6: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, II, 2 (1979) 1136-1137; ён жа, *Allocuzione all'UNESCO* (2 giugno 1980), 5. 8: AAS 72 (1980) 737. 739-740; ён жа, *Discorso al Consiglio dei Ministri della Conferenza sulla Sicurezza e la Cooperazione in Europa (CSCE)* (30 novembre 1993), 3. 5: AAS 86 (1994) 750-751. 752.

ўласцівым чынам⁹¹¹. Настаўніцкі Інстытут Касцёла заклікае міжнародныя арганізацыі ўзгадняць сваю дзейнасць з патрэбамі чалавека ў грамадскім жыцці і ў сферах, якія маюць важнае значэнне для мірнага і ўпарадкаванага суіснавання нацый і народаў⁹¹².

441. *Клопат пра ўпарадкаванае і мірнае суіснаванне чалавечай сям’і прымусіае Настаўніцкі Інстытут Касцёла падкрэсліваць неабходнасць «устанаўлення пэўнай грамадскай улады, якая прызнавалася б усімі і мела б дзейную сілу, каб гарантаваць усім бяспеку, захаванне справядлівасці і навагі да правоў»⁹¹³.* На працягу гісторыі, нягледзячы на змену поглядаў у розных эпохах, пастаянна адчувалася неабходнасць гэтага віду ўлады з мэтай вырашэння праблем сусветнага маштабу, якія перашкаджаюць дасягненню агульнага дабра. Важна, каб гэтая ўлада была плёнам дамовы, а не навязвання, а таксама, каб не разглядалася як «нейкая глабальная звышдзяржава»⁹¹⁴.

Палітычная ўлада, якая ажыццяўляецца на ўзроўні міжнароднай супольнасці, павінна рэгулявацца правам, арыентавацца на агульнае дабро і прыцыт субсідыярнасці. «Грамадзянскія ўлады сусветнай супольнасці не павінны абмяжоўваць сферу дзейнасці грамадзянскіх улад асобных палітычных супольнасцяў, а тым больш замяняць іх. Мэта ўлад сусветнай супольнасці заключаецца ў стварэнні ва ўсім свеце такіх умоў, у якіх грамадскія ўлады кожнай палітычнай супольнасці, іх грамадзяне і прамежкавыя групы маглі б вырашаць свае задачы, выконваючы ўласныя абавязкі, і карыстацца сваімі правамі з яшчэ большай бяспекай»⁹¹⁵.

⁹¹¹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio alla Signora Nafis Sadik, Segretario Generale della Conferenza Internazionale su Popolazione e Sviluppo* (18 marzo 1994): AAS 87 (1995) 191-192; ён жа, *Messaggio alla Signora Gertrude Mongella, Segretario Generale della Quarta Conferenza mondiale delle Nazioni Unite sulla Donna* (26 maggio 1995): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII, 1 (1995) 1571-1577.

⁹¹² Пап. CONCILIO VATICANO II, *Cost. past. Gaudium et spes*, 84.

⁹¹³ CONCILIO VATICANO II, *Cost. past. Gaudium et spes*, 82; пап. GIOVANNI XXIII, *Lett. enc. Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 293 і PAOLO VI, *Lett. enc. Populorum progressio*, 78: AAS 59 (1967) 295.

⁹¹⁴ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2003*, 6: AAS 95 (2003) 344.

⁹¹⁵ GIOVANNI XXIII, *Lett. enc. Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 294-295.

442. *Міжнародная палітыка, якая імкнецца да спакою і развіцця праз прыняцце скаардынаваных мер*⁹¹⁶, неабходна сёння, як ніколі, з-за глабалізацыі праблем. Настаўніцкі Інстытут Касцёла падкрэслівае, што ўзаемазалежнасць людзей і нацый набывае маральнае вымярэнне і ўплывае на эканамічныя, культурныя, палітычныя і рэлігійныя адносіны ў сучасным свеце. У гэтай сітуацыі падкрэсліваецца неабходнасць перагледзець дзейнасць міжнародных арганізацый. Гэты працэс «прадбачыць пераадоленне палітычнай канкурэнцыі і адмову ад усялякага жадання выкарыстоўваць у сваіх мэтах гэтыя арганізацыі, адзінай мэтай існавання якіх з'яўляецца *агульнае дабро*»⁹¹⁷. Такім чынам будзе дасягнуты «*больш высокі ўзровень міжнароднай арганізаванасці*»⁹¹⁸.

Міжтурадавыя структуры, у прыватнасці, павінны паспяхова ажыццяўляць функцыі кантролю і кіраўніцтва ў сферы эканомікі, паколькі дасягненне агульнага дабра ўжо цяпер становіцца немагчымым у некаторых дзяржавах, нават калі яны вылучаюцца моцаю, багаццем і палітычнай сілай⁹¹⁹. Акрамя гэтага, міжнародныя арганізацыі павінны гарантаваць роўнасць, на якой грунтуецца ўсеагульнае права на ўдзел у працэсе цэласнага развіцця пры належнай павазе законных адрозненняў⁹²⁰.

443. *Настаўніцкі Інстытут Касцёла становіцца ацэньвае ролю тых групавак грамадзянскай супольнасці, якія скіроўваюць грамадскую думку на розныя аспекты міжнароднага жыцця*, звяртаючы асаблівую ўвагу на захаванне правоў чалавека. Гэта «шэраг прыватных асацыяцый (некаторыя з іх маюць сусветны маштаб), якія нядаўна ўзніклі. Амаль усе яны з вялікай

⁹¹⁶ Пар. PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 51-55 e 77-79: AAS 59 (1967) 282-284 e 295-296.

⁹¹⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 43: AAS 80 (1988) 575.

⁹¹⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 43: AAS 80 (1988) 575; пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 7: AAS 96 (2004) 118.

⁹¹⁹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 58: AAS 83 (1991) 863-864.

⁹²⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 33. 39: AAS 80 (1988) 557-559. 566-568.

увагай і з вартай пахвалы аб'ектыўнасцю сочаць за міжнароднымі падзеямі ў гэтай вельмі далікатнай сферы»⁹²¹.

Такая ініцыятыва павінна стаць натхненнем для ўрадаў, паколькі яна імкнецца ажыццявіць ідэалы міжнароднай супольнасці, «асабліва дзякуючы канкрэтным праяўленням салідарнасці і спакою з боку многіх асоб, у тым ліку і ўдзельнікаў *найўрадавых арганізацый і рухаў* за правы чалавека»⁹²².

б) Юрыдычны статус Апостальскай Сталіцы

444. *Апостальская Сталіца, або Святы Пасад*⁹²³, *вызначаецца поўнай міжнароднай суб'ектыўнасцю як незалежная ўлада, якая ажыццяўляе ўласныя юрыдычныя дзеянні. Яна мае знешні суверэнітэт, прызнаны ў межах міжнароднай супольнасці, і з'яўляецца адлюстраваннем унутранай незалежнасці Касцёла і характарызуецца арганізацыйным адзінствам і суверэнітэтам.* Касцёл карыстаецца юрыдычнымі дзеяннямі, неабходнымі ці карыснымі для ажыццяўлення яго місіі.

Міжнародная дзейнасць Апостальскай Сталіцы выяўляецца аб'ектыўна ў многіх аспектах, а менавіта: у актыўным і пасіўным праве на дыпламатычнае прадстаўніцтва; у ажыццяўленні «*ius contrahendi*», у заключэнні дамоў; ва ўдзеле ў міжуродавых арганізацыях, якія, напрыклад, належаць да сістэмы Аб'яднаных Нацый, у пасрэдных ініцыятывах у выпадку канфліктаў. Гэтай дзейнасцю Касцёл хоча бескарысна служыць міжнароднай супольнасці, паколькі ён не шукае для сябе выгады, а лічыць сваёй мэтай дасягненне агульнага дабра для ўсёй чалавечай сям'і. У гэтым кантэксце Апостальская Сталіца карыстаецца паслугай перш за ўсё сваіх дыпламатаў.

445. *Дыпламатычная служба Апостальскай Сталіцы, плён працяглага і праверанага вопыту, дзейнічае не толькі дзеля*

⁹²¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 26: AAS 80 (1988) 544-547.

⁹²² GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 7: AAS 96 (2004) 118.

⁹²³ Пар. CIC, canone 361.

«libertas Ecclesiae», але таксама для абароны і падтрымкі чалавечай годнасці, для грамадскага ладу, заснаванага на каштоўнасцях справядлівасці, праўды, свабоды і любові. «Паводле прыроджанага права, звязанага з нашай духоўнай місіяй і заснаванага на векавым развіцці гістарычных падзей, мы высылаем сваіх легатаў да найвышэйшых улад дзяржаў, у якіх Касцёл або ўжо ўкараніўся або пэўным чынам прысутнічае. Зразумела, што мэты, якія стаяць перад Касцёлам і дзяржавай, — супольнасцяў у поўным сэнсе, — маюць свае сродкі і з'яўляюцца незалежнымі ў пэўных сферах дзейнасці. Але праўда і тое, што абодва, Касцёл і дзяржава, дзейнічаюць на карысць аднаго і таго ж суб'екта — чалавека, якога Бог паклікаў да вечнага збаўлення і пасяліў яго на зямлі, каб дазволіць яму пры дапамозе ласкі дасягнуць збаўлення праз працоўнае жыццё, якое памнажае дабрабыт у мірным суіснаванні з іншымі»⁹²⁴. Дабру асоб і чалавечых супольнасцяў садзейнічае ўпарадкаваны дыялог паміж Касцёлам і грамадзянскімі ўладамі, які выяўляецца ў прыняцці двухбаковых дамоў. Гэты дыялог скіроўвае да ўстанаўлення або замацавання адносін узаемнага паразумення і супрацоўніцтва, а таксама да прадухілення або вырашэння магчымых канфліктаў, каб садзейнічаць прагрэсу кожнага народу і ўсяго чалавецтва ў справядлівасці і спакоі.

IV. МІЖНАРОДНАЕ СУПРАЦОЎНІЦТВА ДЗЕЛЯ РАЗВІЦЦА

а) Супрацоўніцтва дзеля гарантавання права на развіццё

446. *Вырашэнне праблемы развіцця патрабуе супрацоўніцтва асобных палітычных супольнасцяў.* «Палітычныя супольнасці ўзаемаабумоўлены, таму можна сцвярджаць, што кожная з іх развіваецца, уносячы ўклад у развіццё іншых. Таму

⁹²⁴ PAOLO VI, Lett. ap. *Sollicitudo omnium ecclesiarum*: AAS 61 (1969) 476.

неабходна ўзаемаразуменне і супрацоўніцтва паміж імі»⁹²⁵. Улічваючы тое, што адставанне ў эканамічным развіцці з'яўляецца не толькі вынікам памылковых людскіх рашэнняў, але і вынікам «эканамічных, фінансавых і сацыяльных механізмаў»⁹²⁶, а таксама «структур граху»⁹²⁷, якія перашкаджаюць поўнаму развіццю людзей і народаў, можна сцвярджаць, што такое адставанне з'яўляецца непазбежным прысудам.

*Гэтым цяжкасцям трэба супрацьстаяць з цвёрдай і настойлівай рашучасцю, наколькі развіццё з'яўляецца не толькі жаданнем, але і правам*⁹²⁸, якое, як і кожнае права, звязана з абавязкам. «Сапраўды, супрацоўніцтва дзеля развіцця ўсяго чалавека і кожнага чалавека — гэта абавязак усіх у адносінах да ўсіх, яно павінна ахопліваць усе чатыры бакі свету: Усход і Заход, Поўнач і Поўдзень»⁹²⁹. На думку Настаўніцкага Інстытута Касцёла *права на развіццё* засноўваецца на наступных прынцыпах: адзінстве паходжання і агульным прызначэнні чалавечай сям'і, роўнасці ўсіх людзей і супольнасцяў, заснаванай на чалавечай годнасці, а таксама на агульным прызначэнні зямных дабротаў, цэласнасці паняцця развіцця, цэнтральнай ролі чалавечай асобы і салідарнасці.

447. *Сацыяльнае вучэнне падтрымлівае формы супрацоўніцтва, здольныя развіваць доступ краін, бедных і менш развітых, да міжнароднага рынку.* «Яшчэ нядаўна абвясчаўся тэзіс, што бедныя краіны будуць развівацца, калі адасобяцца ад сусвет-

⁹²⁵ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 449; пап. Pio XII, *Radiomessaggio natalizio* (24 dicembre 1945): AAS 38 (1946) 22.

⁹²⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 16: AAS 80 (1988) 531.

⁹²⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 36-37. 39: AAS 80 (1988) 561-564. 567.

⁹²⁸ Пап. PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 22: AAS 59 (1967) 268; ён жа, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 43: AAS 63 (1971) 431-432; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 32-33: AAS 80 (1988) 556-559; ён жа, Lett. enc. *Centesimus annus*, 35: AAS 83 (1991) 836-838; пап. таксама, PAOLO VI, *Discorso all'Organizzazione Internazionale del Lavoro* (10 giugno 1969), 22: AAS 61 (1969) 500-501; GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Convegno di dottrina sociale della Chiesa* (20 giugno 1997), 5: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XX, 1 (1997) 1554-1555; ён жа, *Discorso ai Dirigenti di Sindacati di Lavoratori e di grandi Società* (2 maggio 2000), 3: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XXIII, 1 (2000) 726.

⁹²⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 32: AAS 80 (1988) 556.

нага рынку і даверацца толькі сваім сілам. Вопыт апошніх гадоў паказаў, што краіны, якія выбралі ізаляцыю, затрымаліся або адсталі ў развіцці; а наперад пачалі рухацца тыя, хто змог уключыцца ў агульную сістэму ўзаемных эканамічных сувязяў на міжнародным узроўні. Варта адзначыць, што галоўнай праблемай з'яўляецца атрыманне раўнапраўнага доступу да міжнароднага рынку; доступу, заснаванага не на аднабаковым прынцыпе эксплуатацыі прыродных рэсурсаў, а на адпаведным выкарыстанні чалавечага патэнцыялу»⁹³⁰. Асноўныя прычыны беднасці і адсталасці ў развіцці, апрача цяжкасцяў у доступе да міжнароднага рынку⁹³¹, — гэта непісьменнасць, адсутнасць харчовай бяспекі, структур і паслуг, недахоп сродкаў, неабходных для забеспячэння асноўнай медыцынскай апекі, недахоп пітной вады, карупцыя, нестабільнасць грамадскіх інстытутаў і палітычнага жыцця. Існуе сувязь паміж беднасцю і адсутнасцю ў многіх краінах свабоды, магчымасці праяўлення эканамічных ініцыятыў, а таксама дзяржаўнай адміністрацыі, здольнай стварыць адпаведную сістэму адукацыі і інфармацыі.

448. *Дух міжнароднага супрацоўніцтва патрабуе, каб панад вузкай логікай рынку існавала ўсведамленне абавязку салідарнасці, усеагульнай сацыяльнай справядлівасці і любові*⁹³². Існуе «штосьці, што належыць чалавеку, паколькі чалавек ёсць чалавекам, зыходзячы з яго асаблівай годнасці»⁹³³. Супрацоўніцтва — гэта шлях, якім міжнародная супольнасць як адзінае цэлае павінна пайсці «адпаведна са сваім разуменнем агульнага дабра ўсёй чалавечай сям'і»⁹³⁴. Гэта прынясе шмат станоўчых вынікаў, такіх, як вера ў магчымасці бедных людзей, а значыць і бедных краін, і ў справядлівае размеркаванне дабротаў.

⁹³⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 33: AAS 83 (1991) 835.

⁹³¹ Пар. PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 56-61: AAS 59 (1967) 285-287.

⁹³² Пар. PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 44: AAS 59 (1967) 279.

⁹³³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 34: AAS 83 (1991) 836.

⁹³⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 58: AAS 83 (1991) 863.

б) Барацьба з беднасцю

449. У пачатку новага тысячагоддзя беднасць мільярдаў мужчын і жанчын з'яўляецца «праблемай, якая ператвараецца ў выклік нашаму чалавечаму і хрысціянскаму сумленню»⁹³⁵. Беднасць звяртае ўвагу на драматычную праблему справядлівасці. У сваіх розных формах і выніках яна звязана з нераўнамерным развіццём, калі не прызнаецца «аднолькава права кожнага народу на тое, каб “сесці за стол на агульнай гасціне”»⁹³⁶. Такая беднасць робіць немагчымым ажыццяўленне *ўсеагульнага гуманізму*, да якога імкнецца і якога жадае Касцёл, каб людзі і народы маглі «быць большым»⁹³⁷ і жыць «у больш годных чалавечых умовах»⁹³⁸.

Змаганне з беднасцю знаходзіць моцную матывацыю ў *нераважнай любові Касцёла да бедных*⁹³⁹. У сацыяльным вучэнні Касцёл не перастае падкрэсліваць некаторыя свае асноўныя прынцыпы. Першым з іх з'яўляецца прынцып *ўсеагульнага прызначэння дабротаў*⁹⁴⁰. Пастаянна настойваючы на прынцыпе *салідарнасці*, сацыяльнае вучэнне заахвочвае перайсці да дзеянняў: «умацоўваць дабро ўсіх і кожнага, бо ўсе мы з'яўляемся сапраўды адказнымі за ўсіх»⁹⁴¹. Прынцыпу салідарнасці і змаганню з беднасцю павінен заўсёды спадарожнічаць прынцып *субсідыярнасці*, дзякуючы якому можна абудзіць дух ініцыятывы, якая ўяўляе аснову для ўсякага сацыяльна-эканамічнага развіцця ў самых бедных краінах⁹⁴². На бедных

⁹³⁵ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2000*, 14: AAS 92 (2000) 366; пар. ён жа, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1993*, 1: AAS 85 (1993) 429-430.

⁹³⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 33: AAS 80 (1988) 558. Пап. PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 47: AAS 59 (1967) 280.

⁹³⁷ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 6: AAS 59 (1967) 260; пар. Giovanni PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 28: AAS 80 (1988) 548-550.

⁹³⁸ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 20-21: AAS 59 (1967) 267-268.

⁹³⁹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Terza Conferenza Generale dell'Episcopato Latino-Americano*, Puebla (28 gennaio 1979), I/8: AAS 71 (1979) 194-195.

⁹⁴⁰ Пап. PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 22: AAS 59 (1967) 268.

⁹⁴¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 38: AAS 80 (1988) 566.

⁹⁴² Пап. PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 55: AAS 59 (1967) 284; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 44: AAS 80 (1988) 575-577.

трэба глядзець «не як на праблему, але як на тых, хто можа стаць суб'ектам і прагаганістам новай і больш чалавечнай будучыні для ўсяго свету»⁹⁴³.

в) Знешні доўг

450. *Права на развіццё павінна быць улічана ў справах, звязаных з даўгавым крызісам у многіх бедных краінах*⁹⁴⁴. У аснове гэтага крызісу знаходзяцца складаныя і разнастайныя прычыны як міжнароднага характару (ваганне курсаў валют, фінансавыя спекуляцыі, эканамічны неакаланіялізм), так і ўнутранага, звязанага з сітуацыяй краін-даўжніц (карупцыя, кепскае распараджэнне дзяржаўнымі грашовымі рэсурсамі, неўласцівае выкарыстанне атрыманых пазык). Больш церпіць у выніку структурных праблем, а таксама з-за паводзін асобных людзей ні ў чым не вінаватае насельніцтва краін-даўжніц і бедных краін. Міжнародная супольнасць не можа заставацца аб'якавай да такога становішча. Сцвярджаючы бяспрэчнасць прынцыпу, што даўгі павінны быць выплачаны, трэба шукаць спосабы вырашэння гэтай праблемы, якія адпавядалі б «фундаментальнаму праву народаў на існаванне і прагрэс»⁹⁴⁵.

⁹⁴³ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2000*, 14: AAS 92 (2000) 366.

⁹⁴⁴ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. ap. *Tertio millennio adveniente*, 51: AAS 87 (1995) 36; ён жа, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1998*, 4: AAS 90 (1998) 151-152; ён жа, *Discorso alla Conferenza dell'Unione Interparlamentare* (30 novembre 1998); *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XXI, 2 (1998) 1162-1163; таксама, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 9: AAS 91 (1999) 383-384.

⁹⁴⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 35: AAS 83 (1991) 838; пар. таксама дакумент *Al servizio della comunità umana: un approccio etico al debito internazionale*, надрукаваны Папскай Камісіяй «Iustitia et Pax» (27 dicembre 1986), Città del Vaticano 1986.

РАЗДЗЕЛ ДЗЕСЯТЫ

АХОВА НАВАКОЛЬНАГА АСЯРОДДЗЯ

І. БІБЛІЙНЫЯ АСПЕКТЫ

451. *Жывы вопыт прысутнасці Бога ў гісторыі з'яўляецца падставай веры Божлага народу: «Мы былі рабамі фараона ў Егіпце, і вывеў нас Пан з Егіпта моцнай рукою» (Дрг 6, 21). Роздум над гісторыяй дазваляе зрабіць высновы з мінулага і адкрыць дзеянне Бога на самым пачатку існавання чалавека: «Мой бацька, вандроўны арамеец» (Дрг 26, 5). Таго Бога, які можа сказаць свайму народу: «Я ўзяў бацьку вашага Абрагама з межаў Месапатаміі» (Нав 24, 3). Гэты роздум дазваляе з даверам глядзець у будучыню, дзякуючы абяцанню і запове-ту, які Бог пастаянна аднаўляе.*

Вера Ізраэля жыве ў часе і прасторы гэтага свету, які ўспрымаецца не як варожасць асяроддзе або зло, ад якога трэба вызваляцца, але як дар Бога, як месца і план, які Ён давярае адказнаму кіраўніцтву і дзейнасці чалавека. Прырода, плён Божай справы стварэння, не з'яўляецца для чалавека небяспечным канкурэнтам. Бог, які стварыў усё, убачыў, што кожнае Яго стварэнне добрае (пар. Быц 1, 4. 10. 12. 18. 21. 25). На вяршыні свайго стварэння, вельмі добрага (пар. Быц 1, 31), Стварыцель ставіць чалавека. Сярод усіх стварэнняў толькі мужчыну і жанчыну Бог захацеў стварыць «паводле свайго вобраза» (Быц 1, 27). Менавіта іх Пан зрабіў адказнымі за ўсё стварэнне, ім даручае клапаціцца пра яго гармонію і развіццё (пар. Быц 1, 26–30). Асаблівая сувязь з Богам высвятляе прывіляваную пазіцыю чалавечай пары ў парадку стварэння.

452. *Сувязь чалавека са светам з'яўляецца асноўным элемен-там яго тоеснасці. Гэтыя адносіны ўнікаюць як плён глыбо-*

кай сувязі чалавека з Богам. Бог захацеў, каб чалавек стаў Яго суразмоўцам. Бо толькі ў дыялогу з Богам чалавек адкрывае праўду пра сябе, з якой чэрпае натхненне і нормы для планавання будучыні свету — *саду*, які Бог даручыў яму апрацоўваць і даглядаць (пар. Быц 2, 15). Нават грэх не адмяняе гэтага задання, хаця і абцяжарвае высокародную справу працы бодем і цяпеннем (пар. Быц 3, 17–19).

Стварэнне заўсёды з'яўляецца ў малітве Ізраэля аб'ектам ушанавання: «Незлічоная, Пане, Твае справы! Усё Ты мудра стварыў» (Пс 104 [103], 24). Збаўленне ўсведамляецца як *новае стварэнне*, якое верне гармонію і здольнасць росту, пашкоджаную грахам: «Я ствараю новае неба і новую зямлю» (Іс 65, 17), — кажа Пан. — «Тады пустыня ператворыцца ў сад, <...> і справядлівасць будзе жыць у садзе. Мой народ будзе жыць у мірных паселішчах» (Іс 32, 15–18).

453. *Канчаткова збаўленне, ахвяраванае Богам усяму чалавецтву праз свайго Сына, не ажыццяўляецца па-за гэтым светам. Хаця чалавецтва і зранена грахам, аднак яго прызначэннем з'яўляецца поўнае ачышчэнне* (пар. 2 П 3, 10), з якога чалавецтва выйдзе адноўленым (пар. Іс 65, 17; 66, 22; Ап 21, 1) і стане, нарэшце, месцам, у якім «будзе жыць справядлівасць» (2 П 3, 13).

У сваім публічным служэнні Езус выкарыстоўвае прыродныя элементы. Ён не толькі мудра інтэрпрэтуе прыроду ў прыкладах, якія любіць прыводзіць, і ў сваіх прыпавесях, але таксама пануе над ёй (пар. эпізод утаймавання буры ў Мц 14, 22–23; Мк 6, 45–52; Ян 6, 16–21). Пан ставіць прыроду на служэнне свайму плану збаўлення. Ён просіць сваіх вучняў глядзець на прадметы, на поры года і на людзей з даверлівасцю дзяцей, якія ведаюць, што іх ніколі не пакіне клапатлівы Айцец (пар. Лк 11, 11–13). *Вучань Хрыста не становіцца работнікам рэчэй. Ён павінен умець імі карыстацца і размяркоўваць іх па братэрску* (пар. Лк 16, 9–13).

454. *Уваходжанне Езуса Хрыста ў гісторыю свету дасягае свайой кульмінацыі ў пасхальнай падзеі, калі сама прырода*

Ўдзельнічае ў драме адкінутага Сына Божлага і ў перамозе Уваскрасення (пар. Мц 27, 45. 51; 28, 2). Пераступіўшы парог смерці і прынёшы туды ззяючую навіну аб уваскрасенні, Езус дае пачатак новаму свету, у якім усё Яму падуладна (пар. 1 Кар 15, 20–28). Езус вяртае тыя адносіны парадку і гармоніі, якія былі разбураны грахам. Усведамляючы парушэнне раўнавагі паміж чалавекам і прыродай, трэба разумець, што ў Езусе здзейснілася паяднанне чалавека і свету з Богам, дзякуючы чаму кожны чалавек, спазнаючы Божую любоў, можа зноў атрымаць страчаны спакой: «Калі хто ў Хрысце, той новае стварэнне; даўняе мінула, вось сталася новае» (2 Кар 5, 17). Прырода, створаная ў Слове, з дапамогай таго ж Слова, якое сталася целам, яднаецца з Богам і ў Ім знаходзіць спакой (пар. Клс 1, 15–20).

455. *Не толькі ўнутраны свет чалавека атрымлівае аздарыленне, але і ўсё яго цела напайняе збавенная сіла Хрыста. Усё стварэнне ўдзельнічае ў абнаўленні, якое паходзіць з Пасхі Пана, хаця яшчэ стогне ў пакутах нараджэння* (пар. Рым 8, 19–23), чакаючы з’яўлення «новага неба і новай зямлі» (Ап 21, 1), якія з’яўляюцца дарамі апошніх часоў, сведчаннем здзейсненага збаўлення. А пакуль нішто не з’яўляецца чужым гэтаму збаўленню. «Ва ўсіх жыццёвых абставінах хрысціянін пакліканы служыць Хрысту, жыць паводле Яго Духу, прымаючы кіраўніцтва любові, якая з’яўляецца пачаткам новага жыцця і вяртае свет і чалавека да першапачатковага намеру на конт іх: «Ці свет, ці жыццё, ці смерць, ці цяперашняе, ці будучае — усё вашае, вы ж — Хрыста, а Хрыстус — Бога» (1 Кар 3, 22–23).

II. ЧАЛАВЕК І СВЕТ РЭЧАЎ

456. *Біблійнае бачанне ўплывае на пазіцыю хрысціянскай адносна праблемы выкарыстання зямлі і развіцця навукі і тэхнікі.* Другі Ватыканскі Сабор сцвярджае, што «чалавек слухна думае, што праз удзел у святле Божлага розуму ён перавышае

сваім інтэлектам свет рэчаў»⁹⁴⁶. Айцы Сабору прызнаюць прагрэс, які быў здзейснены на працягу вякоў дзякуючы нястомнаму выкарыстанню чалавечага таленту ў эмпірычных навук, у тэхніцы і мастацтве⁹⁴⁷. Сучасны чалавек «дзякуючы багатым ведам і тэхніцы пашырыў сваё панаванне і надалей пашырае яго амаль на ўсю рэчаіснасць»⁹⁴⁸.

Чалавек, «створаны паводле Божага падабенства, атрымаў запаведзь падпарадкаваць сабе зямлю і ўсё, што на ёй ёсць, і кіраваць светам у справядлівасці і святасці, прызнаючы Бога Стварыцелем усіх рэчаў, суадносіць з Ім сябе самога і сукупнасць усяго, каб, калі ўсё будзе падпарадкавана чалавеку, імя Божае было праслаўлена па ўсёй зямлі». Таму Сабор вучыць, што «індывідуальная і калектыўная дзейнасць чалавека, а менавіта тыя вялізныя намаганні, якія людзі на працягу вякоў прыкладваюць для паляпшэння ўмоў свайго жыцця, самі па сабе адпавядаюць Божаю плану»⁹⁴⁹.

457. *Дасягненні навукі і тэхнікі па сваёй сутнасці з'яўляюцца станоўчымі.* Хрысціяне «не лічаць, што справы, якія спарадзілі таленты і здольнасці чалавека, супярэчаць Божай моцы і што разумнае стварэнне саборнічае са Стварыцелем. Наадварот, яны ўпэўнены, што дасягненні чалавецтва — гэта праявы Божай велічы і плён Яго невыказнага намеру»⁹⁵⁰. Айцы Сабору падкрэсліваюць, што «чым больш расце чалавечая магутнасць, тым шырэйшай становіцца адказнасць асобных людзей і супольнасцяў»⁹⁵¹; што кожная дзейнасць чалавека павінна адпавядаць, згодна з намерам і воляй Бога, сапраўднаму дабру чалавецтва⁹⁵². Беручы пад увагу гэтае меркаванне, Настаўніцкі Інстытут Касцёла неаднаразова падкрэсліваў, што Каталіцкі Касцёл ні ў якім выпадку не пры-

⁹⁴⁶ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 15.

⁹⁴⁷ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 15.

⁹⁴⁸ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 33.

⁹⁴⁹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 34.

⁹⁵⁰ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 34.

⁹⁵¹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 34.

⁹⁵² Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 35.

чыць прагрэсу⁹⁵³, а наадварот лічыць «навуку і тэхніку <...> цудоўным плёнам творчай здольнасці чалавека, якая з'яўляецца Божым дарам. Яны адкрылі нам незвычайныя магчымасці, якімі мы ўсе з удзячнасцю карыстаемся»⁹⁵⁴. Таму «мы, якія верым у Бога, які палічыў, што прырода, створаная Ім, з'яўляецца «добрай», карыстаемся плёнамі тэхнічнага і эканамічнага прагрэсу, якога чалавек дасягае дзякуючы свайму розуму»⁹⁵⁵.

458. *Меркаванні Настаўніцкага Інстытута Касцёла пра навуку і тэхніку пашыраюцца і на выкарыстанне іх дасягненняў у прыродным асяроддзі і ў сельскай гаспадарцы.* Касцёл высока ацэньвае «перавагу, якую мы маем і можам яшчэ мець дзякуючы вывучэнню і выкарыстанню малекулярнай біялогіі, якая дапаўняецца іншымі дысцыплінамі, такімі, як генетыка і яе тэхналагічнае выкарыстанне ў сельскай гаспадарцы і ў прамысловасці»⁹⁵⁶. «Тэхніка магла б пры правільным выкарыстанні стаць каштоўным інструментам вырашэння сур'ёзных праблем, праблемы голаду і хваробы, дзякуючы выяўленню разнастайных, больш карысных і ўстойлівых, раслін і дзякуючы выпуску каштоўных лекаў»⁹⁵⁷. Трэба падкрэсліць у першую чаргу патрабаванне «правільнага выкарыстання», бо «мы ведаем, што гэты патэнцыял не з'яўляецца нейтральным. Яго прымяненне можа садзейнічаць як прагрэсу, так і дэградацыі чалавека»⁹⁵⁸. Таму «неабходна мудра і ўважліва

⁹⁵³ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso pronunciato durante la visita al «Mercy Maternity Hospital»*, Melbourne (28 novembre 1986): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, IX, 2 (1986) 1732-1736.

⁹⁵⁴ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso pronunciato durante l'incontro con gli scienziati e rappresentanti dell'Università delle Nazioni Unite*, Hiroshima (25 febbraio 1981), 3: AAS 73 (1981) 422.

⁹⁵⁵ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai lavoratori delle Officine Olivetti di Ivrea* (19 marzo 1990), 5: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XIII, 1 (1990) 697.

⁹⁵⁶ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Pontificia Accademia delle Scienze* (3 ottobre 1981), 3: AAS 73 (1981) 670.

⁹⁵⁷ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai partecipanti al Convegno promosso dall'Accademia Nazionale delle Scienze nel bicentenario della fondazione* (21 settembre 1982), 4: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, V, 3 (1982) 513.

⁹⁵⁸ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso pronunciato durante l'incontro con gli scienziati e rappresentanti dell'Università delle Nazioni Unite*, Hiroshima (25 febbraio 1981), 3: AAS 73 (1981) 422.

падыходзіць да прыроды, старанна вызначаць мэту і метады, уласцівыя розным дакладным тэхналогіям»⁹⁵⁹. Навукоўцы павінны «сапраўды выкарыстоўваць свае даследаванні і тэхнічныя магчымасці дзеля служэння чалавецтву»⁹⁶⁰, стараючыся падпарадкаваць іх «маральным прынцыпам і каштоўнасцям, якія адпавядаюць годнасці чалавека і ў поўнай ступені яе ажыццяўляюць»⁹⁶¹.

459. *Галоўным арыенцірам для кожнага выкарыстання дасягненняў навукі і тэхнікі з'яўляецца павага да чалавека, якая павінна абавязкова суправаджацца належнай павагай да іншых жывых істот.* Нават тады, калі ёсць імкненне іх змяніць, «трэба ўлічваць прыроду кожнай істоты і яе ўзаемасувязь з упарадкаванай сістэмай»⁹⁶². У гэтым сэнсе неверагодныя магчымасці біялагічных даследаванняў выклікаюць глыбокую занепакоенасць, паколькі «мы яшчэ не ў стане ацаніць парушэнні, якія справакаваны ў прыродзе з-за генетычных маніпуляцый і неразумнага вывядзення новых гатункаў раслін і формаў жывёльнага жыцця, не кажучы ўжо пра недапушчальнае ўмяшанне ў працэс зачацця самога чалавечага жыцця»⁹⁶³. Сапраўды, «сцвярджаецца, што выкарыстанне пэўных адкрыццяў у прамысловасці і ў сельскай гаспадарцы прыводзіць з часам да адмоўных вынікаў. Можна зрабіць цвёрдую выснову, што нельга ўмешвацца ні ў адну галіну эканомікі без уліку вынікаў для іншых галінаў і, увогуле, без уліку ўплыву на якасць жыцця будучых пакаленняў»⁹⁶⁴.

⁹⁵⁹ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai lavoratori delle Officine Olivetti di Ivrea* (19 marzo 1990), 4: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XIII, 1 (1990).

⁹⁶⁰ GIOVANNI PAOLO II, *Omelia nella Celebrazione al Victorian Racing Club*, Melbourne (28 novembre 1986), 11: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, IX, 2 (1986) 1730.

⁹⁶¹ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Pontificia Accademia delle Scienze* (23 ottobre 1982), 6: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, V, 3 (1982) 898.

⁹⁶² GIOVANNI PAOLO II, *Lett. enc. Sollicitudo rei socialis*, 34: AAS 80 (1988) 559.

⁹⁶³ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1990*, 7: AAS 82 (1990) 151.

⁹⁶⁴ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1990*, 6: AAS 82 (1990) 150.

460. Чалавек не павінен забываць, што «яго здольнасць перайтвараць і, у пэўным сэнсе, ствараць свет уласнай працай, зайсёды абапіраецца на тым, што з самага пачатку Бог першы падараваў нам створанае Ім»⁹⁶⁵. Чалавек не можа «самавольна распараджацца зямлёй, няспынна падпарадкоўваючы яе сваёй волі, быццам бы зямля не мае ўласнай формы і раней вызначанага ёй Богам прызначэння, якое чалавек, вядома, можа развіваць, але не можа скажаць»⁹⁶⁶. Калі чалавек так робіць, «замест таго, каб супрацоўнічаць з Богам у справе стварэння, ён займае месца Бога і, урэшце, правакуе бунт прыроды, паколькі ён больш тыранізуе, чым кіруе ёй»⁹⁶⁷.

Калі чалавек уздзейнічае на прыроду без злоўжывання і прычынення ёй шкоды, то можна сказаць, што ён «умешваецца не дзеля змены прыроды, але дзеля таго, каб дапамагчы ёй правільна развівацца згодна з яе сутнасцю, дадзенай ёй пры стварэнні, і жаданай Богам. Працуючы ў гэтай сапраўды далікатнай сферы, даследчык выконвае Божы намер. Бог хацеў, каб чалавек быў валадаром стварэння»⁹⁶⁸. Па сутнасці, сам Бог дае чалавеку гонар супрацоўнічаць з Ім у справе стварэння, выкарыстоўваючы ўсе сілы свайго розуму.

III. КРЫЗІС У АДНОСІНАХ ПАМІЖ ЧАЛАВЕКАМ І НАВАКОЛЬНЫМ АСЯРОДДЗЕМ

461. *Біблійная навіна і Настайніцкі Інстытут Касцёла ўяўляюць асноўныя арыенціры для ацэнкі праблем, якія ўзнікаюць у адносінах паміж чалавекам і асяроддзем*⁹⁶⁹. У аснове гэтых праблем можна ўбачыць імкненне да неабмежаванага панавання над светам з боку чалавека, які грэбуе маральным парадкам, які павінен вызначаць усякую чалавечую дзейнасць.

⁹⁶⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 37: AAS 83 (1991) 840.

⁹⁶⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 37: AAS 83 (1991) 840.

⁹⁶⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 37: AAS 83 (1991) 840.

⁹⁶⁸ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla 35° Assemblea generale dell'Associazione Medica Mondiale* (29 ottobre 1983), 6: AAS 76 (1984) 394.

⁹⁶⁹ Pap. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 21: AAS 63 (1971) 416-417.

Тэндэнцыя да «безразважлівага»⁹⁷⁰ выкарыстання рэсурсаў створанага свету з'яўляецца вынікам доўгага гістарычнага і культурнага працэсу. «У сучаснай эпосе пануе узрастаючая здольнасць чалавека змяняць свет. Заваяванне і эксплуатацыя рэсурсаў сталі дамінуючым і ўсеахопным аспектам, які сёння стаў пагражаць гасціннасці навакольнага асяроддзя. Разглядаючы яго як “рэсурс”, мы рызыкуем пазбавіць сябе асяроддзя як “дому”. Беручы пад увагу магутныя сродкі пераўтварэння свету, якія прадстаўляе тэхналагічная цывілізацыя, часам здаецца, што раўнавага паміж чалавекам і прыродным асяроддзем дасягнула свайго крытычнага пункту»⁹⁷¹.

462. *Прырода здаецца інструментам у руках чалавека, рэальнасцю, якой ён павінен пастаянна маніпуляваць, асабліва пры дапамозе тэхналогіі.* Зыходзячы з памылковага, як высветлілася, меркавання, што ў прыродзе існуе неабмежаваная колькасць энергіі і рэсурсаў для выкарыстання і што магчыма іх хуткае абнаўленне, а таксама, што адмоўныя вынікі маніпуляцыі прыродным парадкам могуць быць лёгка выпраўлены, распаўсюдзілася рэдукцыйная канцэпцыя, якая разглядае свет прыроды механічна, а развіццё бачыць у спажывецкім святле. Перавага таго, каб «рабіць» і «мець», але не «быць», вядзе да цяжкіх формаў адчужанасці чалавека⁹⁷².

Такога роду адносіны не вынікаюць з навуковых і тэхналагічных даследаванняў, а са сцыянтэчнай і тэхнакратычнай ідэалогіі, якая імкнецца іх кантраляваць. Навука і тэхніка не знішчаюць неабходнасці трансцэндэнцыі і не з'яўляюцца прычынай радыкальнай секулярызацыі, якая прыводзіць да нігілізму. Разам з іх развіццём узнікаюць пытанні, якія датычаць іх сэнсу і садзейнічаюць узрастанню павагі да трансцэндэнтнага вымярэння чалавечай асобы і самога стварэння.

⁹⁷⁰ PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 21: AAS 63 (1971) 417.

⁹⁷¹ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai partecipanti ad un Convegno su ambiente e salute* (24 marzo 1997), 2: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XX, 1 (1997) 521.

⁹⁷² Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 28: AAS 80 (1988) 548-550.

463. *Калі з аднаго боку правільная канцэпцыя навакольнага асяроддзя не можа звесці прыроду да звычайнага аб'екта маніпуляцыі і эксплуатацыі, то з другога боку не можа яе абсалютызваць і ставіць на-над годнасцю самой чалавечай асобы. У гэтым апошнім выпадку даходзіць да абагаўлення прыроды або зямлі, што можна з лёгкасцю заўважыць на прыкладзе экалагічных рухаў, якія патрабуюць надаць іхнім канцэпцыям інстытуцыйны статус з міжнароднымі гарантыямі*⁹⁷³.

*Настайніцкі Інстытут Касцёла пярэчыць канцэпцыі навакольнага асяроддзя, выкліканай экацэнтрызмам і біяцэнтрызмам, паколькі яны «прапануюць знішчыць анталагічнае і аксіялагічнае адрозненне паміж чалавекам і іншымі жывымі істотамі, разглядаючы біясферу як біятычнае адзінства бязмежнай вартасці. Такім чынам здымаецца вышэйшая адказнасць чалавека на карысць эгалітарызму, што азначае роўную “годнасць” усіх жывых істот»*⁹⁷⁴.

464. *Бачанне чалавека і свету, пазбайленае ўсялякіх адносін да трансцэндэнцыі, прывяло да адхілення паняцця стварэння і пасадзеінічала прытэсаванню чалавеку і прыродзе абсалютнай аўтаноміі. Сувязь, якая злучае свет з Богам, была такім чынам разарвана. Гэты разрыў прывёў да адарвання ўрэшце чалавека ад зямлі, больш за тое, разбурыў яго тоеснасць. Чалавек пачаў думаць пра сябе як пра кагосьці чужога для навакольнага асяроддзя, у якім ён жыве. Вынік гэтага даволі відавочны. «Менавіта сувязь чалавека з Богам вызначае адносінны чалавека з сабе падобнымі і з навакольным асяроддзем. Вось чаму хрысціянская культура заўсёды лічыла стварэнні, якія акружаюць чалавека, Божымі дарамі, пра якія трэба клапаціцца і якія трэба берагчы з пачуццём удзячнасці Стварыцелю. У прыватнасці, бэнэдыктынская і францішканская ду-*

⁹⁷³ Пар., напр., Папская Рада па культуры — Папская Рада па міжрэлігійным дыялогу, *Gesù Cristo portatore dell'acqua viva. Una riflessione cristiana sul «New Age»*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2003, p. 35.

⁹⁷⁴ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai partecipanti ad un Convegno su ambiente e salute* (24 marzo 1997), 5: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XX, 1 (1997) 522.

хоўнасць сведчыць пра такую блізкасць чалавека са светам стварэння і падтрымлівае ў ім адносіны павагі да рэальнасці навакольнага свету»⁹⁷⁵. Трэба больш настойліва падкрэсліваць глыбокую сувязь паміж экалогіяй навакольнага асяроддзя і «чалавечай экалогіяй»⁹⁷⁶.

465. *Настайніцкі Інстытут Касцёла падкрэслівае абавязак чалавека захоўваць для ўсіх цэласнае і здаровае асяроддзе*⁹⁷⁷. «Калі сёння чалавецтва здолее звязаць новыя магчымасці, дадзеныя навукай, з цвёрдай этычнай пазіцыяй, то яно зможа з упэўненасцю разглядаць навакольнае асяроддзе як дом і як крыніцу рэсурсаў, карысных чалавеку і ўсім людзям, а таксама здолее ліквідаваць фактары забруджвання, гарантаваць адпаведныя гігіенічныя і здаровыя ўмовы жыцця як малым групам, так і гігантскім чалавечым пасяленням. Тэхналогія, якая забруджвае асяроддзе, можа таксама і ачышчаць яго. Грамадства, якое назапашвае даброты, можа таксама іх справядліва размяркоўваць, калі пераможа этыка павагі да жыцця і чалавечай годнасці, да правоў сучасных і будучых пакаленняў»⁹⁷⁸.

IV. АГУЛЬНАЯ АДКАЗНАСЦЬ

а) Навакольнае асяроддзе — калектыўнае дабро

466. *Ахова навакольнага асяроддзя — гэта заклік да чалавецтва. Гэта агульны і універсальны абавязак павяжаць калектыўнае дабро*⁹⁷⁹, прызначанае для ўсіх. Гэта ўсведамленне таго, «што нельга беспакarana выкарыстоўваць розныя віды жывых істотаў або неадушаўлёных прадметаў — жывёл, рас-

⁹⁷⁵ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai partecipanti ad un Convegno su ambiente e salute* (24 marzo 1997), 4; *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XX, 1 (1997) 521.

⁹⁷⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 38: AAS 83 (1991) 841.

⁹⁷⁷ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 34: AAS 80 (1988) 559-560.

⁹⁷⁸ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai partecipanti ad un Convegno su ambiente e salute* (24 marzo 1997), 5; *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XX, 1 (1997) 522.

⁹⁷⁹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 40: AAS 83 (1991) 843.

ліны, прыродныя элементы — самавольна, толькі дзеля ўласных эканамічных патрэб»⁹⁸⁰. Гэтая адказнасць павінна набываць большае значэнне, паколькі сённяшні экалагічны крызіс мае глабальны характар, таму і супрацьстаяць яму трэба глабальна. Ва ўніверсальным парадку, устаноўленым Стварыцелем, усе істоты ўзаемазалежныя. «Трэба ўлічваць сутнасць кожнай істоты і яе ўзаемасувязь з упарадкаванай сістэмай, якой з'яўляецца сусвет»⁹⁸¹.

Гэтая перспектыва набывае асаблівае значэнне, калі ў кантэксце цесных сувязяў, якія аб'ядноўваюць паміж сабой розныя экасістэмы, будзе звернута ўвага на каштоўнасць *біялагічнай разнастайнасці для навакольнага асяроддзя*. Неабходна адказна ставіцца да гэтай разнастайнасці і адпаведным чынам яе берагчы, паколькі яна ўяўляе незвычайнае багацце для ўсяго чалавецтва. Кожны, напрыклад, можа з лёгкасцю зразумець важнасць амазонскага рэгіёну, які з'яўляецца «адным з самых каштоўных у свеце з пункту гледжання біялагічнай разнастайнасці, якая робіць яго жыццёва важным для раўнавагі ў навакольным асяроддзі ўсёй планеты»⁹⁸². Лясы маюць «асноўнае значэнне для падтрымкі прыроднай раўнавагі, неабходнай для жыцця»⁹⁸³. Іх знішчэнне, у прыватнасці праз безразважлівае наўмыснае падпальванне, прыспешвае працэсы апустыньвання і пагражае водным рэсурсам і жыццю многіх карэнных народаў, а таксама прыносіць шкоду дабрабыту будучых пакаленняў. Усе — асобныя людзі і грамадскія інстытуты — павінны адчуць сваю адказнасць за ахову ляснага багацця, а там, дзе гэта неабходна, падтрымліваць адпаведныя праграмы па аднаўленні лясных масіваў.

467. *Адказнасць за навакольнае асяроддзе, агульнае багацце чалавечага роду, ахоплівае не толькі патрабаванні сённяшняга часу, але і будучага.* «Мы — нашчадкі мінулых пакаленняў,

⁹⁸⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 34: AAS 80 (1988) 559.

⁹⁸¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 34: AAS 80 (1988) 559.

⁹⁸² GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Ecclesia in America*, 25: AAS 91 (1999) 760.

⁹⁸³ GIOVANNI PAOLO II, *Omelia in Val Visdende nella festa votiva di San Giovanni Gualberto* (12 luglio 1987): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, X, 3 (1987) 67.

адораныя працай нашых сучаснікаў, маем абавязкі перад усімі людзьмі, таму не можам забываць пра тых, хто прыйдзе пасля нас і пашырыць чалавечую сям'ю. Усеагульная салідарнасць з'яўляецца не толькі фактам і нашым дабром, але і абавязкам»⁹⁸⁴. *Маецца на ўвазе адказнасць сённяшніх пакаленняў перад будучымі*⁹⁸⁵. Гэтую адказнасць маюць як асобныя дзяржавы, так і міжнародная супольнасць.

468. *Адказнасць за навакольнае асяроддзе павінна знайсці належную юрыдычную рэгламентацыю.* Важна, каб міжнародная супольнасць выпрацавала адзіныя правілы, якія дазволілі б дзяржавам больш паспяхова кантраляваць розныя віды дзейнасці, якая адмоўна ўплывае на навакольнае асяроддзе, і абараняць экасістэмы, прадухіляючы магчымыя інцыдэнты. «Кожная дзяржава павінна ахоўваць сваю тэрыторыю ад забруджвання атмасферы і біясферы, ажыццяўляючы між іншым жорсткі кантроль над вынікамі новых тэхналагічных і навуковых адкрыццяў, і гарантаваць сваім грамадзянам ахову ад уздзеяння шкодных рэчываў, што забруджваюць асяроддзе, ці таксічных адходаў»⁹⁸⁶.

Юрыдычны змест «права на бяспечнае і здаровае навакольнае асяроддзе»⁹⁸⁷ будзе плёнам паступовай распрацоўкі, якую будзе падтрымліваць грамадская думка, каб рэгуляваць выкарыстанне дабротаў створанага свету згодна з патрабаваннямі агульнага дабра, з усеагульнай воляй увядзення санкцый для тых, хто забруджвае навакольнае асяроддзе. Але адных толькі юрыдычных нормаў недастаткова⁹⁸⁸. Ім павінна спадарожнічаць большае ўсведамленне адказнасці, а таксама сапраўдная змена менталітэту і ладу жыцця.

⁹⁸⁴ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 17: AAS 59 (1967) 266.

⁹⁸⁵ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 37: AAS 83 (1991) 840.

⁹⁸⁶ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1990*, 9: AAS 82 (1990) 152.

⁹⁸⁷ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Corte e alla Commissione europee dei diritti dell'uomo*, Strasburgo (8 ottobre 1988), 5: AAS 81 (1989) 685; пап. ён жа, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1990*, 9: AAS 82 (1990) 152; ён жа, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 10: AAS 91 (1999) 384-385.

⁹⁸⁸ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 10: AAS 91 (1999) 384-385.

469. Улады, пакліканыя прымаць рашэнні ў сітуацыях, якія пагражаюць санітарнаму стану і навакольнаму асяроддзю, часам сустракаюцца з тым, што даступныя вынікі навуковых даследаванняў з'яўляюцца супярэчлівымі або не зусім дастатковымі. У такім выпадку найбольш адпаведным будзе ацаніць сітуацыю згодна з «прынцыпам абачлівасці», які не нясе з сабой гатовых да выкарыстання правілаў, а больш з'яўляецца арыенцірам у няпэўных сітуацыях. Такі прынцып указвае на неабходнасць прыняцця часовага рашэння, якое можна будзе змяніць на падставе новых ведаў, якія з часам будуць набыты. Гэтае рашэнне павінна быць прапарцыянальным да мераў, якія былі ўжо прыняты ў сувязі з іншымі пагрозамі. Палітыка папярэджвання, якая кіруецца прынцыпам абачлівасці, патрабуе, каб рашэнні былі прыняты на падставе параўнання рызыкі і выгады, магчымых у кожным альтэрнатыўным выбары, уключаючы рашэнне не ўмешвацца. З асярочным падыходам звязана неабходнасць падтрымкі ўсялякіх намаганняў паглыбіць веды. Пры гэтым неабходна разумець, што навука часта не ў стане адразу прыйсці да высновы аб адсутнасці рызыкі. Пры адчуванні няўпэўненасці і нестабільнасці асабліва важна, каб працэс прыняцця рашэнняў быў празрысты.

470. *Планаванне эканамічнага развіцця павінна браць пад увагу «неабходнасць павагі да інтэгральнасці і цыклаў прыроды»⁹⁸⁹, паколькі прыродныя рэсурсы абмежаваны, а некаторыя з іх нельга аднавіць.* Актуальны рытм эксплуатацыі гэтых рэсурсаў сур'ёзна пагражае магчымасці карыстацца імі як цяпер, так і ў будучыні⁹⁹⁰. Вырашэнне экалагічнай праблемы патрабуе, каб суб'екты эканомікі з большай павагай ставіліся да навакольнага асяроддзя, суадносячы патрабаванні эканамічнага развіцця з патрабаваннямі аховы асяроддзя. *Кожны, хто ў сваёй эканамічнай дзейнасці выкарыстоў-*

⁹⁸⁹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 26: AAS 80 (1988) 546.

⁹⁹⁰ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 34: AAS 80 (1988) 559-560.

вае прыродныя рэсурсы, павінен таксама клапаціцца пра ахову навакольнага асяроддзя і прадбачыць выдаткі, якія трэба лічыць «важным расходным артыкулам у эканамічнай дзейнасці»⁹⁹¹. У гэтым кантэксце трэба ацэньваць сувязі паміж чалавечай дзейнасцю і кліматычнымі зменамі; яны выключна складаныя, таму за імі неабходна належным чынам пастаянна сачыць на навуковым, палітычным, юрыдычным, нацыянальным і міжнародным узроўні. Клімат — гэта дабро, якое патрабуе абароны і большай адказнасці спажывцоў і суб'ектаў прамысловай дзейнасці⁹⁹².

Эканоміка, якая звяртае ўвагу на навакольнае асяроддзе, не будзе імкніцца толькі да максімальнага павелічэння прыбытку, таму што нельга гарантаваць ахову асяроддзя толькі на аснове фінансавага падліку выдаткаў і выгадаў. Прыроднае асяроддзе з'яўляецца адной з тых дабротаў, якія рынкавыя механізмы не ў стане адпаведным чынам падтрымліваць і ахоўваць⁹⁹³. Усе краіны, асабліва развітыя, павінны зразумець пільную неабходнасць зноў перагледзець спосабы выкарыстання прыродных рэсурсаў. Пошукі новых рашэнняў, здольных зменшыць адмоўны ўплыў вытворчасці і спажывецтва на навакольнае асяроддзе, павінны дзейсна падтрымлівацца.

Асаблівую ўвагу трэба звярнуць на складаную праблему, звязаную з *энергетычнымі рэсурсамі*⁹⁹⁴. Рэсурсы, якія нельга аднавіць і якімі карыстаюцца прамыслова і індустрыяльна высокаразвітыя дзяржавы, павінны служыць усяму чалавецтву. У маральнай перспектыве, якая вызначаецца справядлівасцю і салідарнасцю пакаленняў, трэба надалей шукаць, карыстаючыся дапамогай навуковай супольнасці, новыя кры-

⁹⁹¹ GIOVANNI PAOLO II, *Allocuzione alla XXV Sessione della Conferenza della EAO* (16 novembre 1989), 8: AAS 82 (1990) 673.

⁹⁹² Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso a un Gruppo di studio della Pontificia Accademia delle Scienze* (6 novembre 1987): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, X, 3 (1987) 1018-1020.

⁹⁹³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Lett. enc. Centesimus annus*, 40: AAS 83 (1991) 843.

⁹⁹⁴ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai partecipanti alla Plenaria della Pontificia Accademia delle Scienze* (28 ottobre 1994): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVII, 2 (1994) 567-568.

ніцы энергіі, развіваць альтэрнатыўныя і павышаць узровень бяспекі ядзернай энергіі⁹⁹⁵. Паколькі выкарыстанне энергіі звязана з праблемамі развіцця і навакольным асяроддзем, яно заклікае да палітычнай адказнасці дзяржавы, міжнародную супольнасць і суб'ектаў эканомікі. Гэтая адказнасць павінна быць прадыхтавана нястомным пошукам універсальнага агульнага дабра.

471. *Асаблівай увагі заслугоўвае сувязь карэнных народаў з зямлёй і яе рэсурсамі. Маецца на ўвазе асноўнае выражэнне іх тоеснасці*⁹⁹⁶. Уступаючы магутным аграпрамысловым інтарэсам або ў выніку працэсаў асіміляцыі і урбанізацыі⁹⁹⁷, многія народы ўжо страцілі або рызыкуюць страціць землі, на якіх яны жывуць, з якімі звязаны ўвесь сэнс іх існавання⁹⁹⁸. Таму правы карэнных народаў павінны быць адпаведным чынам абаронены⁹⁹⁹, бо гэтыя народы даюць прыклад жыцця ў гармоніі з навакольным асяроддзем, якое яны навучыліся пазнаваць і захоўваць¹⁰⁰⁰. Аднак іх выключны вопыт, які з'яўляецца таксама незаменным багаццем усяго чалавецтва, можа быць страчаны разам з асяроддзем, з якога ён паходзіць.

⁹⁹⁵ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai partecipanti ad un Symposium sulla fisica* (18 dicembre 1982): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, V, 3 (1982) 1631-1634.

⁹⁹⁶ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai popoli autoctoni dell'Amazzonia*, Manaus (10 luglio 1980): AAS 72 (1980) 960-961.

⁹⁹⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Omelia durante la liturgia della Parola per le popolazioni autoctone dell'Amazzonia peruviana* (5 febbraio 1985), 4: AAS 77 (1985) 897-898; пар. таксама PONTIFICIO CONSIGLIO DELLA GIUSTIZIA E DELLA PACE, *Per una migliore distribuzione della terra. La sfida della riforma agraria* (23 novembre 1997), 11, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997, pp. 15-16.

⁹⁹⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso agli aborigeni dell'Australia* (29 novembre 1986), 4: AAS 79 (1987) 974-975.

⁹⁹⁹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso agli indigeni del Guatemala* (7 marzo 1983), 4: AAS 75 (1983) 742-743; ён жа, *Discorso ai popoli autoctoni del Canada* (18 settembre 1984), 7-8: AAS 77 (1985) 421-422; ён жа, *Discorso ai popoli autoctoni dell'Ecuador* (31 gennaio 1985), II, 1: AAS 77 (1985) 861; ён жа, *Discorso agli aborigeni dell'Australia* (29 novembre 1986), 10: AAS 79 (1987) 976-977.

¹⁰⁰⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso agli aborigeni dell'Australia* (29 novembre 1986), 4: AAS 79 (1987) 974-975; ён жа, *Discorso agli Amerindi* (14 settembre 1987), 4: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, X, 3 (1987) 514-515.

б) Выкарыстанне біятэхналогій

472. *На працягу апошніх гадоў больш моцна загучала пытанне наконт выкарыстання новых біятэхналогій у сельскай гаспадарцы, заатэхніцы, медыцыне і ахове навакольнага асяроддзя. Новыя магчымасці, якія даюць сучасныя біялагічныя і біягенетычныя метады, абуджаюць, з аднаго боку, надзею і энтузіязм, а з другога — неспакой і варожасць.* Выкарыстанне біятэхналогій, дапушчальнасць яе з маральнага пункту гледжання, уплыў на здароўе чалавека і на навакольнае асяроддзе, на эканоміку з'яўляюцца прадметам паглыбленага даследавання і ажыўленых дэбатаў. Маюцца на ўвазе спрэчныя пытанні, якія ўваходзяць у кампетэнцыю вучоных і даследчыкаў, палітыкаў і заканадаўцаў, эканамістаў і экалагаў, вытворцаў і спажывцоў. Хрысціяне не застаюцца аб'якавымі да гэтых праблем, таму што разумеюць значэнне каштоўнасцяў, пастаўленых на карту¹⁰⁰¹.

473. *Хрысціянскае бачанне стварэння мае на ўвазе становічую ацэнку дапушчальнасці ўмяшання чалавека ў прыроду, а таксама ў свет іншых жывых істот, і, адначасова, з'яўляецца моцным выклікам для пачуцця адказнасці¹⁰⁰².* Сапраўды, прырода не з'яўляецца святой ці боскай рэальнасцю, на якую чалавек не мае права ўплываць. Прырода выступае як дар Стварыцеля для чалавечай супольнасці, дар, даручаны розуму і маральнай адказнасці чалавека. Таму можна сцвярджаць, што ён не дзейнічае супраць закону, калі, шануючы парадак, прыгажосць і карыснасць асобных жывых істот і іх функцыі ў экалагічнай сістэме, уздзейнічае на іх, змяняючы некаторыя іх рысы і асаблівасці. Дзеянні чалавека, якія шкодзяць жывым істотам і прыроднаму асяроддзю, вартыя асуджэння. Але годнымі пахвалы з'яўляюцца такія дзеянні, якія прыводзяць да паляпшэння становішча жывых істот і прырод-

¹⁰⁰¹ Пап. PONTIFICIA ACADEMIA PRO VITA, *Biotechnologie animali e vegetali. Nuove frontiere e nuove responsabilità*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1999.

¹⁰⁰² Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Pontificia Accademia delle Scienze* (23 ottobre 1982), 6: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, V, 3 (1982) 898.

нага асяроддзя. *Правамернасць выкарыстання біялагічных і біягенетычных метадаў не вычэрпвае ўсёй звязанай з гэтым этычнай праблемы.* Як і ў любой сферы чалавечых паводзін, неабходна дакладна ацаніць рэальную карысць іх выкарыстання, а таксама яго магчымыя вынікі, у тым ліку і рызыку. Там, дзе навукa і тэхніка моцна ўплываюць на жывыя арганізмы і дзе магчымы значныя доўгатрывалыя вынікі, недапушчальны легкадумнасць і безадказнасць.

474. *Сучасныя біятэхналогіі аказваюць вялікі ўплыў на грамадскае, эканамічнае і палітычнае жыццё на мясцовым, нацыянальным і міжнародным узроўні. Гэтыя тэхналогіі неабходна ацэньваць паводле этычных крытэрыяў, якія заўсёды павінны кіраваць дзеяннямі і адносінамі паміж людзьмі ў сацыяльна-эканамічнай і палітычнай сферы¹⁰⁰³. Асабліва трэба ўлічваць крытэрыі справядлівасці і салідарнасці, якімі павінны кіравацца асобныя людзі і групы, што займаюцца даследаваннямі і камерцыйнай дзейнасцю ў галіне біятэхналогій. У любым выпадку не трэба памыляцца, што само пашырэнне карысных дасягненняў, звязаных з новымі біятэхналогіямі, можа вырашыць усе неадкладныя праблемы, звязаныя з беднасцю і адставаннем у развіцці, на якія ўсё яшчэ пакутуюць многія краіны на планеце.*

475. *У духу міжнароднай салідарнасці можна прыняць розныя меры, звязаныя з выкарыстаннем новых біятэхналогій. Папершае, трэба аблегчыць сумленны гандлёвы абмен, свабодны ад несправядлівасці. Падтрымка развіцця самых слабых народаў не будзе сапраўднай і эфектыўнай, калі абмяжуецца толькі абменам прадуктамі вытворчасці. Трэба садзейнічаць умацаванню неабходнай навуковай і тэхнічнай аўтаноміі гэтых народаў праз ажыццяўленне абмену навуковымі і тэхнічнымі ведамі і праз перамяшчэнне тэхналогій у краіны, якія развіваюцца.*

¹⁰⁰³ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Pontificia Accademia delle Scienze* (3 ottobre 1981): AAS 73 (1981) 668-672.

476. *Салідарнасць заклікае да адказнасці развіццёвыя краіны, а асабліва іх палітычныя ўлады: у камерцыйнай сферы яны абавязаны ажыццяўляць палітыку, выгадную для сваіх народаў, і абмен тэхналогіямі, якія могуць палепшыць харчовае забеспячэнне і ахову здароўя. Улады гэтых краін павінны павялічваць інвестыцыі ў навуковыя даследаванні, адначасова звяртаючы ўвагу на асаблівыя ўмовы і патрэбы тэрыторыі і насельніцтва дадзенай краіны. Перш за ўсё трэба ўлічваць, што некаторыя даследаванні ў галіне біятэхналогій, якія абяцаюць прынесці добрыя вынікі, патрабуюць адносна невялікіх інвестыцый. Таму варта было б стварыць нацыянальныя арганізацыі, якія абаранялі б агульнае дабро, абачліва кіруючы рызыкай.*

477. *Навукоўцы і тэхнікі, занятыя ў галіне біятэхналогій, павінны разважліва і старанна працаваць і шукаць найлепшыя вырашэнні важных і неадкладных праблем, звязаных з харчаваннем і здароўем, і памятаць, што іх дзейнасць скіравана на матэрыял, жывы або нежывы, які належыць чалавецтву ў якасці спадчыны, прызначанай і для будучых пакаленняў. Для вернікаў — гэта дар, атрыманы ад Стварыцеля і давераны чалавечаму розуму і свабодзе, якія таксама з’яўляюцца дарам Найвышэйшага. Навукоўцы пакліканы накіроўваць свае сілы і здольнасці на старанныя даследаванні і праводзіць іх згодна з загадамі чыстага сумлення¹⁰⁰⁴.*

478. *Прадпрымальнікі і кіраўнікі дзяржаўных арганізацый, якія займаюцца даследаваннямі, вытворчасцю і гандлем прадукцыяй, атрыманай з выкарыстаннем новых біятэхналогій, павінны імкнуцца не толькі да законнага прыбытку, але і да агульнага дабра. Гэты прынцып, які адносіцца да ўсякага віду*

¹⁰⁰⁴ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Pontificia Accademia delle Scienze* (23 ottobre 1982); *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, V, 3 (1982) 895-898; ён жа, *Discorso ai partecipanti al Convegno promosso dall'Accademia Nazionale delle Scienze nel bicentenario della fondazione* (21 settembre 1982); *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, V, 3 (1982) 511-515.

эканамічнай дзейнасці, асабліва важны, калі датычыць спраў, звязаных з харчаваннем, медыцынай, аховай здароўя і навакольнага асяроддзя. Прадпрымальнікі і кіраўнікі зацікаўленых дзяржаўных арганізацый могуць праз свае рашэнні кіраваць развіццём біятэхналогіі такім чынам, каб дасягаць значных перспектывуных вынікаў у барацьбе з голадам, асабліва ў бедных краінах, у барацьбе з хваробамі і ў клопаце пра ахову экасістэмы — усеагульнай спадчыны.

479. *Палітыкі, заканадаўцы і члены дзяржаўнай адміністрацыі абавязаны ацэньваць магчымасці, выгаду і магчымую рызыку, звязаныя з выкарыстаннем біятэхналогій.* Недапушчальна, каб яны прымалі рашэнні на нацыянальным ці міжнародным узроўні пад прымусам прыватных інтарэсаў. Грамадзянскія ўлады павінны садзейнічаць пашырэнню праўдзівай інфармацыі ў грамадстве і прымаць рашэнні, найбольш выгадныя для агульнага дабра.

480. *Важная задача ўскладзена таксама на адказных за інфармацыю.* Яны павінны выконваць свае абавязкі з развагай і аб'ектыўнасцю. Грамадства чакае ад іх поўнай і аб'ектывнай інфармацыі, якая дазваляе грамадзянам фарміраваць праўдзівое меркаванне аб прадукцыі біятэхналогій, перш за ўсё таму, што яна датычыць іх як магчымых спажывцоў. Трэба пазбягаць спакусы перадаваць павярхоўную інфармацыю, прадыктаваную легкадумным энтузіязмам або неапраўданай панікай.

в) Навакольнае асяроддзе і неабходнасць падзелу дабротаў

481. *У галіне экалогіі сацыяльнае вучэнне таксама нагадвае, што зямныя даброты былі створаны Богам, каб усе маглі мудра імі карыстацца. Гэтыя даброты павінны быць падзелены правільна: справядліва і з любоўю.* Неабходна супрацьстаяць незаконнай спекуляцыі рэсурсамі. Сквапнасць, індывідуаль-

ная ці калектыўная, прырэчыць парадку стварэння¹⁰⁰⁵. *Актуальныя экалагічныя праблемы агульнасусветнага характару могуць быць паспяхова вырашаны толькі дзякуючы міжнароднаму супрацоўніцтву, здольнаму забяспечыць больш скаардынаванае выкарыстанне зямных рэсурсаў.*

482. *Прынцып усеагульнага прызначэння дабротаў — гэта фундаментальны маральны і культурны арыенцір, які дапамагае развязаць забытаны і драматычны вузел, што звязвае ў адно экалагічны крызіс і беднасць.* Сучасны экалагічны крызіс асабліва закранае самых бедных, бо яны жывуць на землях, падвержаных апустыньванню і эрозіі, або ўцягнуты ва ўзброеныя канфлікты, або вымушаны эміграваць, або не маюць эканамічных і тэхналагічных сродкаў, каб абараніцца ад бедстваў.

Вялікая колькасць гэтых беднякоў жыве ў забруджаных прыгарадах вялікіх гарадоў у выпадковым жыллі або ў дамах, якія знаходзяцца ў аварыйным стане і з'яўляюцца небяспечнымі для жылля (*slums, bidonvilles, barrios, favelas*). У тым выпадку, калі гэтых людзей трэба перасяліць, неабходна загадзя даць ім праўдзівую інфармацыю і прапанаваць ім альтэрнатыўнае годнае жыллё, каб не памнажаць іх пакутаў. Трэба задзейнічаць у гэтым непасрэдна зацікаўленых людзей.

Неабходна памятаць пра сітуацыю краін, якія церпяць з-за правілаў несправядлівага міжнароднага гандлю, і краін, дзе пастаянна адчуваецца недахоп капіталу, што вельмі часта абвастраецца з-за знешняга доўгу. У такіх выпадках голад і беднасць робяць амаль непазбежнай інтэнсіўную і празмерную эксплуатацыю навакольнага асяроддзя.

483. *Цесная сувязь паміж развіццём самых бедных краін, дэмаграфічнымі зменамі і абгрунтаваным выкарыстаннем навакольнага асяроддзя не можа быць нагодай для палітычных і эканамічных рашэнняў, якія мала суадносяцца з годнасцю ча-*

¹⁰⁰⁵ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 69; PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 22: AAS 59 (1967) 268.

лавека. На Поўначы нашай планеты можна назіраць выразны «спад нараджальнасці і звязанае з гэтым старэнне насельніцтва, якое ўжо не здольна да біялагічнага абнаўлення»¹⁰⁰⁶. У той жа час на Поўдні сітуацыя адваротная. Калі праўда, што нераўнамернае размяшчэнне насельніцтва і даступных рэсурсаў стварае перашкоду для развіцця і адпаведнага выкарыстання навакольнага асяроддзя, то трэба прызнаць, што дэмаграфічны рост цалкам сумяшчальны з інтэгральным і салідарным развіццём¹⁰⁰⁷. «Мы ўсе згодны з тым, што дэмаграфічная палітыка — гэта толькі частка стратэгіі глабальнага развіцця. Таму важна, каб усе дэбаты на тэму дэмаграфічнай палітыкі звярталі ўвагу на цяперашняе і будучае развіццё нацый і рэгіёнаў. Адначасова нельга забываць пра сапраўдны сэнс тэрміна “развіццё”. Кожнае развіццё, вартае гэтай назвы, павінна быць поўным, гэта значыць звернутым да сапраўднага добра кожнага чалавека і ўсяго чалавека»¹⁰⁰⁸.

484. *Прынцып усеагульнага прызначэння дабротаў датычыць, вядома, і вады, якая ў Святым Пісанні сімвалізуе ачышчэнне* (пар. Пс 51 [50], 4; Ян 13, 8) і жыццё (пар. Ян 3, 5; Гал 3, 27). Вада «як Божы дар з’яўляецца жыццёва важным элементам, неабходным для выжывання, таму ўсе людзі маюць на яе права»¹⁰⁰⁹. Карыстанне вадой і звязаныя з гэтым паслугі павінны задавальваць патрэбы ўсіх, і ў першую чаргу тых, хто жыве ў беднасці. Абмежаваны доступ да пітной вады ўплывае на дабрабыт вялікай колькасці людзей і з’яўляецца частай прычынай хвароб, цярпенняў, канфліктаў, беднасці і нават смерці. Каб сапраўды вырашыць гэтую

¹⁰⁰⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 25: AAS 80 (1988) 543; пар. ён жа, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 16.

¹⁰⁰⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 25: AAS 80 (1988) 543-544.

¹⁰⁰⁸ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio alla Signora Nafis Sadik, Segretario generale della Conferenza Internazionale su Popolazione e Sviluppo* (18 marzo 1994), 3: AAS 87 (1995) 191.

¹⁰⁰⁹ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio al Card. Geraldo Majella Agnelo in occasione della Campagna della Fraternita della Conferenza Episcopale del Brasile* (19 gennaio 2004); *L'Osservatore Romano*, 4 marzo 2004, p. 5.

проблему, «трэба звярнуцца да маральных крытэрыяў, заснаваных на каштоўнасці жыцця і на павазе да правоў і годнасці ўсіх людзей»¹⁰¹⁰.

485. *Вада на сваёй прыродзе не можа разглядацца як звычайны тавар у шэрагу іншых. Выкарыстоўваць яе трэба рацыянальна і салідарна.* Размеркаванне вады традыцыйна ўваходзіць у сферу абавязкаў дзяржаўных устаноў, паколькі вада заўсёды лічылася агульным добром. Такой пазіцыі неабходна прытрымлівацца і ў тым выпадку, калі размеркаванне вады даручана прыватнаму сектару. Права на ваду¹⁰¹¹, як і ўсе правы чалавека, заснавана на чалавечай годнасці, а не на выключна колькасных ацэнках, дзе вада разглядаецца толькі як эканамічнае дабро. Без вады ставіцца пад пагрозу жыццё. Права на ваду з'яўляецца ўсеагульным і неад'емным.

г) Новыя стылі жыцця

486. *Сур'ёзныя экалагічныя праблемы патрабуюць сапраўднай змены менталітэту, што вядзе да прыняцця новых стыляў жыцця*¹⁰¹², «у якіх пошукі праўды, прыгажосці, добра і супольнасць людзей, што імкнецца да агульнага развіцця, былі б вырашальнымі элементамі пры выбары ў галіне спажывецтва, назапашвання і інвестыцый»¹⁰¹³. Такія стылі жыцця на асабістым і сацыяльным узроўні павінны адзначацца цвярозасцю, умеркаванасцю, самадысцыплінай. Неабходна адкінуць логіку спажывецтва і развіваць такія формы сельскагаспадарчай і прамысловай вытворчасці, якія захоўваюць па-

¹⁰¹⁰ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio al Card. Geraldo Majella Agnelo in occasione della Campagna della Fraternita della Conferenza Episcopale del Brasile* (19 gennaio 2004); *L'Osservatore Romano*, 4 marzo 2004, p. 5.

¹⁰¹¹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2003*, 5: AAS 95 (2003) 343; PONTIFICIO CONSIGLIO DELLA GIUSTIZIA E DELLA PACE, *Water, an Essential Element for Life. A Contribution of the Delegation of the Holy See on the occasion of the 3rd World Water Forum*, Kyoto, 16-23 marzo 2003.

¹⁰¹² Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Lett. enc. Centesimus annus*, 36: AAS 83 (1991) 838-840.

¹⁰¹³ GIOVANNI PAOLO II, *Lett. enc. Centesimus annus*, 36: AAS 83 (1991) 839.

радак стварэння і задавальняюць першачарговыя патрэбы ўсіх. Такі падыход, падтрыманы абноўленай свядомасцю ўзаемазалежнасці, што звязвае ўсіх жыхароў зямлі, вядзе да ліквідацыі розных прычын экалагічных катастроф і дазваляе нам своєчасова рэагаваць, калі такая катастрофа закрае народы і землі¹⁰¹⁴. Экалагічная праблема не павінна вырашацца толькі з увагі на жахлівыя перспектывы дэградацыі навакольнага асяроддзя. Перш за ўсё гэтае пытанне павінна стаць моцнай матывацыяй для развіцця сапраўднай салідарнасці на сусветным узроўні.

487. *Перад абліччам стварэння чалавек павінен напайняцца духам удзячнасці і пашаны. Свет сапраўды скіроўвае нас да таямніцы Бога, які яго стварыў і падтрымлівае.* Калі адносіны з Богам адсоўваюцца на больш далёкі план, то свет пазбаўляецца свайго самага глыбокага значэння і бяднее. Калі ж пачаць адкрываць прыроду нанова, у вымярэнні стварэння, то можна ўстанавіць з ёй еднасць, спасцігнуць яе багатае сімвалічнае значэнне, пранікнуць такім чынам *у таямніцу*, якая адкрывае чалавеку шлях да Бога, Стварыцеля неба і зямлі. *Свет паўстае перад чалавекам як сведчанне аб Богу*, як прастора, у якой раскрываецца Яго сіла стварэння, провіду і вызвалення.

¹⁰¹⁴ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Centro delle Nazioni Unite*, Nairobi (18 agosto 1985), 5: AAS 78 (1986) 92.

РАЗДЗЕЛ АДЗІНАЦТАТЫ

УМАЦАВАННЕ СПАКОЮ

І. БІБЛІЙНЫЯ АСПЕКТЫ

488. *Спакой, будучы Божым дарам для чалавека і чалавечым праектам, згодным з Божым намерам, з'яўляецца перш за ўсё асноўным атрыбутам Бога: «Пан – спакой» (Суд 6, 24). Стварэнне, якое з'яўляецца адлюстраваннем Божай славы, імкнецца да спакою. Бог стварыў усё, што існуе, і ўсё стварэнне ўяўляе гарманічную цэласнасць, кожная частка якой з'яўляецца дабром (пар. Быц 1, 4. 10. 12. 18. 21. 25. 31).*

Спакой засноўваецца на першапачатковых адносінах кожнага чалавека з самім Богам, на адносінах, заснаваных на сумленнасці (пар. Быц 17, 1). У выніку парушэння гэтага Божага парадку свядомым дзеяннем чалавека свет становіцца месцам падзелаў і кровапраліцця. Узнікае насілле ў адносінах паміж людзьмі (пар. Быц 4, 1–16) і ў сацыяльных адносінах (пар. Быц 11, 1–9). Спакой і насілле не могуць жыць у адным і тым жа доме, бо дзе існуе насілле, там не можа быць Бога (пар. 1 Кр 22, 8–9).

489. *У біблійным Аб'яўленні спакой з'яўляецца чымсьці больш значным, чым проста адсутнасцю вайны. Ён уяўляе пайнату жыцця (пар. Мал 2, 5). Спакой – гэта не твор чалавека, а найвялікшы дар Бога, дадзеным усім людзям. Ён мае на ўвазе паслухмянасць Божаму намеру. Спакой – гэта плён благаслаўлення Бога для свайго народу: «Няхай Пан зверне да цябе сваё аблічча і адорыць цябе спакоем» (Ліч 6, 26). Такі спакой прыносіць пладавітасць (пар. Іс 48, 19), дабрабыт (пар. Іс 48, 18), росквіт (пар. Іс 54, 13), вызваленне ад страху (пар. Лев 26, 6) і глыбокую радасць (пар. Прып 12, 20).*

490. *Спакой з'яўляецца мэтай грамадскага суіснавання, што незвычайным чынам праяўляецца ў месіянскім бачанні спакою; такога спакою, калі ўсе народы пойдучь да дому Пана. Ён пакажа ім свае шляхі, і тады яны змогуць ісці сцэжжамі спакою* (пар. Іс 2, 2–5). Новы свет спакою, які ахоплівае ўсю прыроду, быў абяцаны на месіянскія часы (пар. Іс 11, 6–9), а сам Месія быў названы «Князем спакою» (Іс 9, 5). Там, дзе пануе Яго спакой, дзе гэты спакой хоць часткова прадчуваецца, ніхто не зможа спалохаць Божы народ (пар. Саф 3, 13). Спакой будзе трывалым, таму што пры панаванні караля, які кіруе паводле Божай справядлівасці, будзе квітнець праведнасць і «вялікі спакой, аж пакуль не знікне месяц» (Пс 72 [71], 7). Бог гарача жадае адарыць свой народ спакоем: «Ён спакой абвяшчае народу і святым сваім» (Пс 85 [84], 9). Псалміст, услухоўваючыся ў тое, што свайму народу гаворыць Бог пра спакой, чуе наступныя словы: «Міласэрнасць і вернасць сустрэнуцца, справядлівасць і спакой пацалуюцца» (Пс 85 [84], 11).

491. *Абяцанне спакою, якое мае месца ў Старым Запавеце, знаходзіць сваё ажыццяўленне ў Асобе Езуса.* Спакой з'яўляецца ў найвышэйшай ступені месіянскім дабром, у якім спалучаны ўсе іншыя збавенныя даброты. Габрэйскае слова «shalom», якое ў этымалагічным сэнсе азначае «*паўнату*», выражае паняцце «спакою» ва ўсім яго значэнні (пар. Іс 9, 5 і наст.; Міх 5, 1–4). Валадарства Месіі з'яўляецца сапраўды валадарствам спакою (пар. Ёў 25, 2; Пс 29 [28], 11; 37 [36], 11; 72 [71], 3, 7; 85 [84], 9, 11; 119 [118], 165; 125 [126], 5; 128 [127], 6; 147 [146], 14; Пп 8, 10; Іс 26, 3, 12; 32, 17 і наст.; 52, 7; 54, 10; 57, 19; 60, 17; 66, 12; Аг 2, 9; Зах 9, 10 і інш.) Езус — гэта «спакой наш» (Эф 2, 14). Ён разбурыў мур варожасці паміж людзьмі, яднаючы іх з Богам (пар. Эф 2, 14–16). Св. Павел надзвычай пераканаўча і проста паказвае радыкальную прычыну, якая пабуджае хрысціянаў да жыцця ў спакоі і ажыццяўлення мірнай місіі ў свеце.

Перад сваёй смерцю Езус гаворыць пра свае адносіны любові да Айца і пра моц яднання, якая выпраменьвае гэтую

любоў на яго вучняў. Гэтая развітальная прамова раскрывае глыбокі сэнс жыцця Езуса і можа лічыцца вынікам усяго Яго вучэння. Дар спакою — гэта пачатак духоўнага завету Езуса: «Спакой пакідаю вам, спакой Мой даю вам. Не так, як дае свет, Я вам даю» (Ян 14, 27). Гэтак жа загучаць словы Уваскрослага. Кожны раз, калі Ён сустракаецца са сваімі вучнямі, яны атрымліваюць ад Яго прывітанне і дар спакою: «Спакой вам!» (Лк 24, 36; Ян 20, 19. 21. 26).

492. *Спакой Хрыста — гэта перш за ўсё паяднанне з Айцом, якое ажыццявілася праз апостальскую місію, якую Езус даручыў сваім вучням. Яна пачынаецца ад абвяшчэння спакою:* «У які б дом ні ўвайшлі, спачатку кажыце: Спакой гэтаму дому!» (Лк 10, 5; пар. Рым 1, 7). Спакой — гэта таксама паяднанне з братамі, бо Езус у малітве «*Ойча наш*», якой Ён нас навучыў, аб'ядноўвае дараванне грахоў, якое выпрошваем у Бога, з дараваннем нашым братам: «І даруй нам правіны нашыя, як і мы адпускаем вінаватым нашым» (Мц 6, 12). Праз гэтае падвойнае прымірэнне хрысціянін можа стаць будаўніком спакою, а значыць і ўдзельнікам Божага Валадарства, у адпаведнасці з тым, што абвяшчае сам Езус: «Шчаслівыя міратворцы, бо яны сынамі Божымі названыя будуць» (Мц 5, 9).

493. *Дзейнасць дзеля спакою ніколі не можа быць аддзелена ад абвяшчэння Евангелля, якое з'яўляецца дабравесцем спакою* (пар. Эф 6, 15); пар. Дз 10, 36) *для ўсіх людзей. У цэнтры «дабравесця спакою»* (Эф 6, 15) застаецца таямніца Крыжа, паколькі спакой вынікае з ахвяры Хрыста (Іс 53, 5): «У ранах яго мы атрымалі здароўе». Укрыжаваны Езус знішчыў падзелы, аднавіў спакой і прымірэнне менавіта «*праз крыж, забіўшы на ім варожасць*» (Эф 2, 16), і даў людзям збавенную надзею на ўваскрасэнне.

II. СПАКОЙ – ПЛЁН СПРАВДЛІВАСЦІ І ЛЮБОВІ

494. *Спакой — гэта каштоўнасць¹⁰¹⁵ і ўсеагульны абавязак¹⁰¹⁶, заснаваны на інтэлектуальным і маральным грамадскім парадку, які мае свае карані ў самім Богу — «першкрыніцы быцця, самай дасканалай праўдзе і найвышэйшым дабры»¹⁰¹⁷. Спакой — гэта не проста адсутнасць вайны ці стабільная раўнавага паміж варожымі сіламі¹⁰¹⁸. Ён засноўваецца на правільным разуменні чалавечай асобы¹⁰¹⁹ і патрабуе будаўніцтва парадку на аснове справядлівасці і любові.*

Спакой з'яўляецца плёнам справядлівасці (пар. Іс 32, 17)¹⁰²⁰, якая ў шырокім сэнсе ўсведамляецца як пашана да раўнавагі ўсіх вымярэнняў чалавечай асобы. Спакой знаходзіцца ў небяспецы, калі чалавеку не даецца тое, што яму належыць як чалавеку, калі не паважаецца чалавечая годнасць і адносіны паміж людзьмі не скіраваны на агульнае дабро. Для будаўніцтва мірнага грамадства і цэласнага развіцця асобных людзей, народаў і нацый неабходны абарона і замацаванне правоў чалавека¹⁰²¹.

Спакой — гэта таксама плён любові: «Сапраўдны спакой больш паходзіць з любові, чым са справядлівасці, паколькі справядлівасць ліквідуе тое, што перашкаджае спакою: крыўду ці шкоду. Сам жа спакой вынікае менавіта з любові»¹⁰²².

¹⁰¹⁵ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1986*, 1: AAS 78 (1986) 278-279.

¹⁰¹⁶ Пар. PAOLO VI, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1969*: AAS 60 (1968) 771; GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 4: AAS 96 (2004) 116.

¹⁰¹⁷ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1982*, 4: AAS 74 (1982) 328.

¹⁰¹⁸ Пар. CONCILIO VATICANO II, *Cost. past. Gaudium et spes*, 78.

¹⁰¹⁹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Lett. enc. Centesimus annus*, 51: AAS 83 (1991) 856-857.

¹⁰²⁰ Пар. PAOLO VI, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1972*: AAS 63 (1971) 868.

¹⁰²¹ Пар. PAOLO VI, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1969*: AAS 60 (1968) 772; GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 12: AAS 91 (1999) 386-387.

¹⁰²² ПІО XI, *Lett. enc. Ubi arcano*: AAS 14 (1922) 686. У энцыкліцы падаецца спасылка на св. ТАМАША АКВІНСКАГА, *Summa theologiae*, II-II, q. 29 art. 3, ad 3um: Ed. Leon. 8, 238; пар. CONCILIO VATICANO II, *Cost. past. Gaudium et spes*, 78.

495. *Спакой будзеца дзень за днём пры захаванні ўстаноўленага Богам парадку*¹⁰²³. Ён можа квітнець толькі тады, калі ўсе прызнаюць сваю адказнасць за яго ўмацаванне¹⁰²⁴. Каб пазбегнуць канфліктаў і насілля, спакой, як глыбокая каштоўнасць, павінен укараніцца ў кожным чалавеку. Такім чынам ён зможа пашырацца ў сем'ях і ў розных грамадскіх аб'яднаннях, пакуль не ахопіць усю палітычную супольнасць¹⁰²⁵. У атмасферы згоды і павагі да справядлівасці будзе развівацца сапраўдная культура спакою¹⁰²⁶, здольная пашырацца таксама на ўсю міжнародную супольнасць. Спакой — гэта плён «парадку, дадзенага чалавечаму грамадству яго Боскім заснавальнікам; дзеля яго ажыццяўлення павінны працаваць людзі, якія прагнуць усё больш дасканалай справядлівасці»¹⁰²⁷. Нельга дасягнуць такога ідэалу спакою, «калі не будзе забяспечана дабро асобы і калі людзі не будуць з даверам і добраахвотна дзяліцца паміж сабой багаццямі свайго розуму і духу»¹⁰²⁸.

496. *Насілле ніколі не бывае правільным адказам.* Касцёл з моцнай верай у Хрыста і з усведамленнем сваёй місіі абвясчае, што «насілле з'яўляецца злом, што насілле нельга выкарыстоўваць для вырашэння праблем, што насілле нявартае чалавека. Насілле — гэта хлусня, паколькі супярэчыць праўдзе нашай веры, праўдзе нашай чалавечнасці. Насілле знішчае тое, што трэба бараніць: “чалавечую годнасць, жыццё, свабоду”»¹⁰²⁹.

Таксама сённяшні свет патрабуе сведчання няўзброеных прарокаў, якія ўвесь час былі і застаюцца аб'ектам насме-

¹⁰²³ Пар. PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 76; AAS 59 (1967) 294-295.

¹⁰²⁴ Пар. PAOLO VI, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1974*; AAS 65 (1973) 672.

¹⁰²⁵ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2317.

¹⁰²⁶ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Corpo Diplomatico* (13 gennaio 1997), 3; AAS 89 (1997) 474.

¹⁰²⁷ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 78; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2304.

¹⁰²⁸ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 78.

¹⁰²⁹ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso presso Drogheda*, Irlanda (29 settembre 1979), 9; AAS 71 (1979) 1081; пар. PAOLO VI, Esort. ap. *Evangelii nuntiandi*, 37; AAS 68 (1976) 29.

шак¹⁰³⁰. «Тыя, хто выракаецца насілля і кривавых дзеянняў і з мэтай абароны правоў чалавека звяртаецца да абарончых сродкаў, якія даступны самым слабым, даюць сведчанне евангельскай любові пры ўмове, што гэта не прыносіць шкоды ні правам, ні абавязкам іншых людзей і грамадстваў. Яны даюць законнае сведчанне аб сур'ёзнасці фізічнай і маральнай рызыкі, звязанай з выкарыстаннем насілля, якое выклікае знішчэнні і смерць»¹⁰³¹.

III. КРАХ СПАКОЮ: ВАЙНА

497. *Настаўніцкі Інстытут Касцёла асуджае «жудасць вайны»¹⁰³² і патрабуе цалкам новага падыходу да яе¹⁰³³.* Сапраўды, «цяжка ўявіць, што ў нашу атамную эру вайна можа быць сродкам усталявання справядлівасці»¹⁰³⁴. Вайна з'яўляецца няшчасцем¹⁰³⁵ і ніколі не можа быць адпаведным спосабам вырашэння праблем паміж нацыямі. Вайна «ніколі не была такім спосабам і ніколі не будзе»¹⁰³⁶, паколькі яна стварае новыя больш сур'ёзныя канфлікты¹⁰³⁷. Калі выбухае вайна, то яна становіцца «бессэнсоўнай бойняй»¹⁰³⁸, «незваротнай авантурай»¹⁰³⁹, якая знішчае сучаснае і пагражае будучыні чалавецтва: «Праз спакой мы нічога не губляем, а праз вайну

¹⁰³⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Pontificia Accademia delle Scienze* (12 novembre 1983), 5: AAS 76 (1984) 398-399.

¹⁰³¹ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2306.

¹⁰³² CONCILIO VATICANO II, *Cost. past. Gaudium et spes*, 77; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2307-2317.

¹⁰³³ Пар. CONCILIO VATICANO II, *Cost. past. Gaudium et spes*, 80.

¹⁰³⁴ GIOVANNI XXIII, *Lett. enc. Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 291.

¹⁰³⁵ Пар. LEONE XIII, *Allocuzione al Collegio dei Cardinali, Acta Leonis XIII*, 19 (1899) 270-272.

¹⁰³⁶ GIOVANNI PAOLO II, *Incontro con gli Officiali del Vicariato di Roma* (17 gennaio 1991): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XIV, 1 (1991) 132; пар. ён жа, *Discorso ai Vescovi di Rito Latino della Regione Araba* (1° ottobre 1990), 4: AAS 83 (1991) 475.

¹⁰³⁷ Пар. PAOLO VI, *Discorso ai Cardinali* (24 giugno 1965): AAS 57 (1965) 643-644.

¹⁰³⁸ BENEDETTO XV, *Appello ai Capi dei popoli belligeranti* (1° agosto 1917): AAS 9 (1917) 423.

¹⁰³⁹ GIOVANNI PAOLO II, *Pregiera per la pace durante l'Udienza Generale* (16 gennaio 1991): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XIV, 1 (1991) 121.

можна страціць усё»¹⁰⁴⁰. Узброеныя канфлікты прыносяць не толькі матэрыяльную шкоду, але і маральную¹⁰⁴¹. Урэшце, вайна — гэта «знішчэнне ўсяляга сапраўднага гуманізму»¹⁰⁴², гэта «заўсёды параза чалавецтва»¹⁰⁴³, «ніколі больш адны людзі не павінны пайсці супраць другіх, ужо ніколі <...>. Ніколі больш вайны, ніколі больш вайны!»¹⁰⁴⁴

498. *Пошукі альтэрнатывы вайне спосабай вырашэння міжнародных канфліктаў сталі сёння пільнай неабходнасцю, паколькі «страшная сіла інструментаў разбурэння, даступных нават сярэднім і малым дзяржавам, і ўсё больш цесная сувязь, якая існуе паміж народамі ўсёй зямлі, абцяжарваюць сёння або робяць практычна немагчымым абмежаванне вынікаў канфлікту»¹⁰⁴⁵. Важнае значэнне мае пры гэтым пошук сапраўдных прычын, якія выклікаюць вайну. Такія прычыны перш за ўсё звязаны са структурнымі сітуацыямі несправядлівасці, беднасці і эксплуатацыі, для ліквідацыі якіх неабходна ўмяшанне. «Таму другім імем спакою з'яўляецца развіццё. Паколькі існуе калектыўная адказнасць за недапушчэнне вайны, то існуе таксама калектыўная адказнасць за садзейнічанне развіццю»¹⁰⁴⁶.*

499. *Не заўсёды дзяржавы маюць адпаведныя сродкі для эфектыўнай самаабароны. Таму важным і неабходным з'яўляецца існаванне міжнародных і рэгіянальных арганізацый, якія маглі б супольна вырашаць канфлікты і садзейнічаць спакою, аднаўляючы адносіны ўзаемадаверу, што дапамагае пазбегнуць*

¹⁰⁴⁰ Pío XII, *Radiomessaggio* (24 agosto 1939): AAS 31 (1939) 334; GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace* 1993, 4: AAS 85 (1993) 433-434; пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 288.

¹⁰⁴¹ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 79.

¹⁰⁴² GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace* 1999, 11: AAS 91 (1999) 385.

¹⁰⁴³ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Corpo Diplomatico* (13 gennaio 2003), 4: AAS 95 (2003) 323.

¹⁰⁴⁴ PAOLO VI, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite* (4 ottobre 1965), 5: AAS 57 (1965) 881.

¹⁰⁴⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 51: AAS 83 (1991) 857.

¹⁰⁴⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 52: AAS 83 (1991) 858.

вайны¹⁰⁴⁷. «Нягледзячы на ўсё можна, аднак, мець надзею, што народы праз устанаўленне ўзаемных кантактаў і перамовы лепш зразумеюць узаемасувязі, якія паходзяць з іх агульнай чалавечай прыроды. Хочацца спадзявацца, што людзі зразумеюць асноўны абавязак, які вынікае з агульнай чалавечай прыроды — лічыцца са звычкамі асобных людзей і народаў, абапіраючыся не на страх, а на любоў, якая выяўляецца ў шчырым, рознабаковым супрацоўніцтве, якое памнажае даброты»¹⁰⁴⁸.

а) Неабходная абарона

500. *Ваенная агрэсія амаральная па сваёй сутнасці. У вытатку трагічнага канфлікту кіраўнікі атакаванай дзяржавы маюць права і абавязак арганізаваць абарону, нават з выкарыстаннем зброі*¹⁰⁴⁹. Выкарыстанне ўзброенай сілы апраўдана, калі адпавядае вызначаным умовам: «калі шкода, якая наносіцца агрэсарам народу або супольнасці народаў, трывалая, сур'ёзная і бясспрэчная; калі ўсе іншыя сродкі, якія маглі б спыніць агрэсію, немагчымыя або безвыніковыя; калі ёсць верагодная магчымасць поспеху; калі выкарыстанне зброі не прывядзе да яшчэ большай шкоды і беспарадку, чым тое зло, якое трэба спыніць. Пры гэтым вельмі важна ўсведамляць магучасць сучасных сродкаў знішчэння. Гэта традыцыйныя элементы, пералічаныя ў вучэнні пра г. зв. справядлівую вайну. Ацэнка ўмоў маральнай легітымнасці належыць разумнаму меркаванню тых, хто мае задачу клапаціцца пра агульнае дабро»¹⁰⁵⁰.

Калі гэтая адказнасць апраўдвае валоданне сродкамі, дастатковымі, каб рэалізаваць *права на самаабарону*, то абавязак дзяржаў — рабіць усё магчымае, «каб гарантаваць умовы

¹⁰⁴⁷ Пап. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 288-289.

¹⁰⁴⁸ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 291.

¹⁰⁴⁹ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2265.

¹⁰⁵⁰ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2309.

спакою не толькі на сваёй тэрыторыі, але і ва ўсім свеце»¹⁰⁵¹. Нельга забываць, што «весці ўзброеныя дзеянні з мэтай справядлівай абароны — гэта адно, а зусім іншае — з жаданнем падняволіць іншыя нацыі. Ваенная моц не апраўдвае ніякае яе выкарыстанне ў ваенных ці палітычных мэтах. А калі вайна ўжо, на жаль, распачалася, не ўсё таксама дазволена і варагуючым бакам»¹⁰⁵².

501. *Статут Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, што ўзнік пасля трагедыі другой сусветнай вайны дзеля абароны будучых пакаленняў ад бедства вайны, засноўваецца на агульнай забароне выкарыстоўваць сілу пры вырашэнні спрэчак паміж дзяржавамі, за выключэннем двух выпадкаў: неабходнай абароны і мер, якія прымаюцца Саветам Бяспекі ў межах яго адказнасці за падтрыманне спакою.* Ва ўсякім разе ажыццяўленне права на самаабарону павінна адбывацца «ў традыцыйных межах, вызначаных прынцыпамі *неабходнасці і прапарцыянальнасці*»¹⁰⁵³.

Прэвентыўныя ваенныя дзеянні без яўных доказаў пагрозы агрэсіі выклікаюць сур'ёзную занепакоенасць у маральным і юрыдычным плане. Таму толькі рашэнне кампетэнтных органаў, прынятае на аснове сур'ёзных праверак і абгрунтаваных матываў, можа даць міжнародную легітымацыю выкарыстання ўзброенай сілы, калі палічаць дадзеную сітуацыю небяспечнай для спакою і дадуць санкцыю на ўмяшанне ў сферу аўтаноміі дадзенай дзяржавы.

б) Абарона спакою

502. *Патрабаванне неабходнай абароны апраўдвае існаванне ў дзяржавах узброеных сіл, дзеянні якіх павінны служыць*

¹⁰⁵¹ PONTIFICIO CONSIGLIO DELLA GIUSTIZIA E DELLA PACE, *Il commercio internazionale delle armi* (1° maggio 1994), I, 6, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1994, p. 12.

¹⁰⁵² CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 79.

¹⁰⁵³ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 6: AAS 96 (2004) 117.

спакою. Той, хто ў такім духу адстойвае бяспеку і свабоду дзяржавы, уносіць важны ўклад ва ўмацаванне спакою¹⁰⁵⁴. Кожны, хто нясе службу ва ўзброеных сілах, пакліканы на справе абараняць дабро, праўду і справядлівасць у свеце. Многія ахвяравалі сваё жыццё за гэтыя каштоўнасці і дзеля абароны жыцця бязвінных людзей. Варта адзначыць, што ўсё больш вайскоўцаў, якія служаць у інтэрнацыянальных войсках, выконвае падтрыманая Арганізацыяй Аб'яднаных Нацый «гуманітарныя і мірныя місіі»¹⁰⁵⁵.

503. *Кожны службовец узброеных сіл маральна абавязаны супрацьстаяць загадам, якія патрабуюць здзейсніць злачынства супраць права народаў і яго універсальных прынцыпаў*¹⁰⁵⁶. Вайскоўцы поўнасю адказваюць за здзейшчаныя ўчынкі, якія парушаюць правы асоб і народаў або нормы міжнароднага гуманітарнага права. Такія дзеянні нельга апраўдаць паслухмяным выкананнем загадаў кіраўніцтва.

Той, хто адмаўляецца ад вайсковай службы і з наказу сумлення адхіляе ўсялякае выкарыстанне сілы або ўдзел у пэўным канфлікце ў тых выпадках, калі служба з'яўляецца абавязковай, павінны быць гатовыя да альтэрнатыўных відаў службы. Здаецца слушным, «каб заканадаўства выказала гуманную прадбачлівасць адносна тых, хто з матываў свайго сумлення адмаўляецца выкарыстоўваць зброю, каб яны выбралі іншую форму служэння чалавечай супольнасці»¹⁰⁵⁷.

в) Абавязак абараняць бязвінных

504. *Права выкарыстоўваць сілу з мэтай неабходнай абароны звязана з абавязкам абараняць і дапамагаць бязвінным*

¹⁰⁵⁴ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 79; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2310.

¹⁰⁵⁵ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio al III Convegno internazionale degli Ordinari militari* (11 marzo 1994), 4: AAS 87 (1995) 74.

¹⁰⁵⁶ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2313.

¹⁰⁵⁷ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 79; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2311.

ахвярам, якія не могуць абараніцца ад агрэсіі. У сучасных канфліктах, якія часта ўспыхваюць у межах адной дзяржавы, нормы міжнароднага гуманітарнага права павінны поўнасьцю захоўвацца. У многіх абставінах ахвярай бывае грамадзянскае насельніцтва, якое часам становіцца ваеннай мішэнню. У некаторых выпадках грамадзянскае насельніцтва жорстка знішчаюць або выганяюць з уласных дамоў і земляў, прымусова перасяляюць на падставе «этнічных чыстак»¹⁰⁵⁸, што з'яўляецца недапушчальным. У такіх трагічных абставінах неабходна, каб гуманітарная дапамога трапляла да цывільнага насельніцтва і каб ніколі не выкарыстоўвалася для навязвання ўмоў тым, хто яе атрымлівае. Дабро чалавечай асобы павінна мець першынство перад інтарэсамі бакоў, якія канфлітуюць.

505. *Прынцып гуманнасці, запісаны ў сумленні кожнай асобы і кожнага народу, азначае абавязак абараняць грамадзянскае насельніцтва ад вынікаў вайны.* «Мінімум абароны годнасці кожнай чалавечай асобы, гарантаваны міжнародным гуманітарным правам, даволі часта парушаецца ў імя ваенных або палітычных патрабаванняў, якія ніколі не павінны пераважаць над каштоўнасцю чалавечай асобы. Сёння вельмі важнай з'яўляецца неабходнасць пошукаў новага паразумення ў адносінах да гуманітарных прынцыпаў і ўмацавання іх сутнасці, каб пазбегнуць паўтарэння зверстваў і злоўжыванняў»¹⁰⁵⁹.

Асаблівая катэгорыя ахвяр вайны — гэта *бежанцы*, якія вымушаны ў выніку баёў уцякаць з месцаў пастаяннага жытцядзяння, каб знайсці прытулак у чужых краінах. Касцёл — з імі. Ён не толькі акружае іх сваім пастырскім клопатам і матэрыяльнай дапамогай, але бярэ на сябе абавязак абараніць іх чалавечую годнасць. «Клопат пра бежанцаў павінен абу-

¹⁰⁵⁸ GIOVANNI PAOLO II, *Angelus Domini* (7 marzo 1993), 4: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVI, 1 (1993) 589; ён жа, *Discorso al Consiglio dei Ministri OSCE* (30 novembre 1993), 4: AAS 86 (1994) 751.

¹⁰⁵⁹ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'Udienza generale* (11 agosto 1999): *L'Osservatore Romano*, 12 agosto 1999, p. 5.

джаць нас нанова пацвярджаць і падкрэсліваць агульнапрынятыя правы чалавека і патрабаваць, каб яны таксама маглі імі карыстацца»¹⁰⁶⁰.

506. *Спробы знішчыць цэлыя народы, этнічныя, рэлігійныя або моўныя групы з'яўляюцца злачынствамі супраць Бога і чалавецтва, а выканаўцы гэтых злачынстваў павінны несці адказнасць перад правасуддзем*¹⁰⁶¹. XX ст. адзначалася трагічнымі выпадкамі генацыду: генацыд армян і ўкраінцаў, камбоджыйцаў, генацыд у Афрыцы і на Балканах. Сярод іх асаблівае месца займае халакост габрэйскага народу, Шоа: «Дні Шоа — гэта сапраўдная ноч у гісторыі, у якую адбыліся нечуваныя злачынствы супраць Бога і чалавека»¹⁰⁶².

Міжнародная супольнасць як цэласнасць мае маральны абавязак заступіцца за тыя групы, само існаванне якіх пад пагрозай і асноўныя правы якіх сістэматычна парушаюцца. Дзяржавы, як часткі міжнароднай супольнасці, не могуць заставацца аб'ектамі да гэтых спраў. Наадварот, калі ўсе іншыя даступныя сродкі аказаліся б безвыніковымі, то «з'яўляецца апраўданым і нават неабходным прыняцце канкрэтных крокаў з мэтай раззбраення агрэсара»¹⁰⁶³. Прынцып нацыянальнай незалежнасці не можа разглядацца як перашкода для ўмяшання ў абарону бязвінных ахвяр¹⁰⁶⁴. Меры ў гэтых адносінах павінны ажыццяўляцца пры поўным захаванні міжнароднага права і асноўнага прынцыпу роўнасці дзяржаў.

¹⁰⁶⁰ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Quaresima 1990*, 3: AAS 82 (1990) 802.

¹⁰⁶¹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 7: AAS 91 (1999) 382; таксама, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2000*, 7: AAS 92 (2000) 362.

¹⁰⁶² GIOVANNI PAOLO II, *Regina coeli* (18 aprile 1993), 3: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVI, 1 (1993) 922; пар. COMMISSIONE PER I RAPPORTI RELIGIOSI CON L'EBRAISMO, *Noi ricordiamo: una riflessione sulla Shoah* (16 marzo 1998), Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1998.

¹⁰⁶³ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2000*, 11: AAS 92 (2000) 363.

¹⁰⁶⁴ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Corpo Diplomatico* (16 gennaio 1993), 13: AAS 85 (1993) 1247-1248; ён жа, *Discorso pronunciato in occasione della Conferenza Internazionale sulla Nutrizione, organizzata dalla FAO e dall'OMS* (5 dicembre 1992), 3: AAS 85 (1993) 922-923; ён жа, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 9: AAS 96 (2004) 120.

У рамках міжнароднай супольнасці ўзнік *Міжнародны крымінальны суд*, каб караць адказных за асабліва цяжкія злачынствы: генацыд, злачынствы супраць чалавецтва, ваенныя злачынствы, агрэсію. Настаўніцкі Інстытут Касцёла неаднаразова падтрымліваў гэтую ініцыятыву¹⁰⁶⁵.

г) Меры супраць тых, хто пагражае спакою

507. *Санкцыі — у формах, прадугледжаных сучасным міжнародным парадкам — супраць дзяржавы, якая парушае прынцыпы мірнага і ўпарадкаванага міжнароднага суіснавання або дапускае сур'ёзныя рэпрэсіі ў дачыненні да чалавецтва, закліканы выпраўляць паводзіны ўраду гэтай дзяржавы.* Мэта гэтых санкцый павінна быць выразна акрэсленай, а выкарыстаныя сродкі павінны аналізавацца і аб'ектыўна ацэньвацца кампетэнтнымі органамі міжнароднай супольнасці, наколькі яны выніковыя і як уплываюць на цывільнае насельніцтва. *Сапраўднай мэтай такіх мер з'яўляецца адкрыццё шляху да перамоў і дыялогу. Санкцыі ніколі не могуць быць інструментам пакарання ўсяго народу.* Недапушчальна, каб з прычыны санкцый цярпелі цэлыя народы і асабліва самыя безабаронныя групы насельніцтва. *У прыватнасці, эканамічныя санкцыі — гэта інструмент, якім трэба карыстацца вельмі разважліва, згодна з жорсткімі юрыдычнымі і этычнымі крытэрыямі*¹⁰⁶⁶. *Эканамічнае эмбарга павінна быць абмежавана ў часе і не можа быць апраўдана, калі прыносіць шкоду ўсяму насельніцтву.*

¹⁰⁶⁵ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Angelus Domini* (14 giugno 1998): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XXI, 1 (1998) 1376; ён жа, *Discorso al Congresso mondiale sulla pastorale dei diritti umani* (4 luglio 1998), 5: *L'Osservatore Romano*, 5 luglio 1998, p. 5; ён жа, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 7: AAS 91 (1999) 382; пап. ён жа, Пію XII, *Discorso al VI Congresso internazionale di diritto penale* (3 ottobre 1953): AAS 45 (1953) 730-744.

¹⁰⁶⁶ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Corpo Diplomatico* (9 gennaio 1995), 7: AAS 87 (1995) 849.

д) Раззбраенне

508. *Сацыяльнае вучэнне Касцёла ўказвае на тэту, якой з'яўляецца «агульнае, збалансаванае і кантраляванае раззбраенне»¹⁰⁶⁷. Непамерны рост узбраення становіцца сур'ёзнай небяспекай для стабільнасці і спакою. Прынцыпам дастаконасці, згодна з якім дзяржава можа мець толькі сродкі, патрэбныя для сваёй неабходнай абароны, павінны кіравацца як дзяржавы, якія купляюць зброю, так і тыя, якія яе выпускаюць і пастаўляюць»¹⁰⁶⁸. Празмернае назапашванне зброі або неразборлівы гандаль ёю не могуць быць маральна апраўданы. Такія факты павінны быць ацэнены ў святле міжнародных юрыдычных нормаў, якія датычаць нераспаўсюджвання, вытворчасці, гандлю і выкарыстання рознага віду ўзбраення. Зброя не можа разглядацца нароўні з іншымі дабротамі, якія падлягаюць абмену на сусветным узроўні або на ўнутраных рынках»¹⁰⁶⁹.*

Настаўніцкі Інстытут Касцёла даў маральную ацэнку *запалохванню*: «*Назапашванне зброі* здаецца многім парадаксальным спосабам стрымаць магчымага праціўніка ад вайны. Людзі, якія прытрымліваюцца такога меркавання, бачаць у гэтым найбольш эфектыўны метадад забеспячэння спакою паміж народамі. Супраць такога спосабу ёсць сур'ёзныя маральныя засцярогі. *Гонка ўзбраенняў* не гарантуе спакой. Яна не толькі не ліквідуе прычын вайны, але нават паглыбляе іх»¹⁰⁷⁰. Палітыка ядзернага запалохвання, тыповая для перыяду г. зв. халоднай вайны, павінна быць заменена канкрэтнымі мерамі па раззбраенні, заснаванымі на дыялогу і шматбаковых перамовах.

¹⁰⁶⁷ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per il 40° anniversario dell'ONU* (14 ottobre 1985), 6: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, VIII, 2 (1985) 988.

¹⁰⁶⁸ Пап. PONTIFICIO CONSIGLIO DELLA GIUSTIZIA E DELLA PACE, *Il commercio internazionale delle armi* (1° maggio 1994), I, 9-11, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1994, p. 13.

¹⁰⁶⁹ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2316; GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Mondo del Lavoro*, Verona, Italia (17 aprile 1988), 6: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XI, 1 (1988) 940.

¹⁰⁷⁰ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2315.

509. *Зброя масавага знішчэння — біялагічная, хімічная і ядзерная — уяўляе выключна сур'ёзную небяспеку. Той, хто ёй валодае, мае вялізную адказнасць перад Богам і ўсім чалавецтвам*¹⁰⁷¹. Прынцып нераспаўсюджвання ядзернай зброі разам з працэдурамі раззбраення, як і забарона правядзення ядзерных выпрабаванняў, — гэта цесна звязаныя паміж сабой мэты, якія павінны быць дасягнутыя як мага хутчэй шляхам эфектыўнага кантролю на міжнародным узроўні¹⁰⁷². Забарона развіцця, вытворчасці, назапашвання і выкарыстання хімічнай або біялагічнай зброі, як і прадпісанні, скіраваныя на яе знішчэнне, дапаўняюць спіс міжнародных нормаў, якія забараняюць гэтую згубную зброю¹⁰⁷³, выкарыстанне якой адкрыта асуджае Настаўніцкі Інстытут Касцёла: «Усе ваенныя дзеянні, скіраваныя без выключэння на знішчэнне цэлых гарадоў ці большых рэгіёнаў краіны з іх жыхарамі, — гэта злачынства супраць Бога і самога чалавека, якое заслугоўвае рашучага і неадкладнага асуджэння»¹⁰⁷⁴.

510. *Раззбраенне павінна ахопліваць забарону выкарыстання зброі, якая наносіць асабліва цяжкія калецтвы, і зброю некантраляванага ўздзеяння, у прыватнасці, супрацьняхотныя міны — малыя, бесчалавечныя і жорсткія інструменты знішчэння, якія працягваюць забіваць і калечыць людзей яшчэ доўгі час пасля завяршэння вайны. Дзяржавы, якія вырабляюць такія міны і гандлююць імі або іх выкарыстоўваюць, адказваюць за сур'ёзнае замаруджванне працэсу поўнага знішчэння гэтай смяротнай зброі*¹⁰⁷⁵. *Міжнародная супольнасць павінна і далей імкнуцца да размініравання, падтрымліваю-*

¹⁰⁷¹ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 80; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2314; GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1986*, 2: AAS 78 (1986) 280.

¹⁰⁷² Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Corpo Diplomatico* (13 gennaio 1996), 7: AAS 88 (1996) 767-768.

¹⁰⁷³ Апостальская Сталіца падпісала юрыдычныя дакументы адносна ліквідацыі ядзернай, біялагічнай, хімічнай зброі, каб падтрымліваць ініцыятывы міжнароднай супольнасці ў гэтай сферы.

¹⁰⁷⁴ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 80.

¹⁰⁷⁵ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 11: AAS 91 (1999) 385-386.

чы эфектыўнае супрацоўніцтва, якое ахоплівае таксама тэхнічнае навучанне, з тымі краінамі, якія не маюць адпаведных сродкаў для тэрміновага размініравання сваіх тэрыторый і не ў стане аказаць адпаведную дапамогу ахвярам мін.

511. *Неабходны адпаведныя захады для кантролю вытворчасці, продажу, імпарту і экспарту лёгкай або індывідуальнай зброі, якая садзейнічае шматлікім праяўленням насілля.* Продаж і нелегальны гандаль гэтымі відамі зброі ўяўляюць сур'ёзную небяспеку для спакою: менавіта гэтыя віды зброі забіваюць найбольш людзей і найчасцей выкарыстоўваюцца ў мясцовых канфліктах. Даступнасць такога віду зброі павялічвае небяспеку выбуху новых канфліктаў і абвастрэння ўжо існуючых. Пазіцыя дзяржаў, якія ўстанаўліваюць строгі кантроль над міжнародным перамяшчэннем цяжкай зброі, але пры гэтым ніколі не прадугледжваюць або прадугледжваюць толькі ў рэдкіх выпадках абмежаванні пры гандлі лёгкай і індывідуальнай зброяй, з'яўляецца непрымальнай супярэчліvasцю. Кіраўніцтвы дзяржаў абавязкова і неадкладна павінны прыняць адпаведныя правілы кантролю над вытворчасцю, назапашванем, продажам і транспарціроўкай гэтых відаў узбраення¹⁰⁷⁶, каб супрацьстаяць іх распаўсюджванню, галоўным чынам сярод варагуючых груповак, якія не ўваходзяць у склад дзяржаўных узброенных сіл.

512. *Трэба рашуча асуджаць выкарыстанне ва ўзброеных канфліктах у якасці салдат дзяцей і моладзі, чьей узрост не дазваляе іх мабілізаваць.* Дзяцей сілай прымушаюць ваяваць, або яны выбіраюць гэты шлях па ўласнай ініцыятыве, не ўсведамляючы цалкам вынікаў гэтага рашэння. Такім чынам дзеці пазбаўляюцца не толькі нармальнага дзяцінства і належнай адукацыі, але таксама вучацца забіваць. Усё гэта з'яўляецца недапушчальным злачынствам. Трэба ўстрымацца ад выкарыстання дзяцей у рознага тыпу ваенных арганізацыях. Ад-

¹⁰⁷⁶ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 11: AAS 91 (1999) 385-386.

начасова трэба аказаць усякую магчымую дапамогу ў лячэнні, адукацыі і рэабілітацыі дзяцей, уцягнутых у ваенныя дзеянні¹⁰⁷⁷.

е) Асуджэнне тэрарызму

513. *Тэрарызм з'яўляецца адной з найбольш жорсткіх формаў насілля, якое пагражае сёння міжнароднай супольнасці. Тэрарызм сее нянавіць, смерць, жаданне помсты і рэпрэсій¹⁰⁷⁸.* З падрыўной стратэгіі, тыповай для некаторых экстрэмісцкіх арганізацый, скіраванай на знішчэнне аб'ектаў і забойства людзей, тэрарызм ператварыўся ў змрочную сетку палітычнай змовы. Ён выкарыстоўвае вытанчаныя тэхнічныя сродкі, часта мае вялізныя капіталы і выпрацоўвае шырока-маштабную стратэгію, якая закранае сапраўды бязвінных людзей, якія становяцца выпадковымі ахвярамі тэрарыстычных актаў¹⁰⁷⁹. Аб'ектамі тэрарыстычных нападаў з'яўляюцца звычайна месцы штодзённага жыцця, а не ваенныя аб'екты, як ва ўмовах аб'яўленай вайны. Тэрарызм дзейнічае і ўдарае спадцішка, па-за правіламі, такімі, як, напрыклад, міжнароднае гуманітарнае права, з дапамогай якіх людзі імкнуліся вырашыць свае канфлікты. «У многіх абставінах выкарыстанне тэрору лічыцца новым спосабам вядзення вайны»¹⁰⁸⁰. Не варта забываць пра прычыны такой недапушчальнай формы прадстаўлення сваіх патрабаванняў. Барацьба з тэрарызмам прадугледжвае маральны абавязак супрацоўніцтва ў стварэнні такіх умоў, якія рабілі б немагчымым узнікненне тэрарызму і яго развіццё.

514. *Трэба самым рашучым чынам асудзіць тэрарызм. Ён паказвае поўную пагарду да чалавечага жыцця і не можа быць*

¹⁰⁷⁷ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 11: AAS 91 (1999) 385-386.

¹⁰⁷⁸ Пап. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2297.

¹⁰⁷⁹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2002*, 4: AAS 94 (2002) 134.

¹⁰⁸⁰ CONCILIO VATICANO II, *Cost. past. Gaudium et spes*, 79.

нічым апраўданы, паколькі чалавек заўсёды з'яўляецца мэтай і ніколі не выступае сродкам. Тэарыстычныя акты глыбока зневажаюць чалавечую годнасць і абражаюць усё чалавечтва. «Таму існуе права на абарону ад тэарызму»¹⁰⁸¹. Але гэтае права нельга выкарыстаць пры адсутнасці маральных і юрыдычных правілаў, паколькі барацьба супраць тэарыстаў павінна ажыццяўляцца з павагаю да правоў чалавека і прыныцаў прававой дзяржавы¹⁰⁸². Ідэнтыфікацыя вінаватых павінна пацвярджацца належнымі доказамі, паколькі крымінальная адказнасць з'яўляецца заўсёды асабістай адказнасцю, і таму нельга пашыраць яе на рэлігіі, нацыі ці этнасы, да якіх належаць тэарысты. Міжнароднае супрацоўніцтва, скіраванае супраць тэарызму, «не можа абмяжоўвацца толькі рэпрэсіяй і карнымі аперацыямі. Вельмі істотна, каб нават неабходнаму выкарыстанню сілы спадарожнічаў смелы і ясны аналіз матывацый тэарыстычнага нападу»¹⁰⁸³. Неабходны таксама асаблівыя намаганні на «палітычным і педагагічным узроўні»¹⁰⁸⁴ з мэтай смелага і рашучага вырашэння праблем, якія ў некаторых драматычных сітуацыях могуць стаць прычынай тэарызму. «Тэарыстаў лягчэй вербаваць у такім сацыяльным кантэксце, у якім парушаюцца правы і вельмі доўга пануе несправядлівасць»¹⁰⁸⁵.

515. *Абвяшчаць сябе тэарыстамі ў імя Бога — гэта прафанацыя і блюзнерства*¹⁰⁸⁶. Такія людзі выкарыстоўваюць як сродак не толькі чалавека, але і Бога, сцвярджаючы, што яны

¹⁰⁸¹ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2002*, 5: AAS 94 (2002) 134.

¹⁰⁸² Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 8: AAS 96 (2004) 119.

¹⁰⁸³ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 8: AAS 96 (2004) 119.

¹⁰⁸⁴ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 8: AAS 96 (2004) 119.

¹⁰⁸⁵ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2002*, 5: AAS 94 (2002) 134.

¹⁰⁸⁶ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai rappresentanti del mondo della cultura, dell'arte e della scienza*, Astana, Kazakhstan (24 settembre 2001), 5: *L'Osservatore Romano*, 24-25 settembre 2001, p. 16.

валодаюць паўнатай Яго праўды замест таго, каб імкнуцца яе знайсці. Называць «пакутнікамі» тых, хто гіне, ажыццяўляючы тэрарыстычны акт, значыць скажаць паняцце пакутніцтва. Пакутніцтва — гэта сведчанне таго, хто дае сябе забіць, каб толькі не адрачыся ад Бога і Яго любові, а не таго, хто забівае ў Богае імя.

*Ні адна рэлігія не можа мірыцца з тэрарызмам і тым больш не можа яго прапаведаваць*¹⁰⁸⁷. Рэлігіі павінны больш імкнуцца да супрацоўніцтва дзеля ліквідацыі прычын тэрарызму і ўмацавання сяброўства паміж народамі¹⁰⁸⁸.

IV. УКЛАД КАСЦЁЛА ВА ЎМАЦАВАННЕ СПАКОЮ

516. *Падтрымка спакою ў свеце з'яўляецца неад'емнай місіяй, праз якую Касцёл працягвае адкупленчую справу Хрыста на зямлі. Касцёл у «Хрысце з'яўляецца “сакрамэнтам”, або знакам і інструментам спакою ў свеце і для свету»*¹⁰⁸⁹. Умацаванне сапраўднага спакою з'яўляецца адлюстраваннем хрысціянскай веры ў любоў Бога да кожнага чалавека. З вызваленчай веры ў любоў Бога паходзіць новае бачанне свету і новы спосаб адносін да бліжняга, незалежна ад таго, ці з'яўляецца гэты бліжні канкрэтным чалавекам, ці цэлым народам. Гэтая вера натхнёная спакоем, які Хрыстус пакінуў сваім вучням (пар. Ян 14, 27). Такая вера змяняе і аднаўляе жыццё. Абапіраючыся толькі на гэтую веру, Касцёл хоча падтрымліваць адзінства хрысціянаў і плённае супрацоўніцтва з вернікамі іншых рэлігій. Рэлігійныя адрозненні не могуць і не павінны быць прычынай канфліктаў. Сумесны пошук спакою ўсімі вернікамі з'яўляецца значным фактарам,

¹⁰⁸⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2002*, 7: AAS 94 (2002) 135-136.

¹⁰⁸⁸ Пар. *Decalogo di Assisi per la pace*, п. 1, знаходзіцца ў Пасланні, якое Ян Павел II скіраваў да кіраўнікоў дзяржаў і ўрадаў 24 лютага 2002: *L'Osservatore Romano*, 4-5 marzo 2002, р. 1.

¹⁰⁸⁹ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2000*, 20: AAS 92 (2000) 369.

які яднае народы¹⁰⁹⁰. Касцёл заахвочвае людзей, народы, нацыі, дзяржавы да ўдзелу ў яго намаганнях аднавіць і замацаваць спакой, асабліва падкрэсліваючы пры гэтым важную ролю міжнароднага права¹⁰⁹¹.

517. *Касцёл навучае, што сапраўдны спакой магчымы толькі дзякуючы прабачэнню і прымірэнню*¹⁰⁹². Нялёгка прабачыць, ведаючы вынікі вайны і канфліктаў, паколькі насілле, асабліва калі яно вядзе ў бездань бесчалавечнага знішчэння, спусташэння і да «руінаў чалавецтва»¹⁰⁹³, пакідае пасля сябе вялікі цяжар болю. Гэты боль можна аблегчыць толькі праз паглыблены, сумленны і мужны сумесны роздум абодвух бакоў канфлікту. Гэта дазволіць сустрэць актуальныя цяжкасці ў духу, ачышчаным праз пакаянне. Цяжар мінулага нельга забыць. Ён можа быць прыняты толькі тады, калі ёсць узаемнае прабачэнне і дараванне. Гэта шлях доўгі і цяжкі, але магчымы¹⁰⁹⁴.

518. *Узаемнае прабачэнне не павінна адмяняць патрабаванні справядлівасці і, тым больш, не павінна закрываць шлях да праўды. Наадварот, справядлівасць і праўда ўяўляюць канкрэтныя патрабаванні да паяднання.* Слушнымі становяцца ініцыятывы, якія прыводзяць да стварэння міжнародных судовых інстанцый, якія карыстаюцца прынцыпам універсальнай юрысдыкцыі і прытрымліваюцца адпаведных працэдур, якія гарантуюць правы абвінавачаных і ахвяр. Такія інстанцыі могуць устанавіць праўду, звязаную са злчын-

¹⁰⁹⁰ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1988*, 3: AAS 80 (1988) 282-284.

¹⁰⁹¹ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 9: AAS 96 (2004) 120.

¹⁰⁹² Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2002*, 9: AAS 94 (2002) 136-137; таксама, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 10: AAS 96 (2004) 121.

¹⁰⁹³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. *Nel cinquantesimo anniversario dell'inizio della Seconda Guerra Mondiale*, 2: AAS 82 (1990) 51.

¹⁰⁹⁴ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1997*, 3 e 4: AAS 89 (1997) 193.

ствамі, здзейшанымі падчас узброеных канфліктаў¹⁰⁹⁵. Аднак недастаткова толькі ўстанавіць злачынныя паводзіны, заснаваныя як на дзеянні, так і на бяздзеянні. Трэба не толькі прымаць рашэнні, звязаныя з працэдурамі рэпарацыі, але імкнуцца да аднаўлення пад знакам прымірэння адносін узаемнай адкрытасці паміж падзеленымі народамі¹⁰⁹⁶. Неабходна таксама ўмацоўваць павагу да *права на спакой*. Гэтае права «садзейнічае будаўніцтву грамадства, у якім адносіны, заснаваныя на сіле, саступаюць месца супрацоўніцтву, якое служыць агульнаму дабру»¹⁰⁹⁷.

519. *Касцёл змагаецца за спакой пры данамозе малітвы.* Малітва адкрывае сэрцы не толькі на глыбокія адносіны з Богам, але і з бліжнім. Такім адносінам характэрны павага, давер, зразуменне, пашана і любоў¹⁰⁹⁸. Малітва абуджае смеласць і дае падтрымку ўсім «сапраўдным прыяцелям спакою»¹⁰⁹⁹, якія стараюцца захаваць спакой у розных жыццёвых абставінах, у якіх ім наканавана жыць. Літургічная малітва — «гэта вяршыня, да якой скіравана дзейнасць Касцёла, і адначасова крыніца, з якой выцякае ўся ягоная сіла»¹¹⁰⁰. У прыватнасці, здзяйсненне Эўхарыстыі, якая ёсць крыніцай і вяршыняй усяго хрысціянскага жыцця¹¹⁰¹, падтрымлівае ўсялякі сапраўдны хрысціянскі клопат аб спакой¹¹⁰².

¹⁰⁹⁵ Пап. ПІО ХІІ, *Discorso al VI Congresso internazionale di diritto penale* (3 ottobre 1953): AAS 65 (1953) 730-744; GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Corpo Diplomatico* (13 gennaio 1997), 4: AAS 89 (1997) 474-475; таксама, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 7: AAS 91 (1999) 382.

¹⁰⁹⁶ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1997*, 3. 4. 6: AAS 89 (1997) 193. 196-197.

¹⁰⁹⁷ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1999*, 11: AAS 91 (1999) 385.

¹⁰⁹⁸ Пап. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1992*, 4: AAS 84 (1992) 323-324.

¹⁰⁹⁹ PAOLO VI, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1968*: AAS 59 (1967) 1098.

¹¹⁰⁰ CONCILIO VATICANO II, *Cost. Sacrosanctum Concilium*, 10.

¹¹⁰¹ Пап. CONCILIO VATICANO II, *Cost. dogm. Lumen gentium*, 11.

¹¹⁰² Эўхарыстыя пачынаецца з прывітання спакою, прывітання Хрыста, скіраванага да вучняў. Гімн *Хвала на вышніх Богу* з'яўляецца просьбай аб спакой для ўсяго Богага народу на зямлі. Малітва аб спакой, якая чытаецца

520. *Сусветныя дні міру — гэта дні, падчас якіх узносяцца асабліва гарачыя малітвы аб спакоі і імкненні пабудаваць мірнае грамадства. Папа Павел VI устанавіў гэтыя дні, каб «надаць разважаннем аб спакоі і мірным ініцыятывам асаблівую ўрачыстасць у першы дзень каляндарнага года»¹¹⁰³. Штогадовыя папскія пасланні на Дзень міру ўяўляюць багатую крыніцу аднаўлення і развіцця сацыяльнага вучэння, падкрэсліваючы пастаяннае пастырскае імкненне Касцёла на карысць спакою. «Спакой можна ўмацаваць толькі мірным шляхам, які нельга аддзяляць ад патрабаванняў справядлівасці, бо ён набірае сілы дзякуючы самаахвярнасці, добрадушнасці, міласэрнасці і любові»¹¹⁰⁴.*

падчас св. Імшы, датычыць закліку да спакою і еднасці ў Касцёле; аб спакоі для ўсёй Божай сям'і ў гэтым жыцці; аб тым, каб складзеная Ахвяра «прынесла ў свет спакой і збаўленне». Падчас абраду Камуніі Касцёл моліцца, каб Пан адарыў «наш час спакоем», і ўзгадвае дар Хрыста, які засноўваецца на Яго спакоі, просячы аб «спакоі і еднасці» Яго Валадарства. Сход вернікаў моліцца, каб Божы Баранак узяў на сябе грахі свету і «адарыў вернікаў спакоем». Перад Камуніяй вернікі перадаюць адно аднаму знак спакою. Эўхарыстычная цэлебрацыя заканчваецца адсыланнем вернікаў у спакой Хрыста. Ёсць шмат малітваў, якія падчас св. Імшы ўзносяцца аб спакоі ў свеце. У гэтых малітвах спакой часам аб'ядноўваецца са справядлівасцю, як і ў выпадку ўступнай малітвы з VIII нядзелі Звычайнага перыяду, у якой Касцёл просіць Бога аб тым, каб падзеі ў гэтым свеце адбываліся заўсёды пад знакам справядлівасці і спакою, згодна з Яго воляй.

¹¹⁰³ PAOLO VI, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1968*: AAS 59 (1967) 1100.

¹¹⁰⁴ PAOLO VI, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1976*: AAS 67 (1975) 671.

ЧАСТКА ТРЭЦЯЯ

«Касцёл лічыць,
што сацыяльнае пасланне Евангелля
не можа разглядацца як тэорыя,
але найперш як падстава
і кіраўніцтва да дзеяння».

(Centesimus annus, 57)

РАЗДЕЛ ДВАНАЦАТЫ
САЦЫЯЛЬНАЕ ВУЧЭННЕ
І ДЗЕЙНАСЦЬ КАСЦЁЛА

I. ПАСТЫРСКАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ
У САЦЫЯЛЬНОЙ СФЕРЫ

а) Сацыяльнае вучэнне і інкультурацыя веры

521. *Касцёл усведамляе абнаўляльную сілу хрысціянства ў дачыненні да культуры і сацыяльнай рэальнасці¹¹⁰⁵ і ўносіць уклад сваім навучаннем у будаўніцтва супольнасці людзей, падкрэсліваючы сацыяльнае значэнне Евангелля¹¹⁰⁶. У канцы XIX ст. Настаўніцкі Інстытут Касцёла сістэматычна даследаваў сур'ёзныя сацыяльныя праблемы тагачаснай эпохі і вызначыў «Касцёлу пастаянныя арыенціры. Касцёлу ёсць што сказаць пра пэўныя індывідуальныя і грамадскія, нацыянальныя і міжнародныя сітуацыі чалавека, для якіх ён фарміруе сваё сапраўднае вучэнне, *корпус*, які дазваляе яму аналізаваць сацыяльныя з'явы, выказвацца на іх тэму і паказваць шляхі правільнага вырашэння праблем, якія з іх вынікаюць»¹¹⁰⁷. Умяшанне Льва XIII у тагачасную сацыяльна-палітычную рэальнасць праз энцыкліку «*Rerum novarum*» «дало Касцёлу “статус грамадзянства” ў зменлівых абставінах грамадскага жыцця, які пазней умацаваўся яшчэ больш»¹¹⁰⁸.*

¹¹⁰⁵ Пап. CONGREGAZIONE PER IL CLERO, *Direttorio generale per la catechesi*, 18, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997, p. 24.

¹¹⁰⁶ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris missio*, 11: AAS 83 (1991) 259-260.

¹¹⁰⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 5: AAS 83 (1991) 799.

¹¹⁰⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 5: AAS 83 (1991) 799.

522. *Касцёл у сваім сацыяльным вучэнні прадстаўляе перш за ўсё цэласнае бачанне і поўнае разуменне чалавека ў яго асабістым і сацыяльным вымярэнні.* Хрысціянская антрапалогія, раскрываючы недатыкальную годнасць кожнай асобы, уводзіць працу, эканоміку і палітыку ў першапачатковую перспектыву, якая высвятляе сапраўдныя чалавечыя каштоўнасці, натхняе і падтрымлівае імкненне даць хрысціянскае сведчанне ў шматлікіх сферах асабістага, культурнага і грамадскага жыцця. Дзякуючы «першым дарам Духа» (Рым 8, 23) хрысціянін становіцца «здольным выконваць новы закон любові (пар. Рым 8, 1–11). Праз гэтага Духа, які ёсць “задаткам спадчыны” (Эф 1, 14), увесь чалавек унутрана аднаўляецца да самага “адкуплення цела” (Рым 8, 23)»¹¹⁰⁹. У гэтым сэнсе сацыяльнае вучэнне звяртае асаблівую ўвагу на факт, што аснова маральнасці кожнага грамадскага дзеяння засноўваецца на чалавечым развіцці асобы, а яе крытэрыі павінны адпавядаць сапраўднаму дабру чалавецтва і імкненню стварыць умовы, якія дазваляць кожнаму чалавеку ажыццявіць сваё цэласнае пакліканне.

523. *Хрысціянская антрапалогія ажыўляе і падтрымлівае пастырскую дзейнасць па інкультурацыі веры, якая імкнецца абнавіць знутры, сілай Евангелля, крытэрыі суджэння, галоўныя каштоўнасці, спосаб мыслення і мадэлі жыцця сучаснага чалавека.* «Праз інкультурацыю Касцёл становіцца больш зразумелым знакам таго, чым ён з’яўляецца, і ўсё больш адказным інструментам місіі»¹¹¹⁰. Сучасны свет характарызуецца разрывам паміж Евангеллем і культурай. Секулярызаванае бачанне збаўлення імкнецца звесці хрысціянства да «выключна чалавечай мудрасці, да псеўданавукі пра дабрабыт»¹¹¹¹. Касцёл разумее, што павінен зрабіць «значны крок наперад па шляху евангелізацыі, увайсці ў новы этап гісто-

¹¹⁰⁹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 22.

¹¹¹⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris missio*, 52: AAS 83 (1991) 300; пар. PAOLO VI, Esort. ap. *Evangelii nuntiandi*, 20: AAS 68 (1976) 18–19.

¹¹¹¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris missio*, 11: AAS 83 (1991) 259–260.

рыі свайго місійнага дынамізму»¹¹¹². У гэтай пастырскай перспектыве знаходзіцца сацыяльнае вучэнне. «“Новая евангелізацыя”, якой асабліва патрабуе сучасны свет <...>, павінна зрабіць адным са сваіх асноўных элементаў *абвяшчэнне сацыяльнага вучэння Касцёла*»¹¹¹³.

б) Сацыяльнае вучэнне і сацыяльнае пастырства

524. *Сацыяльнае вучэнне дае важныя арыенціры, якія дазваляюць вызначыць сутнасць, кірунак, сувязі і развіццё сацыяльнага пастырства.* Гэтае пастырства з’яўляецца адлюстраваннем служэння сацыяльнай евангелізацыі, якая імкнецца асвятляць, стымуляваць і падтрымліваць цэласнае развіццё чалавека праз практыку хрысціянскага вызвалення ў яго зямным і трансэндэнтным вымярэнні. Касцёл жыве і дзейнічае ў гісторыі ва ўзаемадзеянні з грамадствам і культурай свайго часу, каб ажыццявіць сваю місію абвяшчэння ўсім людзям навізны хрысціянскага паслання сярод канкрэтных цяжкасцяў, змаганняў і выпрабаванняў, каб яны паглядзелі на сваё жыццё ў святле веры і ўсвядомілі праўду, што «прыняцце любові Хрыста з’яўляецца сапраўдным вызваленнем»¹¹¹⁴. Сацыяльнае пастырства з’яўляецца жывым і канкрэтным дзеяннем Касцёла, які поўнацю ўсведамляе сваю місію евангелізацыі ў сацыяльнай, эканамічнай, культурнай і палітычнай сферы.

525. *Сацыяльнае пасланне Евангелля павінна скіраваць Касцёл на выкананне падвойнай пастырскай задачы: дапамагаць людзям у пошуку праўды і выбары шляху, падтрымліваць імкненне хрысціянаў да евангельскага сведчання ў сацыяльнай сферы праз стараннае служэнне.* «Сёння, як ніколі, нельга абвяшчаць і слухаць Божае слова, калі яму не спадарожнічае

¹¹¹² GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 35.

¹¹¹³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 5: AAS 83 (1991) 800.

¹¹¹⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris missio*, 11: AAS 83 (1991) 259.

сведчанне сілы Духа Святога ў чынах хрысціянаў, якія служаць братам менавіта там, дзе пад пагрозай знаходзіцца іх існаванне і будучыня»¹¹¹⁵. Неабходнасць новай евангелізацыі дапамагае Касцёлу зразумець, «што яго сацыяльнаму пасланню будуць давацца хутчэй дзякуючы *сведчанню дзеяння*, чым унутранай паслядоўнасці і логіцы»¹¹¹⁶.

526. *Сацыяльнае вучэнне падкрэслівае асноўныя крытэрыі пастырскай дзейнасці ў сацыяльнай сферы: абвяшчаць Евангелле, супастаўляць евангельскае пасланне з сацыяльнымі рэаліямі, планаваць дзеянні для абнаўлення гэтых рэалій праз суаднясенне іх з нормамі хрысціянскай маральнасці.* Новая евангелізацыя сацыяльнай сферы патрабуе перш за ўсё абвяшчэння Евангелля. Бог у Езусе Хрысце збаўляе кожнага чалавека, усяго чалавека. Гэтае абвяшчэнне адкрывае чалавека яму самому і павінна стаць прынцыпам тлумачэння сацыяльных рэалій. Сацыяльнае вымярэнне, хаця і не з'яўляецца адзіным, усё ж адыгрывае асноўную і незаменную ролю ў абвяшчэнні Евангелля. Гэтае вымярэнне павінна падкрэсліваць невычарпальны плён хрысціянскага збаўлення, хаця дасканалае і канчатковае суаднясенне сацыяльных рэалій з Евангеллем немагчыма ў гісторыі. Ніякі вынік, нават самы бліскучы, не можа пазбегнуць абмежаванняў чалавечай свабоды і эсхаталагічнага напружання, уласцівага кожнай створанай рэальнасці¹¹¹⁷.

527. *Пастырская дзейнасць Касцёла ў сацыяльнай сферы павінна перш за ўсё сведчыць аб праўдзе пра чалавека.* Хрысціянская антрапалогія дазваляе арыентавацца ў сацыяльных праблемах, для якіх нельга знайсці добрага вырашэння, калі не бараніць трансцэндэнтны характар чалавечай асобы, якая праяўляецца ў сваёй паўнаце праз веру¹¹¹⁸. *Сацыяльная дзей-*

¹¹¹⁵ PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 51: AAS 63 (1971) 440.

¹¹¹⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 57: AAS 83 (1991) 862.

¹¹¹⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 48: AAS 80 (1988) 583-584.

¹¹¹⁸ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 76.

насць хрысціянаў павінна абапірацца на фундаментальныя прынцыпы першыства чалавека¹¹¹⁹. Неабходнасць падтрымкі цэласнай тоеснасці чалавека пабуджае хрысціянаў сцвярджаць вялікія каштоўнасці, якія кіруюць упарадкаваным і плённым суіснаваннем, а менавіта праўду, справядлівасць, любоў і свабоду¹¹²⁰. Сацыяльнае пастырства прыкладвае намаганні, каб абнаўленне грамадскага жыцця было звязана з рэальнай павагай да гэтых каштоўнасцяў. Касцёл праз разнастайнае евангельскае сведчанне імкнецца ўмацоўваць разуменне таго, што дабро ўсіх і кожнага паасобку з'яўляецца невычэрпнай крыніцай развіцця ўсяго грамадскага жыцця.

в) Сацыяльнае вучэнне і фармацыя

528. *Сацыяльнае вучэнне — гэта неабходны арыенцір для цэласнай хрысціянскай фармацыі.* Настойлінасць Настаўніцкага Інстытута Касцёла ў распаўсюджванні гэтага вучэння як крыніцы натхнення для апостальства і сацыяльнай дзейнасці вынікае з пераканання, што гэтае вучэнне — незвычайна важны фармацыйны рэсурс. «Неабходным, асабліва для свецкіх католікаў, па-рознаму занятых у грамадскай і палітычнай сферы, з'яўляецца больш дакладнае знаёмства з *сацыяльным вучэннем Касцёла*»¹¹²¹. Гэтая дактрынальная спадчына недасататкова вядомая і вывучаная, і таму не ажыццяўляецца належным чынам у канкрэтных дзеяннях.

529. *Фармацыйная каштоўнасць сацыяльнага вучэння павінна больш выяўляцца ў катэхетычнай працы*¹¹²². Катэхізацыя з'яўляецца арганічным і сістэматычным выкладаннем хрысціянскага вучэння, каб прывесці вернікаў да паўнаты еван-

¹¹¹⁹ Пап. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 453; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 54: AAS 83 (1991) 859-860.

¹¹²⁰ Пап. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 265-266.

¹¹²¹ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 60.

¹¹²² Пап. CONGREGAZIONE PER IL CLERO, *Direttorio generale per la catechesi*, 30, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997, p. 33.

гельскага жыцця¹¹²³. «Галоўная мэта катэхізацыі — прывесці чалавека не толькі да сустрэчы з Езусам Хрыстом, але і да паяднання, і нават да даверлівых адносін з Ім»¹¹²⁴, каб ён мог пазнаць дзеянне Духа Святога, ад якога паходзіць дар новага жыцця ў Хрысце¹¹²⁵. Катэхізацыя ў сваім служэнні па выхаванню веры *не можа абмысці*, а наадварот павінна «ясна ўсвядоміць такія справы, як дзейнасць чалавека з мэтай цэласнага вызвалення, пошук больш салідарнага і братэрскага грамадства, змаганне за справядлівасць і спакой»¹¹²⁶. Таму трэба імкнуцца поўна паказаць сацыяльнае вучэнне, звяртаючы ўвагу на яго гісторыю, змест, метадалогію. Непасрэднае прачытанне сацыяльных энцыклік у эклезіяльным кантэксце ўзбагачае іх успрыняцце і выкарыстанне дзякуючы ўкладу розных кампетэнтных у розных галінах прафесіяналаў, якія прысутнічаюць у супольнасці.

530. *Вельмі важна, перш за ўсё ў кантэксце катэхізацыі, каб выкладанне сацыяльнага вучэння было скіравана на абгрунтаванне евангелізацыйнай дзейнасці і гуманізацыю зямных спраў.* Праз гэтае вучэнне Касцёл дае тэарэтычна-практычныя веды, якія падтрымліваюць імкненне перамяніць грамадскае жыццё, каб яно больш адпавядала Божаю намеру. Сацыяльная катэхізацыя імкнецца да выхавання людзей, якія паважаючы маральны парадак, паважалі б сапраўдную свабоду; людзей, «якія ў святле праўды маглі б выпрацоўваць уласнае меркаванне, з адказнасцю здзяйсняць свае ўчынкi і імкнуцца да таго, што праўдзівае і справядлівае, а таксама ахвотна супрацоўнічаць у гэтым з іншымі»¹¹²⁷. *Сведчанне, якое перажываецца штодзённа, мае для хрысціянства выключную выхаваўчую*

¹¹²³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Catechesi tradendae*, 18: AAS 71 (1979) 1291-1292.

¹¹²⁴ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Catechesi tradendae*, 5: AAS 71 (1979) 1281.

¹¹²⁵ Пар. CONGREGAZIONE PER IL CLERO, *Direttorio generale per la catechesi*, 54, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997, p. 56.

¹¹²⁶ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Catechesi tradendae*, 29: AAS 71 (1979) 1301-1302; пар. таксама, CONGREGAZIONE PER IL CLERO, *Direttorio generale per la catechesi*, 17, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997, p. 23.

¹¹²⁷ CONCILIO VATICANO II, Dich. *Dignitatis humanae*, 8.

каштоўнасць. «Менавіта жыццё ў святасці, якая ззяе ў многіх членах Богага народу, сціплых і часта схаваных ад людскіх вачэй, — гэта самы прасты і найбольш прывабны шлях, на якім можна непасрэдна спасцігнуць прыгажосць праўды, вызваленчую сілу Божай любові і каштоўнасць безумоўнай вернасці ўсім патрабаванням закону Пана, нават у самых цяжкіх абставінах»¹¹²⁸.

531. *Сацыяльнае вучэнне павінна быць падставай інтэнсіўнай і пастаяннай фармацыі, асабліва той, якая датычыць свецкіх хрысціянаў. Гэтая фармацыя павінна ўлічваць іх абавязкі ў грамадскім жыцці.* «Яны, не чакаючы пасіўна загадаў і ўказаў, павінны праз свабодную ініцыятыву напоўніць хрысціянскім духам менталітэт і звычаі, законы і структуры супольнасці, у якой яны жывуць»¹¹²⁹. *Першы ўзровень фармацыйнай працы, скіраванай да свецкіх хрысціянаў, павінен зрабіць іх здольнымі эфектыўна ажыццяўляць штодзённыя задачы ў культурнай, сацыяльнай, эканамічнай і палітычнай сферы, развіваючы ў іх пачуццё абавязку дзеля служэння агульнаму дабру*¹¹³⁰. *Другі ўзровень датычыць фарміравання палітычнай свядомасці, каб падрыхтаваць свецкіх хрысціянаў да ажыццяўлення палітычнай улады.* «Тыя, хто мае здольнасць да палітычнай дзейнасці, складанай і ў той жа час вельмі высакароднай, павінны падрыхтавацца да яе і старацца займацца ёй, не думаючы пра сваю матэрыяльную карысць»¹¹³¹.

532. *Каталіцкія навучальныя ўстановы могуць і павінны ажыццяўляць важную выхаваўчую паслугу, імкнучыся з асаблівай стараннасцю займацца інкультурацыяй хрысціянскага пасланьня, каб забяспечыць плённае ўзаемадзеянне Евангелля з рознымі галінамі ведаў.* Сацыяльнае вучэнне — гэта неабходны інструмент эфектыўнага хрысціянскага выхавання ў лю-

¹¹²⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 107: AAS 85 (1993) 1217.

¹¹²⁹ PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 81: AAS 59 (1967) 296-297.

¹¹³⁰ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 75.

¹¹³¹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 75.

бові, справядлівасці, спакоі. Акрамя гэтага сацыяльнае вучэнне развівае ўсведамленне маральных і сацыяльных абавязкаў у розных культурных і прафесійных галінах.

*Важным прыкладам выхаваўчых ініцыятыў з'яўляюцца «Сацыяльныя тыдні» католікаў, да якіх зайсёды заахвочвае Настаўніцкі Інстытут Касцёла. Яны даюць свецкім вернікам цудоўную магчымасць для самавыяўлення і развіцця, уздымаюць на высокі ўзровень іх асабівы ўклад у аднаўленне зямнога парадку. Ініцыятыва, якая шмат гадоў рэалізоўвалася ў розных краінах, з'яўляецца сапраўднай *лабараторыяй культуры*, у якой перадаюцца і супастаўляюцца меркаванні і вопыт, аналізуюцца праблемы, якія ўзнікаюць, і вызначаюцца новыя кірункі дзейнасці.*

533. *Не менш важным павінна быць выкарыстанне сацыяльнага вучэння ў фармацыі прэзбітэраў і кандыдатаў у святары, якія ў працэсе падрыхтоўкі да ажыццяўлення гэтай паслугі павінны набыць паглыбленыя веды аб вучэнні і пастырскай дзейнасці Касцёла ў сацыяльнай сферы; яны павінны цікавіцца сацыяльнымі пытаннямі сваёй эпохі. Дакумент Кангрэгацыі Каталіцкай Адукацыі «Арыенціры для навучання і выкладання сацыяльнага вучэння Касцёла ў фармацыі святароў»¹¹³² дае падрабязную інфармацыю і рэкамендацыі для адпаведнай арганізацыі навучання.*

г) Падтрымка дыялогу

534. *Сацыяльнае вучэнне з'яўляецца эфектыўным інструментам дыялогу паміж хрысціянскімі, грамадзянскімі і палітычнымі супольнасцямі, інструментам, які развівае і натхняе сапраўднае і плённае супрацоўніцтва ў формах, адпаведных розным сітуацыям. Для грамадзянскіх і палітычных улад, якія павінны служыць асабістаму і грамадскаму пакліканню*

¹¹³² 30 dicembre 1988, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988.

чалавека згодна з іх кампетэнцыяй і даступнымі для іх сродкамі, сацыяльнае вучэнне Касцёла можа стаць важнай падтрымкай і багатай крыніцай натхнення.

535. *Сацыяльнае вучэнне з'яўляецца ўрадлівай глебай для дыялогу і экуменічнага супрацоўніцтва, якое адбываецца ўжо цяпер у шырокім маштабе на розных тэрыторыях і праяўляецца ў абароне годнасці асоб, ва ўмацаванні спакою, у канкрэтным і эфектыўным змаганні з заганамі нашага часу: голадам, беднасцю, непісьменнасцю, несправядлівым размеркаваннем дабротаў і недахопам жылля. Гэтае шматбаковае супрацоўніцтва садзейнічае росту свядомасці і братэрства ў Хрысце і экуменічнаму працэсу.*

536. *Дзякуючы агульнай традыцыі Старога Завету Католікі Касцёл ведае, што можа наладзіць дыялог з братамі юдэямі. Ён можа ажыццявіць гэта праз сацыяльнае вучэнне, каб будаваць разам справядлівую і мірную будучыню для ўсіх людзей, якія з'яўляюцца дзецьмі аднаго Бога. Агульная духоўная спадчына спрыяе ўзаемапазнанню і павазе¹¹³³, дзякуючы якім можна развіваць паразуменне для пераадолення ўсякай дыскрымінацыі і абароны чалавечай годнасці.*

537. *Сацыяльнае вучэнне пастаянна заклікае да дыялогу паміж вызнаўцамі розных рэлігій свету, каб знайсці найбольш эфектыўныя формы супрацоўніцтва. Рэлігія адыгрывае важную ролю ў дасягненні спакою, які залежыць ад сумеснага імкнення на карысць цэласнага развіцця чалавека¹¹³⁴. У духу малітоўных сустрэч, якія адбыліся ў Асізі¹¹³⁵, Касцёл і надалей заахвочвае вызнаўцаў іншых рэлігій да дыялогу і эфектыўнага сведчання на кожным месцы аб каштоўнасцях, агульных для ўсёй чалавечай сям'і.*

¹¹³³ Пап. CONCILIO VATICANO II, Dich. *Nostra aetate*, 4.

¹¹³⁴ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 32: AAS 80 (1988) 556-557.

¹¹³⁵ 27 ottobre 1986; 24 gennaio 2002.

д) Суб'екты сацыяльнага пастырства

538. *Касцёл, які ажыццяўляе сваю місію, — гэта ўвесь народ Божы. У сваіх розных вымярэннях і ў кожным са сваіх членаў у адпаведнасці з дарамі і формамі служэння, уласцівымі кожнаму пакліканню, народ Божы павінен адказаць на абавязак абвясчэння Евангелля і сведчання аб ім (пар. 1 Кар 9, 16), усведамляючы, што «місія датычыць усіх хрысціянаў»¹¹³⁶.*

Да пастырскай працы ў сацыяльнай сферы пакліканы ўсе хрысціяне. Яны павінны стаць актыўнымі суб'ектамі сведчання пра сацыяльнае вучэнне і поўнасю далучыцца да моцнай традыцыі «плённай дзейнасці многіх мільёнаў людзей, якія пад уплывам сацыяльнага вучэння Касцёла стараліся чэрпаць з яго натхненне для сваёй дзейнасці ў свеце»¹¹³⁷. Сучасныя хрысціяне індывідуальна або ў складзе розных груп, таварыстваў і рухаў ствараюць пэўны «вялікі рух абароны чалавечай асобы і яе годнасці»¹¹³⁸.

539. *У мясцовым Касцёле за пастырскую дзейнасць у евангелізацыі сацыяльнага жыцця адказвае біскуп, якому дапамагаюць святары, законнікі і законніцы, свецкія вернікі. Звяртаючы асаблівую ўвагу на мясцовую рэальнасць, біскуп мае абавязак падтрымліваць і распаўсюджаць сацыяльнае вучэнне з дапамогай адпаведных інстытутаў.*

Пастырская дзейнасць біскупа павінна ажыццяўляцца ў паслузе прэзбітэраў, якія ўдзельнічаюць у яго місіі навучання, асвячэння і кіравання хрысціянскай супольнасцю. Распрацоўваючы адпаведныя выхаваўчыя планы, прэзбітэр павінен знаёміць з сацыяльным вучэннем членаў сваёй супольнасці і развіваць у іх усведамленне права і абавязкаў быць актыўнымі суб'ектамі гэтага вучэння. Праз ажыццяўленне сакрамантаў, асабліва Эўхарыстыі і паяднання, святар дапамагае вернікам успрымаць сацыяльную адказнасць як плод зба-

¹¹³⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris missio*, 2: AAS 83 (1991) 250.

¹¹³⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 3: AAS 83 (1991) 795.

¹¹³⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 3: AAS 83 (1991) 796.

веннай Таямніцы. Ён павінен ажыўляць пастырскую дзейнасць у сацыяльнай сферы, асабліва клапацячыся пра выхаванне вернікаў і пра духоўную дапамогу тым, хто ўдзельнічае ў грамадскім і палітычным жыцці. Задачай прээбітэра, які ажыццяўляе пастырскую паслугу ў розных касцёльных аб'яднаннях, і асабліва ў тых, якія займаюцца сацыяльным апостальствам, з'яўляецца падтрымка іх развіцця праз неабходнае выкладанне ім сацыяльнага вучэння.

540. *Пастырскую дзейнасць у сацыяльнай сферы ажыццяўляюць таксама, згодна са сваёй харызмай, кансэкраваныя асобы. Іх яркае сведчанне, асабліва сярод вялікай беднасці, уяўляе для ўсіх заклік да захавання такіх каштоўнасцяў, як святасць і адданае служэнне бліжняму.* Поўная ахвярнасць законнікаў і законніц становіцца для грамадства характэрным і прарочым знакам сацыяльнага вучэння. Прысвячаючы сябе поўнасцю служэнню таямніцы любові Хрыста да чалавека і да свету, законнікі і законніцы апярэджваюць і паказваюць у сваім жыцці некаторыя рысы новага чалавецтва, якія імкнецца выхоўваць сацыяльнае вучэнне. Кансэкраваныя асобы праз чыстасць, убоства і паслухмянасць служаць пастырскай любові, перш за ўсё, малітвай, дзякуючы якой яны сузіраюць Божы намер аб свеце, просяць Пана, каб Ён адкрыў сэрца кожнага чалавека на прыняцце дару новай чалавечнасці, плёну ахвяры Хрыста.

II. САЦЫЯЛЬНАЕ ВУЧЭННЕ І АДКАЗНАСЦЬ СВЕЦКІХ ВЕРНІКАЎ

а) Свецкія вернікі

541. *Асноўнай характарыстыкай свецкіх вернікаў, якія працуюць у вінаградніку Пана (пар. Мц 20, 1–16), з'яўляецца свецкі характар іхняга наследавання Хрыста, якое рэалізуецца ў свеце.* «Задача свецкіх людзей, уласцівая іх пакліканню, — шукаць Божае Валадарства, займаючыся свецкімі справамі і кіру-

ючы імі згодна з Божым намерам»¹¹³⁹. Праз хрост свецкія з'ядналіся з Хрыстом і сталі ўдзельнікамі Яго жыцця і місіі згодна са сваёй асаблівай тоеснасцю. «Пад свецкімі тут разумеюцца ўсе хрысціяне, акрамя тых, хто атрымаў сакрамэнт пасвячэння ці належыць да манаскага стану, правамоцна ўстаноўленага ў Касцёле, а менавіта хрысціяне, якія, уключаныя праз хрост у Хрыста, складаюць народ Божы і, з'яўляючыся кожны па-свойму ўдзельнікамі святарскага, прароцкага і каралеўскага абавязку Хрыста, паводле свайго стану выконваюць у Касцёле і свеце місію ўсяго хрысціянскага народу»¹¹⁴⁰.

542. *Тоеснасць свецкага верніка нараджаюць і падтрымліваюць сакрамэнты:* хрост, канфірмацыя і Эўхарыстыя. Хрост яднае з Хрыстом, Сынам Айца, першародным сярод усякіх стварэнняў, які быў пасланы да ўсіх людзей як Настаўнік і Адкупіцель. Канфірмацыя прыпадабняе верніка да вобраза Хрыста, які быў пакліканы ажывіць стварэнне і кожную істоту праз спасланне свайго Духа. Эўхарыстыя робіць верніка ўдзельнікам адзінай і дасканалай ахвяры, якую Хрыстус прынёс Айцу у сваім целе дзеля збаўлення свету.

Свецкі вернік з'яўляецца вучнем Хрыста дзякуючы прыняццю сакрамэнтаў і праз іх моц, г. зн. праз моц таго, што Бог у ім учыніў, адлюстравайшы ў яго душы вобраз свайго Сына, Езуса Хрыста. З гэтага Божага дару ласкі, а не з чалавечых меркаванняў нараджаецца патройнае «*missus*» (дар і задача), якое вызначае свецкага верніка як прарока, святара і караля ў адпаведнасці з яго свецкім характарам.

543. *Асабістай задачай свецкага хрысціяніна з'яўляецца абвяшчэнне Евангелля прыкладам свайго жыцця, укаранёнага ў Хрысце, якое існуе ў зямных рэаліях:* у сям'і, прафесійнай занятасці ў сферы працы, культуры, у навуцы і даследаваннях; у выкананні сацыяльных, эканамічных, палітычных абавяз-

¹¹³⁹ CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Lumen gentium*, 31.

¹¹⁴⁰ CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Lumen gentium*, 31.

каў. Усе сферы свецкай рэальнасці, асабістыя і грамадскія, гістарычныя кантэксты і сітуацыі, структуры і інстытуты з'яўляюцца месцам жыцця і дзейнасці свецкіх хрысціянаў. Да гэтых рэалій звернута Божая любоў. Удзел свецкіх вернікаў павінен адпавядаць гэтаму бачанню і павінен быць выразам евангельскай любові. «Факт існавання і дзейнасці ў свеце мае для свецкіх вернікаў значэнне не толькі антрапалагічнае і сацыялагічнае, але таксама выразна тэалагічнае і эклезіяльнае»¹¹⁴¹.

544. *Сведчанне свецкага верніка нараджаецца з дару ласкі, прызнанага, перажытага і даведзенага да сталасці*¹¹⁴². Гэтая матывацыя надае значнасць адказнасці верніка ў свеце і супрацьпастаўляе яе містыцы дзеяння, якая характэрна атэістычнаму гуманізму, пазбаўлена канчатковага фундаменту і абмежавана толькі зямным вымярэннем. Эсхаталагічны гарызонт з'яўляецца ключом для правільнага разумення чалавечай рэальнасці. У перспектыве канчатковых дабротаў свецкі вернік можа належным чынам упарадкаваць сваю зямную дзейнасць. Узровень жыцця і большая эканамічная прадуктыўнасць не з'яўляюцца адзінымі паказчыкамі цэласнай рэалізацыі чалавека ў гэтым жыцці, а ў дачыненні да будучага жыцця іх вартасць становіцца яшчэ меншай. «Чалавек не абмежаваны толькі часовым парадкам, але, жывучы ў гісторыі, захоўвае непарушным сваё вечнае пакліканне»¹¹⁴³.

б) Духоўнасць свецкага верніка

545. *Свецкія вернікі пакліканы ўдасканалваць сапраўдную свецкую духоўнасць, дзякуючы якой яны становяцца новымі людзьмі, якія заглыблены ў таямніцу Бога і ўключаны ў супольнасць святых і тых, хто асвятчае.* Такая духоўнасць будзе свет

¹¹⁴¹ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 15.

¹¹⁴² Пап. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 24.

¹¹⁴³ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 76.

паводле Духа Езуса. Яна дае магчымасць скіроўваць погляд за межы гісторыі, не аддаляючыся ад яе, захоўваць гарачую любоў да Бога, не адводзячы свайго погляду ад братоў, якіх можна бачыць такімі, якімі іх бачыць Пан, і любіць іх так, як Ён іх любіць. Гэтая духоўнасць далёкая як ад *інтымнага спірытуалізму*, так і ад *сацыяльнага актывізму* і выяўляецца ў жыватворным сінтэзе, прыносячы адзінства, сэнс і надзею для чалавечага існавання, поўнага супярэчліvasці і фрагментарнага з нагоды розных прычын. Свецкія вернікі, ажыўленыя гэтай духоўнасцю, могуць прычыніцца, як закваска, да асвячэння свету знутры, выконваючы ўласціваю ім ролю згодна з евангельскім духам, і, у першую чаргу, сведчаннем свайго жыцця паказаць іншым Хрыста¹¹⁴⁴.

546. *Свецкія вернікі павінны ўмацоўваць сваё духоўнае і маральнае жыццё, развіваючы кампетэнтнасць, якая патрэбна для выканання сваіх сацыяльных абавязкаў.* Паглыбленне ўнутраных матывацый і выпрацоўка стылю жыцця, неабходнага для занятасці ў сацыяльнай і палітычнай сферы, з'яўляецца плёнам дынамічнага і пастаяннага выхаваўчага працэсу, накіраванага перш за ўсё на дасягненне гармоніі паміж жыццём ва ўсіх яго вымярэннях і самой верай. У вопыце верніка «не можа быць двух роўназначных кірункаў: з аднаго боку так званага “духоўнага” жыцця з характэрнымі для яго каштоўнасцямі і патрабаваннямі, з другога — г. зв. “свецкага” жыцця, якое ахоплівае сям'ю, працу, грамадскія адносіны, палітычную і культурную актыўнасць»¹¹⁴⁵. *Еднасць веры і жыцця патрабуе разважлівасці на хрысціянскім шляху з яго характэрнымі элементамі, якімі з'яўляюцца:* арыентацыя на Божае слова; літургічная цэлебрацыя хрысціянскай Таямніцы; асабістая малітва; сапраўдны эклезіяльны вопыт, узбагачаны асаблівым служэннем мудрых духоўных кіраўнікоў; практыка грамадскіх цнотаў і пастаяннае культурнае і прафесійнае выхаванне.

¹¹⁴⁴ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Lumen gentium*, 31.

¹¹⁴⁵ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 59.

в) **Разважлівае дзеянне**

547. *Свецкі хрысціянін павінен дзейнічаць у адпаведнасці з патрабаваннямі разважлівасці. Разважлівасць — гэта цнота, якая дапамагае распазнаць сапраўднае дабро ў любых абставінах і пры выбары адпаведных сродкаў, патрэбных для яго ажыццяўлення. Дзякуючы гэтай цноте можна правільна выкарыстоўваць маральныя прыцыпы ў асобных выпадках.* Разважлівасць праяўляецца ў трох функцыях: высвятляе сітуацыі і ацэньвае іх, указвае рашэнне і пабуджае да дзеяння. На першым этапе трэба *разважаць і раіцца*, каб вывучыць пытанне і неабходныя меркаванні іншых. Другі этап — гэта *ацэнка, а менавіта аналіз і заключнае суджэнне* аб рэальнасці ў святле Богага намеру. Трэці этап — гэта *прыняцце рашэння*, якое засноўваецца на папярэдніх этапах, якія дазваляюць зрабіць выбар паміж магчымымі дзеяннямі.

548. *Разважлівасць скіроўвае нас да прыняцця паслядоўных рашэнняў, якія прымаюцца з пачуццём рэалізму і адказнасці за вынікі нашых дзеянняў.* Існуе вельмі распаўсюджаны погляд, які атаясамлівае разважлівасць з хітрасцю, прагматычным разлікам і недаверам або з баязлівасцю і нерашучасцю. Такі погляд вельмі далёкі ад правільнага разумення гэтай цноты, характэрнай практычнаму розуму. Разважлівасць, будучы *мерай* іншых цнотаў, дапамагае выбраць *мудра і адважна* неабходныя дзеянні. Яна падкрэслівае, што імкненне да добра — гэта наш абавязак, і паказвае спосаб яго ажыццяўлення¹¹⁴⁶. Разважлівасць, урэшце, з'яўляецца цнотай, якая патрабуе сталай развагі і сталай адказнасці пры аб'ектыўным веданні сітуацыі і адпаведным скіраванні волі, якая прыводзіць да прыняцця рашэння¹¹⁴⁷.

¹¹⁴⁶ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1806.

¹¹⁴⁷ Каб практыкаваць разважлівасць, неабходна ў працэсе выхавання набыць адпаведныя якасці, да якіх належаць «*memoria*» (*паміць*), як здольнасць пашырэння свайго мінулага вопыту аб'ектыўным чынам, без скажэння (пар. SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, II-II, q. 49, a. 1; Ed. Leon. 8, 367); «*docilitas*» (*паслухмянасць*), якая з'яўляецца здольнасцю вучэння і выкарыстоўвае карысны вопыт іншых згодна з сапраўднай любоўю да праўды

г) Сацыяльнае вучэнне і свецкія аб'яднанні

549. *Сацыяльнае вучэнне Касцёла павінна стаць складовай часткай фармацыі верніка. Вопыт паказвае, што выхаваўчую працу можна арганізаваць у касцёльных свецкіх аб'яднаннях, якія адпавядаюць выразным крытэрыям эклезіяльнасці*¹¹⁴⁸. «Групы, аб'яднанні і рухі таксама ўдзельнічаюць у фармацыі свецкіх вернікаў, бо пры дапамозе ўласцівых ім метадаў могуць рэалізаваць фармацыю, глыбока ўкаранёную ў досведзе апостальскага жыцця і адначасова інтэграваць і канкрэтызаваць фармацыю, якую іх члены атрымліваюць ад іншых асоб і супольнасцяў»¹¹⁴⁹. Сацыяльнае вучэнне Касцёла падтрымлівае і тлумачыць ролю аб'яднанняў, рухаў і груп, якія імкнучца ажывіць хрысціянскім духам розныя сферы зямнога парадку¹¹⁵⁰. «Эклезіяльная еднасць, прысутная і творчая ў дзейнасці асобных людзей, знаходзіць сваё спецыфічнае адлюстраванне ў сумеснай дзейнасці свецкіх вернікаў, г. зн., такой, у якой яны салідарна і адказна ўдзельнічаюць у жыцці і місіі Касцёла»¹¹⁵¹.

(пар. SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, II-II, q. 49, a. 3: Ed. Leon. 8, 368-369); «*solertia*» (стараннасць), што азначае здольнасць пераадоляваць нечаканыя цяжкасці, дзякуючы аб'ектыўнаму дзеянню, каб кожная сітуацыя служыла дабру і перамозе над спакусамі неўмеркаванасці, несправядлівасці, баязлівасці, нічэмнасці (пар. SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, II-II, q. 49, a. 4: Ed. Leon. 8, 369-370). Ніжэй адзначаныя ўмовы пазнавальнага тыпу робяць магчымым развіццё перадумовы, неабходныя для прыняцця рашэння: «*providentia*» (прадбачанне), якое з'яўляецца здольнасцю ацэньваць эфектыўнасць дадзенага ўчынку з увагі на маральную мэту (пар. SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, II-II, q. 49, a. 6: Ed. Leon. 8, 371), «*circumspectio*» (асіярожнасць) або здольнасць ацэньваць абставіны, якія садзейнічаюць узнікненню дадзенай сітуацыі, у якой адбываецца дадзенае дзеянне (пар. SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, II-II, q. 49, a. 7: Ed. Leon. 8, 372). Разважлівасць у грамадскім жыцці выступае ў дзвюх характэрных формах: разважлівасць, якая «*kipye*», або якая здольна ўпарадкоўваць усе справы так, каб яны служылі найвышэйшаму сацыяльнаму дабру (пар. SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, II-II, q. 50, a. 1: Ed. Leon. 8, 374), і разважлівасць «*палітычная*», якая схіляе грамадзяніна быць паслухмяным патрабаванням улады (пар. SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, II-II, q. 50, a. 2: Ed. Leon. 8, 375), не губляючы пры гэтым сваю асабістую годнасць (пар. SAN TOMMASO D'AQUINO, *Summa theologiae*, II-II, qq. 47-56: Ed. Leon. 8, 348-406).

¹¹⁴⁸ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 30.

¹¹⁴⁹ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 62.

¹¹⁵⁰ Пар. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 455.

¹¹⁵¹ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 29.

550. *Сацыяльнае вучэнне Касцёла мае вельмі важнае значэнне для касцёльных аб'яднанняў, якія займаюцца пастырскай дзейнасцю ў сацыяльнай сферы.* Яны становяцца арыенцірам, паколькі дзейнічаюць у грамадскім жыцці ў адпаведнасці са сваім эклезіяльным характарам і паказваюць вялікую вартасць малітвы, роздуму і дыялогу ў працы з сацыяльнымі рэаліямі і прычыняюцца да іх паляпшэння. У любым выпадку трэба выразна размяжоўваць тое, «што робяць паасобку ці аб'яднаўшыся вернікі ад свайго імя як грамадзяне, якія кіруюцца хрысціянскім сумленнем, а таксама разам са сваімі пастырамі ад імя Касцёла»¹¹⁵².

Разнастайныя асацыяцыі, якія аб'ядноўваюць людзей дзеля паклікання і хрысціянскай місіі ў вызначаным прафесійным або культурным асяроддзі, могуць унесці каштоўны ўклад у выхаванне сталых хрысціянаў. Так, напрыклад, каталіцкія аб'яднанні лекараў выхоўваюць сваіх членаў праз канкрэтнае вырашэнне шматлікіх праблем, якія медыцына, біялогія і іншыя навукі ставяць перад прафесійнай кампетэнцыяй лекара, а таксама перад яго сумленнем і верай. Тое ж можна сказаць пра таварыствы каталіцкіх настаўнікаў, юрыстаў, прадпрымальнікаў, рабочых, а таксама спартоўцаў, экалагаў... У гэтым кантэксце сацыяльнае вучэнне паказвае сваю эфектыўнасць у фарміраванні сумлення кожнага чалавека і культуры пэўнай краіны.

д) Служэнне ў розных сферах грамадскага жыцця

551. *Прысутнасць свецкага хрысціяніна ў сацыяльнай сферы — гэта служэнне, знак і выраз любові, якія праяўляюцца ў сямейным, культурным, працоўным, эканамічным, палітычным жыцці ў адпаведнасці з іх спецыфічным прызначэннем.* Свецкія вернікі, адказваючы на розныя патрабаванні пэўных асяроддзяў сваёй дзейнасці, сведчаць аб праўдзівасці сваёй веры і адначасова аб праўдзівасці сацыяльнага вучэння Касцёла,

¹¹⁵² CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 76.

якое поўнаасцю ажыццяўляецца тады, калі яны канкрэтна жывуць ім і выкарыстоўваюць яго палажэнні для вырашэння сацыяльных праблем. Сапраўды, сацыяльнае вучэнне больш абапіраецца на сведчанне спраў, чым на сваю ўнутраную паглядуюнасць і логіку¹¹⁵³.

Увайшоўшы ў трэцяе тысячагоддзе хрысціянскай эры, свецкія вернікі павінны адкрыцца праз сваё сведчанне на ўсіх людзей, з якімі нясуць цяжар найбольш складаных праблем нашага часу. «Тое, што Святы Сабор прапаноўвае са скарбніцы навучання Касцёла, мае на мэце дапамагчы ўсім людзям нашага часу незалежна ад таго, вераць яны ў Бога ці не вызнаюць Яго адкрыта, каб, лепш разумеючы ўсё сваё пакліканне, яны лепш дастасоўвалі свет да вялікай годнасці чалавека, каб імкнуліся да універсальнага і глыбокага братэрства, а таксама каб пад уплывам любові адказалі велікадушна і разам на патрабаванні нашай эпохі»¹¹⁵⁴.

1. Служэнне чалавечай асобе

552. *Сярод сфер сацыяльнай актыўнасці свецкіх вернікаў перш за ўсё трэба вылучыць служэнне чалавечай асобе.* Сцвярджэнне годнасці кожнай асобы, найкаштоўнейшага добра, якім валодае чалавек, «з'яўляецца асноўным, а ў пэўнай ступені цэнтральным і яднаючым заданнем гэтага служэння на карысць чалавечай сям'і, да выканання якога пакліканы Касцёл, а ў ім свецкія вернікі»¹¹⁵⁵.

Першай формай ажыццяўлення гэтай задачы з'яўляюцца імкненне і намаганні на карысць свайго ўнутранага абнаўлення, паколькі гісторыя чалавецтва не залежыць ад нейкага безасабовага дэтэрмінізму, але ад мноства суб'ектаў, свабодная дзейнасць якіх абумоўлівае сацыяльны парадак. Сацыяльныя інстытуты не ў стане самі па сабе, аўтаматычна, гарантаваць

¹¹⁵³ Пап. GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 454; GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 57: AAS 83 (1991) 862-863.

¹¹⁵⁴ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 91.

¹¹⁵⁵ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 37.

агульнае дабро. «Аднаўленню хрысціянскага духа»¹¹⁵⁶ *павінна папярэднічаць* імкненне да паляпшэння грамадства «адпаведна ўяўленням Касцёла, у духу сацыяльнай справядлівасці і любові»¹¹⁵⁷.

З навяртання сэрца вытывае клопат пра чалавека, якога трэба любіць як брата. Такі клопат дапамагае зразумець, што здараўленне інстытутаў, структур і ўмоў жыцця, якія прырачаць годнасці чалавека, з'яўляецца нашым абавязкам. Свецкія вернікі павінны *адначасова прыкладаць вялікія намаганні для навяртання сэрцаў і паляпшэння структур*, беручы пад увагу гістарычную сітуацыю і выкарыстоўваючы дазволеныя сродкі для стварэння грамадскіх інстытутаў, у якіх годнасць усіх людзей сапраўды паважалася б і сцвярджалася.

553. *Сцвярджэнне чалавечай годнасці прадугледжвае, перш за ўсё, абвяшчэнне недатыкальнага права на жыццё, ад зачацця да натуральнай смерці.* Гэта асноўнае права чалавека, на якім заснаваны ўсе іншыя¹¹⁵⁸. Павага да годнасці чалавечай асобы патрабуе *прызнання рэлігійнага вымярэння чалавека.* Гэтае патрабаванне не з'яўляецца «звычайнай справаю “вызнання”, але яно глыбока ўкаранёна ў самую рэчаіснасць чалавека»¹¹⁵⁹. Сапраўднае прызнанне *права на свабоду сумлення і на рэлігійную свабоду* з'яўляецца адной з найвышэйшых дабротаў і найважнейшым абавязкам кожнага народу, які хоча сапраўды гарантаваць дабро асобе і грамадству¹¹⁶⁰. У сённяшнім культурным кантэксце асабліва важнай з'яўляецца неабходнасць *абараняць сужэнства і сям'ю.* Гэтая задача можа быць выканана тады, калі мы пераканамся ў адзінай і незаменнай каштоўнасці гэтых інстытутаў для сапраўднага чалавечага суіснавання¹¹⁶¹.

¹¹⁵⁶ Pío XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 218.

¹¹⁵⁷ Pío XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 218.

¹¹⁵⁸ Пап. CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, Istr. *Donum vitae* (22 febbraio 1987): AAS 80 (1988) 70-102.

¹¹⁵⁹ GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 39.

¹¹⁶⁰ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 39.

¹¹⁶¹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Familiaris consortio*, 42-48: AAS 74 (1982) 134-140.

2. Служэнне культуры

554. *Культура павінна быць для Касцёла і асобных хрысціяннай важнейшай сферай іх прысутнасці і ўдзелу.* Разрыў паміж хрысціянскай верай і штодзённым жыццём быў прызнаны Другім Ватыканскім Саборам адной з самых сур'ёзных памылак нашага часу¹¹⁶². Невыразнасць метафізічнай перспектывы; страта суму па Богу ў выніку нарцыстычнага самазадавальнення сярод разнастайных сродкаў спажывецкага стылю жыцця; прызнанне першынства тэхналогій і навуковых даследаванняў як самамэты; акцэнтацыя на знешнім, на пошуку іміджу, на камунікатыўных метадах — усе гэтыя з'явы трэба разглядаць у іх культурных аспектах і аналізаваць у адносінах да галоўнай тэмы, якой з'яўляецца чалавечая асоба, яе інтэгральнае развіццё, здольнасць да камунікацыі і ўстанаўлення адносін з іншымі людзьмі, пастаянны пошук адказу на важныя пытанні існавання. Трэба мець на ўвазе, што «культура з'яўляецца тым, праз што чалавек становіцца больш чалавекам, “існуе” паўней, набліжаецца да таго, каб “быць”»¹¹⁶³.

555. *Асаблівым заданнем свецкіх вернікаў з'яўляецца клопат пра сацыяльную і палітычную культуру, натхнёную Евангеллем.* Найноўшая гісторыя паказала слабасць і поўны крах культурных перспектыв, якія на працягу доўгага часу былі агульнапрызнанымі і пераважалі асабліва на сацыяльным і палітычным узроўні. У гэтай сферы, асабліва за дзесяцігоддзі пасля другой сусветнай вайны, католікі ў розных краінах змаглі сапраўды многа зрабіць. Гэта сведчыць сёння з усё большай яснасцю пра сапраўднасць духа, які іх напаўняў, і каштоўнасць іх спадчыны. Сацыяльная і палітычная дзейнасць католікаў ніколі не абмяжоўваецца толькі змяненнем структур, таму што ў аснове гэтай дзейнасці знаходзіцца культура, якая прымае і прыслухоўваецца да логікі веры і маральнасці, робіць іх асновай і мэтай канкрэтнага планавання. Калі не

¹¹⁶² Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 43.

¹¹⁶³ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'UNESCO* (2 giugno 1980), 7: AAS 72 (1980) 738.

хапае гэтага ўсведамлення, самі католікі асуджаюць сябе на культурную дыяспару, іх прапановы становяцца недастатковымі і абмежаванымі. Прадстаўляць у сучасных культурных тэрмінах багацце каталіцкай Традыцыі, яе каштоўнасць, змест і ўсю духоўную, інтэлектуальную і маральную спадчыну — гэта сёння першачарговая задача. Вера ў Езуса Хрыста, які вызначыў самога сябе як дарогу, праўду і жыццё (пар. Ян 14, 6), пабуджае хрысціянаў з пастаянна новым запалам удзельнічаць у будаўніцтве сацыяльнай і палітычнай культуры, натхнёнай Евангеллем¹¹⁶⁴.

556. *Цэласнае ўдасканальванне асобы і добра ўсяго грамадства — гэта асноўныя мэты культуры¹¹⁶⁵. Этычнае вымярэнне культуры з'яўляецца прыярытэтам у сацыяльнай і палітычнай дзейнасці свецкіх вернікаў.* Няўважлівасць да гэтага вымярэння лёгка ператварае культуру ў інструмент збыднення чалавецтва. Культура можа стаць бясплоднай і дайсці да заняпаду, калі «замыкаецца ў сабе і спрабуе ўмацаваць устарэлыя формы жыцця, адкідваючы ўсялякі абмен ці спрэчку наконт праўды пра чалавека»¹¹⁶⁶. Фарміраванне культуры, здольнай узбагаціць чалавека, патрабуе актыўнасці ўсёй асобы, якая выражае ў ёй увесь свой патэнцыял, розум, веды пра свет і людзей і, акрамя гэтага, уносіць у яе сваю здольнасць да самакантролю, самаахвярнасці, салідарнасці і гатоўнасці да сцвярджэння агульнага добра¹¹⁶⁷.

557. *Сацыяльная і палітычная дзейнасць свецкага верніка ў культурнай сферы праяўляецца сёння ў выразна акрэсленых кірунках. Першы кірунак стараецца гарантаваць кожнаму чалавеку права на гуманную і цывілізаваную культуру, якая*

¹¹⁶⁴ Пар. CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Nota Dottrinale circa alcune questioni riguardanti l'impegno e il comportamento dei cattolici nella vita politica* (24 novembre 2002), 7, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2002, p. 15.

¹¹⁶⁵ Пар. CONCILIO VATICANO II, *Cost. past. Gaudium et spes*, 59.

¹¹⁶⁶ GIOVANNI PAOLO II, *Lett. enc. Centesimus annus*, 50: AAS 83 (1991) 856.

¹¹⁶⁷ Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso all'UNESCO* (2 giugno 1980), 11: AAS 72 (1980) 742.

адпавядае годнасці асобы, не мае ніякай дыскрымінацыі з-за расы, полу, нацыянальнасці, рэлігіі і сацыяльнага становішча¹¹⁶⁸. Гэтае права прадугледжвае права сем'яў і асоб на свабодную і адкрытую школьную адукацыю; на свабодны доступ да сродкаў масавай камунікацыі, незалежных ад усялякага віду манаполіі і ідэалагічнага кантролю; на свабоду даследаванняў; на свабоду выражэння сваіх поглядаў, правядзення дыскусій і спрэчак. Беднасць многіх народаў абумоўлена рознымі формамі пазбаўлення доступу да культуры і недастатковага прызнання *правоў культуры*. Выхаванне і фарміраванне асобы заўсёды з'яўляецца асноўнай задачай сацыяльнай дзейнасці хрысціянаў.

558. *Другі выклік для дзейнасці свецкага верніка датычыць зместу культуры, гэта значыць праўды.* Праблема праўды мае прынцыповае значэнне для культуры, паколькі «кожны чалавек мае абавязак захоўваць цэласнасць чалавечай асобы, у якой на першым месцы стаіць каштоўнасць розуму, волі, сумлення і братэрства»¹¹⁶⁹. Правільная антрапалогія ўяўляе крытэрыі вывятлення і праверкі ўсіх гістарычных формаў культуры. Актыўнасць хрысціянства ў сферы культуры супрацьпастаўлена ўсім рэдукцыйным і ідэалагічным бачанням чалавека і жыцця. Дынамізм прыняцця праўды гарантаваны, перш за ўсё, тым, «што розныя нацыянальныя культуры з'яўляюцца па сваёй сутнасці рознымі адказамі на пытанне пра сэнс асабістага існавання»¹¹⁷⁰.

559. *Хрысціяне павінны імкнуцца поўнасю выявіць каштоўнасць рэлігійнага вымярэння культуры. Гэтая задача з'яўляецца вельмі важнай і неабходнай для якасці чалавечага жыцця як на індывідуальным, так і на сацыяльным узроўні.* Пытанне, якое вырастае з таямніцы жыцця і скіроўваецца да найвялікшай таямніцы, якой з'яўляецца таямніца Бога, стаіць у цэнт-

¹¹⁶⁸ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 60.

¹¹⁶⁹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 61.

¹¹⁷⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 24: AAS 83 (1991) 822.

ры кожнай культуры. Калі гэтае пытанне адхіляецца, то дэградуе культура і маральнае жыццё нацыі¹¹⁷¹. Сапраўднае рэлігійнае вымярэнне ўласціва чалавеку і дазваляе яму разгарнуць сваю рознабаковую дзейнасць у такой перспектыве, у якой яна набывае сэнс і кірунак. Рэлігійнасць або духоўнасць чалавека выяўляюцца ў формах культуры, якія чалавек ажыўляе і натхняе. Сведчаннем гэтага з'яўляюцца розныя творы мастацтва ўсіх часоў. Калі аспрэчваецца рэлігійнае вымярэнне асобы ці народу, то сама культура занепадае, а часам увогуле знікае.

560. *У развіцці сапраўднай культуры свецкія вернікі павінны звяртаць вялікую ўвагу на сродкі масавай камунікацыі, а перш за ўсё на змест выбару многіх людзей.* Гэты выбар, хаця і розны для асобных людзей і груп, заўсёды мае маральную вагу і павінен ацэньвацца менавіта ў гэтым ракурсе. Для ажыццяўлення правільнага выбару неабходна ведаць прынцыпы маральнага парадку і правільна іх выкарыстоўваць¹¹⁷². Касцёл прапаноўвае шматвекавую традыцыю мудрасці, якая мае пачатак у Божым Аб'яўленні і чалавечым роздуме¹¹⁷³. Тэалагічная арыентацыя гэтай традыцыі адыгрывае важную карэктывую ролю як у адносінах да «атэістычнага» рашэння, якое пазбаўляе чалавека аднаго з асноўных яго вымярэнняў, а менавіта духоўнага вымярэння, так і ў адносінах да ўседазвольных і спажывецкіх рашэнняў, якія розным чынам спрабуюць пераканаць чалавека ў яго незалежнасці ад усялякага закону і ад Бога»¹¹⁷⁴. Гэтая традыцыя больш служыць сродкам масавай камунікацыі, чым абуджае іх. «Культура мудрасці, якая ўласціва Касцёлу, дапаможа інфармацыйнай культуры сродкаў масавай камунікацыі не ператварыцца ў награвашчванне бессэнсоўных фактаў»¹¹⁷⁵.

¹¹⁷¹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 24: AAS 83 (1991) 821-822.

¹¹⁷² Пап. CONCILIO VATICANO II, Decr. *Inter mirifica*, 4.

¹¹⁷³ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Fides et ratio*, 36-48: AAS 91 (1999) 33-34.

¹¹⁷⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 55: AAS 83 (1991) 861.

¹¹⁷⁵ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la XXXIII Giornata Mondiale delle Comunicazioni Sociali 1999*, 3: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XXII, 1 (1999) 283.

561. *Свецкія вернікі павінны глядзець на сродкі камунікацыі як на патэнцыяльныя, моцныя інструменты салідарнасці.* «Салідарнасць узнікае як вынік праўдзівай і сумленнай інфармацыі і свабоднага абмену ідэямі, якія садзейнічаюць пазнанню іншых людзей і павазе да іх»¹¹⁷⁶. Гэтага не адбываецца, калі сродкі масавай камунікацыі выкарыстоўваюцца для стварэння і падтрымкі эканамічных сістэм, якія служаць хцівасці і прагавітасці. У выпадку сур'ёзнай несправядлівасці рашэнне поўнасю ігнараваць некаторыя аспекты чалавечага цярпення з'яўляецца праяўленнем выбарнасці, якую нічым нельга апраўдаць¹¹⁷⁷. *Структуры і палітыка камунікацый, размеркаванне тэхналогій — гэта фактары, якія садзейнічаюць таму, што ў эпоху, калі росквіт і нават выжыванне залежаць ад інфармацыі, некаторыя людзі «багатыя» на інфармацыю, а некаторыя — «бедныя» на яе.* Такім чынам, сродкі масавай камунікацыі садзейнічаюць паглыбленню несправядлівасці і няроўнасці, якія прычыняюцца да таго самага цярпення, пра якое потым яны паведамляюць у сваіх перадачах. Тэхналогія камунікацыі і інфармацыі разам з навучаннем у гэтай сферы павінна быць скіравана на ліквідацыю гэтай несправядлівасці і няроўнасці.

562. *Не толькі працаўнікі сродкаў масавай камунікацыі маюць маральныя абавязкі, але і тыя, хто прымае інфармацыю. Тыя працаўнікі сродкаў масавай камунікацыі, якія адказваюць за сваю інфармацыю, заслугоўваюць на аўдыторыю, якая ўсведамляе асабістую адказнасць.* Асноўны абавязак спажаўцоў інфармацыі засноўваецца на адрозненні і выбары. Выразна акрэсленыя абавязкі, якіх нельга пазбыцца, ёсць у бацькоў, у сем'яў і ў Касцёла. Для тых, хто працуе ў розных сферах грамадскай камунікацыі, моцна і ясна гучыць напамін св. Паўла: «Таму, адкінуўшы хлусню, няхай кожны з вас гаворыць праў-

¹¹⁷⁶ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2495.

¹¹⁷⁷ Пап. PONTIFICIO CONSIGLIO DELLE COMUNICAZIONI SOCIALI, *Etica nelle comunicazioni sociali* (4 giugno 2000), 14, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2000, pp. 16-17.

ду свайму бліжняму, бо мы адзін для аднаго члены <...>. Няхай не сыходзіць з вашых вуснаў ніякае шкоднае слова, а толькі тое, што неабходнае, каб прыносіла дабро тым, хто слушае» (Эф 4, 25. 29). Служэнне чалавеку праз стварэнне чалавечай супольнасці, заснаванай на салідарнасці, справядлівасці і любові, а таксама на пашырэнні праўды пра чалавечае жыццё і яго канчатковае ажыццяўленне ў Богу — гэта асноўнае этычнае патрабаванне для сродкаў масавай камунікацыі¹¹⁷⁸. У святле веры чалавечую камунікацыю трэба лічыць шляхам ад Бабілёна да Пяцідзсятніцы. Трэба ўсведамляць асабістае і сацыяльнае заданне пераадольваць калапс камунікацыі (пар. Быц 11, 4–8), адкрываючыся на дар моў (пар. Дз 2, 5–11) і еднасць, адноўленую сілай Духа, спасланага Сынам.

3. Служэнне эканоміцы

563. У сучасным складаным эканамічным кантэксце свецкі вернік павінен у сваёй дзейнасці кіравацца прынцыпамі сацыяльнага вучэння Касцёла. Неабходна, каб гэтыя прынцыпы былі вядомы і выкарыстоўваліся ў самой эканамічнай дзейнасці. Калі ж гэтыя прынцыпы не захоўваюцца, асабліва прынцып першынства чалавечай асобы, то пагаршаецца якасць эканамічнай дзейнасці¹¹⁷⁹.

Актыўнасць хрысціянства павінна таксама выяўляцца ў настойлівым роздуме ў культурным кантэксце і ў імкненні даць ацэнку актуальным мадэлям сацыяльна-эканамічнага развіцця. Абмежаваць пытанне развіцця выключна тэхнічным аспектам значыць праігнараваць яго сапраўдны змест, які датычыць «годнасці чалавека і народаў»¹¹⁸⁰.

¹¹⁷⁸ Пар. PONTIFICIO CONSIGLIO DELLE COMUNICAZIONI SOCIALI, *Etica nelle comunicazioni sociali* (4 giugno 2000), 33, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2000, pp. 43-44.

¹¹⁷⁹ Пар. CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Nota Dottrinale circa alcune questioni riguardanti l'impegno e il comportamento dei cattolici nella vita politica* (24 novembre 2002), 3, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2002, p. 8.

¹¹⁸⁰ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 41: AAS 80 (1988) 570.

564. Дзеячы эканамічнай навукі, тыя, хто працуе ў гэтым сектары і адказвае за палітыку, павінны імкнуцца рэарганізаваць эканоміку, беручы пад увагу, з аднаго боку, жахлівую матэрыяльную беднасць мільярдаў асоб, а з другога боку, той факт, што «цяперашнія эканамічныя, сацыяльныя і культурныя структуры не ў стане вырашыць праблемы сапраўднага развіцця»¹¹⁸¹. Абгрунтаваныя патрабаванні эканамічнай эфектыўнасці павінны больш адпавядаць патрабаванням палітычнага ўдзелу і сацыяльнай справядлівасці. Канкрэтна гэта азначае ахапіць салідарнасцю сеткі эканамічнай, палітычнай і грамадскай узаемазалежнасці, якую ўмацоўваюць актуальныя працэсы глабалізацыі¹¹⁸². У гэтым арганізаваным намаганні па рэарганізацыі эканомікі, якое павінна ўплываць на канцэпцыю эканамічнай рэальнасці, незаменную ролю адыгрываюць хрысціянскія аб'яднанні рабочых, прадпрымальнікаў і эканамістаў, якія дзейнічаюць у эканамічнай сферы.

4. Служэнне палітыцы

565. Для свецкіх вернікаў палітычная дзейнасць з'яўляецца годным і адказным выкананнем хрысціянскага абавязку служыць бліжнім¹¹⁸³. Імкненне да агульнага добра ў духу служэння, развіццё справядлівасці, асаблівая ўвага да сітуацый беднасці і цяжкіх выпадкаў, павага да аўтаноміі часовых рэчаў, прыцягненне субсідыянасці, падтрымка дыялогу і спакою на аснове салідарнасці – вось крытэры, якія павінны натхняць свецкіх хрысціянаў у іх палітычнай дзейнасці. Усе вернікі, як асобы, якія маюць грамадзянскія правы і абавязкі, павінны прытрымлівацца гэтых палажэнняў, а асабліва іх павінны прытрымлівацца тыя, хто выконвае інстытуцыйныя абавязкі, хто непасрэдна ўдзельнічае ў кіраванні складанымі грамадскімі спра-

¹¹⁸¹ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2000*, 14: AAS 92 (2000) 366.

¹¹⁸² Пар. GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2000*, 17: AAS 92 (2000) 367-368.

¹¹⁸³ Пар. PAOLO VI, *Lett. ap. Octogesima adveniens*, 46: AAS 63 (1971) 433-436.

вам і як у мясцовай адміністрацыі, так і ва ўстановах нацыянальнага і міжнароднага ўзроўню.

566. *Ажыццяўленне адказных задач у сацыяльных і палітычных інстытутах патрабуе рашучай і яснай пазіцыі, якая праз значны ўклад у палітычную дыскусію, планаванне і выбар дзейняй выразна пакажа неабходнасць маральнай ацэнкі грамадскага і палітычнага жыцця.* Недахоп увагі да маральнага вымярэння прыводзіць да дэгуманізацыі грамадскага жыцця, сацыяльных і палітычных інстытутаў і да ўмацавання «структур граху»¹¹⁸⁴. «Жыццё і палітычная дзейнасць згодна з уласным сумленнем не азначае рабскага падпарадкавання прынцыпам, якія не маюць нічога агульнага з палітыкай або з якой-небудзь формай канфесіяналізму. Галоўнае тут — канкрэтны ўклад хрысціянаў у агульную справу, каб дзякуючы палітыцы быў устаноўлены грамадскі лад, больш справядлівы і адпаведны годнасці чалавека»¹¹⁸⁵.

567. *У кантэксце палітычнага ўдзелу свецкіх вернікаў асаблівай увагі патрабуе падрыхтоўка да ажыццяўлення ўлады, якую яны павінны прыняць на сябе тады, калі такія абавязкі ім давераць суграмадзяне згодна з дэмакратычнымі правіламі.* Хрысціяне павінны цаніць сістэму дэмакратыі «ў той ступені, у якой яна гарантуе ўдзел грамадзян у палітычных рашэннях, забяспечвае ім магчымасць выбіраць і кантраляваць сваіх кіраўнікоў, замяняць іх мірным шляхам, калі гэта неабходна»¹¹⁸⁶; павінен адкідваць таемныя арганізацыі, якія імкнуцца паўплываць або падарваць функцыянаванне законных інстытутаў улады. Ажыццяўленне ўлады павінна мець характар служэння, якое заўсёды павінна прытрымлівацца маральнага закону для дасягнення агульнага дабра¹¹⁸⁷. Той, хто

¹¹⁸⁴ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 36: AAS 80 (1988) 561-563.

¹¹⁸⁵ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Nota Dottrinale circa alcune questioni riguardanti l'impegno e il comportamento dei cattolici nella vita politica* (24 novembre 2002), 6, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2002, p. 13.

¹¹⁸⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 46: AAS 83 (1991) 850.

¹¹⁸⁷ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 74.

ажыццяўляе палітычную ўладу, павінен скіроўваць энергію ўсіх грамадзян у гэтым кірунку не аўтарытарным чынам, а звяртаючыся да маральнай сілы, якую жывіць свабода.

568. *Свецкі вернік пакліканы зрабіць у канкрэтных палітычных сітуацыях рэальныя магчымыя крокі, каб ажыццявіць маральныя прынцыпы і каштоўнасці, характэрныя для грамадскага жыцця. Для гэтага неабходны метады адрознення, якім бы маглі карыстацца асобы і грамадства*¹¹⁸⁸. Гэты метады патрабуе наяўнасці некаторых вельмі важных элементаў: веданне сітуацыі на аснове аналізу з дапамогай грамадскіх навук і адпаведных інструментаў, сістэматычнага роздуму над рэальнасцю ў святле нязменнай евангельскай навіны і сацыяльнага вучэння Касцёла, прыняцце рашэнняў, скіраваных на станоўчыя змены існуючай сітуацыі. З глыбіні слухання тлумачэння рэальнасці могуць узнікнуць канкрэтныя рашэнні наконт эфектыўных дзеянняў. Аднак ніколі не трэба прыпісваць гэтым рашэнням абсалютнай вартасці, паколькі ні адна праблема не можа быць вырашана канчаткова. «Вера ніколі не спрабавала замкнуць сацыяльна-палітычную рэальнасць у рамках нейкай строгай схемы, усведамляючы, што гістарычнае вымярэнне вымушае чалавека жыць у недасканалых і зменлівых сітуацыях»¹¹⁸⁹.

569. *Характэрны прыклад сітуацыі, якая патрабуе адрознення, уяўляе функцыянаванне дэмакратычнай сістэмы, на якую многія сёння глядзяць з пазіцыі агнасцытызму і рэлятывізму. А гэта прыводзіць да ўсведамлення праўды як выніку рашэння большасці, а таксама да меркавання, што праўда залежыць ад змены палітычнай раўнавагі*¹¹⁹⁰. У такіх абставінах адроз-

¹¹⁸⁸ Пап. CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 8, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, pp. 13-14.

¹¹⁸⁹ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Nota Dottrinale circa alcune questioni riguardanti l'impegno e il comportamento dei cattolici nella vita politica* (24 novembre 2002), 7, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2002, p. 16.

¹¹⁹⁰ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 46: AAS 83 (1991) 850-851.

ненне становіцца асабліва адказным, калі аб'ектыўнасць і правільнасць інфармацыі, навуковыя даследаванні і эканамічныя рашэнні, якія ўплываюць на жыццё самых бедных, а таксама, калі закранаюцца асноўныя і неад'емныя маральныя патрабаванні: святасць жыцця, непарушнасць сужэнства, умацаванне сям'і, заснаванай на манагамным сужэнстве паміж людзьмі рознага полу.

У гэтай сітуацыі будуць карыснымі некаторыя фундаментальныя крытэры: адрозненне і адначасова сувязь паміж юрыдычным і маральным парадкам; вернасць сваёй тоеснасці і гатоўнасць да дыялогу з усімі. Неабходна, каб пры ацэнцы ў сацыяльнай сферы хрысціянін заставаўся верным тром непадзельным каштоўнасцям: *прыродным*, паважаючы законную аўтаномію часовых рэчаў; *маральным*, пашыраючы ўсведамленне абавязковага этычнага вымярэння кожнай сацыяльнай і палітычнай праблемы; *звышпрыродным*, ажыццяўляючы сваю задачу ў духу Евангелля Езуса Хрыста.

570. *Калі ў сітуацыях, якія датычаць фундаментальных этычных патрабаванняў, заканадацы і палітыкі прапануюць або прымаюць рашэнні, супярэчныя хрысціянскім прынцыпам і каштоўнасцям, трэба, як вучыць Настаўніцкі Інстытут Касцёла, усведамляць, што «правільна сфарміраванае хрысціянскае сумленне не дазваляе нікому галасаваць за палітычную праграму або пэўныя законы, якія падрываюць асноўныя прынцыпы веры і маральнасці альтэрнатыўнымі або ўвогуле супярэчлівымі з імі прапановамі»¹¹⁹¹.*

Настаўніцкі Інстытут Касцёла сцвярджае, што ў сітуацыі, калі немагчыма перашкодзіць ажыццяўленню такой палітычнай праграмы, адхіліць або адмяніць такі закон, парламентарый, чыя асабістая пазіцыя абсалютнай нязгоды ясная і ўсім вядомая, можа падтрымаць прапановы, скіраваныя на змяншэнне шкоды такіх праграм і законаў і на змяншэнне іх ад-

¹¹⁹¹ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Nota Dottrinale circa alcune questioni riguardanti l'impegno e il comportamento dei cattolici nella vita politica* (24 novembre 2002), 4, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2002, p. 9.

моўнага ўздзеяння на культуру і грамадскую маральнасць. Характэрным прыкладам такой сітуацыі з'яўляецца закон аб легалізацыі абортаў¹¹⁹². Галасаванне парламентарыя трэба разумець не як падтрымку несправядлівага закону, а толькі як імкненне зменшыць адмоўныя вынікі заканадаўчага акту, за які ўсю адказнасць нясуць тыя, хто яго зацвердзіў.

*Трэба мець на ўвазе, што ў шматлікіх сітуацыях, уключаючы асноўныя і незаменныя маральныя патрабаванні, хрысціянскае сведчанне павінна лічыцца асноўным абавязкам, які можа прывесці аж да ахвяравання жыцця, да пакутніцтва ў імя любові і чалавечай годнасці*¹¹⁹³. Гісторыя дваццаці стагоддзяў, у тым ліку і апошняга, багата на пакутнікаў за хрысціянскую праўду, на сведкаў евангельскай веры, надзеі і любові. Пакутніцтва з'яўляецца сведчаннем асабістага прыпадабнення да вобраза ўкрыжаванага Езуса, і дасягае найвышэйшай формы ў праліці ўласнай крыві паводле евангельскага навучання: «Калі пшанічнае зерне, упаўшы ў зямлю, <...> памрэ, то прынясе багаты плён» (Ян 12, 24).

571. *Палітычная дзейнасць католікаў часта супастаўляецца са «свецкасцю», маецца на ўвазе адрозненне паміж палітычнай і рэлігійнай сферамі*¹¹⁹⁴. Гэтае адрозненне з'яўляецца «каштоўнасцю, ужо прысвоенай і прызнанай Касцёлам. Яно належыць спадчыне, выпрацаванай цывілізацыяй»¹¹⁹⁵. Каталіцкае маральнае вучэнне выразна адхіляе перспектыву свецкасці, якая ўсведамляецца як незалежная ў адносінах да маральнага закону. «“Свецкасць” азначае перш за ўсё погляд таго, хто выражае праўды, якія вынікаюць з прыродных ведаў пра чалавека, які жыве ў грамадстве, незалежна ад таго, што гэтыя праўды з'яўляюцца часткай вучэння пэўнай рэлігіі, паколькі

¹¹⁹² Пар. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Evangelium vitae*, 73.

¹¹⁹³ Пар. GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 39.

¹¹⁹⁴ Пар. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 76.

¹¹⁹⁵ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Nota Dottrinale circa alcune questioni riguardanti l'impegno e il comportamento dei cattolici nella vita politica* (24 novembre 2002), 6, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2002, p. 11.

праўда адна»¹¹⁹⁶. Шчыры пошук праўды, падтрымка і абарона дазволенымі сродкамі маральных ісцін, якія адносяцца да грамадскага жыцця і якімі з'яўляюцца справядлівасць, свабода, павага да жыцця і іншых правоў чалавека — гэта ўсё з'яўляецца правам і абавязкам усіх членаў грамадскай і палітычнай супольнасці.

Калі Настаўніцкі Інстытут Касцёла выказваецца наконт спраў грамадскага і палітычнага жыцця, то ён не парушае патрабаванняў, звязаных з правільным тлумачэннем свецкасці, паколькі «не збіраецца ажыццяўляць палітычнай улады і пазбаўляць католікаў свабоды мець сваё меркаванне па кан'юктурных пытаннях. Настаўніцкі Інстытут Касцёла жадае з уласцівай яму місіяй выходзіць і асвятляць сумленне вернікаў, асабліва тых, хто прысвячае сябе палітычнай дзейнасці, так, каб іх намаганні заўсёды прычыняліся да цэласнага сцвярджэння чалавека і агульнага дабра. Сацыяльнае вучэнне Касцёла не з'яўляецца ўмяшаннем у кіраванне асобнымі краінамі. У той жа час Касцёл несумненна ўскладвае на свецкіх вернікаў маральны абавязак вернасці гэтаму вучэнню паводле сумлення, якое адно і непадзельнае»¹¹⁹⁷.

572. *Прынцып свецкасці мае на ўвазе павагу да ўсіх рэлігійных канфесій з боку дзяржавы, «якая гарантуе супольнасцям вернікаў свабоду ажыццяўлення культуры і правядзення дзейнасці духоўнага, культурнага і дабрачыннага характару. У плюралістычным грамадстве свецкасць — гэта прастора спаткання розных духоўных традыцый і нацыяў»¹¹⁹⁸. На жаль, яшчэ маюць месца, таксама і ў дэмакратычных грамадствах, праўленні свецкай нецярпімасці, калі адмаўляецца палітычнае і культурнае значэнне веры, калі хрысціянне выпцясняюць*

¹¹⁹⁶ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Nota Dottrinale circa alcune questioni riguardanti l'impegno e il comportamento dei cattolici nella vita politica* (24 novembre 2002), 6, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2002, p. 12.

¹¹⁹⁷ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Nota Dottrinale circa alcune questioni riguardanti l'impegno e il comportamento dei cattolici nella vita politica* (24 novembre 2002), 6, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2002, pp. 12-13.

¹¹⁹⁸ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso al Corpo Diplomatico* (12 gennaio 2004), 3: *L'Osservatore Romano*, 12-13 gennaio 2004, p. 5.

ца з грамадскага і палітычнага жыцця, таму што яны падтрымліваюць праўды, якія абвяшчае Касцёл, і падпарадкоўваюцца маральнаму абавязку паступаць згодна са сваім сумленнем. Даходзіць таксама і да больш радыкальнага адмаўлення самой натуральнай этыкі. Такое адмаўленне — гэта аснова маральнай анархіі, выразным вынікам якой з'яўляецца перавага мацнейшых над слабейшымі. Такое адмаўленне не можа быць прынята ні адной формай законнага плюралізму, паколькі яно падрывае саму аснову чалавечага грамадства. Сітуацыя «маргіналізацыі хрысціянства <...> не можа быць карыснай для будучыні грамадства і не можа садзейнічаць згодзе паміж народамі. Наадварот, яна будзе пагражаць самым глыбокім духоўным і культурным асновам цывілізацыі»¹¹⁹⁹.

573. *Асаблівае адрозненне свецкіх вернікаў выяўляецца пры выбары палітычных інструментаў, г. зн. членства ў партыі або іншых формы ўдзелу ў палітычным жыцці. Выбар трэба ажыццяўляць у адпаведнасці з каштоўнасцямі, маючы на ўвазе рэальныя абставіны. У кожным выпадку ўсякае рашэнне павінна грунтавацца на любові і імкнуча да агульнага дабра*¹²⁰⁰. Патрабаванні хрысціянскай веры немагчыма змясціць у нейкай адной палітычнай платформе. Сцвярджаць, што нейкая палітычная партыя ці кааліцыя поўнаасцю адпавядае патрабаванням веры і хрысціянскаму жыццю — значыць садзейнічаць узнікненню небяспечнай памылкі. Хрысціянін не знойдзе партыі, якая поўнаасцю адпавядала б этычным патрабаванням, што вынікаюць з веры і з прыналежнасці да Касцёла. Прыналежнасць хрысціяніна да якой-небудзь палітычнай групы ніколі не павінна быць ідэалагічнай, але заўсёды крытычнай, каб партыя і яе палітычная платформа атрымлівалі стымул для развіцця, якое будзе скіравана на сапраўднае агульнае дабро разам з духоўнай мэтай чалавека¹²⁰¹.

¹¹⁹⁹ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Nota Dottrinale circa alcune questioni riguardanti l'impegno e il comportamento dei cattolici nella vita politica* (24 novembre 2002), 6, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2002, p. 14.

¹²⁰⁰ Пар. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 46: AAS 63 (1971) 433-435.

¹²⁰¹ Пар. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 46: AAS 63 (1971) 433-435.

574. Адрозненне паміж патрабаваннямі веры і сацыяльна-палітычнымі опцыямі з аднаго боку, і паміж выбарамі асобных хрысціянаў і выбарамі ўсёй хрысціянскай супольнасці з другога боку, садзейнічае таму, што прыналежнасць да якой-небудзь палітычнай партыі або кааліцыі адносіцца да кампетэнцый асобы; гэта законнае рашэнне ў дачыненні да партыі і палітычных платформаў, якія не супярэчаць веры і хрысціянскім каштоўнасцям¹²⁰². Выбар партыі, кааліцыі, асоб, якім можна даверыць кіраўніцтва грамадскімі справамі, зыходзячы з сумлення кожнага чалавека, не можа быць выбарам *выключна* індывідуальным. «Хрысціянскім супольнасцям трэба аб'ектыўна аналізаваць сітуацыю ў сваёй краіне, разглядаць яе ў святле нязменных евангельскіх слоў, звяртацца да прынцыпаў мыслення, крытэрыяў ацэнкі і арыенціраў дзейнасці, зацверджаных у сацыяльным вучэнні Касцёла»¹²⁰³. У любым выпадку нікому не дазволена выкарыстоўваць аўтарытэт Касцёла для пацвярджэння свайго асабістага меркавання¹²⁰⁴, наадварот, вернікі павінны хутчэй «старацца ў шчырай размове дзяліцца сваімі пазнаннямі, захоўваючы ўзаемную любоў і клопат найперш пра агульнае дабро»¹²⁰⁵.

¹²⁰² Пап. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 50: AAS 63 (1971) 439-440.

¹²⁰³ PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 4: AAS 63 (1971) 403-404.

¹²⁰⁴ Пап. CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 43.

¹²⁰⁵ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 43.

ЗАКАНЧЭННЕ

ДА ЦЫВІЛІЗАЦЫІ ЛЮБОВІ

а) Дапамога Касцёла сучаснаму чалавеку

575. У сучасным грамадстве адчуваецца новая патрэба сэнсу. «Чалавек будзе заўжды імкнуцца спасцігнуць, хоць бы нават і невыразна, сэнс свайго жыцця, дзейнасці і смерці»¹²⁰⁶. Надзвычай цяжкімі становяцца намаганні планавання будучыні ў новым кантэксце міжнародных адносін, усё больш складаных і ўзаемазалежных, і адначасова ўсё менш упарадкаваных і мірных. Здаецца, што жыццё і смерць чалавека падпарадкоўваюцца толькі навуковага-тэхнічнаму прагрэсу, які развіваецца хутчэй, чым здольнасць чалавека вызначаць яго мэту і ацэньваць яго. Многія з'явы сведчаць аб тым, што «рост незадаволенасці ў краінах з высокім узроўнем жыцця расейвае ілюзію пра рай на зямлі — прадмет мараў. Больш ясным становіцца ўсведамленне непарушных і ўсеагульных правоў асобы і павялічваецца імкненне да больш справядлівых і гуманых адносін»¹²⁰⁷.

576. На самае глыбокае пытанне пра сэнс і мэту чалавечага жыцця Касцёл адказвае абвяшчэннем Евангелля Хрыста, якое ахоўвае годнасць чалавечай асобы ад зменлівасці думак, гарантуючы чалавеку свабоду, якой не можа даць яму ні адзін чалавечы закон. Другі Ватыканскі Сабор падкрэсліў, што місія Касцёла ў сучасным свеце заключаецца ў дапамозе кожнаму чалавеку знайсці ў Богу канчатковы сэнс свайго існавання.

¹²⁰⁶ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 41.

¹²⁰⁷ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 451.

Касцёл добра ведае, што «толькі Бог, якому ён служыць, адпавядае найглыбейшым жаданням чалавечага сэрца, якое ніколі не насыціць зямны спажытак»¹²⁰⁸. Толькі Бог, які стварыў чалавека паводле свайго падабенства і адкупіў яго ад граху, можа ў справе Аб'яўлення, якое адбылося ў Яго ўцелаўлёным Сыне, даць самы поўны адказ на найбольш радыкальнае чалавечае пытанне. Евангелле «аб'яўляе і абвясчае свабоду дзяцей Божых, адкідае ўсякае рабства, якое вынікае з граху, свята шануе годнасць сумлення і яго свабоднае рашэнне, няспынна заклікае памнажаць усе чалавечыя таленты дзеля служэння Богу і дзеля добра чалавека. Урэшце, усіх даручае любові ўсіх»¹²⁰⁹.

б) Распачаць нанова ад веры ў Хрыста

577. *Вера ў Бога і ў Езуса Хрыста вывяляе маральныя прычыны, якія з'яўляюцца «адзінай і незаменнай асновай той стабільнасці і таго спакою, таго ўнутранага і знешняга, прыватнага і грамадскага парадку, якія могуць весці да росквіту дзяржаў і аберагаць яго»*¹²¹⁰. Сацыяльнае жыццё павінна грунтавацца на Божым плане. «Тлумачэнне і вырашэнне актуальных праблем чалавечага суіснавання патрабуе ўвагі да іх тэалагічнага вымярэння»¹²¹¹. Паколькі існуюць суровыя формы эксплуатацыі і сацыяльнай несправядлівасці, «усё больш распаўсюджваецца і абстраецца *неабходнасць* асабовага і грамадскага *радыкальнага абнаўлення*, здольнага гарантаваць справядлівасць, салідарнасць, сумленнасць, яснасць. Шлях, які трэба прайсці, з'яўляецца доўгім і цяжкім. Неабходна прыкласці вялікія намаганні, каб гэтае абнаўленне стала магчымым, беручы пад увагу шматлікія і сур'ёзныя прычыны розных формаў несправядлівасці ў сённяшнім свеце.

¹²⁰⁸ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 41.

¹²⁰⁹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 41.

¹²¹⁰ Pio XII, Lett. enc. *Summi Pontificatus*: AAS 31 (1939) 425.

¹²¹¹ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 55: AAS 83 (1991) 860-861.

Але, як вучыць нас гісторыя і вопыт, у аснове гэтых сітуацый няцяжка знайсці прычыны, якія па сваёй сутнасці з'яўляюцца “культурнымі”, гэта значыць звязанымі з пэўным бачаннем чалавека, грамадства і свету. Па сутнасці *культурнае пытанне* мае *маральны сэнс*, асновай якога з'яўляецца рэлігійны сэнс¹²¹². Таксама, калі ідзе размова пра «сацыяльнае пытанне», то не трэба паддавацца «наіўнаму перакананню, што можна знайсці нейкую магічную формулу, якая дазволіць вырашыць вялікія праблемы нашай эпохі. Не, ні адна формула не выбавіць нас. Нас выбавіць канкрэтная Асоба і ўпэўненасць, якой Яна нас напаўняе: “Я з вамі!” Таму не трэба шукаць “новуую праграму”. Праграма ўжо існуе. Яна заўсёды тая самая, замацаваная ў Евангеллі і ў жывой Традыцыі. У яе цэнтры — сам Хрыстус, якога мы павінны пазнаваць, любіць і наследаваць, каб жыць з Ім трынітарным жыццём і з Ім змяняць гісторыю, пакуль яна не дасягне сваёй паўнаты ў нябесным Ерузалеме»¹²¹³.

в) Цвёрдая надзея

578. *Касцёл вучыць чалавека, што Бог дае рэальную магчымасць перамагчы зло і дасягнуць добра. Пан адкупіў чалавека, набыў яго «за вялікую цану» (1 Кар 6, 20). Сэнс і аснова хрысціянскай дзейнасці ў свеце паходзіць з гэтай перакананасці, якая дае надзею, нягледзячы на грэх, які пакідае глыбокі адбітак на чалавечай гісторыі. Божае абяцанне гарантуе, што свет не застанецца замкнутым у сабе, але адкрыецца на Богае Валадарства. Касцёл ведае вынікі «таямніцы беззаконня» (2 Тэс 2, 7), але ведае таксама, што «ў чалавечай асобе дастаткова якасцяў і сіл, што існуе ў ім фундаментальнае “добра” (пар. Быц 1, 31), паколькі чалавек з'яўляецца вобразам Стварыцеля і адкуплены Хрыстом, які “пэўным чынам*

¹²¹² GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Veritatis splendor*, 98: AAS 85 (1993) 1210; пар. ён жа, Lett. enc. *Centesimus annus*, 24: AAS 83 (1991) 821-822.

¹²¹³ GIOVANNI PAOLO II, Lett. ap. *Novo millennio ineunte*, 29: AAS 93 (2001) 285.

з'яднаўся з кожным чалавекам”, і таму плённае дзеянне Духа Святога “напаўняе зямлю” (Мдр 1, 7)»¹²¹⁴.

579. *Хрысціянская надзея заклікае нас дзейнічаць у сацыяльнай сферы і верыць у магчымасць пабудаваць лепшы свет, усведамляючы, што не можа быць «раю на зямлі»*¹²¹⁵. Хрысціяне, а асабліва свецкія вернікі, заахвачаны паступаць так, «каб моц Евангелля ззяла ў штодзённым сямейным і грамадскім жыцці. Яны выяўляюць сябе як сыны абяцання, калі, будучы моцнымі ў веры і надзеі, выкарыстоўваюць цяперашні час (пар. Эф 5, 16, Клс 4, 5) і цярпліва чакаюць будучай славы (пар. Рым 8, 25). Яны не павінны хаваць гэту надзею ў глыбіні сэрца, але няспынна выяўляць яе сваімі паводзінамі і змаганнем “супраць гаспадароў цемры свету гэтага, супраць <...> духаў злосці” (Эф 6, 12), а таксама праз структуры свецкага жыцця»¹²¹⁶. Рэлігійная матывацыя такой дзейнасці можа не быць агульнапрызнанай, але маральныя перакананні, якія з іх вынікаюць, з'яўляюцца пунктам яднання хрысціянаў з усімі людзьмі добрай волі.

г) Будаваць «цывілізацыю любові»

580. *Непасрэдная мэта сацыяльнага вучэння — пашырэнне прынцыпаў і каштоўнасцяў, якія могуць падтрымліваць грамадства, годнае чалавека. Прынцып салідарнасці ў пэўнай меры змяшчае ўсе іншыя прынцыпы і з'яўляецца «адным з асноўных прынцыпаў хрысціянскай канцэпцыі сацыяльнай і палітычнай арганізацыі»*¹²¹⁷.

*Гэты прынцып вывяляе першынство любові, якая з'яўляецца «распазнавальным знакам вучняў Хрыста (пар. Ян 13, 35)»*¹²¹⁸. Езус навучае нас, «што асноўным законам чалаве-

¹²¹⁴ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 47: AAS 80 (1988) 580.

¹²¹⁵ GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 451.

¹²¹⁶ CONCILIO VATICANO II, Cost. dogm. *Lumen gentium*, 35.

¹²¹⁷ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 10: AAS 83 (1991) 805-806.

¹²¹⁸ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Sollicitudo rei socialis*, 40: AAS 80 (1988) 568.

чай дасканаласці, а значыць і ператварэння свету з'яўляецца новая заповедзь любові»¹²¹⁹ (пар. Мц 22, 40; Ян 15, 12; Клс 3, 14; Як 2, 8). Паводзіны асобы сапраўды чалавечыя, калі яны нараджаюцца з любові, уяўляюць любоў і кіруюцца любоўю. Гэтая праўда належыць таксама да сацыяльнай сферы. Трэба, каб хрысціяне сведчылі аб гэтай праўдзе з глыбокім перакананнем і ўмелі сваім жыццём даказаць, што любоў з'яўляецца адзінай сілай (пар. 1 Кар 12, 31–14, 1), якая можа прывесці да асабістай і сацыяльнай дасканаласці і скіраваць гісторыю да добра.

581. *Любоў павінна прысутнічаць ва ўсіх сацыяльных адносінах і напайнаць іх*¹²²⁰. Асабліва тыя, хто абавязаны клапаціцца пра дабро народаў, «павінны берагчы ў сабе і абуджаць ў іншых, — як у вялікіх, так і ў малых, — любоў, уладарку і каралеву ўсіх цнотаў. Жаданы паратунак можа даць толькі бязмежная любоў, сапраўды хрысціянская, у якой змешчаны ўвесь евангельскі закон і якая заўсёды гатова прысвяціць сябе бліжняму і з'яўляецца самым надзейным лекам супраць сучаснага духоўнага бунту і эгаізму»¹²²¹. Гэтую любоў можна назваць «сацыяльнай любоўю»¹²²² або «палітычнай любоўю»¹²²³. Яна павінна ахапіць увесь чалавечы род¹²²⁴. «Са-

¹²¹⁹ CONCILIO VATICANO II, Cost. past. *Gaudium et spes*, 38; пар. таксама, Cost. dogm. *Lumen gentium*, 42; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 826.

¹²²⁰ Пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1889.

¹²²¹ LEONE XIII, Lett. enc. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII*, 11 (1892) 143; пар. BENEDETTO XV, Lett. enc. *Pacem Dei*: AAS 12 (1920) 215.

¹²²² Пар. SAN TOMMASO D'AQUINO, QD *De caritate*, a. 9, c: SAN TOMMASO D'AQUINO, *Le Questioni Disputate. Testo latino di S. Tommaso e traduzione italiana, v. Quinto; 1 - Le Virtù (De virtutibus in communi, De caritate, De correctione fraterna, De spe, De virtutibus cardinalibus) 2 - L'unione del Verbo incarnato (De unione Verbi incarnati)*, Introduzione di P. ABELARDO LOBATO, O. P., trad. di P. PIETRO LIPPINI, O. P. (*Le virtù*) e P. ROBERTO COGGI, O. P. (*L'unione del Verbo incarnato*), Edizioni Studio Domenicano, Bologna 2002, pp. 368-381; ПІО XI, Lett. enc. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 206-207; GIOVANNI XXIII, Lett. enc. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 410; PAOLO VI, *Discorso alla FAO* (16 novembre 1970), 11: AAS 62 (1970) 837-838; GIOVANNI PAOLO II, *Discorso ai membri della Pontificia Commissione «Iustitia et Pax»* (9 febbraio 1980), 7: AAS 72 (1980) 187.

¹²²³ Пар. PAOLO VI, Lett. ap. *Octogesima adveniens*, 46: AAS 63 (1971) 433-435.

¹²²⁴ Пар. CONCILIO VATICANO II, Decr. *Apostolicam actusitatem*, 8; PAOLO VI, Lett. enc. *Populorum progressio*, 44: AAS 59 (1967) 279; GIOVANNI PAOLO II, Esort. ap. *Christifideles laici*, 42; *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1939.

цяляная любоў»¹²²⁵ супрацьстаіць эгаізму і індывідуалізму. Нельга абсалютызаваць грамадскае жыццё, як гэта адбываецца ў павярхоўных канцэпцыях, якія абапіраюцца выключна на сацыялогію, нельга таксама забываць і пра тое, што цэласнае развіццё асобы і грамадскі прагрэс узаемаабумоўлены. Таму эгаізм з'яўляецца найбольш страшным ворагам грамадскага парадку. Гісторыя паказвае, як спусташаюцца сэрцы, калі чалавек няздольны ўбачыць іншыя каштоўнасці і іншыя рэальнасці, акрамя матэрыяльных дабротаў, прагнае здабыванне якіх заглушае і блакіруе яго здольнасць да самаахвярнасці.

582. *Каб грамадства стала больш чалавечным, больш годным асобы, неабходна належным чынам ацаніць любоў у грамадскім жыцці — на палітычным, эканамічным, культурным узроўні — і зрабіць яе пастаяннай і найвышэйшай нормай дзейнасці.* Калі справядлівасць «сама па сабе выступае “суддзёй” паміж людзьмі, раздзяляючы справядліва аб'ектыўныя даброты, то любоў і толькі яна (таксама і тая велікадушная любоў, якая называецца “міласэрнасцю”), здольна вярнуць чалавека яму самому»¹²²⁶. Нельга будаваць адносіны паміж людзьмі выключна на справядлівасці. «Хрысціянін ведае, што любоў з'яўляецца матывам, паводле якога Бог уваходзіць у супольнасць з чалавекам; гэтай жа любові Ён чакае ад чалавека. Таму любоў з'яўляецца *найвышэйшай і самай высакароднай формай адносін* паміж людзьмі. Яна павінна ажывіць кожнае вымярэнне чалавечага жыцця, ахопліваючы таксама міжнародны парадак. Толькі чалавецтва, у якім пачне ўладарыць “цывілізацыя любові” зможа радавацца сапраўднаму і трываламу спакою»¹²²⁷. Зыходзячы з гэтай перспектывы, Настаўніцкі Інстытут Касцёла гарача заклі-

¹²²⁵ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptor hominis*, 15: AAS 71 (1979) 288.

¹²²⁶ GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Dives in misericordia*, 14: AAS 72 (1980) 1223.

¹²²⁷ GIOVANNI PAOLO II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004*, 10: AAS 96 (2004) 121; пар. ён жа, Lett. enc. *Dives in misericordia*, 14: AAS 72 (1980) 1224; пар. *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2212.

кае да салідарнасці, паколькі яна можа гарантаваць агульнае дабро, дапамагаючы цэласнаму развіццю асоб. Любоў «дазваляе ўбачыць у бліжнім другое “я”»¹²²⁸.

583. *Толькі любоў можа цалкам змяніць чалавека*¹²²⁹. Такая змена не азначае, што зямное вымярэнне знікне ў бесцялеснай духоўнасці¹²³⁰. Памыляецца той, хто думае, што дасягне ўзроўню звышпрыроднай цноты любові без увагі на ўласціваю ёй натуральную аснову, якая ўключае абавязкі справядлівасці. «Любоў – гэта найбольшая сацыяльная заповедзь. Яна паважае іншых і іх правы, патрабуе ажыццяўлення справядлівасці, і толькі яна робіць нас здольнымі да гэтага. Любоў натхняе нас на самаахвярнае жыццё. “Хто будзе старацца захаваць сваё жыццё, той страціць яго, а хто яго страціць, той яго захавае” (Лк 17, 33)»¹²³¹. Любоў не можа таксама абмежавацца толькі зямным вымярэннем міжчалавечых і грамадскіх адносін, таму што ўся яе моц і сіла дзеяння паходзіць ад Бога: «Пад вечар жыцця стану перад Табой з пустымі рукамі, бо не прашу Цябе, Пане, каб палічыў мае ўчынкi. Уся нашая справядлівасць з’яўляецца скажонай у Тваіх вачах. Таму хачу апрануцца ў Тваю *справядлівасць* і як дар Твайёй *любові* атрымаць вечнае валоданне *Табою самім* <...>»¹²³².

¹²²⁸ SAN GIOVANNI CRISOSTOMO, *Homilia De perfecta caritate*, 1, 2: PG 56, 281-282.

¹²²⁹ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. ap. *Novo millennio ineunte*, 49-51: AAS 93 (2001) 302-304.

¹²³⁰ Пап. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Centesimus annus*, 5: AAS 83 (1991) 798-800.

¹²³¹ *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 1889.

¹²³² SANTA TERESA DI GESÙ BAMBINO, *Atto di offerta all'Amore misericordioso. Preghiere: Opere complete*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997, pp. 942-943, цытата з *Catechismo della Chiesa Cattolica*, 2011.

ПАКАЗАЛЬНІК

ПАКАЗАЛЬНІК ТЭКСТАЎ

Другая калонка ўказвае на нумары Кампендыя.

Зорачка пасля нумароў, якія адносяцца да біблейных тэкстаў або тэкстаў дакументаў Настайніцкага Інстытута Касцёла, паказвае, што гэтыя тэксты знаходзяцца ў спасылках.

Святое Пісанне

Стары Завет

Кніга Быцця

1, 4, 10, 12, 18, 21, 25	113, 451
1, 4, 10, 12, 18, 21, 25, 31	488
1, 26	149
1, 26-27	26, 36, 428
1, 26-28	209
1, 26, 28-30	149
1, 26-30	64, 326, 451
1, 27	108, 110, 451
1, 28	36, 111, 209, 255
1, 28-29	171
1, 31	451, 578
2, 2	255, 284
2, 5-6	255
2, 7	108
2, 7-24	209
2, 8-24	428
2, 15	255, 452
2, 15-16	326
2, 16-17	136, 326
2, 17	256
2, 18	209
2, 19-20	113
2, 20	110
2, 20, 23	149
2, 23	110

2, 24	209, 217, 219
3, 1-24	27
3, 5	256
3, 6-8	256
3, 12	116
3, 17-19	452
3, 17, 19	256
4, 1-16	488
4, 2-16	116
4, 12	256
5	428
9, 1-17	429
9, 5	112
10	428
10, 1-32	429
11, 1	429
11, 1-9	429, 488
11, 4	429
11, 4-8	562
17, 1	488
17, 4	430

Кніга Зыходу

3, 7-8	21
3, 14	21
12, 25-27	210
13, 8, 14-15	210
19-24	22
20, 13	112
23	24*
23, 10-11	258

30, 22-32	378
34, 28	22

Кніга Левіта

19, 13	302
19, 18	112
19, 33-34	23
25	24*
26, 6	489

Кніга Лічбаў

6, 26	489
-------	-----

Кніга Другазаконня

4, 13	22
5, 17	112
6, 20-25	210
6, 21	451
10, 4	22
13, 7-11	210
15	24*
15, 7-8	23
17, 15	377
24, 14-15	302
26, 5	451

Кніга Езуса Навіна

24, 3	451
-------	-----

Кніга Суддзяў

6, 24	488
-------	-----

Першая кніга Самуэля

2, 35	378
8, 5	377
8, 11-18	377
9, 16	377
10, 1-2	377
10, 18-19	377
16, 1-13	378
16, 12-13	377

24, 7. 11	378
26, 9. 16	378

Другая кніга Самуэля

7, 13-16	378
----------	-----

Першая кніга Валадарстваў

3, 13	210
21	377

Першая кніга Кронікаў

22, 8-9	488
---------	-----

Кніга Ёва

25, 2	491
38-41	255

Кніга Псальмаў

2	378
2, 7	377
8, 5-7	255
18 (17)	378
20 (19)	378
21 (20)	378
29 (28), 11	491
37 (36), 11	491
51 (50), 4	484
72 (71)	377, 378
72 (71), 3. 7	491
72 (71), 7	490
85 (84), 9	490
85 (84), 9. 11	491
85 (84), 11	490
89 (88), 2-38	378
92 (91), 15	222
104 (103)	255
104 (103), 24	452
119 (118), 165	491
125 (126), 5	491
128 (127), 6	491
132 (131), 11-18	378

139 (138), 14-18	108
147 (146)	255
147 (146), 14	491

Прыпавесці Саламона

1, 8-9	210
4, 1-4	210
6, 20-21	210
10, 4	257, 323
12, 20	489
15, 16	257
16, 8	257
16, 12	378
22, 2	323
22, 11	378
29, 14	378

Кніга Эклезіяста

3, 11	114
-------	-----

Песня песняў Саламона

8, 10	491
-------	-----

Кніга Мудрасці Саламона

1, 7	578
9, 2-3	326

Кніга Мудрасці Сіраха

3, 1-16	210
7, 27-28	210
15, 14	135

Кніга прарока Ісаі

2, 2-5	430, 490
9, 5	490
9, 5 і наст.	491
10, 1-4	377
11, 2-5	378
11, 4	59
11, 6-9	490
19, 18-25	430

26, 3, 12	491
32, 15-18	452
32, 17	102, 203, 494
32, 17 і наст.	491
44, 6-8	430
44, 24-28	430
45, 8	123
48, 18	489
48, 19	489
52, 7	491
53, 5	493
54	111, 219*
54, 10	491
54, 13	489
57, 19	491
58, 3-11	323
60, 17	491
61, 1	59
61, 1-2	28
65, 17	452, 453
66, 12	491
66, 18-23	430
66, 22	453

Кніга прарока Ерамій

3, 6-13	219*
7, 4-7	323
23, 5-6	378
31, 31-34	324
31, 33	25

Кніга прарока Баруха

3, 38	13
-------	----

Кніга прарока Эзэхіяля

16, 25	219*
33, 11	13
34, 22-31	324
34, 23-24	378
36, 26-27	25
37, 24	378

Кніга прарака Осіі

1-3	111
2, 21	219*
3	219*
4, 1-2	323

Кніга прарака Амоса

2, 6-7	323
2, 6-8	377
8, 4-8	377

Кніга прарака Міхейя

2, 1-2	323
3, 1-4	377
5, 1-4	491

Кніга прарака Сафоніі

3, 13	490
-------	-----

Кніга прарака Агея

2, 9	491
------	-----

Кніга прарака Захарыі

9, 9-10	378
9, 10	491

Кніга прарака Малахіі

2, 5	489
2, 14-15	210

Новы Завет**Евангелле паводле Мацвея**

1, 1-17	378
4, 1-11	175
4, 8-11	379
5, 9	492
5, 43-44	40

6, 12	492
6, 19-21	260
6, 24	181, 325
6, 25. 31. 34	260
6, 33	260
7, 12	20
7, 24	70
9, 37-38	259
10, 8	184
10, 40-42	193
11, 5	183
12, 9-14	261
13, 22	325
13, 52	12
13, 55	259
14, 22-33	453
18, 20	52
19, 3-9	210
19, 5	219
19, 5-6	209
19, 8	217
19, 18	22
19, 21-26	181
20, 1-16	541
20, 20-23	379
20, 24-28	379
20, 25	193
20, 28	13
22, 15-22	379
22, 37-40	112
22, 40	580
24, 46	259
25, 14-30	259, 326
25, 31-46	183
25, 34-36. 40	57
25, 35-36	265, 403
25, 35-37	58
25, 40. 45	183
26, 11	183
27, 45. 51	454
28, 2	454
28, 19-20	52

Евангелле паводле Марка

1, 12-13	175
1, 15	49
2, 27	261
3, 1-6	261
6, 3	259
6, 45-52	453
8, 36	260
9, 33-35	379
10, 5	217
10, 35-40	379
10, 42	379
10, 42-45	193
10, 45	13, 379
12, 13-17	379
12, 28	40
12, 29-31	40, 112
14, 7	183

Евангелле паводле Лукі

1, 38	59
1, 50-53	59
2, 51	259
3, 23-38	378
4, 1-13	175
4, 5-8	379
4, 18-19	28
6, 6-11	261
6, 20-24	325
6, 46-47	70
10, 5	492
10, 7	259
10, 27-28	112
10, 40-42	260
11, 11-13	453
12, 15-21	325
12, 21	326
13, 10-17	261
14, 1-6	261
16, 9-13	453
16, 13	181
17, 33	34, 583
19, 12-27	326

20, 20-26	379
22, 24-27	379
22, 25	379
22, 25-27	193
24, 36	491
24, 46-49	52

Евангелле паводле Яна

1, 3	262
1, 4. 9	121
3, 5	484
3, 7	13
3, 8	50
3, 16	64
5, 17	259
6, 16-21	453
10, 9	1
12, 8	183
12, 24	570
13, 8	484
13, 34	32
13, 35	196*, 580
14, 6	1, 555
14, 9	28
14, 16. 26	104
14, 21. 23-24	70
14, 27	491, 516
15-17	39
15, 12	580
15, 14-15	13
15, 15	29
16, 13-15	104
16, 15	29
17, 3	122
17, 14-16	18
17, 21-22	34
18, 37	13
20, 19. 21. 26	491

Дзеі Апосталаў

1, 8	3
2, 5-11	562
2, 6	431

10, 34	144
10, 36	493
17, 26	431

Пасланне св. Якуба

1, 17	12
1, 22	70
2, 1-9	145
2, 8	580
3, 18	102, 203
5, 1-6	184
5, 4	264, 302

Першае пасланне св. Пятра

1, 18-19	1
2, 13	380
2, 14	380
2, 15	380
2, 17	380

Другое пасланне св. Пятра

3, 10	453
3, 13	56, 82, 453

Першае пасланне св. Яна

1, 8	120
3, 16	196
4, 8	54
4, 10	30, 39
4, 11-12	32

Пасланне да Рымлянаў

1, 3	378
1, 7	492
2, 6	399
2, 11	144
2, 14-15	53
2, 15	397
5, 5	31
5, 12	115
5, 12-21	64

5, 14	121
5, 18-21	121
5, 19	115
6, 4	41
8	38
8, 1-11	522
8, 14-17	122
8, 15	31
8, 18-22	123
8, 19-22	64, 262
8, 19-23	262, 455
8, 20	262
8, 23	522
8, 25	579
8, 26	30
8, 29	121
8, 31-32	30
10, 12	144, 431
12, 17	380
13, 1-7	380
13, 2	398
13, 4	380
13, 5	380
13, 1-7	380
13, 7	380
14, 6-8	325
14, 12	399
14, 15	105

Першае пасланне да Карыньянаў

3, 22-23	44, 455
6, 20	1, 578
7, 31	48, 264
8, 6	262
8, 11	105
9, 16	71, 538
12, 13	144
12, 31	204
12, 31-14, 1	580
13, 12	122
15, 20-28	383, 454
15, 47-49	121
15, 56-57	121

Другое пасланне да Карыньцянаў

1, 22	122
4, 4	121, 431
5, 1-2	56
5, 17	454

Пасланне да Галатаў

2, 6	144
3, 26-28	52, 431
3, 27	484
3, 28	144
4, 4-7	122
4, 6	31
4, 6-7	39

Пасланне да Эфесцаў

1, 8-10	431
1, 14	122, 522
1, 22-23	327
2, 10	258
2, 12-18	431
2, 14	491
2, 14-16	491
2, 16	493
3, 8	262
3, 20	122
4, 25. 29	562
4, 28	264
5, 16	579
5, 21-33	111
6, 9	144
6, 12	579
6, 15	493

Пасланне да Філіпянаў

2, 8	196
------	-----

Пасланне да Каласянаў

1, 15	121
1, 15-16	327
1, 15-17	262

1, 15-18	327
1, 15-20	454
1, 18	327
1, 20	327
3, 11	144, 431
3, 14	580
4, 5	579

Першае пасланне да Тэсаланікійцаў

4, 11-12	264
4, 12	264
5, 21	126

Другое пасланне да Тэсаланікійцаў

2, 7	578
3, 6-12	264
3, 7-15	264

Першае пасланне да Цімафея

2, 1-2	380, 381
2, 4-5	121
4, 4	325
6, 10	328

Другое пасланне да Цімафея

4, 2-5	2
--------	---

Пасланне да Ціта

3, 1	380, 381
3, 2	381
3, 3	381
3, 5-6	381

Пасланне да Габрэяў

4, 9-10	258
10, 23	39
12, 22-23	285
13, 20	1

Апакаліпсіс св. Яна

17, 6	382
19, 20	382
21, 1	453, 455
21, 3	60

Сусветныя Саборы

(цытуюцца па *DS*, за выключэннем
II Ватыканскага Сабору)

IV Латэранскі Сабор

800	127*
-----	------

I Ватыканскі Сабор

3002	127*
3005	141
3022	127*
3025	127*

II Ватыканскі Сабор*Sacrosanctum Concilium*

10	519
----	-----

Inter mirifica

3	415*
4	560*
11	415*

Lumen gentium

1	19*, 49, 431
5	49
9	33*
11	519
12	79*
31	11, 83*, 220*, 541, 545
35	579
42	580*
48	65

Christus Dominus

12	11
----	----

Gravissimum educationis

1	242
3	238*, 239*
6	240*

Nostra aetate

4	536*
5	433*

Dei Verbum

2	13, 47*
4	31*
5	39

Apostolicam actuositatem

7	45*
8	184, 581*
11	211*

Dignitatis humanae

	97*
1	152*, 421
2	155, 421*, 422*
3	421*
5	239*, 241*
6	423*
7	422
8	530
14	70*, 75*

Gaudium et spes

	96*
1	60*, 96, 197*, 426
3	13, 18
4	104
9	281*
10	14*, 31

11	53*	61	198*, 239*, 558
12	37, 109*, 110, 149*, 209	63	331, 336*
13	27*, 143	65	185*, 333*
14	128	66	290*, 298*
15	129, 456, 456*	67	250*, 284*, 302
16	198*	68	301*, 304*, 307
17	135, 135*, 199*	69	171, 177*, 178, 180*, 481*
22	38*, 41, 105, 121, 153*, 522	71	176
24	34, 96, 133*	73	392
25	81*, 96*, 150*, 384*, 384	74	168*, 384*, 394, 396*, 398*, 567*
26	132, 155*, 156*, 164, 166*, 197*, 287*	75	189*, 413*, 531*, 531
27	112*, 132, 153*, 155*	76	49, 50*, 50, 81*, 150*, 424, 425, 527*, 544, 550, 571*
28	43	77	497
29	144*	78	494*, 495
30	19, 191*, 355*	79	497*, 500, 502*, 503, 513
31	191*	80	497*, 509*, 509
32	61*, 196*	82	441
33	456	83	194*
34	456, 457	84	145*, 194*, 440*
35	318*, 457*	85	194*
36	45, 46, 197*	86	194*
37	44	90	99
38	54, 580	91	551
39	55, 56	92	12*
40	51, 60*, 62*, 96		
41	152*, 159, 575, 576		
42	68, 82*, 192*, 432*		
43	83*, 554*, 574		
44	18*		
47	213		
48	211*, 215, 218*, 219*, 223*		
50	111*, 218*, 232*, 234*		
51	233*		
52	238*, 242*		
59	556*		
60	557		

Папскія дакументы

Леў XIII

Let. enc. *Immortale Dei*

(1 лістапада 1885 г.)

393*

Let. enc. *Libertas praestantissimum*

(20 чэрвеня 1888 г.)

149*

Let. enc. *Rerum novarum*
(15 мая 1891 г.)

87, 87*, 89, 89*, 90,
91, 100, 101, 103,
168*, 176, 176*,
177*, 185*, 249,
250*, 267, 268,
269, 277, 286*,
287*, 293, 296,
301*, 302, 417,
521, 581

Зварот да Калегіі Кардыналаў
(1899 г.)

497

Бэнэдыкт XV

Заклік да кіраўнікоў ваюючых народаў
(1 жніўня 1917 г.)

497

Let. enc. *Pacem Dei*
(23 мая 1920 г.)

581*

Пій XI

Let. enc. *Ubi arcano*
(23 снежня 1922 г.)

494

Let. enc. *Casti connubii*
(31 снежня 1930 г.)

233*

Let. enc. *Quadragesimo anno*
(15 мая 1931 г.)

82*, 87*, 89*, 91,
91*, 167, 178*,
185*, 186, 250*,
273, 277*, 277,
301*, 302*, 330,
419*, 552, 581*

Let. enc. *Non abbiamo bisogno*
(29 чэрвеня 1931 г.)

92

Let. enc. *Divini Redemptoris*
(19 сакавіка 1937 г.)

92, 201*, 355*

Let. enc. *Mit brennender Sorge*
(17 сакавіка 1937 г.)

92

Прамовы

6 верасня 1938 г. 92

Пій XII

Let. enc. *Summi Pontificatus*
(20 кастрычніка 1939 г.)

125, 194*, 396*,
397*, 434*, 437*,
577

Let. enc. *Sertum laetitiae*
(1 лістапада 1939 г.)

301*

Let. enc. *Humani generis*
(12 жніўня 1950 г.)

141*

Esort. ap. *Menti nostrae*
(23 верасня 1950 г.)

87*

Радзьёнаслаўне
(24 жніўня 1939 г.)

497

<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1939 г.)	<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1947 г.)
93*, 434*	93*
<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1940 г.)	<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1948 г.)
93*	93*
<i>Радыйёпасланне з нагоды 50-й гадавіны «Регит пованит»</i> (1 чэрвеня 1941 г.)	<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1949 г.)
81*, 82*, 87*, 89*, 168*, 171*, 172, 176*, 355*	93*
<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1941 г.)	<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1950 г.)
93*, 436, 437*, 438*	93*
<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1942 г.)	<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1951 г.)
93*, 149*, 176*	93*
<i>Радыйёпасланне</i> (1 верасня 1944 г.)	<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1952 г.)
93*, 176*	93*, 191*
<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1944 г.)	<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1953 г.)
93*, 106, 385, 396*	93*
<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1945 г.)	<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1954 г.)
439*, 446*	93*
<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1946 г.)	<i>Радыйёпасланне на Нараджэнне Пана</i> (24 снежня 1955 г.)
93*	93*
	<i>Прамовы</i>
	29 красавіка 1945 г. 85*

21 кастрычніка 1945 г.	251*	13	61, 81, 197*
6 снежня 1953 г.	432*, 434*	14	373
3 кастрычніка 1953 г.	506*, 518*	17	194*, 467
		19	318*
Ян XXIII		20	449
Let. enc. <i>Mater et Magistra</i>		21	98, 449
(15 мая 1961 г.)		22	172, 177*, 446, 449*, 481*
	84*, 87*, 94*, 95,	23	158, 177*, 300*
	107*, 160*, 164*,	31	401
	166*, 167*, 176*,	35	198*
	178*, 185*, 189*,	37	234*
	192*, 194*, 336*,	40	198*, 373*
	339*, 355*, 384,	41	373*
	396, 440*, 446,	42	82, 98, 373*
	527*, 549*, 551*,	43	145*
	575, 579, 581*	44	145*, 448*, 581*
		47	449*
		48	194*
Let. enc. <i>Pacem in terris</i>		51	442*
(11 красавіка 1963 г.)		52	442*
	84*, 87*, 94, 95*, 95,	53	442*
	145*, 149*, 153*,	54	442*
	153, 155*, 156*,	55	442*, 449*
	156, 164*, 165*,	56	447*
	190*, 197*, 198*,	57	364, 447*
	200*, 201*, 205*,	58	447*
	301*, 383*, 384,	59	366, 447*
	386, 387*, 388,	60	447*
	389, 391, 393,	61	364*, 447*
	393*, 395*, 396,	63	433*
	396*, 397*, 398*,	76	98, 495*
	414*, 432, 433*,	77	98, 442*
	434*, 435*, 437,	78	98, 372*, 441*, 442*
	437*, 439*, 441*,	79	98, 442*
	441, 497, 497*,	80	98
	499*, 499, 527*	81	83*, 531
Павел VI			
Let. enc. <i>Populorum progressio</i>			Let. enc. <i>Humanae vitae</i>
(26 сакавіка 1967 г.)			(25 ліпеня 1968 г.)
	98, 98*, 102	7	233*
6	449	10	232
		14	233*

16	233*	Esort. ap. <i>Evangelii nuntiandi</i> (8 снежня 1975 г.)
17	233*	
Let. ap. <i>Sollicitudo omnium ecclesiarum</i> (29 чэрвеня 1969 г.)		9
	445	64*, 82
		20
		523*
		29
		66*
		30
		64*
		31
		66
		34
		71*
		37
		496*
		45
		415*
Let. ap. <i>Octogesima adveniens</i> (14 мая 1971 г.)		Motu proprio <i>Iustitiam et pacem pro-</i> <i>movere</i> (10 снежня 1976 г.)
1	100*	
3	80*	
4	11*, 80*, 81*, 574	
5	80*	
16	145*, 433*	
21	461*, 461	159
22	189*	
23	158	<i>Пасланне на Сусветны дзень міру</i> (1968 г.)
26	124*	
27	124*, 126	519, 520
28	124*	
29	124*	<i>Пасланне на Сусветны дзень міру</i> (1969 г.)
30	124*	
31	124*	494*
32	124*	
33	124*	<i>Пасланне на Сусветны дзень міру</i> (1972 г.)
34	124*	
35	124*	494*
36	124*	
37	53*, 124*	<i>Пасланне на Сусветны дзень міру</i> (1974 г.)
38	124*	
39	124*	495*
41	349*	
42	86	<i>Пасланне на Сусветны дзень міру</i> (1976 г.)
43	372*, 446*	
44	372*	520
46	164*, 167*, 189*, 565*, 573*, 581*	<i>Пасланне на Сусветны дзень міру</i> (1977 г.)
47	191*	
50	574*	391
51	525	

<i>Прамовы і іншыя Пасланні</i>		1	269
5 студзеня 1964 г.	210*	2	201*, 269*
24 чэрвеня 1965 г.	497*	3	72*, 87*, 269
4 кастрычніка 1965 г.	145*, 155*, 433*, 497	4	275
15 красавіка 1968 г.	153	6	259, 270, 271, 272
10 чэрвеня 1969 г.	292, 446*	8	193*, 308
16 лістапада 1970 г.	207*, 581*	9	287*
26 кастрычніка 1974 г.	155*	10	249, 249*, 287*, 294, 294*, 317*
		11	279
<i>Пасланне Кардынала Морыса Руа з нагоды 10-й гадавіны «Pax in terris» (11 красавіка 1973 г.)</i>		12	277, 290*
		13	277*
	95*	14	177, 189*, 192*, 281, 282, 287*
Ян Павел II		15	192*
<i>Let. enc. Redemptor hominis (4 сакавіка 1979 г.)</i>		16	274, 287*
		17	288*, 336*
		18	287*, 287, 301*
		19	172, 250*, 251*, 284*, 295, 301*, 301, 302*, 345*
		20	301*, 304*, 304, 305, 306, 307, 318*
		21	299
		22	148
		25	326*
<i>Esort. ap. Catechesi tradendae (16 кастрычніка 1979 г.)</i>		26	326*
		27	263*, 326*
		<i>Esort. ap. Familiaris consortio (22 лістапада 1982 г.)</i>	
		12	219*
		13	217*, 219
		18	221*
		19	217
		20	225
		23	251*, 294*
		24	295*
		26	244
<i>Let. enc. Laborem exercens (14 верасня 1981 г.)</i>		27	222*
		32	233*
		36	239
	72, 101*, 269*		

37	238*, 243	22	192*
40	240	25	483, 483*
42	553*	26	150*, 443, 470
43	221, 238*, 242*, 553*	27	181*
44	247, 553*	28	181*, 318*, 334, 449*, 462*
45	214*, 252, 355*, 553*	29	181*
46	253*, 553*	30	181*
47	220, 553*	31	181*, 327
48	220, 553*	32	181*, 333*, 446*, 446, 537*
77	226*, 298*	33	157*, 181*, 442*, 446*, 446, 449
81	229	34	181*, 459, 465*, 466, 470*
84	226*	36	119*, 193, 332, 446, 566
Esort. ap. <i>Reconciliatio et paenitentia</i> (2 снежня 1985 г.)		37	119, 181*, 193, 446
2	116	38	43*, 193, 194*, 449
10	121	39	102, 194*, 203, 383*, 442*, 446
15	116	40	33, 194*, 196*, 196, 202*, 332*, 432, 580
16	117, 118, 193*	41	7, 67*, 68*, 72, 73, 81*, 82*, 159, 563
Let. enc. <i>Redemptoris Mater</i> (25 сакавіка 1987 г.)		42	172, 182
37	59	43	364*, 372*, 442
Let. enc. <i>Sollicitudo rei socialis</i> (30 снежня 1987 г.)		44	189*, 198*, 411*, 449*
	72, 102, 102*	45	189*, 194*
1	60*, 87*, 104, 162*	47	578
3	85*, 85	48	526*
9	374*	Let. ap. <i>Mulieris dignitatem</i> (15 жніўня 1988 г.)	
11	192*	7	33, 34
12	192*	11	147
14	192*, 374	Esort. ap. <i>Christifideles laici</i> (30 снежня 1988 г.)	
15	185*, 191*, 192*, 336*, 336, 435*	15	10, 83*, 543
16	192*, 446	24	544*
17	192*, 194*, 342	29	549
18	192*	30	549*
19	192*		
20	192*		
21	192*		

35	523	23	438*
37	552	24	558, 559*, 577*
39	553, 553*, 570*	29	373
40	209, 212	31	171, 176, 273, 287*
41	412	32	179, 278, 283*, 337, 343, 344*
42	410*, 581*	33	344*, 447
50	146	34	347, 349*, 448
59	546	35	179, 189*, 340, 344, 446*, 450
60	528	36	345, 358, 359, 360, 376, 486*, 486
62	549	37	360*, 460, 467*
Let. ap. <i>Nel cinquantesimo anniversario dell'inizio della Seconda Guerra mondiale</i> (27 жніўня 1989 г.)		38	340, 464
2	157	39	212, 231, 350, 375
8	517	40	347, 349, 356*, 466*, 470*
Let. enc. <i>Redemptoris missio</i> (7 снежня 1990 г.)		41	47, 170*, 181*, 280, 333, 348*
2	538	42	200, 335
11	1, 521*, 523, 524	43	278, 282, 288, 338, 340*
20	50	44	191*, 408
37	415*	45	191*
52	523	46	86*, 190*, 395*, 406, 407, 567, 569*
Let. enc. <i>Centesimus annus</i> (1 мая 1991 г.)		47	155, 158, 191*, 424
	103*	48	185*, 186*, 187, 188*, 291, 336*, 351, 352, 353*, 354*, 411*
3	538	49	185*, 355*, 420*
5	67, 71*, 90, 521, 523, 583*	50	556
6	176*	51	494*, 498
7	301*	52	434*, 439, 498
9	284*	53	60*, 81*, 82*
10	103, 194*, 580	54	60*, 61, 67, 69, 78, 159*, 527*
11	107*	55	9*, 560, 577
13	125, 135*	56	90, 90*
15	301, 351*, 352	57	193*, 525, 551*
16	293, 336*	58	371, 442*, 448
17	200*	59	73, 76, 78
18	438	60	90
21	157*		

Let. enc. *Veritatis splendor*
(6 жніўня 1993 г.)

13	75*
27	70*
34	135*
35	136
44	138*
48	127
50	75*, 140
51	142
61	139
64	70*
79	75*
80	155*
86	138
87	143*
97	22, 397*
98	577
99	138*, 397*
107	530
110	70*

Motu proprio *Socialium Scientiarum*
(1 студзеня 1994 г.)

78*

Let. ap. *Gratissimam sane*
(2 лютага 1994 г.)

6	111*, 230
7	213
8	111*
10	237
11	218*, 221, 230
13	231
14	111*, 227*
16	111*
17	211, 251*
19	111*
20	111*
21	233*

Let. ap. *Tertio millennio adveniente*
(10 лістапада 1994 г.)

13	25*
51	182*, 450*

Lettera alle donne

(29 чэрвеня 1995 г.)

3	295
8	147

Let. enc. *Evangelium vitae*
(25 сакавіка 1995 г.)

2	155*
7	155*
8	155*
9	155*
10	155*
11	155*
12	155*
13	155*
14	155*
15	155*
16	155*, 483*
17	155*
18	155*
19	112*, 142*, 155*
20	142*, 155*
21	155*
22	155*
23	155*
24	155*
25	155*
26	155*
27	155*, 405
28	155*
32	182*
34	109*, 114*
35	109*, 110
56	405
58	233*
59	233*
61	233*

62	233*
70	397*, 407
71	229*, 397
72	233*
73	399*, 570
74	399
92	231*
93	231
101	233*
Let. ap. <i>Dies Domini</i> (31 мая 1998 г.)	
26	285*
Let. enc. <i>Fides et ratio</i> (14 верасня 1998 г.)	
	74*
Уступ	113*
36-48	560*
Esort. ap. <i>Ecclesia in America</i> (22 студзеня 1999 г.)	
20	362*
25	466
54	7*, 8*
Let. ap. <i>Novo Millennio ineunte</i> (6 студзеня 2001 г.)	
1	1*
16-28	58*
29	577
49	182*, 583*
50	5, 182*, 583*
51	5, 583*
<i>Пасланне на Сусветны дзень міру</i> (1982 г.)	
4	494

Пасланне на Сусветны дзень міру
(1986 г.)

1	494*
2	509*

Пасланне на Сусветны дзень міру
(1988 г.)

3	516*
---	------

Пасланне на Сусветны дзень міру
(1989 г.)

5	387
11	387

Пасланне на Сусветны дзень міру
(1990 г.)

6	459
7	459
9	468, 468*

Пасланне на Сусветны дзень міру
(1992 г.)

4	519*
---	------

Пасланне на Сусветны дзень міру
(1993 г.)

1	449*
3	298*
4	497*

Пасланне на Сусветны дзень міру
(1994 г.)

5	239*
---	------

Пасланне на Сусветны дзень міру
(1996 г.)

2-6	245*
5	296*

Пасланне на Сусветны дзень міру
(1997 г.)

3	517*, 518*
4	517*, 518*
6	518*

Пасланне на Сусветны дзень міру
(1998 г.)

2	154
3	363
4	450*
5	412
6	296

Пасланне на Сусветны дзень міру
(1999 г.)

3	153, 154
5	423*
6	411*
7	506*, 518*
8	287*
9	450*
10	468*
11	497, 510*, 511*, 512*, 518
12	494*

Пасланне на Сусветны дзень міру
(2000 г.)

6	388*
7	506*
11	506
13	373*
14	373*, 449, 564
15-16	333*
17	564*
20	516

Пасланне на Сусветны дзень міру
(2001 г.)

13	298*
----	------

19	405*
----	------

Пасланне на Сусветны дзень міру
(2002 г.)

4	513*
5	514
7	515*
9	517*

Пасланне на Сусветны дзень міру
(2003 г.)

5	365, 485*
6	441

Пасланне на Сусветны дзень міру
(2004 г.)

4	494*
5	437
6	438*, 501
7	440, 442*, 443
8	514*, 514
9	439, 506*, 516*
10	203, 206, 517*, 582

Пасланне на Вялікі пост (1990 г.)

3	505
---	-----

Пасланне на XXXIII Сусветны дзень
сацыяльных камунікацый (1999 г.)

3	560
---	-----

Прамовы, Лісты і іншыя Пасланні

2 снежня 1978 г.	71
13 студзеня 1979 г.	244
28 студзеня 1979 г.	64*, 82*, 178*, 182*, 449*
17 лютага 1979 г.	159*
14 верасня 1979 г.	266
29 верасня 1979 г.	496
2 кастрычніка 1979 г.	152, 155*, 244
12 лістапада 1979 г.	440*

9 лютага 1980 г.	581*	7 сакавіка 1993 г.	504
1 чэрвеня 1980 г.	390*	18 красавіка 1993 г.	506
2 чэрвеня 1980 г.	435*, 440*, 554, 556*	30 лістапада 1993 г.	440*, 504*
10 ліпеня 1980 г.	471*	11 сакавіка 1994 г.	502*
1 верасня 1980 г.	426*	18 сакавіка 1994 г.	440*, 483
25 лютага 1981 г.	457, 458	28 кастрычніка 1994 г.	470*
3 кастрычніка 1981 г.	458, 474*	9 студзеня 1995 г.	507*
3 красавіка 1982 г.	85*	26 мая 1995 г.	440*
15 чэрвеня 1982 г.	292*, 404*	9 ліпеня 1995 г.	147
21 верасня 1982 г.	458, 477*	5 кастрычніка 1995 г.	145*, 152*, 157, 388*, 432*, 434*, 435*, 435, 436
23 кастрычніка 1982 г.	458, 473*, 477*	13 студзеня 1996 г.	509*
18 снежня 1982 г.	470*	2 снежня 1996 г.	308*
7 сакавіка 1983 г.	471*	13 студзеня 1997 г.	495*, 518*
19 кастрычніка 1983 г.	15	24 сакавіка 1997 г.	461, 463, 464, 465
29 кастрычніка 1983 г.	460	25 красавіка 1997 г.	287*, 369*
12 лістапада 1983 г.	496*	20 чэрвеня 1997 г.	446*
22 сакавіка 1984 г.	92	19 лютага 1998 г.	228*
18 верасня 1984 г.	471*	9 мая 1998 г.	363*
31 студзеня 1985 г.	471*	14 чэрвеня 1998 г.	506*
5 лютага 1985 г.	471*	4 ліпеня 1998 г.	506*
13 мая 1985 г.	439	30 лістапада 1998 г.	450*
18 жніўня 1985 г.	486*	21 студзеня 1999 г.	228
18 кастрычніка 1985 г.	508	6 сакавіка 1999 г.	279*
28 лістапада 1986 г.	457*, 458	11 жніўня 1999 г.	505
29 лістапада 1986 г.	471*	31 сакавіка 2000 г.	402, 404
12 ліпеня 1987 г.	466*	1 мая 2000 г.	321
14 верасня 1987 г.	471*	2 мая 2000 г.	446*
6 лістапада 1987 г.	470*	29 жніўня 2000 г.	236*
9 студзеня 1988 г.	157*	13 студзеня 2001 г.	435*
17 красавіка 1988 г.	508*	27 красавіка 2001 г.	310*, 366
8 кастрычніка 1988 г.	468	14 верасня 2001 г.	309, 320*
16 лістапада 1989 г.	470	24 верасня 2001 г.	515*
19 сакавіка 1990 г.	457, 458, 505	24 лютага 2002 г.	515*
22 верасня 1990 г.	244*, 296*	21 сакавіка 2002 г.	437*
1 кастрычніка 1990 г.	497*	3 красавіка 2002 г.	222
12 студзеня 1991 г.	437	11 красавіка 2002 г.	367
16 студзеня 1991 г.	497	27 красавіка 2002 г.	367*
17 студзеня 1991 г.	497	13 студзеня 2003 г.	497
1 мая 1991 г.	374	5 студзеня 2004 г.	148
19 мая 1991 г.	63*		
5 снежня 1992 г.	506*		
16 студзеня 1993 г.	506*		

7 студзеня 2004 г.	484
12 студзеня 2004 г.	572
4 лютага 2004 г.	341
21 лютага 2004 г.	236*

Дакументы Касцёла

Катэхізіс Каталіцкага Касцёла

назва гл. 1^а, раздзел 1^а, частка 1^а 109

24	8*	1730	135*, 199*
27	133*	1731	135*
356	109*, 133*	1732	135*
357	108	1733	135*
358	109*, 133*	1738	199
363	128*	1740	137
364	128*	1741	143*
365	129	1749	138*
369	110*	1750	138*
371	111*	1751	138*
373	113*	1752	138*
404	115	1753	138*
826	580*	1754	138*
1033	183	1755	138*
1603	215*, 216*	1756	138*
1605	209*	1789	20*
1639	215*	1806	548*
1644	223*	1807	201
1645	223*	1827	207*
1646	223*	1849	116*
1647	223*	1850	115*
1648	223*	1869	119*
1649	223*	1879	149*
1650	223*, 225*	1880	149
1651	223*, 225*	1881	384*
1652	230*	1882	151, 185*
1653	238*	1883	185*, 186*, 419*
1656	220*	1884	185*, 383, 419*
1657	220*	1885	185*, 419*
1703	128*	1886	197*
1705	135*, 199*	1888	42
1706	134, 136*	1889	43*, 581*, 583
1721	109*	1897	393*
		1898	393*
		1899	398*
		1900	398*
		1901	398*
		1902	396*
		1905	164*
		1906	164*
		1907	164*, 166*
		1908	164*, 169*
		1909	164*
		1910	164*, 168*, 418*

1911	164*, 433*	2188	286
1912	164*, 165*	2204	220*
1913	167*, 189*	2206	213*
1914	189*	2209	214*
1915	189*	2210	213*
1916	189*	2211	252*
1917	189*, 191*	2212	206*, 390*, 391*,
1928	201*	582*	
1929	201*, 202*	2213	390*
1930	153*, 201*	2221	239*
1931	105*, 201*	2223	239*
1932	201*	2224	213*
1933	201*	2228	238*
1934	144*, 201*	2229	240*
1935	201*	2235	132*, 396*
1936	201*	2236	409*
1937	201*	2237	388*
1938	201*	2241	298*
1939	193*, 201*, 581	2242	399*
1940	193*, 201*	2243	401
1941	193*, 194*, 201*	2244	47*, 51*
1942	193*, 201*	2245	50*, 424*
1955	140*	2246	426*
1956	140*	2258	112*
1957	141*	2259	112*
1958	141	2260	112*
1959	142*	2261	112*
1960	141	2265	500*
1970	20*	2266	402*, 403*
2011	583*	2267	405
2034	79*	2269	341
2037	80*	2271	233*
2039	83*	2272	233*
2062	22	2273	233*
2070	22	2297	513*
2105	422	2304	495*
2106	421*	2306	496
2107	423*	2307	497*
2108	421*, 422*	2308	497*
2109	422*	2309	497*, 500*
2184	284*	2310	497*, 502*
2185	284	2311	497*, 503*
2186	285	2312	497*
2187	285*, 286	2313	497*, 503*

2314	497*, 509*	2435	201*, 304
2315	497*, 508	2436	201*, 289*
2316	497*, 508*	2437	201*, 373*
2317	495*, 497*	2438	194*, 201*, 341, 373*
2333	224	2439	201*
2334	111*	2440	201*, 372*
2357	228*	2441	201*, 375
2358	228*	2442	83*, 201*
2359	228*	2443	183, 201*
2366	230*	2444	184*, 201*
2367	232*	2445	184, 201*
2368	234*	2446	184*, 201*
2370	233*	2447	184, 201*
2372	234*	2448	183*, 184, 201*
2375	235*	2449	201*
2376	235*	2464	198*
2377	235*	2465	198*
2378	235*	2466	198*
2379	218	2467	198*
2384	225*	2468	198*
2385	225	2469	198*
2390	227*	2470	198*
2402	177*	2471	198*
2403	177*	2472	198*
2404	177*	2473	198*
2405	177*	2474	198*
2406	177*	2475	198*
2411	201*	2476	198*
2419	3, 63	2477	198*
2420	68*	2478	198*
2421	87*	2479	198*
2422	104*	2480	198*
2423	81*	2481	198*
2424	340*	2482	198*
2425	201*, 349*	2483	198*
2426	201*, 331*	2484	198*
2427	201*, 263*, 317	2485	198*
2428	201*, 272*	2486	198*
2429	201*, 336, 336*	2487	198*
2430	201*, 304*, 306*	2494	415
2431	201*, 351*, 352*	2495	561
2432	201*, 344*	2510	20*
2433	201*, 288*	2832	201*
2434	201*, 302		

Кангрэгацыі

Кангрэгацыя па справах Духавенства

Агульная катэхетычная дырэкторыя
(15 жніўня 1997 г.)

17	529*
18	521*
30	529*
54	529*

Кангрэгацыя Веравучэння

Dich. Persona humana
(29 снежня 1975 г.)

8	228*
---	------

Istr. Libertatis conscientia
(22 сакавіка 1986 г.)

26	199
28	199*
32	149
63	64*
64	64*
72	81*, 82*, 85*, 160
73	185*, 194*
75	137
79	401
80	64*
85	185*
86	185*
90	175
94	241
97	59
99	198*

Пасланне Пастырскі клопат аб людзях з гомасэксуальнай арыентацыяй
(1 кастрычніка 1986 г.)

1-2	228*
-----	------

Istr. Donum vitae
(22 лютага 1987 г.)

	553*
II/2. 3. 5	235*
II/7	235*

Istr. Donum veritatis
(24 мая 1990 г.)

16	80*
17	80*
23	80*

Некаторыя меркаванні адносна адказу на прапановы па законе супраць дыскрымінацыі людзей з гомасэксуальнай арыентацыяй
(23 ліпеня 1992 г.)

228*

Дактрынальная нота па некаторых пытаннях, якія датычаць удзелу католікаў у палітычным жыцці
(24 лістапада 2002 г.)

3	384*, 563*
4	570
5	397*
6	397*, 566, 571*, 572
7	555*, 568

Меркаванні наконт праектаў юрыдычнага прызнання саюзаў паміж людзьмі з гомасэксуальнай арыентацыяй
(3 чэрвеня 2003 г.)

8	228
	228*

Пасланне да біскупаў Каталіцкага Касцёла аб супрацоўніцтве мужчыны і жанчыны ў Касцёле і свеце
(31 мая 2004 г.)

147*

Кангрэгацыя Каталіцкай Адукацыі

Арыенціры для вывучэння і выкладання сацыяльнага вучэння Касцёла пры фармацыі святароў
(30 снежня 1988 г.)

8	568*
20	89
21	91
22	93
23	94
24	96
25	98
26	102
27	104
29	160*
30	160*
31	160*
32	152*, 160*
33	160*
34	160*
35	106, 160*
36	160*
37	160*
38	160*, 194*
39	160*
40	160*, 189*
41	160*
42	160*
43	197
47	162*

Папскія Рады

Папская Рада па сродках сацыяльнай камунікацыі

Communio et Progressio
(23 мая 1971 г.)

126-134 415*

Aetatis Novae
(22 лютага 1992 г.)

11 415*

Этыка ў рэкламе
(22 лютага 1997 г.)

4-8 415*

Этыка ў сродках сацыяльнай камунікацыі
(4 чэрвеня 2000 г.)

14 561*

20 416

22 416*

24 416*

33 562*

Папская Рада «Cor Unum», Папская Рада пастырства мігрантаў і падарожнікаў

Уцекачы. Выклік салідарнасці
(2 кастрычніка 1992 г.)

6 298*

Папская Рада па культуры, Папская Рада па міжрэлігійным дыялогу

Езус Хрыстус — даўца жывой вады. Хрысціянскае разважанне над «New Age»
(2003 г.)

463*

Папская Рада па справах сям'і

Чалавечая сэксуальнасць: праўда і значэнне. Арыенціры для выхавання ў сям'і

(8 снежня 1995 г.)

243*

Сям'я, сужэнства і «свабодныя саюзы»

(26 ліпеня 2000 г.)

23

228*

Папская Рада «Iustitia et Pax»

Касцёл і правы чалавека

(10 снежня 1974 г.)

70-90

159*

У служэнні чалавечай супольнасці: этычны падыход да міжнароднага абавязку

(27 снежня 1986 г.)

4

50*

I, 1

194*

Міжнародны гандаль зброяй

(1 мая 1994 г.)

6

500

9-11

508*

За лепшае размеркаванне зямлі. Выклік аграрнай рэформы

(23 лістапада 1997 г.)

11

471

13

300

27-31

180

35

300

Касцёл перад абліччам расізму. Пасланне Апостальскай Сталіцы да Сус-

ветнай канферэнцыі супраць расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і неталерантнасці

(29 жніўня 2001 г.)

21

236*

433*

Вада — неабходны для жыцця элемент. Прамовы дэлегацыі Апостальскай Сталіцы на 3-м Сусветным форуме на тэму вады

(Кіёта, 16-23 сакавіка 2003 г.)

485*

Камісія па рэлігійных адносінах з Юдаізмам

Мы памятаем: разважанне аб Шоа

(16 сакавіка 1998 г.)

506*

Папская акадэмія ў абарону жыцця

Разважанні аб кланаванні

(25 чэрвеня 1997 г.)

236*

Біятэхналогіі, якія выкарыстоўваюцца адносна жывёл і раслін: Новыя межы і новая адказнасць

(1999 г.)

472*

Апостальская Сталіца

Статут правоў сям'і

(24 лістапада 1983 г.)

Уступ, D-E

214*

Уступ E

229, 238

Арт. 3, з

237

Арт. 5	239*
Арт. 5, b	241
Арт. 8, a-b	247
Арт. 9	247*
Арт. 10	294*
Арт. 10, a	250*
Арт. 10, b	251*
Арт. 12	298*

Кананічнае Права*Кодэкс Кананічнага Права*

208-223	159*
361	444*
747, 2	71, 426*
793-799	239*
1136	239*

Касцёльныя аўтары**Аўгустын (святые)***Confessiones*

1, 1: PL 32, 661	114
2, 4, 9: PL 32, 678	142*

Амброзій (святые)*De obitu Valentiniiani consolatio*

62: PL 16, 1438	265*
-----------------	------

Атаназій Александрыйскі (святые)*Vita S. Antonii*

с. 3: PG 26, 846	265*
------------------	------

Базыль Вялікі (святые)*Homilia in illud Lucae, Destruam horrea mea*

5: PG 31, 271	329, 329*
---------------	-----------

Regulae fusiust tractatae

42: PG 31,	
1023-1027	265*

Клімэнт Александрыйскі*Quis dives salvetur*

13: PG 9, 618	329
---------------	-----

Герма*Pastor, Liber tertium, Similitude*

I: PG 2, 954	329*
--------------	------

Ян Залатавусны (святые)*Omelia sugli Atti, in Acta Apostolorum Homiliae*

35, 3: PG 60, 258	265*
-------------------	------

Homiliae XXI de Statuis ad populum Antiochenum habitae

2, 6-8: PG 49,	
41-46	329*

Homilia «De perfecta caritate»

1, 2: PG 56,	
281-282	582

Грыгорый Вялікі (святые)*Regula pastoralis*

3,21: PL 77, 87-89	184, 329*
--------------------	-----------

Грыгорый з Нісы (святые)*De vita Moysis*

2, 2-3: PG 44,	
327B-328B	135*

Ірынэй Ліёнскі (святы)*Adversus haereses*5, 32, 2:
PG 7,1210 266***Тэафан Крыцкі***De Providentia, Orationes*5-7: PG 83,
625-686 266***Тэрэза ад Дзіцятка Езуса** (святая)*Atto di offerta all'Amore Misericordioso*
583**Тамаш Аквінскі** (святы)*Commentum in tertium librum Sententiarum*

d. 27, q. 1, a. 4 130

De Caritate

a. 9 581*

*De regno. Ad regem Cypri*I, 1 393*
I, 10 390**In duo praeccepta caritatis et in decem Legis praeccepta expositio*

c. 1 140

Sententiae Octavi Libri Ethicorum

lect. 1 390*

*Summa theologiae*I, q. 75, a. 5 130*
I-II, q. 6 201*
I-II, q. 91, a. 2, c 140*I-II, q. 93, a. 3,
ad 2 um 398
I-II, q. 94, a. 2 167*
I-II, q. 96, a. 2 229*
I-II, q. 99 391*
II-II, q. 23, a. 3,
ad 1um 391*
II-II, q. 23, a. 8 207
II-II, q. 29, a. 3,
ad 3 um 494*
II-II, qq. 47-56 548*
II-II, q. 49, a. 1 548*
II-II, q. 49, a. 3 548*
II-II, q. 49, a. 4 548*
II-II, q. 49, a. 6 548*
II-II, q. 49, a. 7 548*
II-II, q. 50, a. 1 548*
II-II, q. 50, a. 2 548*
II-II, q. 58, a. 1 201*
II-II, q. 104, a. 6,
ad 3um 400**З міжнароднага права***Статут Арганізацыі Аб'яднаных
Нацый*
(26 чэрвеня 1945 г.)

арт. 2. 4 438*

*Усеагульная дэкларацыя правоў чала-
века*
(1948 г.)

16. 3 237*

Канвенцыя аб правах дзіцяці
(1990 г.)

245*

ТЭМАТЫЧНЫ ПАКАЗАЛЬНІК

Тэматычны паказальнік з'яўляецца перакладам італьянскай версіі Кампендыя. Значэнні некаторых італьянскіх слоў не заўсёды супадаюць з беларускімі, таму пераклад тэматычнага паказальніка быў дастасаваны да асаблівасцяў беларускага тэксту.

А

АБАВЯЗАК

Абавязак Канферэнцый Біскупаў, 8;
Дзесяць заповедзяў і абавязкі чалавека, 22, 23;
Абавязак Касцёла і сацыяльнае вучэнне, 69, 71;
Евангелле, вера, чалавек і яго абавязкі, 70;
Сацыяльнае вучэнне і абавязкі, 75;
Сацыяльнае вучэнне і абавязак справядлівасці і любові, 83;
Грамадскі грэх і абавязкі грамадзян, 118;
Свабода, натуральны закон і абавязкі асобы, 140;
Інваліды і абавязкі, 148;
Сувязь паміж правамі і абавязкамі чалавека, 156;
Нацыі і абавязак жыць у спакоі, 157;
Абавязак імкнучца да агульнага добра, 168;
Прызначэнне дабротаў і грамадскі абавязак, 172;
Прыватная ўласнасць і выкананне абавязкаў, 176;
Абавязак уладальнікаў і найўняў іх даброты, 178;
Аздаванне перавагі бедным і абавязкі, 182;

Клопат пра бедных, абавязак справядлівасці, 184;
Удзел з'яўляецца абавязкам, які ўсе павінны выконваць, 189;
Сацыяльнае вучэнне і салідарнасць як абавязак, 194*;
Абавязак шанавання свабоды чалавека, 199;
Чалавечае суіснаванне, справядлівасць і абавязкі, 205;
Улады павінны падтрымліваць сям'ю, 214;
Члены сям'і і іх абавязкі ў адносінах адно да аднаго, 215;
Адказнае бацькоўства і абавязкі перад Богам, 232;
Сужэнцы, колькасць дзяцей і абавязкі, 234;
Абавязак бацькоў выхоўваць нашчадкаў, 239, 239*;
Прылады выхавання і абавязак улад, 240;
Дзяржава і абарона абавязкаў сям'і, 247;
Абавязкі мужа і бацькі, 251;
Абавязкі мужчыны як бацькі, 251;
Праца – абавязак чалавека, 274;
Абавязак улад, адпачынак і Божы культ, 286;
Занятасць – мэта кожнай эканамічнай сістэмы, 288;

- Дзяржава і абавязак праводзіць актыўную палітыку працы, 291;
 Прафсаюзы і абавязак уплываць на ўладу, 307;
 Абавязак і эканамічная эфектыўнасць, 332;
 Абавязак уносіць уклад у развіццё, 333;
 Прадпрымальнікі і абавязак павагі чалавечай годнасці, 344;
 Дзяржава абавязана садзейнічаць дзейнасці прадпрыемстваў, 351;
 Выплата падаткаў як абавязак, 355;
 Пакупная здольнасць і абавязак міласэрнасці, 359;
 Міжнародная ўлада і абавязак захавання правоў, 365;
 Салідарнасць пакаленняў, абавязак, 367;
 Тэхнічны прагрэс і новыя абавязкі, 376;
 Абавязкі хрысціянаў перад уладамі, 380;
 Чалавечы суіснаванне і выкананне абавязкаў, 386;
 Абавязкі меншасцяў і агульнае дабро, 387;
 Агульнае дабро і абавязкі асобы, 388, 389;
 Суіснаванне і абавязкі асобы, 390;
 Несправядлівыя законы і абавязак адмовы, 399;
 Улада і абавязак вызначаць пакаранні, 402;
 Абавязак паважаць рэлігійную свабоду, 424;
 Касцёл, палітычная супольнасць і абавязкі, 425;
 Улады сусветнай супольнасці і абавязкі, 441;
 Развіццё, абавязак усіх у адносінах да ўсіх, 446;
 Міжнароднае супрацоўніцтва, абавязак салідарнасці, 448;
 Абавязак чалавека і асяроддзе, 465;
 Навакольнае асяроддзе і абавязак паважаць калектыўнае дабро, 466;
 Абавязак салідарнасці пакаленняў, 467;
 Біятэхналогіі і абавязак палітыкаў, 479;
 Вада і абавязкі дзяржаўных устаноў, 485;
 Спакой — усеагульнае абавязак, 494;
 Няўзброеныя прарокі і абавязкі людзей, 496;
 Атакаваная дзяржава і абавязак абароны, 500;
 Абавязак абараняць бязвінных ахвяр, 504;
 Спакой і абавязкі справядлівасці, 520;
 Свецкія хрысціяне, пачуццё абавязку і агульнае дабро, 531;
 Сацыяльнае вучэнне і маральныя і сацыяльныя абавязкі, 532;
 Хрысціяне і абавязак абвяшчаць Евангелле, 538;
 Хрысціяне і абавязак быць актыўнымі суб'ектамі, 539;
 Хрысціяне і сацыяльныя абавязкі, 543;
 Свецкія вернікі, духоўнае жыццё і сацыяльныя абавязкі, 546;
 Разважлівасць і імкненне да добра як абавязак, 548;
 Рэлігійная свабода, адзін з найважнейшых абавязкаў, 553;
 Хрысціянін, абавязак і асоба, 558;
 Працаўнікі сродкаў сацыяльнай камунікацыі і абавязкі, 562;
 Вернікі і іх грамадзянскія абавязкі, 565;
 Маральныя патрабаванні і абавязак сведчання, 570;
 Абавязкі супольнасці і маральныя праўды, 571;
 Маральны абавязак вернасці вучэнню, 571;

Свецкая нецярпімасць і абавязак хрысціянаў, 572;
 Любоў і абавязак клапаціцца пра дабро, 581;
 Любоў і абавязкі справядлівасці, 583.

АБАРОНА

Касцёл, абарона асобы, 49;
 Сацыяльнае вучэнне і абарона правоў, 81;
 Абарона правоў чалавека, 154;
 Касцёл і абарона асноўных правоў, 159;
 Абарона супольнай уласнасці, 180;
 Касцёл, бедныя і імкненне абараніць іх, 184;
 Дзяржаўная функцыя замяшчэння і абарона асобы, 188;
 Дзяржава і абарона права на жыццё, 231;
 Кантраэптыўныя сродкі і абарона развіцця, 233;
 Абарона правоў дзіцяці, 245;
 Дзяржава і абарона правоў сям'і, 247;
 Сям'я і абарона правоў асобы, 254;
 Шабатовы адпачынак і абарона бедных, 258;
 Абарона правоў працоўных, 264;
Regum novarum і абарона працоўных, 268;
 Выходныя дні і абарона традыцый, 286;
 Абарона правоў жанчын і праца, 295;
 Прафсаюзы і абарона працоўных, 305, 307, 308;
 Сацыяльнае забеспячэнне і абарона працоўных, 309;
 Пераход, праца і абарона працаўніка, 314;
 Нефармальныя эканамічныя дзейнасць і абарона працаўніка, 316;
 Салідарнасць і абарона працы, 319;
 Новы Давід, абаронца ўбогіх, 324;

Эканамічная ініцыятыва — права, якое трэба абараняць, 336;
 Дзяржава і абарона слабейшых, 351;
 Глобалізацыя і абарона правоў чалавека, 365;
 Фінансавыя ўстановы і абарона сістэмы, 369;
 Кароль Ізраэля, абаронца слабых, 377;
 Меншасці і справа, якую імкнучца абараніць тэарысты, 387;
 Палітычная супольнасць і абарона правоў, 388, 389;
 Агульнае дабро і дзеянне па абароне, 389;
 Сфера права і абарона інтарэсаў, 390;
 Абарона і мадэль улады, сацыяльнасць, 393;
 Палітычная ўлада і абарона суб'ектаў, 394;
 Пакаранні і абарона агульнага дабра, 402;
 Пакарэнне і абарона грамадскага парадку, 403;
 Смяротнае пакарэнне і «законная абарона», 405;
 Грамадзянская супольнасць і абарона інтарэсаў, 417;
 Рэлігійная свабода і абарона грамадзян, 422;
 Касцёл і абарона правоў асобы, 426;
 Апостальская Сталіца і абарона чалавечай годнасці, 445;
 Рынак і абарона навакольнага асяроддзя, 470;
 Абарона правоў карэнных народаў, 471;
 Мірнае грамадства і абарона правоў чалавека, 494;
 Дзяржавы, сродкі і самаабарона, 499;
 Атакаваная дзяржава, права, абавязак і абарона, 500;
 Арганізацыя Аб'яднаных Нацый, вайна і неабходная абарона, 501;

Узброеныя сілы і неабходная абарона, 502;
 Неабходная абарона і гуманітарнае права, 504;
 Бжеанцы, Касцёл і абарона годнасці, 505;
 Групы, існаванне якіх пад пагрозай, і абарона ахвяраў, 506;
 Прынцып дастатковасці і неабходная абарона, 508;
 Права на абарону ад тэрарызму, 514;
 Экуменізм і абарона асобы, 535;
 Касцёл, юдзі і абарона чалавечай годнасці, 536;
 Хрысціяне і абарона асобы, 538;
 Абарона сужэнства і сям'і, 553;
 «Свецкасць», католікі і абарона праўд, 571.

Абвяшчэнне

Касцёл і абвяшчэнне Евангелля, 2, 3, 50, 62, 383, 431, 524, 576;
 Прарокі і абвяшчэнне, 25, 430;
 Езус і абвяшчэнне, 28, 29;
 Касцёл і абвяшчэнне Богага Валадарства, 49,
 Сацыяльнае вучэнне і абвяшчэнне, 63, 67, 81, 83;
 Кампетэнцыя Касцёла і абвяшчэнне, 68;
 Касцёл і абвяшчэнне маральных прынцыпаў, 71;
 Святое Пісанне, вестка і асоба, 108;
 Касцёл, абвяшчэнне і паўната праўды пра чалавека, 125;
 Пастырская дзейнасць і абвяшчэнне правоў чалавека, 159;
 Абвяшчэнне і сапраўдная любоў, 223;
 Прамысловая рэвалюцыя і абвяшчэнне, 267;
 Вучні і абвяшчэнне спакою, 492;
 Спакой і абвяшчэнне Евангелля, 493;
 Абвяшчэнне сацыяльнага вучэння Касцёла, 523;

Абвяшчэнне Евангелля і сацыяльнае пастырства, 526;
 Народ Божы і абвяшчэнне Евангелля, 538;
 Свецкі хрысціянін і абвяшчэнне Евангелля, 543;
 Евангелле, абвяшчэнне і свабода дзяцей Божых, 576.

Абмежаваныя магчымасці

Чалавек з абмежаванымі магчымасцямі і правы, 148;
 Годнасць дзіцяці з абмежаванымі магчымасцямі, 244;
 Сям'я і людзі з абмежаванымі магчымасцямі, 246.

Абмен

Узаемазалежнасць і гандлёвы абмен, 192;
 Сям'я і абмен дабротаў і паслуг, 248;
 Праца і магчымасць для абмену, 273;
 Праца і арганізацыя абмену, 313;
 Свабодны рынак і абмен таварамі, 347;
 Рынак і «эквівалентны абмен», 349;
 Глобалізацыя і абмен, 361, 362, 366;
 Міжнародны гандаль і абмен, 364;
 Біятэхналогіі і гандлёвы абмен, 475, 476;
 Людзі і абмен багаццямі, 495;
 Зброя і абмен, 508;
 Культура і абмен, 556.

Аборт

Незаконнасць абарту, 155, 233;
 Аборт, жахлівае злачынства, 233;
 Аборт, парушэнне маральнага парадку, 233;
 Парламентарыі-хрысціяне і закон аб легалізацыі абартаў, 570.

Аб'яднанне

Quadragesimo anno і аб'яднанне, 91;
 Сем'і і аб'яднанні, 231;
 Аб'яднанні сем'яў, 247;
 Формы аб'яднання працоўных, 307;
 Працоўныя аб'яднанні і салідарнасць, 309;
 Працоўныя аб'яднанні і адказнасць, 309;
 Касцёл і свабода аб'яднання, 426;
 Спакой і розныя грамадскія аб'яднанні, 495;
 Прэзбітэр і свецкія аб'яднанні, 539;
 Аб'яднанні і фармацыя вернікаў, 549;
 Фармацыя і секулярныя аб'яднанні, 549;
 Касцёльныя аб'яднанні і дзейнасць у сацыяльнай сферы, 550;
 Эканоміка і хрысціянскія аб'яднанні, 564;
 Хрысціянскія аб'яднанні, 564.

АГУЛЬНАЕ ДАБРО

Кампендый і агульнае дабро, 12;
 Агульнае дабро, гарантыя дабра асобы, 61;
 Агульнае дабро і сацыяльнае вучэнне, 77;
 Патрабаванні справядлівасці і агульнага дабра, 92;
 Прафесійныя катэгорыі і агульнае дабро, 93;
 Грамадскія ўлады і універсальнае агульнае дабро, 95;
 Грамадскія грахі і агульнае дабро, 118;
 Устойлівыя групы і агульнае дабро, 150;
 Агульнае дабро і грамадскі плюралізм, 151;
 Міжнароднае права, агульнае дабро чалавецтва, 157;
 Празмерная роўнасць і агульнае дабро, 158;

Прынцып агульнага дабра, 160, 164, 165;
 Агульнае дабро, забеспячэнне і транспарт, 166;
 Патрабаванні агульнага дабра, 166;
 Агульнае дабро і абавязкі грамадства, 167;
 Агульнае дабро і дыспропорцыя, 167;
 Дзяржава і агульнае дабро, 168, 169;
 Агульнае дабро і канчатковыя мэты асобы, 170;
 Агульнае дабро і трансэндэнтнае вымярэнне, 170;
 Агульнае дабро і прызначэнне дабротаў, 171;
 Сацыяльная роля прыватнага валодання і агульнае дабро, 178;
 Матэрыяльныя даброты і агульнае дабро, 181;
 Асабістая ініцыятыва і агульнае дабро, 187;
 Агульнае дабро і прынцып субсідыярнасці, 188;
 Удзел і агульнае дабро, 189, 281;
 Салідарнасць і агульнае дабро, 193, 194, 582;
 Справядлівасць і агульнае дабро, 193;
 Свабода і агульнае дабро, 200;
 Грамадская міласэрнасць і агульнае дабро, 207;
 Сям'я і агульнае дабро, 238;
 Праца і агульнае дабро, 266, 287;
 Агульнае дабро ўсіх і выходныя дні, 286;
 Поўная занятасць і агульнае дабро, 288, 289;
 Узнагарода за працу і агульнае дабро, 302;
 Забастоўка і агульнае дабро, 304;
 Прафсаюзы і агульнае дабро, 305, 306, 307;
 Агульнае дабро, валоданне і шчасце, 334;

- Дзяржава, эканамічная ініцыятыва і агульнае дабро, 336;
- Прадпрымальніцтва і агульнае дабро, 338;
- Прадпрыемства, агульнае дабро і навакольнае асяроддзе, 340;
- Свабодны рынак і агульнае дабро, 348;
- Эканамічная палітыка і агульнае дабро, 354;
- Фінансавая сістэма і агульнае дабро, 355;
- Грамадзянская супольнасць і агульнае дабро, 356;
- Агульнае дабро і размеркаванне дабротаў, 363;
- Агульнае дабро і міжнародныя эканамічныя адносіны, 364;
- Сусветная фінансавая сістэма і агульнае дабро, 371;
- Палітыка і кантэкст агульнага дабра, 372;
- Улада і агульнае дабро, 380, 394, 396, 398, 409, 410, 567;
- Члены палітычнай супольнасці і агульнае дабро, 384;
- Народ і агульнае дабро, 385;
- Меншасці і агульнае дабро дзяржавы, 387;
- Агульнае дабро і правы і абавязкі асобы, 388, 389;
- Палітычная супольнасць і агульнае дабро, 391, 392;
- Узброеная барацьба і агульнае дабро краіны, 401;
- Агульнае дабро, злачынствы і пакаранні, 402;
- Смяротнае пакаранне і агульнае дабро, 405;
- Дэмакратычныя працэдуры і агульнае дабро, 407;
- Палітычныя рашэнні і агульнае дабро, 411;
- Дзяржава і агульнае дабро, 412;
- Партыі і агульнае дабро, 413;
- Інфармацыя і агульнае дабро, 415;
- Дабро асобы і агульнае дабро, 416;
- Грамадзянская супольнасць і агульнае дабро, 417, 418;
- Рэлігійная свабода і агульнае дабро, 422;
- Палітычныя супольнасці і часовае агульнае дабро, 424;
- Універсальнае агульнае дабро, 432;
- Міжнародная супольнасць і універсальнае агульнае дабро, 433;
- Агульнае дабро, народ і чалавечая сям'я, 434;
- Дзяржавы, універсальныя прынцыпы і агульнае дабро, 437;
- Міжнародная палітычная ўлада і агульнае дабро, 441;
- Міжнародныя арганізацыі і агульнае дабро, 442;
- Апостальская Сталіца, агульнае дабро і чалавечая сям'я, 444;
- Міжнароднае супрацоўніцтва і агульнае дабро, 448;
- Даброты створанага свету і агульнае дабро, 468;
- Біятэхналогіі і агульнае дабро, 476, 478, 479;
- Спакой і агульнае дабро, 494, 518;
- Выкарыстанне ўзброенай сілы і агульнае дабро, 500;
- Хрысціяне і служэнне агульнаму дабру, 531;
- Культура і агульнае дабро, 556;
- Хрысціяне, палітычная дзейнасць і агульнае дабро, 565, 571, 573;
- Агульнае дабро і духоўная мэта чалавека, 573;
- Хрысціяне і агульнае дабро, 574.
- Адказнасць**
- Лёс чалавека, чалавецтва і агульная адказнасць, 6;

- Адказнасць Папскай Рады «Iustitia et Pax», 7;
- Праўда пра чалавека і адказнасць, 16;
- Хрысціянскае збаўленне і адказнасць, 40;
- Чалавек, сацыяльнае вучэнне і адказнасць, 81;
- Касцёльная супольнасць і адказнасць, 83;
- Сацыяльнае вучэнне, хрысціяне і адказнасць, 83;
- Quadragesimo anno* і адказнасць, 91;
- Мужчына і жанчына, стварэнне і адказнасць, 113;
- Грэх і грамадская адказнасць, 117;
- Палітычная адказнасць і паводзіны, 134;
- Чалавек, свабода і адказнасць, 135, 138, 200;
- Адказнасць за дабро і зло, 139;
- Грамадскі плюралізм і адказнасць, 151;
- Правы і адказнасць за агульнае дабро, 158;
- Прынцыпы і адказнасць, 163;
- Агульнае дабро і адказнасць, 167, 169;
- Бедныя і адказнасць, 183;
- Прынцып субсідыярнасці і адказнасць, 186;
- Грамадскае жыццё і сумесная адказнасць, 189;
- Каштоўнасці і адказнасць за ўласныя дзеянні, 205;
- Сям'я і грамадская адказнасць, 213, 214, 258;
- Пажылыя людзі і адказнасць, 222;
- Адказнасць і сям'я, 225;
- Адказнае бацькоўства і мацярынства, 232;
- Бацькі-выхаваўцы і адказнасць, 240;
- Адказнасць і сэксуальнае выхаванне, 243;
- Сям'я, сямейная палітыка і адказнасць, 247;
- Чалавек, жывыя істоты і адказнасць, 255;
- Адказнасць пасрэдніка-прападаўцы, 288;
- Занятасць і адказнасць дзяржавы, 291;
- Аб'яднанні працоўных і адказнасць, 309;
- Незалежная праца і адказнасць, 315;
- Капіталізм і адказнасць, 335;
- Прадпрыемства і розная адказнасць, 338;
- Кааператывы і адказнасць, 339;
- Эканамічныя межы, прадпрыемства і адказнасць, 342;
- Прадпрымальніцкае спаборніцтва і адказнасць, 343;
- Прынцып эканоміі і адказнасць, 346;
- Рынак і грамадская адказнасць, 348;
- Эканамічная палітыка і адказнасць, 354;
- Дзяржава, прыватныя арганізацыі і адказнасць, 357;
- Пакупная здольнасць і сацыяльная адказнасць, 359;
- Салідарнасць пакаленняў і адказнасць, 367;
- Глабалізацыя, палітыка і адказнасць, 372;
- Народ, асоба і адказнасць, 385;
- Пратэст сумлення і адказнасць, 399;
- Вызначэнне крымінальнай адказнасці, 404;
- Дэмакратыя і структуры сумеснай адказнасці, 406;
- Палітычная адказнасць і прадстаўніцтва, 410;
- Палітычныя партыі і грамадская адказнасць, 413;
- Навука, тэхніка і адказнасць, 457;
- Экацэнтрызм і адказнасць чалавека, 463;

Адказнасць і навакольнае асяроддзе, 466;
 Адказнасць, асяроддзе і будучыя пакаленні, 467;
 Адказнасць, асяроддзе і юрыдычныя нормы, 468;
 Умяшанне чалавека ў прыроду і адказнасць, 473;
 Біятэхналогіі і адказнасць, 476;
 Спакой і адказнасць за яго ўмацаванні, 495;
 Калектыўная адказнасць за недапушчэнне вайны, 498;
 Адказнасць атакаванай дзяржавы і абарона, 500;
 Савет Бяспекі, адказнасць і свет, 501;
 Зброя масавага знішчэння і адказнасць, 509;
 Раззбраенне, дзяржавы і адказнасць, 510;
 Тэрарызм, вінаваты і крымінальная адказнасць, 514;
 Біскуп і адказнасць за евангелізацыю, 539;
 Разважлівасць і адказнасць, 548;
 Сродкі камунікацыі і адказнасць, 562.

Адміністрацыя

Адміністрацыя і служэнне грамадзянам, 412;
 Адміністрацыя і адукацыя, 447;
 Вернікі і мясцовая адміністрацыя, 565.

Адпачынак

Шабатовы і юбілейны год і адпачынак для зямлі, 24;
 Праца і заповедзь пра шабатовы адпачынак, 258;
 Езус, шабат і значэнне адпачынку, 261;

Існуе права на адпачынак у выходныя дні, 284;
 Адпаведны адпачынак і вольны час, 284;
 Браты, якія не могуць адпачываць з прычыны беднасці, 285;
 Улады і час для адпачынку, 286;
 Правы працоўных і права на адпачынак, 301.

Адрозненне

Метад адрознення, 568;
 Дэмакратычная сістэма і адрозненне, 569.

Адукацыя

Агульнае дабро і права на адукацыю, 166;
 Бацькі і адукацыйныя ўстановы, 240;
 Дзеці і адукацыя, 245;
 Захаванне працы і сістэма адукацыі, 290;
 Права на працу, трэці сектар і адукацыя, 293;
 Жанчыны, праца і прафесійная адукацыя, 295;
 Праца непаўналетніх і адукацыя, 296;
 Змены ў працы і адукацыйная база, 314;
 Беднасць і сістэма адукацыі, 447;
 Дзеці-салдаты, пазбаўленыя адукацыі, 512.

Адчужанасць, адчужаны

Адчужаны чалавек і выйсце за межы, 47;
 Адчужанасць і грэх, 116;
 Адчужанасць і праца, 280;
 Багатыя краіны і адчужанасць, 374;
 Перавага таго, каб «рабіць» і «мець», але не «быць», вядзе да адчужанасці, 462.

Антрапалогія

- Сацыяльнае вучэнне і хрысціянская антрапалогія, 9;
Кніга Быцця і хрысціянская антрапалогія, 37;
 Евангелізацыя і антрапалагічны характар, 66;
Gaudium et spes і антрапалагічнае бацанне, 96;
 Антрапалогія, «мужчынскае» і «жаночае», 146;
 Справядлівасць і хрысціянская антрапалогія, 202;
 Антрапалогія і гомасэксуальныя саюзы, 228;
 Антрапалагічныя прычыны і перыяды плоднасці, 233;
 Праца і антрапалагічная аснова, 322;
 Хрысціянская антрапалогія і праца, 522;
 Антрапалогія і інкультурацыя веры, 523;
 Хрысціянская антрапалогія і асоба, 527;
 Хрысціянская антрапалогія дазваляе арыентавацца ў праблемах, 527;
 Дзейнасць вернікаў і антрапалагічнае значэнне, 543;
 Антрапалогія і гістарычныя формы культуры, 558.
- Апостальская Сталіца**
- Апостальская Сталіца і Канвенцыя аб правах дзіцяці, 245*;
 Апостальская Сталіца і міжнародная суб'ектыўнасць, 444;
 Дыпламатычная служба Апостальскай Сталіцы, 445;
 Апостальская Сталіца, юрыдычныя органы і ліквідацыя зброі, 509*.

АРГАНІЗАЦЫЯ, АРГАНІЗАЦЫ

- Чалавек і грамадская арганізацыя, 47;
 Божае Валадарства і арганізацыя, 51;
 Касцёл і тыпы сацыяльнай арганізацыі, 68;
 Сацыяльнае вучэнне і арганізацыя, 83;
Iustitia et Pax, арганізацыя, 99;
Centesimus annus і грамадская арганізацыя, 103;
 Права чалавека, пастырская дзейнасць і арганізацыі, 159;
 Супрацоўніцтва з дзяржаўнымі арганізацыямі, 159;
 Агульнае дабро і арганізацыя дзяржаўнай улады, 166;
 Дзяржава і арганізаванасць, 168;
 Любоў і грамадскія арганізацыі, 207;
 Выхаваўчая праца і грамадзянскія і касцельныя арганізацыі, 240;
 Прамысловая арганізацыя працы, 267;
 Праца і арганізацыя, 270, 271;
 Чалавечы капітал і арганізацыя, 276;
 Чалавечы капітал і арганізацыя працы, 278;
 Удзел і арганізацыя працы, 281;
 Абарона працы і міжнародныя арганізацыі, 292;
 Праца і самаарганізацыя грамадства, 293;
 Сям'я, праца і арганізацыі, 294;
 Жанчыны і арганізацыя працы, 295;
 Прафсаюзныя арганізацыі і грамадскі парадак, 305;
 Прафсаюзы і справядлівая арганізацыя эканамічнага жыцця, 307;
 Глобалізацыя і арганізацыя працы, 310-313;
 Праца і рэарганізацыя, 317;
 Рынак і дзяржава, адпаведна арганізаваная, 353;

Арганізаваная грамадзянская супольнасць і прамежжавыя групы, 356;
 Прыватныя некамерцыйныя арганізацыі, 357;
 Арганізацыі грамадзянскай супольнасці, 366;
 Эканамічная сістэма і міжнародныя арганізацыі, 371;
 Дзяржаўная адміністрацыя і арганізацыйная структура, 412;
 Адносіны паміж дзяржавамі і рэлігійнымі арганізацыямі, 423;
 Касцёл і арганізацыйная структура, 424;
 Касцёл і свабода ўнутранай арганізацыі, 426;
 Дзяржава і касцёльныя арганізацыі, 427;
 Роля міжнародных арганізацый, 440;
 Міжнародныя арганізацыі і суіснаванне нацый, 440;
 Перагляд міжнародных арганізацый, 442;
 Міжнародныя арганізацыі і працэс развіцця, 442;
 Урады і няўрадавыя арганізацыі, 443.
 Апостальская Сталіца і міжурадавыя арганізацыі, 444;
 Біятэхналогіі і нацыянальныя арганізацыі, 476;
 Спакой, самаабарона і міжнародныя арганізацыі, 499;
 Тэарызм і экстрымісцкія арганізацыі, 513;
 Хрысціянне, дэмакратыя і таемныя арганізацыі, 567;
 Салідарнасць і сацыяльная арганізацыя, 580.

Арганізацыя Аб'яднаных Нацый

Абвяшчэнне правоў і Арганізацыя Аб'яднаных Нацый, 152;

Статут Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і выкарыстанне сілы, 438, 501;
 Арганізацыя Аб'яднаных Нацый, 440;
 Апостальская Сталіца і сістэма Аб'яднаных Нацый, 444;
 Гуманітарныя місіі і Арганізацыя Аб'яднаных Нацый, 502.

Арганізм

Асоба як клетка арганізма, 125;
 Субсідыярнасць, сацыяльны арганізм і агульнае дабро, 187;
 Тэхніка і ўплыў на жывыя арганізмы, 473.

Асацыяцыя

(гл. таксама Аб'яднанне)

Асацыяцыі і ўдзел, 151;
 Асацыяцыя, грамадская форма, 165;
 Асацыяцыі і годнасць асобы, 185;
 Асацыяцыі і прынцып субсідыярнасці, 187;
 Прафсаюзы і права ствараць асацыяцыі, 305;
 Дзяржава, свабодныя асацыяцыі і дэмакратычнае жыццё, 418;
 Прыватныя асацыяцыі сусветнага маштабу, 443;
 Разнастайныя асацыяцыі і хрысціянская місія, 550.

Асвета

Rerum novarum і развіццё асветы, 268;
 Праца і састарэлыя сістэмы асветы, 289.

Асвятчэнне

Езус і асвятчэнне жыцця і смерці, 41;
 Праца, сродак асвятчэння, 263;

Эканоміка, прагрэс і асвятчэнне, 326;
Святары і місія асвятчэння, 539.

АСОБА

(гл. *таксама* ЧАЛАВЕК)

Рэлігіі, культуры і чалавечая асоба, 12;

Касцёл і збаўленне чалавечай асобы, 18;

Новы лад і чалавечая асоба, 19;

Дар, бескарыслівасць і досвед асобы, 20;

Еднасць з Богам і чалавечая асоба, 27;

Трынітарная Любоў і чалавечая асоба, 34, 54;

Хрысціянскае аб'яўленне і тоеснасць асобы, 35;

Кніга Быцця і тоеснасць чалавечай асобы, 36;

Годнасць асобы і хрысціянская антрапалогія, 37;

Збаўленне і чалавечая асоба, 38;

Асоба і змены грамадскага ладу, 42;

Чалавечая асоба і Бог як канчатковая мэта, 47;

Таталітарнае бачанне грамадства і асоба, 48;

Касцёл і трансэндэнтнасць асобы, 49;

Касцёл і годнасць чалавечай асобы, 51;

Хрыстус і грамадская свядомасць чалавечай асобы, 52;

Чалавечая асоба і адносіны з іншымі асобамі, 58;

Евангелле, асоба і супольнасць асоб, 65;

Касцёл і правы асобы, 71, 426;

Вера, розум і праўда пра асобу, 75;

Філасофія і разуменне асобы, 77;

Навукі і асоба, 78;

Gaudium et spes і чалавечая асоба, 96;

Dignitatis humanae і чалавечая асоба, 97;

Laborem exercens і асоба, 101;

Сацыяльнае жыццё і чалавечая асоба, 106;

Касцёл і цэнтральнае месца чалавечай асобы, 106;

Сацыяльнае вучэнне і годнасць асобы, 107;

Асоба, стварэнне паводле Богага вобраза, 108;

Бог, канчатковая мэта кожнай асобы, 110;

Адносіны, мужчына і жанчына як асобы, 111;

Падзелы і годнасць асобы, 116;

Грэх, дзеянне асобы, 117;

Грамадскі грэх, адносіны і асоба, 118;

Сацыяльнае вучэнне і чалавечая асоба, 124;

Адзінства душы і цела і асоба, 127;

Чалавечая асоба і адкрытасць на трансэндэнтнасць, 130;

Чалавечая асоба — гэта разумная і свядомая істота, 131;

Чалавечая асоба і непаўторная выключнасць, 131;

Справядлівае грамадства і чалавечая асоба, 132;

Асоба і эканамічны планы, 133;

Маральнае аздаравленне, грамадскае жыццё і асоба, 134;

Свабода і развіццё асабовага быцця, 135;

Здольнасці асобы і змены, 137;

Натуральны закон і годнасць асобы, 140;

Праўда, дабро і супольнасць асоб, 142;

Спатканне мужчыны і жанчыны і чалавечая асоба, 147;

Чалавечая асоба — сацыяльная істота, 149;

- Сацыяльнасць і супольнасць асоб, 150;
 Сацыяльнасць і асоба, 151;
 Правы чалавека і чалавечая асоба, 153;
 Рэлігійная свабода і асоба, 155;
 Права, абавязкі і чалавечая асоба, 156;
 Прынцып годнасці асобы і астатнія прынцыпы, 160;
 Агульнае дабро і асоба, 165, 166, 170;
 Асоба і прамежкавыя групы, 185;
 Прынцып субсідыярнасці і асоба, 187, 188;
 Салідарнасць і чалавечая асоба, 192, 582;
 Грамадскія каштоўнасці і чалавечая асоба, 197, 397;
 Асабістая годнасць і праўда, 198;
 Свабода і годнасць кожнай асобы, 199;
 Справядлівасць і асоба, 201;
 Каштоўнасць асобы і крытэрыі выгады, 202;
 Грамадская і палітычная міласэрнасць і міжасабовыя адносіны, 208;
 Сям'я і асоба, 209, 211, 212, 221;
 Сям'я, супольнасць асоб, 213, 244;
 Сужэнская любоў, дар асобы асобе, 215;
 Сужэнская сэксуальнасць і асобы, якія прыносяць сябе ў дар, 223;
 Сям'я, выхаванне дзяцей і асоба, 227;
 Сям'я, супольнасць асоб і любоў, 230;
 Кантраэптыўныя сродкі і асоба, 233;
 Меры ў дэмаграфічнай галіне і асобы, 234;
 Дапамога ў пракрэацыі і годнасць асобы, 235;
 Кланаванне і асабістае каханне, 236;
 Фарміраванне чалавечай асобы, 242;
 Сэксуальнае вымярэнне асобы і этычныя каштоўнасці, 243;
 Сям'я, праца і асоба, 249;
 Датацыі і асобы, якія знаходзяцца на ўтрыманні, 250;
 Дзяржава, перавага сям'і і асоба, 254;
 Праца і развіццё асобы, 269;
 Праца і асоба, 270, 272;
 Развіццё асобы і эфектыўнасць працы, 278;
 Праца дзеля кар'еры і асоба, 280;
 Праца, прамежкавыя групы і асобы, 281;
 Пасрэднік-працадаўца і асобы, 288;
 Эмігранты і годнасць чалавечай асобы, 298;
 Права працоўных і чалавечая асоба, 301;
 Прыбытак і развіццё асобы, 303;
 Праца, абнаўленне і асоба, 317, 318, 321;
 Глобалізацыя і годнасць асобы, 321;
 Эканамічнае жыццё і годнасць асобы, 331;
 Свабода асобы ў галіне эканомікі, 336;
 Прадпрыемства, аб'яднанне асоб, 338;
 Свободны рынак і асоба, 347;
 Рынак, даброты і бачанне асобы, 349;
 Эканамічная свабода і чалавечая асоба, 350;
 Развіццё асоб і эканоміка, 369;
 Мадэлі развіцця і годнасць асобы, 373;
 Улада і дабро асобы, 380;
 Палітычнае суіснаванне і чалавечая асоба, 384;
 Народ, аб'яднанне асоб, 385;
 Палітычная супольнасць і чалавечая асоба, 388, 418;
 Права і абавязкі асобы, 388, 389, 390;
 Палітычная супольнасць і асоба, 391;

Улада і сацыяльная сутнасць асобы, 393;
 Улада і каштоўнасці, якія аберагаюць годнасць асобы, 397;
 Справядлівыя законы і годнасць чалавечай асобы, 398;
 Улада і правы асобы, 399;
 Прыгнёт і асноўныя правы асобы, 401;
 Крымінальная адказнасць і годнасць асобы, 404;
 Некрываваы метады стрымання і асоба, 405;
 Дэмакратыя і чалавечая асоба, 407;
 Інфармацыйная сістэма і чалавечая асоба, 415;
 Грамадзянская супольнасць і правы асобы, 419;
 Асоба і рэлігійная свабода, 421;
 Міжнародная супольнасць і чалавечая асоба, 433;
 Ідэалогіі і цэласнасць асобы, 433;
 Чалавечая асоба і права на развіццё, 446;
 Чалавек — суразмоўца Бога, 452;
 Навука, тэхніка і чалавечая асоба, 462;
 Абсалютызацыя прыроды і асоба, 463;
 Дэмаграфічныя змены, навакольнае асяроддзе і асоба, 483;
 Спакой і чалавечая асоба, 494, 495;
 Вайскоўцы і правы асоб, 503;
 Канфлікт і дабро чалавечай асобы, 504;
 Прынцып гуманнасці і каштоўнасць асобы, 505;
 Антрапалогія і асоба, 522;
 Сацыяльныя праблемы і чалавечая асоба, 527;
 Экуменічнае супрацоўніцтва і годнасць асобы, 535;
 Хрысціяне і абарона чалавечай асобы, 538;

Свецкія вернікі і служэнне чалавечай асобе, 552;
 Права на жыццё і годнасць чалавечай асобы, 553;
 Дабро асобы і рэлігійная свабода, 553;
 Вера, штодзённае жыццё і чалавечая асоба, 554;
 Асоба і культура, 556, 557, 558;
 Права асоб на свабодную і адкрытую школьную адукацыю, 557;
 Касцёл, асоба і фундаментальнае дабро, 578;
 Паводзіны асобы і любоў, 580;
 Развіццё асобы і грамадскі прагрэс, 581;
 Грамадства, асоба і любоў у грамадскім жыцці, 582.

Асяроддзе

Ідэалогіі і прыроднае асяроддзе, 100;
 Першародны грэх і асяроддзе, 120;
 Агульнае дабро і прыроднае асяроддзе, 166;
 Доступ да зямлі і прыроднае асяроддзе, 180;
 Палітыка ў галіне аховы прыроднага асяроддзя, 299;
 Вера Ізраэля і свет, варожае асяроддзе, 451;
 Тэхніка і выкарыстанне яе дасягненняў у прыродным асяроддзі, 458;
 Абавязак захаваць асяроддзе цэласным і здаровым, 465.

Аўтаномія, аўтаномны

Аўтаномія часовых рэчаў, 45, 46;
 Палітычная супольнасць і Касцёл, аўтаномныя, 50, 424;
 Сумленне і ўяўная аўтаномія, 139;
 Розныя грамадствы і аўтаномія, 151, 188;
 Прыватная ўласнасць і аўтаномія, 176;

Аўтаномія часовых рэчаў і Касцёл, 197;

Свабода і аўтаномія, 199;

Удзел працоўных і аўтаномія, 281;

Рынак і аўтаномія, 349;

Дзяржава і аўтаномія бакоў, 351;

Улада і аўтаномія грамадзян, 354;

Субсідыярнасць і аўтаномная адказнасць суб'екта, 357;

Члены супольнасці і аўтаномія, 385;

Меншасці і аўтаномія, 387;

Касцёл, аўтаномія і дэмакратычны парадак, 424;

Касцёл, аўтаномія і палітычная супольнасць, 425;

Чалавек, аўтаномія і трансцэндэнцыя, 464;

Навуковая аўтаномія і краіны, 475;

Аўтаномія часовых рэчаў і хрысціянне, 565, 569.

Аўтарытэт

Маральны аўтарытэт Пія XII, 93;

Аўтарытэт Касцёла, 574.

Ахова

(гл. *таксама* АВАРОНА)

Ахова і падтрымка сям'і, 225;

Грамадская і юрыдычная сістэма і ахова працы, 273;

Трэці сектар і ахова здароўя, 293;

Правы працоўных і праца без аховы, 301;

Прыбытак і ахова навакольнага асяроддзя, 340;

Ахова навакольнага асяроддзя як калектыўнага добра, 466;

Рынак і ахова навакольнага асяроддзя, 470.

Ацэнка

Ацэнка сітуацыі і прамысловая рэвалюцыя, 88;

Ацэнка і мадэлі развіцця, 563.

Б

БАГАЦЦЕ

Справядлівы і салідарны свет і багацце, 174;

Багацце і яго станоўчая роля, 174;

Багацце нацый і новыя даброты, 179;

Любоў да бедных і прага багацця, 184;

Праца, крыніца багацця, 257;

Чалавек і ўзбагачэнне сусвету, 262;

Праца і багацце Хрыста, 262;

Аб'яднанні і вытворчасць багацця, 309;

Стары Запавет і багацце, 323;

Езус і багацце, 325;

Езус наказвае вернікам быць багатымі перад Богам, 326;

Неўпарадкаваная прывязанасць да багаццяў, 329;

Экспансія багацця і салідарнасць, 332;

Эканоміка і фарміраванне багацця, 334;

Прадуктыўнае намаганне і багацце, 337;

Вытворчасць дабротаў і паслуг і багацце, 338;

Багацце і глабалізацыя, 363;

Гуманнае і салідарнае развіццё і багатыя краіны, 374;

Межы багацця і беднасці, 374;

Бог, чалавек і багацце адносіні, 428;

Чалавецтва і багацце адрозненняў, 431;

Агульнае дабро, дзяржава і багацце, 442;

Багацце ўсяго чалавецтва і карэнныя народы, 471;

Спакой, людзі і духоўныя багацці, 495;

Культура, здольная ўзбагаціць чалавека, 556.

БАРАЦЬБА

Resum novatum і класавая барацьба, 89;

Quadragesimo anno і класавая барацьба, 91;

Забастоўка, мірны метады барацьбы, 304;

Прафсаюзы і барацьба працоўных, 305;

Свет працы, супрацоўніцтва і барацьба, 306;

Прафсаюзы і спосабы барацьбы, 306;

Прафсаюзы і партыі, якія змагаюцца за ўладу, 307;

Права на супраціўленне і ўзброеная барацьба, 401;

Барацьба як фактар развіцця, 438;

Біятэхналогіі і барацьба з голадам, 478;

Барацьба з тэрарызмам, 513, 514.

БАЦЬКІ

Дзеці, дар для бацькоў, 218, 230;

Хрысціянскія бацькі і пакліканне свецкіх, 220;

Дапамога ў пракрэацыі і бацькі, 235;

Права нарадзіцца ад аднаго бацькі і адной маці, 235;

Бацькі і нараджэнне дзяцей, 237;

Бацькі і выхаванне дзяцей, 239;

Бацькі і грамадзянскія і касцёльныя арганізацыі, 240;

Бацькі і навучальныя ўстановы, 241;

Бацькі і права засноўваць навучальныя ўстановы, 241;

Бацькі і сэксуальнае выхаванне дзяцей, 243;

Новыя пакаленні і спадчына бацькоў, 244;

Узнагароджванне за хатнюю працу аднаго з бацькоў, 250;

Сродкі сацыяльнай камунікацыі і бацькі, 562.

БАЦЬКОЎСТВА

Бацькоўства і Божае «падабенства», 230;

Бацькоўства і прыняцце жыцця, 232;

Жаданне бацькоўства і «права на дзіця», 235;

Бацькоўства, абавязак духоўнай прыроды, 237.

БЕДНАСЦЬ

(гл. *таксама* Бедныя, Убоства)

Любоў, старыя і новыя формы беднасці, 5;

Шабатовы год і эканамічная беднасць, 24;

Касцёл і матэрыяльная беднасць, 184;

Беднасць матэрыяльная, культурная і рэлігійная, 184;

Любоў, справядлівасць і праблема беднасці, 184;

Міласэрнасць і беднасць блізкага, 208;

Сям'я і салідарнасць з тымі, хто жыве ў беднасці, 246;

Праца, сродак супраць беднасці, 257;

Нядзеля, міласэрнасць і беднасць, 285;

Стары Запавет, даброты і беднасць, 323;

Беднасць перад Богам, маральная каштоўнасць, 324;

Езус, матэрыяльныя даброты і беднасць, 325;

Божае Валадарства і беднасць, 325;

Багацце, салідарнасць і беднасць, 332;

Глобалізацыя і рост беднасці, 362;

Багатыя краіны, няроўнасць і беднасць, 374;
 Прычыны беднасці, 447;
 Медыцынская апека, адставанне ў развіцці і беднасць, 447;
 Змаганне з беднасцю, 449;
 Новае тысячагоддзе і беднасць, 449;
 Біятэхналогіі і праблемы, звязаныя з беднасцю, 474;
 Беднасць і жыллё, 482;
 Прызначэнне дабротаў, экалагічны крызіс і беднасць, 482;
 Людзі, якія жывуць у беднасці, і вада, 484;
 Канфлікт і структурныя сітуацыі беднасці, 498;
 Кансэраваныя асобы і беднасць, 540;
 Беднасць і доступ да культуры, 557;
 Рэарганізацыя эканомікі і беднасць, 564;
 Швецкія вернікі, палітычная дзейнасць і беднасць, 565.

Бедны, бедныя, бядняк

Народ Запавету і правы беднага, 23;
 Вызваленчая Божая міласэрнасць і бедныя, 29;
 Марыя і пераважная любоў да бедных, 59;
 Сацыяльнае вучэнне і правы бедных, 81;
Rerum novarum і годнасць бедных, 89;
 Касцёл і бедны як брат, 105;
 Евангелле аддае перавагу бедным, 158;
 Асаблівы клопат пра бедных і занябаных, 182;
 Усеагульнае прызначэнне дабротаў і бедныя, 182;
 Пераважная любоў да бедных, 182, 449;
 Езус, бедныя і хрысціянская адказнасць, 183;

Учынкi міласэрнасці і міласціна для бедных, 184;
 Шабатывы адпачынак і абарона бедных, 258;
 Праца і клопат пра беднага, 265;
Rerum novarum і правы бедных, 268;
 Эміграцыя, багатыя і бедныя дзяржавы, 297;
 Даваць з таго, што «лішнія», каб дапамагчы беднаму выжыць, 359;
 Сістэма міжнароднага гандлю і бедныя краіны, 364;
 Глобалізацыя, адрозненне культур і бедныя, 366;
 Справядлівасць да бедных, 378;
 Камунікацыя і бедныя на інфармацыю, 416, 561;
 Міжнародны рынак і бедныя краіны, 447;
 Міжнароднае супрацоўніцтва і бедныя краіны, 448;
 Развіццё і пазыковы крызіс бедных краін, 450;
 Бяднякі і забруджаныя прыгароды вялікіх гарадоў, 482;
 Самыя бедныя краіны і дэмаграфічныя змены, 483;
 Дэмакратычная сістэма, адрозненне і бедныя, 569.

БЕЖАНЦЫ

Бежанцы, ахвяры вайны, 505;
 Касцёл, пастырскі клопат і бежанцы, 505;
 Бежанцы і правы чалавека, 505.

БЕСКАРЫСЛІВЫ, БЕСКАРЫСЛІВАСЦЬ

Бескарыслінасць і рэлігійны досвед, 20;
 Бескарыслінасць боскага дзеяння, 22, 27;
 Форма бескарыслінасці, абуджаная Богам, 24;

Бескарыслівае дзеянне Пана і чалавек, 26;
 Мужчына, жанчына і Божая бескарыслінасць, 26;
 Служэнне Езуса і Божая бескарыслінасць, 29;
 Бескарыслівая любоў, 31;
 Бескарыслівы Божы дар, 32;
 Стварэнне чалавека, бескарыслівае дзеянне Бога, 36;
 Салідарнасць і вымярэнне бескарыслінасці, 196;
 Любоў і бескарыслівыя адносіны, 221;
 Асоба і логіка бескарыслінасці, 391.

БЕСПРАЦОЎЕ, БЕСПРАЦОЎНЫ

Шмат беспрацоўных шукаюць працы, 5;
Octogesima adveniens і беспрацоўе, 100;
 Сям'я, праца і беспрацоўе, 249;
 Новая веды і небяспека беспрацоўя, 283;
 Беспрацоўе і маладое пакаленне, 287;
 Беспрацоўе, «сапраўднае грамадскае бедства», 287, 289;
 Чалавечая і тэхнічная фармацыя і беспрацоўныя, 290;
 Беспрацоўе, сям'я, 294;
 Субсідыі і беспрацоўныя, 301;
 Пераход і структурнае беспрацоўе, 314.

Біскуп

Кампендый, біскупы і Канферэнцыі Біскупаў, 7, 8;
 Першымі адрасатамі Кампендыя з'яўляюцца біскупы, 11;
 Сацыяльнае вучэнне, біскупы і Папы, 79, 80, 87;
Mit brennender Sorge і нямецкія Біскупы, 92;
 Біскуп і абавязак евангелізаваць сацыяльнае жыццё, 539;

Біскуп і распаўсюджванне сацыяльнага вучэння, 539.

Біятэхналогія

Біятэхналогіі і медыцына, 472;
 Біятэхналогіі, надзея і варожасць, 472;
 Біятэхналогіі, справядлівасць і салідарнасць, 474;
 Камерцыя і біятэхналогіі, 474;
 Міжнародная салідарнасць і біятэхналогіі, 475;
 Краіны, якія развіваюцца, і біятэхналогіі, 476;
 Навукоўцы, тэхнікі і біятэхналогіі, 477;
 Гандаль і біятэхналогіі, 478;
 Палітыкі, заканадаўцы і біятэхналогіі, 479;
 Інфармацыя і біятэхналогіі, 480.

Бліжні

Збаўленне, адказнасць і бліжні, 40;
 Любі бліжняга як самога сябе, 43, 112;
 Грэх, рана ў адносінах з бліжнім, 117;
 Грамадскія грахі, грэх супраць бліжняга, 118;
 Структуры граху і дабро бліжняга, 119;
 Першынство кожнай чалавечай асобы і бліжні, 132;
 Свабода, неўпарадкаваная любоў да сябе і бліжняга, 143;
 Запаведзь любові да бліжняга, 160;
 Справа міласэрнасці і бліжні, 184;
 Салідарнасць і імкненне да добра для бліжняга, 193;
 Езус, салідарнасць і бліжні, 196;
 Справядлівасць і бліжні, 201;
 Грамадская і палітычная міласэрнасць і бліжні, 208;
 Хрысціянін, праца і бліжні, 265;

- Праца, маральны абавязак і бліжні, 274;
 Багаці і магчымасць рабіць дабро бліжняму, 329;
 Справядлівасць, любоў і бліжні, 391;
 Малітва, спакой і бліжні, 519;
 Канскраваныя асобы і служэнне бліжняму, 540;
 Сродкі камунікацыі і абавязак гаварыць праўду бліжняму, 562;
 Любоў і бліжні, 581, 582.
- Блізкасць**
- Зыход і блізкасць Бога, 21;
 Блізкасць Бога і сутнасць чалавечай прыроды, 45;
 Сацыяльнае вучэнне і адносіны блізкасці, 161;
 Любоў, сацыяльная этыка і блізка адносіны, 204.
- Бог, Божы**
- Сацыяльнае вучэнне і любоў Бога, 3;
 Чалавек, якога любіць Бог, адносіны і структуры, 4;
 Антрапалогія, Аб'яўленне і любоў Бога, 9;
 Бог Стварыцель і зямныя справы, 11;
 Кампендый і прысутнасць Божага Духа, 12;
 Сацыяльнае вучэнне і стыль дыялогу, уласцівы Богу, 13;
 Вучні Езуса і Божы план збаўлення, 17;
 Касцёл, гуманізм і намер Божай любові, 19;
 Рэлігійны досвед, людзі і Бог, 20;
 Рэлігійны досвед і Аб'яўленне Бога, 21;
 Аб'яўленне Бога і гістарычныя падзеі, 21;
 Запавет, Бог і Ізраэль, 22, 430;
- Дэкалог, Бог і Ізраэль, 22, 23;
 Шабатовы год, Бог і Ізраэль, 24, 25;
 План Божы і прынцып стварэння, 26, 27;
 Разрыў аднасці з Богам і разрыў адносін, 27;
 Бог Айцец, Езус і людзі, 28, 29;
 Езус і намер Божай любові, 29;
 Бог і аб'яўленне трынітарнай Любові, 30;
 Бог і запаведзь узаемнай любові, 32, 33;
 Бог у Трох Асобах і чалавечы этас, 33;
 Еднасць чалавечага роду і ўнутранае жыццё Бога, 33;
 Таямніца Бога, трынітарная Любоў і асоба, 34, 36, 37;
 Бог, збаўленне і чалавек, 38, 39, 40;
 Бог, ласка і чалавек, 43;
 Чалавек і ўсё, што стварыў Бог, 44;
 Блізкасць Бога і сутнасць чалавечай прыроды, 45;
 Бог, чалавек і любоў, 46;
 Канчатковая мэта чалавека і Бог, 47;
 Божы дар і лёс чалавецтва, 48;
 Бог і таталітарнае бачанне дзяржавы, 48;
 Бог, ідэалогія і прагрэс, 48;
 Касцёл, з'яднанне з Богам і чалавечы род, 49;
 Касцёл, Валадарства Божае і збаўленне, 49, 50, 51;
 Бог, адкупленне, асоба і грамадскія адносіны, 52, 53;
 Натуральны закон і Бог Стварыцель, 53;
 Божае абяцанне, людзі і вечнае жыллё, 56, 58;
 Марыя і намер Божай любові, 59;
 Праўда аб Богу, які збаўляе, і любоў да бедных, 59;
 Мужчына, жанчына, Касцёл і Божае Валадарства, 60;

- Касцёл, таямніца Божай любові, 60;
 Касцёл, шацёр спаткання з Богам, 60;
 Касцёл, *скінія* Бога з чалавекам, 60;
 Чалавек, Божая любоў і гісторыя, 60;
 Сацыяльнае вучэнне і Дух Божы, 63;
 Свет, створаны Богам, і першапачатковая сувязь, 64;
 Сацыяльнае вучэнне і абвяшчэнне Бога, 67;
 Бог, чалавек і збаўчы дар, 70;
 Сацыяльнае вучэнне і Божы намер адносна створанага свету, 74;
 Вера, Бог, асоба, 75;
 Сацыяльнае вучэнне і Божае слова, 78;
 Бог і тыя, да каго скіравана сацыяльнае вучэнне, 84;
 Сацыяльнае вучэнне Пія XII і Божае слова, 93;
Gaudium et spes і Божы народ, 96;
 Сведчанне хрысціянаў і прысутнасць Бога ў свеце, 96;
 Касцёл, чалавечая супольнасць і Божая сям'я, 96;
 Асоба — стварэнне, якое Бог пажадаў, 96;
 Развіццё і прызнанне Бога, 98;
 Сацыяльнае вучэнне, узаемнасць, Бог і чалавек, 103;
 Чалавек, Божы вобраз, і годнасць, 105, 108;
 Хрыстус — дасканалы Божы вобраз, 105;
 Чалавечая асоба, стварэнне Божае, 108;
 Бог, чалавек і вяршыня стварэння, 108;
 Існаванне чалавека звязана з Богам, 109;
 Бог, сацыяльнае вымярэнне і прырода чалавека, 110;
 Бог, мужчына і жанчына, 110;
 Чалавечая пара і Божы вобраз, 111;
 Чалавечая пара і творчая справа Бога, 111;
 Бог і святое і недатыкальнае жыццё чалавека, 112;
 Бог — Пан жыцця і смерці, 112;
 Бог, Аўтар усяго стварэння, 113;
 Бог і чалавечае сэрца, 114;
 Бог, чалавек і першародны грэх, 115;
 Грэх, адлучэнне ад Бога і адчужанасць, 116;
 Грамадскі грэх і Бог, 118;
 Воля Божая, карысць і ўлада, 119;
 Вера, ідэалогіі і Бог, 126;
 Чалавек, створаны Богам, і адзінства душы і цела, 127, 128;
 Чалавек, трансцэндэнтнасць і Бог, 130;
 Чалавечая асоба і яе ажыццяўленне ў Богу, 133;
 Бог, чалавек і свабода, 135, 136, 143;
 Бог, Божы і натуральны закон, 140, 141, 142;
 Бог і аднолькавая годнасць людзей, 144;
 Бог і адзінства ў падвойнасці «мужчынскага» і «жаночага», 147;
 Бог і асоба як сацыяльная істота, 149;
 Правы чалавека і Бог Стварыцель, 152, 153;
 Прынцыпы сацыяльнага вучэння і заповедзь любові да Бога, 160;
 Агульнае дабро і Бог як канчатковая мэта, 170;
 Бог, людзі і прызначэнне дабротаў, 171, 177, 181, 328;
 Міласціна, практыка справядлівасці, якая падабаецца Богу, 184;
 Езус, Бог-з-намі, і салідарнасць, 196;
 Бог, бліжні і справядлівасць, 201;
 Божы намер і мужчына і жанчына, 209;
 Інстытут сужэнства і Бог, 215, 217;
 Палігамія і першапачатковы Божы намер, 217;

- Сужэнскі заповіт, Бог і людзі, 219;
Сям'я, Божае Валадарства і свецкія справы, 220;
Сужэнская любоў і вернасць Бога, 225;
Тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, і Бог, 226;
Чалавек з гомасэксуальнай арыентацыяй і Божы намер, 228;
Задача пракрэацыі і Бог, 230, 231, 232, 234, 237;
Бог Стварыцель, чалавек і зямля, 255;
Грэх Адама і Евы і Бог, 256;
Бог, праца і мэта чалавека, 257;
Шабатовы адпачынак і Бог, 258;
Чалавек, клопат і Божае Валадарства, 260;
Праца, шабат і Бог, 261;
Бачны свет, створаны Богам для чалавека, 262;
Праца, свет, чалавек і Бог, 265;
Чалавечая дзейнасць і дзеянне Божае, 266;
Чалавек, Божы вобраз і праца, 270, 275, 317;
Вернікі, нядзеля і культ Бога, 284;
Матэрыяльныя даброты, беднасць і Бог, 323, 324, 325;
Маральнасць, эканоміка і Бог Стварыцель, 330, 333;
Развіццё, асоба і Божы заклік, 373, 374;
Пачуццё Бога і развіццё чалавечай супольнасці, 375;
Бог, гісторыя і харызматычныя людзі, 377;
Езус, улада і Бог, 379;
Хрысціяне, улада і парадак, устаноўлены Богам, 380, 382, 383, 384;
Улада, людзі, іх сацыяльная сутнасць і Бог, 393;
Бог, улада і маральны парадак, 396;
Паслухмянасць уладзе і Бог, 398;
Пратэст сумлення і Божы закон, 399;
Рэлігійная свабода і Бог, 421;
Еднасць чалавечага роду і Бог, 428, 431;
Чалавек, Бог і вечнае збаўленне, 445;
Вера Ізраэля і свет як дар Бога, 451, 452;
Свет, Бог і праца чалавека, 460;
Чалавек, зямля, дзейнасць і Бог, 456, 457;
Здольнасці людзей і Божая ўлада, 457;
Чалавек, свет, трансцэндэнцыя і Бог, 464;
Вада, дар Божы, 484;
Чалавек, свет і таямніца Бога, 487;
Спакой, Бог і чалавек, 488, 489, 490, 491, 492;
Спакой, грамадскі парадак і Бог, 494, 495;
Знішчэнне цэлых народаў — злачыніцтва супраць Бога, 506;
Зброя масавага знішчэння і Бог, 509;
Тэрарысты, пакутніцтва і Бог, 515;
Спакой, Касцёл і Бог, 516;
Малітва аб спакоі і Бог, 519;
Божае слова і дзеянне хрысціянаў, 525;
Евангелізацыя, Бог і чалавек, 526;
Шлях святасці і Божая любоў, 530;
Касцёл, браты юдэі і адзін Бог, 536;
Касцёл, місія і народ Божы, 538;
Кансэкраваныя асобы і Божы намер, 540;
Свецкія вернікі, Божае Валадарства і свецкія справы, 541;
Свецкі вернік, вучань Хрыста, і Бог, 542;
Свецкая духоўнасць і таямніца Бога, 545;
Божае слова і хрысціянскі шлях, 546;
Разважлівасць, рэальнасць і Божы намер, 547;
Вучэнне Касцёла, людзі нашага часу і Бог, 551;

Культура і сум па Богу, 554;
Таямніца Бога ў цэнтры кожнай культуры, 559;
Чалавек і незалежнасць ад Бога, 560;
Бог і канчатковае ажыццяўленне чалавечага жыцця, 562;
Чалавек, Бог і сэнс існавання, 576;
Вера ў Бога і маральныя прынцыпы, 577;
Бог, чалавек, зло і дабро, 578;
Любоў, Бог і чалавек, 582;
Сіла дзеяння любові паходзіць ад Бога, 583.

Божы Провід

Бог не перастае адкрываць сваім дзеям свой Провід, 35;
Чалавечае дзеянне і дзеянне Божага Провіду, 266;
Слугі Божага Провіду, 383.

БРАТЭРСТВА

Людзі, любоў Божая і братэрскія адносіны, 4;
Дыялог і братэрства, 12, 17;
Касцёл, братэрская супольнасць і годнасць чалавечай асобы, 51;
Любоў і ўсеагульнае братэрства, 54;
Братэрства і валадарства праўды, 57;
Чалавек, маральны закон і братэрства, 137;
Роўнасць і братэрства паміж людзьмі, 144;
Міласціна і братэрская любоў, 184;
Заклік любові і братэрства, 207;
Прыналежнасць і братэрская супольнасць, 264;
Матэрыяльныя даброты, суіснаванне і братэрства, 325;
Грамадзянскае суіснаванне і братэрства, 390;
Прынцып братэрства і грамадзянскае сяброўства, 390;

Грамадская этыка і братэрскі дыялог, 420;
Сацыяльнае вучэнне і братэрскае грамадства, 529;
Свецкія вернікі, культура і каштоўнасць братэрства, 558.

БЮРАКРАТЫЯ, БЮРАКРАТЫЗАЦЫЯ

Субсідыярнасць і бюракратыя, 187;
Удзел і бюракратычны апарат, 191;
Дзяржаўныя структуры і бюракратызацыя, 354;
Адміністрацыя і бюракратызацыя, 412.

Бяда

Чалавечая бяда і слабасць чалавека, 183;
Салідарнасць і беды людзей, 193.

БЯСПЕКА

Разбуральныя тэндэнцыі, сужэнства і бяспека, 229;
Пакаранне і бяспека людзей, 403;
Міжнародная бяспека і агульныя прынцыпы, 438;
Грамадская ўлада і бяспека, 441;
Узброеныя сілы і бяспека, 502.

В

Вада

Права на пітную ваду, 365, 485;
Пітная вада, адсталасць у развіцці і беднасць, 447;
Усеагульнае прызначэнне дабротаў і вада, 484.

Вайна

Пій XII і другая сусветная вайна, 93;
Ян XXIII і свет, які ачунаў пасля ваенных разбурэнняў, 94;

Міжнародная супольнасць і вайна, 433;
 Міжнароднае права і адмаўленне ад вайны, 437;
 Канфлікты, справядлівасць і вайна, 438;
 Біблійнае Аб'яўленне, спакой і вайна, 489;
 Спакой і адсутнасць вайны, 494;
 Настаўніцкі Інстытут Касцёла і «жорсткасць вайны», 497;
 Альтэрнатыўныя вайне спосабы вырашэння міжнародных канфліктаў, 498;
 Міжнародныя арганізацыі і пазбяганне вайны, 499;
 Ваенная агрэсія, 500;
 Права на абарону і вайна, 500;
 Арганізацыя Аб'яднаных Нацый і бедства вайны, 501;
 Грамадзянскае насельніцтва і вынікі вайны, 505;
 Прынцып гуманнасці і вынікі вайны, 505;
 Бежанцы, ахвяры вайны, 505;
 Запалохванне і вайна, 508;
 Тэрарызм, неабвешчаная вайна, 513;
 Касцёл, прымірэнне і вайна, 517;
 Культурныя перспектывы і дзесяцігоддзі пасля другой сусветнай вайны, 555.

Валадарства

Свецкія хрысціяне і Нябеснае Валадарства, 11;
 Збаўленне і Божае Валадарства, 49;
 Касцёл і Валадарства Хрыста і Бога, 49;
 Зямное вымярэнне і Хрыстовае Валадарства, 50;
 Божае Валадарства і канчатковая арганізацыя, 51;
 Божае Валадарства і сацыяльнасць чалавека, 51;

Грамадскія адносіны і Божае Валадарства, 53;
 Зямны прагрэс і Валадарства, 55;
 Валадарства праўды і жыцця, 57;
 Чалавечая дзейнасць і ўстанаўленне Валадарства, 58;
 Валадарства, трансцэндэнтны дар Бога, 58;
 Касцёл і радасная вестка пра Божае Валадарства, 60;
 Сацыяльнае вучэнне і Евангелле Валадарства, 63;
 Божае Валадарства, свецкія людзі і свецкія справы, 220, 541;
 Хрысціянская сям'я і Валадарства Хрыста, 220;
 Чалавек, Божае Валадарства і Яго праўда, 260;
 Валадарства, якасць стварэнняў і дзейнасць чалавека, 325;
 Валадарства Месіі і валадарства спакою, 491;
 Хрысціянін, будаўнік спакою, і Божае Валадарства, 492;
 Абрад Камуніі і Валадарства Хрыста, 519*;
 Божае абяцанне, свет і Божае Валадарства, 578.

Вера

Трэцяе тысячагоддзе, Езус Хрыстус і вера, 1;
 Сацыяльнае вучэнне і вера, 3;
 Збаўленне Божае, свабоднае прыняцце і вера, 39;
 Вучань Хрыста, Пасхальная таямніца і вера, 41;
 Сыны Божыя праз веру ў Езуса Хрыста, 52;
 Вучні Хрыста і вера Марыі, 59;
 Стварэнне і тэалагічны парадак веры, 64;
 Касцёл — настаўнік праўды веры, 70;
 Грамадскае значэнне веры, 71;

Чалавечае існаванне і святло веры, 72;
 Сацыяльнае вучэнне, вера і розум, 74;
 Вера і розум, два шляхі пазнання, 75;
 Філасофія, розум і вера, 77;
 Навука, вера і сацыяльнае вучэнне, 78;
 Сацыяльнае вучэнне, заданні і вера, 79;
 Сацыяльнае вучэнне і вера, 86;
 Чалавек пакліканы адказаць Стварыцелю верай, 108;
 Рана і грэх у святле веры, 116;
 Хрысціянская вера і ідэалогіі, 126;
 Здольнасць чалавека будаваць адносінны і вера, 149;
 Рэлігійная свабода і праўды веры, 155;
 Прынцыпы, праўда пра чалавека і вера, 160;
 Агульнае дабро і вера ў Пасху Езуса, 170;
 Салідарнасць у святле веры, 196;
 Тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз і падтрымка ў веры, 226;
 Эканамічная дзейнасць, прагрэс і вера, 326;
 Вера ў Езуса Хрыста і сацыяльнае развіццё, 327;
 Любоў да грошай і вера, 328;
 Прысутнасць Бога, падстава веры, 451;
 Насілле і вера ў Хрыста, 496;
 Умацаванне спакою і хрысціянская вера, 516;
 Антрапалогія і інкультурацыя веры, 523;
 Касцёл, гісторыя і вера, 524;
 Сацыяльная дзейнасць, асоба і вера, 527;
 Катэхізацыя і выхаванне веры, 529;
 Свецкія вернікі і гармонія паміж жыццём і верай, 546;

Асацыяцыя, кампетэнцыя і вера, 550;
 Культура і разрыў паміж верай і жыццём, 554;
 Дзейнасць католікаў і логіка веры, 555;
 Чалавечая камунікацыя і святло веры, 562;
 Метад адрознення, вера і зменлівыя сітуацыі, 568;
 Пакутнікі праўды, сведкі веры, 570;
 Свецкасць, свецкая нецярпімасць і значэнне веры, 572;
 Свецкія вернікі, палітычныя інструменты і вера, 573;
 Патрабаванні веры і палітычныя партыі, 574;
 Вера ў Бога і росквіт дзяржаў, 577;
 Надзея і хрысціяне, моцныя ў веры, 579.

ВЕРНАСЦЬ

Кампендый, Касцёл і вернасць ласцы Хрыста, 8;
 Дэкалог і вернасць адзінаму праўдзіваму Богу, 23;
 Вернасць Запавету і грамадскае жыццё Ізраэля, 24;
 Касцёл, евангелізацыя і вернасць Хрысту, 71;
 Сям'я і вернасць Пана, 210;
 Сужэнскі саюз і вернасць сужэнцаў, 216, 217;
 Непаслухмянасць Ізраэля і вернасць Бога, 219*;
 Сужэнская сэксуальнасць, адзінства і вернасць, 223;
 Развод і нястомная вернасць Бога, 225;
 Тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, і вернасць Касцёла, 226;
 Эканамічная ініцыятыва і вернасць у адносінах, 343;

Няўдача каралеўскай улады і кароль, верны Богу, 378;
 Святасць і вернасць закону Пана, 530;
 Дэмакратычная сістэма і вернасць сваёй тоеснасці, 569.

ВЫБАРЫ

Удзел і выбары, 191;
 Дэмакратыя і магчымасць выбіраць, 406, 408, 567;
 Адносіны паміж выбарцамі і выбарнымі, 409.

ВЫЗВАЛЕННЕ

Зыход і вызваленне з няволі, 21;
 Вызваленне і ізраэльскае грамадства, 23;
 Шабаты і юбілейны год і вызваленне, 24;
 Езус і вызваленне палонных, 28;
 Марыя — вобраз вызвалення, 59;
 Касцёл і вызваленне чалавека, 60, 86;
 Сацыяльнае вучэнне і вызваленне, 63, 82;
 Вызваленне і евангелізацыя, 63;
 Кампетэнцыя Касцёла і вызваленне, 68;
 Вызваленне, свабода і годнасць чалавека, 137;
 Праўда, дабро і зло, вызваленне і сумленне, 139;
 Шабат, дзень вызвалення, 261;
 Нядзея, дзень вызвалення, 285;
 Даброты і цэласнае вызваленне чалавека, 328;
 Сацыяльнае пастырства і хрысціянскае вызваленне, 524;
 Катэхізацыя і вызваленне чалавека, 529.

ВЫТВОРЧАСЦЬ, ВЫТВОРЧЫ

Формы вытворчасці, чалавек і салідарнасць, 47;

Права евангелізаваць сацыяльную сферу і вытворчасць, 70;
 Багацце і вытворчы працэс, 174;
 Уладальнікі, даброты і вытворчасць, 178;
 Тоеснасць полу як культурны прадукт, 224;
 Дом, вытворчая адзінка, 248;
 Сем'і і сеткі вытворчасці, 248;
 Шабат, адпачынак і плады зямлі, 258;
 Праца і вытворчая арганізацыя вытворчасці, 271;
 Працаўнік як інструмент вытворчасці, 271;
 Праца і фактар вытворчасці, 276;
 Капітал, сродкі вытворчасці і прадпрыемства, 276, 277;
 Праца, капітал і працэс вытворчасці, 277, 306;
 Праца, капітал і вытворчыя фактары, 277;
 «Чалавечы капітал» і вытворчасць, 278;
 Павелічэнне вытворчасці і эксплуатацыя працоўных, 279;
 Новая арганізацыя працы, веды і сродкі вытворчасці, 281;
 Сродкі вытворчасці і праца, 282;
 Эканамічна-вытворчыя меркаванні, адпачынак і Божы культ, 286;
 Дзяржава і вытворчасць, 291;
 Прафсаюзы, уладальнікі і сродкі вытворчасці, 305;
 Аб'яднанні і вытворчасць багацця, 309;
 Глобалізацыя і вытворчасць, 310, 321;
 Праца і фрагментарызацыя вытворчага цыкла, 311;
 Эканоміка і арганізацыя вытворчасці, 313;
 Краіны ў стадыі развіцця і вытворчыя мадэлі, 314;

Дэцэнтралізацыя вытворчасці і прадпрыемствы, 315;
 Рамесніцкая вытворчасць і рамесніцкая праца, 315;
 Глуначэнне і вытворчая дзейнасць, 318;
 Эканоміка і вытворчасць матэрыяльных дабротаў, 331, 333;
 Эфектыўнасць і вытворчасць дабротаў, 332;
 Капіталізм і сродкі вытворчасці, 335;
 Прадпрыемства, прыбытак і вытворчыя фактары, 340;
 Прадпрымальнікі і вытворчыя сродкі, 344;
 Прадпрымальнікі і вытворчыя сектары, 345;
 Рэсурсы, вытворчасць і спажыванне, 346;
 Рынак і вытворчасць дабротаў і паслуг, 347;
 Эканамічная свабода і чалавек як вытворца, 350;
 Дзяржава, удзел і вытворчая дзейнасць, 354;
 Вытворчая эфектыўнасць і салідарнасць, 357;
 Выбар, фінансавыя рэсурсы і сфера вытворчасці, 358;
 Спажывуцы, вытворцы і тавары, 359;
 Гандаль і спецыялізацыя вытворчасці, 364;
 Фінансавыя рынкі і вытворчая дзейнасць, 368;
 Багатыя краіны і механізм вытворчасці, 374;
 Вытворчасць тавараў і культурная сістэма, 375;
 Выхаваўчая праца і працэсы вытворчасці, 376;
 Навакольнае асяроддзе і вытворчасць, 470;
 Развіццё і абмен прадуктамі вытворчасці, 475;

Кіраўнікі, вытворчасць і біятэхналогіі, 478;
 Інфармацыя і прадукцыя біятэхналогій, 480;
 Сельскагаспадарчая вытворчасць і парадак стварэння, 486;
 Прынцып дастатковасці, вытворчасць і зброя, 508, 509, 510, 511.

Выхаванне, выхаваўчы

(гл. *таксама* АДУКАЦЫЯ, ФАРМИРАВАННЕ)

Правы чалавека і права выхоўваць дзяцей, 155;
 Правы нацый і выхаванне, 157;
 Удзел і выхаваўчая праца, 191;
 Пошук праўды і выхаваўчая дзейнасць, 198;
 Рэформа грамадскага жыцця і выхаванне, 198*;
 Святая Сям'я і выхаванне ў сям'і, 210*;
 Сужэнства і выхаванне дзяцей, 218, 237;
 Тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, і выхаванне дзяцей, 226;
 Свабодныя саюзы і выхаванне дзяцей, 227;
 Сям'я і выхаванне, 238, 239;
 Бацькі і выбар метадаў выхавання, 240;
 Сям'я і цэласнае выхаванне, 242;
 Бацькі і сэксуальнае выхаванне, 243;
 Палітычная дзейнасць, сям'я і выхаванне, 252;
 Захаванне працы і сістэма выхавання, 290;
 Сям'я, выхаванне і праца, 294;
 Прагрэс і вялікая выхаваўчая праца, 376;
 Дэмакратыя і выхаванне, 406;
 Сродкі камунікацыі і выхаваўчы сектар, 415;

Касцёл, прызнанне і выхаваўчыя мэты, 426;
Сацыяльнае вучэнне і выхаванне веры, 529;
Сацыяльнае вучэнне і выхаванне, 530;
Выхаваўчая каштоўнасць сведчаня, 530;
Навучальныя ўстановы і выхаваўчая паслуга, 532;
Сацыяльнае вучэнне, прэзбітэры і выхаваўчыя планы, 539.

Вязень, вязніца

Езус і вязніца, 57;
Беспрацоўе і былыя вязні, 289;
Годнасць вязняў і вязніца, 403.

Г

Гандаль

Права евангелізаваць і гандаль, 70;
Прызначэнне дабротаў і свабодны гандаль, 172;
Узаемазалежнасць і гандлёвы абмен, 192;
Гандаль дзецьмі, парнаграфічны бізнес, 245;
Каштоўнасці і глабалізацыя гандлю, 321;
Прадпрымальніцтва і гандлёвыя сувязі, 344;
Глабалізацыя і гандлёвы абмен, 361, 362;
Міжнародны гандаль і развіццё, 364;
Гандлёвы абмен і біятэхналогіі, 475;
Гандаль і біятэхналогіі, 478;
Гандаль і эксплуатацыя навакольнага асяроддзя, 482;
Гандаль зброяй, 508, 510, 511.

Генацыд

Правы чалавека і генацыд, 158;

Меншасці і формы генацыду, 387;
XX стагоддзе і генацыд, 506.

Глабалізацыя

Радыкальныя пытанні і глабалізацыя, 16;
Глабалізацыя працы, 282;
Сельскагаспадарчая праца і глабалізацыя эканомікі, 299;
Аграрная рэформа і глабалізацыя, 300;
Прафсаюзы і працэсы глабалізацыі, 308;
Праца і глабалізацыя ахоўных мер, 310;
Глабалізацыя і сутнасць працы, 312;
Краіны, праца і глабалізацыя, 314;
Праца і глабалізацыя салідарнасці, 321;
Глабалізацыя і гуманізм працы, 322;
Эканамічна-фінансавая глабалізацыя, 361, 362;
Агульнае дабро і глабалізацыя, 363;
Глабалізацыя і абарона правоў чалавека, 365;
Глабалізацыя і грамадзянская супольнасць, 366;
Глабалізацыя і каланіялізм, 366;
Глабалізацыя і салідарнасць пакаленняў, 367;
Глабалізацыя і цэнтральныя пазіцыі дзяржавы, 370;
Эканамічна-фінансавыя працэсы і суб'екты глабалізацыі, 370;
Палітыка і глабалізацыя праблем, 442;
Рэарганізацыя, эканоміка і глабалізацыя, 564.

Глабальны

Праца і глабальнае і салідарнае развіццё, 321;
Багацце і глабальнае і салідарнае развіццё, 334;

Глабальная эканоміка і няроўнасць, 362;
 Глабальная палітычная супольнасць і салідарнасць, 367;
 Глабальны рынак і фінансавыя крызісы, 368;
 Сусветная супольнасць і глабальная звышдзяржава, 441;
 Навакольнае асяроддзе і глабальны характар экалагічнага крызісу, 466;
 Дэмаграфічная палітыка і глабальнае развіццё, 483.

Годнасць

Касцёл, чалавек і яго годнасць, 3, 51, 63, 551, 552;
 Бог, чалавек і ўласная трансцэндэнтная годнасць, 4;
 Новы грамадскі лад, годнасць і асоба, 19;
 Эканамічнае жыццё і годнасць асобы, 27;
 Трынітарная Любоў і годнасць асобы, 34;
 Чалавечая дзейнасць і годнасць асобы, 35;
 Антрапалогія і годнасць асобы, 37;
 Цноты, годнасць чалавека і валадарства, 57;
 Розум і чалавечая годнасць, 75;
 Маральныя патрабаванні, якія захоўваюць годнасць, 75;
 Годнасць чалавека і сацыяльнае вучэнне, 84;
Rerum novarum і годнасць бедных, 89;
 Эканамічны рост і годнасць людзей, 94;
Paxem in terris і чалавечая годнасць, 95;
 Рэлігійная свабода і годнасць асобы, 97;
 Развіццё і павага да годнасці іншых людзей, 98;

Змены і годнасць людзей, 104;
 Бог і неад'емная годнасць чалавека, 105;
 Сацыяльнае вучэнне і годнасць асобы, 107, 124, 160;
 Божы вобраз і годнасць асобы, 108;
 Мужчына і жанчына, тая самая годнасць, 111;
 Падзелы і годнасць асобы, 116;
 Грамадскі грэх і годнасць бліжняга, 118;
 Чалавек, перавага над светам, і непаўторная годнасць, 128;
 Справядлівае грамадства і годнасць асобы, 132;
 Улады, свабода і годнасць асобы, 133;
 Жыццё, пражытае ў згодзе з маральнымі правіламі, і чалавечая годнасць, 134;
 Годнасць чалавека і свабодны выбар, 135;
 Вызваленне, несправядлівасць і годнасць чалавека, 137;
 Натуральны закон і годнасць асобы, 140;
 Годнасць чалавека перад Богам і іншымі людзьмі, 144;
 Чалавечая годнасць і сумеснае ўзрастанне, 145;
 Роўная годнасць мужчыны і жанчыны, 146;
 Інваліды і годнасць чалавека, 148;
 Чалавечая годнасць і правы чалавека, 152, 153, 154;
 Рэлігійная свабода і годнасць асобы, 155;
 Годнасць людзей і агульнае дабро, 164;
 Годнасць асобы і супольнасці, 185;
 Салідарнасць, роўнасць і годнасць, 192;
 Сацыяльныя каштоўнасці і годнасць асобы, 197;

- Суіснаванне, праўда і асабістая годнасць, 198, 205;
- Свабода і годнасць кожнай асобы, 199, 205;
- Езус надаў найвышэйшую годнасць інстытуту сужэнства, 210;
- Культуры і годнасць сужэнскага саюзу, 216;
- Любоў, асоба і годнасць, 221;
- Чалавек з гомасэксуальнай арыентацыяй і годнасць, 228;
- Грамадзянскія ўлады і годнасць грамадзян, 229;
- Пракрэацыя і годнасць чалавека, 230;
- Стэрылізацыя і годнасць жыцця, 234;
- Справядлівасць, салідарнасць і годнасць жыцця, 234;
- Дапамога ў пракрэацыі і годнасць асобы, 235;
- Кланаванне і годнасць асобы, 236;
- Сям'я, выхаванне і годнасць чалавека, 238;
- Годнасць дзяцей, 244;
- Гісторыя і абраза годнасці працоўных, 267;
- Rerum novarum* і годнасць працоўных, 268;
- Праца і годнасць жыцця чалавека, 269;
- Суб'ектыўнае вымярэнне працы і годнасць чалавека, 270, 271;
- Праца і чалавечая годнасць, 287;
- Праца і годнасць жанчыны, 295;
- Праца непаўналетніх і чалавечая годнасць, 296;
- Міграцыйныя патокі і годнасць асобы, 298;
- Правы працоўных і годнасць асобы, 301;
- Пераразмеркаванне даходаў і чалавечая годнасць, 303;
- Права на працу і працоўная годнасць, 309;
- Прадуктыўнасць і годнасць працаўніка, 316;
- Змены і годнасць працы, 319;
- Няроўнасць і годнасць працоўнага чалавека, 321;
- Эканамічнае жыццё і годнасць асобы, 331;
- Прадпрыемства, прыбытак і годнасць людзей, 340;
- Прадпрымальнікі і годнасць працаўнікоў, 344;
- Субсідыярнасць і годнасць суб'екта, 357;
- Кіраванне і чалавечая годнасць, 372;
- Мадэлі развіцця і годнасць асобы, 373;
- Багатыя краіны і годнасць людзей, 374;
- Меншасці і годнасць іх членаў, 387;
- Палітычная супольнасць і годнасць асобы, 388;
- Годнасць улады і маральны парадак, 396;
- Каштоўнасці і годнасць асобы, 397;
- Справядлівыя законы і чалавечая годнасць, 398;
- Капеланы і годнасць вязняў, 403;
- Крымінальная адказнасць і годнасць асобы, 404;
- Пакаранне і годнасць асобы, 405;
- Дэмакратыя і годнасць асобы, 407;
- Інфармацыйная сістэма і чалавечая годнасць, 415;
- Рэлігійны прымус і годнасць асобы, 421;
- Чалавек, створаны паводле Богага вобраза і падабенства, і выключная годнасць, 428;
- Запавет Бога і годнасць чалавечага жыцця, 429;
- Аднолькавая годнасць усіх народаў, 437;
- Арганізацыя Аб'яднаных Нацый і чалавечая годнасць, 440;

Апостальская Сталіца і чалавечая годнасць, 445;
 Права на развіццё і чалавечая годнасць, 446;
 Асаблівая годнасць чалавека, 448;
 Навукоўцы і годнасць чалавека, 458;
 Прырода і годнасць чалавечай асобы, 463;
 Тэхналогія, этыка і чалавечая годнасць, 465;
 Дэмаграфічная палітыка, навакольнае асяроддзе і годнасць асобы, 483;
 Вада і годнасць людзей, 484, 485;
 Спакой і чалавечая годнасць, 494;
 Насілле і чалавечая годнасць, 496;
 Гуманітарнае права і годнасць асобы, 505;
 Бежанцы і іх чалавечая годнасць, 505;
 Тэрарызм і чалавечая годнасць, 514;
 Антрапалогія і годнасць асобы, 522;
 Экуменічнае супрацоўніцтва і годнасць асоб, 535;
 Юдэі і абарона чалавечай годнасці, 536;
 Хрысціянне і годнасць асобы, 538;
 Разважлівасць і асабістая годнасць, 548*;
 Годнасць і рэлігійнае вымярэнне чалавека, 553;
 Права на культуру і годнасць асобы, 557;
 Развіццё і годнасць чалавека і народаў, 563;
 Палітыка і годнасць чалавека, 566;
 Хрысціянскае сведчанне і чалавечая годнасць, 570;
 Евангелле Хрыста і годнасць асобы, 576.

Голад

Касцёл, любоў і голад, 5;

Ліхварства і голад, 341;
 Ужыванне тэхнічных дасягненняў і праблема голаду, 458;
 Біятэхналогіі і барацьба з голадам, 478;
 Навакольнае асяроддзе, беднасць і голад, 482;
 Экуменічнае супрацоўніцтва і голад, 535.

Горад

Евангелізацыя грамадства і гуманны горад, 63;
 Духоўнасць і чалавек, як элемент горада, 128;
 Агульнае дабро і горад, 165;
 Бедныя і забруджаныя прыгарады вялікіх гарадоў, 482;
 Зброя масавага знішчэння і гарады, 509.

ГРАМАДЗЯНСТВА, ГРАМАДЗЯНІН, ГРАМАДЗЯНСКІ

Статус грамадзянства, нададзены Касцёлу, 90, 521;
 Грамадскі грэх, агульнае дабро і грамадзяне, 118;
 Агульнае дабро і намаганні грамадзян, 168;
 Субсідыярнасць і суб'ектыўнасць грамадзяніна, 185, 187;
 Удзел і грамадзянін, 189, 191;
 Дэмакратыя прадугледжвае ўдзел грамадзян, 190, 406;
 Сям'я і дабрабыт грамадзян, 229;
 Сям'я, выхаванне і свабодныя грамадзяне, 238;
 Улады, Божы культ і грамадзяне, 286;
 Дзяржава, праца і грамадзяне, 291;
 Прыбытак і патрэбы грамадзяніна, 303;
 Эканоміка і суб'ектыўнасць грамадзяніна, 336;

- Дзяржава, рынак і развіццё грамадзян, 353;
 Эканоміка і ўдзел грамадзян, 354;
 Палітычная супольнасць, грамадзяне, правы і абавязкі, 389;
 Улада, маральны парадак і грамадзяне, 394, 398, 399;
 Вядзенне працэсаў і грамадзяне, 404;
 Кантроль з боку грамадзян, 409;
 Палітычная карупцыя і грамадзяне, 411;
 Дзяржаўная адміністрацыя і грамадзяне, 412;
 Палітычныя партыі, рэферэндум і грамадзяне, 413;
 Грамадзянская супольнасць, агульнае дабро і грамадзяне, 417;
 Палітычная супольнасць і непасрэдная дзейнасць грамадзян, 419;
 Касцёл, палітычная супольнасць і грамадзяне, 425;
 Палітычныя супольнасці і агульнае дабро грамадзян, 434;
 Сусветная супольнасць і грамадзяне, 441;
 Здравае і бяспечнае навакольнае асяроддзе, дзяржава і грамадзяне, 468;
 Інфармацыя, біятэхналогіі і грамадзяне, 480;
 Палітычная разважлівасць грамадзяніна, 548*;
 Вернікі і грамадзяне, 550;
 Вернікі і грамадзянскія абавязкі, 565;
 Свецкія вернікі, улада і давер суграмадзян, 567.
- ГРАМАДСТВА**
- Кампендыі, месца чалавека і грамадства, 14, 15;
 Чалавечае грамадства, 18;
 Грамадства і маральныя і грамадскія цноты, 19;
 Развіццё ізраэльскага грамадства, 23;
 Грамадства і збаўчы намер Бога, 37;
 Грамадства, яго законы і каштоўнасці, 45;
 Чалавечая асоба і межы грамадства, 47;
 Таталітарнае бачанне грамадства і асоба, 48;
 Зямны прагрэс і чалавечае грамадства, 55;
 Чалавек і адносіны з іншымі ў грамадстве, 61;
 Касцёл, Евангелле і грамадства, 62;
 Грамадства і будаванне збаўлення, 62;
 Грамадства і збаўчая эканомія, 65;
 Грамадства, суразмернае чалавеку і Хрысту, 63;
 Сацыяльнае вучэнне і грамадства, 67, 72, 79;
 Касцёл і грамадства, 68, 69;
 Касцёл, грамадства і кампетэнцыя, 68;
 Грамадства, сацыяльнае вучэнне і філасофія, 77;
 Гуманітарныя навукі і чалавек у грамадстве, 78;
 Сацыяльнае вучэнне і грамадства, 81, 82, 83, 84, 85;
 Грамадства, Касцёл і дактрынальная спадчына, 87;
 Пій XI і грамадства, якое трэба адбудаваць, 91;
Gaudium et spes, Касцёл і грамадства, 96;
 Рэлігійная свабода і юрыдычная сістэма грамадства, 97;
Octogesima adveniens і постіндустрыяльнае грамадства, 100;
 Чалавечае грамадства, прадмет сацыяльнага вучэння, 106;
 Справядлівае грамадства і чалавечая асоба, 132;
 Сумленне грамадства і адказнасць, 134;
 Чалавек, свабода і грамадства, 138;

- Натуральны закон і жыццё грамадства, 141;
- Жанчына ў грамадстве, 146;
- Грамадства, асобы і прынцып адзінства, 149;
- Грамадства і ідэалогія грамадскай дамовы, 149*;
- Сацыяльнасць, грамадства і дабро, 150;
- Грамадствы, адзінае цэлае і аўтаномія, 151;
- Грамадствы, прырода чалавека і свабодны выбар, 151;
- Правы і абарона добра грамадства, 154;
- Грамадства і права на рэлігійную свабоду, 155;
- Прынцыпы і жыццё грамадства, 160;
- Прынцыпы і праўда пра грамадства, 163;
- Грамадства і агульнае дабро, 164, 165, 167, 167*, 170;
- Езус, чалавечая грамадства і найвышэйшае Дабро, 170;
- Евангелле, грамадствы і спакусы, 175;
- Цяперашні гістарычны этап, грамадства і новыя даброты, 179;
- Грамадства, прыватная ўласнасць і рабства, 181;
- Прынцып субсідыярнасці і грамадства, 186, 187;
- Прынцып салідарнасці і грамадства, 195;
- Прынцыпы, каштоўнасці і грамадства, 197;
- Рэформа грамадства і выхаванне як задача, 198*;
- Практыка цнотаў і новае грамадства, 203;
- Бліжні, якога трэба любіць, і грамадства, 208;
- Любоў і намер структурыраваць грамадства, 208;
- Прыярытэт сям'і і грамадства, 209;
- Сям'я, ячэйка грамадства, 211, 252;
- Дзіця, дар для грамадства, 212, 218;
- Сям'я і дабро грамадства, 213;
- Сям'я, першае чалавечая грамадства, 213;
- Першасная роля сям'і ў адносінах да грамадства, 214;
- Сужэнства і дабро грамадства, 215;
- Грамадства, сужэнскі саюз і грамадзянскія вынікі, 216;
- Грамадства і рэлігійная сутнасць сужэнства, 220;
- Сям'я, супольнасць і індывідуалізацыя грамадства, 221;
- Пажылыя людзі, дабрабыт грамадства, 222;
- Грамадства, любоў і сэксуальнасць, 223;
- Грамадства і ўзаемадапаўняльнасць, 224;
- Умацаванне сям'і і грамадства, 225, 229, 252;
- Сям'я, каштоўнасці і развіццё грамадства, 229, 238;
- Салідарнасць паміж пакаленнямі і грамадства, 230;
- Сем'і, Евангелле жыцця і грамадства, 231;
- Грамадства, адказнае бацькоўства і мацярынства, 232;
- Нараджэнне дзяцей, іх колькасць і грамадства, 234;
- Грамадства і рэпрадукцыйныя метады, 235;
- Сем'і і развіццё грамадства, 237;
- Сям'я і дапамога грамадства, 237, 237*;
- Сям'я, грамадскія цноты і грамадства, 238;
- Выхаванне, асоба і дабро грамадства, 242;
- Сем'і і перамены ў грамадстве, 247;
- Сям'я, «хатняе грамадства», і праца, 249;

- Тоеснасьць сям'і, натуральнага грамадства, 253;
- Касцёл, грамадства аграрнага тыпу і больш дынамічнае грамадства, 267;
- Праца і развіццё грамадства, 269;
- Бліжнія і грамадства, да якога чалавек належыць, 274;
- Грамадства і права на працу, 288;
- Праца і самаарганізацыя грамадства, 293;
- Якасць грамадства, праца і жанчына, 295;
- Прафсаюзы і класавая структура грамадства, 306;
- Прафсаюзы і агульнае дабро грамадства, 307;
- Абнаўленне і развіццё грамадства, 317;
- Эканоміка і развіццё грамадства, 326, 331;
- Багаці і карысць грамадства, 329;
- Багаце, грамадства і салідарнасць, 332, 334;
- Права на эканамічную ініцыятыву і грамадства, 336, 337;
- Прадпрыемства і агульнае дабро грамадства, 338;
- Развіццё грамадства і кааператывы, 339;
- Прыбытак, прадпрыемства і грамадства, 340;
- Грамадства і рацыянальнае выкарыстанне рэсурсаў, 346;
- Рэдукцыйнае бачанне грамадства і рынак, 349;
- Функцыя рынка і сучасныя грамадствы, 350;
- Умяшанне дзяржавы ў сферу эканомікі і грамадства, 351, 354;
- Глобальнае грамадства і сістэма адносін, 361;
- Правы ў развітых грамадствах і элементарныя правы, 365;
- Багаце, беднасць і грамадствы, 374;
- Спажыванне тавараў і грамадства, 375;
- Улада і грамадства, 393;
- Смяротнае пакаранне і сучаснае грамадства, 405;
- Дэмакратыя і «суб'ектыўнасць» грамадства, 406;
- Дэмакратыя і кантроль з боку грамадства, 408;
- Грамадства і інфармацыя, 415;
- Прынцып «суб'ектыўнасці грамадства», 420;
- Грамадства, чалавек і сумленне, 421;
- Грамадства і павага да жыцця, 465;
- Грамадства і прадукцыя біятэхналогіі, 480;
- Спакой і грамадства, 495;
- Мірнае грамадства і правы чалавека, 494;
- Тыя, хто адмаўляецца па матывах сумлення, і грамадства, 503;
- Права на спакой і грамадства, 518;
- Касцёл, які ўзаемадзейнічае з грамадствам свайго часу, 524;
- Катэхізацыя і больш салідарнае і братэрскае грамадства, 529;
- Хрысціянскі дух і грамадства, 552;
- Дабро грамадства і культура, 556;
- «Свецкасць», праўда, чалавек і грамадства, 571;
- Плюралістычнае грамадства, свецкасць і традыцыі, 572;
- Дэмакратычныя грамадствы і свецкая нецярпімасць, 572;
- Маргіналізацыя хрысціянства і грамадства, 572;
- Патрэба сэнсу і сучаснае грамадства, 575;
- Несправядлівасць, культурныя прычыны і грамадства, 577;
- Сацыяльнае вучэнне і грамадства, годнае чалавека, 580;
- Больш чалавечае грамадства і любоў у грамадскім жыцці, 582.

Грошы

Грамадскія камунікацыі і выкарыстанне грошай, 198;
 Любоў да грошай, 328;
 Пазыковы крызіс і дзяржаўныя грашовыя рэсурсы, 450.

Група, групойкі

Чалавек, адкрыты на адносіны, і прамежжавыя групы, 61;
 Сацыяльнае вучэнне, людзі і рэлігійная група, 84;
Quadragesimo anno і фінансавыя групы, 91;
 Грэх, асоба і група, 117;
 Грамадскі грэх і адносіны паміж групамі, 118;
 Сацыяльнасць чалавека і ўстойлівая група, 150;
 Касцёл і адносіны паміж групамі, 161;
 Прынцып агульнага добра і групы, 164;
 Грамадства, агульнае добро і прамежжавая група, 165;
 Агульнае добро і прыватныя даброты груп, 169;
 Асоба, субсідыярнасць і групы, 185;
 Салідарнасць і сувязі, якія аб'ядноўваюць сацыяльныя групы, 194;
 Сацыяльныя праблемы, праўда і сацыяльныя групы, 198;
 Новыя адкрыцці і невялікія кіруючыя групы, 283;
 Дзеячы культуры і груповыя інтарэсы, 320;
 Эканамічны рост і сацыяльныя групы, 332;
 Меншасці, групы з правамі і абавязкамі, 387;
 Агульнае добро і правы сацыяльных груп, 389;
 Палітычная ўлада і свабодная дзейнасць груп, 394;

Дэмакратыя і вузкія кіруючыя групойкі, 406;
 Сродкі камунікацыі і канкурэнцыя паміж групамі, 416;
 Палітычная і грамадзянская супольнасць і групы, 417, 418;
 Супольнасць, прызнанне і рэлігійныя групы, 423;
 Навакольнае асяроддзе, здаровае асяроддзе і малыя групы, 465;
 Біятэхналогіі і групы, што займаюцца даследаваннямі, 474;
 Міжнародная супольнасць і групы, 506;
 Лёгкая зброя і варагуючыя групойкі, 511;
 Абарона асобы, хрысціяне і групы, 538;
 Фармацыя свецкіх вернікаў і роля груп, 549;
 Сродкі камунікацыі, выбар і група, 560.

Грэх

У Езусе Хрысце Бог вызваліў нас ад граху, 17;
 Дзесяць заповедзяў і зняволенне грахам, 22;
 Першародны грэх і бязладдзе, 27;
 Стварэнне і першародны грэх, 27, 115;
 Сын, уміласціўленне за грахі, 30;
 Дзейнасць чалавека і грэх, 41;
 Звышпрыроднае, прыроднае і грэх, 64;
 Грамадскае значэнне Евангелля і грэх, 71;
 Сацыяльнае вучэнне, выкрыццё і грэх, 81;
 Грэх і адчужанасць, 116;
 Грэх і свабода, 116, 117;
 Асабісты і грамадскі грэх, 117, 117*;
 Грамадскія грахі, замах супраць бліжняга, 118;

Грэх і структуры граху, 119;
 Першародны грэх і універсальнасць граху, 120;
 Бездань граху і надзея, 121;
 Цялеснае вымярэнне і грэх, 128;
 Правы і чалавечая годнасць, параненая грахам, 153;
 Структуры граху і салідарнасць, 193;
 Сужэнская любоў і грэх, 219*;
 Праца становіцца пакутлівай з-за граху, 256;
 Езус Хрыстус, бачны свет і грэх, 262;
 Праца і знішчальнае дзеянне граху, 263;
 Якасць стварэння, грэх і Валадарства Богае, 325;
 Развіццё, грэх і паяднанне, 327;
 Эканоміка і структуры граху, 332;
 Каралеўская традыцыя і грэх Давіда, 378;
 Малітва кіраўнікоў і грэх, 381;
 Запавет, першаснае стварэнне і грэх, 429;
 Развіццё і структуры граху, 446;
 Новае стварэнне і грэх, 452;
 Свет, грэх і ачышчэнне, 453;
 Езус, новы свет і грэх, 454;
Ойча наш і прабачэнне грахоў, 492.
 Эўхарыстыя і грахі свету, 519*;
 Інстытуты і структуры граху, 566;
 Бог і чалавек, адкуплены ад граху, 576;
 Хрысціянская дзейнасць, надзея і грэх, 578.

Гуманізм

Цэласны і салідарны гуманізм, 6, 7;
 Гуманізм і намер Божай любові, 19;
 Касцёл і поўная форма гуманізму, 82;
 Сацыяльнае вучэнне і гуманізацыя, 84;
 Усеагульны гуманізм і духоўныя каштоўнасці, 98;

Гуманізм працы ў сусветным вымярэнні, 322;
 Хрыстус і цэласны і салідарны гуманізм, 327;
 Беднасць і ўсеагульны гуманізм, 449;
 Вайна, знішчэнне ўсялякага гуманізму, 497;
 Свецкія вернікі, містычнае дзеянне і атэістычны гуманізм, 544.

Д

ДАБРАБЫТ

Дабрабыт і несправядлівыя абмежаванні, 133;
 Агульнае дабро і сацыяльна-эканамічны дабрабыт, 170;
 Чалавек, дабрабыт і развіццё, 172;
 Багацце і дабрабыт людзей, 174;
 Уласнасць, першабытныя народы і дабрабыт, 180;
 Пажылыя людзі і дабрабыт сям'і, 222;
 Пажылыя людзі, маладыя людзі і ўласны дабрабыт, 222;
 Улады і дабрабыт грамадзян, 229;
 Сям'я і дабрабыт яе членаў, 229, 238;
 Эміграцыя, дабрабыт і развіцця краіны, 297;
 Эканамічны дабрабыт і пераразмеркаванне даходаў, 303;
 Багатыя краіны, дабрабыт і слабыя сацыяльныя слаі, 374;
 Чалавек, працоўнае жыццё і дабрабыт, 445;
 Доступ да пітной вады і дабрабыт людзей, 484;
 Біблейнае Аб'яўленне, дабрабыт, 489.

ДАБРО

Чалавек і чалавечае развіццё ў дабрабыты, 4;

- Людзі і сапраўднае дабро чалавецтва, 6;
 Кампендый і дабро чалавека, 10;
 Аздараўленне інстытуцый, справядлівасць і дабро, 42;
 Абарона дабра ўсіх і кожнага, 43;
 Дабро і грамадская супольнасць, 61;
 Праца — дабро асобы, 101;
 Адрозніванне дабра ад зла, 114;
 Дзеянні, якія супярэчаць дабру, дабро і ўлада, 119;
 Чалавек і абсалютнае дабро, 130;
 Грамадскі лад і дабро асобы, 132;
 Чалавек, дабро і свабода, 135, 136;
 Праўда, дабро і суджэнне сумлення, 139;
 Бог, крыніца і суддзя ўсякага дабра, 140;
 Свабода, праўда і дабро чалавека, 142, 143, 165, 200;
 Згодныя дзеянні і дабро ўсіх, 145;
 Пазнанне дабра і ўстойлівыя групы, 150;
 Правы чалавека і дабро асобы, 154;
 Маральныя дзеянні асобнага чалавека і дабро, 164;
 Супольнае вымярэнне маральнага дабра, 164;
 Агульнае дабро, дабро ўсіх людзей і ўсяго чалавека, 165;
 Агульнае дабро, цяжка дасягальнае дабро, 167;
 Адказнасць і дабро грамадзянскай супольнасці, 169;
 Езус і найвышэйшае Дабро, 170;
 Салідарнасць, дабро для ўсіх і кожнага, 193, 194;
 Чалавечае суіснаванне, дабро і праўда, 205;
 Грамадская міласэрнасць і дабро ўсіх людзей, 207, 208;
 Сям'я і паняцце аб дабры, 212
 Сям'я і дабро грамадства, 213, 214, 229;
 Сужэнства і дабро сужэнцаў і дзяцей, 215;
 Адказнае бацькоўства і сацыяльнае дабро, 232;
 Выхаванне і дабро грамадства, 242;
 Улада бацькоў і дабро дзяцей, 242;
 Аб'яднанні і дабро сям'і, 247;
 Дрэва пазнання дабра, 256;
 Працаўнік — рука Хрыста, дабро, 265;
 Праца — дабро чалавека, 287
 Праца — дабро, якое належыць усім, 288;
 Барацьба за справядлівасць і сапраўднае дабро, 306;
 Бог і дабро як дар, якім трэба распараджацца, 323;
 Багацце — дабро, што паходзіць ад Бога, 329;
 Эканамічнае жыццё і дабро ўсяго грамадства, 331;
 Прадпрыемства, агульнае дабро, 339;
 Улада і дабро асобы, 380;
 Натуральнае імкненне, людзі і дабро, 384;
 Дзяржава, якая распараджаецца народным дабром, 412;
 Дабро асобы і дабро супольнасці, 416, 420, 445;
 Сацыяльнае вучэнне і дабро ўсіх і кожнага, 449;
 Дзейнасць чалавека і дабро чалавецтва, 457, 522;
 Навакольнае асяроддзе, калектыўнае дабро, 466;
 Навакольнае асяроддзе, дабро, якое патрабуе абароны, 470;
 Развіццё і дабро кожнага чалавека і ўсяго чалавека, 483;
 Вада, агульнае дабро, 485;
 Спакой, месіянскае дабро, 491;
 Бог — найвышэйшае дабро, 494;
 Спакой і дабро людзей, 495;

Узброеныя сілы і дабро ў свеце, 502;
 Дабро асобы і бакі, якія канфлікуюць, 504;
 Касцёл і дабро ўсіх і кожнага, 527;
 Разважлівасць і распазнаванне сапраўднага дабра, 547, 548;
 Годнасць асобы, найкаштоўнейшае дабро, 552;
 Дабро ўсяго грамадства і мэта культуры, 556;
 Бог і магчымасць дасягнуць дабра, 578;
 Любоў — сіла, якая можа скіраваць гісторыю да дабра, 580, 581.

ДАБРОТЫ

Бог, умовы жыцця і неабходныя даброты, 20, 428;
 Шабатовы год і вызваленне дабротаў, 24;
 Мужчына, жанчына і даброты стварэння, 26;
Magnificat і даброты для галодных, 59;
 Сапраўднае развіццё і памнажэнне дабротаў, 102;
 Самыя забяспечаныя і перадаванне іншым сваіх дабротаў, 158;
 Агульнае дабро і прыватныя даброты, 164;
 Размеркаванне створаных дабротаў і справядлівасць, 167;
 Палітычныя інстытуты і неабходныя даброты, 168;
 Прынцып усеагульнага прызначэння дабротаў, 171, 173, 174, 175, 177, 182, 282, 328, 346*, 364, 449;
 Усеагульнае права на карыстанне дабротамі, 172;
 Карыстанне дабротамі і этычна-сацыяльны парадак, 172;
 Прыватная ўласнасць і валоданне дабротамі, 176;
 Даброты, абавязкі адносна іх выкарыстання і ўладальнікі, 178;
 Новыя даброты і іх усеагульнае прызначэнне, 179, 283;
 Доступ да дабротаў і рынкі крэдытавання, 180, 300;
 Краіны, якія развіваюцца, зямля і даброты, 180;
 Суб'ект уласнасці і абагаўленне дабротаў, 181;
 Салідарнасць і прызначэнне дабротаў, 194;
 Людзі і матэрыяльныя і нематэрыяльныя даброты, 195;
 Справядлівасць і падзел дабротаў, 206, 582;
 Эканамічнае жыццё, сем'і і даброты, 248;
 Чалавек і ахова дабротаў, створаных Богам, 255;
 Назапашванне і адбіранне дабротаў, 258;
 Уласнасць, праца і даброты, 282;
 «Трэці сектар» і размеркаванне дабротаў, 293;
 Заробак і доступ да зямных дабротаў, 302;
 Эканамічны дабрабыт і створаныя даброты, 303;
 Стары Запавет і матэрыяльныя даброты, 323;
 Бог і адноснасць эканамічных дабротаў, 324;
 Езус і матэрыяльныя даброты, 325;
 Раздаванне дабротаў, 329;
 Размеркаванне і спажыванне матэрыяльных дабротаў, 331;
 Эфектыўнасць і вытворчасць дабротаў, 332, 333;
 Багацце і доступ да дабротаў, 332;
 Развіццё і назапашванне дабротаў, 334;
 Прадпрымальніцтва і вытворчасць дабротаў, 338;

Эканамічныя рэсурсы, даброты і паслугі, 346;
 Рынак і даброты, 347, 349, 353, 356;
 Чалавек, вытворца або спажывец дабротаў, 350;
 Глобалізацыя і абмен дабротамі, 361;
 Салідарнасць пакаленняў і даброты, 367;
 Багатыя краіны і матэрыяльныя даброты, 374;
 Грамадска-культурная сістэма і даброты, 375;
 Права, сяброўства і матэрыяльныя даброты, 390;
 Справядліваць і выкарыстанне сваіх дабротаў, 391;
 Свабода набываць і валодаць дабротамі, 426;
 Зямныя даброты і права на развіццё, 446;
 Прызначэнне дабротаў і права на развіццё, 446;
 Міжнароднае супрацоўніцтва і даброты, 448;
 Грамадская думка і даброты створаюць свету, 468;
 Прызначэнне дабротаў, навакольнае асяроддзе і беднасць, 482;
 Прызначэнне дабротаў і вада, 484;
 Свет, месіянскае дабро і іншыя даброты, 491;
 Любоў, супрацоўніцтва і памнажэнне дабротаў, 499;
 Даброты і экуменічны працэс, 535;
 Зямная дзейнасць свецкіх вернікаў і канчатковыя даброты, 544;
 Рэлігійная свабода, адно з найвышэйшых дабротаў, 553;
 Сэрцы і матэрыяльныя даброты, 581.

ДАПАМОГА

Касцёл і дапамога Духа Святога, 104;

Незлічоная колькасць пазбаўленых медыцынскай дапамогі, 182;
 Сужэнскі саюз і дапамога, 216;
 Пажылыя людзі патрабуюць дапамогі, 222;
 Сям'я і права атрымліваць дапамогу, 237;
Resum novarum і аказванне дапамогі, 268;
 Свет працы і сацыяльная дапамога, 314;
 Дапамога ахвярам мір, 510.

ДАР

Дасканалы дар і Бог, 12;
 Сведчанне аб дары, які атрымала чалавецтва, 17;
 Вымярэнне дару і чалавечае суіснаванне, 20;
 Распараджацца атрыманым ад Бога дарам разам з іншымі, 20;
 Дар Духа Святога, 29, 45;
 Божы дар і Сын, 32, 219;
 Дар Бога і чалавек, 47,
 Дары, якімі абменьваюцца Айцец і дзеці, 46;
 Чалавек, які ўсё прымае ад Бога як дар, 46;
 Божы дар, магчымасці і чаканні чалавека, 48;
 Рэалізацыя асобы і дар Духа, 58;
 Устанаўленне Валадарства, дар Бога, 58;
 Дар адкупленчай любові Сына Божага, 65;
 Бог, чалавек і збаўчы дар, 70;
 Мужчына, жанчына і дар сябе, 111;
 Сужэнскае адзінства і ўзаемны дар, 218;
 Свабода і дар, 143;
 Міжасабовая супольнасць як дар, 147;
 Зямля, дар Бога, і падтрыманне жыцця, 171;

- Пакаленні, пакліканья дзяліць паміж сабой адзіны дар, 195;
- Дзіця, дар, сям'я, грамадства, 212, 230;
- Сужэнская любоў, выключны дар асобы асобе, 215, 223;
- Любоў і бескарыслівы дар, 221;
- Жыццё, дар Божы, 231;
- Створанья даброты, дар Стварыцеля чалавеку, 255, 256, 323;
- Каралеўская ўлада як дар Бога, 377;
- Самарэалізацыя чалавека і бескарыслівы дар, 391;
- Чалавек і дар дапамогі з боку яму падобных, 428;
- Свет, дар Бога, 451;
- Новае неба і новая зямля, дар апошніх часоў, 455;
- Творчая здольнасць чалавека, дар Божы, 457;
- Прырода, дар Стварыцеля супольнасці, 473;
- Розум і свабода, дар Найвышэйшага, 477;
- Вада — Божы дар, 484;
- Спакой, Божы дар для чалавека, 488, 489, 491, 519*;
- Свецкія вернікі і сакраменты, Божы дар ласкі, 542;
- Сведчанне свецкага верніка і дар ласкі, 544;
- Дар моў, 562.
- Дзеянне**
(гл. таксама Дзейнасць)
- Сацыяльнае вучэнне і напрамкі дзеяння, 7;
- Кампендый, хрысціянскія супольнасці і арыенціры для дзеяння, 11;
- Блізкасць Бога і гістарычнае дзеянне, 21;
- Касцёл, чалавецтва і дзеянне Духа, 50;
- Дзеянне, сацыяльнае вучэнне і Касцёл, 67;
- Populorum progressio* і салідарныя дзеянні, 98;
- Згодныя дзеянні і ўсеагульнае братэрства, 145;
- Бліжні і дзеянне Духа Святога, 196;
- Каштоўнасці і якасць кожнага грамадскага дзеяння, 205;
- Міласэрнасць і індывідуальныя дзеянні, 207;
- Сем'і і палітычнае дзеянне, 247;
- Планаванне сумесных дзеянняў і права на працу, 292;
- Дзеянні дзяржавы і субсідыярнасць, 351;
- Дзеянні дзяржавы і салідарнасць, 351;
- Дзеянне арганізацый і эканоміка, 366;
- Эканамічныя ўстановы і стратэгія дзеяння, 371;
- Дзеянні ўлады і няроўнасць, 389;
- Палітычная супольнасць, правы чалавека і дзеянне, 389;
- Дзяржава, пакаранні і злачыннае дзеянне, 245, 402;
- Рэлігійная свабода, Касцёл і прасатора для дзеяння, 424;
- Дзеянне Бога Ізраэля і чалавечая сям'я, 428;
- Народ Ізраэля і Божае дзеянне, 430;
- Салідарнасць і дзеянні дзеля дабра, 449;
- Прырода і дзеянне Бога, 451;
- Прырода і дзеянні чалавека, 473;
- Насілле і крываваыя дзеянні і евангельская любоў, 496;
- Прэвентыўныя ваенныя дзеянні, 501;
- Дзеянні ўзброеных сіл і спакой, 502;
- Сацыяльнае вучэнне і маральнасць грамадскага дзеяння, 522;
- Катэхізацыя і дзеянне Духа Святога, 529;

Свецкія вернікі і містычнае дзеянне, 544;
 Разважлівасць, рашэнне і дзеянне, 547;
 Дзеянне Духа Святога і асоба, 578.

Дзейнасць

(гл. *таксама* Дзеянне)

Асоба і яе шматбаковая, розная дзейнасць, 35, 44;
 Дзейнасць і новае стварэнне, 44, 262;
 Дзейнасць, што перамяняе свет, і дасягненне, 48;
 Касцёл і значэнне штодзённай дзейнасці, 51;
 Дзейнасць, сацыяльнае вучэнне і Касцёл, 65;
Regim novatum і дзейнасць хрысціянаў, 89;
 Справядлівы грамадскі лад і дзейнасць, 89;
 Праца і эканамічная дзейнасць, 101;
 Праца, дзейнасць і асоба, 101;
 Уладальнікі дабротаў і вытворчая дзейнасць, 178;
 Удзел, дзейнасць і міжнародная супольнасць, 189;
 Наш час і выхаваўчая дзейнасць, 198;
 Бацькі і выхаваўчая дзейнасць, 239;
 Вядзенне хатняй гаспадаркі як дзейнасць, што патрабуе прызнання, 251;
 Сем'і і палітычная дзейнасць, 252;
 Вучні Хрыста і дзейнасць, 263;
 Свабодная дзейнасць, чалавек і Стварыцель, 263;
 Праца, пакаранне і ўзнагарода за дзейнасць, 266;
 Праца ў аб'ектыўным сэнсе і дзейнасць, 270;
 Праца ў суб'ектыўным сэнсе і дзейнасць, 270, 271;
 Грамадская сутнасць працы і дзейнасць чалавека, 273;

Дзейнасць і чалавек, створаны па-вядле Богага вобраз, 275;
 Нядзеля і ўстрыманне ад дзейнасці, 284;
 Дзяржава і дзейнасць прадпрыемстваў, 291, 351;
 Прафсаюзы і салідарная дзейнасць, 308;
 Новыя віды працоўнай дзейнасці, 313, 315, 316;
 Праца, творчая дзейнасць і чалавек, 318;
 Навукоўцы, вызначэнне кірункаў дзейнасці, 320;
 Першапачатковая якаснасць дзейнасці чалавека, 325;
 Эканамічная дзейнасць павінна служыць чалавеку, 326, 328;
 Эканамічная дзейнасць і маральнасць, 331;
 Дзейнасць па вытворчасці дабротаў і эфектыўнасць, 332;
 Эканамічная дзейнасць, людзі і народы, 333;
 Маральная якасць эканамічнай дзейнасці, 335;
 Эканамічная дзейнасць і агульнае дабро, 336, 478;
 Капітал і дзейнасць прадпрымальніцтва, 338;
 Дзейнасць прадпрыемстваў, 339;
 Прадпрымальніцкая дзейнасць, 344;
 Прыбытак і эканамічная дзейнасць, 340;
 Эканамічная дзейнасць і ліхварства, 341;
 Працоўная дзейнасць і сям'я, 345;
 Дзяржава і эканамічная дзейнасць, 351;
 Эканамічная дзейнасць і свабодны рынак, 352;
 Дзяржава, удзел і вытворчая дзейнасць, 354;
 Дзейнасць па падтрымцы і эканамічнае развіццё, 354;

- Асабістая свабода і дзейнасць грамадзянскіх улад, 354;
 Фінансавая сістэма і прадпрымальніцкая дзейнасць, 355;
 Дзяржаўная і прыватная дзейнасць, 356;
 Некамерцыйная дзейнасць, 356;
 Міжнародны гандаль і прамысловая дзейнасць, 364;
 Фінансавыя рынкі і вытворчая дзейнасць, 368;
 Дзейнасць урадаў і міжнародныя рынкі, 370;
 Палітыка, яе дзейнасць і нацыянальныя межы, 372;
 Эканоміка і чалавечая дзейнасць, 375;
 Палітычная ўлада і свабодная дзейнасць, 394;
 Дзейнасць турэмных капеланаў, 403;
 Дзейнасць устаноў і крымінальная адказнасць, 404;
 Канчатковая праўда і палітычная дзейнасць, 407;
 Урадавая дзейнасць і інфармацыя, 414;
 Юрыдычныя межы і дзейнасць сацыяльных суб'ектаў, 418;
 Дзейнасць грамадзянскай супольнасці, 419;
 Субсідыярнасць і непасрэдная дзейнасць грамадзян, 419;
 Касцёл, свабода і дзейнасць Касцёла, 426, 427;
 Дзяржава і сфера дзейнасці Касцёла, 427;
 Разнастайнасць народаў і дзейнасць Бога, 429;
 Дзейнасць міжнародных арганізацый і патрэбы чалавека, 440;
 Грамадзянскія ўлады і сфера дзейнасці, 441;
 Міжнародная дзейнасць Апостальскай Сталіцы, 444;
 Касцёл, дзяржава і сфера дзейнасці, 445;
 Дзейнасць чалавека і намеры Бога, 456;
 Дзейнасць чалавека і дабро чалавечтва, 457;
 Маральны парадак і чалавечая дзейнасць, 461;
 Эканамічная дзейнасць і навакольнае асяроддзе, 468, 470;
 Дзейнасць навукоўцаў і біятэхналогіі, 477;
 Дзейнасць дзеля спакою і абвяшчэнне Евангелля, 493;
 Літургічная малітва і дзейнасць Касцёла, 519;
 Сацыяльнае вучэнне і пастырская дзейнасць, 526;
 Пастырская дзейнасць і праўда пра чалавека, 527;
 Сацыяльная дзейнасць і першынтство чалавека, 527;
 Сацыяльнае вучэнне і сацыяльная дзейнасць, 528;
 Сацыяльнае вучэнне, дзейнасць і гуманізацыя, 530;
 Сацыяльная катэхізацыя, дзейнасць і адказнасць, 530;
 Прэзбітэры і пастырская дзейнасць, 533, 539;
 Пастырская дзейнасць і кансэкраваныя асобы, 540;
 Канчатковыя даброты, свецкія вернікі і зямная дзейнасць, 544;
 Касцёльныя аб'яднанні і дзейнасць свецкіх вернікаў, 549;
 Касцёльныя аб'яднанні і пастырская дзейнасць, 550;
 Культура і сацыяльная і палітычная дзейнасць свецкіх вернікаў, 556;
 Асоба і сацыяльная дзейнасць хрысціянаў, 557;
 Сацыяльнае вучэнне і эканамічная дзейнасць, 563;

Свецкі вернік, яго дзейнасць і сацыяльнае вучэнне, 563;

Палітычная дзейнасць свецкіх вернікаў, 565;

Дзяржава і дзейнасць супольнасці вернікаў, 572.

Дзця

Любоў, сацыяльнае вучэнне, дзеці, 5;

Касцёл і еднасць дзяцей адзінага Айца, 19;

Бог Айцец і Яго дзеці ў Духу, 31, 39, 46;

Адзінства Божых Асоб і Божых дзяцей, 34;

Бог адкрывае свой Провід сваім дзецям, 35;

Збаўленне Божае, ахвяраванае дзецям, 39;

Дзеці Божыя ўваскрэснуць у Хрысце, 56;

Дзеці Касцёла і сацыяльнае вучэнне, 84;

Права прымаць і выхоўваць дзяцей, 155, 216;

Правы чалавека, выкарыстанне дзяцей у ваенных дзеяннях, 158;

Дзеці і ўзброеныя канфлікты, 245, 512;

Сям'я і дзеці, 210, 212, 227, 237;

Сям'я, асоба і дзіця, 212;

Сужэнства і дзеці, 218, 225;

Сужэнства і ўсынаўленне дзяцей, 218;

Касцёл і тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, і дзеці, 226;

Салідарнасць паміж пакаленнямі і дзіця, 230;

Даўцы жыцця і прысутнасць дзіцяці, 230;

Рашэнне і колькасць дзяцей у сям'і, 234;

Мацярынства, бацькоўства і права на дзіця, 235;

Сям'я і выхаванне дзяцей, 239, 240, 242;

Дзеці і асноўныя цноты, 242;

Дзеці і значэнне сэксуальнасці, 243;

Годнасць і правы дзяцей, 244;

Становішча дзяцей у свеце, 245;

Гандаль дзецьмі, 245;

Дзеці вуліцы, 245;

Дзеці і парнаграфічны бізнэс, 245;

Дзеці, эксплуатацыя і педафілія, 245;

Палітычная дзейнасць і выхаванне дзяцей, 252;

Праца і выхаванне дзяцей, 294;

Праца, уклад дзяцей у сямейны бюджэт, 296;

Умовы працы дзяцей, 301;

Езус, вучні, давер і дзеці, 453;

Дзеці адзінага Бога, 536.

Дзяржава

(гл. *таксама* Краіна)

Таталітарнае бачанне дзяржавы, 48;

Сацыяльнае вучэнне і дзяржаўныя чыноўнікі, 73;

Сацыяльнае вучэнне, філасофія і дзяржава, 77;

Quadragesimo anno, субсідыярнасць і дзяржава, 91;

Mit brennender Sorge і спакой паміж Касцёлам і дзяржавай, 92;

Дзяржава і агульнае дабро, 165;

Агульнае дабро і дзяржаўная ўлада, 166;

Агульнае дабро, палітычная ўлада і дзяржава, 168;

Дэмакратычная дзяржава, большасць і меншасць, 169;

Прынцып субсідыярнасці і дзяржава, 186, 252;

Субсідыярнасць, дзяржава і празмерная апека, 187;

- Дзяржава і функцыя замяшчэння, 188;
- Удзел, таталітарны рэжым і дзяржава, 191;
- Дзяржава, сям'я і пракрэатыўная функцыя, 214;
- Першасная роля сям'і і дзяржава, 214, 254;
- Дэкларацыя правоў*, сям'я і дзяржава, 237*;
- Сям'я, выхаванне дзяцей і дзяржава, 239;
- Бацькі, навучальныя ўстановы і дзяржава, 241;
- Сем'і, палітычнае дзеянне і дзяржава, 247;
- Тоеснасць сямейнага жыцця і дзяржава, 252;
- Дзяржава і палітыка працы, 291, 294;
- Забастоўка і націск на дзяржаву, 304;
- Права на эканамічную ініцыятыву і дзяржава, 336;
- Эфектыўнасць эканамічнай сістэмы і дзяржава, 346;
- Субсідыярнасць, салідарнасць і дзяржава, 351, 357;
- Дзяржава, эканамічная сфера і юрыдычныя межы, 352;
- Узаемадапаўняльнасць дзяржавы і рынка, 353;
- Дзяржава, прадпрыемствы і ўдзел, 354;
- Прамежковыя групы і дзяржава, 356;
- Глобалізацыя і дзяржава, 370;
- Меншасці і агульнае дабро дзяржавы, 387;
- Палітычная ўлада, маральны парадок і дзяржава, 394, 397;
- Народ, дэмакратыя і дзяржава, 395;
- Пакаранні і задача дзяржавы, 402;
- Дзяржава і судовыя ўстановы, 402;
- Дэмакратыя і дзяржаўная ўлада, 406;
- Прававая дзяржава і раздзяленне ўлады, 408;
- Карупцыя і функцыянаванне дзяржавы, 411;
- Дзяржаўная адміністрацыя і дзяржава, 412;
- Грамадзянская супольнасць, ідэалогія і дзяржава, 417;
- Дзяржава, сацыяльныя суб'екты і юрыдычныя межы, 418;
- Дзяржава, рынак і трэці сектар, 419;
- Рэлігійная свабода і дзяржава, 421;
- Рэлігійная супольнасць і дзяржава, 423;
- Адносіны паміж Касцёлам і дзяржавай, 427;
- Міжнародная супольнасць і незалежнасць кожнай дзяржавы, 434;
- Улада і глабальная звышдзяржава, 441;
- Апостальская Сталіца, Касцёл і дзяржава, 445;
- Навакольнае асяроддзе і дзяржава, 468;
- Неабходная абарона і дзяржава, якая падверглася нападу, 500;
- Арганізацыя Аб'яднаных Нацый і спрэчкі паміж дзяржавамі, 501;
- Гуманітарнае права і канфлікты ў дзяржаве, 504;
- Раззбраенне, узбраенне і дзяржава, 508;
- Дзяржава і гандаль лёгкай зброяй, 511;
- Тэрарызм і прынцыпы прававой дзяржавы, 514;
- Свецкасць, рэлігійная канфесія і дзяржава, 572.
- Доўг**
- Шабатовы год і дараванне даўгоў, 24;
- Айцы Касцёла, багацце і доўг, 329;
- Развіццё і даўгавы крызіс бедных краін, 450;
- Міжнародны гандаль і знешні доўг, 482.

Душа

Цэласнасць цела і душы, 13;
 Чалавек не як асобная душа, 65;
 Касцёл, душа чалавечай супольнасці, 96;
 Чалавек, душа сацыяльнага вучэння, 107;
 Душа, свет і грэх, 117*;
 Душа і адзінства чалавека, 127;
 Чалавек і духоўная і несмяротная душа, 128;
 Душа, форма цела, 129;
 Чалавечая душа і пазнавальная здольнасць, 130;
 Бацькі, душа выхаваўчай дзейнасці, 239;
 Людзі і душа, 260;
 Эканамічныя законы і прырода душы, 330.

Дыскрымінацыя

Новыя формы беднасці і сацыяльная дыскрымінацыя, 5;
 Шабатовы год і дыскрымінацыя, 24;
Octogesima adveniens і дыскрымінацыя, 100;
 Дыскрымінацыя, праца і здаровыя людзі, 148;
 Сям'я і дыскрымінацыя, 237;
 Дыскрымінацыя, жанчына і праца, 295;
 Правы працоўнай сілы і дыскрымінацыя, 298;
 Правы чалавека і формы дыскрымінацыі, 365;
 Дзяржава, рэлігійная супольнасць і дыскрымінацыя, 423;
 Расавая дыскрымінацыя, 433;
 Юдэі і пераадоленне ўсякай дыскрымінацыі, 536;
 Гуманная і цывілізаваная культура і дыскрымінацыя, 557.

Дыялог

Кампендый і дыялог з усімі, 10;
 Рэлігіі, культуры і дыялог, 12;
 Бог і дыялог з людзьмі, 13, 17;
 Другі Ватыканскі Сабор, дыялог і чалавечы род, 18, 96;
 Дыялог з тымі, хто думае інакш, чым мы, 43;
 Чалавецтва, супольнасць хрысціянаў і дыялог, 53;
 Сацыяльнае вучэнне і дыялог з іншымі дысцыплінамі, 76;
 Міжасабовы дыялог і існаванне, 110;
 Чалавек і дыялог з іншым, 130;
 Правы чалавека, дыялог і рэлігіі, 159;
 Сям'я, адносіны і дыялог, 221;
 Дзеці і прывучванне да дыялогу, 242;
 Правы меншасцяў і дыялог, 387;
 Грамадская этыка і братэрскі дыялог, 420;
 Касцёл, улады і ўпарадкаваны дыялог, 445;
 Праўда пра сябе і дыялог з Богам, 452;
 Санкцыі і шлях дыялогу, 507;
 Ядзернае запалохванне, раззбраенне і дыялог, 508;
 Сацыяльнае вучэнне, інструмент дыялогу, 534;
 Сацыяльнае вучэнне, дыялог і экуменічнае супрацоўніцтва, 535;
 Каталіцкі Касцёл і дыялог з юдэямі, 536;
 Касцёл і дыялог паміж вызнаўцамі розных рэлігій, 537;
 Вартасць дыялогу і сацыяльныя рэаліі, 550;
 Палітычная дзейнасць, свецкія вернікі і дыялог, 565;
 Дэмакратычная сістэма, адрозненне і дыялог, 569;
 Вернікі і шчыры дыялог, 574.

Дэкалог

Дэкалог, абавязкі і правы, 22;
 Дэкалог і сацыяльнае жыццё, 22;
 Дэкалог і развіццё грамадства, 23;
 Дэкалог і Божая воля, 25;
 Натуральны закон і Дэкалог, 22, 140;
 Асізскі дэкалог у абарону спакою,
 515*.

Дэмаграфія, дэмаграфічны

Ян XXIII і дэмаграфічны рост, 94;
Octogesima adveniens і дэмаграфічны
 рост, 100;
 Грамадзянскія ўлады і прыняцце мер
 у дэмаграфічнай галіне, 234;
 Дэмаграфічны рост і мараль, 234;
 Дэмаграфічны рост і навакольнае
 асяроддзе, 483.

Дэмакратыя

Centesimus annus і дэмакратыя, 103,
 406;
 Правы чалавека і дэмакратычныя
 формы кіравання, 158;
 Дэмакратычная дзяржава, большасць
 і меншасці, 169;
 Дэмакратычная дзяржава і агульнае
 дабро, 169;
 Уласнасць і дэмакратычная гаспа-
 дарчая палітыка, 176;
 Субсідыярнасць і дэмакратызацыя,
 187;
 Удзел і дэмакратыя, 190;
 Аборт і дэмакратычнае суіснаванне
 людзей у грамадстве, 233;
 Глобалізацыя і дэмакратыя народаў,
 321;
 Дэмакратыя і кааператывы, 339;
 Эканамічная дэмакратыя і грама-
 дзянская супольнасць, 356;
 Дэмакратыя і суверэнітэт народу, 395;
 Касцёл і дэмакратыя, 406;

Дэмакратыя, правільная іерархія
 каштоўнасцяў, 407;
 Дэмакратыя і ўсеагульная згода ад-
 носна каштоўнасцяў, 407;
 Дэмакратычная сістэма і палітыч-
 ная ўлада, 408;
 Дэмакратычная сістэма і палітыч-
 ная карупцыя, 411;
 Партыі, дэмакратычныя паводле сва-
 ёй унутранай будовы, 413;
 Інфармацыя і дэмакратычны ўдзел,
 414;
 Дэмакратыя і кантроль сродкаў са-
 цыяльнай камунікацыі, сканцэн-
 траваны ў руках нямногіх людзей
 ці груп, 414;
 Дэмакратыя і сацыяльны плюра-
 лізм, 417;
 Дэмакратычнае жыццё і свабодныя
 саюзы, 418;
 Трэці сектар і дэмакратычнае жыццё,
 419;
 Касцёл, незалежнасць і дэмакратыч-
 ны парадак, 424;
 Вернікі і сістэма дэмакратыі, 567;
 Адрозненне і дэмакратычная сістэ-
 ма, 569;
 Дэмакратычныя грамадствы і свец-
 кая нецярпімасць, 572.

Е**Евангелле**

Трэцяе тысячагоддзе і абвяшчэнне
 Евангелля, 2;
 Касцёл, Евангелле і годнасць чала-
 века, 3, 51;
 Кампендый, Евангелле і праблемы
 чалавека, 8;
 Хрысціянская супольнасць, сітуа-
 цыі і словы Евангелля, 11, 574;
 Салідарнасць, Касцёл і святло Еван-
 гелля, 18;

- Дзесяць заповедзяў і багаты юнак з Евангелля, 22;
 Касцёл, Божае Валадарства і Евангелле, 50;
 Евангелле Езуса і будучыня, 52;
 Грамадскія адносіны, дзеянне і Евангелле, 53;
 Сацыяльнае вучэнне, Евангелле і адносіны, 62;
 Напаўняць грамадства Евангеллем, 62;
 Сацыяльнае вучэнне і Евангелле Валадарства, 63;
 Чалавек і збаўчая эканомія Евангелля, 65;
 Сацыяльнае вучэнне, Евангелле і жыццё, 66;
 Кампетэнцыя Касцёла і Евангелле, 68;
 Касцёл, настаўнік праўд і Евангелле, 70;
 Права і абавязак евангелізаваць сацыяльную сферу і Евангелле, 70, 71;
 Грамадскае значэнне Евангелля, 71;
 Евангельскае вучэнне пра чалавека, 72;
 Філасофія, Евангелле і грамадства, 77;
 Евангелле і сацыяльнае вучэнне, 85, 86, 87;
 Права чалавека, Евангелле і перавага бедным, 158;
 Прызначэнне дабротаў і Евангелле, 175;
 Касцёл, бедныя і Евангелле благаслаўленняў, 184;
 Справядлівасць, міласэрнасць, любоў і Евангелле, 206;
 Сужэнская любоў, грамадскі парад і Евангелле, 220;
 Хрысціянскія сем'і і Евангелле жыцця, 231;
 Прамысловая рэвалюцыя і Евангелле, 267;
 Ідэал караля, Евангелле і Езус з Назарэта, 378;
 Прагэст сумлення і евангельскае вучэнне, 399;
 Спакой і абвяшчэнне Евангелля, 493;
 Сацыяльнае значэнне Евангелля, 521;
 Антрапалогія, інкультурацыя і Евангелле, 523;
 Евангелле і сацыяльнае вымярэнне, 526;
 Навучальныя ўстановы, Евангелле і веды, 532;
 Народ Божы і Евангелле, 538;
 Свецкі хрысціянін, Евангелле і зямныя рэаліі, 543;
 Сацыяльная і палітычная культура і Евангелле, 555;
 Свецкі вернік, адрозненне і евангельская навіна, 568;
 Евангелле і свабода Божых дзяцей, 576;
 Сацыяльнае пытанне, Хрыстус і Евангелле, 577;
 Надзея, сацыяльная сфера і Евангелле, 579;
 Сацыяльныя адносіны, хрысціянская любоў і евангельскі закон, 581.
- ЕВАНГЕЛІЗАЦЫЯ**
- Евангелізацыя і сацыяльнае вучэнне, 7, 10, 82;
 Евангелізацыя грамадства, 63;
 Евангелізацыя і развіццё чалавека, 66;
 Сацыяльнае вучэнне, інструмент евангелізацыі, 67;
 Касцёл і права евангелізаваць сацыяльную сферу, 70, 71;
 Касцельная супольнасць і евангелізацыя, 83;
 Езус і чалавечтва, якое патрабуе евангелізацыі, 259;

Касцёл і свабода евангелізацыі, 426;
Сацыяльнае вучэнне і новая евангелізацыя, 523;
Сацыяльнае пастырства, евангелізацыя і сацыяльная сфера, 524, 526;
Новая евангелізацыя і сведчанне, 525;
Сацыяльнае вучэнне, катэхізацыя і евангелізацыя, 530;
Біскуп і евангелізацыя сацыяльнай сферы, 539.

Езус Хрыстус, Сын Божы

Касцёл, Хрыстус, чалавек і збаўленне, 1, 3, 63, 64;
Кампендый, Хрыстус, Адзінародны Сын, і людзі, 13;
Касцёл і справа Хрыста, 13;
Вучні Хрыста і пытанні, 17;
Езус Хрыстус, грэх, шлях і мэта, 17;
Дзесяць заповедзяў, Езус і багаты юнак, 22;
Езус і гісторыя Бога з людзьмі, 28;
Езус, Божая міласэрнасць і грэшнікі, 29;
Любоў, служэнне Езуса, людзі і Айцец, 29;
Трынітарная Любоў і Езус Хрыстус, 30;
Божае аблічча і аблічча Езуса Хрыста, 31;
Бог ёсць Тройца: Айцец, Сын, Дух Святы, 31, 34;
Езус Хрыстус, Бог Айцец, дзеці і браты, 31, 32;
Заповедзь любові, Хрыстус і Касцёл, 32, 112;
Хрыстус, трынітарная Любоў і чалавечая асоба, 34;
Езус, адзінства, Божыя Асобы і Божыя дзеці, 34;
Езус Хрыстус і тоеснасць асобы, 35;
Езус Хрыстус і збаўленне чалавека, 38, 39;

Збаўленне, ахвяраванае ў Езусе Хрысце, 40, 219;
Езус Хрыстус і дзейнасць чалавека ў свеце, 41;
Вучань Хрыста і Божае пакліканне, 41;
Чалавек, прыпадабненне да Хрыста і адносіны, 42;
Чалавек, створаны свет і Хрыстус, 44;
Езус Хрыстус і аўтаномія часовых рэчаў, 45, 46;
Уваскрослы Хрыстус і трансцэндэнтнасць асобы, 49;
Касцёл і намер Божы, рэалізаваны ў Хрысце, 51;
Хрыстус, збаўленне і грамадскія адносіны, 52;
Езус Хрыстус аб'яўляе нам, што «Бог ёсць любоў», 54;
Езус Хрыстус, перамяненне свету і любоў, 54, 55;
Езус Хрыстус, людзі і новае і вечнае жыццё, 56;
Хрыстус і Валадарства праўды і жыцця, 57;
Рэалізацыя чалавечай асобы і Хрыстус, 58;
Марыя, першая з вучняў Езуса Хрыста, 59;
Вучні Хрыста, Бог і любоў да бедных, 59;
Касцёл, чалавек, Валадарства Божае і Езус Хрыстус, 60;
Сацыяльнае вучэнне і развіццё грамадства, суразмернае Хрысту, 63;
Хрыстус, Касцёл і звышпрыродны парадак, 64;
Езус Хрыстус і бачны свет, 64, 262;
Чалавек-Хрыстус і чалавек-Адам, 64, 65;
Сацыяльнае вучэнне і Хрыстус Збаўца, 67;
Кампетэнцыя Касцёла і Хрыстус Адкупіцель, 68;

- Касцёл, евангелізацыя і Хрыстус, 71;
Сацыяльнае вучэнне, таямніца Хрыста і розум, 75;
Таямніца Хрыста і таямніца чалавека, 75;
Настаўніцкі Інстытут Касцёла і ўлада Хрыста, 79;
Хрыстус, чалавек і адказнасць Касцёла, 81;
Касцёл, чалавечая супольнасць і Хрыстус, 96;
Касцёл, Езус Хрыстус і гістарычныя падзеі, 104;
Хрыстус, які адкрывае чалавеку Бога і самога чалавека, 105;
Хрыстус — дасканалы Божы вобраз, 105, 578;
Хрыстус, Касцёл і шлях чалавека, 105;
Універсальнасць граху і збаўленне ў Хрысце, 120, 121, 122;
Свабода чалавека і Хрыстус, 143;
Хрыстус і неўпарадкаваная любоў да сябе, 143;
Сын Божы і роўная годнасць асоб, 144;
Правы чалавека, яго годнасць і Езус Хрыстус, 153;
Пасха Езуса і агульнае дабро чалавецтва, 170;
Езус, чалавечы грамадства і найвышэйшае Дабро, 170;
Даброты, Езус і жаданне валодаць, 175;
Перавага бедным і жыццё Хрыста, 182, 183, 184;
Езус, салідарнасць і любоў, 196;
Любоў і вучні Хрыста, 196*, 580;
Езус, сям'я і інстытут сужэнства, 210;
Хрыстус і сакрамэнт сужэнства, 219, 220;
Сужэнская любоў, любоў Хрыста і грамадскі парадак, 220;
- Непарыўнасць сужэнства і Хрыстус, 225;
Касцёл і тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, і Хрыстус, 226;
Езус і праца, 259, 260;
Езус, зямное жыццё і ручная праца, 259;
Езус здзяйсняе велічныя справы, каб вызваліць чалавека, 261;
Езус і Яго зямное служэнне, 261;
Езус і шабат, 261;
Сын-Слова, «Логас» і стварэнне, 262;
Пераносіць цяжкія працы ў аднасці з Езусам, 263;
Праца, асвячэнне і Дух Хрыстовы, 263;
Хрысціяне, праца і Хрыстус, 264;
Езус, матэрыяльныя даброты, багацце і беднасць, 325;
Вучні Хрыста, эканоміка і асвячэнне, 326;
Вера ў Езуса Хрыста і сацыяльнае развіццё, 327;
Езус Хрыстус, памазанік Пана і сын Давіда, 378;
Езус з Назарэта, адлюстраванне вобраза караля, 378;
Езус і ўлада, 379;
Езус і палітычны месіянізм, 379;
Малітва, хрысціяне і Езус Хрыстус, 381;
Імперская ўлада і сведкі Езуса, 382;
Хрыстус і ўлада, якая абсалютызуе сябе, 382;
Касцёл, Хрыстус і валадаранне над светам, 383;
Валадаранне Хрыста і страшны суд, 383;
Хрыстус, чалавечы ўлада і служэнне, 383;
Касцёл, Хрыстус і аднасць чалавечай сям'і, 431;

Езус і прырода, 453, 454, 455;
 Жыццёвыя абставіны, хрысціянін і Хрыстус, 455;
 Езус і спакой, 491, 492, 493;
 Касцёл, вера ў Хрыста і насілле, 496;
 Касцёл у Хрысце і спакой у свеце і для свету, 516;
 Эўхарыстыя, прывітанне спакою і Хрыстус, 519*;
 Сацыяльнае пастырства, евангелізацыя і Хрыстус, 526;
 Катэхізацыя і сустрэча з Езусам Хрыстом, 529;
 Экуменічнае супрацоўніцтва і братэрства ў Хрысце, 535;
 Законнікі і таямніца любові Хрыста, 540;
 Свецкія вернікі і свецкі характар іхняга наследавання Хрыста, 541;
 Свецкі вернік, сакрамэнты і Хрыстус, 542;
 Свецкі хрысціянін, Евангелле і Хрыстус, 543;
 Свецкая духоўнасць і Дух Езуса, 545;
 Езус Хрыстус, палітычная культура і Евангелле, 555;
 Асабістае і сацыяльнае заданне пераадольваць калапс, Дух і Сын, 562;
 Хрысціянін, звышпрыродныя каштоўнасці і Хрыстус, 569;
 Касцёл, Евангелле Хрыста і чалавечае жыццё, 576;
 Вера ў Езуса Хрыста і маральныя прынцыпы, 577;
 Вялікія праблемы сучаснай эпохі і Хрыстус, 577;
 Чалавек, адкуплены Хрыстом, 578.

Ж

Жанчына

Гуманізм, жанчыны і маральныя і грамадскія цноты, 19;

Мужчына і жанчына, даброты стварэння, 26;
 Першародны грэх, жанчына і мужчына, 27, 116;
 Трынітарная Любоў і годнасць жанчыны, 34;
 Стварэнне жанчыны паводле Богага вобраза, 36;
 Антрапалогія і адносіны паміж мужчынам і жанчынай, 37;
 Няма ні мужчыны, ні жанчыны, 52;
 Касцёл, салідарны з кожным мужчынам і з кожнай жанчынай, 60;
 Якасць жыцця і жанчына, 62;
Octogesima adveniens і жанчыны, 100;
 Сацыяльнае вучэнне, змены і жанчыны, 104;
 Бог стварыў мужчыну і жанчыну, 108, 275;
 Бог стварыў чалавека як мужчыну і жанчыну, 110;
 Мужчына і жанчына, аднолькавая годнасць і каштоўнасць, 111;
 Мужчына і жанчына, якім давераны клопат пра жыццё іншых, 112;
 Мужчына, жанчына і іншыя стварэнні, 113;
 Хрысціянская надзея і жанчыны, 123;
 Аднолькавая годнасць людзей, мужчыны і жанчыны, 144;
 Чалавечая годнасць, жанчына і роўныя магчымасці, 145;
 Жанчына ў Касцёле і ў грамадстве, 146;
 Жанчына — дапаўненне мужчыны, 147;
 Сям'я, жанчына і сужэнскі саюз, 211, 212;
 Палігамія і годнасць жанчыны, 217;
 Божая любоў, жанчына і сужэнскі саюз, 219;
 Сям'я, прыняцце, мужчына і жанчына, 221;

Мужчына, жанчына і сэксуальная тоеснасць, 224;
 Свабодныя саюзы, жанчына і сужэнства, 227;
 Міжасабовае дапаўненне, мужчына і жанчына, 228;
 Сям'я, жанчына і вядзенне хатняй гаспадаркі, 251;
 Жанчына і мацярынскія функцыі, 251;
Rerum novarum і абарона жанчын, 268;
 Беспрацоўе, сацыяльная неўладкаванасць і жанчыны, 289;
 Міжнародныя арганізацыі і праца жанчын, 292;
 Прэсутнасць жанчын у працоўнай сферы, 295;
 Права жанчыны ў працоўнай сферы, 295;
 Праца і жанчыны ў краінах, якія развіваюцца, 301;
 Беднасць, жанчыны і хрысціянскае сумленне, 449;
 Мужчына, жанчына і стварэнне, 451.

Жыццё

Езус Хрыстус — дарога, праўда і жыццё, 1, 555;
 Хрысціянскае збаўленне, новае жыццё і грамадскае жыццё, 1;
 Што будзе пасля гэтага жыцця, сэнс быцця, 14;
 Пошук праўды і паўната жыцця, 15;
 Бог, культурныя традыцыі і ўмовы жыцця, 20;
 Дзесяць заповедзяў і грамадскае жыццё, 22;
 Маральнае жыццё і саўдзел, 22;
 Шабатывы год і жыццё ізраэльскага народу, 24;
 Запавет і жыццё Ізраэля, 24;

Бог адорвае жыццём усё, што існуе, 26;
 Разрыў еднасці з Богам і жыццё, 27;
 Божае жыццё і Божая любоў, 29;
 Божая міласэрнасць і новае жыццё, 29;
 Дух Святы і стыль жыцця самога Хрыста, 29;
 Езус ахвяруе за нас сваё жыццё, 32;
 Жыць у Хрысце трынітарным жыццём у Касцёле, 32;
 Любоў, закон жыцця Богага народу, 33;
 Адносіны, водблеск унутранага жыцця Бога, 33;
 Мужчына, жанчына, асабістае і грамадскае жыццё і Бог, 36;
 Будучыня і вечная супольнасць жыцця з Айцом, 38;
 Езус і ахвяра Яго жыцця, 40;
 Чалавек і грамадскае жыццё, 40;
 Асабістае і грамадскае жыццё і грэх, 41;
 Вучань Хрыста і новае жыццё, 41;
 Езус, Пасхальная таямніца і новае жыццё, 41;
 Умовы жыцця і аздараўленне, 42;
 Удзел у сыноўскім жыцці Хрыста, 45;
 Бог, Айцец і Даўца жыцця, 46;
 Жыццё ў Хрысце і грамадская свядомасць чалавечай асобы, 52;
 Хрыстус, Айцец і Валадарства жыцця, 57;
 Касцёл, чалавек і слова жыцця, 61;
 Касцёл і маральная якасць грамадскага жыцця, 62;
 Евангелле і грамадскае жыццё чалавека, 66;
 Сацыяльнае вучэнне і жыццё грамадства, 67;
 Кампетэнцыя Касцёла, грамадскае жыццё, 68;
 Чалавек, збаўчы дар і жыццё, 70;

- Сацыяльнае вучэнне, жыццё і сітуацыі ў свеце, 73;
- Божы намер і жыццё чалавека, 74;
- Абавязак будавання справядлівасці і любові ў грамадскім жыцці, 83;
- Свецкія вернікі, іх жыццёвы стан, 83;
- Жыццё людзей і падзеі, 85;
- Леў XIII, Касцёл і абставіны грамадскага жыцця, 90;
- Хрысціянскае жыццё і атэістычны камунізм, 92;
- Жыццё хрысціянаў і прысутнасць Бога ў свеце, 96;
- Gaudium et spes* і эканамічнае і сацыяльнае жыццё, 96;
- Gaudium et spes* і хрысціянскае жыццё, 96;
- Populorum progressio* і эканамічнае жыццё, 98;
- Праца — узор сацыяльнага жыцця, 101;
- Сацыяльнае жыццё і асоба чалавека, 106;
- Бог, чалавек і дыханне жыцця, 108;
- Жыццё чалавека і пошук Бога, 109;
- Мужчына і жанчына і служэнне жыццю, 111;
- Мужчына і жанчына як тья, каму давераны клопат пра жыццё, 112;
- Жыццё чалавека святое і недатыкальнае, 112;
- Бог — Пан жыцця і смерці, 112;
- Пакліканне да жыцця і іншыя стварэнні, 113;
- Чалавек, забарона Бога і дрэва жыцця, 115;
- Бог, крыніца жыцця, 115;
- Брат, варожа настроены супраць брата, пазбаўляе яго жыцця, 116;
- Чалавечая асоба і права на жыццё, 118;
- Структуры граху і жыццё кожнага чалавека, 119;
- Жыццё, грэх і збаўленне ў Езусе Хрысце, 120;
- Слова, якое сталася чалавекам, і жыццё чалавека, 121;
- Людзі і вечнае жыццё, 122;
- Рэдукцыйныя канцэпцыі і жыццё чалавека, 124;
- Цялеснае жыццё і бачанне свайго жыцця, 128;
- Унутранае жыццё і часціца прыроды, 128;
- Захаванне жыцця і супольнасць, 130;
- Бліжні і яго жыццё, 132;
- Жыццё чалавека і абмежаванні, 133;
- Маральнае аздараўленне грамадскага жыцця і асоба, 134;
- Жыццё, пражытае ў згодзе з маральнымі правіламі, і чалавечая годнасць, 134;
- Чалавек, свабодная ініцыятыва і грамадскае жыццё, 135;
- Несправядлівасць і маральнае жыццё, 137;
- Божы і натуральны закон і маральнае жыццё, 140;
- Натуральны закон, жыццё грамадства, жыццёвыя ўмовы, 141;
- Адзінства дваіх і жыццё сям'і, 147;
- Адзінства дваіх і перадача жыцця, 147;
- Людзі з абмежаванымі магчымасцямі і сямейнае жыццё, 148;
- Грамадскае жыццё і чалавек, 149;
- Удзел і грамадскае жыццё, 151, 189;
- Годнасць чалавека і чалавечае жыццё, 153;
- Правы чалавека і этапы жыцця, 154;
- Права на жыццё і незаконнасць эўтаназіі, 155;
- Правы нацыі і грамадскае жыццё, 157;
- Прынцыпы і жыццё грамадства, 160, 162, 163;
- Грамадскае жыццё і агульнае дабро, 164, 165, 167, 168;

- Неабходныя даброты і сапраўды чалавечае жыццё, 168;
 Зямля і падтрыманне жыцця чалавека, 171;
 Супольная ўласнасць і жыццё першабытных народаў, 180;
 Лепшыя ўмовы жыцця і ўласнасць, 181;
 Бедныя і ўмовы жыцця, 182;
 Удзел і грамадскае жыццё, 189;
 Грамадскае жыццё і дэмакратыя, 190, 191;
 Грамадскае жыццё і таталітарны або дыктатарскі рэжым, 191;
 Бюракратычны апарат і грамадскае і палітычнае жыццё, 191;
 Прыгнёт і ўнутранае і міжнароднае жыццё, 192;
 Езус з Назарэта, ласка і грамадскае жыццё, 196;
 Грамадскія каштоўнасці і грамадскае жыццё, 197;
 Свабода і стан жыцця, 200;
 Любоў да бліжняга на грамадскім узроўні і жыццё бліжняга, 208;
 Сям'я, калыска жыцця і любові, 209;
 Касцёл, сям'я і грамадскае жыццё, 211;
 Сям'я, жыццёвае асяроддзе і дзіця, 212;
 Сям'я, першыя гады жыцця і маральныя каштоўнасці, 213;
 Сужэнства — супольнасць жыцця, 215;
 Дзеці і сямейнае жыццё, 218;
 Жыццё, сужэнцы і сутнасць сужэнства, 220;
 Пажылыя людзі і школа жыцця, 222;
 Сэксуальнасць і жыццё, 223;
 Сапраўдная сужэнская любоў і жыццё, 223;
 Узаемадапаўняльнасць і сямейнае жыццё, 224;
 Тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, і жыццё Касцёла, 226;
 Сям'я і ўключэнне ў грамадскае жыццё, 227;
 Перадача жыцця і гомасэксуальныя саюзы, 228;
 Сужэнская любоў і прыняцце жыцця, 230;
 Сям'я, супольнасць жыцця людзей, 230;
 Жыццё дзіцяці і даўцы жыцця, 230;
 Прыняцце жыцця і задача пракрэацыі, 230;
 Права на жыццё і заканадаўства, 231;
 Сям'я — санктуарый жыцця, 231;
 Сям'я, права на жыццё, 231;
 Жыццё — дар Божы, 231;
 Сям'я і культура жыцця, 231;
 Хрысціянскія сем'і і Евангелле жыцця, 231;
 Евангелле жыцця і права на жыццё, 231;
 Адказнае бацькоўства і прыняцце жыцця, 232;
 Аборт і менталітэт, скіраваны супраць жыцця, 233;
 Годнасць жыцця і ўмовы, 234;
 Бацькі, слугі жыцця, 237;
 Пакаленні і чалавечае жыццё, 237;
 Перадача жыцця і выхаванне, 239;
 Сведчанне жыцця і выхаванне, 242;
 Палітычнае жыццё і суб'ектыўнасць сям'яў, 246;
 Аб'яднанні і жыццё сям'і, 247;
 Сям'я і эканамічнае жыццё, 248;
 Дом, цэнтр жыцця, 248;
 Вядзенне хатняй гаспадаркі і якасць жыцця, 251;
 Дзяржаўныя ўстановы і тоеснасць сямейнага жыцця, 252;
 Палітычная і заканадаўчая дзейнасць і жыццё, якое нараджаецца, 252;

- Праца і годныя жыццёвыя ўмовы, 257;
- Праца, прычына для жыцця, 257, 264;
- Адпачынак і ўдзячнасць Богу за асабістае жыццё, 258;
- Бог, аўтар жыцця, 258;
- Езус, зямное жыццё і ручная праца, 259;
- Мэта жыцця не ў тым, каб набыць увесь свет, 260;
- Праца і ўдзел у жыцці Бога, 261;
- Rerum novarum*, хрысціянскі дух і грамадскае жыццё, 268;
- Жыццё чалавека і праца, 269;
- Празмерныя патрабаванні да працы і сямейнае жыццё, 280;
- Члены прамежавых груп і жыццё, 281;
- Вольны час і жыццё, 284;
- Патрабаванні на карысць грамадства і сямейнае жыццё, 284;
- Разважанні, духоўнае і хрысціянскае жыццё, 285;
- Традыцыі і духоўнае жыццё супольнасці, 286;
- Праца і маральныя вынікі для грамадскага жыцця, 287;
- Неабходнасць неаднаразова мяняць на працягу жыцця прафесію, 290;
- Дзяржава і эканамічнае жыццё, 291;
- Праца і жыццё сям'і, 294;
- Жаночы геній і грамадскае жыццё, 295;
- Эміграцыя і ўмовы жыцця, 297;
- Эмігранты і грамадскае жыццё, 298;
- Сучасная сельская гаспадарка і эканамічнае жыццё, 299;
- Узнагароджаная праца і матэрыяльнае жыццё, 302;
- Прафсаюзныя арганізацыі і грамадскае жыццё, 305;
- Класавая барацьба і грамадскае жыццё, 306;
- Прафсаюзы і эканамічнае жыццё, 307;
- Вытворчы цыкл і жыццё супольнасцяў, 311;
- Нефармальныя эканамічныя дзейнасці і ўзровень жыцця, 316;
- Матэрыяльныя даброты і жыццё, 323;
- Эканоміка і якасць чалавечага жыцця, 326;
- Эканамічнае і грамадскае жыццё і чалавечая асоба, 331;
- Маральнасць і эканамічнае жыццё, 332;
- Права ўдзельнічаць і эканамічнае жыццё, 333;
- Ліхварства і жыццё многіх асоб, 341;
- Прадпрыемства і якасць жыцця, 345;
- Спажывецтва і стылі жыцця, 360;
- Культуры, ключы інтэрпрэтацыі жыцця, 366;
- Мадэлі развіцця і больш годнае жыццё, 373;
- Багатыя краіны і сэнс жыцця, 374;
- Спажыванне тавараў і грамадскае жыццё, 375;
- Жыццё чалавека і матэрыяльнае вымярэнне, 375;
- Матэрыяльныя даброты, неабходныя для жыцця, 375;
- Езус прыйшоў, каб служыць і аддаць сваё жыццё, 379;
- Палітычная ўлада і спакойнае і мірнае жыццё, 381;
- Парадак, створаны Богам, і грамадскае жыццё, 383;
- Чалавечая асоба і грамадскае жыццё, 384;
- Народ і паўната жыцця людзей, 385;
- Народ, супольнае жыццё і каштоўнасці, 386;
- Каштоўнасць супольнасці і штодзённае жыццё, 392;

- Палітычная ўлада і ўпарадкаванне і сумленнае жыццё, 394;
 Агульнае дабро і палітычнае жыццё, 407;
 Удзел, рэферэндум і грамадскае жыццё, 413;
 Інфармацыя і грамадскае жыццё, 414;
 Дэмакратычныя жыццё, 418, 419;
 Паўната чалавечага жыцця і Богае благаслаўленне, 428;
 Ной, Бог і непарушнасць чалавечага жыцця, 429;
 Новае жыццё ў Хрысце і нацыянальныя адрозненні, 431;
 Навіна і універсальнае бачанне жыцця, 432;
 Маральны закон і жыццё людзей, 436;
 Міжнароднае жыццё, прававая сістэма і маральны парадак, 437;
 Міжнародныя арганізацыі і грамадскае жыццё, 440;
 Грамадская думка і міжнароднае жыццё, 443;
 Вечнае збаўленне і працоўнае жыццё, 445;
 Палітычнае жыццё, адсталасць у развіцці і беднасць, 447;
 Любоў, пачатак новага жыцця, 455;
 Дзейнасць чалавека і ўмовы жыцця, 456;
 Новыя формы жывёльнага жыцця, 459;
 Умяшанне ў працэс зачатця чалавечага жыцця, 459;
 Навакольнае асяроддзе і этыка павагі да жыцця, 465;
 Здаровае і бяспечнае асяроддзе і лад жыцця, 468;
 Карэнныя народы, жыццё і асяроддзе, 471;
 Вада, маральныя крытэры і каштоўнасць жыцця, 484, 485;
 Экалагічныя праблемы і стыль жыцця, 486;
 Спакой і паўната жыцця, 489;
 Езус, хрысціяне і жыццё ў спакоі, 491;
 Насілле знішчае жыццё, 496;
 Служба ва ўзброеных сілах, ахвяраванне жыцця, 502;
 Тэрарызм і штодзённае жыццё, 513;
 Тэрарызм і пагарда да чалавечага жыцця, 514;
 Хрысціянская вера і жыццё, 516;
 Здзяйсненне Эўхарыстыі і хрысціянскае жыццё, 519;
Resum novatum, Касцёл і грамадскае жыццё, 521;
 Хрысціянскае сведчанне і сферы жыцця, 522;
 Пастырская дзейнасць і мадэль жыцця, 523;
 Сацыяльнае пастырства і грамадскае жыццё, 527;
 Катэхізацыя і евангельскае жыццё, 529;
 Сацыяльнае вучэнне, жыццё ў святасці і грамадскае жыццё, 530;
 Выхаванне свецкіх хрысціянаў і грамадскае жыццё, 531;
 Прэзбітэр і грамадскае і палітычнае жыццё, 539;
 Канскраваныя асобы, жыццё і новае чалавецтва, 540;
 Хрост, свецкія вернікі і жыццё Хрыста, 541;
 Свецкія хрысціяне, Евангелле і прыклад жыцця, 543, 545;
 Узровень жыцця і рэалізацыя чалавека ў гэтым жыцці, 544;
 Свецкія вернікі і гармонія паміж верай і жыццём, 546, 554;
 Свецкія аб'яднанні і апостальскае жыццё, 549;
 Касцельныя аб'яднанні і грамадскае жыццё, 550;

- Свецкі хрысціянін і служэнне ў сямейным жыцці, 551;
- Свецкія вернікі, умовы жыцця і годнасць чалавека, 552;
- Чалавек і права на жыццё, 553;
- Культура і ўстарэлыя формы жыцця, 556;
- Рэдукцыйнае і ідэалагічнае бачанне жыцця, 558;
- Культура і якасць жыцця, 559;
- Таямніца жыцця і таямніца Бога, 559;
- Праўда, чалавечыя жыццё і сродкі камунікацыі, 562;
- Мараль і грамадскае і палітычнае жыццё, 566, 568;
- Адrozenне, жыццё бедных і святасць жыцця, 569;
- Хрысціянскае сведчанне і ахвяраванне жыцця, 570;
- Павага да жыцця і правы чалавека, 571;
- Свецкасць, маральныя праўды і грамадскае жыццё, 571;
- Партыі і патрабаванні хрысціянскага жыцця, 573;
- Чалавек і сэнс яго жыцця, 575;
- Сацыяльнае жыццё і Божы план, 577;
- Хрысціяне і свецкае жыццё, 579;
- Хрысціяне, жыццё і любоў, 580;
- Грамадскае жыццё і сацыялогія, 581;
- Больш чалавечнае грамадства і любоў у чалавечым жыцці, 582;
- Самаахвярнае жыццё, 583.
- Запаведзь любові, закон жыцця, 33;
- Пошукі праўды і табліцы Законау, 40;
- Аўтаномія зямных спраў, законы, 45;
- Любоў, асноўны закон дасканаласці, 54;
- Касцёл, чалавечыя супольнасць і Божы закон, 68;
- Quadragesimo anno* і маральны закон, 91;
- Свабода і маральны закон, 136, 137;
- Сацыяльнае вучэнне, інстытуцы і законы, 163;
- Структуры салідарнасці і законы, 193;
- Сужэнства і ўласныя законы, 215;
- Чалавек з гомасэксуальнай арыентацыяй і маральны закон, 228;
- Адказнае бацькоўства і маральны закон, 232;
- Правы сям'і і законы, 247;
- Новы закон у сэрцах вернікаў, 324;
- Эканоміка і маральны закон, 330;
- Эканамічныя законы і маральнасць, 330;
- Улада і маральны закон, 396, 567;
- Улада і справядлівыя законы, 398;
- Чалавечы закон, розум і вечны закон, 398;
- Несправядлівы закон, 398;
- Несправядлівыя законы і пратэст сумлення, 399;
- Пратэст сумлення і грамадзянскі закон, 399;
- Практыкі, якія пярэчаць Божаю закону, 399;
- Права на супраціўленне, мэты і законы, 400;
- Натуральнае і станоўчае права, 400;
- Дэмакратыя, этычны рэлігійызм і маральны закон, 407;
- Абраныя і распрацоўка законаў, 409;
- Інфармацыя, плюралізм і законы, 414;

З

Закон

- Сацыяльнае вучэнне і новы закон любові, 3;
- Закон шабатовага і юбілейнага года, 24;

Міжнародны парадак і маральны закон, 436;
 Універсальны маральны закон і будучыня, 436;
 Міжнароднае права і закон мацнейшага, 439;
 Вайна, наказ сумлення і законы, 503;
 Антрапалогія і закон любові, 522;
 Жыццё ў святасці і закон Пана, 530;
 Сацыяльнае вучэнне, хрысціянскі дух і законы, 531;
 Сродкі камунікацыі і закон, 560;
 Закон і прынцып веры і маральнасці, 570;
 Евангелле, асоба і чалавечы закон, 576.

ЗАКОНІК

Законнікі і Кампендый, 11;
 Законнікі і сацыяльнае вучэнне, 79;
 Вучэнне, абавязкі свецкіх вернікаў і законнікі, 83;
Mit brennender Sorge і законнікі, 92;
 Сацыяльнае вучэнне, біскуп, законнікі, 539;
 Пастырская дзейнасць у сацыяльнай сферы і законнікі, 540.

ЗАРАБОТНАЯ ПЛАТА, ЗАРОБАК

Quadragesimo anno і заробная плата, 91, 302*;
 Сямейная заробная плата, 250;
 Права працоўных і плата, 264;
Rerum novarum і павышэнне заробку, 268;
 Заробак і зямныя даброты, 302;
 Справядлівы заробак, законны плён працы, 302.

ЗБРОЯ

Дзяржава, абарона і выкарыстанне зброі, 500;

Сумленне і адмова ад ужывання зброі, 503;
 Назапашванне зброі і спакой, 508;
 Зброя масавага знішчэння, 509;
 Забарона выкарыстання зброі, 510;
 Лёгкае або індывідуальная зброя, 511.

ЗВЫЧАЙ

Канцэпцыі чалавека і звычаі, 124;
 Натуральны закон і зменлівыя звычаі, 141;
 Сацыяльныя прынцыпы і звычаі, 163;
 Свецкія хрысціяне і напаўненне хрысціянскім духам звычайў, 531.

ЗГОДА

Сужэнства і ўзаемная згода, 215;
 Палітычная ўлада і народная згода, 395;
 Дэмакратыя і ўсеагульная згода адносна каштоўнасцяў, 407.

ЗДАРОЎЕ

Агульнае дабро і ахова здароўя, 166;
 Сямейныя патрэбы і здароўе, 284;
 Праца і ахова здароўя, 293;
 Умовы працы і фізічнае здароўе, 301;
 Абавязак чалавека і здаровае асяроддзе, 465;
 Праблемы здароўя і біятэхналогіі, 477;
 Біятэхналогіі, хваробы і ахова здароўя, 478.

ЗЛАЧЫНСТВА, ЗЛАЧЫНЕЦ

Смяротнае пакаранне, метады стрымання і злачынец, 405;
 Узброеныя сілы і злачынства, 503;
 Знішчэнне цэлых груп людзей і злачынствы, 506;

- Шоа і злачынствы супраць Бога і чалавека, 506;
 Ваенныя дзеянні, злачынствы, 509;
 Дзеці, уцягнутыя ў ваенныя дзеянні, недапушчальнае злачынства, 512;
 Міжнародныя судовыя інстанцыі і злачынствы, 518.
- Зло**
- Асноўныя пытанні і зло, 14;
 Першародны грэх, корань усякага зла, 27;
Rerum novarum, памылкі і сацыяльнае зло, 89;
 Адрозніванне добра і зла, 114, 136;
 Грэх і надзея, якая пераўзыходзіць усякае зло, 121;
 Праўда пра зло і суджэнне сумлення, 139;
 Свабода і зло, 143;
 Дрэва пазнання добра і зла, 256;
 Праца і ратаванне ад зла, 261;
 Беднасць прыгнечаных, зло, 323;
 Матэрыяльныя даброты і чалавек, вызвалены ад зла, 325;
 Любоў да грошай — корань усялякага зла, 328;
 Улада і пакаранне таго, хто робіць зло, 380;
 Свет, успрыняты не як зло, 451;
 Насілле з'яўляецца злом, 496;
 Выкарыстанне зброі і зло, 500;
 Бог і магчымасць перамагчы зло, 578;
 Хрысціянская надзея і парасткі зла, 579.
- Зямля**
- Абвяшчэнне, збаўленне і межы зямлі, 3;
 Божы народ і зямля, 21;
 Абяцаная зямля, 23;
- Чалавек, адзінае на зямлі стварэнне, якое Бог хацеў стварыць дзеля яго самога, 34;
 Касцёл на зямлі, Хрыстовае і Божае Валадарства, 49;
 Людзі, зямля і справядлівасць, 56;
 Плады прыроды, зямля і Дух Пана, 57;
 Хрысціянская навіна і жыццё на зямлі, 71;
 Грамадства, новае неба і новая зямля, 82, 452;
 Чалавек, злеплены з зямлі, 108;
 Бог сказаў: «...напаўняйце зямлю...», 111, 209;
 Універсальная хрысціянская надзея і зямля, 123;
 Патрабаванне паважаць кожнага чалавека на зямлі, 131;
 Чалавечая асоба і валадаранне над зямлёй, 149;
 Бог даў зямлю ўсяму чалавечаму роду, 171;
 Усеагульнае прызначэнне дабротаў зямлі, 171, 172, 179;
 Праца, чалавек і зямля, 176;
 Справядлівае размеркаванне зямлі, 180;
 Стары Завет, чалавек і зямля, 255;
 Шабаты адпачынак і плады зямлі, 258;
 Праца ў аб'ектыўным сэнсе і зямля, 270, 317;
 Чалавек, гаспадар зямлі, 275;
 Валоданне зямлёй і капіталам, 283;
 Эміграцыя і найменш забяспечаныя рэгіёны зямлі, 297;
 Новы падзел зямлі, 300;
 Права ўласнасці на зямлю, 300;
 Божае Валадарства на зямлі, 325;
 Чалавек і зямля, 337;
 Годнасць чалавека і зямля, 428;
 Боскае дзеянне і зямля, 430;

Універсальнае бачанне жыцця народаў на зямлі, 432;
 Чалавек, зямля і вечнае збаўленне, 445;
 Новая зямля і здзейсненае збаўленне, 455;
 Біблійнае бачанне, хрысціянне і выкарыстанне зямлі, 456;
 Імя Божае, праслаўленае па ўсёй зямлі, 456;
 Чалавек і ўласная форма зямлі, 460;
 Абагаўленне зямлі, 463;
 Сувязь, якая злучае свет з Богам, і зямля, 464;
 Карэнныя народы і зямля, 471;
 Узаемазалежнасць і жыхары зямлі, 486;
 Бог, Стварыцель неба і зямлі, 487;
 Сувязі паміж народамі ўсёй зямлі, 498;
 Грамадзянскае насельніцтва выганяюць з уласных земляў, 504;
 Касцёл і адкупленчая справа Хрыста на зямлі, 516;
Хвала на вышніх Богу, свет, народ Божы і зямля, 519*;
 Пшанічнае зерне, кінутае ў зямлю, 570;
 Незадаволенасць і рай на зямлі, 575, 579;
 Дзеянне Духа Святога напаўняе зямлю, 578.

I

Ідэалогія

Ідэалогія, якая абмяжоўваецца зямным прагрэсам, 48;
 Сацыяльнае вучэнне і ідэалогія, 72;
 Сацыяльнае вучэнне і ідэалагічная сістэма, 72;
 Сацыяльнае вучэнне і розныя ідэалогіі, 85;

Ідэалагічныя пратэсты і сямідзесятыя гады, 100;
 Няздольнасць ідэалогіі, 100;
 Рэдукцыйныя канцэпцыі ідэалагічнага характару, 124;
 Хрысціянская вера і ідэалогіі, 126;
 Ідэалогія грамадскай дамовы, 149*;
 Братэрства і калектывісцкія ідэалогіі, 390;
 Індывідуалісцкія і калектывісцкія ідэалогіі, 390;
 Камунікацыя і ідэалогія, 416;
 Чалавек і палітычныя ідэалогіі, 417;
 Ідэалагічны інтэрнацыяналізм, 432;
 Ідэалогіі і супольны аспект, 433;
 Яднанне чалавечай сям'і і ідэалогіі, 433;
 Сцыентычная і тэхнакратычная ідэалогіі, 462;
 Ідэалагічны кантроль і сацыяльная камунікацыя, 557;
 Актыўнасць хрысціяніна і ідэалагічнае бачанне, 558.

Іміграцыя, імігрант

Іміграцыя, рэсурс развіцця, 297;
 Імігранты і беспрацоўе, 289;
 Іміграцыя, рэсурс, развіццё, 297;
 Глобалізацыя, прафсаюзы і імігранты, 308.

Інкультурацыя

Хрысціянская антрапалогія і інкультурацыя, 523;
 Навучальныя ўстановы і інкультурацыя, 532.

Інстытут, інстытуцыйны (гл. таксама УСТАНОВА)

Касцёл і грамадскія інстытуты, 71;
 Чалавек, інстытуты і вінаватая, 120;
 Інстытуты і развіццё асобы, 131;

- Прынцыпы сацыяльнага вучэння і інстытуты, 163;
- Палітычныя інстытуты і духоўныя даброты, 168;
- Уплыў уласнасці і інстытуты, 181;
- Субсідыярынасць, інстытуцыйная дапамога, 186;
- Інстытуцыйнае замяшчэнне, 188;
- Салідарнасць і інстытуты, 193;
- Адказныя і змены грамадскіх інстытутаў, 197;
- Каштоўнасці і грамадскі інстытут, 205;
- Езус і годнасць інстытута сужэнства, 210;
- Інстытут сужэнства і Божая воля, 215;
- Інстытут сужэнства і сужэнская любоў, 215;
- Падстава інстытута сужэнства, 220;
- Сям'я, натуральны інстытут, 225;
- Інстытут сужэнства і сям'я, 229;
- Інстытуты і права на жыццё, 231;
- Грамадзянскія інстытуты і перавага сям'я, 254;
- Праца, капітал і інстытут уласнасці, 282;
- Права працоўных і інстытуцыйныя працэсы, 305;
- Інстытуты і годнасць працы, 319;
- Свабодны рынак, важны інстытут, 347;
- Свабодны рынак, бесчалавечны інстытут, 348;
- Эканамічная дзейнасць і інстытуцыйны вакуум, 352;
- Інстытуцыйныя рашэнні і эканамічная сістэма, 369;
- Кансалідацыя створаных інстытутаў, 372;
- Духоўныя каштоўнасці і сацыяльныя інстытуты, 386;
- Прамежкавыя групы і інстытуты, 394;
- Палітычная карупцыя і дзяржаўныя інстытуты, 411;
- Інстытут прадстаўніцтва і грамадзяне, 413;
- Палітычныя супольнасці і інстытуты служэння, 424;
- Інстытут перамоў і міжнароднае заканадаўства, 439;
- Інстытут перамоў і юрыдычная ўлада, 439;
- Арганізацыя Аб'яднаных Нацый, інстытуцыйны падмурак спакою, 440;
- Настаўніцкі Інстытут Касцёла і правы чалавека, 443;
- Нестабільнасць інстытутаў і беднасць, 447;
- Экалагічныя рухі і інстытуцыйны статус, 463;
- Сацыяльныя тыдні і Настаўніцкі Інстытут Касцёла, 532;
- Біскуп, інстытуты і сацыяльнае вучэнне, 539;
- Інстытуты і дзейнасць свецкіх хрысціянаў, 543;
- Сацыяльныя інстытуты і агульнае дабро, 552;
- Вернікі і інстытуцыйныя абавязкі, 565;
- Сацыяльныя і палітычныя інстытуты, 566;
- Маральнае вымярэнне і дэгуманізацыя інстытутаў, 566;
- Дэмакратыя і законныя інстытуты, 567.

ІНФАРМАЦЫЯ

- Патрабаванні агульнага дабра і інфармацыя, 166, 415;
- Права на абмен інфармацыяй, 166;
- Удзел і інфармацыя, 189;
- Салідарнасць і абмен інфармацыяй, 192;

Колькасць дзяцей у сям'і і неабходная інфармацыя, 234;
 Канкурэнтны рынак і інфармацыя, 347;
 Спажывуцы і пашырэнне інфармацыі, 359;
 Інфармацыя і дэмакратычны ўдзел, 414;
 Аб'ектыўная інфармацыя, 414;
 Інфармацыйная сістэма і чалавечая асоба, 415;
 Багаты і бедны на інфармацыю, 416;
 Беднасць і сістэма інфармацыі, 447;
 Біятэхналогіі і праўдзівая інфармацыя, 479, 480;
 Бедныя з прыгарадаў і праўдзівая інфармацыя, 482;
 Структуры, палітыка камунікацый і інфармацыя, 561;
 Адрозненне і правільнасць інфармацыі, 569.

К

КААПЕРАТЫВЫ

Retum novatum і кааператывы, 268;
 Кааператывы і праца, 339.

КАЛАНІЯЛІЗМ

Глобалізацыя і новы каланіялізм, 366;
 Эканамічны некаланіялізм, 450.

КАЛЕКТЫЎ

Кампендый і рашэнні на калектыўным узроўні, 10;
 Прырода і калектыўная адказнасць, 16;
 Калектыўнае самавызначэнне Богага народу, 21;
 Езус, гісторыя і калектыўнае намаганне, 170, 327;

Капітал, супрацоўніцтва і калектыў, 276;
 Забастоўка, калектыўная адмова працаўнікоў выконваць свае функцыі, 304;
 Дзяржава, рынак і карысць для калектыва, 353;
 Калектыўныя даброты і рынкавыя механізмы, 356;
 Спажывуцы, калектыўны выбар і вытворцы, 359;
 Калектыўнае сумленне і маральны закон, 397;
 Калектыўная дзейнасць і Божы намер, 456;
 Навакольнае асяроддзе, калектыўнае дабро, 466;
 Калектыўная сквапнасць і парадак стварэння, 481;
 Калектыўная адказнасць, вайна і развіццё, 498.

КАНТРАЦЭПТЫЎНЫЯ СРОДКІ

Нельга выкарыстоўваць кантрацэптыўныя сродкі, 233;
 Эканамічная дапамога і кампаніі па распаўсюджванні кантрацэптыўных сродкаў, 234.

КАНТРОЛЬ

Свабода і бескантрольная аўтаномія, 199;
 Народ, кантроль і кіраўнікі, 395, 409;
 Дэмакратычная сістэма і кантроль з боку грамадства, 408;
 Кантроль, сканцэнтраваны ў руках нямногіх, 414;
 Міжуродавыя структуры і кантроль, 442;
 Навакольнае асяроддзе і кантроль з боку дзяржаў, 468;
 Ядзернае раззбраенне і кантроль на міжнародным узроўні, 509;

Кантроль вытворчасці лёгкай зброі, 511;

Сродкі камунікацыі і ідэалагічны кантроль, 557.

Канфлікт

Людзі, любоў да Бога і канфлікты, 4; Пытанне працоўных і канфлікт, 88; *Quadragesimo anno* і грамадскія канфлікты, 91;

Дзеці ва ўзброеных канфліктах, 245; Становішча дзяцей і ўзброення канфлікты, 245;

Канфлікт паміж працай і капіталам, 279;

Забастоўка і вырашэнне канфліктаў, 304;

Праблема меншасці і канфлікты, 387; Сродкі камунікацыі і канфлікты, 416; Супрацоўніцтва і логіка канфлікту, 420;

Канфлікты паміж Касцёлам і палітычнай супольнасцю, 427;

Канфлікты паміж палітычнымі супольнасцямі і вайна, 438;

Міжнародная супольнасць і канфлікты, 439;

Апостальская Сталіца і пасрэдніцтва ў канфліктах, 444;

Навакольнае асяроддзе, беднасць і ўзброеныя канфлікты, 482;

Доступ да пітной вады і канфлікты, 484;

Спакой і пазбяганне канфліктаў, 495;

Вайна і новыя канфлікты, 497;

Узброеныя канфлікты і шкода, 497;

Альтэрнатыўныя вайне спосабы вырашэння міжнародных канфліктаў, 498;

Пошук прычын і вынікі канфлікту, 498;

Міжнародныя арганізацыі і канфлікты, 499;

Тыя, хто адмаўляецца з наказу сумлення, і канфлікт, 503;

Гуманітарнае права і канфлікты, 504; Лёгкая і індывідуальная зброя і канфлікты, 511;

Выкарыстанне дзяцей у якасці салдат і канфлікты, 512;

Тэарызм, гуманітарнае права і канфлікты, 513;

Рэлігійныя адрозненні і прычыны канфліктаў, 516;

Прабачэнне, прымірэнне і канфлікты, 517;

Праўда пра злачынствы і ўзброеныя канфлікты, 518;

Судовыя інстанцыі і злачынствы, здзейсненыя падчас канфліктаў, 518.

Капітал

Пытанне працоўных, капітал і праца, 88;

Капітал, праца і супрацоўніцтва, 91;

Капітал і дзейнасць чалавека, 273;

Капітал, сродкі вытворчасці і прадпрыемства, 276;

Капітал і фінансавыя рэсурсы, 276;

Чалавечы капітал, 276;

Грамадскі капітал, 276;

Адносіны паміж працай і капіталам, 277, 281;

Праца, капітал і чалавек, 278;

Канфліктнасць паміж працай і капіталам, 279;

Праца, капітал і прыватная ўласнасць, 282;

Уласнасць на капітал і новыя тэхналогіі, 283;

Працэс вытворчасці, праца і капітал, 306;

Прадпрыемства як аб'яднанне капіталаў, 338;

Прадпрыемства, капітал і праца, 338;

Прадпрымальнікі і клопат пра капітал, 344;
 Глобальнае грамадства і абмен капіталу, 361;
 Перамяшчэнне капіталу і развіццё краін, 363;
 Глобальны рынак капіталу, 368;
 Мабільнасць капіталу і рэсурсы, 368;
 Міжнародныя рынкі капіталу і ўрады, 370;
 Капітал, знешні доўг і гандаль, 482.

КАПІТАЛІЗМ

Праца і капіталістычны ўзор, 267;
 Сацыяльнае вучэнне і капіталізм, 335.

КАРПАРАТЫЎНАСЦЬ

Прафсаюзы і спакуса карпаратыўнасці, 306;
 Прадпрыемства і карпаратыўныя інтарэсы, 340.

КАРУПЦЫЯ

Формы карупцыі і адмоўны ўплыў, 192;
 Дэмакратычная сістэма і палітычная карупцыя, 411;
 Карупцыя, адсталасць у развіцці і беднасць, 447;
 Карупцыя і пазыковы крызіс, 450.

КАСЦЁЛ

Касцёл, пілігрымуючы народ і Хрыстус, 1;
 Касцёл, Добрая Навіна і трэцяе тысяччагоддзе, 2;
 Касцёл, Евангелле і сацыяльнае вучэнне, 3, 7, 13;
 Касцёл, сацыяльнае вучэнне і любоў, 5;
 Сацыяльнае вучэнне і Касцёл, 8, 61;

Клопат Касцёла і лёс чалавецтва, 8;
 Кампендый, Касцёл і збаўленне, 8;
 Касцёл і свецкае вымярэнне, 10;
 Кампендый і браты з іншых Касцёлаў, 12;
 Кампендый і служэнне Касцёла, 13, 14;
 Касцёл, чалавецтва і гісторыя, 18;
 Касцёл і цэласны і салідарны гуманізм, 19;
 Касцёл, Бог і цэнтр гісторыі, 31;
 Трынітарнае жыццё ў Касцёле, 32, 327;
 Касцёл і трансцэндэнтнае вымярэнне асобы, 49;
 Касцёл і з'яднанне чалавечага роду, 49;
 Касцёл, збаўленне і Езус Хрыстус, 49;
 Касцёл і пачатак Хрыстовага Валадарства, 49;
 Касцёл і новыя хрысціянскія супольнасці, 50;
 Касцёл, Валадарства і евангельскія каштоўнасці, 50;
 Касцёл і палітычная супольнасць, 50, 424, 425, 427;
 Касцёл і збаўчая і эсхаталагічная мэты, 51;
 Касцёл і спакуса таталітарызму, 51;
 Салідарны Касцёл, 60;
 Касцёл, таямніца Божай любові, 60;
 Касцёл добра ведае чалавечую натуру, 61;
 Касцёл і людзі, першы асноўны шлях, 62, 65;
 Сацыяльнае вучэнне, Касцёл і абвяшчэнне Евангелля, 63;
 Касцёл, сацыяльнае вучэнне і місія, 64;
 Сацыяльнае вучэнне, евангелізацыя і Касцёл, 66;
 Сацыяльнае вучэнне і прароцкая функцыя Касцёла, 67;

- Сацыяльнае вучэнне, служэнне і Касцёл, 67;
- Кампетэнцыя Касцёла ў тым, што звязана з Евангеллем, 68;
- Касцёл, права і абавязак і сацыяльнае вучэнне, 69;
- Права Касцёла евангелізаваць, 70;
- Заданне Касцёла і грамадскія з'явы, 71;
- Касцёл і ацэнка чалавечых спраў, 71;
- Традыцыя Касцёла і сацыяльнае вучэнне, 74;
- Касцёл, разуменне чалавека і навукі, 78;
- Сацыяльнае вучэнне належыць Касцёлу, 79;
- Настаўніцкі Інстытут Касцёла і сацыяльнае вучэнне, 79;
- Маральнае навучанне Касцёла, 80;
- Касцёл і універсальнае бачанне чалавека, 81;
- Збаўчая місія Касцёла, 82, 522;
- Касцёл і сацыяльнае быццё, 82;
- Свецкія вернікі і іх абавязак у Касцёле, 83;
- Сацыяльнае вучэнне і дзеці Касцёла, 84;
- Сацыяльнае вучэнне і іншыя Касцёлы, 84;
- Касцёл, Маці і Настаўніца, і чалавек, 86;
- Сацыяльнае вучэнне, дактрынальны корпус і Касцёл, 87, 162;
- Касцёл і прамысловая рэвалюцыя, 88, 267;
- Касцёл і яго статус грамадзянства, 90, 521;
- Каталіцкі Касцёл і нямецкі Рэйх, 92;
- Касцёл і супрацоўніцтва з людзьмі, 94;
- Gaudium et spes*, Касцёл і свет, 96;
- Касцёл і сацыяльная справядлівасць, 99;
- Касцёл і Сусветны дзень міру, 99, 520;
- Касцёл, сацыяльнае вучэнне і пастырскія аргументы, 104;
- Касцёл і чалавек, жывы вобраз Бога, 105;
- Касцёл, сацыяльнасць і асоба, 106;
- Касцёл і годнасць чалавечай асобы, 107;
- Касцёл і рэдукцыйныя погляды на чалавека, 125;
- Касцёл і адзінства душы і цела, 129;
- Месца жанчыны ў Касцёле, 146;
- Касцёл і правы чалавека, 152, 159;
- Касцёл і прынцыпы сацыяльнага вучэння, 160, 161;
- Касцёл і прынцып усеагульнага прызначэння даброды, 172;
- Касцёл і клопат пра бедных, 182, 184, 449;
- Касцёл і справа міласэрнасці, 184;
- Касцёл і суадносіны паміж любоўю і справядлівасцю, 184;
- Касцёл і праявы сацыяльнасці, 186;
- Касцёл і аўтаномія зямных спраў, 197;
- Касцёл і сям'я, 211;
- Касцёл і любоў Хрыста да Касцёла, 219;
- Сям'я, хатні або малы Касцёл, 220;
- Касцёл і вучэнне пра сэксуальнасць, 224;
- Касцёл і тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, 226;
- Касцёл і грамадства аграрнага тыпу, 267;
- Rerum novarum*, Касцёл і праца, 269;
- Касцёл, капітал і праца, 277;
- Касцёл, беспрацоўе і праца, 287;
- Касцёл і патрэбы чалавека, 318;
- Касцёл, Хрыстус і сусвет, 383;
- Касцёл і канцэпцыі ўлады, 393;
- Касцёл і смяротнае пакаранне, 405;
- Касцёл і дэмакратычная сістэма, 406;
- Касцёл, палітычная і грамадзянская супольнасць, 417;

Касцёл і сацыяльны плюралізм, 417;
 Каталіцкі Касцёл і рэлігійная свабода, 421;
 Касцёл, дзяржава і рэлігійныя арганізацыі, 423;
 Касцёл і юрыдычнае прызнанне, 426;
 Касцёл і чалавечы род, 431;
 Касцёл і адносіны паміж народамі, 433;
 Касцёл і міжнародная супольнасць, 440;
 Касцёл і незалежнасць Апостальскай Сталіцы, 444;
 Легаты Касцёла і ўлады дзяржаў, 445;
 Касцёл і беднасць людзей, 449;
 Касцёл, прагрэс, навука і тэхніка, 457, 458;
 Касцёл і насілле, 496;
 Касцёл і бежанцы, 505;
 Касцёл і спакой у свеце і для свету, 516;
 Касцёл, спакой, прабачэнне і прымірэнне, 517;
 Касцёл, клопат аб спакоі, малітва, 519;
 Касцёл і абнаўляльная сіла хрысціянства, 521;
 Касцёл і інкультурацыя, 523;
 Касцёл, сацыяльнае вучэнне і сацыяльнае пастырства, 524, 525, 527, 530, 533;
 Касцёл і дыялог з братамі юдэямі, 536;
 Касцёл і дыялог з іншымі рэлігіямі, 537;
 Касцёл і дух Асізі, 537;
 Касцёл і адказ Богага народу, 538;
 Касцёл і адказнасць біскупа, 539;
 Касцёл і адказнасць свецкіх вернікаў, 541, 549;
 Касцёл і сцвярджэнне годнасці асобы, 552;
 Касцёл і культура, 554, 560;
 Касцёл і грамадскія камунікацыі, 562;

Касцёл і свецкасць, 571, 572;
 Касцёл і палітычнае жыццё хрысціянаў, 573, 574;
 Касцёл і сэнс чалавечага жыцця, 576;
 Касцёл, зло і добро, 578.

КАТАВАННІ

Расследаванні і забарона катаванняў, 404;
 Міжнародныя юрыдычныя механізмы і катаванні, 404.

КАШТОЎНАСЦЬ

Грамадства, яго законы і каштоўнасці, 45;
 Касцёл, Валадарства і евангельскія каштоўнасці, 50;
 Трынітарная Любоў і каштоўнасць асобы, 54;
 Міждысцыплінарны дыялог і каштоўнасць, 78;
 Сацыяльнае вучэнне і каштоўнасці, 197, 580;
 Сацыяльнае вучэнне і універсальныя каштоўнасці, 85;
Quadragesimo anno і каштоўнасць уласнасці, 91;
 Усеагульны гуманізм і духоўныя каштоўнасці, 98;
 Мужчына і жанчына, іх аднолькавая каштоўнасць, 111;
 Чалавек і каштоўнасць стварэння, 113;
 Падзелы і каштоўнасць чалавечай асобы, 116;
 Агульнае дабро, каштоўнасць і мэты асобы, 170;
 Эканоміка і маральныя каштоўнасці, 174;
 Салідарнасць, грамадская каштоўнасць, 194*;
 Сувязь паміж прынцыпамі і каштоўнасцямі, 197;

- Грамадскія каштоўнасці, 197;
 Каштоўнасць свабоды, 200;
 Каштоўнасць справядлівасці, 201;
 Каштоўнасць асобы і крытэрыі вы-
 гады, 202;
 Каштоўнасць салідарнасці, 203;
 Сувязь паміж цнотамі, грамадскімі
 каштоўнасцямі і любоўю, 204;
 Каштоўнасці і ўнутраная крыніца
 любові, 205;
 Сям'я і маральныя каштоўнасці, 213,
 Каштоўнасць сям'і і дзяржава, 214;
 Сужэнства і каштоўнасць гэтага ін-
 стытута, 215;
 Каштоўнасць сужэнскай супольнас-
 ці і дзеці, 218;
 Любоў і асабістая годнасць як каш-
 тоўнасць, 221;
 Пажылыя людзі і каштоўнасці, 222;
 Каштоўнасці, эканамічныя тэрмі-
 ны і тэрміны функцыянальнасці,
 222;
 Любоў, сэксуальнасць і каштоўнасці
 жыцця, 223;
 Сям'я, духоўныя і рэлігійныя каш-
 тоўнасці, 229, 238;
 Грамадская каштоўнасць кожнага
 новага чалавека, 230;
 Евангелле жыцця і каштоўнасць пра-
 рочага служэння, 231;
 Адказнае бацькоўства і іерархія каш-
 тоўнасцяў, 232;
 Выхаванне і асноўныя каштоўнасці,
 238;
 Дзеці і чалавечыя і маральныя каш-
 тоўнасці, значэнне сэксуальнас-
 ці, 243;
 Каштоўнасць дзяцінства, 244;
 Новыя пакаленні і спадчына каш-
 тоўнасцяў, 244;
 Палітычная дзейнасць і сямейныя
 каштоўнасці, 252, 254;
 Каштоўнасць усяго, Божае Валадар-
 ства і Яго праўда, 260;
- Езус і першапачатковая каштоўнасць
 шабату, 261;
 Каштоўнасць працы, 270, 271;
 Каштоўнасць чалавечага капіталу,
 278;
 Касцёл і каштоўнасць працы, 287;
 Суб'ектыўная каштоўнасць працы і
 салідарнасць, 308;
 Каштоўнасці і новая арганізацыя
 працы, 311;
 Эканамічная няроўнасць і іерархія
 каштоўнасцяў, 321;
 Беднасць, маральная каштоўнасць,
 324;
 Свабода ў эканоміцы, асноўная каш-
 тоўнасць, 336;
 Прадпрыемства і каштоўнасці, 338,
 339;
 Свабодны рынак і каштоўнасці, 348;
 Спажыванне тавараў, адзіная каш-
 тоўнасць, 375;
 Этычна-рэлігійны парадак і матэры-
 яльныя каштоўнасці, 384;
 Народ, супольнае жыццё і каштоў-
 насці, 386;
 Палітычная супольнасць і каштоў-
 насць супольнасці, 392;
 Улада і асноўныя чалавечыя і мар-
 альныя каштоўнасці, 397;
 Пакаранне, маральная каштоўнасць
 адкулення, 403;
 Дэмакратыя і каштоўнасці, 407;
 Грамадскія камунікацыі і каштоў-
 насці, 416;
 Валанціёрства, вельмі каштоўны пры-
 клад, 420;
 Ідэалогіі і каштоўнасці асобы, 433;
 Дыпламатычнае служэнне Апосталь-
 скай Сталіцы і каштоўнасці, 445;
 Навукоўцы і маральныя каштоўнас-
 ці, 458;
 Біятэхналогіі і каштоўнасці, пастаў-
 леныя на карту, 472;
 Вада і каштоўнасць жыцця, 484;

Спакой — гэта каштоўнасць, 494, 495;
 Узброеныя сілы і каштоўнасці, 502;
 Ваенныя патрабаванні і каштоўнасць асобы, 505;
 Хрысціянская антрапалогія і чалавечыя каштоўнасці, 522, 527;
 Інкультурацыя веры і каштоўнасці, 523;
 Сацыяльнае пастырства і каштоўнасці, 527;
 Фармацыйная каштоўнасць сацыяльнага вучэння, 529;
 Выхаваўчая каштоўнасць сведчаня, 530;
 Сустрэчы ў Асізі і агульныя каштоўнасці, 537;
 Канскраваныя асобы і каштоўнасць святасці, 540;
 Духоўнае жыццё, каштоўнасці і свецкае жыццё, 546;
 Каталікі, спадчына і каштоўнасць, 555;
 Каштоўнасць каталіцкай Традыцыі, 555;
 Чалавечая асоба і каштоўнасці, 558;
 Свецкі вернік і маральныя каштоўнасці грамадскага жыцця, 568;
 Рашэнні заканадаўцаў і хрысціянскія каштоўнасці, 570;
 Свецкасць — каштоўнасць, прызнаная Касцёлам, 571;
 Палітычныя інструменты і каштоўнасці, 573;
 Прыналежнасць да партыі і хрысціянскія каштоўнасці, 574.

Кіраванне, кіраўнік, самакіраванне

Дэмакратычныя формы кіравання і правы чалавека, 158;
 Ініцыятывы і формы самакіравання, 293;
 Нацыянальныя дзяржавы і кіраванне зменамі, 342;

Малітва за кіраўнікоў, 381;
 Бог і кіраванне светам, 383;
 Народ і дзейнасць кіраўнікоў, 395;
 Дэмакратыя, кіраўнікі і грамадзяне, 406;
 Абраныя і абавязак кіраўніка, 409;
 Палітычная карупцыя, кіраўнікі і народ, 411;
 Свецкасць і кіраванне асобнымі краінамі, 571.

Кланаванне

Кланаванне і яго грамадскае і культурнае значэнне, 236;
 Кланаванне чалавека і Настаўніцкі Інстытут Касцёла, 236.

Клас, класавы

Rerum novarum і класавая барацьба, 89;
Quadragesimo anno і канфлікт класаў, 91;
 Роўнасць паміж людзьмі і класавая прыналежнасць, 144;
 Роўнасць грамадскіх класаў, 145;
Rerum novarum, супрацоўніцтва класаў, 268;
 Капітал, наёмная праца і грамадскія класы, 277;
 Прафсаюзы, класавая структура і класавая барацьба, 306;
 Тэхналагічныя новаўвядзенні і рабочы клас, 313.

Краіна

(гл. *таксама* Дзяржава)

Краіны, якія развіваюцца, і калектыўныя сістэмы, 180;
 Сацыяльныя праблемы, агульнасусветны ўзровень і краіны, 373;
 Краіны, якія развіваюцца, і палітыка ў камерцыйнай сферы, 476;

Крытэры

Сацыяльнае вучэнне і крытэрыі суджэння, 7;
 Кампендый і крытэрыі ацэнкі, 11;
 Сацыяльнае вучэнне і універсальныя крытэрыі, 104;
 Прынцыпы і крытэрыі распазнавання, 161;
 Агульнае дабро і крытэрыі для прыняцця рашэнняў, 188;
 Справядлівасць, крытэрыі ацэнкі маральнага стану, 201;
 Справядлівасць, асоба і крытэрыі выгады, 202;
 Любоў, вышэйшы і універсальны крытэрыі, 204;
 Сям'я і крытэрыі функцыянальнасці, 221;
 Перавага сям'і і нарматыўныя крытэрыі, 254;
 Новыя тэхналогіі і крытэрыі справядлівасці, 283;
 Міграцыйныя пагокі і крытэрыі справядлівасці, 298;
 Даход і крытэрыі справядлівасці, 303;
 Вытворчая дзейнасць і крытэрыі паводзін, 318;
 Прадпрымальніцтва і эканамічныя крытэрыі, 338;
 Прадпрыемства і крытэрыі эканамічнай эфектыўнасці, 344;
 Багатыя і бедныя краіны і этычныя крытэрыі, 364;
 Улада і сацыялагічныя і гістарычныя крытэрыі, 396;
 Крытэрыі і права на супраціўленне, 401;
 Агульнае дабро і крытэрыі, які рэгламентуе палітычнае жыццё, 407;
 Біятэхналогіі і крытэрыі салідарнасці, 474;
 Доступ да вады і маральныя крытэрыі, 484;

Санкцыі і юрыдычныя і этычныя крытэрыі, 507;
 Інкультурацыя і крытэрыі суджэння, 523;
 Крытэрыі пастырскай дзейнасці, 526;
 Аб'яднанні і крытэрыі эклезіяльнасці, 549;
 Культура і крытэрыі прававеркі, 558;
 Дэмакратычная сістэма і фундаментальныя крытэрыі, 569;
 Палітычныя рашэнні і крытэрыі ацэнкі, 574.

Культура, культурны

Хрысціянскае збаўленне і адносіны паміж культурамі, 1;
 Хрысціянская любоў і культурныя праекты, 6;
 Сацыяльныя пытанні і культурныя аспекты, 8;
 Рэлігіі, культуры і дыялог, 12;
 Месца чалавека ў грамадстве, культуры, 14;
 Кіраванне плюралізмам і культура, 16;
 Таямніца і культурныя традыцыі, 20;
 З'ява культурнай узаемазалежнасці, 33;
 Культурнае дасягненне, адноснасць і часовасць, 48;
 Рэлігія і палітыка, культурнае дасягненне, 50;
 Грамадства і культурныя структуры, 61;
 Культура і будаванне збаўлення, 62;
 Евангелізаваць сацыяльную сферу, культуру, 70;
 Сацыяльнае вучэнне і дзеячы культуры, 73;
 Сацыяльнае вучэнне, пераемнасць і культуры, 85;
 XIX стагоддзе і культурныя вынікі, 88;

- Pacem in terris* і праблемы культурнага зместу, 95;
Gaudium et spes і тэмы культуры, 96;
Populorum progressio развіццё і культура, 98;
 Збаўленне ў Езусе і культурныя дасягненні, 120;
 Першынство чалавечай асобы і культурныя праграмы, 132;
 Свабода і ўмовы культурнага парадку, 137;
 Натуральны закон і разнароднасць культур, 141;
 Роўнасць паміж людзьмі і культурная прыналежнасць, 144;
 Удзел і культурная дзейнасць, 151;
 Права чалавека і розныя культуры, 154;
 Нацыі і права на сваю культуру, 157;
 Агульнае дабро, права і доступ да культуры, 166;
 Дзяржава, агульнае дабро і культурныя даброты, 168;
 Прызначэнне дабротаў і культурныя кантэксты, 173;
 Культурнае жыццё першабытных народаў, 180;
 Любоў Касцёла і культурная беднасць, 184;
 Субсідыярнасць і інстытуты культурнага характару, 185;
 Удзел і культурнае жыццё, 189;
 Салідарны ўдзел і культурныя перашкоды, 191;
 Салідарнасць і спадчына культуры, 195;
 Сацыяльныя каштоўнасці і культурныя структуры, 197;
 Каштоўнасць свабоды і культурныя ідэі, 200;
 Сям'я, культурная спадчына і нацыя, 213;
 Культуры і годнасць сужэнскага саюзу, 216;
 Пажылыя людзі і культурныя каштоўнасці, 222;
 Тоенасць полу і культурны прадукт, 224;
 Сям'я і культурныя каштоўнасці, 229, 238;
 Сям'я і культура жыцця, 231;
 Дэмаграфічны рост і культурныя ўмовы, 234;
 Кланаванне чалавека і культурнае значэнне, 236;
 Сямейныя аб'яднанні і роля сям'і ў культурным плане, 247;
 Перавага сям'і і культурная перспектыва, 254;
 Праца, культура і Айцы Касцёла, 265;
 Праца і культурнае развіццё, 269;
 Праца і культурныя ўмовы, 270, 309;
 Прамежкавыя групы і культурныя мэты, 281;
 Адпачынак і клопат пра культурнае жыццё, 284;
 Трэці сектар і сфера культуры, 293;
 Сельскагаспадарчая праца і культурнае значэнне, 299;
 Працоўны, заробак і культурнае жыццё, 302;
 Праца, час і культурная падрыхтоўка, 311;
 Глобалізацыя, праца і культурныя намаганні, 312;
 Свет працы і культурныя змены, 314;
 Праца і дзеячы культуры, 320;
 Прадпрыемствы, прыбытак і грамадска-культурная сістэма, 340;
 Прадпрымальнікі і культурныя сувязі, 344;
 Спажывуцы і культурны выбар, 358;
 Спажывецтва, культурны выклік, 360;
 Глобалізацыя і культурныя адрозненні, 366;
 Эканамічнае і культурнае развіццё, 372;

- Міжнародная эканоміка і культурная ўзаемазалежнасць, 373;
 Чалавечая дзейнасць і грамадска-культурная сістэма, 375;
 Развіццё і выхаваўчая і культурная праца, 376;
 Народ і культурнае жыццё, 386;
 Меншасці і права на сваю культуру, 387;
 Грамадзянскія ўлады і культурная няроўнасць, 389;
 Сродкі камунікацыі і культурны аспект, 415;
 Грамадзянская супольнасць і культурныя рэсурсы, 417;
 Рэлігійная супольнасць і культурныя сувязі, 423;
 Касцёл і культурныя мэты, 426;
 Езус, новае чалавецтва і культурныя адрозненні, 431;
 Адзіства і культурная сіла свабоды, 432;
 Суб'ектыўнасць народу ў культурным сэнсе, 435;
 Арганізацыя Аб'яднаных Нацый і культурны падмурак спакою, 440;
 Узаемазалежнасць і культурныя адносіны, 442;
 Эксплуатацыя, рэсурсы і культурны працэс, 461;
 Бачанне чалавека і хрысціянская культура, 464;
 Даброты і культурны арыенцір, 482;
 Культура спакою, 495;
 Хрысціянства і культура, 521;
 Хрысціянская антрапалогія і культурнае жыццё, 522;
 Антрапалогія, Евангелле і культура, 523;
 Сацыяльнае пастырства і культура, 524;
 Сацыяльнае вучэнне, свецкія хрысціянства і культурная сфера, 531;
 Інкультурацыя і культурная галіна, 532;
 Сацыяльныя тыдні, лабараторыя культуры, 532;
 Свецкі хрысціянін, рэаліі і культура, 543;
 Свецкія вернікі і гармонія паміж жыццём, верай і культурнае выхаванне, 546;
 Аб'яднанні і культурнае асяроддзе, 550;
 Свецкі хрысціянін і служэнне ў культурным жыцці, 551;
 Абарона сужэнства і культурны кантэкст, 553;
 Культура, сфера ўдзелу і хрысціяне, 554;
 Сацыяльная і палітычная культура і Евангелле, 555;
 Культура і з'ядненне чалавецтва, 556;
 Этычнае вымярэнне культуры, 556;
 Права на гуманную і цывілізаваную культуру, 557;
 Змест культуры і праўда, 558
 Рэлігійнае вымярэнне культуры, 559;
 Свецкія вернікі, сродкі камунікацыі і культура, 560;
 Культурны кантэкст і мадэлі развіцця, 563;
 Дзеячы эканамічнай навукі і культурныя структуры, 564;
 Парламентарый, несправядлівыя законы і культура, 570;
 Свецкасць і ажыццяўленне культурнай дзейнасці, 572;
 Культурнае пытанне і маральны сэнс, 577;
 Грамадскае жыццё і любоў на культурным узроўні, 582.

Л

Лад

(гл. *таксама* Парадак, Сістэма)

Новы лад і чалавечая асоба, 19;

Resum novarum і справядлівы грамадскі лад, 89;
 Справядлівы грамадскі лад і дзейнасць, 89;
 Грамадскі лад, заснаваны на маральнасці і праве, 93;
 Новы грамадскі лад і права, 93;
 Пій XII і ўнутраны лад нацый, 93*;
 Радыепасланні на Божае Нараджэнне і новы грамадскі лад, 93;
 Права і міжнародны лад, 93;
 Сацыяльнае вучэнне і зямны лад, 104;
 Грамадскі лад і дабро асобы, 132;
 Грамадскі лад і яго развіццё, 132;
 Чалавек, свабода і грамадскі лад, 135;
 Прыватная ўласнасць і правільны грамадскі лад, 176;
 Сям'я і грамадскі лад, 211;
 Апостальская Сталіца, грамадскі лад і любоў, 445;
 Апостальская Сталіца, грамадскі лад і каштоўнасці, 445;
 Здаровае і бяспечнае асяроддзе і лад жыцця, 468;
 Хрысціяне і больш справядлівы грамадскі лад, 566.

ЛАТЫФУНДЫ

Падзел зямлі і сістэма латыфундый, 300.

ЛІХВАРСТВА

Працоўкая традыцыя і ліхварства, 323;
 Эканамічная дзейнасць і ліхварства, 341.

ЛЮБОЎ

(гл. таксама МЛАСЭРНАСЦЬ)

Еднасць сацыяльнага вучэння і любоў, 3;
 Любоў і людзі, браты і сёстры ў Хрысце, 3;

Сацыяльнае вучэнне і новы закон любові, 3;
 Любоў і міжчалавечыя адносіны, 4, 205;
 Хрысціянская антрапалогія і любоў Божая, 9;
 Другі Ватыканскі Сабор і любоў да чалавечай сям'і, 18;
 Гуманізм і намер Божай любові, 19;
 Гістарычныя падзеі і любоў Бога да чалавека, 21;
 Маральнае жыццё — адказ на любоў Бога, 22;
 Непаслухмянасць Богу азначае ўхіленне ад Яго любячага позірку, 27;
 Езус і любоў Бога Айца, 29, 491;
 Пасха Езуса і трынітарная Любоў, 30;
 Тройца, бясконца супольнасць любові, 31;
 Запаведзь узаемнай любові, 32, 33;
 Запаведзь любові і чалавечы этас, 33;
 Пакліканне асобы да любові, 34, 35;
 Сведчанне любові, 34, 431;
 Адзінства Божых дзяцей у любові, 34;
 Мужчына і жанчына і трынітарная Любоў, 36;
 Вера, любоў Бога і любоў да братоў, 39, 516;
 Езус Хрыстус і любоў да братоў і сяцёр, 40;
 Першая і другая запаведзь любові, 40;
 Любоў і тыя, хто паступае інакш, чым мы, 43;
 Эгаістычная любоў, 44;
 Усеагульнае бачанне любові Бога, 46;
 Запаведзь любові, 54, 580;
 Закон любові і адносіны паміж людзьмі, 54;
 Трынітарная Любоў і значэнне асобы, 54;
 Любоў — інструмент пераменаў, 55;
 Узаемная любоў, мэта чалавецтва, 55;
 Любоў і яе справа, 56;

- Цноты і валадарства любові, 57;
 Чалавечая дзейнасць і любоў, 58;
 Марыя і яе «fiat» намеру Божай любові, 59;
 Касцёл — таямніца Божай любові, 60;
 Сацыяльнае вучэнне і намеры любові, 63;
 Свет і боская крыніца Любові, 64, 262;
 Сувязь евангельскага характару і любоў да бліжняга, 66;
 Грамадства, гарманізаванае ў любові, 82;
 Абавязак любові ў грамадскім жыцці, 83;
 Удасканаленне справядлівасці і любоў, 89;
 Супрацоўніцтва з людзьмі ў любові, 94;
 Адносіны на падставе любові, 95;
 Павел VI і цывілізацыя любові, 103;
 Сацыяльная любоў, 103, 194*;
 Адказваць Стварыцелю любоў, 108;
 Таямніца Айца і Яго любоў, 121;
 Несправядлівасць і грэх супраць любові, 137;
 Неўпарадкаваная любоў да сябе, 143;
 Чалавек і ўзровень любові, 149;
 Запаведзь любові да Бога і бліжняга, 160;
 Любоў і медыцынская дапамога, 182;
 Братэрская любоў і міласціна бедным, 184;
 Суадносіны паміж любоўю і справядлівасцю, 184, 206;
 Салідарнасць і любоў, 196;
 Любіць бліжняга, нават калі гэта вораг, 196;
 Любоў, грамадская каштоўнасць і годнасць асобы, 197;
 Справядлівасць і гарызонт любові, 203;
 Сувязь паміж цнотамі, грамадскімі каштоўнасцямі і любоўю, 204;
 Любоў — крытэрыў усёй сацыяльнай этыкі, 204;
 Любоў і каштоўнасці, 205;
 Міласэрная любоў і справядлівасць, 206, 582;
 Любоў, *forma virtutum*, 207;
 Сям'я, калыска жыцця і любові, 209;
 Сям'я і сужэнская любоў, 210, 211;
 Сям'я, любоў, 212;
 Сужэнская любоў, неад'емны абавязак, 215;
 Сужэнства і выключная любоў, 217;
 Сужэнскі саюз і любоў паміж Богам і людзьмі, 219;
 Сакрамэнт сужэнства і сужэнская любоў, 220;
 Сям'я і дынамізм любові, 221;
 Любоў і клопат пра пажылых людзей, 222;
 Сапраўдная любоў і рэлятывізм, 223;
 Сужэнская любоў і непарыўнасць сужэнства, 225;
 Сям'я, супольнасць любові, 229, 230, 238;
 Сужэнская любоў і прыняцце жыцця, 230;
 Кланаванне і выключэнне асабістага кахання, 236;
 Бацькоўская любоў і выхаванне, 239;
 Цэласнае выхаванне і цнота любові, 242;
 Салідарнасць і сям'я, заснаваная на любові, 246;
 Праца чалавека і любоў, 266;
 Сям'я, грамадскія з'явы і любоў да праўды, 320;
 Любоў, эканоміка і прагрэс, 326;
 Структуры граху і дух любові, 332;
 Стан чалавека і Божая любоў, 381;
 Справядлівасць, мінімальнае мера любові, 391;
 Цывілізацыя любові і гуманнае грамадства, 391;

Любоў і палітычнае суіснаванне, 392;
 Любоў, улада і дух служэння, 410;
 Апостальская Сталіца, грамадскі лад і любоў, 445;
 Усеагульная любоў і міжнароднае супрацоўніцтва, 448;
 Пераважная любоў да бедных, 449;
 Чалавек, Божая любоў і спакой, 454;
 Любоў, пачатак новага жыцця, 455;
 Падзел дабротаў справядліва і з любоўю, 481;
 Спакой і любоў, 494, 520;
 Няўзброеныя прарокі і евангельская любоў, 496;
 Міжнародныя арганізацыі, спакой і любоў, 499;
 Любоў і супрацоўніцтва, 499;
 Пакутніцтва і любоў Бога, 515;
 Малітва, адносіны з бліжнім і любоў, 519;
 Права любові і Дух, 522;
 Вызваленне і любоў Хрыста, 524;
 Суіснаванне і любоў, 527;
 Святасць і вызваленчая сіла Божай любові, 530;
 Сацыяльнае вучэнне і выхаванне ў любові, 532;
 Канскраваныя асобы і пастырская любоў, 540;
 Свецкія рэаліі, да якіх звернута Божая любоў, 543;
 Удзел свецкіх вернікаў і евангельская любоў, 543;
 Свецкага духоўнасць і любоў да Бога, 545;
 Касцёл, любоў і наш час, 551;
 Стварэнне супольнасці і любоў, 562;
 Любоў, хрысціянскае сведчанне і пакутніцтва, 570;
 Пакутнікі, сведкі евангельскай любові, 570;
 Палітычнае жыццё і любоў, 573;
 Хрысціяне і ўзаемная любоў, 574;
 Евангелле і любоў усіх, 576;

Салідарнасць і першыства любові, 580;
 Любоў і вучні Хрыста, 580;
 Любоў, уладарка і каралева цнотаў, 581;
 Сацыяльная і палітычная любоў, 581;
 Любоў і грамадскае жыццё, 582;
 Звышпрыродная цнота любові, 583.

Людзі

(гл. *таксама* АСОБА, ЧАЛАВЕК)

Людзі, Касцёл і сацыяльнае вучэнне, 3;
 Людзі, любоў да Бога і сацыяльныя структуры, 4;
 Людзі і прагрэс чалавецтва, 6;
 Кампендый, служэнне Касцёла людзям, 13;
 Касцёл і сям'я людзей, 51;
 Бог і сацыяльныя адносіны паміж людзьмі, 52;
 Супольнасць хрысціянаў і людзі добрага волі, 53;
 Касцёл, мужчына, жанчына, людзі, 60;
 Сацыяльнае вучэнне і паводзіны людзей, 73;
 Пытанне працоўных і людзі, 88;
 Аднолькавая годнасць усіх людзей, 144;
 Роўнасць і братэрства паміж людзьмі, 144;
 Людзі і ўсеагульнае братэрства, 145;
 Асацыяцыі і ўдзел людзей, 151;
 Грамадства і свабода ўсіх людзей, 163;
 Прынцып агульнага дабра і людзі, 164;
 Агульнае дабро, даброты ўсіх людзей, 165;
 Палітычныя інстытуты, даброты і людзі, 168;
 Бог, усе людзі, зямля і карыстанне ёю, 171;

Салідарнасць і людзі, 193;
 Езус з Назарэта, людзі, салідарнасць і любоў, 196;
 Справядлівасць, людзі і аб'ектыўныя даброты, 206, 582;
 Грамадская і палітычная міласэрнасць і людзі, 207;
 Запавет і супольнасць паміж Богам і людзьмі, 219;
 Пажылыя людзі, сумесныя праекты і размова, 222;
 Непарыўнасць сужэнскага саюзу і людзі, 225;
 Бог, Езус Хрыстус і любоў да людзей, 225;
 Сям'я і людзі аднаго полу, 228;
 Эканамічнае жыццё і ініцыятыва людзей, 248;
 Езус, людзі і праца, 260;
 Праца чалавека і праца іншых людзей, 273;
 Праца, сістэма выхавання і людзі, 290;
 Новая праца і мільёны людзей, 311;
 Нефармальныя ці ценявыя віды дзейнасці і людзі, 316;
 Узаемазалежнасць і людзі працы, 319;
 Прадпрыемства, прыбытак і людзі, 340;
 Дзяржава, эканоміка, людзі, 354;
 Багатыя краіны і годнасць людзей, 374;
 Супольнасныя адносіны паміж людзьмі, 392;
 Пакаранне, бяспека і рэсацыялізацыя людзей, 403;
 Супрацоўніцтва і развіццё людзей, 446;
 Супрацоўніцтва і бедныя людзі, 448;
 Усеагульны гуманізм і людзі, 449;
 Магутнасць людзей і адказнасць, 457;
 Вада і беднасць, людзі, 484;

Тэрарызм і людзі, 513;
 Свецкія хрысціяне і людзі нашага часу, 551;
 Евангелле, чалавечыя таленты і людзі, 576.

М

Малітва

Тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, і малітва, 226;
 Праца чалавека, любоў і малітва, 266;
 Хрысціяне і відавочны прыклад малітвы, 286;
 Малітва за кіраўнікоў, 381;
 Стварэнне і малітва Ізраэля, 452;
 Прымірэнне і малітва Езуса, 492;
 Малітва і спакой, 519;
 Малітва аб спакоі і Эўхарыстыя, 519*;
 Сусветны дзень міру і малітва, 520;
 Рэлігіі і малітоўныя сустрэчы ў Асізі, 537;
 Пастырская дзейнасць, законнікі і малітва, 540;
 Свецкія вернікі і асабістая малітва, 546;
 Касцёльныя аб'яднанні і малітва, 550.

Маральнасць, мараль

Суадносіны паміж прыродай, тэхнікай і маральнасцю, 16;
 Дзесяць заповедзяў і агульная маральнасць, 22;
 Касцёл і маральнасць, 62;
 Настаўніцкі Інстытут Касцёла, абавязак і маральнасць, 79;
Rerum novarum і натуральная маральнасць, 89;
 Радыёпасланні на Нараджэнне Пана і маральнасць, 93;

Пій XII і сувязь паміж маральнасцю і правам, 93;
 Натуральны закон, грамадская мараль і грамадзянскі закон, 142;
 Сацыяльныя праблемы і маральнасць, 198;
 Маральнасць і эканоміка, 330-335;
 Палітычная карупцыя і прынцыпы маральнасці, 411;
 Рэлігійная свабода і грамадская маральнасць, 422;
 Дэмакратычны парадак і маральнасць, 424;
 Пастырская дзейнасць і хрысціянская маральнасць, 526;
 Палітычная дзейнасць і логіка маральнасці, 555;
 Палітычная праграма і маральнасць, 570.

МАРАЛЬНЫ, АМАРАЛЬНЫ

Чалавецтва і маральная свядомасць, 6;
 Маральныя аспекты сацыяльных пытанняў, 8;
 Кампендый і маральнае распазнанне, 10;
 Гуманізм і маральныя цноты, 19;
 Маральныя здольнасці і змены грамадскага ладу, 42;
 Касцёл, настаўнік маральных праўд, 70;
 Касцёл, маральныя прынцыпы і грамадскі парадак, 71;
 Сацыяльнае вучэнне і маральная тэалогія, 72, 73;
 Чалавечая годнасць і маральныя патрабаванні, 75;
 Сацыяльнае вучэнне і маральнае навучанне, 80;
 Сацыяльнае вучэнне і маральны парадак, 82;
 Сацыяльнае вучэнне і маральная праўда, 83;

Quadragesimo anno і маральны закон, 91;
Gaudium et spes і маральныя перамены, 96;
Sollicitudo rei socialis, маральная сутнасць развіцця, 102;
 Асоба, суб'ект уласных маральных актаў, 127;
 Маральнае аздаравленне грамадскага жыцця, 134;
 Чалавечая свабода і маральны закон, 136, 137;
 Свабода і маральна добрыя ўчынкі, 138;
 Свабода і натуральны маральны закон, 140;
 Дэкалог, натуральны маральны закон, 140;
 Маральныя праўды і дапамога ласкі, 141;
 Абвяшчэнне правоў чалавека і маральнае развіццё, 152;
 Маральнае асяроддзе і асоба, 155;
 Прынцыпы і маральнае значэнне, 163;
 Супольнаснае вымярэнне маральнага добра, 164;
 Палітычныя інстытуты і маральныя даброты, 168;
 Эканоміка і маральныя каштоўнасці, 174;
 Грамадскае жыццё і маральныя намаганні, 189;
 Салідарнасць, маральная цнота, 193;
 Прынцыпы, каштоўнасці і маральнае добро, 197;
 Свабода і маральнае зло, 200;
 Справядлівасць, кардынальная маральная цнота, 201;
 Сям'я і маральныя каштоўнасці, 213;
 Пажылыя людзі і маральныя каштоўнасці, 222;
 Пол і маральнае адрозненне і ўзаемадапаўняльнасць, 224;

- Беспрацоўе і маральныя вынікі, 287;
Праца непаўналетніх, маральная праблема, 296;
Аграрная рэформа, маральны абавязак, 300;
Тэхналогія і маральная целаснасць, 301;
Забастоўка і насілле, маральна непрымальныя, 304;
Маральныя намаганні і новая праца, 312;
Беднасць, маральная каштоўнасць, 324;
Амаральнасць празмернага назапашвання, 328;
Маральнасць і эканоміка, 330-335;
Капіталізм, свабода і маральная якасць, 335;
Эканамічная ініцыятыва і маральны абавязак, 336;
Прадпрымальніцтва і маральныя мэты, 338;
Ліхварства падлягае маральнаму асуджэнню, 341;
Прадпрымальнікі і маральная матывацыя, 344;
Рынак і маральныя мэты, 349;
Інвестыцыя, маральны і культурны выбар, 358;
Пакупная здольнасць і маральныя патрабаванні, 359;
Маральная недапушчальнасць і будучыя пакаленні, 367;
Эканамічнае і маральнае развіццё, 372;
Народ, супольнае жыццё і маральны ўзровень, 386;
Правы чалавека і маральныя патрабаванні, 388;
Палітычная ўлада і маральны парадак, 394;
Улада, маральны закон і маральны парадак, 396;
Улада і асноўныя маральныя каштоўнасці, 397;
Улада і паслухмянасць маральнаму парадку, 398;
Права на супраціўленне і маральныя прынцыпы, 401;
Смяротнае пакаранне і маральная чыласць, 405;
Дэмакратыя і маральны закон, 407;
Маральнае вымярэнне прадстаўніцтва, 410;
Грамадская камунікацыя і маральныя прынцыпы, 416;
Рэлігійная свабода і маральная згода, 421;
Касцёл і маральная ацэнка, 426;
Чалавечая сям'я і маральная сіла свабоды, 432;
Расізм, маральна недапушчальны, 433;
Маральны парадак і стабільнасць жыцця, 436, 437;
Універсальны маральны закон, 436;
Маральнае вымярэнне ўзаемазалежнасці, 442;
Тэхніка, маральныя прынцыпы і каштоўнасці, 458;
Асяроддзе і маральны парадак, 461;
Біятэхналогія і дапушчальнасць яе з маральнага пункту гледжання, 472;
Прырода і маральная адказнасць чалавека, 473;
Экалагічны крызіс, беднасць і маральны арыенцір, 482;
Доступ да вады і маральныя крытэрыі, 484;
Спакой і маральны грамадскі парадак, 494;
Маральная рызыка, звязаная з выкарыстаннем насілля, 496;
Маральная шкода і ўзброены канфлікт, 497;
Ваенная агрэсія — амаральная, 500;
Маральная легітымнасць і выкарыстанне зброі, 500;

Прэвентыўныя ваенныя дзеянні, за-
непакоенасць у маральным пла-
не, 501;
Вайскоўцы, маральны абавязак і зла-
чынства, 503;
Маральны абавязак і знішчэнне цэ-
лых народаў, 506;
Назапашванне зброі не можа быць
маральна апраўдана, 508;
Запалохванне і маральная ацэнка,
508;
Тэарызм і маральныя правілы, 514;
Маральнасць грамадскага дзеяння,
522;
Катэхізацыя, выхаванне і маральны
парадак, 530;
Сацыяльнае вучэнне і маральныя
абавязкі, 532;
Свецкія вернікі, маральнае жыццё і
кампетэнтнасць, 546;
Свецкі хрысціянін, разважлівасць і
маральныя прынцыпы, 547;
Разважлівасць, прадбачлівасць і
маральная мэта, 548*;
Маральная спадчына каталіцкай
Традыцыі, 555;
Культура і маральнае жыццё наро-
даў, 559;
Сродкі камунікацыі і прынцыпы ма-
ральнага парадку, 560;
Маральная ацэнка палітычнага жыц-
ця, 566;
Улада, маральны закон і свабода, 567;
Свецкі вернік, адрозненне і мараль-
ныя каштоўнасці, 568;
Юрыдычны і маральны парадак, 569;
Сведчанне і маральныя патрабаван-
ні, 570;
Каталіцкае маральнае вучэнне і свец-
касць, 571;
Свецкая нецярпімасць і маральны
абавязак, 572;
Вера ў Бога і маральныя прынцы-
пы, 577;

Культурнае пытанне і маральны
сэнс, 577;
Маральныя перакананні — пункт
яднання, 579.

МАТЭРЫЯ, МАТЭРЫЯЛЬНЫ

Цялеснасць і матэрыяльны свет, 128;
Матэрыяльны свет і самарэаліза-
цыя, 128;
Чалавек, матэрыяльная істота, 129;
Правы чалавека і матэрыяльныя па-
трэбы, 154;
Палітычныя інстытуты і матэрыяль-
ныя даброты, 168;
Чалавек і матэрыяльныя даброты,
171;
Касцёл, бедныя і матэрыяльная бед-
насць, 184;
Людзі і спадчына матэрыяльных да-
бротаў, 195;
Любоў і матэрыяльныя патрэбы, 205;
Працаўнік і матэрыяльная каштоў-
насць, 271;
Капітал і матэрыяльныя сродкі выт-
ворчасці, 276;
Залежнасць працы ад матэрыі, 280;
Заробак і матэрыяльнае жыццё, 302;
Праца і матэрыяльныя ўмовы, 311;
Вытворчая дзейнасць і матэрыяль-
ныя патрэбы, 318;
Стары Запавет і матэрыяльныя даб-
роты, 323;
Грамадскі парадак і матэрыяльная
беднасць, 325;
Карыстанне матэрыяльнымі дарамі
і справядлівасць, 326;
Матэрыяльны прагрэс павінен слу-
жыць чалавеку, 326;
Матэрыяльныя даброты і эканомі-
ка, 331;
Матэрыяльныя даброты і рабы «ва-
лодання», 334;
Сэнс жыцця і матэрыяльныя дабро-
ты, 374;

Матэрыяльныя даброты і ўмовы існавання, 375;
 Чалавек, матэрыяльнае і духоўнае вымярэнне, 376;
 Этычна-рэлігійны парадак і матэрыяльная каштоўнасць, 384;
 Права, сяброўства і матэрыяльныя даброты, 390;
 Асоба і патрэбы матэрыяльнага характару, 391;
 Асоба, матэрыяльны і духоўны аспект, 433;
 Жывы матэрыял і спадчына чалавечтва, 477;
 Узброены канфлікт і матэрыяльная шкода, 497;
 Касцёл, уцекачы і матэрыяльная карысць, 505;
 Палітычная дзейнасць і матэрыяльная карысць, 531;
 Матэрыяльная беднасць і эканоміка, 564;
 Спусташэнне сэрцаў і матэрыяльныя даброты, 581.

МАТЭРЫЯЛІЗМ, МАТЭРЫЯЛІСТЫЧНЫ

Агульнае дабро і матэрыялістычнае бачанне, 170;
 Матэрыялізм і праца як *actus personae*, 271;
 Эканоміка, матэрыялістычнае вымярэнне і жыццё, 375;
 Чалавечая сям'я і матэрыялістычныя ідэалогіі, 433.

МАЦІ

Марыя, Маці Езуса Хрыста, 59;
 Касцёл, Настаўнік і Маці, 86;
 Права нарадзіцца ад аднаго бацькі і адной маці, 235;
 Праца маці патрабуе грамадскага прызнання, 251;
 Праца і жанчына як маці, 295.

МАЦЯРЫНСТВА

Мацярынства і Божае «падабенства», 230;
 Мацярынства і прыняцце жыцця, 232;
 Жаданне мацярынства і «права на дзіця», 235;
 Рэпрадукцыйныя тэхнікі і сурагатнае мацярынства, 235;
 Мацярынства і абавязак духоўнай прыроды, 237;
 Грамадскі клопат аб мацярынстве, 301.

МЕНШАСЦЬ

Права нацыі і меншасці, 157;
 Дэмакратычная дзяржава, большасць і меншасць, 169;
 Прынцып субсідыярнасці і меншасці, 187;
 Меншасці, правы і абавязкі, 387;
 Міжнародны парадак і правы меншасцяў, 438.

МІЖНАРОДНАЕ ПРАВА

Міжнароднае права і роўныя адносіны да ўсіх дзяржаў, 157;
 Дзяржавы, рэлігійныя арганізацыі і міжнароднае права, 423;
 Міжнароднае права і закон мацнейшага, 439;
 Вайскоўцы і міжнароднае гуманітарнае права, 503;
 Выкарыстанне сілы і міжнароднае гуманітарнае права, 504;
 Насельніцтва і міжнароднае гуманітарнае права, 505;
 Разбраенне агрэсара і міжнароднае права, 506;
 Тэрарызм і міжнароднае гуманітарнае права, 513;
 Касцёл і роля міжнароднага права, 516.

Міжнародная супольнасць

Хрысціянскае збаўленне і міжнародная супольнасць, 1;
 Роўнасць усіх народаў і міжнародная супольнасць, 145;
 Удзел і міжнародная супольнасць, 189;
 Дзеці і міжнародная супольнасць, 245;
 Правы чалавека і міжнародная супольнасць, 365;
 Міжнародная супольнасць і яе вырашальная роля, 370, 371;
 Міжнародная супольнасць і каштоўнасці, 433;
 Міжнародная супольнасць, юрыдычная супольнасць, 434;
 Міжнародная супольнасць і вырашэнне канфліктаў, 439;
 Міжнародная супольнасць і Арганізацыя Аб'яднаных Нацый, 440;
 Міжнародная супольнасць і палітычная ўлада, 441;
 Будаванне міжнароднай супольнасці, 433;
 Міжнародная супольнасць і арганізацыі, 443;
 Апостальская Сталіца і міжнародная супольнасць, 444;
 Міжнародная супольнасць і супрацоўніцтва, 448;
 Міжнародная супольнасць і даўгі, 450;
 Наваколнае асяроддзе і міжнародная супольнасць, 467, 468;
 Міжнародная супольнасць і культура спакою, 495;
 Міжнародная супольнасць і знішчэнне цэлых народаў, 506;
 Міжнародная супольнасць і Міжнародны крымінальны суд, 506;
 Міжнародная супольнасць і санкцыі, 507;

Міжнародная супольнасць і ядзерная зброя, 509*;
 Міжнародная супольнасць і размяшчэнне, 510;
 Міжнародная супольнасць і тэарызм, 513.

Міласціна

Міласціна для бедных і братэрская любоў, 184.

Міласэрнасць

(гл. *таксама* Любоў)

Божы Дух і пачуццё міласэрнасці, 25;
 Езус, міласэрнасць і дзеянне Божае, 28;
 Езус і вызваленчая Божая міласэрнасць, 29;
 Новы сацыяльны парадак і міласэрнасць, 91;
 Евангельская міласэрнасць і раны, нанесеныя камунізмам, 92;
 Перавага бедным і міласэрнасць, 182;
 Учынкі міласэрнасці для душы і цела бліжняга, 184;
 Міласэрнасць, ласкавая любоў, 206, 582;
 Грамадская і палітычная міласэрнасць, 207, 208;
 Справа міласэрнасці, праяўленне любові, 208;
 Тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, і справа міласэрнасці, 226;
 Ажыццяўленне ўчынкаў міласэрнасці, 284;
 Нядзеля і дзейная міласэрнасць, 285;
 Абавязак міласэрнасці і пакупная здольнасць, 359;
 Хрысціяне і Божая міласэрнасць, 381;
 Міласэрнасць і справядлівасць, 490;
 Спакой і міласэрнасць, 520.

Місія

Сацыяльнае вучэнне, Касцёл і місія, 3, 7, 64, 65, 67;
 Місія Касцёла і Божае Валадарства, 49;
 Місія Касцёла і эсхаталагічная мэта, 51;
 Касцёльныя супольнасці, сведчанне і місія, 52;
 Характар місіі Касцёла, 68;
 Місія Касцёла і сацыяльнае вучэнне, 69, 82;
 Сацыяльнае вучэнне і місія хрысціянкіна, 83;
Gaudium et spes і місія Касцёла, 96;
 Адзіства дваіх як дар і місія, 147;
 Права чалавека і рэлігійная місія Касцёла, 159;
 Сем'і, місія і Евангелле жыцця, 231;
 Выхаваўчая місія сям'і, 238;
 Езус і Яго місія як дзеянне, 259;
 Касцёл, місія і юрыдычнае прызнанне, 426;
 Касцёл, юрыдычныя дзеянні і місія, 444;
 Апостальская Сталіца і духоўная місія, 445;
 Езус, хрысціяне і місія ў свеце, 491;
 Спакой Хрыста і місія вучняў, 492;
 Насілле і місія Касцёла, 496;
 Узброеныя сілы і гуманітарныя місіі, 502;
 Спакой і місія Касцёла, 516;
 Сацыяльнае вучэнне і місійны дынамізм, 523;
 Місія і хрысціяне, 538;
 Сацыяльнае вучэнне, прэзбітэры і місія, 539;
 Свецкія вернікі і місія Хрыста, 541;
 Свецкія вернікі і місія Касцёла, 549;
 Місія Касцёла і энс існавання, 576.

Моладзь

Дзесяць заповедзяў і багаты юнак, 22;

Mit brennender Sorge і моладзь, 92;
Octogesima adveniēns і ўмовы жыцця моладзі, 100;
 Адукацыя, рынак працы і моладзь, 289;
 Моладзь і эканамічны кантэкст, 290;
 Міжнародныя арганізацыі і праца моладзі, 292.

Мужчына

Гуманізм, мужчыны і маральныя і грамадскія цноты, 19;
 Мужчына, жанчына, стварэнне і дзеянне Пана, 26;
 Разрыў еднасці з Богам і знішчэнне супольнасці паміж мужчынам і жанчынай, 27;
 Трынітарная Любоў і годнасць мужчыны і жанчыны, 34;
 Стварэнне мужчыны і жанчыны паводле вобраза Бога, 36;
 Адносіны паміж мужчынам і жанчынай, 37;
 Касцёл, мужчына, жанчына, людзі, 60;
 Якасьць жыцця, мужчына і жанчына, 62;
 Сацыяльнае вучэнне, змены, мужчыны і жанчыны, 104;
 Бог стварыў мужчыну і жанчыну, 108, 275;
 Бог стварыў чалавека як мужчыну і жанчыну, 110;
 Мужчына і жанчына, іх годнасць, 111;
 Мужчына і жанчына звязаны з іншымі, 112;
 Мужчына, жанчына і іншыя стварэнні, 113;
 Першародны грэх, мужчына і жанчына, 116;
 Хрысціянская надзея, мужчыны і жанчыны, 123;

Роўняы магчымасці для мужчын і жанчын, 145;
 Жанчына, мужчына і ўзаемадапаўненне, 146, 147;
 Саюз паміж мужчынам і жанчынай, 211;
 Мужчына і жанчына, з'яднаняы ў сужэнстве, 212;
 Палігамія і годнасць мужчыны і жанчыны, 217;
 Сужэнства — саюз мужчыны і жанчыны ў любові, 219;
 Сям'я, прыняцце, мужчына і жанчына, 221;
 Мужчына, жанчына і сексуальная тоеснасць, 224;
 Саюз, дамова паміж мужчынам і жанчынай, 227;
 Міжасабовае дапаўненне, мужчына і жанчына, 228;
 Мужчына і вядзенне хатняй гаспадаркі, 251;
 Міжнародныя арганізацыі і праца мужчын і жанчын, 292;
 Умовы працы мужчын, жанчын і дзяцей у краінах, якія развіваюцца, 301.

Н

Навакольнае асяроддзе

Ахова навакольнага асяроддзя і эканамічны рост, 319;
 Прадпрыемства і ахова навакольнага асяроддзя, 340;
 Прадпрыемства, агульнае дабро і навакольнае асяроддзе, 340;
 Прадпрымальнік і якасць навакольнага асяроддзя, 345;
 Спажывуцы і ахова навакольнага асяроддзя, 359;
 Будучыя пакаленні, спажыванне і навакольнае асяроддзе, 360;

Навакольнае асяроддзе як рэсурс і як дом, 461;
 Канцэпцыя навакольнага асяроддзя і біяцэнтрызм, 463;
 Навакольнае асяроддзе, асоба і экацэнтрызм, 463;
 Духоўнасць і навакольнае асяроддзе, 464;
 Навакольнае асяроддзе, здаровае асяроддзе і малыя групы, 465;
 Навакольнае асяроддзе і фактары забруджвання, 465;
 Навакольнае асяроддзе і этыка павяі да жыцця, 465;
 Адказнасць і навакольнае асяроддзе, 466;
 Ахова навакольнага асяроддзя як універсальны абавязак, 466;
 Навакольнае асяроддзе і біялагічная разнастайнасць, 466;
 Навакольнае асяроддзе і абавязак паваяцаць калектыўнае дабро, 466;
 Навакольнае асяроддзе, калектыўнае дабро, 466;
 Навакольнае асяроддзе і лясы, 466;
 Навакольнае асяроддзе і глабальны характар экалагічнага крызісу, 466;
 Навакольнае асяроддзе — багацце чалавечага роду, 467;
 Навакольнае асяроддзе і міжнародная супольнасць, 467, 468;
 Здаровае і бяспечнае навакольнае асяроддзе, дзяржава і грамадзяне, 468;
 Навакольнае асяроддзе і дзяржава, 468;
 Навакольнае асяроддзе і юрыдычныя нормы, 468;
 Права на здаровае і бяспечнае навакольнае асяроддзе, 468;
 Эканамічная дзейнасць і навакольнае асяроддзе, 468, 470;
 Улады і пагроза для навакольнага асяроддзя, 469;

- Навакольнае асяроддзе, дабро, якое патрабуе абароны, 470;
- Навакольнае асяроддзе і вытворчасць, 470;
- Навакольнае асяроддзе і кліматычныя змены, 470;
- Навакольнае асяроддзе і энергетычныя рэсурсы, 470;
- Эканамічная дзейнасць і навакольнае асяроддзе, 470;
- Карэнныя народы і навакольнае асяроддзе, 471;
- Біятэхналогіі і ахова навакольнага асяроддзя, 472;
- Навакольнае асяроддзе, беднасць і голад, 482;
- Навакольнае асяроддзе, беднасць і ўзброеныя канфлікты, 482;
- Прызначэнне дабротаў, навакольнае асяроддзе і беднасць, 482;
- Экалагічны крызіс і беднасць, 482;
- Бедныя краіны і адпаведнае выкарыстанне навакольнага асяроддзя, 483;
- Дэмаграфічныя змены, навакольнае асяроддзе і асоба, 483;
- Дэградацыя навакольнага асяроддзя, 486.
- НАВУКА, НАВУКОЎЦЫ, НАВУКОВЫ**
- Аўтаномія зямных спраў і навука, 45;
- Сацыяльнае вучэнне і гуманітарныя навукі, 76, 78;
- Чалавечая асоба і навуковыя праграмы, 132;
- Навуковыя веды і чалавек, 179;
- Салідарнасць і навуковыя веды, 195;
- Праца, капітал і навуковы прагрэс, 279;
- Праца і навуковы аналіз, 318;
- Праца і ўклад навукоўцаў, 320;
- Маральнасць і эканоміка ў навуковым вымярэнні, 331;
- Чалавецтва і эканамічныя навукі, 333;
- Навуковыя веды і няроўнасць, 363;
- Пазіцыя хрысціянаў і развіццё навукі, 456;
- Станоўчыя дасягненні навукі, 457;
- Навука і выкарыстанне яе дасягненняў у прыродным асяроддзі, 458;
- Выкарыстанне дасягненняў навукі і чалавек, 459;
- Навуковыя даследаванні і сцвятысцкая ідэалогія, 462;
- Асяроддзе і дадзеныя навукай новыя магчымасці, 465;
- Рызыка і супярэчлівыя навуковыя даследаванні, 469;
- Адказнасць і ўплыў навукі, 473;
- Навукоўцы і праблемы, звязаныя з харчаваннем, 477;
- Хрысціянства і псеўдавука пра дабрабыт, 523;
- Свецкі хрысціянін і сфера навукі, 543;
- Культура і навуковыя даследаванні, 554;
- Эканамічная навука і эканоміка, 564;
- Свецкі вернік, адрозненне і грамадскія навукі, 568;
- Адрозненне і навуковыя даследаванні, 569;
- Сэнс жыцця і навуковы прагрэс, 575.
- НАВУЧАННЕ**
- Навучанне Папаў, 80;
- Навучанне біскупаў, 80;
- Раззбраенне і тэхнічнае навучанне, 510;
- Навучанне і інфармацыйныя тэхналогіі, 561.
- НАДЗЕЯ**
- Сацыяльнае вучэнне, надзея і поўная справядлівасць, 3;
- Надзея і складаныя сітуацыі сучаснасці, 9;

Кампендый і рашэнні, што дазваляць глядзець з надзеяй у будучыню, 10;
 Надзея і дыялог рэлігій, 12;
 Вера і моцная надзея, 39;
 Надзея і праца, 56;
 Касцёл і надзея людзей, 60;
 Хрысціянскі рэалізм і святло надзеі, 121;
 Універсальная хрысціянская надзея, 123;
 Тыя, хто не мае надзеі на лепшую будучыню, 182;
 Езус і грамадскае жыццё як прастора для надзеі, 196;
 Праўда, крыніца надзеі, 223;
 Тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, і падтрымка ў надзеі, 226;
 Задачы, уласцівыя працы, і новыя надзеі, 269;
 Эканамічная дзейнасць, надзея і новае чалавецтва, 326;
 Глобалізацыя і новыя надзеі, 362;
 Псалмы, надзея і ідэал караля, 378;
 Узброеная барацьба і абгрунтаваная надзея на поспех, 401;
 Знак надзеі і смяротнае пакаранне, 405;
 Біялагічныя і біягенетычныя метады і надзеі, 472;
 Свецкая духоўнасць і надзея, 545;
 Пакутнікі за праўду, сведкі надзеі, 570;
 Хрысціянская дзейнасць у свеце і надзея, 578, 579.

Назапашванне

Спажывуцы, спажыванне і назапашванне, 358;
 Стыль жыцця, выбар у галіне назапашвання, 360, 486;
 Фінансавыя рынкі і назапашванне, 368.

Нараджальнасць

Натуральныя метады рэгулявання нараджальнасці, 233;
 Поўнач планеты і спад нараджальнасці, 483.

Нараджэнне

Сужэнства і нараджэнне дзяцей, 218;
 Свабодныя саюзы, сужэнства і нараджэнне дзяцей, 227;
 Нараджэнне дзяцей і салідарнасць паміж пакаленнямі, 230;
 Сродкі для адказнага нараджэння дзяцей, 233;
 Сужэнцы, нараджэнне дзяцей і іх колькасць у сям'і, 234;
 Кланаванне і годнасць нараджэння дзяцей, 236;
 Духоўнае вымярэнне нараджэння дзяцей, 237.

Наркотыкі, наркаманыя

Новыя формы беднасці і наркаманыя, 5;
 Гандаль наркотыкамі, формы рабства, 158;
 Гандаль наркотыкамі і правы чалавека, 158.

Народ

Касцёл, пілігрымуючы народ, 1;
 Збаўленне, Касцёл і народы, 1;
 Народы і павага, 5;
 Сацыяльнае вучэнне і Божы народ, 12;
 Народы, цывілізацыі і культуры, 14;
 Бог і народ Ізраэля, 21;
 Зыход і пакуты народу ў Егіпце, 21;
 Ініцыятыва Бога і Запавет з Яго народам, 22;
 Народ Запавету і Дэкалог, 23;
 Народ Запавету і шабатовы год, 24, 258;

- Народ Запавету, справядліваць і салідарнасьць, 25;
 Узаемная любоў і Божы народ, 33;
 Салідарнасьць народаў і намер Бога, 35;
 Дух Пана і народ Божы, 53;
 Адносіны паміж народамі і евангелізацыя, 66;
 Разуменне веры, уласцівае ўсяму народу, 79;
 Сацыяльнае вучэнне Пія XII, голас сумлення для многіх народаў, 93;
Gaudium et spes і Божы народ, 96;
 Бог і спакой паміж народамі, 118;
 Структуры граху і развіццё народаў, 119, 446;
 Універсальная хрысціянская надзея і народы, 123;
 Справядліваць, народы і супольнасьць, 145;
 Народы і ўсеагульнае братэрства, 145;
 Права народаў, 157;
 Прынцыпы сацыяльнага вучэння і народы, 161;
 Супольнасьць народаў і агульнае дабро, 165;
 Бог, зямля і ўсе народы, 171;
 Багацце і дабрабыт народаў, 174;
 Народы і цэласнае развіццё, 175;
 Развіццё і народы, 179;
 Першабытныя народы і супольная ўласнасьць, 180;
 Агульнае дабро і развіццё народаў, 181;
 Сацыяльнае жыццё і супрацоўніцтва народаў, 189;
 Дэмакратычны ўрад і народ, 190;
 Салідарнасьць, узаемазалежнасьць і народы, 192, 193, 373;
 Структуры граху і адносіны паміж народамі, 193;
 Салідарнасьць і роўнасьць народаў, 194;
 Бог і слабасці Яго народу, 196;
 Народы і жыццё ў адзінстве і спакоі, 207;
 Беднасьць і народы, 208;
 Моцныя сем'і і народы, 213;
 Запавет паміж Богам і Яго народам, 219;
 Кантраэптыўныя сродкі і развіццё народаў, 233;
 Клопат пра зямлю і народ, 255;
 Салідарнае развіццё і выжыванне народаў, 321;
 Глобалізацыя і дэмакратыя народаў, 321;
 Бедныя і завет паміж Богам і народам, 324;
 Эканамічнае развіццё і народы, 332;
 Эканамічная дзейнасць і народы, 333;
 Прадпрымальнікі, укладанне капіталу і народы, 345;
 Рост эканомікі і правы народаў, 366;
 Усеагульная гармонія паміж народамі і культуры, 366;
 Міжнародныя арганізацыі, рынак і народы, 371;
 Ізраільскі народ і кароль, выбраны Богам, 377, 378;
 Езус і панаванне над народамі, 379;
 Езус, палітычны месіянізм і народы, 379;
 Палітычная супольнасьць і народ, 385;
 Народ, супольнае жыццё і каштоўнасці, 386;
 Народ і нацыя, 387;
 Палітычная ўлада і народ, 395, 408;
 Палітычнае прадстаўніцтва і лёс народу, 410;
Кніга Быцця і разнастайнасьць народаў, 429;
 Абрагам, бацька мноства народаў, 430, 451;
 Эсхаталагічнае пілігрыманне народаў, 430;

Бог — Пан гісторыі народаў, 430;
 Уваскрасенне і народы, 431;
 Хрысціянская навіна і універсальнае бачанне народаў, 432;
 Народы, узаемадасіны і міжнародная супольнасць, 433;
 Характэрныя адметнасці кожнага народу, 434;
 Кульгура і самабытнасць народу, 435;
 Міжнародны парадак і суіснаванне народаў, 436;
 Аднолькавая годнасць усіх народаў і права народаў, 437;
 Арганізацыя Аб'яднаных Нацый і свабода народаў, 440;
 Касцёл, улады і прагрэс кожнага народу, 445;
 Беднасць і аднолькавае права кожнага народу, 449;
 Усеагульны гуманізм і народы, 449;
 Права народаў на прагрэс, 450;
 Прысутнасць Бога і вера Божага народу, 451;
 Карэнныя народы і рэсурсы зямлі, 471;
 Развіццё, навуковая аўтаномія і народы, 475;
 Палітычная ўлада ў камерцыйнай сферы і народы, 476;
 Экалагічныя катастрофы і народы, 486;
 Спакой, Бог і народ, 489, 490;
 Развіццё народаў і правы чалавека, 494;
 Сувязі паміж народамі і канфлікт, 498;
 Узаемасувязі, народы і любоў, 499;
 Зброя, народы і неабходная абарона, 500;
 Вайскоўцы і злачыства супраць народаў, 503;
 Прынцып гуманнасці і народ, 505;
 XX стагоддзе і халакост габрэйскага народу, 506;

Зброя і спакой паміж народамі, 508;
 Рэлігіі і сяброўства паміж народамі, 515;
 Вернікі і яднанне народаў, 516;
 Узаемнае прабачэнне і падзеленыя народы, 518;
 Святасць і члены Божага народу, 530;
 Касцёл, місія і народ Божы, 538;
 Свецкія і Божы народ, 541;
 Рэлігійная свабода, даброты кожнага народу, 553;
 Беднасць многіх народаў і правы кульгур, 557;
 Рэлігійнае вымярэнне культуры і жыццё народаў, 559;
 Развіццё і годнасць народаў, 563;
 Маргіналізацыя хрысціянства і народы, 572;
 Народы і любоў, 581.

НАСЕЛЬНІЦТВА

Міжнародныя фінансавыя ўстаноўкі і насельніцтва, 371;
 Краіны-даўжніцы і насельніцтва, 450;
 Біятэхналогіі і насельніцтва, 476;
 Размяшчэнне насельніцтва, 483;
 Міжнароднае гуманітарнае права і насельніцтва, 504;
 Прынцып гуманнасці і грамадзянскае насельніцтва, 505;
 Санкцыі і насельніцтва, 507.

НАСІЛЛЕ

Бог і няволя насілля, 43;
 Сацыяльнае вучэнне і грэх насілля, 81;
 Формы працы непаўналетніх і насілле, 296;
 Несправядлівы закон, акт насілля, 398;
 Зварот да насілля і пасіўнае супраціўленне, 401;

Стварэнне, грэх і насілле, 429;
 Міжнародная супольнасць і насілле, 433;
 Насілле, сацыяльныя адносіны і адносіны паміж людзьмі, 488;
 Бог, спакой і насілле, 488;
 Насілле і свабода, 496;
 Выкарыстанне насілля, знішчэнні і смерць, 496;
 Лёгкая зброя і праяўленне насілля, 511;
 Тэрарызм, жорсткая форма насілля, 513;
 Насілле, бесчалавечае знішчэнне і цяжар болю, 517.

НАТУРАЛЬНЫ ЗАКОН

Дзесяць заповедзяў і натуральны закон, 22;
 Чалавечая дзейнасць і натуральны закон, 37;
 Грамадскія адносіны і натуральны закон, 53;
 Натуральны закон і стварэнне, 53;
 Дактрынальныя прынцыпы і натуральны закон, 89;
 Пій XII і натуральны закон, 93;
 Натуральны маральны закон, 140;
 Натуральны закон, правы і абавязкі асобы, 140;
 Натуральны закон і агульныя прынцыпы, 141;
 Натуральны закон і грамадзянскі закон, 142;
 Натуральны закон і Божы закон, 142;
 Натуральны закон і чалавечая грахоўнасць, 142;
 Універсальнасць натуральнага маральнага закону, 142;
 Права на карыстанне дабротамі і натуральны закон, 172;
 Натуральны закон і сексуальная тэснасць, 224;

Улада, каштоўнасці і натуральны закон, 397;
 Міжнароднае права і натуральны закон, 437.

НАЦЫЯ, НАЦЫЯНАЛЬНАСЦЬ, НАЦЫЯНАЛЬНЫ

Касцёл, нацыі і збаўленне, 1;
 Дэкалог, народ Запавету і нацыя, 25;
 Чалавечая дзейнасць і салідарнасць нацый, 35;
 Пій XII і ўнутраны лад нацый, 93*;
 Ян XXIII, няроўнасць і нацыянальныя рамкі, 94;
 Годнасць чалавека, людзі і нацыянальнасць, 144;
 Правы нацый і маладое пакаленне, 157;
 Прынцыпы і адносіны паміж нацыямі, 161;
 Нацыі і агульнае дабро, 165;
 Нацыя і міжнароднае супрацоўніцтва, 166;
 Багацце нацый і новыя даброты, 179;
 Даброты, нацыі і прагрэс, 179;
 Сям'я і спадчына нацыі, 213;
 Спадчына нацыі і пакаленні, 244;
 Праца і грамадскае жыццё нацый, 269, 274;
 Сапраўднае развіццё і нацыі свету, 342;
 Народ і нацыя, 387;
 Нацыя і рэлігійная супольнасць, 423;
 Прарокі і спакой паміж нацыямі, 430;
 Новае жыццё ў Хрысце і нацыянальныя адрозненні, 431;
 Суіснаванне нацый і прынцыпы, 433;
 Агульнае дабро, нацыя і чалавечая сям'я, 434;
 Суверэнітэт і суб'ектыўнасць нацыі, 435;
 Нацыі і адмова ад некаторых правоў, 435;

Міжнародная дамова і правы нацый, 435;
 Маральны закон, грамадская думка і нацыі, 436;
 Канфлікты і стабільнасць нацый, 438;
 Міжнародны парадак і свабода кожнай нацыі, 438;
 Свабода, цэласнасць, нацыя і міжнародны парадак, 438;
 Міжнародныя арганізацыі і існаванне нацый, 440;
 Узаемазалежнасць і нацыі, 442;
 Дэмаграфічная палітыка і развіццё нацый, 483;
 Развіццё нацый і правы чалавека, 494;
 Вайна і праблемы паміж нацыямі, 497;
 Ужыванне сілы і нацыі, 500;
 Тэрарыстычныя акты і нацыі, 514;
 Касцёл, нацыі і свет, 516;
 Свецкі вернік, культура і нацыянальная дыскрымінацыя, 557;
 Культура без дыскрымінацыі з-за нацыянальнасці, 557;
 Нацыянальныя культуры і сэнс існавання, 558;
 Культура і жыццё нацый, 559;
 Свецкасць, духоўныя традыцыі і нацыя, 572.

НАЦЫЯНАЛІЗМ

Міжнародная супольнасць і нацыяналістычная ідэалогія, 433.

НЕПІСЬМЕННАСЦЬ

Непісьменнасць, беднасць і Касцёл, 5;
 Непісьменнасць, адсталасць у развіцці і беднасць, 447;
 Непісьменнасць і экуменічнае супрацоўніцтва, 535.

НЕСПРАВДЛІВАСЦЬ

Шабатывы год і сацыяльная несправядлівасць, 24;
 Евангелізацыя, развіццё і несправядлівасць, 66;
 Грамадскае значэнне Евангелля і несправядлівасць, 71;
 Сацыяльнае вучэнне і грэх несправядлівасці, 81;
 Асабістая свабода і сітуацыі несправядлівасці, 137;
 Замяшчальная функцыя дзяржавы і сацыяльная несправядлівасць, 188;
 Узаемазалежнасць і несправядлівасць у глабальным маштабе, 192;
 Несправядлівасць і падтрымка недзяржаўных школ, 241;
Laborem exercens і несправядлівасць, 269;
 Заробак і несправядлівасць, 302;
 Матэрыяльныя даброты і несправядлівасць, 323;
 Міжнародная грамадская ўлада і несправядлівасць, 365;
 Вядзенне працэсаў і несправядлівасць, 404;
 Стварэнне, грэх і несправядлівасць, 429;
 Канфлікты і сітуацыі несправядлівасці, 498;
 Тэрарызм і несправядлівасць, 514;
 Разважлівасць і спакусы несправядлівасці, 548*;
 Сродкі камунікацыі і несправядлівасць, 561;
 Абнаўленне і формы несправядлівасці, 577.

НІГІЛІЗМ

Радыкальная секулярызацыя і нігілізм, 462.

Норма

Інстытуты і нормы справядлівасці, 42;
 Сацыяльнае вучэнне і нормы грамадскага жыцця, 73;
 Сумленне, нормы і грамадскія сітуацыі, 73;
 Сацыяльнае вучэнне і нормы дзейнасці, 81;
 Сацыяльнае вучэнне і нормы паводзін, 84;
 Свабода, праўда і этычныя нормы, 138;
 Створаня даброты і нормы агульнага дабра, 167;
 Прыватная ўласнасць і юрыдычныя нормы, 177;
 Рэпрадуктыўныя метады і нормы, 235;
 Сэксуальнае выхаванне і маральныя нормы, 243;
 Перавага сям'і і нарматыўныя крытэры, 254;
 Новыя тэхналогіі і юрыдычныя нормы, 283;
 Нормы сацыяльнага забеспячэння, 309;
 Фінансавая сістэма і нарматыўныя межы, 369;
 Эканамічнае развіццё і нарматыўныя межы, 372;
 Аб'ектыўная норма і станоўчае права, 388;
 Натуральны закон, нарматыўны арыенцір, 397;
 Палітычная карупцыя і нормы справядлівасці, 411;
 Рэлігійная свабода і юрыдычныя нормы, 422;
 Рэлігійныя арганізацыі і нормы права, 423;
 Канфлікты і нарматыўныя дакументы, 439;

Дыялог чалавека з Богам і нормы, 452;
 Здравае асяроддзе і юрыдычныя нормы, 468;
 Вайскоўцы і нормы гуманітарнага права, 503;
 Хімічная зброя і спіс міжнародных нормаў, 509;
 Любоў, найвышэйшая норма дзейнасці, 582.

Няволя, зняволенне

(гл. таксама РАБСТВА)

Блізкасць Бога і вызваленне з няволі, 21;
 Дзесяць заповедзяў і зняволенне грахам, 22;
 Надзея і вызваленне з няволі граху, 56;
 Эканоміка, роўнасць і зняволенне, 352;
 Евангелле і няволя, якая вынікае з граху, 576.

Нядзеля

Нядзеля — дзень, які трэба святкаваць, 285;
 Нядзеля павінна быць прызнана заканадаўствам выходным днём, 286.

Няроўнасць

Сацыяльнае пытанне і няроўнасць, 94;
 Адносіны паміж народамі, справядлівасць і няроўнасць, 145;
 Узаемазалежнасць і няроўнасць паміж краінамі, 192;
 Няроўнасць у свеце працы, 321;
 Глобалізацыя і няроўнасць, 362;
 Доступ да ведаў і няроўнасць, 363;
 Багатыя краіны і сацыяльная няроўнасць, 374;

Грамадзянскія ўлады і няроўнасць, 389;
Сродкі камунікацыі і няроўнасць, 561.

О

ОРГАН

(гл. *таксама* АРГАНІЗАЦЫЯ)

Прадстаўнічыя органы і кантроль, 408;
Прэвентыўныя ваенныя дзеянні і кампетэнтныя органы, 501;
Санкцыі і органы міжнароднай супольнасці, 507.

П

ПАДАТКІ

Падаткі, фінансавая сістэма і агульнае дабро, 355;
Аплата падаткаў і салідарнасць, 355;
Фінансавая сістэма і ўстанаўленне падаткаў, 355;
Езус і падатак Цэзару, 379;
Грамадзянскі абавязак плаціць падаткі, 380.

ПАЖЫЛЫ ЧАЛАВЕК

(гл. *таксама* СТАРАСЦЬ)

Клопат пра пажылых людзей, 222;
Сем'і і ўвага да пажылых людзей, 246;
Нядзеля і ўвага да пажылых людзей, 285.

ПАКАЛЕННЕ

Сучасныя пакаленні і важныя рашэнні, 16;
Кожнае пакаленне Ізраэля і шабатывы год, 25;
Нацыя, будучыня і маладое пакаленне, 157;

Міжнароднае супрацоўніцтва і будучыя пакаленні, 166;

Людзі, цяперашнія і будучыя пакаленні, 195;

Пажылыя людзі і адзінства пакаленняў, 222;

Нараджэнне дзяцей і салідарнасць паміж пакаленнямі, 230;

Сем'і і сувязь пакаленняў, 237;

Будучыня і новае пакаленне, 244;

Сям'я і салідарнасць паміж пакаленнямі, 248;

Спадкаемцы і праца пакаленняў, 274;

Беспрацоўе і маладое пакаленне, 287;

Спажывецтва і будучыя пакаленні, 360;

Глабалізацыя і салідарнасць пакаленняў, 367;

Сённяшнія пакаленні і індывідуалістычная культура, 373;

Годнасць чалавека і ўсе пакаленні, 428;

Экасістэма і будучыя пакаленні, 459;

Этыка павагі да жыцця і будучыя пакаленні, 465;

Адказнасць сённяшніх пакаленняў перад будучымі, 467;

Біятэхналогіі, спадчына і будучыя пакаленні, 477;

Арганізацыя Аб'яднаных Нацый, будучыя пакаленні і вайна, 501.

ПАКЛІКАННЕ

Касцёл, пакліканне чалавека да супольнасці, 3, 63;

Кампендый і пакліканне касцельных харызмаў, 10;

Касцёл, свет і пакліканне, 18;

Пакліканне чалавечага роду да еднасці, 19;

Трынітарная Любоў і пакліканне, 34;

Хрысціянскае аб'ядленне і пакліканне, 35, 36;

- Найвышэйшае пакліканне чалавека, Божае, 41;
 Асоба, пакліканне і стварэнне, 47;
 Касцёл, палітычная супольнасць і пакліканне, 50, 425;
 Касцёл і канчатковае пакліканне чалавека, 51;
 Сацыяльнае вучэнне і пакліканне чалавека, 61;
 Грамадства і пакліканне, 62;
 Сацыяльнае вучэнне і трансцэндэнтнае пакліканне, 72;
 Міждысцыплінарны дыялог і пакліканне, 78;
 Сацыяльнае вучэнне і пакліканне, 83;
 Свецкія вернікі, свецкі характар іх паклікання, 83;
Laborem exercens, праца і пакліканне, 101;
 Хрыстус і пакліканне чалавека, 105, 121;
 Мужчына і жанчына і пакліканне да жыцця, 113;
 Чалавек і пакліканне да грамадскага жыцця, 149;
 Свабода і асабістае пакліканне, 200;
 Сужэнства, сужэнцы і пакліканне, 220;
 Праца і пакліканне чалавека, 270;
 Праца, сям'я і пакліканне чалавека, 294;
 Праца і пакліканне жанчын, 295;
 Прафсаюзы і пакліканне, 306;
 Гуманізм працы і пакліканне, 322;
 Эканамічнае і грамадскае жыццё і пакліканне, 331;
 Эканоміка і пакліканне чалавека, 333;
 Мадэлі развіцця і пакліканне, 373;
 Дабро чалавецтва і пакліканне, 522;
 Улады і пакліканне чалавека, 534;
 Народ Божы і кожнае пакліканне, 538;
 Зямны парадак і вечнае пакліканне, 544;
- Асацыяцыі, пакліканне і місія, 550;
 Наш час і пакліканне, 551.
- ПАЛІГАМІЯ**
- Палігамія і першапачатковы Божы намер, 217;
 Палігамія і годнасць мужчыны і жанчыны, 217.
- ПАЛІТЫКА, ПАЛІТЫЧНЫ**
- Збаўленне і палітыка, 1;
 Запавет і палітычнае жыццё Ізраэля, 24;
 Пачатковы разрыў і палітычнае жыццё, 27;
 Запаведзь любові і палітычнае жыццё, 33;
 З'ява палітычнай узаемазалежнасці, 33;
 Імкненне чалавека і палітычнае жыццё, 40;
 Асоба і палітычныя структуры, 48;
 Касцёл, палітычная супольнасць і палітычная сістэма, 50;
 Божае Валадарства і палітычная арганізацыя, 51;
 Палітыка і будаванне збаўлення, 62;
 Касцёл, права евангелізаваць і палітыка, 70;
 Вера і сацыяльна-палітычная рэальнасць, 86;
Gaudium et spes і палітычная супольнасць, 96;
Centesimus annus і палітычная арганізацыя, 103;
 Нязменныя прынцыпы і палітыка, 161;
 Агульнае дабро і палітычная ўлада, 168;
 Прыватная ўласнасць і гаспадарчая палітыка, 176;
 Першабытныя народы і палітычнае жыццё, 180;

- Міласэрнасць і палітычнае вымярэнне праблемы беднасці, 184;
- Субсідыярнасць і палітычнае жыццё краіны, 187;
- Палітычнае жыццё грамадзянскай супольнасці, 189;
- Змена палітычных кіраўнікоў, 189;
- Варожасць да палітычнага жыцця, 191;
- Грамадская і палітычная міласэрнасць, 207, 208;
- Сем'і і палітычнае жыццё, 246;
- Сем'і і сямейная палітыка, 247;
- Палітычная дзейнасць і сямейныя каштоўнасці, 252;
- Палітычная перспектыва і сям'я, 254;
- Эканамічная палітыка і занятасць, 288;
- Аграрная рэформа — не толькі палітычная неабходнасць, 300;
- Палітыка аб'яднання, 344;
- Прадпрымальнікі і палітычная стабільнасць, 345;
- Дзяржава і эканамічная палітыка, 354;
- Палітычная супольнасць і дзяржаўныя выдаткі, 355;
- Салідарнасць пакаленняў і палітычныя супольнасці, 367;
- Палітыка і сусветны ўзровень, 372;
- Палітычная ўзаемазалежнасць, 373;
- Палітычная ўлада і спакойнае і мірнае жыццё, 381;
- Чалавечая асоба і палітычнае суіснаванне, 384;
- Палітычная супольнасць і народ, 385;
- Правы чалавека і палітычная супольнасць, 388;
- Палітычная супольнасць і агульнае дабро, 389, 407;
- Палітычнае суіснаванне і грамадзянскае сяброўства, 390;
- Чалавечая асоба і палітычная супольнасць, 391;
- Палітычная супольнасць і каштоўнасці супольнасці, 392;
- Палітычная ўлада і грамадзянскае суіснаванне, 393;
- Палітычная ўлада і маральны парадок, 394;
- Палітычная ўлада і народ, 395, 408;
- Праўда і палітычная дзейнасць, 407;
- Агульнае дабро і палітычная ўлада, 409;
- Палітычная карупцыя, 411;
- Палітычныя партыі і ўдзел, 413;
- Палітычны ўдзел і рэферэндум, 413;
- Удзел і палітычная супольнасць, 414;
- Палітыка ў сферы камунікацыі, 416;
- Палітычная і грамадзянская супольнасць, 417, 418, 419;
- Рэлігійная свабода і палітычная разважлівасць, 422;
- Касцёл і палітычная супольнасць, 424, 425, 427;
- Палітычная ўлада і міжнародная супольнасць, 441;
- Міжнародная палітыка, спакой і развіццё, 442;
- Палітычнае жыццё, адсталасць у развіцці і беднасць, 447;
- Краіны і палітыка ў камерцыйнай сферы, 476;
- Выкарыстанне навакольнага асяроддзя і палітычныя рашэнні, 483;
- Дэмаграфічная палітыка і глабальнае развіццё, 483;
- Спакой, каштоўнасць для ўсёй палітычнай супольнасці, 495;
- Леў XIII і тагачасная яму палітычная рэальнасць, 521;
- Хрысціянская антрапалогія і палітыка, 522;
- Свецкія хрысціяне, выхаванне і задачы ў палітычнай сферы, 531;
- Дыялог паміж хрысціянскімі і палітычнымі супольнасцямі, 534;

Прэзбітэр, сацыяльнае вучэнне і палітычнае жыццё, 539;
 «Палітычная» разважлівасць, 548*;
 Свецкі вернік, служэнне і палітычнае жыццё, 551, 565;
 Свецкі вернік і палітычная культура, натхнёная Евангеллем, 555;
 Свецкі вернік, культура і палітычная дзейнасць, 556;
 Палітыкі і рэарганізацыя эканомікі, 564;
 Маральная ацэнка палітычнага жыцця, 566;
 Свецкі вернік і ажыццяўленне ўлады, 567;
 Палітычная дзейнасць католікаў і свецкасць, 571;
 Свецкая нецярпімасць і значэнне веры ў палітычным жыцці, 572;
 Свецкі вернік і выбар палітычных інструментаў, 573;
 Салідарнасць і палітычная арганізацыя, 580;
 Хрысціянская любоў, палітычная любоў, 581.

ПАМЫЛКА

Усеагульны чалавечы пошук праўды і памылкі, 40;
 Рэлігійныя і маральныя праўды і памылка, 141;
 Памылковае сцвярдзенне і змены, 317;
 Памылка і эканамічны і маральны парадак, 330;
 Судовая памылка, 404;
 Рэлігійная свабода і памылка, 421;
 Разрыў паміж верай і жыццём, памылка, 554.

ПАРАДАК

(гл. таксама Лад)

Гуманізм і новы грамадскі парадак, 19;

Створанае, свае законы і парадкі, 45;
 Звышпрыродны парадак, 64;
 Касцёл, маральныя прынцыпы і грамадскі парадак, 71;
 Сацыяльнае вучэнне і рэлігійны і маральны парадак, 82;
Quadragesimo anno і новы сацыяльны парадак, 91;
 Свабода і ўмовы эканамічнага парадку, 137;
 Субсідыярнасць і правільны грамадскі парадак, 186;
 Свабода і межы грамадскага парадку, 200;
 Гуманізацыя грамадскага парадку, 233;
 Сусвет, космас і парадак, 262;
 Прафсаюзныя арганізацыі і грамадскі парадак, 305;
 Беднасць і парадак стварэння, 324;
 Божае Валадарства і новы грамадскі парадак, 325;
 Эканамічны і маральны парадак, 330;
 Улада і парадак, устаноўлены Богам, 380, 382, 383;
 Палітычная супольнасць і этычна-рэлігійны парадак, 384;
 Палітычная ўлада, парадак і развіццё чалавека, 394;
 Улада і маральны парадак, 396, 398, 399;
 Маральны закон і дзяржаўны парадак, 397;
 Пакаранне і абарона грамадскага парадку, 403;
 Рэлігійная свабода і аб'ектыўны маральны парадак, 422;
 Рэлігійныя групы і грамадзянскі парадак, 423;
 Касцёл і аўтаномія дэмакратычнага парадку, 424;
 Права гарантуе міжнародны парадак, 434;

Міжнародны парадак і маральны закон, 436;
 Правая сістэма і маральны парадак, 437;
 Другая сусветная вайна і міжнародны парадак, 438;
 Чалавечая пара і парадак стварэння, 451;
 Чалавек, асяроддзе і маральны парадак, 461;
 Маніпуляванне і прыродны парадак, 462;
 Універсальны парадак, устаноўлены Стварыцелем, 466;
 Уплыў на прыроду і шанаванне парадку, 473;
 Зямныя даброты і парадак стварэння, 481;
 Спакой, насілле і Божы парадак, 488;
 Спакой і грамадскі парадак, 494, 495;
 Сацыяльная катэхізацыя і маральны парадак, 530;
 Сацыяльныя тыдні і зямны парадак, 532;
 Свецкія вернікі, зямны парадак і вечнае пакліканне, 544;
 Свецкія аб'яднанні і зямны парадак, 549;
 Унутранае абнаўленне і сацыяльны парадак, 552;
 Сродкі камунікацыі і маральны парадак, 560;
 Адрозненне, юрыдычны і маральны парадак, 569;
 Дзяржавы і прыватны і грамадскі парадак, 577;
 Цывілізацыя любові і міжнародны парадак, 582.

Партыя

Прафсаюзы і палітычныя партыі, 307;
 Партыі і ўдзел у фарміраванні палітычных рашэнняў, 413;

Свецкія вернікі, членства ў партыі і ўдзел у палітычным жыцці, 573, 574.

Пастырства

Сацыяльнае вучэнне, пастырскі прыярытэт, 7;
 Кампендый і пастырскае распазнаванне, 10;
 Кампендый, інструмент пастырскага служэння, 11;
 XIX стагоддзе і пастырскі клопат, 88, 267;
 Сацыяльнае вучэнне і пастырскі клопат, 104;
 Пастырская дзейнасць, абвяшчэнне і асуджэнне, 159;
 Пастырская дзейнасць і экуменічнае супрацоўніцтва, 159;
 Касцёл, бежанцы і пастырскі клопат, 505;
 Пасланні і пастырскія імкненні на карысць спакою, 520;
 Антрапалогія, пастырская дзейнасць і інкультурацыя, 523;
 Сацыяльнае вучэнне і сацыяльнае пастырства, 524, 526;
 Сацыяльнае пасланне і пастырская задача, 525;
 Сацыяльнае пастырства і праўда пра чалавека, 527;
 Кандыдаты ў святары і пастырская дзейнасць, 533;
 Пастырская праца і хрысціянне, 538;
 Біскуп і пастырская дзейнасць у сацыяльнай сферы, 539;
 Прэзбітэр і сацыяльнае пастырства, 539;
 Пастырская дзейнасць і кансэкрываныя асобы, 540;
 Касцельныя аб'яднанні і пастырская дзейнасць у сацыяльнай сферы, 550.

ПАСХА

Дзень Пана і святкаванне вечнай Пасхі, 285.

ПАЯДНАННЕ

Евангелле, навіна паяднання, 86;
Салідарнасць і паяднанне, 196;
Паяднанне і тья, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, 226;
Грэх і паяднанне, 327;
Паяднанне чалавека і свету з Богам, 454;
Спакой і паяднанне, 492;
Паяднанне, справядлівасць і праўда, 518;
Паяднанне і сацыяльная адказнасць, 539.

ПЕРАМОВЫ

Меншасці, імкненне да аўтаноміі і перамовы, 387;
Канфлікты і інстытуты перамоў, 439;
Раззбраенне і шматбаковыя перамовы, 508.

ПЕРАСЛЕД, ГАНЦЕЛІ

Малітва за кіраўнікоў і пераслед, 381;
Апакаліптычны звер і ўлада ганіцеляў, 382;
Рэлігійны пераслед і міжнародны парадак, 438.

ПЛЮРАЛІЗМ

Сучасныя пакаленні і кіраванне плюралізмам, 16;
Агульнае дабро і грамадскі плюралізм, 151;
Плюралізм у грамадстве, 187;
Плюралізм у прыняцці рашэнняў, 356;
Плюралізм і сфера інфармацыі, 414;

Сацыяльны плюралізм і дэмакратыя, 417;
Плюралістычнае грамадства і свецкасць, 572;
Натуральная этыка і законны плюралізм, 572.

ПОЛ

(гл. *таксама* СЭКСУАЛЬНАСЦЬ)

Роўнасць, незалежна ад полу, 144;
Тоеснасць полу і асабістая сэксуальная тоеснасць, 224;
Праўда пра чалавека і людзі аднаго полу, 228;
Культура і дыскрымінацыя з-за полу, 557;
Сужэнства паміж асобамі рознага полу, 569.

ПРАБАЧЭННЕ

Салідарнасць і вымярэнне прабачэння, 196;
Мінулае, спакой і прабачэнне, 517;
Прабачэнне, патрабаванні справядлівасці і праўда, 518.

ПРАВА

Народ Запавету і права беднага, 23;
Права і будаванне збаўлення, 62;
Права Касцёла і сацыяльнае вучэнне, 69;
Права Касцёла, настаўніка праўд веры, 70;
Касцёл мае права евангелізаваць сацыяльную сферу, 70;
Права і абавязак Касцёла евангелізаваць, 71;
Сацыяльнае вучэнне, філасофія і права, 77;
Rerum novarum і права ўласнасці, 89, 268;
Dignitatis humanae і права на рэлігійную свабоду, 97;

- Грамадскі грэх і права на жыццё, 118;
 Правы чалавека і захаванне кожнага права, 154;
 Права дзіцяці развівацца ў мацярынскім улонні, 155;
 Права на жыццё, 155, 553;
 Права жыць у поўнай сям'і, 155;
 Права на інтэлектуальнае развіццё і на свабоду, 155;
 Права на ўдзел у працы, 155;
 Права ствараць сям'ю, 155;
 Права прымаць і выхоўваць дзяцей, 155;
 Права на рэлігійную свабоду, 155, 166, 553;
 Права на самавызначэнне, 157;
 Права на незалежнасць, 157;
 Права нацыі на існаванне, 157;
 Права нацыі на мову і культуру, 157;
 Права нацыі на традыцыі, 157;
 Права нацыі будаваць сваю будучыню, 157;
 Прынцыпы і адносіны, абумоўленыя правам, 161;
 Права на жыллё, 166;
 Права на адукацыю, 166;
 Агульнае дабро, права і грамадскае жыццё, 167;
 Усеагульнае права на карыстанне дабротамі, 172;
 Права выкарыстоўваць даброты, 173;
 Права на прыватную ўласнасць, 177;
 Права ўдзелу ў грамадскім жыцці, 191;
 Права на карыстанне свабодай, 199;
 Улада і натуральнае права на сужэнства, 216;
 Сэксуальная тоеснасць і станоўчае права, 224;
 Чалавек з гомасэксуальнай арыентацыяй і права на сужэнства, 228;
 Хрысціянскія сем'і і права на жыццё, 231;
 Правы сужэнцаў, нараджэнне дзяцей і іх колькасць, 234;
 Жаданне мацярынства і «права на дзіця», 235;
 Сям'я і права на дапамогу, 237;
 Права бацькоў выхоўваць нашчадкаў, 239;
 Права бацькоў і метады выхавання, 240;
 Права бацькоў і навучальныя ўстановы, 241;
 Права дзіцяці нарадзіцца ў сям'і, 244;
 Права сем'яў ствараць аб'яднанні, 247;
 Права валодаць пладамі працы, 249;
 Праца, сям'я і права на ўласнасць, 250;
 Права на прыватную ўласнасць, 282;
 Права на адпачынак, 284;
 Праца — асноўнае права, 287;
 Права на працу і занятасць, 288;
 Права на працу і супрацоўніцтва паміж дзяржавамі, 292;
 Права на працу і грамадства, 293;
 Натуральнае права на сям'ю, 294;
 Праца, сямейнае жыццё і натуральнае права, 294;
 Права жанчын на працу, 295;
 Права да з'яднання са сваімі сем'ямі, 298;
 Права на справядлівую ўзнагароду, 301;
 Права на адпачынак, 301;
 Права на ўмовы працы і на тэхналогію, якая была б бяспечнай для здароўя, 301;
 Права на абарону асобы, 301;
 Права на субсідыі для беспрацоўных, 301;
 Права на пенсію, 301;
 Права на забеспячэнне, 301;
 Права на клопат аб мацярынстве, 301;
 Права аб'ядноўвацца і ствараць саюзы, 301;

- Права на забастоўку, 304;
Права ствараць асацыяцыі, 305;
Аб'яднанні і права на працу, 309;
Права ўдзельнічаць у эканамічным жыцці, 333;
Права на эканамічную ініцыятыву, 336;
Права на свабодную эканамічную ініцыятыву, 354;
Права на харчаванне, 365;
Права на пітную ваду, 365;
Права, самавызначэнне і незалежнасць, 365;
Зямная ўлада і права, 379;
Меншасці і права на існаванне, 387;
Меншасці і права захоўваць культуру, 387;
Правы чалавека і станоўчы закон, 388;
Грамадзянскае сяброўства і сфера права, 390;
Справядлівасць, даброты і права, 391;
Наказ сумлення, чалавечае права, 399;
Права на супраціўленне, 400, 401;
Права на супраціўленне і непарадак, 401;
Улада і права вызначаць пакаранні, 402;
Вызначэнне пакаранняў і прававая дзяржава, 402;
Правы чалавека, забарона катаванняў, 404;
Дэмакратычная сістэма і прававая дзяржава, 406, 408;
Права на аб'ектыўную інфармацыю, 414, 415;
Агульнае дабро і права грамадзян, 417;
Права на свабоду ў справах рэлігіі, 421;
Касцёл і права на юрыдычнае прызнанне, 426;
Права гарантуе міжнародны парадак, 434;
Права народаў і міжнароднае права, 437;
Натуральны закон і ўнутранае права дзяржаў, 437;
Вайна, права сілы і сіла права, 437;
Перавага права і ўзаемны давер, 439;
Улада міжнароднай супольнасці і права, 441;
Арганізацыі і права на ўдзел, 442;
Апостальская Сталіца і права на дыпламатычнае прадстаўніцтва, 444;
Прыроджанае права, 445;
Права на развіццё, 446;
Бедныя краіны і права на прагрэс, 450;
Права народаў, існаванне і прагрэс, 450;
Права на бяспечнае і здаровае навакольнае асяроддзе, 468;
Права на ваду, 484, 485;
Права дзяржаў на самаабарону, 500, 501;
Вайскоўцы і злачынствы супраць права народаў, 503;
Права выкарыстоўваць сілу і гуманітарнае права, 504;
Тэрарызм і парушэнне правоў, 514;
Права на спакой, 518;
Сацыяльнае вучэнне, права і актыўныя суб'екты, 539;
Права на гуманную і цывілізованую культуру, 557;
Маральныя праўды і права супольнасці, 571.
- Правы**
- Касцёл і чалавечыя правы, 5;
Дзесяць заповедзяў і правы, 22;
Сацыяльнае вучэнне, чалавек і яго правы, 61, 81;
Касцёл, маральныя прынцыпы і правы, 71;

- Непрызнаныя правы бедных і сла-
бых, 81;
Pacet in terris, Касцёл і правы, 95;
Грамадскія грахі і правы, 118;
Чалавечая асоба і правы, 133;
Натуральны маральны закон і пра-
вы, 140;
Інваліды і правы, 148;
Сацыялізацыя і правы асобы, 151;
Чалавечая годнасць і абвяшчэнне
правоў, 152;
Крыніца правоў і чалавек, 153;
Правы: усеагульныя, непарушныя і
неад'емныя, 153;
Правы чалавека і гарантыя іх заха-
вання, 154;
Настаўніцкі Інстытут Касцёла і кан-
цэпцыя правоў, 155;
Сумеснае жыццё людзей, правы і
абавязкі чалавека, 156;
Узаемнае дапаўненне правоў і аб-
вязкаў, 156;
Правы народаў і нацый, 157;
Правы чалавека і іх захаванне, 158;
Місія Касцёла і правы чалавека, 159;
Агульнае дабро і асноўныя правы,
166;
Прызначэнне дабротаў і правы, 172;
Прыватная ўласнасць, свабода і пра-
вы, 176;
Салідарнасць і роўнасць у правах,
192;
Вера, хрысціянская салідарнасць і
правы, 196;
Справядлівасць і правы асобы, 202;
Любоў, справядлівасць і захаванне
правоў, 205;
Сям'я і асабістыя правы, 211, 214;
Члены сям'і і правы ў адносінах адно
да аднаго, 215;
Мацярынства і правы дзіцяці, якое
павінна нарадзіцца, 235;
Дзяржава, манополія ў адукацый-
най сферы і правы, 241;
Правы дзяцей, 244, 245;
Дзяржаўныя ўстановы і правы сям'і,
247;
Грамадства і правы сям'і, 253;
Сям'я і правы кожнай асобы, 254;
Шабатовы адпачынак і правы ўлас-
насці, 258;
Абарона правоў працоўных, 264;
Rerum novarum і правы бедных, 268;
Праца і правы чалавека, 270;
Новыя тэхналогіі і захаванне правоў,
283;
Нядзеля і правы братаў, якія не мо-
гуць адпачываць з прычыны бед-
насці, 285;
Правы жанчын у працоўнай сферы,
295;
Замежная працоўная сіла і правы,
298;
Правы працоўных, 301;
Забастоўка, мірны метады барацьбы
за свае правы, 304;
Прафсаюзы і законныя правы пра-
цоўных, 305, 306;
Прафсаюзы, улада і правы працоў-
ных, 307;
Сацыяльнае забеспячэнне і правы
працоўных, 309;
Праца і глабалізацыя мінімальнах
правоў, 310;
Новаўвядзенні і правы працаўніка,
314;
Гістарычныя формы працы і правы
працаўніка, 319;
Прадпрыемства, прыбытак і правы
працаўнікоў, 340;
Камерцыйная палітыка і правы, 364;
Глабалізацыя і абарона правоў чала-
века, 365;
Новыя правы і элементарныя пра-
вы, 365;
Арганізацыі і правы чалавека, 366, 443;
Меншасці, групы са спецыфічнымі
правамі, 387;

Палітычная супольнасць і правы чалавека, 388, 389;
 Палітычнае суіснаванне, сяброўства і правы, 390;
 Наказ сумлення і правы асобы, 399;
 Права на супраціўленне і асноўныя правы, 401;
 Дзяржава і правы чалавека, 402;
 Крымінальная адказнасць і правы асобы, 404;
 Дэмакратыя і павага да правоў чалавека, 407;
 Трэці сектар і правы асобы, 419;
 Рэлігійная свабода і правы грамадзян, 422;
 Касцёл, палітычная супольнасць і правы, 425;
 Касцёл і абарона правоў асобы, 426;
 Нацыі і адмова ад некаторых правоў, 435;
 Вайна і правы меншасцяў, 438;
 Сусветная ўлада і павага да правоў, 441;
 Правы сучасных і будучых пакаленняў, 465;
 Правы каронных народаў, 471;
 Вада і правы людзей, 484, 485;
 Спакой і замацаванне правоў чалавека, 494;
 Няўзброеныя прарокі і правы чалавека, 496;
 Вайскоўцы і парушэнне правоў, 503;
 Прынцып гуманнасці, безанцы і правы, 505;
 Правы груп, існаванне якіх пад пагрозай, 506;
 Барацьба з тэрарыстамі і правы чалавека, 514;
 Міжнародныя судовыя інстанцыі і правы, 518;
 Гуманная культура і правы культуры, 557;
 Вернікі і грамадзянскія правы, 565;
 Палітычная супольнасць, маральныя праўды і правы, 571;

Патрэба сэнсу і ўсведамленне правоў, 575;
 Любоў і павага правоў, 583.

ПРАГРЭС

(гл. *таксама* РАЗВІЦЦЁ)

Прагрэс і дабро чалавецтва, 6;
 Зло, смерць і прагрэс, 14;
 Ідэалогія і прагрэс, 48;
 Прагрэс і ўзрастанне Хрыстовага Валадарства, 55;
Sollicitudo rei socialis, прагрэс і развіццё, 102;
 Асоба, мяркуемы прагрэс і грамадзянская супольнасць, 133;
 Народы і прагрэс міжнароднай супольнасці, 145;
 Рэлігійная свабода і чалавечы прагрэс, 155;
 Новыя дабrotы і эканамічны прагрэс, 179;
 Узаемазалежнасць і прагрэс інфарматыкі, 192;
 Глобалізацыя, крыніца прагрэсу, 279;
 Новыя веды і сацыяльны прагрэс, 283;
 Матэрыяльны прагрэс павінен служыць чалавеку, 326;
 Прагрэс, збаўленне і асвячэнне, 326;
 Глобалізацыя і тэхналагічны прагрэс, 362;
 Выхаваўчая праца і прагрэс, 376;
 Касцёл, грамадзянскія ўлады і прагрэс, 445;
 Правы народаў на прагрэс, 450;
 Чалавечы талент і прагрэс, 456;
 Каталіцкі Касцёл і прагрэс, 457;
 Тэхніка і прагрэс чалавека, 458;
 Жыццё, смерць і навуковы прагрэс, 575.

ПРАДПРЫМАЛЬНІК

Пій XII і прадпрымальнікі, 93;

Адносіны паміж працоўнымі і прадпрымальнікамі, 279;
 Прафсаюзы і прадпрымальнікі, 305;
 Роля прадпрымальніка і кіраўніка, 344;
 Прадпрымальнік, працоўная дзейнасць і сям'я, 345;
 Прадпрымальнікі, біятэхналогіі і агульнае дабро, 478;
 Касцёльныя аб'яднанні прадпрымальнікаў, 550;
 Эканоміка і аб'яднанні прадпрымальнікаў, 564.

ПРАДПРЫМАЛЬНІЦТВА, ПРАДПРЫМАЛЬНАСЦЬ

Касцёл і свет прадпрымальніцтва, 70;
 Праца, чалавечы капітал і прадпрымальнасць, 278;
 Прадпрымальніцкія ініцыятывы і трэці сектар, 293;
 Незалежная праца і прадпрымальніцтва, 315;
 Рынкавая эканоміка і роля прадпрымальніцтва, 335;
 Праца чалавека і прадпрымальніцтва, 337;
 Прадпрымальніцтва, агульнае дабро і грамадская функцыя, 338;
 Творчасць і прадпрымальніцкае спаборніцтва, 343;
 Прадпрымальніцкая дзейнасць і абавязкі прадпрымальніка, 344;
 Дзяржава і прадпрымальніцкія сілы, 354;
 Фінансавая сістэма і прадпрымальніцкая дзейнасць, 355.

ПРАДПРЫЕМСТВА

(гл. *таксама* Прадпрымальніцтва)

Агульнае дабро і эканамічнае прадпрыемства, 165;

Капітал і сродкі вытворчасці прадпрыемства, 276;
 Занятасць, дзяржава і дзейнасць прадпрыемстваў, 291;
 Прадпрыемствы, працоўная палітыка і сям'я, 294;
 Узнагароджаная праца і прадпрыемства, 302;
 Прафсаюзы, працаўнікі і аб'яднанне прадпрыемстваў, 308;
 Мадэль вялікага прадпрыемства, 309;
 Прадпрыемствы і эластычнасць на рынку працы, 312;
 Дэцэнтралізацыя вытворчасці і прадпрыемства, 315;
 Прадпрыемства, аб'яднанне капіталаў і асоб, 338;
 Члены прадпрыемства, 339;
 Кааператывы, малыя і сярэднія прадпрыемствы, 339;
 Рамесніцкія, сельскагаспадарчыя і сямейныя прадпрыемствы, 339;
 Прадпрыемства, прыбытак і ахова годнасці людзей, 340;
 Прадпрыемства і грамадская экалогія працы, 340;
 Сённяшнія прадпрыемства і новая адказнасць, 342;
 Цяжкія рашэнні і прадпрыемства, 343, 344;
 Прадпрыемствы і сям'я, 345;
 Дзяржава, эканамічная дзейнасць і прадпрыемствы, 351;
 Дзяржава, прадпрыемствы і агульнае дабро, 354;
 Спажывуцы і прадукцыя прадпрыемстваў, 359.

ПРАКРЭАЦЫЯ

Рэпрадукцыйныя метады, зачацце і пракрэацыя, 235.

ПРАМЕЖКАВАЯ ГРУПА

- Субсідыярнасць і прамежкавая грамадская група, 186, 187;
 Удзел працоўных і прамежкавыя групы, 281;
 Эканоміка і прамежкавыя грамадскія групы, 346;
 Дзяржава, рынак і прамежкавыя групы, 356;
 Палітычная ўлада і прамежкавыя групы, 394;
 Міжнародная супольнасць і прамежкавыя групы, 441.

ПРАМЫСЛОВАСЦЬ

- Прамысловая рэвалюцыя і пытанне працоўных, 88;
Rerum novarum і прамысловыя рабочыя, 89;
Quadragesimo anno і індустрыялізацыя, 91;
 Ян XXIII і прамысловая рэвалюцыя, 94;
Octogesima adveniens і постіндустрыяльнае грамадства, 100;
 Новыя веды і прамысловае развіцця нацыі, 179;
 Касцёл і прамысловая рэвалюцыя, 267;
 Прафсаюзы і барацьба працаўнікоў прамысловасці, 305;
 Новая праца і першая прамысловая рэвалюцыя, 311;
 Пераход рабочай сілы з прамысловасці ў сферу паслуг, 313;
 Сістэма гандлю і прамысловая дзейнасць, 364;
 Малекулярная біялогія і прамысловасць, 458, 459;
 Карэнныя народы і аграпрамысловы інтарэс, 471;
 Прамысловая вытворчасць і парадак стварэння, 486.

ПРАТЭКЦЫЯНІЗМ

- Міжнародны гандаль і пратэццыянісцкая палітыка, 364.

ПРАЎДА

- Езус — дарога, праўда і жыццё, 1, 555;
 Пасланне св. Паўла да Цімафея і праўда, 2;
 Любоў і чалавечае развіццё ў праўдзе, 4;
 Касцёл і сведчанне аб праўдзе, 13;
 Кампендый і праўда, 14;
 Існаванне чалавека і свабодны пошук праўды, 15;
 Першы выклік — праўда пра чалавека, 16;
 Вучні Хрыста і пошукі праўды, 17;
 Божыя Асобы і Божыя дзеці ў праўдзе, 34;
 Збаўленне і ўсеагульны чалавечы пошук праўды, 40;
 Езус Хрыстус і поўная праўда пра чалавека, 45;
 Дзяржава і праўда пра чалавека, 48;
 Хрысціянская супольнасць і зерне праўды, 53;
 Цноты і Валадарства праўды, 57;
 Валадарства і чалавечая дзейнасць, асветленая праўдай, 58;
Magnificat, праўда пра Бога і бедныя, 59;
 Сацыяльнае вучэнне і праўда Духа, 63;
 Касцёл, настаўнік праўды веры, 70;
 Вера, розум і праўда, 75;
 Сацыяльнае вучэнне і праўда пра чалавека, 76, 82, 126;
 Сацыяльнае вучэнне, філасофія і праўда, 77;
 Сацыяльнае вучэнне, галіны навук і праўда, 78;
 Сацыяльнае вучэнне, святло праўды, 83;

- Сацыяльнае вучэнне, праўда і новае, 86;
- Касцёл і супрацоўніцтва ў праўдзе, 94;
- Pacem in terris* і прынцыпы праўды, 95;
- Чалавек і бачанне праўды, 113;
- Слова праўды св. Аўгустына, 114;
- Першародны грэх і праўда, 120;
- Канцэпцыі, якія рэдукуюць поўную праўду пра чалавека, 125;
- Чалавек, адкрыты на пазнанне глыбокай праўды, 129;
- Чалавечая асоба, трансцэндэнтнасць і абсалютная праўда, 130;
- Чалавек, свабода і падпарадкаванне праўдзе, 138;
- Праўда пра дабро і зло і сумленне, 139;
- Рэлігійныя і маральныя праўды і дапамога ласкі, 141;
- Універсальнасць натуральнага закону і праўда, 142;
- Свабода і адкрытасць на праўду, 143;
- Сацыяльнасць чалавека і грамадства, што жыве ў праўдзе, 150;
- Розум і пазнанне праўды, 155;
- Прынцыпы і праўда пра чалавека, 160;
- Прынцыпы і праўда пра грамадства, 163;
- Асоба і праўда ў формах грамадскага жыцця, 165;
- Праўда пра Бога і жыццё ў грамадстве, 167*;
- Асоба, сацыяльныя каштоўнасці і праўда, 197;
- Выхаваўчая дзейнасць і пошук праўды, 198;
- Свабода і ўзаемасувязі, якія рэгулююцца праўдай, 199;
- Праўда пра чалавека і справядлівасць, 203;
- Каштоўнасць праўды і любоў, 205;
- Чалавечая экалогія, сям'я і праўда, 212;
- Нараджэнне дзяцей і праўда пра сужэнства, 218;
- Хрыстус і першапачатковая праўда пра сужэнства, 219;
- Тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, і праўда Хрыста, 226;
- Гомасэксуальныя саюзы і праўда пра чалавека, 228;
- Суб'ектыўнае вымярэнне працы і праўда, 271;
- Праўда і перавага працы над капіталам, 277;
- Палітычная ўлада, створаны Богам парадак і праўда, 383;
- Улада, каштоўнасці і праўда пра чалавека, 397;
- Крымінальная адказнасць і імкненне да праўды, 404;
- Дэмакратыя, этычны рэлітывізм і праўда, 407, 569;
- Грамадства, інфармацыя і праўда, 415;
- Рэлігійная свабода і праўда, 421;
- Суіснаванне нацый і праўда, 433;
- Праўда пра чалавека і будучыня свету, 452;
- Спакой, парадак і праўда, 494;
- Насілле супярэчыць праўдзе, 496;
- Узброеныя сілы і абарона праўды, 502;
- Тэарысты і валоданне праўдай, 515;
- Прабачэнне, паяднанне і праўда, 518;
- Сацыяльнае пастырства, праўда і вызваленне, 524;
- Сацыяльнае пастырства і праўда пра чалавека, 527;
- Сацыяльная катэхізацыя, выхаванне і праўда, 530;
- Разважлівасць, паслухмянасць і любоў да праўды, 548*;

Свецкія вернікі і праўдзівасць сацыяльнага вучэння, 551;
 Культура і праўда пра чалавека, 556;
 Сфера культуры і праўда, 558;
 Сродкі камунікацыі і праўда, 562;
 Пакутнікі за хрысціянскую праўду, 570;
 Свецкасць і праўда, 571;
 Свецкая нецяярпімасць і праўды, якія абвяшчае Касцёл, 572;
 Праўда, паводзіны і любоў, 580.

ПРАФЕСІЯ, ПРАФЕСІЯНАЛІЗМ

Divini Redemptoris і прафесійныя арганізацыі, 92;
 Пій XII і прафесійныя катэгорыі, 93;
 Грамадскае жыццё і прафесійная адказнасць, 134;
 Грамадскі плюралізм і прафесійная дзейнасць, 151;
 Інстытуты прафесійнага характару, 185;
 Сям'я, праца і выбар прафесіі, 249;
 Прафесійная адукацыя маладых людзей, 289;
 Захаванне працы і прафесійныя здольнасці, 290;
 Жанчыны і прафесійная адукацыя, 295;
 Прафсаюзы і прафесійныя сферы, 306;
 Працаўнікі і прафесійная перападрыхтоўка, 308;
 Праца, людзі і прафесія, 311;
 Тэхналагічныя новаўвядзенні і прафесіі, 313;
 Пратэст сумлення і адказнасць у прафесійнай сферы, 399;
 Прафесіяналізм і сацыяльнае вучэнне, 529;
 Свецкія вернікі і прафесійная занятасць, 543;
 Свецкія вернікі і прафесійнае выхаванне, 546;
 Місія і прафесійнае асяроддзе, 550.

ПРАФСАЮЗ

Rerum novarum і прафесійныя саюзы, 89, 268;
Rerum novarum і прафсаюзы, 268;
 Прафсаюзы, працоўная палітыка і сям'я, 294;
 Прафсаюзы і іх роля ў грамадскім жыцці, 305;
 Прафсаюзы, класавая структура і класавая барацьба, 306;
 Прафсаюзы, стымул барацьбы за сацыяльную справядлівасць, 306;
 Прафсаюзы і грамадская свядомасць працоўных, 307;
 Прафсаюзы і палітычныя партыі, 307;
 Глобалізацыя, абнаўленне і прафсаюзы, 308.

ПРАЦА

Любоў, беспрацоўныя і праца, 5;
 Хрысціянская надзея, праца і сучасная рэчаіснасць, 56;
 Праца і будаванне збаўлення, 62;
 Сацыяльнае вучэнне, евангелізацыя і праца, 67;
 Касцёл, права евангелізаваць сацыяльную сферу і праца, 70;
 XIX стагоддзе і канфлікт паміж капіталам і працай, 88;
Rerum novarum і вучэнне аб працы, 89, 267;
Quadragesimo anno, капітал і праца, 91;
Laborem exercens і праца, 101;
 Чалавек з абмежаванымі магчымасцямі і ўмовы працы, 148;
 Права чалавека і права на ўдзел у працы, 155;
 Агульнае дабро і права на працу, 166;
 Прызначэнне дабротаў, зямля і праца, 171;
 Багацце і праца людзей, 174;

- Уласнасць, праца і панаванне над зямлёй, 176;
- Размеркаванне зямлі і рынкі працы, 180;
- Удзел і праца, 189;
- Свабода ў прыняцці рашэнняў адносна сваёй працы, 200;
- Святая Сям'я і ўрок працы, 210*;
- Дзеці і праца малалетніх, 245;
- Сям'я, эканамічнае жыццё і хатняя праца, 248;
- Адносіны паміж сям'ёй і працай, 249;
- Сям'я, праца і сямейная зароботная плата, 250;
- Праца жанчыны ў сям'і, 251;
- Бог заклікае чалавека апрацоўваць зямлю, 255;
- Праца і першапачатковы стан чалавека, 256;
- Працу варта шанаваць, але не багаўляць, 257;
- Шабат дазваляе чалавеку не станавіцца нявольнікам працы, 258;
- Езус вучыць цаніць працу, 259;
- Езус вучыць людзей не станавіцца нявольнікамі працы, 260;
- Езус, шабат і значэнне працы, 261;
- Праца і служэнне Божай велічы, 262;
- Праца і асвячэнне, 263;
- Мінаючы вобраз свету і праца, 264;
- Айцы Касцёла і праца як *opus humanum*, 265;
- Праца, чалавек і боская мудрасць, 266;
- Праца, сузіранне і малітва, 266;
- Ход гісторыі і дасягненні працы, 267;
- Rerum novarum* і працоўнае заканадаўства, 268;
- Laborem exercens* і бачанне працы, 269;
- Аб'ектыўнае і суб'ектыўнае вымярэнне працы, 270, 271;
- Праца і эканамізм, 271;
- Праца чалавека, 272;
- Чалавек і маргінальная праца, 272;
- Грамадскае вымярэнне працы, 273;
- Праца і абавязак чалавека, 274;
- Праца і тоеснасць чалавека, 275;
- Праца і фактар вытворчасці, 276;
- Адносіны паміж працай і капіталам, 277;
- Праца і чалавечы капітал, 278;
- Канфлікт паміж працай і капіталам, 279;
- Адчужанасць на працы і адчужанасць працы, 280;
- Праца і ўдзел працоўных, 281;
- Праца і прыватная ўласнасць, 282;
- Святочны адпачынак і праца, 284;
- Праца, асноўнае права, 287;
- Праца, поўная занятасць і перспектывы, 288, 289;
- Праца і адукацыйная сістэма, 290;
- Дзяржава і актыўная палітыка працы, 291;
- Супрацоўніцтва паміж дзяржавамі і праца, 292;
- Трэці сектар і развіццё працы, 293;
- Праца і сямейнае жыццё, 294;
- Праца і жанчыны, 295;
- Праца непаўналетніх, 296;
- Эміграцыя і патрэбы рынку працы, 297;
- Эмігранты і праца ў рэгіёнах, адкуль прабываюць эмігранты, 298;
- Сельскагаспадарчая праца і змены ў сельскай гаспадарцы, 299;
- Права працоўных, 301;
- Заробак і працоўныя адносіны, 302;
- Забастоўка і ўмовы працы, 304;
- Прафсаюзы і свет працы, 305;
- Свет працы і супрацоўніцтва, 306;
- Прафсаюзы, палітычная ўлада і праца, 307;
- Новыя формы прафсаюзнай дзейнасці і праца, 308;
- Працоўныя аб'яднанні і права на працу, 309;
- Наёмная праца і сацыяльнае забеспячэнне, 309;

Глабалізацыя і праца, 310, 312;
 Праца і глабалізацыя ахоўных мер, 310;
 Ахова працы, 311;
 Праца і прафесіі, 313;
 Наёмная праца, 314;
 Рамесніцкая і незалежная праца, 315;
 Нефармальнае эканоміка і праца, 316;
Res novae ў свеце працы, 317;
 Механічнае глумачэнне і праца, 318;
 Змены, праца і пастаянныя патрабаванні, 319;
 Навукоўцы, дзеячы культуры і праца, 320;
 Праца і салідарнае развіццё, 321;
 Новая сітуацыя працы і імкненне людзей наладжваць адносіны, 322;
 Прадпрымальніцтва і роля працы чалавека, 337;
 Прадпрыемства, аб'яднанне асоб і праца, 338;
 Кааператывы, сельскагаспадарчыя прадпрыемствы і праца, 339;
 Прадпрыемства, людзі і эфектыўнасць працы, 340;
 Прадпрымальніцкае спаборніцтва і праца, 343;
 Працоўная дзейнасць на прадпрыемствах і сям'я, 345;
 Дзяржава, эканоміка і праца, 351;
 Спажывальніцтва і праца на прадпрыемстве, 359;
 Міжнародная эканоміка і салідарная праца, 373;
Кніга Быцця, чалавек і праца, 428;
 Касцёл, дзяржава, чалавек і працоўнае жыццё, 445;
 Грэх і высакародная справа працы, 452;
 Чалавек і яго здольнасць пераўтвараць свет працай, 460;
 Навакольнае асяроддзе, адказнасць і праца, 467;

Хрысціянская антрапалогія і праца, 522;
 Свецкія вернікі і сфера працы, 543;
 Свецкія вернікі і гармонія паміж жыццём, верай і працай, 546;
 Аб'яднанні і выхаваўчая праца, 549.

ПРАЦАДАЎЦА

Непрамы працадаўца, 288;
 Працадаўца і аплата, 302.

ПРАЦАЎНІК

Rerum novarum і наёмныя працаўнікі, 89;
 Працаўнік, рука Хрыста, 265;
 Працаўнік як працоўная сіла, 271;
 Чалавечы капітал і працаўнікі, 278;
 Беспрацоўе і працаўнікі, 289;
 Замежная працоўная сіла і мясцовыя працаўнікі, 298;
 Справядлівы зарабак і працаўнік, 302;
 Забастоўка і працаўнікі, 304;
 Прафсаюзы, новыя формы дзейнасці і працаўнікі, 308;
 Канкурэнцыя і абарона працаўніка, 314;
 Нефармальнае эканоміка і працаўнік, 316;
 Гістарычныя формы і правы працаўніка, 319;
 Прадпрыемства, прыбытак і працаўнік, 340;
 Прадпрымальнікі, эфектыўнасць і працаўнікі, 344;
 Роля працаўнікоў і адміністрацыя, 412.

ПРАЦОЎНЫ

Касцёл і пытанне працоўных, 88, 267;
Rerum novarum і пытанне працоўных, 90;
 Ян XXIII і пытанне працоўных, 94;

Правы і эксплуатацыя працоўных, 158;
 Абарона правоў працоўных, 264;
 Дасягненні і эксплуатацыя працоўных, 267;
Rerum novarum і годнасць працоўных, 268;
 Канфлікт паміж працай і капіталам і працоўныя, 279;
 Удзел працоўных ва ўласнасці, 281;
 Эканамічная палітыка і працоўныя, 288;
 Правы працоўных, 301;
 Прафсаюзы працоўных, 305;
 Прафсаюзы і грамадская свядомасць працоўных, 307;
 Няроўнасць і годнасць працоўнага чалавека, 321;
 Глобалізацыя і працоўны чалавек, 322.

Прыбытак

Арганізацыя працы і прыбытак, 311;
 Прадпрыемства і значэнне прыбытку, 340;
 Прыбытак і годнасць людзей, 340;
 Імкненне да справядлівага прыбытку і ліхварства, 341;
 Свабодны рынак і прыбытак, 347;
 Глобалізацыя і магчымасць атрымання прыбытку, 361;
 Сродкі камунікацыі і прыбытак, 416;
 Эканоміка, асяроддзе і прыбытак, 470;
 Біятэхналогіі і законны прыбытак, 478.

Прымірэнне

Езус, людзі і прымірэнне, 493;
 Вінаваты і справядліваць прымірэння, 403;
 Спакой і прымірэнне, 517.

Прынцып

Сацыяльнае вучэнне і прынцыпы разважання, 7, 85;
 Прынцыпы і вырашэнне праблем, 9;
 Кампендый і прынцыпы мыслення, 11;
 Шабатывы і юбілейны год, прынцыпы, 24;
 Прынцыпы справядлівасці і салідарнасці, 25;
 Прынцып стварэння, 26;
 Прынцып рэлігійнай свабоды, 50;
 Касцёл, маральныя прынцыпы і грамадскі парадак, 71;
 Устойлівасць прынцыпаў і сацыяльнае вучэнне, 85;
 Пытанне працоўных і дактрынальныя прынцыпы, 89;
 Прынцып супрацоўніцтва і класавая барацьба, 89, 268;
Rerum novarum, прынцыпы і сацыяльныя энцыклікі, 90;
Quadragesimo anno і прынцыпы, 91;
 Прынцып салідарнасці, 103, 194*, 580;
 Супольнасць хрысціянаў і асноўныя прынцыпы, 104;
 Прынцып годнасці чалавечай асобы, 107;
 Душа, прынцып адзінства чалавека, 127;
 Годнасць чалавечай асобы, прынцып і бліжні, 132;
 Натуральны закон і агульныя прынцыпы, 141;
 Грамадзянскі закон і прынцыпы натуральнага закону, 142;
 Грамадства, асобы і прынцып адзінства, 149;
 Універсальнасць і непадзельнасць правоў, прынцыпы, 154;
 Міжнароднае права, прынцып роўных адносін і дзяржавы, 157;

- Пастаянныя прынцыпы сацыяльнага вучэння, 160;
- Агульны і фундаментальны характар прынцыпаў, 161;
- Адзінства і ўзаемасувязь прынцыпаў, 162;
- Прынцыпы і праўда пра грамадства, 163;
- Маральнае патрабаванне і прынцыпы, 163;
- Прынцып агульнага добра, 164;
- Прынцып усеагульнага прызначэння добротаў, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 179, 182, 449;
- Прынцып агульнага выкарыстання добротаў, 172;
- Прынцып субсідыярнасці, 186, 187, 188, 449;
- Прынцып салідарнасці, 193, 194*, 195, 449;
- Узаемасувязь паміж прынцыпамі і каштоўнасцямі, 197;
- Дзяржава, сям'я і прынцып субсідыярнасці, 214, 252;
- Працаўнікі, агульны прынцып і ўзнагарода, 259;
- Прамысловая рэвалюцыя і прынцыпы, 267;
- Прынцып, праца і вытворчасць, 276, 277;
- Прынцып найбольшай выгады, 279;
- Уласнасць і прынцып прызначэння добротаў, 282, 283;
- Прынцып эканоміі, 346;
- Дзяржава і прынцыпы субсідыярнасці і салідарнасці, 351;
- Дзяржава і прынцып пераразмеркавання, 353;
- Прынцып субсідыярнасці і ініцыятыва, 354, 418;
- Прынцыпы, фінансавая сістэма і агульнае добро, 355;
- Планаванне і прынцып прызначэння добротаў, 367;
- Прынцып братэрства і грамадзянскае сяброўства, 390;
- Скептыцызм і прынцыпы маральнага закону, 397;
- Супраціўленне ўладзе і прынцыпы натуральнага закону, 400;
- Пасіўнае супраціўленне і маральныя прынцыпы, 401;
- Прынцып прэзюмпцыі невіноўнасці, 404;
- Прынцып раздзялення ўлады і дзяржава, 408;
- Прынцып прававой дзяржавы, 408;
- Палітычная карупцыя і прынцыпы маральнасці, 411;
- Маральныя прынцыпы і грамадскія камунікацыі, 416;
- Агульнае добро, дэмакратыя і прынцыпы, 417;
- Грамадзянскія супольнасці і прынцып субсідыярнасці, 419;
- Прынцып суб'ектыўнасці грамадства, 420;
- Прынцыпы і міжнародная супольнасць, 433;
- Прынцыпы і прававая сістэма, 437;
- Універсальныя прынцыпы і права дзяржаў, 437;
- Прынцып адзінства чалавечага роду, 437;
- Прынцып аднолькавай годнасці ўсіх народаў, 437;
- Прынцып адмаўлення ад вайны, 437;
- Прынцып супрацоўніцтва дзеля агульнага добра, 437;
- Прынцып захавання абавязацельстваў, 437;
- Права і прынцып узаемага даверу, 439;
- Міжнародная супольнасць і прынцып субсідыярнасці, 441;
- Прынцыпы і права на развіццё, 446;
- Прынцып эксплуатацыі прыродных рэсурсаў, 447;

Прынцып і выплата даўгоў, 450;
 Навуковыя даследаванні і маральныя прынцыпы, 458;
 Прынцып абачлівасці, 469;
 Прыбытак, агульнае дабро і прынцып, 478;
 Прынцып прызначэння дабротаў і асяроддзе, 482;
 Прынцып прызначэння дабротаў і вада, 484;
 Узброеныя сілы, загады і універсальныя прынцыпы, 503;
 Прынцып гуманнасці і гуманітарныя прынцыпы, 505;
 Прынцып нацыянальнай незалежнасці і ахвяры, 506;
 Прынцып дастатковасці і зброя, 508;
 Прынцып нераспаўсюджвання ядзернай зброі, 509;
 Тэрарысты і прынцыпы прававой дзяржавы, 514;
 Прынцып універсальнай юрысдыкцыі, 518;
 Евангелле і прынцып тлумачэння рэалій, 526;
 Дзейнасць і прынцып першыства чалавека, 527;
 Разважлівасць і маральныя прынцыпы, 547;
 Свецкі вернік, прынцыпы сацыяльнага вучэння і эканамічная дзейнасць, 563;
 Прынцып субсідыярнасці і свецкія вернікі, 565;
 Свецкі вернік і прынцыпы грамадскага жыцця, 568;
 Заканадаўцы і палітыкі і хрысціянскія прынцыпы, 570;
 Прынцып свецкасці, 572;
 Палітычныя партыі і прынцыпы мыслення, 574;
 Маральныя прынцыпы і росквіт дзяржаў, 577;
 Прынцып салідарнасці і любоў, 580.

Прыняцце

Прыняцце дзяцей, 216;
 Бескарыслінасць у адносінах і прыняцце, 221;
 Сужэнская любоў і прыняцце жыцця, 230, 232;
 Міжасабовыя адносіны паміж сужэнцамі і поўнае прыняцце, 233;
 Салідарнасць у сям'і і прыняцце, 246.

Прырода

Цывілізацыя і месца чалавека ў прыродзе, 14, 15;
 Рэлігійнасць і разумная прырода асобы, 15;
 Суадносіны паміж прыродай, тэхнікай і маральнасцю, 16;
 Правы, уласцівыя прыродзе чалавечай асобы, 22;
 Заданне падпарадкаваць створаную прыроду, 36;
 Плады прыроды і Валадарства Хрыста, 57;
 Касцёл добра ведае чалавечую прыроду, 61;
 Маральная праўда і чалавечая прырода, 70;
 Прырода чалавека, крыніца сацыяльнага вучэння, 75, 77;
 Дактрынальная вага, навучанні і іх прырода, 80;
 Універсальныя каштоўнасці і прырода чалавека, 85;
 Сувязь паміж Богам і чалавекам і прырода чалавека, 110;
 Першародны грэх і прырода чалавека, 115;
 Езус Хрыстус, прырода чалавека і прырода Бога, 122;
 Чалавек як часціца прыроды, 128;
 Чалавек, дух і матэрыя, адна прырода, 129;
 Розум уласцівы прыродзе чалавека, 140;

Свабода і агульная прырода, 142;
 Прырода чалавека і суб'ектыўнасць у адносінах, 149;
 Грамадства, дамова і прырода чалавека, 149*;
 Грамадствы, якія адпавядаюць прыродзе чалавека, 151;
 Прырода чалавека і прынцып агульнага выкарыстання дабротаў, 172;
 Сям'я і легітымнасць у прыродзе чалавека, 214;
 Сужэнства і прырода сужэнскай любові, 225, 230, 253;
 Права працоўных і прырода асобы, 301;
 Вера ў Хрыста і прырода развіцця, 327, 342;
 Эканамічныя законы і прырода рэчаў, 330;
 Вычарпальныя прыродныя рэсурсы, 346;
 Бог, стварэнне і прыродныя здольнасці, 383;
 Прырода палітычнай супольнасці і суіснаванне, 392;
 Улада, заснаваная на чалавечай прыродзе, 398;
 Прырода не з'яўляецца для чалавека канкурэнтам, 451;
 Езус інтэрпрэтуе прыроду, 453;
 Парушэнне раўнавагі паміж чалавекам і прыродай, 454;
 Чалавек і панаванне над прыродай, 456, 462, 473;
 Бог палічыў створаную Ім прыроду «добрай», 457;
 Прырода і дакладныя тэхналогіі, 458, 459, 460;
 Экалагічныя рухі і абагаўленне прыроды, 463;
 Адносіны да трансцэндэнцыі і прырода, 464, 487;
 Прыродная раўнавага і экалагічны крызіс, 466;

Эканамічнае развіццё і цыклы прыроды, 470;
 Прырода, дар Стварыцеля для чалавечай супольнасці, 473;
 Вада па сваёй прыродзе не можа разглядацца як тавар, 485;
 Прырода і таямніца, 487;
 Спакой будзе ахопліваць усю прыроду, 490;
 Людзі і агульная чалавечая прырода, 499.

Пытанне

Пытанне наконт месца чалавека ў прыродзе і грамадстве, 14;
 Прамысловая рэвалюцыя і сацыяльнае пытанне, 88;
 Прамысловая рэвалюцыя і пытанне працоўных, 88, 267;
Rerum novarum і сацыяльнае пытанне, 89, 269;
Rerum novarum і пытанне працоўных, 89, 90;
 Пій XI, грамадства і пытанне, што патрабуе вырашэння, 91;
 Ян XXIII і сацыяльнае пытанне, 94;
 Праца, ключ да ўсяго сацыяльнага пытання, 101, 269;
 Павел VI і сацыяльнае пытанне, 103;
 Прынцыпы і пытанне аб сэнсе грамадскага жыцця, 163;
 Грамадская справядлівасць і сацыяльнае пытанне, 201;
 Любоў і сацыяльнае пытанне, 204;
 Беднасць і сусветнае сацыяльнае пытанне, 208;
 Даброты і пытанне наконт новых тэхналогій, 283;
 Жанчына і пытанне працы, 295;
 Пытанне наконт выкарыстання новых біятэхналогій, 472;
 Пытанне аб сэнсе існавання, 558;
 Пытанне развіцця і годнасці чалавека, 563;

Культурнае пытанне і маральны сэнс, 577;

Сацыяльнае пытанне, Хрыстус і Евангелле, 577.

Р

РАБСТВА

(гл. *таксама* Няволя)

У Хрысце няма ўжо ні раба, ні свабоднага, 52, 144;

Правы чалавека і новыя формы рабства, 158;

Уласнасць і самае цяжкае рабства, 181;

Жанчына, праца і рабства, 295;

Праца непаўналетніх і ўмовы сапраўднага рабства, 296;

Валадарства Божае і рабства, 325;

Матэрыяльныя даброты і людзі-рабы, 334;

Вучань Хрыста не становіцца рабом рэчаў, 453.

Развіццё

Любоў, адносіны і чалавечае развіццё, 4;

Плюралізм і філасофія развіцця, 16;

Дэкалог і развіццё ізраэльскага грамадства, 23;

Божае Валадарства і развіццё грамадскасці, 51;

Сапраўднае вызваленне і развіццё чалавека, 60;

Сацыяльнае вучэнне, евангелізацыя і развіццё, 66;

Сацыяльнае вучэнне і развіццё, 82;

Сацыяльнае вучэнне і развіццё чалавека ў грамадстве, 84;

Ян XXIII і рэгіёны, якія развіваюцца, 94;

Gaudium et spes і развіццё грамадства, 96;

Камісія «Iustitia et Pax» і развіццё, 99;

Sollicitudo rei socialis і развіццё, 102;

Centesimus annus і чалавечае развіццё, 103;

Зямны лад і развіццё сацыяльнага вучэння, 104;

Структуры граху і развіццё, 119;

Чалавечая асоба і цэласнае развіццё, 131, 133;

Грамадскі лад, развіццё і асоба, 132;

Натуральны закон, ідэі і развіццё, 141;

Абвяшчэнне правоў і развіццё, 152;

Правы чалавека і развіццё асобы, 155;

Прынцыпы сацыяльнага вучэння і развіццё, 163;

Агульнае дабро і ўдзел у яго развіцці, 167;

Агульнае дабро, палітычная ўлада і развіццё, 168;

Карыстанне дабротамі і развіццё чалавека, 172;

Прызначэнне дабротаў і цэласнае развіццё, 175;

Прыватная ўласнасць, даброты і развіццё чалавека, 177;

Новыя веды і развіццё, 179;

Размеркаванне зямлі і развіццё, 180;

Сацыяльныя каштоўнасці і развіццё асобы, 197;

Хрысціянская супольнасць, сям'я і развіццё, 229;

Развіццё культуры жыцця, 231;

Кантрацэптывы і сродкі і развіццё народаў, 233;

Прыняцце жыцця і развіццё грамадства, 237;

Выхаваўчая місія сям'і і развіццё, 238;

Дзеці ў свеце і цэласнае развіццё, 245;

Сям'я, праца і развіццё асоб, 249;

Laborem exercens, праца і развіццё, 269;

- Праца і развіццё чалавека, 274;
 Праца, капітал і развіццё асобы, 278;
 Канфлікт паміж працай і капіталам і развіццё, 279;
 Праца, прыватная ўласнасць і развіццё, 282;
 Трэці сектар і развіццё працы, 293;
 Сельская гаспадарка і развіццё грамадскай супольнасці, 299;
 Непрадуктыўная сістэма латыфундый і развіццё, 300;
 Падзел зямлі і развіццё, 300;
 Прафсаюзы і эканамічнае і грамадскае развіццё, 307;
 Арганізацыя працы і развіццё, 311;
 Праца, навукоўцы і развіццё, 320;
 Праца і салідарнае развіццё, 321;
 Вера ў Езуса Хрыста і сацыяльныя развіццё, 327;
 Багацце, салідарнасць і адсталасць у развіцці, 332;
 Эканоміка, эфектыўнасць і салідарнае развіццё, 332;
 Удзел у эканамічным жыцці і развіццё, 333;
 Удзел і развіццё краіны, 333;
 Багацце і глабальнае і салідарнае развіццё, 334;
 Прадпрымальніцтва і развіццё грамадства, 338;
 Кааператывы і развіццё рынку, 339;
 Прадпрымальніцтва і развіццё, 342;
 Прадпрымальніцкае спароніцтва і развіццё, 343;
 Працоўная дзейнасць, сям'я і развіццё, 345;
 Свабодны рынак і эканамічнае развіццё, 347;
 Свабодны рынак і развіццё чалавека, 348;
 Дзяржава, эканоміка і яе развіццё, 351;
 Рынак, дзяржава і эканамічнае развіццё, 353;
 Асабістая свабода, дзейнасць грамадзянскіх улад і развіццё, 354;
 Фінансавая сістэма, інструмент развіцця, 355;
 Развіццё эканамічнай дэмакратыі, 356;
 Развіццё тэлекамунікацый, 362;
 Глобалізацыя, няроўнасць і развіццё, 363;
 Падзел багаццяў і развіццё, 363;
 Міжнародны гандаль і развіццё, 364;
 Фінансавыя рынкі і развіццё, 368;
 Фінансавая і рэальная эканоміка і развіццё, 369;
 Міжнародныя фінансавыя ўстановы і развіццё, 371;
 Палітыка і эканамічнае развіццё, 372;
 Міжнародная эканоміка і развіццё чалавецтва, 373;
 Міжнародная эканоміка і развіццё чалавека, 373;
 Багатыя краіны і больш гуманнае і салідарнае развіццё, 374;
 Даброты, развіццё супольнасці і адчуванне Бога, 375;
 Барацьба, вайна і развіццё, 438;
 Арганізацыя Аб'яднаных Нацый і развіццё, 440;
 Міжнародная палітыка і развіццё, 442;
 Адставанне ў развіцці і структуры граху, 446;
 Супрацоўніцтва і развіццё, 446;
 Права на развіццё, 446;
 Міжнародны рынак і развіццё, 447;
 Супрацоўніцтва і адсталасць у развіцці, 447;
 Беднасць і сацыяльна-эканамічнае развіццё, 449;
 Развіццё і пазыковы крызіс бедных краін, 450;
 Стварэнне і клопат пра яго развіццё, 451;
 Развіццё навукі і тэхнікі, 456;
 Навука, развіццё і трансэндэнцыя, 462;

Прырода і развіццё ў спажывецкім святле, 462;
 Эканамічнае развіццё і цыклы прыроды, 470;
 Дасягненні ў галіне біятэхналогій і адставанне ў развіцці, 474;
 Біятэхналогіі, гандлёвы абмен і развіццё, 475;
 Кіраўнікі і развіццё біятэхналогій, 478;
 Развіццё і выкарыстанне навакольнага асяроддзя, 483;
 Дэмаграфічная палітыка і глабальнае развіццё, 483;
 Спакой, справядлівасць і цэласнае развіццё, 494;
 Спакой і развіццё, 498;
 Хрысціянская антрапалогія і чалавечае развіццё, 522;
 Сацыяльнае пастырства і развіццё, 524;
 Дыялог розных рэлігій і развіццё чалавека, 537;
 Развіццё культуры, 560;
 Мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця, 563;
 Эканоміка і сапраўднае развіццё, 564;
 Сацыяльная любоў і развіццё асобы, 581;
 Цывілізацыя любові і развіццё асобы, 582.

Развод

Развод і рэлятывісцкі погляд на сужэнскі саюз, 225;
 Касцёл і клопат пра тых, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, 226, 226*.

Раззбраенне

Раззбраенне і міжнародны парадак, 438;
 Неабходныя крокі па раззбраенні агрэсара, 506;

Агульнае, збалансаванае і кантраляванае раззбраенне, 508;
 Раззбраенне і палітыка ядзернага запалохвання, 508;
 Ядзернае раззбраенне, 509;
 Раззбраенне і зброя, якая наносіць цяжкія калецтвы, 510;
 Раззбраенне і супрацьпяхотныя міны, 510.

РАСА, РАСІЗМ

Роўнасць паміж людзьмі і раса, 144;
 Расізм і расавая дыскрымінацыя, 433.

Розум

Прычына рэчаў і розум чалавека, 15;
 Недаступныя чалавечаму розуму перспектывы, 34;
 Сацыяльнае вучэнне, вера і розум, 74, 75;
 Сацыяльнае вучэнне, філасофія і розум, 77;
 Чалавек, духоўныя здольнасці і розум, 114;
 Чалавек і сувязь розуму і волі, 127;
 Натуральны закон і розум, 140;
 Правы чалавека, чалавечая годнасць і розум, 153;
 Прынцыпы сацыяльнага вучэння, розум і вера, 160;
 Божы намер у адносінах да сужэнства і розум, 217;
 Справядлівыя законы і патрабаванні здаровага розуму, 398;
 Адносіны паміж народамі павінны рэгулявацца розумам, 433;
 Разважлівасць, цнота практычнага розуму, 548.

Роўнасць

Уцелаўленне і роўная годнасць людзей, 144;

Сумеснае ўзрастанне і роўнасць класаў, 145;
 «Мужчынскае» і «жаночае» і роўная годнасць, 146;
 Міжнароднае права і роўныя адносіны да дзяржаў, 157;
 Роўнасць і правы чалавека, 158;
 Агульнае дабро і роўнасць людзей, 164;
 Субсідыярнасць і роўнасць, 187;
 Функцыя замяшчэння, дзяржава і большая роўнасць, 188;
 Салідарнасць і роўнасць усіх, 192, 194;
 Салідарнасць Езуса з чалавецтвам і роўнасць, 196;
 Эканамічная ініцыятыва і роўнасць усіх, 336;
 Дзяржава ў эканамічнай сферы і роўнасць бакоў, 352;
 Фінансавая сістэма і прынцып роўнасці, 355;
 Грамадзянскае сяброўства і прынцып роўнасці, 390;
 Роўнасць і Французская рэвалюцыя, 390*;
 Улада і маральны парадак, роўны для ўсіх, 396;
 Інфармацыя і ўмовы роўнасці, 414;
 Палітычная і грамадзянская супольнасць не з'яўляюцца роўнымі ў іерархіі мэт, 418;
 Міжнародныя арганізацыі і роўнасць, 442;
 Права на развіццё і роўнасць, 446;
 Біяцэнтрызм і эгалітарызм, 463;
 Міжнароднае права і роўнасць дзяржаў, 506.

Рух

Рухі салідарнасці працоўных, 308;
 Суіснаванне, духоўныя каштоўнасці і рухі, 386;

Арганізацыі і рухі за правы чалавека, 443;
 Навакольнае асяроддзе і экалагічныя рухі, 463;
 Хрысціянне і рух абароны чалавечай асобы, 538;
 Рухі і выхаванне свецкіх вернікаў, 549;
 Сацыяльнае вучэнне і роля рухаў, 549.

Рынак

Размеркаванне зямлі і рынкі, 180;
 Структуры салідарнасці і законы рынку, 193;
 Сям'я і логіка рынку, 248;
 Праца, капітал і біржавыя рынкі, 276;
 Праца, капітал і рынкі, 279;
 Працоўныя перспектывы і рынак працы, 289;
 Супрацоўніцтва і рынак працы, 292;
 Рынак і ініцыятывы трэцяга сектара, 293;
 Зямля і рынак крэдытавання, 300;
 Працаўнікі і рынак працы, 308;
 Глобалізацыя і спажывецкія рынкі, 310;
 Глобалізацыя і лібералізацыя рынкаў, 312;
 Развіццё, маральная якасць і рынкавая эканоміка, 335;
 Кааператывы і развіццё рынку, 339;
 Эфектыўнасць эканамічнай сістэмы і рынак, 346;
 Свабодны рынак, 347;
 Свабодны рынак, мэты і каштоўнасці, 348;
 Рынак і маральныя мэты, 349;
 Рынак у сучасных грамадствах, 350;
 Дзяржава, юрыдычныя межы і рынак, 352;
 Рынак, дзяржава і іх узаемадапаўняльнасць, 353;
 Эканамічная дэмакратыя і рынак, 356;
 Глобалізацыя і фінансавыя рынкі, 361;

Фінансавыя рынкі і вытворчая дзейнасць, 368;
 Рэальная эканоміка і фінансавыя рынкі, 369;
 Урады краін і міжнародныя рынкі, 370;
 Міжнародныя арганізацыі і міжнародны рынак, 371;
 Палітычная супольнасць і рынак, 419;
 Міжнароднае супрацоўніцтва і міжнародны рынак, 447, 448;
 Ахова навакольнага асяроддзя і рынковыя механізмы, 470;
 Раззбраенне, гандаль зброяй і рынкі, 508.

Рэвалюцыя

Прамысловая рэвалюцыя і пытанне працоўных, 88;
 Сацыяльнае пытанне і прамысловая рэвалюцыя, 94;
 Прамысловая рэвалюцыя, выклік Касцёла, 267;
 Прамысловая рэвалюцыя і новая праца, 311;
 Французская рэвалюцыя і хрысціянскія ідэі, 390*.

Рэжым

Quadragesimo anno і таталітарныя рэжымы, 91;
 Пій XI і таталітарныя рэжымы, 92;
 Рэлігійная свабода, прагрэс і рэжым, 155;
 Прыватная ўласнасць і формы рэжымаў, 177;
 Краіны з таталітарным або дыктатарскім рэжымам, 191;
 Каштоўнасці і палітычныя рэжымы, 386;
 Народ, кіраўнікі і палітычны рэжым, 395.

Рэлігія, рэлігійны

Кампендый і іншыя рэлігіі, 12;
 Рэлігіі і дыялог, 12;
 Цывілізацыі, культуры і формы рэлігіі, 14;
 Рэлігія, палітыка і хрысціянства, 50;
 Айцы Касцёла і розныя рэлігіі, 53*;
 Сацыяльнае вучэнне і рэлігійныя традыцыі, 84;
 Пастырская дзейнасць, правы чалавека і рэлігіі, 159;
 Свабода і вызнанне асабістых рэлігійных ідэяў, 200;
 Сям'я, спадчына і рэлігійная супольнасць, 213;
 Роднасць паміж працай і рэлігіяй, 266;
 Адпачынак, вольны час і рэлігійнае жыццё, 284;
 Патрабаванні на карысць грамадства і рэлігійнае жыццё, 284;
 Глобалізацыя, бедныя і рэлігійныя перакананні, 366;
 Меншасці і рэлігійныя перакананні, 387;
 Рэлігійная свабода і грамадзянскае права, 422;
 Нацыя і рэлігійная супольнасць, 423;
 Дзяржава і рэлігійныя арганізацыі, 423;
 Касцёл, свабода аб'яднання ў рэлігійных мэтах, 426;
 Рэлігійны пераслед і міжнародны парадак, 438;
 Знішчэнне рэлігійных груп і злачынствы, 506;
 Крымінальная адказнасць, рэлігіі і тэрарысты, 514;
 Рэлігіі і тэрарызм, 515;
 Касцёл, супрацоўніцтва і рэлігіі, 516;
 Сацыяльнае вучэнне, дыялог і рэлігіі, 537;
 Рэлігія і спакой, 537;

Культура і дыскрымінацыя з-за рэлігіі, 557;
 Свецкасць, праўда і рэлігія, 571;
 Свецкасць і рэлігійная канфесія, 572.

Рэсурсы

Права на ўдзел, праца і зямныя рэсурсы, 155;
 Багацце, вытворчы працэс і рэсурсы, 174;
 Уласнасць на новыя даброты і прародныя рэсурсы, 179;
 Праца, сям'я і рэсурсы салідарнасці, 249;
 Праца ў аб'ектыўным вымярэнні, сукупнасць рэсурсаў, 270;
 Значэнне тэрміна «капітал» і фінансавыя рэсурсы, 276;
 Праца, капітал і чалавек як рэсурсы, 278;
 Новыя тэхналогіі, рэсурсы, 283;
 Іміграцыя, рэсурс развіцця, 297;
 Эканамічныя эфектыўнасць і рэсурсы, 332;
 Прадпрымальніцтва і чалавек як рэсурс, 337;
 Эканоміка і выкарыстанне рэсурсаў, 346;
 Выкарыстанне дабротаў і рэсурсаў, 346*;
 Рынак і эканомія рэсурсаў, 347;
 Рынак, інструмент выкарыстання рэсурсаў, 347;
 Фінансавая сістэма і агульныя рэсурсы, 355;
 Спажывы і фінансавыя рэсурсы, 358;
 Тэхналагічны прагрэс і фінансавыя рэсурсы, 363;
 Міжнародны гандаль, развіццё і рэсурсы, 364;
 Глобалізацыя, грамадзянская супольнасць і рэсурсы, 366;

Зямныя рэсурсы і ахова асяроддзя, 367;
 Глобальны рынак і доступ да рэсурсаў, 368;
 Міжнародная эканоміка, развіццё і рэсурсы, 373;
 Грамадзянская супольнасць, сукупнасць рэсурсаў, 417;
 Арганізацыя Аб'яднаных Нацый і зямныя рэсурсы, 438;
 Размеркаванне зямных рэсурсаў, 438, 481;
 Бедныя краіны і эксплуатацыя рэсурсаў, 447;
 Навакольнае асяроддзе і эксплуатацыя рэсурсаў, 461, 462;
 Навакольнае асяроддзе як крыніца рэсурсаў для чалавека, 465;
 Планаванне эканамічнага развіцця і рэсурсы, 470;
 Карэнныя народы, зямля і рэсурсы, 471;
 Зямныя рэсурсы і міжнароднае супрацоўніцтва, 481;
 Экалогія і рэсурсы, 481;
 Выкарыстанне навакольнага асяроддзя і рэсурсы, 483;
 Сацыяльнае вучэнне, фармацыйны рэсурс, 528.

Рэформа

Адказныя за грамадскія справы і рэформы, 197;
 Рэформа грамадскага жыцця і выхаванне, 198*;
 Аграрная рэформа, 300.

С

Салідарнасць

Сацыяльнае вучэнне, філасофія і салідарнасць, 77;

- Quadragesimo anno* і прынцып салідарнасці, 91;
- Populorum progressio* і салідарнае развіццё, 98;
- Sollicitudo rei socialis*, спакой і салідарнасць, 102;
- Centesimus annus* і прынцып салідарнасці, 103;
- Грамадскі грэх і чалавечая салідарнасць, 117;
- Мужчына і жанчына, логіка салідарнасці, 147;
- Сацыяльнасць чалавека і адносіны салідарнасці, 150;
- Міжнародны парадак, нацыі і салідарнасць, 157;
- Сацыяльнае вучэнне і прынцып салідарнасці, 160;
- Прызначэнне даброды і салідарны свет, 174;
- Удзел і салідарная міжнародная супольнасць, 189;
- Выхаваўчая праца і салідарны ўдзел, 191;
- Салідарнасць, прынцып і маральная цнота, 193;
- Салідарнасць і сумеснае ўзрастанне людзей, 194;
- Салідарнасць пакаленняў, 195;
- Езус з Назарэта, салідарны з чалавечтвам, 196;
- Уяўленне пра справядлівасць і салідарнасць, 203;
- Сям'я, маральныя каштоўнасці і салідарнасць, 213;
- Любоў, сям'я і салідарнасць, 221;
- Сям'я, супольнасць салідарнасці, 229, 238;
- Нараджэнне дзяцей і салідарнасць паміж пакаленнямі, 230;
- Дэмаграфічны рост і салідарнасць, 234;
- Сям'я, выхаванне дзяцей і салідарнасць, 242;
- Суб'ектыўнасць сем'яў і салідарнасць, 246;
- Сям'я, эканамічнае жыццё і салідарнасць, 248;
- Сям'я, праца і салідарнасць, 249;
- Хрысціянін і салідарнасць, 264;
- Адчужанасць працы і салідарная супольнасць, 280;
- Сродкі вытворчасці і салідарнасць, 282;
- Трэці сектар, зліццё салідарных сіл і праца, 293;
- Прафсаюзы, канструктыўны фактар салідарнасці, 305;
- Прафсаюзы, інструмент салідарнасці, 306;
- Праца і рухі салідарнасці, 308;
- Працоўныя аб'яднанні і формы салідарнасці, 309;
- Правы працаўніка і формы салідарнасці, 319;
- Глабалізаваць салідарнасць, 321;
- Гуманізм працы і салідарнасць, 322;
- Езус, матэрыяльныя даброты і салідарнасць, 325;
- Эканоміка і прагрэс, сферы салідарнасці, 326;
- Езус Хрыстус і салідарны гуманізм, 327;
- Эканоміка, эфектыўнасць і салідарнае развіццё, 332;
- Эканамічнае жыццё і салідарнасць, 333;
- Багаце і салідарнае развіццё, 334;
- Салідарнае развіццё і рынковая эканоміка, 335;
- Прыбытак і прадпрыемства як салідарная супольнасць, 340;
- Салідарнае развіццё і ўсе рэгіёны свету, 342;
- Спаборніцтва і салідарная супольнасць, 343;
- Эканамічная дзейнасць, дзяржава і салідарнасць, 351;

Салідарнасць і субсідыярнасць, 351;
 Фінансавая сістэма, інструмент салідарнасці, 355;
 Прамежжавыя групы, дзяржава і салідарнасць, 356;
 Арганізацыі, эфектыўнасць і салідарнасць, 357;
 Пакупная здольнасць, салідарнасць, 359;
 Спажывы і салідарнасць, 359;
 Багацце, глабалізацыя і салідарнасць, 363;
 Глабалізацыя і салідарнасць пакаленняў, 367;
 Міжнародная эканоміка і салідарнае развіццё, 373;
 Багатыя краіны і салідарнае развіццё, 374;
 Палітычная ўлада, парадак і салідарнасць, 383;
 Супольнасць, права і салідарнасць, 391;
 Грамадства, інфармацыя і салідарнасць, 415;
 Грамадзянская супольнасць, плюралізм і салідарнасць, 417;
 Валанцёрства, грамадская этыка і салідарнасць, 420;
 Суіснаванне нацый і салідарнасць, 433;
 Няўрадавыя арганізацыі і салідарнасць, 443;
 Супрацоўніцтва, развіццё і салідарнасць, 446;
 Міжнароднае супрацоўніцтва, абавязак салідарнасці, 448;
 Змаганне з беднасцю і прынцып салідарнасці, 449;
 Навакольнае асяроддзе, будучыя пакаленні і салідарнасць, 467;
 Біятэхналогіі і крытэрыі салідарнасці, 474, 476;
 Біятэхналогіі, міжнародная салідарнасць і гандлёвы абмен, 475;

Выкарыстанне навакольнага асяроддзя і салідарнае развіццё, 483;
 Вада і салідарнае выкарыстанне, 485;
 Стылі жыцця, экалагічныя праблемы і салідарнасць на сусветным узроўні, 486;
 Сацыяльнае вучэнне, катэхізацыя і салідарнае грамадства, 529;
 Этычнае вымярэнне культуры і салідарнасць, 556;
 Свецкія вернікі і сродкі камунікацыі як інструмент салідарнасці, 561;
 Сродкі камунікацыі, супольнасць і салідарнасць, 562;
 Дзеячы эканамічнай навукі і салідарнасць, 564;
 Свецкія вернікі, палітычная дзейнасць і салідарнасць, 565;
 Эксплуатацыя, абнаўленне і салідарнасць, 577;
 Прынцып салідарнасці і першынтство любові, 580;
 Цывілізацыя любові, справядлівасць і салідарнасць, 582.

Сацыялізацыя

Mater et magistra і сацыялізацыя, 94;
 Сацыялізацыя і імкненне людзей аб'ядноўвацца, 151;
 Узаемазалежнасць і сацыялізацыя, 192*.

Сацыяльнае вучэнне

Сацыяльнае вучэнне і яго еднасць, 3;
 Сацыяльнае вучэнне і любоў Бога да свету, 3;
 Сацыяльнае вучэнне, чалавек і ўсе людзі, 5, 13;
 Сацыяльнае вучэнне і цэласны і салідарны гуманізм, 7, 19;
 Сацыяльнае вучэнне, пастырскі прыярытэт, 7;
 Агляд сацыяльнага вучэння, 9, 161;

- Шабатовы год і «пачатак» сацыяльнага вучэння, 25;
- Сацыяльнае вучэнне і грамадскія перамены, 55;
- Сацыяльнае вучэнне, чалавек і адносінны ў грамадстве, 61, 62;
- Сацыяльнае вучэнне, Евангелле і грамадства, 62, 63;
- Сацыяльнае вучэнне і місія Касцёла, 64, 65;
- Сацыяльнае вучэнне — інструмент евангелізацыі, 67;
- Сацыяльнае вучэнне, Касцёл і тэхнічныя пытанні, 68;
- Сацыяльнае вучэнне, права і абавязак Касцёла, 69, 70;
- Сутнасць сацыяльнага вучэння, 72;
- Сацыяльнае вучэнне, самастойная катэгорыя, 72;
- Сацыяльнае вучэнне і яго тэалагічна-маральная сутнасць, 73;
- Сацыяльнае вучэнне, Аб'яўленне і Традыцыя Касцёла, 74;
- Сацыяльнае вучэнне і ўзаемадзеянне веры і розуму, 74;
- Сацыяльнае вучэнне, Аб'яўленне і прырода чалавека, 75;
- Сацыяльнае вучэнне і рацыянальнасць, 75;
- Сацыяльнае вучэнне і яго паўсюднае значэнне, 75;
- Сацыяльнае вучэнне, пазнанне і вера, 75;
- Сацыяльнае вучэнне і яго міждысцыплінарны характар, 76;
- Сацыяльнае вучэнне і філасофія, 76, 77;
- Сацыяльнае вучэнне і гуманітарныя навукі, 76, 78;
- Сацыяльнае вучэнне належыць Касцёлу, 79;
- Сацыяльнае вучэнне і маральнае навучанне Касцёла, 80;
- Чалавек, прадмет сацыяльнага вучэння, 81;
- Сацыяльнае вучэнне і універсальнае бачанне чалавека, 81;
- Сацыяльнае вучэнне, рэлігійны і маральны парадак, 82;
- Касцёльная супольнасць і сацыяльнае вучэнне, 83;
- Сацыяльнае вучэнне і евангелізацыя, 83;
- Сацыяльнае вучэнне і будаўніцтва грамадства, 83;
- Сацыяльнае вучэнне і абавязкі, якія маюць свецкі характар, 83;
- Сацыяльнае вучэнне і універсальны характар, 84;
- Сацыяльнае вучэнне, пераемнасць і абнаўленне, 85;
- Сацыяльнае вучэнне і праўда, 86;
- Выраз *сацыяльнае вучэнне*, 87;
- Regum novarum*, парадыгма і сацыяльнае вучэнне, 90;
- Субсідыярнасць і сацыяльнае вучэнне, 91;
- Divini Redemptoris* і сацыяльнае вучэнне, 92;
- Сацыяльнае вучэнне Пія XII, 93;
- Dignitatis humanae* і сацыяльнае вучэнне, 97;
- Павел VI і сацыяльнае вучэнне, 99, 100;
- Centesimus annus* і стогадовае сацыяльнае вучэнне, 103;
- Сацыяльнае вучэнне і пастырскі клопат, 104;
- Сацыяльнае вучэнне, дактрынальны корпус, 104;
- Чалавечае грамадства, прадмет сацыяльнага вучэння, 106;
- Чалавек, душа сацыяльнага вучэння, 107;
- Сацыяльнае вучэнне і чалавек, 124, 126;
- Сацыяльнае вучэнне і самыя забяспечаныя, 158;
- Прынцыпы сацыяльнага вучэння, 160, 162, 163;

- Сацыяльнае вучэнне і ўсеагульнае права на карыстанне дабротамі, 172;
- Сацыяльнае вучэнне і валоданне дабротамі, 176, 178;
- Сацыяльнае вучэнне і субсідыярынасць, 185;
- Сацыяльнае вучэнне і салідарнасць, 194, 194*;
- Сацыяльнае вучэнне, прынцыпы і каштоўнасці, 197;
- Сацыяльнае вучэнне і справядлівасць, 201;
- Сацыяльнае вучэнне, салідарнасць і свет, 203;
- Сацыяльнае вучэнне і годнасць дзяцей, 244;
- Сацыяльнае вучэнне і чалавек, які працуе, 267;
- Сацыяльнае вучэнне і адносіны паміж працай і капіталам, 277;
- Сацыяльнае вучэнне і прыватная ўласнасць, 282;
- Сацыяльнае вучэнне і праца непаўналетніх, 296;
- Сацыяльнае вучэнне і непрадуктыўная сістэма латыфундый, 300;
- Сацыяльнае вучэнне і правы працоўных, 301;
- Сацыяльнае вучэнне і забастоўка, 304;
- Сацыяльнае вучэнне, праца і супрацоўніцтва, 306;
- Сацыяльнае вучэнне і прафсаюзы, 306;
- Сацыяльнае вучэнне і перамены ў свеце працы, 317;
- Сацыяльнае вучэнне і сацыяльнае развіццё, 327;
- Сацыяльнае вучэнне і маральны аспект эканомікі, 330;
- Сацыяльнае вучэнне і колькаснае развіццё, 334;
- Сацыяльнае вучэнне і рынкавая эканоміка, 335;
- Сацыяльнае вучэнне і эканамічная ініцыятыва, 336;
- Сацыяльнае вучэнне і кааператывы, 339;
- Сацыяльнае вучэнне і значэнне прыбытку, 340;
- Сацыяльнае вучэнне, праца і сям'я, 345;
- Сацыяльнае вучэнне і свабодны рынак, 347, 349;
- Сацыяльнае вучэнне і сістэма міжнароднага гандлю, 364;
- Сацыяльнае вучэнне, эканоміка і чалавечая дзейнасць, 375;
- Сацыяльнае вучэнне і права на супраціўленне, 401;
- Сацыяльнае вучэнне, дэмакратыя і рэлятывізм, 407;
- Сацыяльнае вучэнне і міжурадавыя арганізацыі, 440;
- Сацыяльнае вучэнне і доступ да міжнароднага рынку, 447;
- Сацыяльнае вучэнне і любоў да бедных, 449;
- Сацыяльнае вучэнне і галіна экалогіі, 481;
- Сацыяльнае вучэнне і раззбраенне, 508;
- Сацыяльнае вучэнне і пасланні на Дзень міру, 520;
- Сацыяльнае вучэнне і цэласнае бачанне чалавека, 522;
- Сацыяльнае вучэнне і новая евангелізацыя, 523;
- Сацыяльнае вучэнне і сацыяльнае пастырства, 524, 526;
- Сацыяльнае вучэнне і хрысціянская фармацыя, 528;
- Сацыяльнае вучэнне і катэхізацыя, 529, 530;
- Сацыяльнае вучэнне і выхаванне свецкіх вернікаў, 531, 532, 549;

Сацыяльнае вучэнне і фармацыя прэ-збітэраў, 533;
 Сацыяльнае вучэнне — інструмент дыялогу, 534;
 Сацыяльнае вучэнне і экуменічны дыялог, 535;
 Сацыяльнае вучэнне і дыялог з братамі юдэямі, 536;
 Сацыяльнае вучэнне і дыялог з вызнаўцамі розных рэлігій, 537;
 Сацыяльнае вучэнне і місія хрысціянаў, 538;
 Біскуп і сацыяльнае вучэнне, 539;
 Прэзбітэр і сацыяльнае вучэнне, 539;
 Сацыяльнае вучэнне і кансэкрываныя асобы, 540;
 Сацыяльнае вучэнне і свецкія аб'яднанні, 549, 550;
 Сацыяльнае вучэнне і дзейнасць свецкіх вернікаў, 551, 563;
 Сацыяльнае вучэнне і рэальнасць, 568;
 Сацыяльнае вучэнне і грамадства, годнае чалавека, 580.

САЦЫЯЛЬНАСЦЬ

Трынітарная Любоў і сацыяльнасць, 34;
 Хрысціянская антрапалогія і сацыяльнасць, 37;
 Дасягненні, сацыяльнасць асобы і адноснасць, 48;
 Цэнтральнае месца чалавечай асобы і сацыяльнасць, 106;
 Сацыяльнасць чалавека і грамадства, 149*;
 Сацыяльнасць чалавека і парасткі асацыяльнасці, 150;
 Сацыяльнасць чалавека і самаадданасць, 150;
 Сацыяльнасць чалавека і грамадскі плюралізм, 151;
 Субсідыярнасць, грамадства і формы сацыяльнасці, 185.

САЦЫЯЛЬНЫЯ ТЫДНІ

Сацыяльныя тыдні, лабараторыя культуры, 532.

СВАБОДА

Евангелле і сапраўдная свабода, 2;
 Цэласны гуманізм і свабода, 19;
 Зыход і атрыманне свабоды, 21;
 Езус і свабода спакутаных, 28;
 Трынітарная Любоў і свабода чалавека, 34;
 Стварэнне і свабода духа, 44;
 Божы намер і свабода чалавека, 45;
 Чалавек свабодны ў імкненні да свабоды канчатковай мэты, 48;
 Рэлігійная свабода, важная ў гістарычным і культурным плане, 50;
 Супольнасць хрысціянаў і свабода, 53;
 Цноты, свабода і валадарства праўды, 57;
 Марыя, дасканалы вобраз свабоды, 59;
 Сацыяльнае вучэнне і намеры свабоды, 63;
 Сацыяльнае вучэнне, філасофія і свабода, 77;
Quadragesimo anno і свабода аб'яднанняў, 91;
Dignitatis humanae і рэлігійная свабода, 97;
 Панаванне над светам, свабода і выкарыстанне, 113;
 Грэх і свабода, 116, 117;
 Грамадскі грэх і свабода іншага чалавека, 118;
 Асоба, свабода і акты свабоды, 131;
 Чалавек і абмежаванне свабоды, 133;
 Чалавек і свабода, 135;
 Свабода і залежнасць чалавека ад Бога, 136;
 Свабода і ўмовы эканамічнага парадку, 137;

- Свабода і падпарадкаванне праўдзе, 138, 139, 155;
- Свабода і натуральны маральны закон, 140, 142;
- Свабода і вызваленне, 143;
- Права на рэлігійную свабоду, 155, 553;
- Прынцыпы сацыяльнага вучэння і свабода, 163;
- Агульнае добро, права і рэлігійная свабода, 166;
- Прыватная ўласнасць і чалавечая свабода, 176;
- Субсідыярнасць і свабода, 186, 187;
- Салідарнасць і чалавечая свабода, 194;
- Грамадскія каштоўнасці, развіццё і свабода, 197;
- Свабода і годнасць асобы, 199, 200;
- Любоў і каштоўнасць свабоды, 205;
- Свабодныя саюзы і свабода, 227;
- Колькасць дзяцей у сям'і і свабода сужэнскіх саюзаў, 234;
- Выхаванне ў сям'і і свабода, 238, 252;
- Бацькі, навучальныя ўстановы і свабода, 241;
- Сямейная зароботная плата, гарантыя свабоды, 250;
- Шабатовы адпачынак і свабода, 258;
- Рэлігійная свабода і выхадныя дні, 286;
- Заробак, справядлівасць і свабода дамоў, 302;
- Эканамічная няроўнасць і свабода народаў, 321;
- Эканоміка і поўная свабода, 326;
- Капіталізм і свабодныя ініцыятывы, 335, 336;
- Рынак, закон і свабода, 350, 352;
- Эканоміка, асабістая свабода і дзейнасць грамадзянскіх улад, 354;
- Глабалізацыя і свабодны абмен, 366;
- Хрысціянне, улада і свабода, 380, 383;
- Палітычная супольнасць, народ і свабода, 385;
- Меншасці і абавязак падтрымліваць свабоду, 387;
- Грамадзянскае сяброўства і прынцып свабоды, 390;
- Несправядлівыя законы, удзел і свабода, 399;
- Кантроль грамадзян і свабода выбраных, 409;
- Інфармацыя і свабода, 415;
- Права на сацыяльную і грамадзянскую свабоду, 421, 423, 424;
- Свабода сумлення і рэлігійная свабода, 422;
- Касцёл, прызнанне і свабода, 426;
- Стварэнне чалавека і свабода, 428;
- Адзінства чалавечай сям'і і свабода, 432;
- Суіснаванне народаў і свабода, 433;
- Нацыянальная незалежнасць і свабода, 435;
- Міжнародны парадак і свабода кожнай нацыі, 438;
- Арганізацыя Аб'яднаных Нацый і свабода народаў, 440;
- Апостальская Сталіца і свабода, 445;
- Беднасць і адсутнасць свабоды, 447;
- Навукоўцы, біятэхналогіі і свабода, 477;
- Насілле і свабода, 496;
- Абарона, узброеныя сілы і свабода дзяржавы, 502;
- Збаўленне і межы чалавечай свабоды, 526;
- Упарадкаванае суіснаванне і свабода, 527;
- Сацыяльная катэхізацыя і свабода, 530;
- Культура, свабода і сродкі камунікацыі, 557;
- Палітычная ўлада і сіла свабоды, 567;
- «Свецкасць» і свабода, 571;
- Евангелле Хрыста і свабода чалавека, 576.

СВЕТ

- Сацыяльнае вучэнне, любоў Бога да свету, 3;
 Хрыстус, свет і сведчанне аб праўдзе, 13;
 Касцёл жыве ў свеце, 18, 53;
 Асоба і іншыя людзі ў свеце, 20;
 Непаслухмянасць Богу і жаданне самастойна кіраваць сваім жыццём у свеце, 27;
 Езус, пасланы ў свет Айцом, 29;
 Асоба і яе дзейнасць у свеце, 35, 37;
 Дзейнасць чалавека ў свеце і грэх, 41;
 Чалавек і сапраўднае валоданне светам, 44;
 Свет і поўная праўда пра сябе, 45;
 Адносіны паміж Богам, чалавекам і светам, 46;
 Чалавек, свет і іх прызначэнне ў Богу, 48;
 Касцёл, Божае Валадарства, свет і «евангельскія каштоўнасці», 50;
 Касцёл у свеце і эсхаталагічная мэта, 51;
 Закон перамены свету і любоў, 54, 55, 580;
 Імкненне людзей да паляпшэння свету, 58;
 Касцёл у свеце, таямніца Божай любові, 60;
 Езус Хрыстус, свет і першапачатковая сувязь, 64, 262;
 Права евангелізаваць сацыяльную сферу і свет працы, 70;
 Сацыяльнае вучэнне і сітуацыі ў свеце, 73;
 Несправядлівасць і рэгіёны свету, 81;
Gaudium et spes і дыялог са светам, 96;
Sollicitudo rei socialis і свет, 102;
 Стварэнні бачнага свету і чалавек, здольны прыняць Бога, 109;
 Чалавек у Эдэме і раслінны свет, 110;
 Панаванне над светам і адказнасць, 113;
 Грэх і свет, 115, 116, 117*, 120;
 Бог жадае справядлівасці, свабоды і спакою ў свеце, 118;
 Цялеснасць і матэрыяльны свет, 128;
 Багацце і справядлівы і салідарны свет, 174;
 Уклад у будаўніцтва больш чалавечнага свету, 175;
 Ідэалагічныя пазіцыі і свет беднасці, 183;
 Свет і няроўнасць, 192;
 Салідарнасць і спакой ва ўсім свеце, 194, 194*;
 Будаваць лепшы свет, 203;
 Любоў і спакой у свеце, 207;
 Хрысціянская сям'я, знак для свету, 220, 225;
 Краіны свету і новыя пакаленні, 244;
 Становішча дзяцей у свеце, 245;
 Мінае вобраз гэтага свету, 264;
 Чалавек, праца і панаванне над светам, 275;
 Сучасны свет і эміграцыя людзей, 297;
 Глобальнае развіццё і рэгіёны свету, 321;
 Новае чалавецтва і свет апошніх часоў, 326;
 Эканамічныя праекты і больш гуманны свет, 333;
 Развіццё і ўсе рэгіёны свету, 342;
 Урады краін і фінансавы свет, 370;
 Бог, кіраванне светам і чалавечая свабода, 383;
 Свет сродкаў грамадскай камунікацыі, 416;
 Божае благаслаўленне і свет, 428;
 Ізраэль і адзіны Бог, Пан усяго свету, 430;
 Справядлівасць, свабода і сучасны свет, 435;
 Універсальны маральны закон і будучыня свету, 436;
 Юрыдычная ўлада і з'яднаны свет, 439;

Узаемазалежнасць і адносіны ў сучасным свеце, 442;
 Супрацоўніцтва ў развіцці і бакі свету, 446;
 Бедныя, больш чалавечная будучыня свету, 449;
 Вера Ізраэля і прастора гэтага свету, 451;
 Свет і адказнае кіраўніцтва чалавека, 451;
 Сувязь чалавека са светам, 452;
 Грэх, канчатковае збаўленне і свет, 453;
 Езус і паяднанне свету з Богам, 454;
 Любоў, свет і першапачатковы намер, 455;
 Кіраваць светам у святасці, 456;
 Чалавек, здольны стварыць свет, і праца, 460;
 Рэдукцыйная канцэпцыя і свет, 462;
 Разарванне сувязі паміж светам і Богам, 464;
 Бэнэдыктынская духоўнасць і свет, 464;
 Свет, сведчанне аб Богу, 487, 488;
 Новы свет і месіяніскія часы, 490;
 Свет і няўзброеныя прарокі, 496;
 Дзяржавы і спакой ва ўсім свеце, 500;
 Вайскоўцы і справядлівасць у свеце, 502;
 Касцёл, інструмент спакою ў свеце, 516;
 Малітва аб спакоі ў свеце, 519*;
 Свет і разрыў паміж Евангеллем і культурай, 523;
 Дыялог паміж вызнаннямі розных рэлігій свету, 537;
 Хрысціяне і дзейнасць у свеце, 538, 541, 543, 578;
 Кансэраваныя асобы, любоў Хрыста і свет, 540;
 Хрыстус і збаўленне свету, 542;
 Свецкая духоўнасць і асвячэнне свету, 545;

Касцёл, свет і годнасць чалавека, 551;
 Культура, чалавек і веды пра свет, 556;
 Культурнае пытанне і несправядлівасць у свеце, 577;
 Божае абяцанне і свет, 578, 579.

СВЕЦКАСЦЬ

Палітычная дзейнасць католікаў і свецкасць, 571;
 Сацыяльнае вучэнне і свецкасць, 571;
 Свецкасць і Настаўніцкі Інстытут Касцёла, які жадае выхоўваць сумленне, 571;
 Прынцып свецкасці і духоўныя традыцыі, 572.

СВЕЦКІЯ ВЕРНІКІ

Кампендыі і свецкія вернікі, 11;
 Сацыяльнае вучэнне і свецкія вернікі, 79, 83;
 Пій XI і свецкія вернікі, 92;
 Сужэнства і пакліканне свецкіх, 220;
 Свецкія вернікі і знаёмства з сацыяльным вучэннем, 528;
 Сацыяльныя тыдні і свецкія вернікі, 532;
 Евангелізацыя, біскуп і свецкія вернікі, 539;
 Свецкія вернікі і свецкі характар іх наследавання Хрыста, 541;
 Тоеснасць свецкага верніка і сакрамэнты, 542;
 Свецкі вернік і эсхаталагічны гарызонт, 544;
 Свецкія вернікі і свецкая духоўнасць, 545;
 Свецкія вернікі і кампетэнтнасць, 546;
 Свецкія вернікі і асабістая малітва, 546;
 Свецкія вернікі і касцёльныя свецкія аб'яднанні, 549;

Свецкія вернікі ў сацыяльнай сферы і служэнне, 551;
 Свецкія вернікі і служэнне чалавечай асобе, 552;
 Свецкія вернікі і культура, натхнёная Евангеллем, 555;
 Свецкія вернікі і этычнае вымярэнне культуры, 556;
 Свецкія вернікі і права на гуманную і цывілізаваную культуру, 557;
 Свецкія вернікі, культура і праўда, 558;
 Свецкія вернікі і сродкі камунікацыі, 560, 561;
 Свецкія вернікі і сучасны эканамічны кантэкст, 563;
 Свецкія вернікі і палітычная дзейнасць, 565;
 Свецкія вернікі і ажыццяўленне ўлады, 567;
 Свецкі вернік і метаадознення, 568;
 Свецкія вернікі, свецкасць і маральны абавязак вернасці вучэнню, 571, 572;
 Свецкія вернікі і выбар палітычных інструментаў, 573, 574.

Свядомасць

Чалавечая асоба і свядомасць, 131;
 Прафсаюзы, выхаванне і грамадская свядомасць, 307.

Свята, святочны

Вечны Шабат, свята і чалавек, 261;
 Права на адпачынак, святочныя дні, 284;
 Прызнаць нядзелю святочным днём, 286.

Святар, святарскі

Кампендый і пастырскае служэнне святароў, 11;

Сацыяльнае вучэнне, супольнасць і святары, 79;
 Сацыяльнае вучэнне, свецкія вернікі і святары, 83;
Mit brennender Sorge, святары і супраціўленне, 92;
 Сацыяльнае вучэнне і фармацыя святароў, 533;
 Свецкія вернікі і святарская місія Хрыста, 541.

Святасць

Валадарства жыцця і святасці, 57;
 Першародны грэх, Адам і святасць, 115;
 Хрысціянскія сужэнцы і святасць, 220;
 Чалавек і кіраванне светам у святасці, 456;
 Хрысціянства і жыццё ў святасці, 530;
 Канскраваная асоба і каштоўнасць святасці, 540.

Сельская гаспадарка, сельскагаспадарчы

Ян XXIII, сельская гаспадарка і знак часу, 94;
 Краіны, якія развіваюцца, і сельскагаспадарчыя рэгіёны, 180;
Remit povarum і сельскагаспадарчыя банкі, 268;
 Змены ў сельскай гаспадарцы і сельскагаспадарчая праца, 299;
 Сельская гаспадарка і аграрная рэфарма, 300;
 Сельскагаспадарчыя прадпрыемствы сямейнага тыпу, 339;
 Навука, тэхніка і сельская гаспадарка, 458, 459;
 Біятэхналогіі і сельская гаспадарка, 472;
 Сельскагаспадарчая вытворчасць і першачарговыя патрэбы, 486.

Сістэма

- Касцёл не звязаны ні з адной палітычнай сістэмай, 50;
 Сацыяльнае вучэнне і сістэмы, 68;
 Сацыяльнае вучэнне і сістэма, 72, 85;
Rerum novarum і грамадска-палітычная сістэма, 89;
 Рэлігійная свабода і юрыдычная сістэма, 97;
Centesimus annus і савецкая сістэма, 103;
 Асоба і яе роля ўнутры сістэмы, 125;
 Чалавечая асоба і сістэмы ўлады, 131;
 Права на рэлігійную свабоду ў любой сістэме, 155;
 Агульнае дабро і правая сістэма, 166;
 Выкарыстанне дабротаў, прыкрытэт у адносінах да любой сістэмы, 172;
 Краіны, якія выйшлі з калектыўных сістэм, 180;
 Структуры граху, салідарнасць і правыя сістэмы, 193;
 Сістэма правілаў і заклік любові, 207;
 Любоў, абнаўленне і правыя сістэмы, 207;
 Права дзяцей і юрыдычная сістэма, 244;
 Палітычная сістэма і новыя пакаленні, 244;
 Праца і арганізацыя сістэм, 270;
 Эканамічныя сістэмы, праца і капітал, 277, 306;
 Эканамічная сістэма і служэнне чалавеку, 283;
 Праца і састарэлыя сістэмы асветы, 289;
 Захаванне працы і сістэма адукацыі, 290;
 Сельскагаспадарчая праца і эканамічныя сістэмы, 299;
 Права працоўных і юрыдычныя сістэмы, 301;
 Працоўныя і сістэмы сацыяльнага забеспячэння, 309;
 Новая праца і сістэма аховы працы, 311;
 Эканамічныя сістэмы найбольш развітых краін, 313;
 Праца і сістэмы сацыяльнага забеспячэння, 314;
 Капіталізм як сістэма, 335;
 Прадпрыемства і сацыяльна-культурная сістэма, 340;
 Менш развітыя краіны і фінансавыя сістэмы, 341;
 Прынцып эканоміі і эканамічная сістэма, 346;
 Рынак і рэгуляванне эканамічнай сістэмы, 349;
 Фінансавая сістэма і сістэма сацыяльнага забеспячэння, 355;
 Эканамічная сістэма, дзяржаўная і прыватная дзейнасць, 356;
 Спажывы і эканамічная сістэма, 358;
 Глобалізацыя і сістэма адносін, 361, 362;
 Фінансавая сістэма і эканамічнае развіццё, 368, 369, 371;
 Эканамічная сістэма і грамадска-культурная сістэма, 375;
 Суверэнітэт, народ і сістэма дэмакратыі, 395;
 Дэмакратычная сістэма, 406;
 Дэмакратыя, сістэма, 407;
 Дэмакратычная сістэма і палітычная ўлада, 408;
 Дэмакратычная сістэма і палітычная карупцыя, 411;
 Дэмакратычная сістэма і кантроль у руках нямногіх людзей ці груп, 414;
 Інфармацыйная сістэма і асоба, 415;
 Сродкі камунікацыі і сістэмныя пытанні, 416;

Апостальская Сталіца і сістэма Аб'яднаных Нацый, 444;
Адміністрацыя і сістэма адукацыі, 447;
Прырода кожнай істоты і ўпарадкаваная сістэма, 459, 466;
Сродкі камунікацыі і эканамічныя сістэмы, 561;
Свецкія вернікі і сістэма дэмакратыі, 567;
Адрозненне і дэмакратычная сістэма, 569.

СМЯРОТНАЕ ПАКАРАННЕ

Грамадская думка і смяротнае пакаранне, 405;
Краіны, меры і смяротнае пакаранне, 405.

СПАЖЫВАННЕ, СПАЖЫЎЦЫ, СПАЖЫВЕЦКІ

Грамадства і формы спажывання, 47;
Прадпрыемствы і спажывецкія рынкі, 310;
Эканоміка і спажыванне матэрыяльных дабротаў, 331;
Якасць спажывецкіх тавараў, 345;
Прыватныя і грамадскія спажывуцы, 346;
Патрабаванні спажывуцоў і справядлівасць, 347;
Чалавек як спажывец, 350;
Спажывуцы і пакупная здольнасць, 358;
Спажывуцы і вытворцы, 359;
Будучыя пакаленні і неўпарадкаванае спажыванне, 360;
Людзі і механізм спажывання, 374, 375;
Спажыванне і выхаваўчая і культурная праца, 376;
Прадукцыя біятэхналогій і спажывуцы, 480.

СПАЖЫВЕЦТВА

Багацце, развіццё і спажывецтва, 334;
З'ява спажывецтва, 360;
Стыль жыцця і выбар у сферы спажывецтва, 360, 486;
Развіццё ў спажывецкім святле, 462;
Навакольнае асяроддзе і спажывецтва, 470;
Экалагічныя праблемы і спажывецтва, 486;
Хрысціяне і спажывецкі стыль жыцця, 554;
Сродкі камунікацыі і спажывецкія рашэнні, 560.

СПАКОЙ

Касцёл, чалавек і патрабаванні спакою, 3, 63;
Людзі, любоў і спакой, 4, 5;
Рэлігія, культуры і спакой, 12;
Касцёл, касцельныя супольнасці і спакой, 12;
Новы грамадскі лад і спакой, 19;
Хрыстус, валадарства спакою і чалавек, 57;
Адносіны, чалавечая дзейнасць і спакой, 58;
Дух і намеры спакою, 63;
Спакой і евангелізацыя, 66;
Евангелле, навіна спакою, Касцёл і чалавек, 86;
Пій XII, грамадскі лад і спакой, 93;
Pacem in terris і тэма спакою, 95;
Gaudium et spes і тэмы спакою, 96;
Populorum progressio, развіццё і спакой, 98, 498;
Пій XII і спакой, плод справядлівасці, 102;
Sollicitudo rei socialis і спакой, 102, 203;
Бог, Яго намер і спакой, 118;
Спакой, правы чалавека і правы народаў, 157;

- Дух Пана, чалавечыя сэрцы, Касцёл і спакой, 159;
- Агульнае дабро і ўсталяванне спакою, 166;
- Сацыяльная несправядлівасць і ўмовы для спакою, 188;
- Сувязь паміж салідарнасцю і спакоем, 194, 194*, 203;
- Спакой і ажыццяўленне справядлівасці, 203;
- Любоў, грамадскае дзеянне і спакой, 207;
- Сям'я, Хрыстовы спакой, 220;
- Тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, і ініцыятывы дзеля ўмацавання спакою, 226;
- Прывучванне дзяцей да спакою, 242;
- Права на працу і грамадскі спакой, 288;
- Праца чалавека і грамадзянскі спакой, 292;
- Міжнародная грамадская ўлада і спакой, 365;
- Кароль, месіянскія прароцтвы і спакой народам, 378;
- Праўда, справядлівасць, свабода, салідарнасць і спакой, 383;
- Дыялог, перамовы і спакой, 387;
- Грамадскі спакой і суіснаванне ў справядлівасці, 422;
- Прарокі і спакой паміж нацыямі, 430;
- Арганізацыя Аб'яднаных Нацый і спакой, 440;
- Міжнародная палітыка, спакой і глабалізацыя, 442;
- Спакой і няўрадавыя арганізацыі, 443;
- Спакой і дыялог паміж Касцёлам і грамадзянскімі ўладамі, 445;
- Чалавек, Божая любоў і спакой, 454;
- Біблійнае Аб'яўленне і спакой, 488, 489, 490, 491, 492, 493;
- Спакой, каштоўнасць і абавязак, 494;
- Спакой, інтэлектуальны і маральны грамадскі парадак, 494;
- Спакой і адсутнасць вайны, 494;
- Спакой і разуменне чалавечай асобы, 494;
- Спакой і парадак на аснове справядлівасці і любові, 494;
- Спакой, Божы парадак і адказнасць, 495;
- Культура спакою, 495;
- Праз спакой мы нічога не губляем, 497;
- Міжнародныя арганізацыі і спакой, 499;
- Абавязак дзяржаў і спакой, 500;
- Арганізацыя Аб'яднаных Нацый, Савет Бяспекі і спакой, 501;
- Узброеныя сілы і спакой, 502;
- Гуманітарныя місіі і спакой, 502;
- Зброя, гонка ўзбраенняў і спакой, 508, 511;
- Спакой у свеце і місія Касцёла, 516;
- Спакой, прабачэнне і прымірэнне, 517;
- Права на спакой, 518;
- Касцёл і малітва аб спакоі, 519;
- Здзяйсненне Эўхарыстыі і спакой, 519, 519*;
- Сусветныя дні спакою, 520;
- Катэхізацыя і змаганне за спакой, 529;
- Сацыяльнае вучэнне і выхаванне ў спакоі, 532;
- Экуменічнае супрацоўніцтва і спакой, 535;
- Рэлігіі свету і спакой, 537;
- Спакой, хрысціяне і палітычная дзейнасць, 565;
- Цывілізацыя любові і трывалы спакой, 582.

СПРАВДЛІВАСЦЬ

Касцёл і патрабаванні справядлівасці, 3, 63;

- Справядлівасць і эксплуатацыя, 4;
 Прыгнечанья і справядлівасць, 5;
 Рэлігіі, культуры і справядлівасць, 12;
 Касцёл, касцёльныя супольнасці і справядлівасць, 12;
 Бог і план справядлівасці, 17;
 Новы грамадскі лад і справядлівасць, 19;
 Сінайскі Запавет, Дэкалог і справядлівасць, 23;
 Форма бескарыслівай і справядлівай шчодрасці, 24;
 Прынцып справядлівасці і Ізраэль, 25;
 Справядлівасць у эканамічным жыцці і грэх, 27;
 Асоба і адносіны справядлівасці, 35;
 Чалавек і імкненне да справядлівасці, 40;
 Інстытуты і нормы справядлівасці, 42;
 Чалавек, справядлівасць і салідарнасць, 51;
 Новае і вечнае жыллё і справядлівасць, 56;
 Цноты і валадарства справядлівасці, 57;
 Асоба, чалавечая дзейнасць і справядлівасць, 58;
 Дух Божы і патрабаванні справядлівасці, 63;
 Справядлівасць і евангелізацыя, 66, 67;
 Справядлівасць, сацыяльнае вучэнне і філасофія, 77;
 Сацыяльнае вучэнне і сацыяльная справядлівасць, 81, 82;
 Абавязак справядлівасці і грамадскае жыццё, 83;
 Праўда, шляхі справядлівасці і новаы абставіны, 86;
 Евангелле, навіна справядлівасці, 86;
 Прамысловая рэвалюцыя і праблемы справядлівасці, 88;
Rerum novarum, справядлівасць і любоў, 89;
 Маральны закон, сацыяльны парадак, заснаваны на справядлівасці, 91;
 Раны, нанесеныя камунізмам, і патрабаванні справядлівасці, 92;
 Касцёл, справядлівасць і супрацоўніцтва, 94;
 Адносіны на падставе справядлівасці, 95;
 Развіццё, спакой і справядлівасць у сусветным маштабе, 98;
 Справядлівасць і ўсеагульны гуманізм, 98;
 Каталікі і сацыяльная справядлівасць паміж народамі, 99;
 Спакой — плод справядлівасці, 102, 203, 494;
 Адам, Божы загад і справядлівасць, 115;
 Грамадскі грэх і справядлівасць, 118;
 Збаўленне, зямля і справядлівасць, 123;
 Справядлівасць, маральная якасць, 134;
 Справядлівасць і адносіны паміж народамі і дзяржавамі, 145, 433;
 Касцёл, правы чалавека і справядлівасць, 159;
 Прынцыпы, заповедзь любові і справядлівасць, 160;
 Агульнае дабро і нормы грамадскай справядлівасці, 167, 171;
 Агульнае дабро, справядлівасць і інтарэсы сектараў, 169;
 Міласціна, практыка справядлівасці, 184;
 Бедныя, любоў і справядлівасць, 184;
 Несправядлівасць, дзяржаўнае ўмяшанне і справядлівасць, 188;
 Салідарнасць, справядлівасць і агульнае дабро, 193;
 Справядлівасць, сацыяльная каштоўнасць, 197;

- Свабода, узаемасувязі і справядлівасць, 199;
- Справядлівасць, каштоўнасць і кардынальная маральная цнота, 201;
- Камутатыўная, размеркавальная і юрыдычная справядлівасць, 201;
- Грамадская справядлівасць і агульная справядлівасць, 201;
- Справядлівасць і агульны кантэкст, 202;
- Справядлівасць і хрысціянская антрапалогія, 202;
- Справядлівасць, любоў і салідарнасць, 203;
- Свет і грамадская і міжнародная справядлівасць, 203;
- Справядлівасць і любоў, 205, 206, 391, 582, 583;
- Сям'я і дух справядлівасці, 215;
- Сям'я, грамадскія адносіны і справядлівасць, 221;
- Тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, ініцыятывы і справядлівасць, 226;
- Дэмаграфічны рост і справядлівасць, 234;
- Дзяржава, манополія ў адукацыйнай сферы і справядлівасць, 241;
- Справядлівасць і цэласнае выхаванне, 242;
- Праца і патрабаванне справядлівасці, 257;
- Чалавек, Божае Валадарства і Яго праўда, 260;
- Выкарыстанне рэсурсаў і крытэрыі справядлівасці, 283;
- Новыя тэхналогіі і крытэрыі справядлівасці, 283;
- Занятасць і справядлівасць, 288;
- Праца чалавека і сацыяльная справядлівасць, 292;
- Міграцыйныя патокі і крытэрыі справядлівасці, 298;
- Прыбытак, камутатыўная і сацыяльная справядлівасць, 303;
- Прафсаюзы і сацыяльная справядлівасць, 306;
- Глабалізацыя справядлівасці, 310;
- Новы Давід, які ўмацоўвае справядлівасць, 324;
- Езус і суіснаванне ў справядлівасці, 325;
- Добрае карыстанне дарамі — справядлівая справа, 326;
- Маральнасць, натхнёная справядлівасцю, і эканоміка, 332;
- Дух справядлівасці і структуры граху, 332;
- Эканамічнае развіццё і абавязак справядлівасці, 333;
- Культурныя сістэмы і сацыяльная справядлівасць, 340;
- Канкурэнтны рынак і справядлівасць, 347;
- Эканоміка, дзяржаўнае ўмяшанне і справядлівасць, 354;
- Справядлівасць і ўстанаўленне падаткаў, 355;
- Пакупная здольнасць і справядлівасць, 359;
- Справядлівасць і камерцыйныя адносіны, 364;
- Свабода абмену і сацыяльная справядлівасць, 366;
- Кароль, выбраны Богам, і справядлівасць, 377, 378;
- Кароль, бедныя і справядлівасць, 378;
- Падпарадкаванне ўладзе і справядлівасць, 380;
- Створаны Богам парадак і справядлівасць, 383;
- Справядлівасць, даброты і правы, 391;
- Унутранае пачуццё справядлівасці і суіснаванне, 392;
- Маральны парадак і закон справядлівасці, 396;
- Падпарадкаванне і справядлівасць, 400;

Пакаранне і справядлівасць прымірэння, 403;
 Справядлівасць, пакаранне і злачынае дзеянне, 403;
 Палітычная карупцыя і сацыяльная справядлівасць, 411;
 Грамадства, інфармацыя і справядлівасць, 415;
 Дэмакратыя і прынцып справядлівасці, 417;
 Грамадскі спакой і сапраўдная справядлівасць, 422;
 Справядлівасць, нацыі і людзі, 433;
 Правы Нацый і справядлівасць, 435;
 Справядлівасць і вайна, 438;
 Сусветная супольнасць і справядлівасць, 441;
 Апостальская Сталіца, грамадскі лад і справядлівасць, 445;
 Касцёл, улады і прагрэс у справядлівасці, 445;
 Супрацоўніцтва і ўсеагульная сацыяльная справядлівасць, 448;
 Беднасць, праблема справядлівасці, 449;
 Новае стварэнне і справядлівасць, 452;
 Чалавек і кіраванне светам у справядлівасці, 456;
 Крытэрыі справядлівасці і біятэхналогіі, 474;
 Зямныя даброты, справядлівасць і любоў, 481;
 Справядлівасць і свет, 490;
 Справядлівасць, культура спакою і парадак, 495;
 Вайна як сродак усталявання справядлівасці, 497;
 Узброеныя сілы і справядлівасць у свеце, 502;
 Прабачэнне і патрабаванні справядлівасці, 518;
 Спакой і патрабаванні справядлівасці, 520;

Справядлівасць і ўпарадкаванае суіснаванне, 527;
 Катэхізацыя і змаганне за справядлівасць, 529;
 Сацыяльнае вучэнне і выхаванне ў справядлівасці, 532;
 Касцёл, браты юдэі і справядлівая будучыня, 536;
 Грамадства, Касцёл і справядлівасць, 552;
 Справядлівасць і сродкі камунікацыі, 562;
 Эканамічная эфектыўнасць і сацыяльная справядлівасць, 564;
 Развіццё справядлівасці і палітычная дзейнасць, 565;
 Справядлівасць, маральныя праўды і грамадскае жыццё, 571;
 Асабовае і грамадскае абнаўленне і справядлівасць, 577.

СРОДКІ КАМУНІКАЦЫІ

Octogesima adveniens і сродкі камунікацыі, 100;
 Салідарнасць і сродкі камунікацыі, 192;
 Сродкі камунікацыі і чалавечая супольнасць, 415;
 Каштоўнасці, прынцыпы і сродкі камунікацыі, 416;
 Гуманная культура і сродкі камунікацыі, 557;
 Свецкія вернікі і сродкі камунікацыі, 560, 561;
 Сродкі камунікацыі і адказнасць, 562.

СТАРАСЦЬ, СТАРЭННЕ

(гл. *таксама* ПАЖЫЛЫ ЧАЛАВЕК)

Права на забеспячэнне ў старасці, 301;
 Поўнач і старэнне насельніцтва, 483.

СТВАРЫЦЕЛЬ

Намер Бога Стварыцеля і зямныя справы, 11;
 Бог Стварыцель і бескарыслівае дзеянне Бога, 26;
 Бог Стварыцель і сэнс стварэння, 27;
 Стварыцель і чалавек, вянец стварэння, 36;
 Стварыцель і стан чалавека, 39;
 Сэрца, Стварыцель і чалавек, 40, 114;
 Зямныя справы і воля Стварыцеля, 45;
 Стварыцель і стварэнне, 46;
 Натуральны закон і Бог Стварыцель, 53;
 Бог Стварыцель і канчатковая мэта чалавека, 84;
 Чалавек і завет са Стварыцелем, 108;
 Жанчына і дух Бога Стварыцеля, 110;
 Хрысціянская вера, ідэалогія і Бог Стварыцель, 126;
 Цялеснасць чалавека і Стварыцель, 128;
 Воля чалавека і Стварыцель, 135;
 Права чалавека і Бог Стварыцель, 152, 153;
 Агульнае дабро і Бог Стварыцель, 181;
 Заданне размнажання і Стварыцель, 209;
 Сям'я і Стварыцель, 215;
 Гомасэксуальныя саюзы і Стварыцель, 228;
 Бог Стварыцель, чалавек, зямля, 255;
 Намер Стварыцеля, чалавек і створаная рэальнасць, 255;
 Грэх Адама і Евы і воля Стварыцеля, 256;
 Праца, чалавек і Стварыцель, 263, 274, 275;
 Эканамічная дзейнасць і Стварыцель, 326, 330;

Разнастайнасць народаў і Стварыцель, 429;
 Завет, чалавечая сям'я і Стварыцель, 430;
 Сусветная супольнасць і Стварыцель, 432;
 Чалавек і Бог, Стварыцель усіх рэчаў, 456;
 Навука і тэхніка, стварэнне і Стварыцель, 457;
 Стварэнне, дар, пра які трэба клапаціцца, і Стварыцель, 464;
 Навакольнае асяроддзе, універсальны парадак і Стварыцель, 466;
 Прырода, дар Стварыцеля, 473;
 Жывы матэрыял, дар Стварыцеля, 477;
 Прырода і Бог Стварыцель, 487;
 Чалавек з'яўляецца вобразам Стварыцеля, 578.

СТВАРЭННЕ

Прынцып стварэння, 26;
 Дзеянне Бога і сэнс стварэння, 27;
 Першародны грэх, людзі і іншыя стварэнні, 27;
 Чалавек, стварэнне, якое Бог пажадаў, 96, 133, 451;
 Стварэнне і тоеснасць чалавечай асобы, 36;
 Мужчына і жанчына, вянец стварэння, 36;
 Збаўленне, уваскрасенне, стварэнне, 38, 44;
 Вучань Хрыста, новае стварэнне, 41;
 Чалавек, новае стварэнне, 44;
 Стварыцель і стварэнне, 46;
 Тэалагічная аднонасць і стварэнне, 48;
 Натуральны закон і стварэнне, 53;
 Хрыстус, чалавек і стварэнне, 58;
 План стварэння і адкуплення, 66;
 Вера, розум, Божы намер і стварэнне, 75;

Чалавечая асоба, Богае стварэнне, 108;
 Чалавек і стварэнні бачнага свету, 109;
 Мужчына і жанчына перад іншымі стварэннямі, 113;
 Стварэнне, каштоўнасць, 113;
 Першародны грэх і стварэнне чалавека, 115, 429;
 Стварэнне чалавека і першародны грэх, 115;
 Стварэнне і вызваленне з няволі тлення, 123;
 Чалавек, створаны Богам, душа і цела, 127;
 Свабода і чалавек, як стварэнне Бога, 136;
 Жыццё ў супольнасці, чалавек і зямныя стварэнні, 149;
 Чалавечая годнасць, Стварыцель і стварэнне, 152;
 Агульнае дабро, Бог і мэта стварэнняў, 170;
 Прыватная ўласнасць і даброты стварэння, 177;
 Сям'я і стварэнне чалавека, 209;
 Шабатовы адпачынак і стварэнне, 258;
 Вечны Шабат і новае стварэнне, 261;
 Сусвет і стварэнне, 262, 327;
 Трынітарнае вымярэнне стварэння, 262;
 Праца, багацце Хрыстова і стварэнне, 262;
 Праца, удзел і стварэнне, 263, 266, 317;
 Бедната і парадак стварэння, 324;
 Валадарства і першапачатковая якасць стварэнняў, 325;
 Эканамічнае развіццё і стварэнне, 333;
 Чалавек і ўсё стварэнне, 428;
 Запавет, чалавецтва і стварэнне, 429;
 Хрыстус і рэальнасць стварэння, 431;

Дыялог з Богам і стварэнне, 452;
 Стварэнне і малітва Ізраэля, 452;
 Чалавек у Хрысце, новае стварэнне, 454;
 Пасха Пана і стварэнне, 455;
 Чалавек, Бог і стварэнне, 460;
 Трансцэндэнтнае вымярэнне стварэння, 462;
 Навакольнае асяроддзе і стварэнне, 464;
 Чалавек, паняцце стварэння, 464;
 Хрысціянскае бачанне стварэння, 473;
 Выкарыстанне рэсурсаў і парадак стварэння, 481;
 Зямныя даброты, парадак стварэння, 481;
 Экалагічныя праблемы, стылі жыцця і парадак стварэння, 486;
 Прырода ў вымярэнні стварэння, 487;
 Стварэнне і ўдзячнасць, 487;
 Спакой і стварэнне, 488;
 Свецкі вернік, Хрыстус, Дух і стварэнне, 542.

СТРАХАВАННЕ

Reum novatum, ініцыятывы і страхаванне, 268.

СТЭРЫЛІЗАЦЫЯ

Стэрылізацыя, маральна незаконная, 233;
 Эканамічная дапамога і кампаніі па стэрылізацыі, 234.

СУБСІДЫЯРНАСЦЬ

Субсідыярнасць і сацыяльнае вучэнне, 77, 160, 185;
 Дзяржава, субсідыярнасць і прыватны сектар, 91;
Quadragesimo anno і прынцып субсідыярнасці, 91, 186;

- Прынцып субсідыярнасці, 186, 187, 188;
- Прынцып субсідыярнасці і грамадскі арганізм, 186;
- Субсідыярнасць і вышэйшыя формы сацыяльнасці, 186;
- Субсідыярнасць і патрабаванне апекаваць праявы сацыяльнасці, 186;
- Субсідыярнасць і прамежжавыя групы, 187;
- Удзел і субсідыярнасць, 189;
- Дзяржава, сям'я і субсідыярнасць, 214, 252;
- Дзяржава, субсідыярнасць і салідарнасць, 351;
- Субсідыярнасць, грамадзянскія ўлады і ініцыятыва, 354, 449;
- Салідарнасць і субсідыярнасць, 356;
- Дзяржава, субсідыярнасць і прыватныя арганізацыі, 357, 418;
- Дэмакратыя і прынцып субсідыярнасці, 417;
- Палітычная і грамадзянская супольнасць і субсідыярнасць, 419;
- Міжнародная палітычная ўлада і субсідыярнасць, 441;
- Салідарнасць, бедната і субсідыярнасць, 449;
- Субсідыярнасць, свецкія вернікі і палітычная дзейнасць, 565.
- Сужэнства, сужэнскі саюз**
- Gaudium et spes* і тэмы сужэнства, 96;
- Езус і годнасць інстытута сужэнства, 210;
- Сям'я, заснаваная на сужэнскім саюзе, 211;
- Сям'я, асоба і сужэнства, 212;
- Сужэнства і свабодны намер сужэнцаў, 215;
- Сужэнства і ўзаемная згода, 215;
- Натуральнае права на сужэнства, 216;
- Рысы сужэнства, 216, 217;
- Палігамія і сужэнства, 217;
- Сужэнства і дзеці, 218;
- Сакрамэнтальны характар сужэнства, 219;
- Сужэнства і чалавечая рэальнасць любові, 220;
- Сужэнцы і сэнс сужэнства, 220;
- Любоў і сужэнства, 221;
- Сэксуальная тоеснасць і карысць сужэнства, 224;
- Непарыўнасць сужэнскага саюзу, 225;
- Тыя, хто пасля разводу заключыў новы сужэнскі саюз, 226, 226*;
- Свабодныя саюзы і сужэнства, 227;
- Свабодныя і гомасэксуальныя саюзы і сужэнства, 228;
- Заканадаўства і сужэнства, 229;
- Сям'я, сужэнства і жыццё, 231;
- Дзіця, сям'я і сужэнства, 235;
- Сужэнствы з дзяўчынкамі, 245;
- Палітыка адносна сям'і, сям'я і сужэнства, 253;
- Абарона сужэнства і сям'я, 553;
- Адрозненне, сям'я і сужэнства, 569.
- СУМЛЕННЕ**
- Кампендый, чалавек у яго адзінстве і сумленне, 13;
- Сумленне і вымярэнне бескарысліваці, 20;
- Сумленне, Касцёл і Евангелле, 71;
- Сацыяльнае вучэнне, свет і хрысціянскае сумленне, 73;
- Сумленне, паняцце сацыяльнага вучэння, 77;
- Заданне Касцёла, вера і сумленне, 78;
- Сацыяльнае вучэнне, фарміраванне і сумленне, 81;
- Сумленне і абавязак справядлівасці і любові, 83;
- Сумленне і нормы паводзін, 84;
- Настаўніцкі Інстытут Касцёла, Пій XII і ўсеагульнае сумленне, 93;

Быць пільным сумленнем грамадства, 134;
 Практычнае суджэнне сумлення, 139;
 Дэкларацыя правоў і чалавечае сумленне, 152*;
 Сумленне і праўда пра грамадства, 163;
 Працоўныя, асоба і сумленне, 301;
 Айцы Касцёла і перамена сумлення, 328;
 Сродкі, мэты і індывідуальнае сумленне, 348;
 Парадак, створаны Богам, і сумленне, 383, 384;
 Грамадзяне, сумленне і ўлада, 394;
 Скептыцызм і калектыўнае сумленне, 397;
 Несправядлівыя законы і праблемы сумлення, 399;
 Права на пратэст сумлення, 399;
 Несправядлівыя законы і пратэст сумлення, 399;
 Грамадства, дзяржава і дзеянні супраць сумлення, 421;
 Свабода сумлення, 422;
 Універсальны закон і сумленне чалавецтва, 436;
 Беднасць і чалавечае і хрысціянскае сумленне, 449;
 Навукоўцы і чыстае сумленне, 477;
 Вайсковая служба і пратэст сумлення, 503;
 Той, хто адмаўляецца з наказу сумлення, 503;
 Прынцып гуманнасці і сумленне, 505;
 Грамадзяне і хрысціянскае сумленне, 550;
 Вырашэнне праблем і сумленне чалавека, 550;
 Свабода сумлення і дабро грамадства, 553;
 Чалавечая асоба і каштоўнасці сумлення, 558;

Хрысціянскае сумленне і палітычная дзейнасць 570, 571, 572, 574;
 Евангелле і годнасць сумлення, 576.

СУПОЛЬНАСЦЬ

Гуманізм і супольнасці людзей, 19;
 Выйсце чалавека за межы і супольнасць, 47;
 Агульнае дабро і грамадская супольнасць, 61;
 Евангелізацыя, развіццё і супольнасць, 66;
Mater et magistra і супольнасць, 94;
Pacem in terris і сусветная супольнасць, 95;
Gaudium et spes і супольнасць Бога народа, 96;
Gaudium et spes і супольнасць вернікаў, 96;
 Рэлігійная свабода і супольнасць, 97, 421;
 Грэх, асоба і супольнасць, 117;
 Грамадскі грэх і супольнасць, 118;
 Чалавек як асоба і супольнасць, 133;
 Натуральны закон і чалавечая супольнасць, 142;
 Чалавечая годнасць і супольнасць, 145;
 Прынцыпы сацыяльнага вучэння і супольнасць, 161;
 Агульнае дабро і супольнасць народаў, 165;
 Чалавечая супольнасць і справа міласэрнасці, 184;
 Грамадская супольнасць і супольнасць асоб, 185, 187;
 Прынцып субсідыярнасці і супольнасць, 186;
 Супольнасць і ўдзел, 189;
 Праўда, грамадскія адносіны і супольнасць, 198;
 Любоў і дабро супольнасці, 208;
 Грамадская і палітычная міласэрнасць і грамадская супольнасць, 208;

- Сям'я і супольнасць, 213;
 Сям'я і развіццё супольнасці, 221;
 Тоеснасць полу, супольнасць і асоба, 224;
 Перавага сям'і над супольнасцю, 254;
 Праца і прыналежнасць да супольнасці, 264;
 Адчужанасць на працы і салідарная супольнасць, 280;
 Уздел працоўных і супольнасць, 281;
 Праца ў сельскай гаспадарцы і грамадская супольнасць, 299;
 Новая арганізацыя працы і жыццё супольнасці, 311;
 Праца на малых прадпрыемствах і супольнасць, 315;
 Прадпрымальніцкае спаборніцтва і супольнасць, 343;
 Салідарнасць, абавязак супольнасці, 367;
 Салідарнасць пакаленняў і ўся супольнасць, 367;
 Эканоміка і чалавечая супольнасць, 369;
 Кіраванне і чалавечыя супольнасці, 383;
 Супольнасць, асоба і агульнае дабро, 391;
 Палітычная супольнасць, каштоўнасць супольнасці, 392;
 Палітычная ўлада і супольнасць, 394;
 Супольнасць, улада і маральны парадак, 394;
 Сродкі камунікацыі і супольнасць, 415, 416, 562;
 Валанцёрства і дабро супольнасці, 420;
Кніга Бьіцыя, чалавек і супольнасць, 428;
 Запавет і чалавечая супольнасць, 429;
 Касцёл, грамадзянская ўлада і чалавечая супольнасць, 445;
 Развіццё, супольнасць і чалавечая сям'я, 446;
 Прырода, Стварыцель і чалавечая супольнасць, 473;
 Сіла і супольнасць народаў, 500;
 Навучанне Касцёла і супольнасць, 521;
 Сацыяльнае вучэнне, свецкія хрысціяне і супольнасць, у якой яны жывуць, 531;
 Свецкія вернікі, свецкая духоўнасць і супольнасць, 545;
 Свецкія аб'яднанні вернікаў і супольнасці, 549;
 Маральныя праўды і грамадская супольнасць, 571.
- СУПОЛЬНАСЦЬ ГРАМАДЗЯНСКАЯ І ПАЛІТЫЧНАЯ**
- Касцёл і палітычная супольнасць, 50, 424, 425, 427;
Gaudium et spes і палітычная супольнасць, 96;
 Асоба і грамадзянская супольнасць, 133;
 Грамадскі плюралізм і грамадзянская супольнасць, 151;
 Дзяржава і грамадзянская супольнасць, 168;
 Большасць і даброты грамадзянскай супольнасці, 169;
 Грамадзянская супольнасць, сукупнасць адносін, 185, 417;
 Уздел і грамадзянская супольнасць, 189;
 Дэмакратыя і грамадзянская супольнасць, 190;
 Грамадская і палітычная міласэрнасць і палітычная супольнасць, 208;
 Сямейнае ядро і грамадзянская супольнасць, 229;
 Недзяржаўныя школы, паслуга грамадзянскай супольнасці, 241;

- Хрысціяне, традыцыі і чалавечая супольнасць, 286;
- Дзяржаўныя выдаткі і грамадзянская і палітычная супольнасць, 355;
- Грамадзянская супольнасць, дзяржава і рынак, 356;
- Грамадзянская супольнасць і эканамічная дэмакратыя, 356;
- Салідарнасць і нацыянальныя палітычныя супольнасці, 367;
- Развіццё чалавечай супольнасці і адчуванне Бога, 375;
- Палітычная супольнасць і сутнасць асоб, 384;
- Палітычная супольнасць і народ, 385;
- Палітычная супольнасць і правы чалавека, 388, 389;
- Прынцып братэрства і палітычныя супольнасці, 390;
- Асоба, сям'я і палітычная супольнасць, 391;
- Палітычная супольнасць і супольнасныя адносіны, 392;
- Палітычная супольнасць і каштоўнасць супольнасці, 392;
- Палітычныя партыі і грамадзянская супольнасць, 413;
- Палітычная супольнасць і дэмакратычны ўдзел, 414;
- Палітычная і грамадзянская супольнасць, 417, 418, 419;
- Грамадзянская супольнасць і грамадская этыка, 420;
- Адносіны паміж палітычнымі супольнасцямі, 433;
- Палітычныя супольнасці і міжнародны парадак, 434;
- Канфлікты, палітычныя супольнасці і вайна, 438;
- Сусветная супольнасць і палітычныя супольнасці, 441;
- Грамадзянская супольнасць і грамадская думка, 443.
- Супрацоўніцтва палітычных супольнасцяў, 446;
- Спакой і палітычная супольнасць, 495;
- Хрысціянская супольнасць, грамадзянская і палітычная супольнасці, 534;
- Маральныя праўды і палітычная супольнасць, 571.

СУПРАЦОЎНІЦТВА

- Капітал, праца і супрацоўніцтва, 91;
- Сусветнае эканамічнае супрацоўніцтва, 94;
- Міжнароднае права і супрацоўніцтва паміж народамі, 157;
- Нацыя і міжнароднае супрацоўніцтва, 166;
- Супрацоўніцтва з Сынам і праца, 263;
- Самаарганізацыя грамадства і супрацоўніцтва, 293;
- Прадпрыемства і супрацоўніцтва паміж рознымі групамі, 339;
- Супрацоўніцтва і прадпрымальніцкае саборніцтва, 343;
- Бедныя і палітыка міжнароднага супрацоўніцтва, 364;
- Супрацоўніцтва і грамадзянская супольнасць, 419;
- Супрацоўніцтва і логіка канкурэнцыі, 420;
- Народы і супрацоўніцтва, 432;
- Развіццё і супрацоўніцтва, 446, 447;
- Дух міжнароднага супрацоўніцтва, 448;
- Бог, гонар супрацоўнічаць з Ім і стварэнне, 460;
- Міжнароднае супрацоўніцтва і экалагічныя праблемы, 481;
- Раззбраенне, міжнародная супольнасць і супрацоўніцтва, 510;
- Экуменічнае супрацоўніцтва і дыялог, 535.

СУСВЕТНЫ ДЗЕНЬ МІРУ

Павел VI і Сусветны дзень міру, 99;
Сусветныя дні міру, 520.

СЭКСУАЛЬНАСЦЬ

(гл. *таксама* Пол)

Чалавек з абмежаванымі магчымасцямі і сэксуальнае вымярэнне, 148;

Дзеці і распараджэнне сэксуальнасцю, 155;

Любоў і яе сэксуальнае праяўленне, 223;

Кантрацэптыўныя сродкі і сэксуальнасць чалавека, 233;

Кланаванне, асэксуальная рэпрадукцыя, 236;

Бацькі і сэксуальнае выхаванне дзяцей, 243;

Хлопчыкі, дзяўчынкі і сэксуальная эксплуатацыя, 245.

СЭРЦА

Чалавек у яго адзінстве, сэрца, 13;

Пошук праўды і сэрца, 17;

Сэрцы і бедны брат, 23;

Божы Дух і сэрца чалавека, 25, 31, 63;

Езус і сэрца Божлага жыцця, 29;

Любіць Бога ўсім сэрцам, 40;

Чалавечэе сэрца і Бог, 40;

Першыство навяртання сэрца, 42;

Сэрца Марыі, 59;

Сацыяльнае вучэнне, сэрца служэння, 67;

Чалавек, сэрца сацыяльнай думкі, 107;

Неспакойнае нашае сэрца, 114;

Вымярэнне і схільнасці сэрца, 128;

Натуральны закон і чалавечэе сэрца, 141, 397;

Сужэнства і жорсткасць сэрца, 217;

Езус Хрыстус і жорсткасць сэрца, 219;

Прывязанасць сэрца, 260;

Давід, новы закон і сэрцы вернікаў, 324;

Кароль, прыяцель чалавека, мае чыстае сэрца, 378;

Універсальны маральны закон запісаны ў сэрцы чалавека, 436;

Малітва, сэрца, Бог і бліжні, 519;

Сэрца і дар новай чалавечнасці, 540;

Навяртанне сэрца і чалавек, 552;

Бог і жаданні чалавечага сэрца, 576.

СЯБРОЎСТВА

Прынцып салідарнасці, «сяброўства», 103, 194*;

Сяброўства, чалавечая сям'я і «першы грэх», 116;

Грамадзянскае сяброўства і палітычнае суіснаванне, 390;

Сяброўства паміж народамі і рэлігіямі, 515.

СЯМЕЙНАЯ СУПОЛЬНАСЦЬ

Сямейная супольнасць і «чалавечая экалогія», 212;

Сям'я, натуральная супольнасць, 213;

Сям'я, супольнасць асоб, 221;

Сям'я, супольнасць любові, 229, 238;

Сям'я, супольнасць жыцця, 230;

Сямейная супольнасць і дзеці, 230;

Дзеці і сям'я, супольнасць асоб, 244.

Сям'я

Сацыяльныя пытанні і чалавечая сям'я, 9;

Другі Ватыканскі Сабор і чалавечая сям'я, 18;

Шабатовы год і сям'я, з якой паходзіць чалавек, 24;

- Чалавечая сям'я і ўзаемазалежнасць, 33;
 Касцёл і сям'я людзей, 51;
 Зароботная плата і сям'я работніка, 91;
 Касцёл, грамадства і Божая сям'я, 96;
Gaudium et spes і тэма сям'і, 96;
 Разрыў з Богам, грэх і сям'я, 116;
 Жыццё сям'і і «адзінства дваіх», 147;
 Права жыць у сям'і, 155;
 Права ствараць сям'ю, 155;
 Сям'я і агульнае дабро, 165;
 Сям'я і паўната развіцця, 168;
 Вартасць асобы і сям'я, 185;
 Сям'я і прынцып субсідыярнасці, 187;
 Сям'я і гуманізацыя, 209;
 Сям'я, «калыска жыцця і любові», 209;
 Сям'я, любоў і вернасць Пана, 210;
 Езус і трываласць сям'і, 210;
 Святая Сям'я, прыклад сямейнага жыцця, 210*;
 Сям'я, першае натуральнае грамадства, 211;
 Сям'я і асоба, 212;
 Сям'я і «чалавечая экалогія», 212;
 Сям'я і адхіленне ў бок калектывізму, 213;
 Сям'я і грамадства, 213;
 Першасная роля сям'і ў грамадстве і дзяржаве, 214;
 Сям'я і сужэнства, 215;
 Дзеці, дар для сям'і, 218, 230;
 Сям'я, хатні Касцёл, 220;
 Сям'я, любоў і супольнасць, 221;
 Пажылыя людзі і сям'я, 222;
 Падтрымка сям'і і ўсё грамадства, 225;
 Свабодныя саюзы і сям'я, 227;
 Саюз паміж людзьмі аднаго полу і сям'я, 228;
 Манagamнае сужэнства і сям'я, 229;
 Сям'я, супольнасць любові і салідарнасці, 229, 238;
 Сям'я, супольнасць жыцця, 230, 244;
 Сям'я, санктуарый жыцця, 231;
 Сям'я і культура жыцця, 231, 237;
 Хрысціянскія сем'і і Евангелле жыцця, 231;
 Сем'і, заканадаўства, інстытуты і права на жыццё, 231;
 Сям'я, адказнае бацькоўства і мацярынства, 232;
 Сям'я і кампаніі па стэрэлізацыі, 234;
 Дзіця, якое павінна нарадзіцца, і стабільная сям'я, 235;
 Сем'і і «сувязі пакаленняў», 237;
 Дэкларацыя правоў чалавека і сям'я, 237*;
 Працэс выхавання, сям'я і чалавек, 238;
 Сям'я і выхаванне дзяцей, 239;
 Сям'я і адукацыйныя ўстановы, 240;
 Сям'я і цэласнае выхаванне, 242;
 Сям'я і правы дзіцяці, 244;
 Суб'ектыўнасць сям'яў, 246;
 Салідарнасць і сям'я, 246;
 Салідарнасць сям'і і клопат, 246;
 Сем'і і палітычнае дзеянне, 247;
 Сям'я і аб'яднанне сям'яў, 247;
 Сям'я і эканамічнае жыццё, 248;
 Сям'я і праца, 249, 269, 284, 287, 294;
 Сям'я, праца і сямейная зароботная плата, 250;
 Праца жанчыны ў сям'і, 251, 295;
 Адносіны паміж сям'ёй і грамадствам, 252;
 Умацаванне правоў сям'і, 253;
 Тоеснасць сям'і і іншыя формы сужыцця, 253;
 Перавага сям'і над усякай іншай супольнасцю, 254;
 Праца, нацыя і члены сям'і, 274;
 Нядзеля і сям'я, 285;
 Праца і агульнае дабро чалавечай сям'і, 287;

Абнаўленне і чалавечая сям'я, 317;
 Навукоўцы, змены і чалавечая сям'я, 320;
 Чалавечая сям'я і глабалізацыя, 322;
 Развіццё і чалавечая сям'я, 333;
 Прадпрыемства, маці і сям'я, 345;
 Салідарнасць пакаленняў і сям'я, 367;
 Эканамічная сістэма і чалавечая сям'я, 371;
 Міжнародныя ўстановы і чалавечая сям'я, 371;
 Эканамічнае развіццё і чалавечая сям'я, 372;
 Бог і чалавечая сям'я, 428, 430;
 Адзінства чалавечай сям'і, 431, 432;
 Яднанне чалавечай сям'і і ідэалогіі, 433;
 Нацыя і дабро чалавечай сям'і, 434;
 Нацыі ўсведамляюць, што ствараюць адну сям'ю, 435;
 Настаўніцкі Інстытут Касцёла і суіснаванне чалавечай сям'і, 441;
 Апостальская Сталіца і чалавечая сям'я, 444;
 Чалавечая сям'я і права на развіццё, 446;
 Супрацоўніцтва і чалавечая сям'я, 448;
 Будучыя пакаленні і чалавечая сям'я, 467;
 Святая Імша і спакой для ўсёй Божай сям'і, 519*;
 Каштоўнасці, агульныя для ўсёй чалавечай сям'і, 537;
 Свецкія хрысціяне і жыццё ў сям'і, 543;
 Свецкае жыццё, жыццё ў сям'і, 546;
 Асоба, Касцёл і чалавечая сям'я, 552;
 Абарона сям'і і суіснаванне, 553;
 Умацаванне сям'і і маральны парадок, 569.

Т

ТАТАЛІТАРЫЗМ

Таталітарнае бачанне грамадства і дзяржава, 48;
 Касцёл і спакуса таталітарызму, 51;
Quadragesimo anno і таталітарныя рэжымы, 91;
 Пій XI і таталітарныя рэжымы, 92;
 Удзел і краіны з таталітарным рэжымам, 191;
 Дзяржава, рынак і таталітарны прымус, 352;
 Дэмакратыя без каштоўнасцяў і таталітарызм, 407;
 Палітычная супольнасць і таталітарныя ідэалогіі, 417.

ТАЯМНІЦА

Таямніца і суіснаванне людзей, 14;
 Рэлігійны досвед і Таямніца, 20;
 Аб'яўленне ў Хрысце таямніцы Бога, 34;
 Вучань і Пасхальная таямніца Езуса, 41;
 Таямніца блізкасці Бога, 45;
 Таямніца Бога і годнасць асобы, 54;
 Езус Хрыстус, чалавек і паўната таямніцы, 58;
 Марыя, *Magnificat* і Таямніца Збаўлення, 59;
 Сацыяльнае вучэнне і таямніца збаўлення, 67;
 Сацыяльнае вучэнне і таямніца Хрыста, 75;
 Таямніца Хрыста і таямніца чалавека, 75, 105;
 Таямніца граху, 116, 117;
 Таямніца Айца, Хрыстус і чалавек, 121;
 Сацыяльнае вучэнне і таямніца асобы, 124, 126;
 Неўпарадкаваная любоў да сябе і Пасхальная таямніца, 143;

Хрысціянскія сужэнцы і Пасхальная таямніца, 220;
 Таямніца чалавечай велічы, 255;
 Таямніца збаўлення і рэальнасць стварэння, 431;
 Свет і таямніца Бога, 487;
 Прырода і таямніца, 487;
 Таямніца Крыжа і дабравесце спакою, 493;
 Святар, сацыяльная сфера і збавенная Таямніца, 539;
 Кансэкраваныя асобы і таямніца любові Хрыста, 540;
 Свецкая духоўнасць і таямніца Бога, 545;
 Літургічная цэлебрацыя хрысціянскай Таямніцы, 546;
 Культура, таямніца жыцця і таямніца Бога, 559;
 Касцёл і таямніца беззаконня, 578.

Традыцыя

Пажылыя людзі і перадача каштоўнасцяў і традыцый, 222;
 Хрысціяне і абарона сваіх традыцый, 286;
 Езус і старазапаветная традыцыя, 325;
 Месіянская традыцыя і здрада Давіда, 378;
 Каталіцкі Касцёл і традыцыі Старога Завету, 536;
 Багацце каталіцкай традыцыі, яе каштоўнасць, 555;
 Шматвяковая традыцыя мудрасці і Божае Аб'яўленне, 560;
 Культурнае пытанне, Евангелле і жывая Традыцыя, 577.

Турма

(гл. *таксама* Вязень)

Турэмныя капеланы, 403.

Тэарызм, тэарыст

Меншасці і тэарысты, 387;
 Тэарызм, жорсткая форма насілля, 513;
 Права на абарону ад тэарызму, 514;
 Тэарызм, рэлігія і пакутніцтва, 515.

Тэхналогія, тэхніка

Хрысціянскае збаўленне і тэхніка, 1;
 Чалавецтва і тэхніка, 6;
 Суадносіны паміж прыродай, тэхнікай і маральнасцю, 16;
 Сацыяльнае вучэнне і тэхнічныя пытанні, 68;
 Цэласнае развіццё і тэхнічныя рамкі, 98;
 Багацце і працэс тэхнічнай распрацоўкі рэсурсаў, 174;
 Новыя даброты і тэхнічны прагрэс, 179;
 Салідарнасць і тэхналогіі, 195;
 Каштоўнасці і рэформы тэхналагічных структур, 197;
 Рэпрадукцыйныя тэхнікі, 235;
 Кланаванне і розныя з тэхнічнага пункту гледжання працэдуры, 236;
 Правы дзяцей і генныя тэхналогіі, 244;
 Касцёл, прамысловая рэвалюцыя і тэхніка, 267;
 Праца, сукупнасць тэхналогій, 270, 271;
 Чалавечы капітал і тэхнічныя аспекты працы, 278;
 Праца, капітал і тэхнічны прагрэс, 279;
 Праца, уласнасць і даброты, уласцівыя сферы тэхналогій, 282;
 Прызначэнне дабротаў і новыя тэхналогіі, 283;
 Новыя тэхналогіі і сацыяльны прагрэс, 283;

Захаванне працы і тэхнічная фармацыя, 290;
 Праца і тэхналагічны новаўвядзенні, 313, 314, 319;
 Глобалізацыя, тэхніка і новыя тэхналогіі, 322, 362;
 Прадпрымальнікі, прадпрымальніцтва і тэхнічныя сувязі, 344;
 Няроўнасць і навукова-тэхнічныя веды, 363;
 Гандаль і перамяшчэнне тэхналогій, 364;
 Правы і тэхналагічна развітыя грамадствы, 365;
 Тэхнічны прагрэс і выхаваўчая праца, 376;
 Новыя тэхналогіі ў камунікацыі, 415;
 Грамадскія камунікацыі і тэхналогіі, 416, 561;
 Пазіцыя хрысціянаў, навука і тэхніка, 456, 457;
 Тэхніка, асяроддзе і сельская гаспадарка, 458;
 Тэхніка, хвароба і лекі, 458;
 Выкарыстанне дасягненняў тэхнікі і павага да чалавека, 459;
 Чалавек, навука і тэхніка, 461, 462;
 Тэхналогія, якая забруджвае і ачышчае, 465;
 Асяроддзе, дзяржава і тэхналагічныя адкрыцці, 468;
 Біятэхналогіі і тэхнічныя веды, 475;
 Тэхнікі, біятэхналогіі, харчаванне і здароўе, 477;
 Экалагічны крызіс, беднасць і тэхналагічныя сродкі, 482;
 Раззбраенне і тэхнічнае навучанне, 510;
 Тэрарызм і вытанчаныя тэхнічныя сродкі, 513;
 Культура, Касцёл і тэхналогія як самамэта, 554;
 Развіццё і тэхнічны аспект, 563;
 Патрэба сэнсу і тэхнічны прагрэс, 575.

У

УБОСТВА

(гл. таксама Беднасць)

Езус і добрая навіна убогім, 28;
 Ва ўбостве карыстацца створаным, 44.

УДЗЕЛ

Касцёл, удзел і свецкае вымярэнне, 10;
 Удзел ва ўваскрасенні Хрыста, 38;
 Удзел у сыноўскім жыцці Хрыста, 45;
 Удзел у бясконцай любові Бога, 55;
 Удзел у збаўчым дары, 70;
 Чалавечая пара і ўдзел у творчай справе Бога, 111;
 Хрыстус і ўдзел у прыродзе Бога, 122;
 Цела і ўдзел у славе, 127;
 Чалавек і ўдзел у святле боскага розуму, 129, 456;
 Натуральны закон і ўдзел у вечным законе Бога, 140;
 Людзі з абмежаванымі магчымасцямі і ўдзел, 148;
 Удзел і грамадскае жыццё, 151;
 Права на ўдзел, праца і зямныя рэсурсы, 155;
 Нацыі і ўдзел у развіцці, 179;
 Субсідыярнасць і ўдзел, 189;
 Удзел і жыццё грамадзянскай супольнасці, 189;
 Удзел і дэмакратыя, 190;
 Удзел, грамадзянін і ўстановы, 191;
 Удзел дзіцяці і бацькі, 230;
 Удзел сем'яў і аб'яднання, 231;
 Сужэнцы і ўдзел у творчай справе Бога, 232;
 Сем'і і ўдзел у палітычным жыцці, 246;
 Шабатовы адпачынак і ўдзел у Божым кульце, 258;
 Праца і ўдзел, 263;

Праца, капітал, удзел і працоўны, 281;
 Самаарганізацыя грамадства і ўдзел, 293;
 Удзел, этычная гарантыя і народы, 321;
 Удзел у паўнаце, якая ёсць у Богу, 327;
 Права ўдзельнічаць у эканамічным жыцці, 333;
 Агульнае дабро і ўдзел, 354;
 Дэмакратыя і ўдзел грамадзян, 406, 567;
 Грамадства і структуры ўдзелу, 406;
 Палітычныя партыі і ўдзел, 413;
 Рэфэрэндум і ўдзел, 413;
 Інфармацыя і дэмакратычны ўдзел, 414;
 Удзел у сферы камунікацый, 416;
 Роўнасць і ўдзел, 442;
 Апостальская Сталіца і ўдзел у арганізацыях, 444;
 Швецкія вернікі і ўдзел у жыцці Касцёла, 549;
 Эканамічная эфектыўнасць і палітычны ўдзел, 564;
 Членства ў партыі і ўдзел, 573.

УЗАЕМАЗАЛЕЖНАСЦЬ

Узаемазалежнасць, узор еднасці і чалавечы род, 33;
 Касцёл і ўзаемазалежнасць, 65;
 Узаемазалежнасць і няроўнасць, 192;
 Узаемазалежнасць і салідарнасць, 193;
 Узаемазалежнасць людзей працы, 319;
 Эканоміка і ўзаемазалежнасць, 373;
 Палітычная і грамадзянская супольнасці ўзаемазалежныя, 418;
 Узаемазалежнасць і маральнае вымярэнне, 442;
 Узаемазалежнасць і экалагічныя праблемы, 486;

Узаемазалежнасць і працэсы глабалізацыі, 564;
 Узаемазалежныя міжнародныя адносіны, 575.

УЗБРОЕНАЯ СІЛА

Чалавечая сям'я і ўзброеная сіла, 432;
 Міжнародная легітымачыя і ўзброеная сіла, 501;
 Неабходная абарона і ўзброеныя сілы, 502;
 Узброеныя сілы і права народаў, 503.

УЗНАГАРОДА, УЗНАГАРОДЖВАННЕ

Узнагароджванне за хатнюю працу, 250;
 Працоўныя і справядлівая ўзнагарода, 301;
 Дамова, справядлівасць і ўзнагарода, 302.

УЛАДА

Настаўніцкі Інстытут Касцёла і ўлада, атрыманая ад Хрыста, 79;
Pacem in terris і грамадскія ўлады, 95;
 Структуры граху і прага ўлады, 119;
 Чалавек і сістэмы ўлады, 131;
 Асоба і планы, навязаныя ўладай, 133;
 Чалавек, улада, дабро і зло, 136;
 Крыніца правоў чалавека і грамадскія ўлады, 153;
 Агульнае дабро і дзяржаўная ўлада, 166;
 Агульнае дабро і палітычная ўлада, 168;
 Прыватныя даброты і функцыі грамадзянскай улады, 169;
 Дэмакратычны ўрад, народ і ўлада, 190;
 Субсідыярнасць, улады і сям'я, 214;
 Улада і натуральнае права на сужэнства, 216;

- Улады і важнасць сужэнства, 229;
Грамадзянскія ўлады і дэмаграфічная галіна, 234;
Улады, бацькі і метады выхавання, 240;
Улады, субсідыі і адукацыйная сфера, 241;
Бацькі і выкарыстанне ўлады, 242;
Улады і абарона правоў дзяцей, 245;
Прамежкавыя групы і грамадскія ўлады, 281;
Улады, адпачынак і Божы культ, 286;
Прафсаюзы і палітычная ўлада, 307;
Эканамічныя законы і чалавечая ўлада, 330;
Грамадскія ўлады, субсідыярнасць і салідарнасць, 351;
Улады і прадпрымальніцкія сілы, 354;
Настаўніцкі Інстытут Касцёла і міжнародная грамадская ўлада, 365;
Улады і выхаваўчая і культурная праца, 376;
Каралеўская ўлада, дар Бога, 377;
Езус і ўлада, 379;
Св. Павел, абавязкі хрысціянаў і ўлады, 380;
Хрысціяне і ўлада, 380;
Улада, служэнне Богу і дабро асобы, 380;
Улада і спакойнае і мірнае жыццё, 381;
Улада і спроба д'ябла кіраваць людзьмі, 382;
Чалавечая ўлада, панаванне і служэнне, 383;
Найвышэйшая ўлада Бога і карыстанне ўладай, 383;
Грамадзянскія ўлады і правы асобы, 389;
Межы грамадскай улады, 392;
Улада і сацыяльная сутнасць асобы, 393;
Палітычная ўлада і грамадзянскае суіснаванне, 393;
Улада і свабодная дзейнасць асобных людзей, 394;
Палітычная ўлада і народ, 395;
Улада і маральны закон, 396;
Улада і чалавечыя і маральныя каштоўнасці, 397;
Улада і справядлівыя законы, 398;
Сумленне і прадпісанні ўлады, 399;
Супраціўленне ўладзе, 400;
Супраціўленне прыгнёту з боку ўлады, 401;
Узброенае супраціўленне ўлады, 401;
Грамадзянская ўлада і пакаранні, 402;
Прававая дзяржава і ўлада вызначыць пакаранні, 402;
Заканадаўчая, выканаўчая і судовая ўлада, 402;
Судовая ўлада і незалежнасць, 402;
Дэмакратыя і дзяржаўная ўлада, 406, 407;
Прынцып раздзялення ўлады ў дзяржаве, 408;
Дэмакратычная сістэма, улада і народ, 408;
Палітычная ўлада і функцыя інтэграцыі, 409;
Улада і зварот да цнотаў, 410;
Ажыццяўленне ўлады ў духу служэння, 410;
Фінансавыя ўлады і інфармацыя, 414;
Межы рэлігійнай свабоды і ўлады, 422;
Юрыдычная ўлада і міжнароднае права, 439;
Настаўніцкі Інстытут Касцёла і ўлада, 441;
Апостальская Сталіца, незалежная ўлада, 444;
Улады дзяржаў і легаты Папы, 445;
Дыялог паміж Касцёлам і грамадзянскімі ўладамі, 445;
Улады і «прынцып абачлівасці», 469;

Грамадзянскія ўлады і біятэхналогіі, 479;
 Свецкія хрысціянскія і ажыццяўленне палітычнай улады, 531, 567;
 Улады і сацыяльнае вучэнне, 534;
 Ажыццяўленне ўлады і служэнне, 567;
 Сацыяльнае вучэнне і палітычная ўлада, 571.

ЎЛАСНАСЦЬ

Шабатовы год і ўласнасць, 24;
Rerum novarum і права на ўласнасць, 89;
Quadragesimo anno і каштоўнасць уласнасці, 91;
 Прызначэнне дабротаў і права на ўласнасць, 172, 177, 282, 346*;
 Праца і прыватная ўласнасць, 176, 287;
 Права на прыватную ўласнасць, 177;
 Прызначэнне дабротаў і ўласнасць на новыя даброты, 179;
 Індывідуальная ўласнасць і супольная ўласнасць, 180;
 Першабытныя народы і супольная ўласнасць, 180;
 Уласнасць і спакуслівыя абяцанні, 181;
 Перавага бедным і ўласнасць, 182;
 Сямейная заробатная плата і сямейная ўласнасць, 250;
 Шабатовы адпачынак і правы ўласнасці, 258;
Rerum novarum і права ўласнасці, 268;
 Уздел працоўных ва ўласнасці, 281;
 Інстытут прыватнай уласнасці, 282;
 Прыватная і грамадская ўласнасць, 283;
 Уласнасць на новыя тэхналогіі, 283;
 Аграрная рэформа і ўласнасць на зямлю, 300;
 Аграрная рэформа і права ўласнасці, 300;

Праца, глабалізацыя і ўласнасць, 310;
 Адноснасць дабротаў і права ўласнасці, 324;
 Рынкавая эканоміка, капіталізм і ўласнасць, 335;
 Дзяржава і гарантыі ўласнасці, 352.

ЎМАЦАВАННЕ

Каталіцкі Касцёл і ўмацаванне справядлівасці, 12;
Пасланне кардынала Руа і ўмацаванне спакою, 95;
 Субсідыярнасць і ўмацаванне менш развітых супольнасцяў, 186;
 Субсідыярнасць і ўмацаванне сям'і, 187;
 Умацаванне правоў сям'і, 253;
 Праца і ўмацаванне сацыяльнай справядлівасці, 292;
 Дзяржава і ўмацаванне годнасці суб'екта, які прымае субсідыю, 357;
 Палітычная супольнасць і ўмацаванне правоў, 388;
 Касцёл і ўмацаванне рэлігійнай свабоды, 421;
 Адказнасць і ўмацаванне спакою, 495;
 Экуменічнае супрацоўніцтва і ўмацаванне спакою, 535;
 Дэмакратычная сістэма і ўмацаванне сям'і, 569.

ЎРАД

Агульнае дабро, інтарэсы сектараў і ўрад, 169;
 Дэмакратычны ўрад і ўдзел, 190;
 Глабалізацыя і дзейнасць урадаў, 370;
 Санкцыі і ўрад дзяржавы, 507.

ЎСТАНОВА

(гл. *таксама* Інстытуты)

Чалавечая супольнасць і ўстановы, 134;

Установы і ўдзел у грамадскім жыцці, 151;
 Адносіны паміж грамадзянінам і ўстановамі, 191;
 Сям'я і адукацыйныя ўстановы, 240;
 Бацькі і навучальныя ўстановы, 241, 243;
 Сям'я, цяжкая сітуацыя і ўстановы, 246;
 Дзяржаўныя ўстановы і сям'я, 247;
 Дзяржаўныя ўстановы і перавага сям'і, 252;
 Пасрэднік-працадаўца, установа, 288;
 Установы і замежная працоўная сіла, 298;
 Вартасць пасадаў і фінансавыя ўстановы, 369;
 Міжнародныя эканамічныя і фінансавыя ўстановы, 371;
 Палітычная ўлада, установы і маральны парадак, 394;
 Вязні, установы і хрысціянскі клопат, 403;
 Бюракратызацыя і ўстановы, 412;
 Каталіцкія навучальныя ўстановы, 532.
 Сацыяльнае вучэнне і навучальныя ўстановы, 532.

УСЫНАЎЛЕННЕ

Касцёл, народы і нацыі, Божае ўсынаўленне, 1;
 Усынаўленне дзяцей і сям'я, 212, 246.

Ф

ФАРМІРАВАННЕ, ФАРМАЦЫЯ

(гл. таксама АДУКАЦЫЯ, ВЫХАВАННЕ)

Кампендыі і адказныя за фармацыю, 11;
 Сацыяльнае вучэнне, фарміраванне сумлення, 81;

Сацыяльнае вучэнне і фармацыя, 83;
 Бацькі і маральная фармацыя дзяцей, 239;
 Сям'я і фарміраванне асобы, 242;
 Спажывецтва і фарміраванне асобы, 360;
 Прагрэс і фарміраванне пачуцця адказнасці ў вытворцаў, 376;
 Партыі і фарміраванне палітычных рашэнняў, 413;
 Сацыяльнае вучэнне і фармацыя, 528;
 Сацыяльнае вучэнне і фармацыя свецкіх хрысціянаў, 531;
 Сацыяльнае вучэнне і фармацыя прэзбітэраў, 533;
 Касцёльныя свецкія аб'яднанні і фармацыя, 549;
 Фарміраванне культуры і асоба, 556;
 Сацыяльная дзейнасць і фарміраванне асобы, 557;
 Несправядлівыя законы і сфарміраванае хрысціянскае сумленне, 570.

ФІНАНСЫ, ФІНАНСАВЫ

Евангелізацыя сацыяльнай сферы і фінансы, 70;
Quadragesimo anno і фінансавыя групы, 91;
 Фінансаванне кампаній па стэрылізацыі, 234;
 Праца, капітал і фінансавыя рэсурсы, 276;
 Праца і даброты, уласцівыя сферы фінансаў, 282;
 Уласнасць, праца і сфера фінансаў, 282;
 Супрацоўніцтва паміж дзяржавамі і фінансавыя адносіны, 292;
 Прафсаюзы і фінансавая глабалізацыя, 308;
 Абарона працаўніка і фінансавыя патокі, 314;

Дэмакратыя і глабалізацыя фінансаў, 321;
 Фінансавая дзейнасць і ліхварства, 341;
 Прадпрыемствы і міжнародныя фінансавыя адносіны, 342;
 Прадпрымальнік і фінансавыя сувязі, 344;
 Збор падаткаў і фінансавая сістэма, 355;
 Фінансавая сістэма і агульнае дабро, 355;
 Спажывуцы і фінансавыя рэсурсы, 358;
 Эканамічна-фінансавая глабалізацыя, 361, 362;
 Новаўвядзены і фінансавыя рэсурсы, 363;
 Глабалізацыя, грамадзянская супольнасць і фінансы, 366;
 Фінансавыя рынкі і вытворчая дзейнасць, 368;
 Капітал і фінансавыя рынкі, 368;
 Фінансавая эканоміка і рэальная эканоміка, 369;
 Міжнародная супольнасць і фінансавыя кіраванне, 370;
 Сусветная фінансавая сістэма і агульнае дабро, 371;
 Інфармацыя, дэмакратыя і фінансавыя ўлады, 414;
 Адставанне ў развіцці і фінансавыя механізмы, 446;
 Пазыковы крызіс і фінансавыя спекуляцыі, 450;
 Навакольнае асяроддзе, эканоміка і фінансавы падлік, 470.
 Тэарызм і фінансавыя рэсурсы, 513.

X

Харчаванне

Права на харчаванне, 166;

Адсутнасць належнага харчавання, 245;
 Навукоўцы, біятэхналогіі і харчаванне, 477;
 Агульнае дабро і харчаванне, 478.

ХВАРОБА, ХВОРЫ

Новыя формы беднасці і хвароба, 5;
 Хрыстус: «Я... быў хворы, і вы адведлі Мяне», 57;
 Людзі з абмежаванымі магчымасцямі і хворыя, 148;
 Сем'і і ўвага да хворых, 246;
 Езус і вызваленне ад хваробы, 261;
 Нядзеля і ўвага да хворых, 285;
 Працоўныя і забеспячэнне падчас хваробы, 301;
 Цяжкасці, уласцівыя камунікацыі, і сацыяльныя хваробы, 416;
 Тэхніка і праблема хваробы, 458;
 Біятэхналогіі і барацьба з хваробамі, 478;
 Доступ да пітной вады і хваробы, 484.

ХЛУСНЯ

Любоў і няволя хлусні, 43;
 Д'ябал, дух і хлусня, 382;
 Насілле — гэта хлусня, 496;
 Адкінуць хлусню, 562.

ХРЫСЦІЯНСКАЯ СУПОЛЬНАСЦЬ, ХРЫСЦІЯНЕ

Кампендый і хрысціянская супольнасць, 11;
 Касцёл і новыя хрысціянскія супольнасці, 50;
 Хрысціянская супольнасць і грамадскія адносіны, 53;
Mater et magistra і хрысціянская супольнасць, 94;
 Сацыяльнае вучэнне і супольнасць хрысціянаў, 104;

Хрысціянскія супольнасці і сям'я, 229;
 Дух Святы і чыны хрысціянаў, 525;
 Сацыяльнае вучэнне і выхаванне
 свецкіх хрысціянаў, 531;
 Хрысціянскія супольнасць і грамадзянская і палітычная супольнасць, 534;
 Сучасныя хрысціяне і таварыствы, 538;
 Прэзбітэры і хрысціянская супольнасць, 539;
 Задача свецкага хрысціяніна і прапаведаванне Евангелля, 543;
 Свецкія хрысціяне і разважліваць, 547;
 Сацыяльна-палітычныя рашэнні і хрысціянская супольнасць, 574.

Ц

Цела, цялеснасць

Зямныя справы і Хрыстова цела, 11;
 Чалавек і цялеснасць цела і душы, 13;
 Касцёл, цела Хрыстова, 32, 327;
 Збаўленне, цялеснае вымярэнне і асоба, 38, 65;
 Асоба, духоўная і цялесная істота, 75;
 Сацыяльнае вучэнне і цела Касцёла, 79;
 Чалавек і адзінства душы і цела, 127;
 Цялеснасць і матэрыяльны свет, 128, 129;
 Інваліды і абмежаванасць цела, 148;
 Чалавецтва, злучанае з Богам як Яго цела, 219;
 Праца і цела, 265;
 Эканамічныя законы і прырода цела, 330;
 Сіла Хрыста і цела чалавека, 455;
 Антрапалогія, дух і цела, 522.

Цнота

Гуманізм, маральныя і грамадскія цноты, 19;
 Салідарнасць як маральная цнота, 193, 194*;
 Салідарнасць як хрысціянская цнота, 196*;
 Сацыяльныя прынцыпы і практыка цнотаў, 197;
 Справядлівасць і адпаведная кардынальная цнота, 201;
 Спакой, справядлівасць і практыка цнотаў, 203;
 Сувязь паміж цнотамі, грамадскія каштоўнасці і любоў, 204;
 Дзеці ў сям'і і цноты, 210;
 Сям'я, першая школа грамадскіх цнотаў, 238;
 Выхаванне і асноўныя цноты, 242;
 Багацце і цнота салідарнасці, 332;
 Эканамічная ініцыятыва як цнота, 343;
 Улада, цнота і служэнне, 410;
 Свецкія вернікі і практыка грамадскіх цнотаў, 546;
 Свецкі хрысціянін і разважліваць як цнота, 547, 548;
 Любоў — уладарка і каралева цнотаў, 581;
 Звышпрыродная цнота любові і справядлівасць, 583.

Цывілізацыя

Месца чалавека ў цывілізацыі, 14;
 Сям'я, культура жыцця і анты-цывілізацыя, 231;
 Глобальнае развіццё і цывілізацыя спажывання, 334;
 Тэхналагічная цывілізацыя, чалавек і прыроднае асяроддзе, 461;
 Свецкасць і цывілізацыя, 571;
 Хрысціянства і асновы цывілізацыі, 572.

ЦЫВІЛІЗАЦЫЯ ЛЮБОВІ

- Прынцып салідарнасці і цывілізацыя любові, 103;
 Справядлівасць і цывілізацыя любові, 391;
 Любоў, цывілізацыя любові і спакой, 582.

Ч**ЧАЛАВЕК**

(гл. *таксама* АСОБА, Людзі)

- Збаўленне, якое ахоплівае ўсяго чалавека, 1;
 Касцёл, чалавек і яго пакліканне да супольнасці, 3, 63;
 Касцёл, чалавек, справядлівасць і спакой, 3, 63;
 Любоў Бога, чалавек і трансцэндэнтная годнасць, 4;
 Сацыяльнае вучэнне, чалавек і людзі, 5;
 Евангелле і праблемы чалавека, 8;
 Хрысціянская антрапалогія і чалавек, 9;
 Касцёл, Кампендый, дабро і чалавек, 10;
 Кампендый, Касцёл і месца чалавека ў прыродзе, 14;
 Кампендый і сэнс існавання чалавека, 15;
 Бог і дыялог з чалавекам, 17;
 Выклікі і праўда пра тое, што значыць быць чалавекам, 16;
 Бог і ўздзеянне на сумленне чалавека, 20;
 Любоў Бога да чалавека і гістарычныя падзеі, 21;
 Дзесяць заповедзяў, чалавек і чалавецтва, 22;
 Божы Дух, чалавек, справядлівасць і міласэрнасць, 25;
 Дзеянне Пана і чалавек, 26, 326;

- Разрыў еднасці з Богам, сітуацыя бязладдзя і чалавек, 27;
 Езус, добразычліваць і міласэрнасць, чалавек, 28;
 Быць чалавекам азначае быць пакліканым да міжаасабовых адносін, 33;
 Чалавек і самаадданасць, 34;
 Трынітарная Любоў і сацыяльнасць чалавека, 34;
 Чалавек, адзінае стварэнне, якое Бог хацеў стварыць дзеля яго самога, 34, 133;
 Уласцівая чалавеку сацыяльнасць, 37;
 Збаўленне для ўсіх людзей і ўсяго чалавека, 38;
 Памылка і прэтэнзіі чалавека на самазбаўленне, 38;
 Вера, чалавек і адданне сябе Богу, 39;
 Вера, чалавек, любоў Бога і любоў да братаў, 39;
 План збаўлення і чалавек, 39;
 Вучань Хрыста, чалавек, як новае стварэнне, 41;
 Чалавек і сапраўдныя адносіны, 43;
 Чалавек і адносіны да стварэння, 44;
 Чалавек і эгаістычная любоў, 44;
 Чалавек, чалавечая прырода і Божы намер, 45;
 Чалавек, законы і каштоўнасці ўсяго створанага, 45;
 Бог, чалавек, адносіны любові, 46;
 Чалавек і Бог як канчатковая мэта, 47, 48;
 Касцёл і цэласнае пакліканне чалавека, 51;
 Уваскрасенне, чалавек і вечнае жыццё, 56;
 Чалавек і стварэнне, вызваленае з няволі граху, 56;
 Цноты, годнасць чалавека і Валадарства, 57;

- Чалавек, стварэнне, жаданае Богам і выбраанае Ім, 58;
- Чалавек і адкупленчая любоў Хрыста, 60;
- Касцёл, чалавек і сетка адносін, 61;
- Касцёл, чалавек, сацыяльнае вучэнне і грамадства, 62;
- Сацыяльнае вучэнне, Евангелле, якое сёння гучыць для чалавека, 63;
- Чалавек, звышпрыроднае і прыроднае, 64;
- Чалавек, чалавек-Адам і чалавек-Хрыстус, 64;
- Цэласнасць чалавека і эканомія Евангелля, 65;
- Чалавек і эканомія Евангелля, 66;
- Сацыяльнае вучэнне, збаўленне і чалавек, 67, 81;
- Рэлігійная місія Касцёла і чалавек, 68;
- Касцёл, настаўнік праўды веры для чалавека, 70;
- Сацыяльнае вучэнне і евангельскае вучэнне пра чалавека, 72;
- Сацыяльнае вучэнне, Божы намер чалавека, 74;
- Таямніца Хрыста і таямніца чалавека, 75;
- Сацыяльнае вучэнне, дысцыпліны і праўды пра чалавека, 76;
- Касцёл, чалавек і гуманітарныя і грамадскія навукі, 78;
- Касцёл і універсальнае бачанне чалавека, 81;
- Збаўчая місія Касцёла і чалавек, 82;
- Касцёл і развіццё ўсяго чалавека, 82;
- Сацыяльнае вучэнне адрасавана ўсім людзям у імя чалавека, 84;
- Касцёл, чалавек і збаўленне, 86;
- Касцёл, спадчына і чалавек у грамадстве, 87;
- Абязлічванне чалавека, 93*;
- Populorum progressio* і развіццё чалавека, 98;
- Sollicitudo rei socialis* і развіццё чалавека, 102;
- Centesimus annus*, чалавечы развіццё і чалавек, 103;
- Касцёл і годнасць чалавека, 105;
- Чалавек, суб'ект і сацыяльнае жыццё, 106;
- Чалавек, мэта ўсіх праяў грамадства, 107;
- Чалавек, створаны паводле Богага вобраза, 108;
- Чалавек, вяршыня стварэння, 108;
- Жыццё чалавека і пошук Бога, 109;
- Чалавек, сацыяльнае вымярэнне і прырода чалавека, 110;
- Жыццё чалавека, святое і недатыкальнае, 112;
- Чалавек і каштоўнасць стварэння, 113;
- Чалавек і адносінны з самім сабой, 114;
- Стварэнне чалавека і першародны грэх, 115;
- Першародны грэх, чалавечая натура і праведнасць, 115;
- Чалавек, грэх і асабовыя і сацыяльныя падзелы, 116;
- Грэх, праяўленне свабоды асобнага чалавека, 117;
- Структуры граху і дзеянні людзей, 119, 193;
- Першародны грэх і дасягненні чалавека, 120;
- Чалавек, грэх і хрысціянская надзея, 121;
- Рэдукцыйная канцэпцыя чалавека, 124;
- Праўда пра чалавека і ўвага Касцёла, 125;
- Стварыцель, які звяртаецца да чалавека, 126;
- Чалавек і яго сацыяльнае існаванне, 126;
- Чалавек, адзінства душы і цела, 127;

- Чалавек, цялеснасць і матэрыяльны свет, 128;
- Чалавек і духоўная і несмяротная душа, 128;
- Чалавек, матэрыяльная істота і духоўная істота, 129;
- Чалавек, адкрытасць, бясконцасць і створаньня істоты, 130;
- Чалавек, адзіная і непаўторная істота, 131;
- Чалавек, духоўнае вымярэнне і свет, 133;
- Бачанне чалавека як асобы, 133;
- Адказнасць і годнае чалавека суіснаванне, 134;
- Чалавек і свабода, 135, 199;
- Чалавек — бацька свайго быцця, 135;
- Свабода і залежнасць чалавека ад Бога, 136;
- Свабода, маральны закон і чалавек, 136, 137;
- Чалавек, маральна добрыя ўчынкі і праўда, 138;
- Практычнае суджэнне сумлення і чалавек, 139;
- Натуральны закон і сэрца чалавека, 141;
- Чалавек, свабода і адмова ад Бога, 143;
- Езус, чалавек і супольнасць з Богам, 143;
- Свабода, чалавек і праведнасць, 143;
- Роўная годнасць кожнага чалавека, 145;
- Чалавек з абмежаванымі магчымасцямі, 148;
- Чалавек і парасткі асацыяльнасці, 150;
- Грамадства, адносіны і служэнне чалавеку, 150;
- Грамадства і прырода чалавека, 151;
- Абвяшчэнне правоў чалавека, 152;
- Пазбавіць чалавека правоў — гэта гвалт яго сутнасці, 153;
- Натуральнае права чалавека, 156, 157;
- Пастаянныя прынцыпы і праўда пра чалавека, 160;
- Чалавек і сэнс грамадскага жыцця, 163;
- Агульнае дабро і істотныя для чалавека патрэбы, 166;
- Права чалавека на жыллё, 166;
- Асобы чалавек і развіццё, 168;
- Чалавек і матэрыяльныя даброты, 171;
- Чалавек, дабрабыт і развіццё, 172;
- Агульнае выкарыстанне дабротаў і прырода чалавека, 172;
- Усеагульнае прызначэнне дабротаў і чалавек, 182;
- Праца, чалавек і зямля, 176;
- Даброты створанага свету і развіццё ўсяго чалавека, 177;
- Чалавек і агульныя рэчы, 178;
- Чалавек і выкарыстанне сваёй маёмасці, 178;
- Новыя веды і патрэбы чалавека, 179;
- Чалавек, уласнасць і рабства, 181;
- Чалавечая бяда і слабасць чалавека, 183;
- Езус з Назарэта, новы Чалавек, 196;
- Сацыяльнае вучэнне і грамадства, годнае чалавека, 197;
- Чалавек і ўяўленне пра справядлівасць як пра «дамову», 203;
- Суіснаванне, годнасць чалавека і каштоўнасці, 205;
- Любоў і чалавек, 206, 582;
- Стварэнне чалавека, 209;
- Сям'я і чалавек, 212;
- Сацыяльная мадэль, дабро чалавека і сям'я, 214;
- Сужэнства, чалавек і Бог, 215;
- Езус Хрыстус, Жаніх, і чалавек, 219;
- Любоў, чалавек і бескарыслівы дар з сябе, 221;
- Праўда пра чалавека і гомасэксуальныя саюзы, 228;

- Чалавек з гомасэксуальнай арыентацыяй, 228;
 Бацькоўства і генеалогія чалавека, 237;
 Выхаванне і чалавек, 238, 240, 242;
 Сям'я, чалавек, свабода і адказнасць, 238;
 Праца і першапачатковы стан чалавека, 256;
 Бог, праца і мэта чалавека, 257;
 Чалавек, праца і адпачынак, 258;
 Езус, велічныя справы, чалавек і шэбат, 261;
 Чалавек і парадак сусвету, 262;
 Чалавек, праца і асвятчэнне, 263;
 Айцы Касцёла, чалавек і праца, 265;
 Працавітасць чалавека, 266;
 Прынцыпы, якія маюць моц для ўсіх, і чалавек, які працуе, 267;
 Праца і жыццё чалавека, 269;
 Праца ў аб'ектыўным сэнсе і чалавек, 270, 272;
 Праца ў суб'ектыўным сэнсе і чалавек, 270, 271;
 Мэта працы і чалавек, 272;
 Праца як абавязак, доўг чалавека, 274;
 Праца і тоеснасць чалавека, 275;
 Праца, капітал і чалавек, 277, 278;
 Праца, адчужанасць і чалавек, 280;
 Эканоміка, якая служыць чалавеку, 283;
 Праца, права і дабро чалавека, 287;
 Сямейнае жыццё, права і пакліканне чалавека, 294;
 Сям'я, праца і чалавек, 294;
 Праца, узнагарода і чалавек, 302;
 Глобалізацыя і чалавек, 310;
 Праца і паслугі чалавеку, 313;
 Праца, змены і чалавек, 317;
 Праца, сусветнае вымярэнне і чалавек, 322;
 Гуманізм працы і чалавек, 322;
 Матэрыяльныя, эканамічныя дабrotы і чалавек, 323, 324, 325, 328, 329;
 Эканамічная дзейнасць, Бог і чалавек, 326;
 Маральнасць, эканоміка і чалавек, 330, 331, 332, 333;
 Эканамічная ініцыятыва і чалавек, 336, 337, 343;
 Прадпрыемства, эканоміка і служэнне чалавеку, 339;
 Прадпрыемства, чалавек і якасць, 345;
 Рынак і інтэгральнае развіццё чалавека, 348;
 Палітыка і павага да годнасці чалавека, 372;
 Міжнародная эканоміка і развіццё чалавека, 373;
 Багатыя краіны, дабрабыт і чалавек, 374;
 Жыццё чалавека і матэрыяльныя вымярэнне, 375;
 Новыя патрэбы і цэласнае ўяўленне пра чалавека, 376;
 Езус, зямная ўлада і чалавек, 379;
 Дух і гаротны стан чалавека, 381;
 Чалавек, істота сацыяльная і палітычная, 384;
 Чалавек, асоба і індывідуум, 391;
 Улада, грамадзянін і чалавек, 398;
 Дэмакратыя і чалавек, 406;
 Касцёл, бачанне чалавека і ідэалогія, 417;
 Свабода сумлення, рэлігіі і чалавек, 422;
 Касцёл, палітычная супольнасць і служэнне чалавеку, 425, 445;
 Бог і чалавек, створаны паводле вобраза і падабенства Бога, 428, 576;
 Маральны закон і сэрца чалавека, 436;
 Чалавек і няўрадавыя арганізацыі, 443;
 Чалавек і дыялог паміж Касцёлам і грамадзянскімі ўладамі, 445;
 Стварыцель, стварэнне і чалавек, 451;

Чалавек, свет і чалавечая тоеснасьць, 452;
 Дыялог з Богам і чалавек як стварэнне, 452;
 Парушэнне раўнавагі паміж чалавекам і прыродай, 454;
 Хрыстус і ўнутраны свет чалавека, 455;
 Чалавек, навука і тэхніка, 456;
 Дзясягненні чалавека і Божая ўлада, 457;
 Тэхніка і прагрэс чалавека, 458;
 Тэхніка і павага да чалавека, 459;
 Бог, чалавек і прырода, 460, 473;
 Чалавек, прырода і асяроддзе, 461, 462, 463, 465;
 Стварэнне, чалавек і трансцэндэнцыя, 464;
 Біятэхналогіі і чалавек, 472;
 Умяшанне чалавека і прырода, 473;
 Чалавек, стварэнне і ўдзячнасьць, 487;
 Спакой, дар Божы для чалавека, 488;
 Спакой і годнасць чалавека, 494;
 Насілле нявартае чалавека, 496;
 Шоа і злачынысты супраць Бога і чалавека, 506;
 Тэрарызм і чалавек як мэта, 514;
 Тэрарысты ў імя Бога і чалавек, 515;
 Касцёл, чалавек і свет, 516;
 Сацыяльнае вучэнне і цэласнае банчанне чалавека, 522;
 Антрапалогія і годнасць кожнага чалавека, 522;
 Інкультурацыя і спосаб жыцця чалавека, 523;
 Сацыяльнае пастырства і чалавек, 524, 526, 527;
 Катэхізацыя і дзейнасць чалавека, 529;
 Улады і пакліканне чалавека, 534;
 Свет і цэласнае развіццё чалавека, 537;
 Канскраваныя асобы, любоў Хрыста і чалавек, 540;

Прадуктыўнасць і рэалізацыя чалавека, 544;
 Свецкія вернікі, навяртанне сэрца і чалавек, 552;
 Рэлігійнае вымярэнне чалавека, 553;
 Культура і чалавек, 554, 556, 558, 559;
 Свецкія вернікі, чалавек і сродкі камунікацыі, 560, 561, 562;
 Пытанне развіцця і годнасць чалавека, 563;
 Вернікі, гістарычнае вымярэнне і чалавек, 568;
 Свецкасць і прыродныя веды пра чалавека, 571;
 Хрысціянін, палітычная платформа і мэта чалавека, 573;
 Выбар і сумленне кожнага чалавека, 574;
 Чалавек і сэнс жыцця, 575;
 Формы несправядлівасці і бачанне чалавека, 577;
 Касцёл, чалавек, зло і дабро, 578;
 Сацыяльнае вучэнне і грамадства, годнае чалавека, 580;
 Чалавек, матэрыяльныя даброты і здольнасць да самаахвярнасці, 581;
 Бог, любоў і чалавек, 582, 583.

ЧАЛАВЕЦТВА

Новы закон любові і чалавецтва, 3;
 Чалавецтва і салідарны гуманізм, 6;
 Касцёл і лёс чалавецтва, 8, 18;
 Мудрасць чалавецтва, цывілізацыі і культуры, 14;
 Шматлікія выклікі і чалавецтва сёння, 16;
 Чалавецтва і план збаўлення, 17;
 Маральныя і грамадскія цноты і новае чалавецтва, 19;
 Прынцып стварэння і чалавецтва, 26;
 Падзенне прабацькоў і чалавецтва, 27;

- Бескарыслівая любоў Бога да чалавецтва, 31, 54;
- Натуральны закон і чалавецтва, 37;
- Прызначэнне чалавецтва і Божы дар, 48;
- Валадарства, Касцёл і ўсё чалавецтва, 50, 53;
- Узаемная любоў, мэта чалавецтва, 55;
- Марыя і чалавецтва, 59;
- Марыя, вобраз свабоднага чалавецтва, 59;
- Касцёл і чалавецтва, 60, 96;
- Касцёл і ўніверсальнае бачанне чалавецтва, 81;
- Populorum progressio*, развіццё і чалавецтва, 98;
- Першародны грэх і чалавецтва, 115;
- Стварэнне, Адкупіцель і чалавецтва, 123;
- Чалавечая годнасць і ўсё чалавецтва, 145;
- Міжнароднае права і дабро чалавецтва, 157;
- Міжнароднае супрацоўніцтва і дабро чалавецтва, 166;
- Пасха Езуса і сапраўднае дабро чалавецтва, 170;
- Універсальнае прызначэнне дабра-таў і чалавецтва, 177;
- Веды, спадчына чалавецтва, 179;
- Гісторыя чалавецтва і адносіны, 192;
- Езус і чалавецтва, 196, 219, 453;
- Жніво Пана — чалавецтва, якое патрабуе евангелізацыі, 259;
- Праца і чалавецтва, 261;
- Эканоміка і новае чалавецтва, 326;
- Эканоміка і салідарнае развіццё чалавецтва, 332, 333, 373;
- Прадпрыемствы і развіццё чалавецтва, 342;
- Глобалізацыя і чалавецтва, 362;
- Этычна-рэлігійны парадак і чалавецтва, 384;
- Запавет Бога з Ноем і чалавецтва, 429;
- Езус, правобраз новага чалавецтва, 431;
- Чалавецтва і сусветная супольнасць, 432;
- Універсальны маральны закон і чалавецтва, 436;
- Вайна і чалавецтва, 438;
- Касцёл, грамадзянскія ўлады і чалавецтва, 445;
- Чалавецтва і веліч Бога, 457;
- Навукоўцы і служэнне чалавецтву, 458;
- Чалавецтва і навакольнае асяроддзе, 465, 466;
- Карэнныя народы, багацце чалавецтва, 471;
- Біятэхналогіі і матэрыял, які належыць чалавецтву, 477;
- Вайна, параза чалавецтва, 497;
- Знішчэнне народаў, злачынства супраць чалавецтва, 506;
- Міжнародны крымінальны суд і злачынствы супраць чалавецтва, 506;
- Зброя масавага знішчэння і чалавецтва, 509;
- Тэрарызм, абраза ўсяго чалавецтва, 514;
- Маральнасць грамадскага дзеяння і дабро чалавецтва, 522;
- Кансэкраваныя асобы і новае чалавецтва, 540;
- Гісторыя чалавецтва і свабодная дзейнасць, 552;
- Этычнае вымярэнне культуры і чалавецтва, 556;
- Чалавецтва і цывілізацыя любові, 582.

Ш

Школа

- Сям'я, першая школа сацыяльнасці, 221;

Пажылыя людзі і важная школа жыцця, 222;
Сям'я, першая школа грамадскіх цnotaў, 238;
Прыватныя школы і эканамічная падтрымка, 241;
Права на свабодную і адкрытую школу, 557.

Э

Эканоміка, эканамічны

Хрысціянскае збаўленне і эканоміка, 1;
Лёс чалавека і эканоміка, 6;
Глабалізацыя і яе эканамічнае значэнне, 16;
Гуманізм і новы эканамічны лад, 19;
Шабатовы год і эканамічнае жыццё Ізраэля, 24;
Еднасць з Богам і эканамічнае жыццё, 27;
Эканамічная з'ява ўзаемазалежнасці, 33;
Чалавек і эканамічнае жыццё, 40;
Асоба і эканамічнае дасягненне, 48;
Божае Валадарства і эканамічная арганізацыя, 51;
Грамадства, эканамічныя структуры і агульнае дабро, 61;
Эканоміка, свецкае асяроддзе і збаўленне, 62;
Евангелізаваны чалавек і эканамічныя праблемы, 66;
Місія Касцёла і эканамічны характар, 68;
Сацыяльнае вучэнне і эканамічныя адносіны, 72;
Праўда пра чалавека і эканамічныя ўмовы, 76;
Сацыяльнае вучэнне, свецкія вернікі і эканамічныя абавязкі, 83;
Падзеі эканамічнага характару і прамысловая рэвалюцыя, 88;

Quadragesimo anno і эканамічная сітуацыя, 91;
Ян XXIII і эканамічнае супрацоўніцтва, 94;
Эканамічныя праблемы і універсальнае агульнае дабро, 95;
Gaudium et spes і тэмы эканамічнага жыцця, 96;
Populorum progressio і эканамічнае жыццё, 98;
Праца і эканамічная дзейнасць, 101;
Свабодная эканоміка і салідарнасць, 103;
Асоба і эканамічныя планы, 133;
Свабода і ўмовы эканамічнага парадку, 137;
Установы і эканамічная дзейнасць, 151;
Прынцыпы і адносіны, абумоўленыя эканомікай, 161;
Эканамічнае прадпрыемства і агульнае дабро, 165;
Агульнае дабро і сацыяльна-эканамічны дабрабыт, 170;
Прызначэнне дабротаў і эканоміка, 174, 179;
Супольная ўласнасць і эканамічнае жыццё, 180;
Субсідыярнасць, эканамічная дапамога і сацыяльныя ўтварэнні, 186;
Субсідыярнасць і эканамічная ініцыятыва, 187;
Дзяржава, якая развівае эканоміку, 188;
Удзел і эканамічнае жыццё, 189;
Адказнасць і эканамічныя структуры, 197;
Праўда, эканоміка і выкарыстанне грошай, 198;
Грамадская справядлівасць і эканамічныя аспекты, 201;
Каштоўнасці і эканамічныя тэрміны, 222;
Сям'я, эканамічная адзінка, 229;

- Адказнае бацькоўства і эканамічныя ўмовы, 232;
- Стэрылізацыя і эканамічная дапамога, 234;
- Эканамічная дапамога і недзяржаўныя школы, 241;
- Эканамічны план і роля сем'яў, 247;
- Сям'я і эканамічнае жыццё, 248;
- Вядзенне хатняй гаспадаркі і эканамічнае ўзнагароджванне, 251;
- Праца і эканамічнае развіццё, 269;
- Вартасць працы і эканамічныя сістэмы, 270;
- Капітал, праца і эканамічныя сістэмы, 277,
- Праца, капітал і эканамічныя механізмы, 279;
- Прамежжавыя групы з эканамічнымі мэтамі, 281;
- Эканоміка, якая служыць чалавеку, 283;
- Адпачынак, Божы культ і эканамічна-вытворчыя меркаванні, 286;
- Занятасць і эканамічная палітыка, 288;
- Моладзь і зменлівы эканамічны кантэкст, 290;
- Дзяржава і эканамічнае жыццё, 291;
- Трэці сектар і развіццё эканомікі, 293;
- Эканамічныя вынікі працы непаўналетніх, 296;
- Эміграцыя, краіны і эканамічны рост, 297;
- Сельская гаспадарка і эканоміка, 299;
- Латыфунды і эканамічнае развіццё, 300;
- Эканамічны дабрабыт, стварэння даброты і прыбытак, 303
- Прафсаюзы і эканамічнае развіццё, 307;
- Прафсаюзы і сацыяльна-эканамічная сітуацыя 308;
- Глобалізацыя, праца і эканоміка, 312, 313, 314, 316, 318, 319;
- Дзеячы культуры і эканамічная палітыка, 320;
- Эканамічная няроўнасць і каштоўнасці, 321;
- Стары Запавет і эканамічныя даброты, 323, 324;
- Аб'ядленне і эканамічная дзейнасць, 326;
- Айцы Касцёла і эканамічная дзейнасць, 328;
- Эканоміка і маральнасць, 330, 331, 474;
- Эканамічная эфектыўнасць і салідарнае развіццё, 332;
- Удзел, салідарнасць і эканамічнае жыццё, 333;
- Эканоміка і фарміраванне багацця, 334;
- Маральная якасць, рынкавая эканоміка і капіталізм, 335;
- Права на эканамічную ініцыятыву, 336;
- Прадпрымальніцтва і эканамічнае вымярэнне, 338;
- Эканоміка, якая служыць чалавеку, і прадпрыемства, 339;
- Эканамічныя рахункі, прадпрыемства і людзі, 340;
- Эканамічная дзейнасць і ліхварства, 341;
- Прадпрымальніцтва і эканамічныя межы, 342;
- Эканамічная ініцыятыва і адказнасць, 343;
- Прадпрымальніцтва і эканамічныя мэты, 344;
- Укладанне капіталу і эканамічныя ўмовы, 345;
- Выкарыстанне рэсурсаў і эканоміка, 346;
- Прынцып эканоміі, 346;
- Рынак і эканамічнае развіццё, 347;
- Індывідуальная выгада і эканамічны суб'ект, 348;

- Рынак і эканамічная сістэма, 349;
Эканамічная свабода і закон, 350;
Дзяржава і эканамічная дзейнасць, 351, 352;
Дзяржава павінна кіраваць эканамічнай палітыкай, 352;
Дзяржава, эканамічнае развіццё і рынак, 353;
Дзяржава, эканамічная палітыка і ўдзел, 354;
Асабістая свабода, дзейнасць грамадзянскіх улад і эканоміка, 354;
Збор падаткаў, дзяржаўныя выдаткі і эканоміка, 355;
Эканамічныя ініцыятывы і прамежкавыя групы, 356;
Грамадзянская супольнасць і эканамічная дэмакратыя, 356;
Некамерцыйныя арганізацыі і эканоміка, 357;
Спажывуцы і эканамічная рэчаіснасць, 358;
Эканамічна-фінансавая глабалізацыя, 361, 362;
Глабалізацыя і глабальная эканоміка, 362;
Глабалізацыя і эканамічнае развіццё, 363;
Гандаль і міжнародныя эканамічныя адносіны, 364;
Этычныя крытэрыі і міжнародныя эканамічныя адносіны, 364;
Рост эканомікі ў сусветным маштабе і правы чалавека, 366;
Культурныя адрозненні і эканамічныя працэсы, 366;
Эканамічная нявыгада і будучыя пакаленні, 367;
Фінансавая сістэма і эканамічнае развіццё, 368;
Фінансавая эканоміка і рэальная эканоміка, 369;
Міжнародная супольнасць і эканамічнае кіраванне, 370;
Міжнародныя эканамічныя ўстановы і змены, 371;
Эканоміка і маральныя прынцыпы, 372;
Міжнародная эканоміка і салідарнае развіццё, 373;
Эканоміка і грамадска-культурная сістэма, 375;
Эканамічны прагрэс і культурная праца, 376;
Духовныя каштоўнасці і эканамічнае жыццё, 386;
Грамадзянскія ўлады і эканамічная няроўнасць, 389;
Прагэст сумлення і эканамічная сфера, 399;
Сродкі камунікацыі і эканамічны сектар, 415;
Грамадзянская супольнасць і эканоміка, 417;
Адзінства чалавечай сям'і і эканамічныя праекты, 432;
Нацыянальная незалежнасць у эканамічным сэнсе, 435;
Узаемазалежнасць і эканамічныя адносіны, 442;
Міжтурадавыя структуры і эканоміка, 442;
Адставанне ў развіцці і эканамічныя механізмы, 446;
Беднасць і эканамічная ініцыятыва, 447;
Эканамічны некаланіялізм і даўгавы крызіс, 450;
Веліч Бога і эканамічны прагрэс, 457;
Эканамічная дзейнасць і навакольнае асяроддзе, 470;
Эканоміка і біятэхналогіі, 472, 474;
Агульнае дабро і эканамічная дзейнасць, 478;
Бедныя, бедствы і эканамічныя сродкі, 482;
Дэмаграфічная палітыка, навакольнае асяроддзе і эканамічныя рашэнні, 483;

Вада як эканамічнае дабро, 485;
 Эканамічныя санкцыі і эмбарга, 507;
 Хрысціянская антрапалогія і эканоміка, 522;
 Сацыяльнае пастырства і эканамічная сфера, 524;
 Свецкія хрысціяне і эканамічная сфера, 531;
 Свецкі хрысціянін і эканамічныя абавязкі, 543;
 Эканамічная прадуктыўнасць і чалавек, 544;
 Свецкі хрысціянін, любоў і эканамічнае жыццё, 551;
 Сродкі камунікацыі і эканамічныя сістэмы, 561;
 Сацыяльнае вучэнне і эканамічная дзейнасць, 563;
 Мадэлі эканамічнага развіцця, 563;
 Рэарганізацыя эканомікі, 564;
 Адрозненне і эканамічныя рашэнні, 569;
 Любоў у грамадскім жыцці і эканамічны ўзровень, 582.

ЭКАСІСТЭМА

Зямныя рэсурсы і адзіная экасістэма, 367;
 Умяшанне і экасістэма, 459;
 Экасістэма і будучыя пакаленні, 459;
 Юрыдычная рэгламентацыя і экасістэмы, 468;
 Функцыі асобных істот і экалагічная сістэма, 473;
 Біятэхналогіі і ахова экасістэмы, 478.

ЭКСПЛУАТАЦЫЯ

Эксплуатацыя чалавека чалавекам, 4;
 Права і эксплуатацыя працоўных, 158;
 Багацце, дабрабыт і эксплуатацыя, 174;

Узаемазалежнасць і формы эксплуатацыі, 192;
 Салідарнасць і эксплуатацыя, 193;
 Дзеці і сэксуальная эксплуатацыя, 245;
 Шабатовы адпачынак і эксплуатацыя, 258;
 Прамысловая рэвалюцыя і эксплуатацыя, 267;
 Праца, капітал і эксплуатацыя працоўных, 279;
 Адчужанасць і выпадкі эксплуатацыі, 280;
 Сродкі вытворчасці і недапушчальная эксплуатацыя, 282;
 Жанчына, праца і эксплуатацыя, 295;
 Праца непаўналетніх і эксплуатацыя, 296;
 Матэрыяльныя даброты і эксплуатацыя, 323;
 Прадпрыемства і эксплуатацыя, 340;
 Бедныя краіны і эксплуатацыя прыродных рэсурсаў, 447;
 Культурны працэс і эксплуатацыя рэсурсаў, 461;
 Навакольнае асяроддзе і эксплуатацыя, 463;
 Развіццё і эксплуатацыя рэсурсаў, 470;
 Гандаль і эксплуатацыя навакольнага асяроддзя, 482;
 Міжнародныя канфлікты і сітуацыі эксплуатацыі, 498;
 Абнаўленне і формы эксплуатацыі, 577.

ЭКУМЕНІЗМ

Экуменізм і змаганне з заганамі нашага часу, 535.
 Экуменічнае супрацоўніцтва і заганны нашага часу, 535.

Эміграцыя

Octogesima adveniens і эміграцыя, 100;
Эміграцыя, рэгуляванне міграцый-
ных патокаў, 298.

Этыка, этычны

Сацыяльнае вучэнне, філасофія і эты-
ка, 77;
Laborem exercens і этыка працы, 101;
Свабода і этычныя нормы, 138;
Карыстанне дабротамі і этычна-са-
цыяльны парадак, 172;
Узаемазалежнасць і намаганні на
этычна-сацыяльным узроўні, 192,
193;
Любоў, крытэрыі усёй сацыяльнай
этыкі, 204;
Хрысціянская супольнасць, сям'я і
этычныя каштоўнасці, 229;
Выхаваўчая місія сям'і і этычныя
каштоўнасці, 238;
Бацькі, сэксуальнае выхаванне і этыч-
ныя каштоўнасці, 243;
Сям'я і грамадска-этычны парадак
працы, 249;
Суб'ектыўнае вымярэнне працы і
этычная каштоўнасць, 271;
Занятасць, грамадства і этычнае
апраўданне, 288;
Час, праца і этычны выклік, 311;
Ценявая эканоміка і этычныя праб-
лемы, 316;
Няроўнасць і неабходная этычная
гарантыя, 321;
Міжнародныя эканамічныя адносі-
ны і этычныя крытэрыі, 364;
Фінансавая сістэма і занепакое-
насць этычнага характару, 369;
Эканоміка, грамадска-культурная
сістэма і этычнае вымярэнне, 375;
Палітычная супольнасць і этычна-
рэлігійны парадак, 384;
Дэмакратыя і этычны рэліятывізм,
407;

Сродкі камунікацыі і этычнае вымя-
рэнне, 416;
Супрацоўніцтва, валанцёрства і гра-
мадская этыка, 420;
Цэласнае асяроддзе і этычная пазі-
цыя, 465;
Біялагічныя метады і этычная праб-
лема, 473;
Біятэхналогіі і этычныя крытэрыі,
474;
Эканамічныя санкцыі і этычныя
крытэрыі, 507;
Свецкія вернікі і этычнае вымярэнне
культуры, 556;
Сродкі камунікацыі і этычнае патра-
баванне, 562;
Кожная праблема мае этычнае вы-
мярэнне, 569;
Рашэнні заканадаўцаў і этычныя па-
трабаванні, 570;
Свецкасць, свецкая нецярпімасць і
натуральная этыка, 572;
Свецкія вернікі, палітычныя інстру-
менты і этычныя патрабаванні,
573.

Эфектыўнасць, эфектыўны

Сям'я, грамадства і крытэрыі эфек-
тыўнасці, 221;
Арганізацыя працы і эфектыўнасць,
311;
Ценявая эканоміка і прадуктыўнасць
працы, 316;
Эканамічная эфектыўнасць і салі-
дарнае развіццё, 332;
Прадпрыемствы і прынцыпы эфек-
тыўнасці, 338;
Прадпрымальнікі і крытэрыі эфек-
тыўнасці, 344;
Эканомія і эфектыўнасць сістэмы,
346;
Эканоміка і эфектыўнасць паслуг,
352;

- Дзяржава, рынак і эфектыўнасць, 352;
- Дзяржаўнае ўмяшанне павінна быць эфектыўным, 354;
- Развіццё, салідарнасць і эфектыўная сістэма фінансаў, 355;
- Некамерцыйныя арганізацыі і эфектыўнасць, 357;
- Фінансавая эканоміка і эфектыўнасць, 369;
- Канфлікты і эфектыўная юрыдычная ўлада, 439;
- Рэарганізацыя эканомікі і эфектыўнасць, 564.

ЮБЛЕЙ

- Хрыстус і Вялікі Юбілей 2000 Года, 1;
- Езус і прароцкае значэнне юбілею, 28.

ЗМЕСТ

<i>Скарачэнні</i>	7
<i>Скарачэнні назвай кніг Святога Пісання</i>	9
<i>Ліст кард. Анджэла Садана</i>	11
<i>Прадмова</i>	14
<i>Уступнае слова</i>	16

УВОДЗІНЫ

ЦЭЛАСНЫ І САЛІДАРНЫ ГУМАНІЗМ

а) На парозе трэцяга тысячагоддзя	21
б) Значэнне дакумента	24
в) У служэнні поўнай праўдзе пра чалавека	27
г) У знак салідарнасці, павагі і любові	30

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

НАМЕР БОЖАЙ ЛЮБОВІ АДНОСНА ЧАЛАВЕЦТВА

I. ВЫЗВАЛЕНЧАЕ ДЗЕЯННЕ БОГА Ў ГІСТОРЫ ІЗРАЭЛЯ	35
а) Бескарыслівая блізкасць Бога	35
б) Прынцып стварэння і бескарыслівае дзеянне Бога	39

II. ЕЗУС ХРЫСТУС. ВЫКАНАННЕ АЙЦОЎСКАГА НАМЕРУ ЛЮБОВІ	40
а) У Езусе Хрысце адбываецца вырашальная падзея ў гісторыі Бога з людзьмі	40
б) Аб'яўленне трынітарнай Любові	41
III. АСОБА ЧАЛАВЕКА Ў БОЖЫМ НАМЕРЫ ЛЮБОВІ	43
а) Трынітарная Любоў — пачатак і мэта чалавечай асобы	43
б) Хрысціянскае збаўленне: для ўсіх людзей і ўсяго чалавека	45
в) Вучань Хрыста як новае стварэнне	47
г) Трансцэндэнтнасць збаўлення і аўтаномія зямных спраў	48
IV. БОЖЫ НАМЕР І МІСІЯ КАСЦЁЛА	51
а) Касцёл — знак і абарона трансцэндэнтнасці чалавечай асобы	51
б) Касцёл, Божае Валадарства і аднаўленне грамадскіх адносін	53
в) Новае неба і новая зямля	55
г) Марыя і Яе « <i>fiat</i> » у намеры Божай любові	57

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

МІСІЯ КАСЦЁЛА І САЦЫЯЛЬНАЕ ВУЧЭННЕ

I. ЕВАНГЕЛІЗАЦЫЯ І САЦЫЯЛЬНАЕ ВУЧЭННЕ	58
а) Касцёл — скінія Бога з людзьмі	58
б) Узбагачаць і напаўняць грамадства Евангеллем	59

в) Сацыяльнае вучэнне, евангелізацыя і развіццё чалавека	62
г) Правы і абавязкі Касцёла	64
II. СУТНАСЦЬ САЦЫЯЛЬНАГА ВУЧЭННЯ	65
а) Веды, асветленыя верай	65
б) У сяброўскім дыялогу з кожнай галіной ведаў . . .	68
в) Выяўленне настаўніцкай паслугі Касцёла	70
г) Грамадства, з'яднанае ў справядлівасці і любові	72
д) Пасланне дзецям Касцёла і ўсяму чалавецтву . . .	74
е) Пад знакам пераемнасці і аднаўлення	75
III. САЦЫЯЛЬНАЕ ВУЧЭННЕ Ў НАШ ЧАС: ПІСТАРЫЧНЫ НАРЫС	77
а) Пачатак новага шляху	77
б) Ад «Regum novarum» да нашых дзён	78
в) У святле і пад уздзеяннем Евангелля	89

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ ЧАЛАВЕЧАЯ АСОБА І ЯЕ ПРАВЫ

I. САЦЫЯЛЬНАЕ ВУЧЭННЕ І ПЕРСАНАЛІСТЫЧНЫ ПРЫНЦЫП	91
II. ЧАЛАВЕЧАЯ АСОБА – «IMAGO DEI»	93
а) Стварэнне паводле Богага вобраза	93
б) Драматызм граху	96
в) Універсальнасць граху і універсальнасць збаўлення	100

III. АСОБА ЧАЛАВЕКА І ЯЕ РОЗНЫЯ АСПЕКТЫ	101
А) Адзінства асобы	103
Б) Адкрытасць на трансцэндэнтнасць і непаўторнасць асобы	105
а) Адкрытасць на трансцэндэнтнасць	105
б) Адзіная і непаўторная	106
в) Павага да чалавечай годнасці	106
В) Свабода асобы	108
а) Каштоўнасць і межы свабоды	108
б) Сувязь свабоды з праўдай і натуральным законам	110
Г) Роўная годнасць усіх людзей	113
Д) Сацыяльнасць чалавека	116
IV. ПРАВЫ ЧАЛАВЕКА	118
а) Каштоўнасць правоў чалавека	118
б) Спецыфікацыя правоў	121
в) Правы і абавязкі	122
г) Правы народаў і нацый	122
д) Зменшыць разыходжанне паміж «літарай» і «духам»	123

РАЗДЗЕЛ ЧАЦВЁРТЫ

ПРЫНЦЫПЫ САЦЫЯЛЬНАГА ВУЧЭННЯ КАСЦЁЛА

I. ЗНАЧЭННЕ І АДЗІНСТВА	126
II. ПРЫНЦЫП АГУЛЬНАГА ДАБРА	128
а) Значэнне і галоўныя вынікі	128
б) Адказнасць усіх за агульнае дабро	129
в) Задачы палітычнай супольнасці	131

III. УСЕАГУЛЬНАЕ ПРЫЗНАЧЭННЕ ДАБРОТАЎ	132
а) Паходжанне і значэнне	132
б) Усеагульнае прызначэнне дабротаў і прыватная ўласнасць	135
в) Усеагульнае прызначэнне дабротаў і перавага, якая аддаецца бедным	139
IV. ПРЫНЦЫП СУБСІДЫЯРНАСЦІ	142
а) Паходжанне і значэнне	142
б) Канкрэтныя ўказанні	143
V. УДЗЕЛ	145
а) Значэнне і каштоўнасць	145
б) Удзел і дэмакратыя	146
VI. ПРЫНЦЫП САЛІДАРНАСЦІ	147
а) Значэнне і каштоўнасць	147
б) Салідарнасць як сацыяльны прынцып і маральная цнота	148
в) Салідарнасць і сумеснае ўзрастанне людзей	149
г) Салідарнасць у жыцці і місіі Езуса Хрыста	151
VII. ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЯ КАШТОЎНАСЦІ ГРАМАДСКАГА ЖЫЦЦЯ	152
а) Адносіны паміж прынцыпамі і каштоўнасцямі	152
б) Праўда	153
в) Свабода	154
г) Справядлівасць	155
VIII. ШЛЯХ ЛЮБОВІ	157

ЧАСТКА ДРУГАЯ

РАЗДЕЛ ПЯТЫ

СЯМ'Я – ЖЫЦЦЁВА ВАЖНАЯ ЯЧЭЙКА ГРАМАДСТВА

I. СЯМ'Я – ПЕРШАЕ НАТУРАЛЬНАЕ ГРАМАДСТВА ...	163
а) Важнасць сям'і для асобы	164
б) Важнасць сям'і для грамадства	165
II. СУЖЭНСТВА – ФУНДАМЕНТ СЯМ'І	167
а) Каштоўнасць сужэнства	167
б) Сакрамэнт сужэнства	169
III. САЦЫЯЛЬНАЯ СУБ'ЕКТЫЎНАСЦЬ СЯМ'І	171
а) Любоў і фарміраванне супольнасці асоб	171
б) Сям'я – санктуарый жыцця	177
в) Задача выхавання	184
г) Годнасць і правы дзяцей	187
IV. СЯМ'Я – АКТЫЎНЫ ЎДЗЕЛЬНІК ГРАМАДСКАГА ЖЫЦЦЯ	189
а) Сямейная салідарнасць	189
б) Сям'я, эканамічнае жыццё і праца	190
V. СЛУЖЭННЕ ГРАМАДСТВА СЯМ'І	192

РАЗДЕЛ ШОСТЫ

ПРАЦА ЧАЛАВЕКА

I. БІБЛІЙНЫЯ АСПЕКТЫ	194
а) Абавязак апрацоўваць і берагчы зямлю	194

б) Езус — чалавек працы	196
в) Абавязак працаваць	199
II. ПРАРОЧАЕ ЗНАЧЭННЕ ЭНЦЫКЛІКІ «RERUM NOVARUM»	200
III. ГОДНАСЦЬ ПРАЦЫ	202
а) Аб'ектыўнае і суб'ектыўнае вымярэнне працы	202
б) Адносіны паміж працай і капіталам	206
в) Праца, права на ўдзел	209
г) Адносіны паміж працай і прыватнай уласнасцю	210
д) Святочны адпачынак	211
IV. ПРАВА НА ПРАЦУ	213
а) Неабходнасць працы	213
б) Роля дзяржавы і грамадзянскай супольнасці ў замацаванні права на працу	215
в) Сям'я і права на працу	216
г) Жанчыны і права на працу	217
д) Праца непаўналетніх	218
е) Эміграцыя і праца	219
ж) Сельская гаспадарка і права на працу	220
V. ПРАВЫ ПРАЦОЎНЫХ	221
а) Годнасць працоўных і захаванне іх правоў	221
б) Права на справядлівы заробак і размеркаванне даходаў	222
в) Права на забастоўку	223

IV. САЛІДАРНАСЦЬ ПРАЦОЎНЫХ	224
а) Значэнне прафсаюзаў	224
б) Новыя формы салідарнасці	226
VII. «RES NOVAE» Ў СВЕЦЕ ПРАЦЫ	227
а) Перыяд эпахальнага пераходу	227
б) Сацыяльнае вучэнне і «res novae»	231

РАЗДЕЛ СЁМЫ ЭКАНАМІЧНАЕ ЖЫЦЦЁ

I. БІБЛІЙНЫЯ АСПЕКТЫ	235
а) Чалавек, беднасць і багацце	235
б) Багацце існуе дзеля таго, каб ім дзяліцца	238
II. МАРАЛЬНАСЦЬ І ЭКАНОМІКА	239
III. АСАБІСТАЯ ІНЦЫЯТЫВА І ПРАДПРЫМАЛЬНІЦТВА	243
а) Прадпрымальніцтва і яго мэты	245
б) Роля прадпрымальніка і кіраўніка прадпрыемства	248
IV. СЛУЖЭННЕ ЭКАНАМІЧНЫХ ІНСТЫТУТАЎ ЧАЛАВЕКУ	250
а) Роля свабоднага рынку	250
б) Дзеянні дзяржавы	253
в) Роля прамежкавых груп	256
г) Назапашванне і спажыванне	257

V. «RES NOVAE» Ў ЭКАНОМЦЫ	258
а) Глобалізацыя: магчымасці і рызыка	258
б) Міжнародная фінансавая сістэма	263
в) Роля міжнароднай супольнасці ў эпоху глабальнай эканомікі	264
г) Салідарнае і цэласнае развіццё	266
д) Неабходнасць вялікай выхаваўчай і культурнай працы	267

РАЗДЕЛ ВОСЬМЫ ПАЛІТЫЧНАЯ СУПОЛЬНАСЦЬ

I. БІБЛІЙНЫЯ АСПЕКТЫ	269
а) Панаванне Бога	269
б) Езус і палітычная ўлада	270
в) Першыя хрысціянскія супольнасці	271
II. АСНОВА І МЭТА ПАЛІТЫЧНАЙ СУПОЛЬНАСЦІ	274
а) Палітычная супольнасць, чалавечая асоба і народ	274
б) Абарона і ўмацаванне правоў чалавека	276
в) Суіснаванне, заснаванае на грамадзянскім сяброўстве	277
III. ПАЛІТЫЧНАЯ ЎЛАДА	280
а) Аснова палітычнай улады	280
б) Улада як маральная сіла	281
в) Права на пратэст сумлення	284
г) Права на супраціўленне	284
д) Вызначэнне пакаранняў	285

IV. СІСТЭМА ДЭМАКРАТЫЯ	288
а) Каштоўнасці і дэмакратыя	289
б) Інстытуты і дэмакратыя	290
в) Маральныя элементы палітычнага прадстаўніцтва	291
г) Інструменты палітычнага ўдзелу	292
д) Інфармацыя і дэмакратыя	293
V. ПАЛІТЫЧНАЯ СУПОЛЬНАСЦЬ У СЛУЖЭННІ ГРАМАДЗЯНСКАЙ СУПОЛЬНАСЦІ	295
а) Каштоўнасць грамадзянскай супольнасці	295
б) Першыństwo грамадзянскай супольнасці	296
в) Выкарыстанне прынцыпу субсідыярнасці	296
VI. ДЗЯРЖАВА І РЭЛІГІЙНЫЯ СУПОЛЬНАСЦІ	298
А) Рэлігійная свабода — адно з асноўных правоў чалавека	298
Б) Каталіцкі Касцёл і палітычная супольнасць	299
а) Аўтаномія і незалежнасць	299
б) Супрацоўніцтва	300

РАЗДЕЛ ДЗЕВЯТЫ МІЖНАРОДНАЯ СУПОЛЬНАСЦЬ

I. БІБЛІЙНЫЯ АСПЕКТЫ	302
а) Адзінства чалавечай сям'і	302
б) Езус Хрыстус — правобраз і аснова новага чалавецтва	303
в) Універсальнае пакліканне хрысціянства	304

II. АСНОЎНЫЯ ПРАВИЛЫ МІЖНАРОДНАЙ СУПОЛЬНАСЦІ	305
а) Міжнародная супольнасць і каштоўнасці	305
б) Адносіны, заснаваныя на гармоніі паміж юрыдычным і маральным парадкам	307
III. АРГАНІЗАЦЫЯ МІЖНАРОДНАЙ СУПОЛЬНАСЦІ	310
а) Значэнне міжнародных арганізацый	310
б) Юрыдычны статус Апостальскай Сталіцы	313
IV. МІЖНАРОДНАЕ СУПРАЦОЎНІЦТВА ДЗЕЛЯ РАЗВІЦЦЯ	314
а) Супрацоўніцтва дзеля гарантавання права на развіццё	314
б) Барацьба з беднасцю	317
в) Знешні доўг	318

**РАЗДЗЕЛ ДЗЕСЯТЫ
АХОВА НАВАКОЛЬНАГА АСЯРОДДЗЯ**

I. БІБЛІЙНЫЯ АСПЕКТЫ	319
II. ЧАЛАВЕК І СВЕТА РЭЧАЎ	321
III. КРЫЗІС У АДНОСІНАХ ПАМІЖ ЧАЛАВЕКАМ І НАВАКОЛЬНЫМ АСЯРОДДЗЕМ	325
IV. АГУЛЬНАЯ АДКАЗНАСЦЬ	328
а) Навакольнае асяроддзе — калектыўнае дабро ...	328
б) Выкарыстанне біятэхналогій	334

в)	Навакольнае асяроддзе і неабходнасць падзелу дабротаў.....	337
г)	Новыя стылі жыцця	340

РАЗДЕЛ АДЗІНАЦАТЫ УМАЦАВАННЕ СПАКОЮ

I.	БІБЛІЙНЫЯ АСПЕКТЫ	342
II.	СПАКОЙ – ПЛЁН СПРАВДЛІВАСЦІ І ЛЮБОВІ	345
III.	КРАХ СПАКОЮ: ВАЙНА	347
а)	Неабходная абарона.....	349
б)	Абарона спакою	350
в)	Абавязак абараняць бязвінных	351
г)	Меры супраць тых, хто пагражае спакою.....	354
д)	Раззбраенне	355
е)	Асуджанне тэрарызму.....	358
IV.	УКЛАД КАСЦЁЛА ВА ЎМАЦАВАННЕ СПАКОЮ	360

ЧАСТКА ТРЭЦЯЯ

РАЗДЕЛ ДВАНАЦАТЫ САЦЫЯЛЬНАЕ ВУЧЭННЕ І ДЗЕЙНАСЦЬ КАСЦЁЛА

I.	ПАСТЫРСКАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ У САЦЫЯЛЬНАЙ СФЕРЫ	366
а)	Сацыяльнае вучэнне і інкультурацыя веры	366
б)	Сацыяльнае вучэнне і сацыяльнае пастырства ...	368

в)	Сацыяльнае вучэнне і фармацыя	370
г)	Падтрымка дыялогу	373
д)	Суб'екты сацыяльнага пастырства	375

II.	САЦЫЯЛЬНАЕ ВУЧЭННЕ І АДКАЗНАСЦЬ СВЕЦКІХ ВЕРНІКАЎ	376
а)	Свецкія вернікі	376
б)	Духоўнасць свецкага верніка	378
в)	Разважлівае дзеянне	380
г)	Сацыяльнае вучэнне і свецкія аб'яднанні	381
д)	Служэнне ў розных сферах грамадскага жыцця	382
	1. Служэнне чалавечай асобе	383
	2. Служэнне культуры	385
	3. Служэнне эканоміцы	390
	4. Служэнне палітыцы	391

ЗАКАНЧЭННЕ ДА ЦЫВІЛІЗАЦЫІ ЛЮБОВІ

а)	Дапамога Касцёла сучаснаму чалавеку	399
б)	Распачаць нанова ад веры ў Хрыста	400
в)	Цвёрдая надзея	401
г)	Будаваць «цывілізацыю любові»	402

ПАКАЗАЛЬНІК

<i>Паказальнік тэкстаў</i>	<i>409</i>
<i>Тэматычны паказальнік</i>	<i>437</i>

К 18 **Кампенды** сацыяльнага вучэння Касцёла. — Мінск : Про Хрысто, 2011. — 608 с.

ISBN978-985-6825-51-7.

Кампенды сацыяльнага вучэння Касцёла з'яўляецца сінтэзам сацыяльнай дактрыны Каталіцкага Касцёла. Ён складаецца з уводзінаў, трох частак і заканчэння. У ім прадстаўлены галоўныя прынцыпы сацыяльнага вучэння, а менавіта: годнасць чалавечай асобы, агульнае дабро, прынцып субсідыярнасці і салідарнасці.

Галоўная мэта *Кампендыя* — дапамагчы ў маральным і пастырскім пазнанні складаных з'яваў сучаснасці і прадставіць вернікам сацыяльную дактрыну ў галіне грамадскай маральнасці.

УДК 272-1
ББК 86.375

Духоўна-асветніцкае выданне

КАМПЕНДЫЙ
САЦЫЯЛЬНАГА ВУЧЭННЯ КАСЦЁЛА

Адказы за выпуск кс. д-р Ян Крэміс
Тэхнічны рэдактар А. Глекаў
Камп'ютэрная вёрстка А. Глекаў, Э. Палінеўская
Карэктары М. Барткова, М. Пашук

Падпісана да друку 1.06.2011
Фармат 60x84 ¹/₁₆. Папера афсетная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 35,34. Ул.-выд. арк. 29,43
Наклад 1000 асобнікаў.

УП «Выдавецтва „Про Хрысто“».
ЛИ № 02330/0494355 от 16.03.2009.
Пл. Свабоды, 9, п. 2, 220030 г. Мінск
<http://pro-christo.catholic.by>; e-mail: pro-christo@catholic.by

Надрукавана ў друкарні Сандамерскай дыяцэзіі ў Польшчы.